

Volumul IV

Nr. 5-6

2013

PROMEMORIA

REVISTA INSTITUTULUI
DE ISTORIE SOCIALĂ

PROMEMORIA Revista Institutului de Istorie Socială Vol. IV, Nr. 5-6, 2013

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
INSTITUTUL DE ISTORIE SOCIALĂ

PROMEMORIA

Revista Institutului de Istorie Socială

Volumul IV, nr. 5-6

Chișinău
2013

REDACTOR ȘEF:

Prof. univ., dr. hab. Anatol PETRENCU

COORDONATORI DE VOLUM:

Conf. univ., dr. Igor COJOCARU
 Conf. univ., dr. Virgiliu BÎRLĂDEANU
 Conf. cerc., dr. Sergiu TABUNCIC

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Academician Ioan-Aurel POP (Centrul de Studii Transilvane, Academia Română, Cluj-Napoca, România)
 Prof. univ., dr. Ioan BOLOVAN (Centrul de Studii Transilvane, Academia Română, Cluj-Napoca, România)
 Prof. univ., dr. Ovidiu BOZGAN (Universitatea din București, România)
 Prof. univ., dr. hab. Pavel COCĂRLĂ (Universitatea de Stat din Moldova)
 Prof. univ., dr. hab. Ilona CZAMAŃSKA (Institutul de Istorie al Universității „Adam Mickiewicz”, Poznań, Polonia)
 Prof. univ., dr. hab. Ion EREMIA (Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova)
 Prof. univ., dr. hab. Stanislav KULCHYTSKY (Institutul de Istorie a Ucrainei, Academia de Științe a Ucrainei, Kiev)
 Prof. univ., dr. Toader NICOARĂ (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, România)
 Dr. Teodor CANDU (Arhiva Națională a RM; INIS „ProMemoria”, USM)
 Conf. univ., dr. Ludmila D. COJOCARU (INIS „ProMemoria”, USM)
 Conf. univ., dr. Igor CERETEU (INIS „ProMemoria”, USM; Institutul de Istorie al AȘM)
 Conf. cerc., dr. Alina FELEA (INIS „ProMemoria”, USM; Institutul de Istorie al AȘM)
 Conf. cerc., dr. Nicolae FUȘTEI (INIS „ProMemoria”, USM; Institutul de Istorie al AȘM)
 Conf. cerc., dr. Gheorghe NICOLAEV (INIS „ProMemoria”, USM; Institutul de Istorie al AȘM)
 Conf. univ., dr. Rodica SOLOVEI (INIS „ProMemoria”, USM; Institutul de Științe ale Educației)
 Conf. univ., dr. Igor ȘAROV (Universitatea de Stat din Moldova)
 Conf. univ., dr. Ion VARTA (INIS „ProMemoria”, USM; Serviciului de Stat Arhivă)
 Conf. univ., dr. Lilia ZABOLOTNAIA (INIS „ProMemoria”, USM; Institutul de Istorie al AȘM)

ASISTENT DE REDACȚIE:

Rodica EȘANU, profesoară de istorie, grad didactic întâi

COLEGIUL ȘTIINȚIFIC CONSULTATIV:

Prof. univ., dr. hab. Artiom ULUNEAN (Institutul de Istorie Universală al Academiei de Științe a Federației Ruse, Moscova, Federația Rusă)
 Prof. univ., dr. Ioan CHIPER (Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București, România)
 Prof. univ., dr. hab. Anton MORARU (INIS „ProMemoria”, USM)
 Prof. univ., dr. hab. Eugen SAVA (Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei)
 Prof. univ., dr. hab. Valentin TOMULEȚ (Universitatea de Stat din Moldova)
 Conf. univ., dr. Nicolae CHICUȘ (Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Republica Moldova)
 Conf. univ., dr. Ovidiu Augustin GHITTA (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, România)
 Conf. univ., dr. Florin PINTESCU (Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava, România)
 Conf. univ., dr. Gabriel Tiberiu RUSTOIU (Muzeul Unirii, Alba Iulia, România)

PROMEMORIA
Revista Institutului de Istorie Socială

2013	Volumul IV	nr. 5-6
SUMAR		
<i>Editorial</i>		
ANATOL PETRENCU		7
<i>Studii și articole</i>		
VALENTIN TOMULEȚ, <i>Statutul și fiscalitatea mazililor, ruptașilor și odnodvorților din Basarabia sub regim de dominație țaristă (1812-1871)</i>		9
VALENTIN ARAPU, <i>Impactul crizei politico-militare asupra economiei Poloniei (a doua jum. a sec. XVIII)</i>		52
ALEXEI AGACHI, <i>Comitetul Provizoriu al Basarabiei</i>		74
<i>Istorie locală:</i>		
<i>ORAȘUL BĂLȚI ȘI REGIUNILE ÎNVECINATE</i>		
<i>ÎN RETROSPECTIVA ISTORIEI</i>		
TEO-TEODOR MARȘALCOVSCHI, <i>Bălți: geneza și evoluția urbei</i>		94
VALENTIN CONSTANTINOV, <i>Câmpia Bălților în Evul Mediu Moldovenesc</i>		105
ION CHIRTOAGĂ, <i>Premizele formării Bălților ca oraș și populația lui în anii 30-50 ai secolului al XIX-lea</i>		115
SERGIU TABUNCIC, <i>Aspecte din trecutul istoric al satului Glinjeni, raionul Șoldănești</i>		123
GHEORGHE BACIU, <i>Secvențe din trecutul localității Slobozia-Bălți</i>		143
ALEXANDRU FURTUNĂ, <i>Unele informații privind înălțarea Catedralei „Sfinții Împărați Constantin și Elena” și a Palatului Episcopal din orașul Bălți</i> ..		155
NICOLAE FUȘTEI, <i>Edificii eclesiastice din orașul Bălți din timpul Episcopului Visarion Puiu (1923-1935)</i>		165
LIDIA PĂDUREAC, <i>Deportările staliniste în orașul Bălți: anul 1949</i>		173
GHEORGHE NICOLAEV, <i>Monumentele de istorie din orașul Bălți (mijlocul anilor 80 ai sec. XX) – oglindă a politicilor comemorative sovietice din RSSM</i>		181
<i>Portofoliu didactic</i>		
RODICA SOLOVEI, <i>Delimitări conceptuale și abordări praxiologice privind proiectarea/desfășurarea orei de istorie locală în baza conceptului educație centrată pe elev (ESE)</i>		188
VICTORIA LESNIC, <i>Dezvoltarea competențelor elevilor prin utilizarea diferitor tipuri de surse în procesul studierii unei personalități de cultură (studiu de caz: Mihai Volontir, artist al poporului)</i>		194
ANGELA STARÎȘ, <i>Personalitatea lui Eugeniu Coșeriu – un model pentru formarea atitudinilor civice elevilor</i>		203

VIORICA BUJOR, SVETLANA VASILACHI, <i>Modalități de valorizare a teoriei inteligențelor multiple la ora de istorie</i>	210
Comunicări	
OTILIA URS, <i>Însemnări despre circulația cărții românești vechi în Moldova</i>	215
OLEG URSAN, <i>Moldovan Modern Family: Between the Interest of the Government and the Priorities of the Citizens</i>	224
Documenta	
MARIUS TĂRÎȚĂ, <i>Încercări de pătrundere a producătorilor polonezi de bere și hamei pe piața basarabeană în anul 1930</i>	228
Exercițiul memoriei	
LIDIA PĂDUREAC, <i>“Este jale și amărăciune de povestit despre ce s-a întâmplat atunci...”: Cazul Vasile Frunze, s. Recea, r-nul Rîșcani</i>	232
IGOR CERETEU, <i>“Hai să-ți povestesc cum s-au petrecut toate!” Cazul familiei Plăcintă, s. Drochia, r-nul Drochia</i>	245
LUDMILA D. COJOCARU, <i>O istorie a vieții în socialism: “Regimul a știut tot timpul că am fost dintre cei deportați...”</i>	257
Dezbateri	
ELEONORA CERCAVSCHI, <i>Procesul de deznaționalizare a românilor transnistreni continuă</i>	268
Recenzii, note de lectură	
ANATOL PETRENCU, <i>O carte nouă despre bătălia de la Stalingrad</i>	272
Otilia Urs, <i>Catalogul cărții românești vechi din Biblioteca Academiei Române filiala Cluj-Napoca</i> , (IGOR CERETEU)	274
Лилия Заболотная (коорд.), <i>Женский фактор в истории. Сборник статей и документов</i> , (Л.П. РЕПИНА)	276
Jarosław Derlicki (red.), <i>Między etnnością a lokalnością. Pogranicze bułgarsko-gagauzskie w Besarabii (Între etnicitate și localism. Hotarul bulgaro-gagauz în Basarabia)</i> , (MARIUS TĂRÎȚĂ).....	277
ANATOL PETRENCU, <i>Un studiu complex privind deportarea Martorilor lui Iehova din RSSM</i>	278
Anca Elisabeta Tatay, <i>Din istoria și arta cărții vechi românești: Gravura de la Buda (1780-1830)</i> , (IGOR CERETEU)	280
Jennifer R. Cash, <i>Villages on Stage: Folklore and Nationalism in the Republic of Moldova</i> , Berlin: LIT Verlag; London: Global, 2011, (GABRIELA WELCH).....	281
<i>Museutopia. A Photographic Research Project</i> by Ilya Rabinovich, Huub van Baar, Ingrid Commandeur (eds), (LUDMILA D. COJOCARU).....	283
Viața științifică	
ANATOL PETRENCU, <i>Politica regimului stalinist în domeniul relațiilor naționale. Conferință științifică internațională</i>	287
LISTA AUTORILOR	290

CONTENTS

Editorial	
Anatol PETRENCU	7
Studies and Articles	
VALENTIN TOMULEȚ, <i>Status and Tax Imposition of Mazili, Odnodvorti, and Ruptasi under the Regime of Tsarist Rule (1812-1871)</i>	9
VALENTIN ARAPU, <i>Political-Military Crisis Impact on the Polish Economy (the second half of the 18th century)</i>	52
ALEXEI AGACHI, <i>Provisional Committee of Bessarabia</i>	74
Local History	
BĂLȚI AND ITS NEIGHBOURING REGIONS IN THE RETROSPECTION OF HISTORY	
TEO-TEODOR MARȘALCOVSCHI, <i>Bălți: City's Genesis and Evolution</i>	94
VALENTIN CONSTANTINOV, <i>Bălți Steppe in the Period of the Moldovan Middle Age</i>	105
ION CHIRTOAGĂ, <i>Premises of Bălți Constitution as City and its Population in the Period of 1830s-1850s</i>	115
SERGIU TABUNCIC, <i>Aspects of the Historical Past of the Village Glinjeni, Soldanesti District</i>	123
GHEORGHE BACIU, <i>Sequences of the Slobozia-Bălți Locality's Historical Past</i> ..	143
ALEXANDRU FURTUNĂ, <i>Some Information about the Foundation of the Cathedral „St. Constantine and Elena” and the Episcopal Palace in Bălți</i>	155
NICOLAE FUȘTEI, <i>Bălți Ecclesiastical Buildings during the Bishop Vissarion Puiu (1923-1935)</i>	165
LIDIA PĂDUREAC, <i>Stalinist Deportations from Bălți in 1949</i>	173
GHEORGHE NICOLAEV, <i>Historical Monuments from Bălți (mid-1980s) - Mirror of Soviet Commemorative Politics in the Moldavian SSR</i>	181
Teaching Portofolio	
RODICA SOLOVEI, <i>Conceptual and Praxeological Approach Regarding the Design/ Deployment the Classes of Local History based on Student-Centered Education Concept (ESE)</i>	188
VICTORIA LESNIC, <i>Developing the Students Skills by using Different Types of Sources in the Process of Studying the Culture Personalities (the case study: Mihai Volontir)</i>	194
ANGELA STARÎȘ, <i>Personality of Eugeniu Coșeriu – a Model of Building Students' Civic Attitudes</i>	203
VIORICA BUJOR, SVETLANA VASILACHI, <i>Methods of Valuing the Theory of Multiple Intelligences during the Classes of History</i>	210

Communications

- OTILIA URS, *Notes about the circulation of the old Romanian Book in Moldavia* 215
- OLEG URSAN, *Moldovan Modern Family: Between the Interest of the Government and the Priorities of the Citizens* 224

Documenta

- MARIUS TĂRÎȚĂ, *The Attempts of the Polish Producers of Hop and Beer to Enter into the Bessarabian Market in 1930* 228

Memory Exercise

- LIDIA PĂDUREAC, *“It’s Grief and Bitterness to tell You about what Happened Then ...”: the case of Vasile Frunze, Village Recea, District Rîșcani* 232
- IGOR CERETEU, *“Let Me Tell You what Happened All!” The Case of Family Plăcintă, Village Drochia, District Drochia* 245
- LUDMILA D. COJOCARU, *A History of Life under Socialism: „The Regime Knew All Along that I was Among those Deported ...”* 257

Debates

- ELEONORA CERCAVSCHI, *The Denationalisation Process of Transdnestrian Romanians Continues* 268

Reviews. Reading Notes

- ANATOL PETRENCU, *A New Book about the Stalingrad Battle* 272
- Otilia Urs, *Catalogul cărții românești vechi din Biblioteca Academiei Române filiala Cluj-Napoca*, (IGOR CERETEU) 274
- Лилия Заболотная (коорд.), *Женский фактор в истории. Сборник статей и документов*, (Л.П. РЕПИНА) 276
- Jarosław Derlicki (Red.), *Między etnnością a lokalnością. Pogranicze bułgarsko-gagauzskie w Besarabii (Between Ethnicity and Localism. The Bulgaro-Gagauz Border in Basarabia)*, (MARIUS TĂRÎȚĂ) 277
- ANATOL PETRENCU, *A Complex Study about the Deportation of Jehovah’s Witnesses from the Moldavian SSR* 278
- Anca Elisabeta Tatay, *Din istoria și arta cărții vechi românești: Gravura de la Buda (1780-1830)*, (IGOR CERETEU) 280
- Jennifer R. Cash, *Villages on Stage: Folklore and Nationalism in the Republic of Moldova*, Berlin: LIT Verlag; London: Global, 2011, (GABRIELA WELCH) 281
- Museutopia. A Photographic Research Project by Ilya Rabinovich*, Huub van Baar, Ingrid Commandeur (eds), (LUDMILA D. COJOCARU) 283

Scientific Life

- ANATOL PETRENCU, *Politics of Stalinist Regime in the field of National Relations. International Scientific Conference* 287
- NOTES ON CONTRIBUTORS 290

EDITORIAL

Stimați cititori,

În pofida greutăților financiare, absenței interesului clasei politice din Republica Moldova pentru cunoașterea istoriei propriului popor (mai bine zis, a temelor „incomode” din această istorie) și în ciuda unui șir de alte impedimente, știința istorică și cercetarea trecutului face pași înainte. Fiecare articol publicat, carte de istorie nou-apărută de sub teasurile tipografice, culegere de documente sau studii reprezintă o garanție a progresului științific în domeniul studierii istoriei.

Datorită eforturilor depuse pe parcursul anului 2013 de către colegii noștri vede lumina tiparului acest nou tom al revistei „ProMemoria. Revista Institutului de Istorie Socială”. Ne bucură prezența în volum a studiilor semnate de istoricii Valentin Tomuleț, dr. hab. (USM), specialist în domeniul cercetării realităților basarabene din perioada regimului țarist în acest spațiu, și Alexei Agachi, dr. hab. (AȘM), exeget al Războiului ruso-turc din anii 1806-1812 și impactului acestui eveniment istoric asupra Țărilor Române. La fel, salutăm articolul semnat de dl lector universitar Valentin Arapu (USM) ce pune în lumină noi aspecte din trecutul Poloniei, stat cu care ne leagă numeroase pagini de istorie comună.

Numărul curent al Revistei valorifică o serie de contribuții de istorie locală, găzduind comunicări prezentate la conferința științifică *“Orașul Bălți și regiunile învecinate în retrospectiva istoriei*, la Bălți în noiembrie 2012. Prodigioasa cooperare stabilită cu colegii de la Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți s-a soldat cu constituirea la această universitate a unei filiale INIS „ProMemoria”, cu propriile proiecte în desfășurare. Aducem mulțumiri, pe această cale, colaboratorilor Muzeului de Istorie și Etnografie din Bălți pentru colecția de imagini ale orașului în perioada interbelică, care însoțesc compartimentul de istorie locală.

Câteva decenii în urmă, Georges Clemenceau, prim ministru al Franței, opina: „Războiul este un lucru mult prea serios pentru a fi lăsat pe mâna generalilor”. Se pare, oamenii politici din Republica Moldova au parafrazat această afirmație în „Istoria este un lucru prea serios pentru a fi lăsat pe mâna istoricilor”, aplicând-o cu succes în practică. Cum altfel se explică faptul că tinerii absolvenți ai instituțiilor preuniversitare de la noi, educați într-o perioadă de peste două decenii de la Declarația de Independență a Republicii Moldova, nu-și cunosc propria identitate etnică? În acest context, considerăm binevenite materialele grupate în rubrica „Portofoliu didactic” susținută de specialiști care ne prezintă metode noi privind dezvoltarea competențelor elevilor în procesul predării unor teme inedite sau relativ necunoscute din istoria recentă a neamului.

Invităm cititorii să nu treacă cu vederea compartimentele „Comunicări”, „Documenta” și „Exercițiul memoriei”. Amintirile supraviețuitorilor Gulag-ului, înregistrate de dr. Lidia Pădureac, dr. Igor Cereteu și dr. Ludmila D. Cojocaru constituie mărturii incontestabile cu titlu de document istoric privind caracterul inuman al statului sovietic. Așa cum este menționat în prezentările introductive, aceste materiale reprezintă fragmente din studii mai ample, care vor vedea în curând lumina tiparului în câteva volume, incluse în proiectul „România în Gulag: recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar comunist în Basara-

bia (1940-1941, 1944-1953)”, cu suportul financiar al Ministerului Afacerilor Externe al României, Departamentul Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni¹.

În lumina atenției sporite pentru studierea politicii expansioniste a Federației Ruse, un interes real prezintă articolul semnat de dna Eleonora Cercavschi, director al Liceului Teoretic „Ștefan cel Mare și Sfânt” din Grigoriopol, localitate a Republicii Moldova din stânga Nistrului, aflată sub administrația provizorie a regimului separatist de la Tiraspol.

La rubrica „Recenzii, note de lectură” am prezentat câteva reflecții asupra unor studii recent apărute, care se referă la problematicile abordate de INIS „ProMemoria”.

Sperăm, materialele acestui număr vor fi apreciate la justa lor valoare atât de specialiștii în domeniu, cât și de tineretul studios și publicul larg cititor.

În același timp, nu putem trece cu vederea unele momente editoriale. În primul rând, este vorba de publicarea monografiei „Deportările din Basarabia”, semnată de dr. Viorica Cemârtan-Olaru², un studiu bine documentat arhivistic, inserând și memoriile ale celor deportați, precum și cartea scrisă de dr. Valentina Ursu, referitoare la politica de comunizare a vieții culturale în RSS Moldovenească în anii 1944-1956³.

În rândul al doilea, considerăm important de menționat publicarea unui impunător volum de documente referitoare la soarta prizonierilor de război români, aflați pe teritoriul URSS⁴. Cartea include o *Notă asupra ediției*, semnată de dl dr. Laurențiu Constantiniu, un *Studiu introductiv*, semnat de dl dr. Vitalie Vărată, *Abrevieri, Lista documentelor și Documente* propriu-zise într-un număr de 270 de documente, provenite, în mare măsură, așa cum remarcă alcătuitoarea culegerii, din Arhiva Militară de Stat Rusă. Documentele publicate se referă la „a) înființarea și evoluția Direcției generale pentru problemele prizonierilor de război și ale persoanelor civile internate din cadrul NKVD/MVD al URSS, principala instituție care a gestionat problema prizonierilor de război (...); b) organizarea punctelor de primire a prizonierilor de război, pe fronturi, precum și a lagărelor destinate acestora, în spatele frontului; c) condițiile de detenție (hrănire, echipare, locuire, asistență sanitară; d) evidența prizonierilor de război pe grade și naționalități; e) dinamica mișcării (traseul) prizonierilor de război pe teritoriul Uniunii Sovietice, din momentul capturării lor; f) utilizarea la muncă a prizonierilor de război, în economia națională sovietică (...)”⁵. O prezentare cu analiza detaliată a documentelor menționate urmează să apară în următorul număr al Revistei.

**Prof. univ., dr. hab. Anatol PETRENCU,
Președinte INIS „ProMemoria”**

¹ Primul volum din acest proiect a fost deja publicat: Anatol Petrencu. *Teroarea stalinistă în Basarabia: studii, documente, memorii*, Chișinău, s.n., 2013, 359 p.

² Viorica Cemârtan-Olaru. *Deportările din Basarabia. 1940-1941, 1944-1956*, Chișinău, Editura Pontos, 2013, 548 p.

³ Valentina Ursu. *Politica culturală în RSS Moldovenească. 1944-1956*, Chișinău, Editura Pontos, 2013, 287 p.

⁴ *Prizonierii de război români în Uniunea Sovietică. Documente, 1941-1956*, București, Monitorul oficial R.A., 2013, I-LXVII + 874 p.

⁵ *Ibidem*, p. VIII.

STATUTUL ȘI FISCALITATEA MAZILILOR, RUPTAȘILOR ȘI ODNODVORȚILOR DIN BASARABIA SUB REGIM DE DOMINAȚIE ȚARISTĂ (1812-1871)

Valentin TOMULEȚ

Abstract

In this study based on unpublished archival data, published documents and the works in which tangentially the discussed topic is approached, the author analyzes the status and tax imposition of *mazili*, *odnodvorti* and *ruptasi* in Bessarabia under the regime of Tsarist rule. The author ascertains that *mazili* represented a social category, and *ruptasi* – a fiscal one, which remained in Bessarabia from the time it was part of the Principality of Moldavia. Statistical data referring to *mazili* and *ruptasi* demonstrates that they were not a numerous social and fiscal category. The attested numeric growth in the first half of the 19th century shows more a natural increase, specific to all social groups in Bessarabia during the specified period.

Although *mazili* enjoyed several privileges, the imperial administration did not accept them and did everything possible to suppress them. This measure coincided with the Russian imperial policy of social and administrative unification of the newly annexed province. The process took place gradually, especially with regard to *mazili*, by eliminating them from various administrative functions and undermining their social prestige. With time, the rights of *mazili* were limited, they being forced to perform various benefits and pay taxes along with taxpayers. As a result some of them for various contraventions were transferred to the category of *tarani*, others ruined and dissolved in related social categories of the peasantry.

If *mazili* had a more compact social and ethnic composition, that of the *ruptasi* was quite diverse and variegated, including indigenous and foreign elements, transferred from abroad to Moldova from peasants, but also citizens of local cities, which were not included among the privileged classes of society, did not have permanent residence, and were not enrolled in the category of taxpayers, enjoyed some privileges based on the documents issued by the prince.

According to legal status *ruptasi* were divided into three basic categories: *ruptasi* themselves, *ruptasi* of pantry and *ruptasi* of the treasury, which economically and socially differed little from each other. Although, unlike other categories of peasants, *ruptasi* enjoyed, at the beginning, certain privileges, they did not constitute a privileged class, on which czarism could count, as Soviet historiography attempted to assert. Along the way, even those minor privileges which they enjoyed, such as exemptions from local benefits and corporal punishment without the judgment trial, were canceled. As a result most of them were ruined and fell in dependence on landowners and the state.

Keywords: social status, taxation, *mazili*, *ruptasi*, *odnodvorti*, social protest, the Principality of Moldavia, Bessarabia, Russian Empire

Cuvinte-cheie: stare socială, impunere fiscală, mazil, ruptaș, odnodvorți, protest social, Principatul Moldova, Basarabia, Imperiul Rus

Preliminarii

Istoria diferitor categorii sociale din Basarabia, după anexarea ei la Imperiul Rus, cuprinde un număr relativ bogat de lucrări scrise, de regulă, în perioada de tristă faimă, având la bază principiile metodologice de casă și a paradigmei marxiste, care au adus în rezultat la tratarea unilaterală și tendențioasă a acestor subiecte¹. Investigațiilor au fost supuse categoriile de bază ale societății, în special cele de jos – țărani moșierești, țărani de stat, coloniștii transdanubieni, coloniștii germani etc.

Schimbările care au intervenit în Republica Moldova după 1989, accesul la noi surse documentare, dar și libertatea în expunerea materialului factologic, au deschis posibilități mult mai largi pentru descătușarea științei istorice de dogmele paradigmei marxiste și ale ideologiei regimului totalitar-comunist, pun în fața cercetătorului sarcina de a studia fenomenele istorice prin prisma metodelor științifice general-umane și de a cerceta, în baza acestor metode, problemele ce țin de metamorfozele care au avut loc în Basarabia după anexarea ei la Imperiul Rus. În cadrul acestor probleme se înscrie și investigația noastră consacrată acestor categorii sociale/fiscale² privilegiate moștenite din Principatul Moldova – mazililor și ruțașilor, iar ulterior, după suprimarea acestora, și a odnodvorților.

Regulamentul organizării administrative a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818 păstra în provincia nou-anexată structura socială și componența națională și urma să asigure un mod deosebit de administrare a acesteia³. Noului Regulament, confirma existența în Basarabia a următoarele categorii sociale: *clerul, dvorenimea, boiernașii, mazilii, ruțașii*⁴, *negustorii și mica burghezie, țărani sau coloniștii agricoli, țiganii* (care aparțineau statului și moșierilor) și *evreii*⁵.

În studiul de față, fără a recurge la o amplă analiză istoriografică, vom insista la analiza celor două categorii privilegiate ale populației – a mazililor și ruțașilor și vom determina schimbările care au intervenit, pe parcursul anilor, în statutul social, dinamica numerică și impunerea fiscală sub regim de dominație țaristă. Reieșind din considerentul că în baza Regulamentului din 10 martie 1847⁶, mazilii și ruțașii din Basarabia au fost lichidați ca stare socială și fiscală și incluși în categoria odnodvorților, vom supune analizei și această categorie socială a populației, specifică Imperiului Rus.

Cronologic subiectul pus în discuție în acest studiu cuprinde perioada 1812-1871: de la anexarea, în 1812, a teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus și până la aplicarea, la 21 decembrie 1871, a decretului cu privire la „împroprietărirea”

¹ *A se consulta*, în acest sens: *Istoria, arheologia, etnografia Moldovei. Indice al literaturii sovietice*. Vol. I. 1918-1968. – Chișinău, 1973, p. 100-105, 111-118; Vol. II. 1969-1980. – Chișinău, 1982, p. 121-124, 127-131; Ion Madan, *Cercetări în domeniul științelor umaniste la Universitatea de Stat din Moldova (1974-1995). Contribuții bibliografice*. – Chișinău, 1996, p. 384-395. Idem, *Istorie, arheologie, etnografie. 1981-2001. Contribuții bibliografice*. – Chișinău, 2001, p. 186-198; Ion Țurcanu, *Bibliografia istorică a Basarabiei și Transnistriei*. – Chișinău, 2005.

² *Mazil* – stare socială; *ruțași* – categorie fiscală.

³ *Устав образования Бессарабской области 1818 г.* – Кишинев, 1818, c. 2.

⁴ Cercetătorii M.P. Muntean și F.Ya. Marșalovschi considerau că *ruțașii* n-au constituit o stare socială aparte. În literatura istorică de specialitate termenul „pătura ruțașilor / starea socială a ruțașilor” s-a înrădăcinat din simplul considerent că acesta era utilizat în tehnica lucrărilor de secretariat a Administrației regionale din Basarabia (M.P. Mунтян, Ф.Я. Маршалковский, *Рунташи Бессарабии в первой половине XIX века*. – În: Ученые записки Кишиневского ун-та. – Кишинев, 1964, т. 72, с. 59).

⁵ *Устав образования Бессарабской области 1818 г.* – Кишинев, 1818, c.16. Și *evreii* nu constituiau o categorie socială distinctă, dar una etnică. Ei puteau fi întâlniți în toate categoriile sociale din Basarabia, dar cel mai des ei erau încadrați în categoria meșteșugarilor și a negustorilor – a micii burghezii (*мещане*) și a burgheziei comerciale.

⁶ Discutat la ședința Consiliului de Stat din 18 ianuarie și 10 februarie 1847, dar adoptat la 10 martie.

odnodvorților, ținând cont de faptul că în 1847, mazilii și ruțașii din Basarabia au fost incluși în această categorie socială și dispar ca categorii sociale și fiscale.

Din start trebuie să constatăm că acestor categorii sociale/fiscale – mazililor, ruțașilor și odnodvorților nu li s-au dedicat studii speciale sau studii de sinteză monografice. În Republica Moldova lipsesc lucrări speciale dedicate acestor categorii, excepție făcând doar studiul dedicat odnodvorților, semnat de P.G. Gore încă în anul 1908⁷ și articolul istoricilor M.Muntean și T.Marșalkovski dedicat ruțașilor, scris la mijlocul anilor '60 ai secolului trecut⁸. Lipsa unui număr mai mare de lucrări dedicate acestor categorii sociale/fiscale poate fi ușor înțeleasă. Mazilii, ruțașii și odnodvorții erau o categorie neînsemnată numeric, iar din punct de vedere social, n-au jucat un rol atât de însemnat în viața economică și politică a Basarabiei pentru a fi analizați într-un studiu separat. Totuși, prezența lor în structura socială și fiscală a Basarabiei prezintă un interes deosebit, deoarece permite de a înțelege mai profund particularitățile politicii sociale și fiscale a țarismului promovate la periferiile naționale ale Imperiului Rus în epoca modernă.

Statul social și juridic al mazililor și ruțașilor.

Pentru a înțelege acele schimbări care au intervenit în cadrul acestor categorii sociale/fiscale în Basarabia în sec. al XIX-lea, la început, să le definim și să analizăm fiecare categorie în parte. Aceasta ne va da posibilitatea de a determina statutul social și juridic al fiecărei categorii în parte.

Mazilii constituiau o categorie socială privilegiată⁹. Ei sunt urmașii boierilor moldoveni și ai boiernașilor, care și-au obținut pe timpul domnilor moldoveni slujbe, până la rangul de *vel șătrar*¹⁰. Cuvântul „mazil” este de proveniență turcică și însemna „destituit din serviciu, în retragere”. El a apărut în Moldova în perioada dominației otomane, la începutul sec. al XVII-lea, și era utilizat oficial atât cu referință la Domnul Moldovei, care era înlocuit de un succesori numit de Poartă, cât și cu referință la boieri, pe care noul Domn îi înlocuia cu alții, confirmați în acest titlu. Constantin Mavrocordat, printr-un așezământ special, a confirmat statutul mazililor și obligațiile lor față de Domnie. Mazilii proveniți din dregători mari până la „boieria a trei” au primit scutiri de orice dări pentru ei și feciorii lor și chiar 5-20 scutelnici¹¹. Aceștia alcătuiau tagma

⁷ П. Г. Горе, *Историческая записка об одноворцах (мазылах)*. – Кишинев, 1908, с. 1-32.

⁸ М. Мунтян, Ф. Маршалковский, *Рунташи Бессарабии в первой половине XIX века*. – În: Ученые записки Кишиневского ун-та. – Кишинев, 1964, т. 72, с. 59-68.

⁹ În limba română cuvântul *mazil* are mai multe sensuri: **1.** domn, destituit din domnie; **2.** boier (dregător) înlocuit (mazilit) din dregătorie, care păstra toată viața titlul dregătoriei, precedat de particula *biv*. **3.** Înmulțindu-se și căzând „la sărăcie”, mazilii au devenit o categorie socială care păstra amintirea boieriei; era mai numeroasă decât boierimea în slujbă și lupta împotriva declasării prin jalbe pentru păstrarea privilegiilor de altădată. La sfârșitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea s-au luat măsuri „să rămâie mazili” numai cei ce se trag din mazili. Cercetarea se făcea sub controlul vel vistierului care, pe baza rezultatelor, era în drept să-i așeze în tablele vistieriei, „la rânduiala mazililor”. Cei trecuți la „catastiful mazililor” primeau de la Domn cărți de mazil (*Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*. – București, 1988, p. 285).

¹⁰ Arhiva Istorică de Stat din Rusia (AISR), F. 560, inv. 6, d. 575, f. 3.

¹¹ *Scutelnic* – țaran scutit de plata birului, în schimbul unor prestații suplimentare (de obicei, militare) față de Domnie sau față de stăpânul moșiei. Sensul general al termenului este „scutit de bir” (*Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*. – București, 1988, p. 431). Această categorie de agricultori era folosită de către moșier doar la muncile casnice sau la alte munci sătești. Pentru îndeplinirea acestor munci ei erau răsplățiți cu prisosință, prin faptul că nu îndeplineau nici un fel de prestații, a căror povară cădea pe restul populației” (AISR, F. 1308, inv. 1, d. 8, f. 101). În Basarabia numărul scutelnicilor era stabilit de Administrația regională în corespundere cu legislația domnilor moldoveni (ANRM, F. 205, inv. 1, d. 574, f. 14-17). Într-un raport din 26 iulie 1816 adresat de serdăria Orhei președintelui Comitetului Provizoriu al Basarabiei, guvernatorului de Ekaterinoslav I.H. Kalagheorghe, se menționa că scutelnicii „...împlinescu slijbili cătră stăpânii lor boeri pentru scuteala di havaleli după tocmealali

mazililor mari. Mazilii mici au fost impuși la dajdii mai ușoare, după puțină fiecăruia, au continuat să plătească birul fără cisluire, desetina boierește, iar nu țărănește. Mai târziu, au fost, ca și mazilii din Țara Românească, scutiți de dijmărit și vinărici. Statutul de mazil era ereditar. Caracterul ereditar s-a menținut până în sec. al XIX-lea. După Alexandru Ipsilanti, s-au luat măsuri să rămână mazili doar cei care se trag din mazili¹².

Președintele Comisiei Științifice Arheologice din Basarabia Paul Gore, în studiul său dedicat odnodvorților (mazililor) constată că denumirea de mazil nu conținea în sine nimic înjositor, din simplul considerent că mazilirea boierilor de noul domn în acele timpuri era un fenomen obișnuit și demisia nu conținea ceva rușinos. Erau numiți mazili nu numai boierii în retragere, dar și urmașii lor, în cazul în care ei nu erau încadrați în serviciu. Mulți din boieri preferau să ducă o viață liniștită, modestă și vrednică pe moșiile lor, în locul celei zgomotoase, pline de griji și intrigi de la oraș sau de la Curtea domnească¹³.

În actele vechi moldovenești, alături de familiile boierești, sânt întâlnite și cunoscute familii de mazili: Cantacuzino, Sturdza, Brâncoveanu, Prăjescu, Racoviță, Stârcea, Cujbă, Neculce, Tăutu, Jora etc.¹⁴

După anexarea, în 1812, a Basarabiei la Imperiul Rus, mazilii și-au păstrat denumirea și statutul, conștiința și spiritul național, deoarece nu căsătoreau niciodată fiii și fiicele lor cu alți tineri de o origine socială inferioară și de origine străină, în special de origine rusă – lucru considerat ca umilire a demnității naționale¹⁵. Cărțile de mazil, eliberate de domnia Moldovei Mihai Suțu și Alexandru Moruzi, care confirmau starea lor socială, mazilii din Basarabia le-au prezentat în 1816, din ordinul rezidentului plenipotențiar al Basarabiei A.N. Bahmetev, Comitetului Provizoriu al Basarabiei¹⁶. În 1818 ei au fost confirmați în drepturi și și-au păstrat acele drepturi și privilegiile, de care au beneficiat în trecut în Moldova. Ei nu puteau fi supuși pedepselor corporale, fără aprobarea judecății; plăteau în folosul statului impozitul denumit *dajdie*, ce constituia 14 lei anual de la fiecare familie, și participau la îndeplinirea prestațiilor după obiceiul vechi moldovenesc¹⁷.

Potrivit altor surse, *mazilii* ocupau în categoria stărilor privilegiate locul al treilea. Ei proveneau din familii vechi moldovenești boierești, care pe parcurs s-au ruinat și și-au pierdut autoritatea de altădată. În pofida acestui fapt, ei au moștenit totuși unele privilegii. În Regulamentul organizării administrative a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818 se menționa că „...mazilii fac parte din starea socială privilegiată, păstrează pe veci dreptul ereditar și privilegiile moștenite de la domnia Moldovei”¹⁸. Regulamentul stipula că „...ei și neamul lor nu pot fi supuși pedepselor corporale fără sentință judecătorească, ...vor plăti în vistieria statului impozitul denumit *dajdia*¹⁹ și vor îndeplini prestațiile locale potrivit obiceiului moldovenesc, ...vor vărsa

lor di bună voi”. Instituția scutelniceii a ființat în Basarabia până la 1 mai 1818, când, prin rescriptul imperial din 29 aprilie 1818, emis pe numele lui A.N. Bahmetev, a fost suprimată (ANRM, F. 2, inv. 1, d. 596, f. 768; F. 3, inv. 1, d. 8, f. 2).

¹² *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar.* – București, 1988, p. 285

¹³ P. G. Gore, *Op. cit.*, p. 3-4.

¹⁴ Ibidem, p. 4.

¹⁵ I. Pelivan, *La Bessarabie sous le regime russe (1812-1918)*. – Paris, 1919, p. 54.

¹⁶ Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), F. 2, inv. 2, d. 214, f. 5.

¹⁷ AISR, F. 379, inv. 2, d. 12, f. 21 verso.

¹⁸ *Устав образования Бессарабской области 1818 г.* – Кишинев, 1818, c. 18.

¹⁹ *Dajdie* – dare fixă către stat, la care erau impuși, până în anul 1825, doar mazilii, ruptașii și țiganii: fiecare familie de mazil plătea câte 14 lei, ruptașii și țiganii – 15 lei anual; până în 1839 – câte 9 rub. 35

în vistieria statului *goștina*²⁰, *vădrăritul*²¹ și *pogonăritul*²² de rând cu poporul simplu. Cât privește încasarea *desetinei*, mazilii urmau să beneficieze de privilegiile de care se bucură potrivit categoriei sociale din care fac parte”²³.

P. Svinin atribuia mazilii stării sociale a curtenilor (dvorenilor/nobililor) asemănând-ui cu șleahicii polonezi. În trecut după finisarea serviciului de stat fiecare boier trecea în categoria socială a mazililor. Ei erau obligați de a îndeplini călări diferite dispoziții ale guvernului; pentru crime nu erau pedepsiți de isprăvnicii, dar erau trimiși instanțelor superioare; erau scutiți de toate prestațiile locale, dar similar țăranilor plăteau *goștina*, *vădrăritul* și jumătate din *desetină*, uneori erau impuși unei dări bănești de la 12 la 20 lei anual. Cu timpul în categoria mazililor au intrat „persoane de tot felul, din diferite categorii sociale”. Unii din mazili dispuneau de ocini²⁴.

Din alte surse aflăm că „privilegiul de a se numi *mazil* îl aveau doar persoanele provenite din mazili. Ceilalți urmași nu pot beneficia de statutul de mazil. Ei plătesc impozit statului separat de celelalte categorii sociale, de la fiecare persoană de mazil câte 2 lei 90 aspri și din fiecare leu câte 15 kop. Aceste impozite sunt fixate într-un registru special de stat și sunt folosite pentru plata salariilor. Acest impozit este plătit de 4 ori pe an, adică peste fiecare 3 luni”²⁵.

În Basarabia mazilii erau promovați în funcții administrative, în calitate de căpitani de mazili²⁶, alături de ocolăși în administrarea ocoalelor. Din proiectul de reorganizare

kop. asigurate. Burlacii plăteau jumătate din sumă (AISR, F. 379, inv. 2, d. 12, f. 21 verso).

²⁰ *Goștină* – dare (taxă) anuală percepută în Țările Române asupra oilor, caprelor și porcilor. Exista o deosebire între darea plătită pentru porci și oi care merg la îngrășat la munte și darea impusă străinilor (oaspeților) pentru oile și porcii aduși în țară la păscut. În primul caz, avem un fel de impozit direct, obligatoriu pentru toți locuitorii care folosesc pășunile, devenind o dare generală, la care erau impuse toate categoriile sociale, inclusiv boierii și clerul, pe întinderea întregii țări. În al doilea sens, cu înțeles de taxă (vamă) pentru cei care aduc în țară oi și porci la păscut (*Instituții feudale din Țările Române. Dicționar.* – București, 1988, p. 206). *Goștina* a continuat să existe și în Basarabia până în 1825, după obiceiul moldovenesc, și constituia câte $4\frac{1}{3}$ parale pentru fiecare oaie sau capră, la care erau impuși toți locuitorii (AISR, F. 379, inv. 2, d. 12, f. 21 verso).

²¹ *Vădrărit* – dare asupra vinului în Moldova (sec. XVIII-XIX), înființată de Antioh Cantemir (1705-1707), care „a făcut obicei în țară, care n-au mai fost, câte doi bani de vadră de vin”. La 1763 *vădrăritul* crescuse la 8 bani de vadră, iar la 1795 – la 12 bani vechi de vadră. De plata acestei dări erau exonerate îndeosebi treptele superioare ale boierimii și clerul *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar.* – București, 1988, p. 494-495). În Basarabia, *vădrăritul* era o dare asupra vinului, egală cu 4 parale de la fiecare vadră și câte o para pentru etichetă de la fiecare poloboc. De această dare, în afară de categoriile sociale și persoanele nominalizate, de scutirea de *goștină* și *desetină* mai beneficiau logofeții și diaconii de vistierie. Celelalte persoane care posedau plantații de viță-de-vie pe pământurile statului și cele moșierești plăteau în vistierie de la fiecare vadră de vin anual câte 12 aspri, iar pentru fiecare etichetă înclieată pe fiecare poloboc – câte 3 aspri (AISR, F. 379, inv. 2, d. 12, f. 21 verso; ANRM, F. 3, inv. 1, d. 129, f. 169; d. 1320, f. 5 verso-6; F. 4, inv. 1, d. 44, p. II, f. 332; F. 5, inv. 3, d. 747, f. 27).

²² *Pogonărit* – dare asupra viilor, plătită pe pogon. Înființată de Eustratie Dabija (1661-1665) în Moldova, a fost introdusă și în Țara Românească de Nicolae Mavrocordat (1716). Era plătită de proprietarii viilor, cu excepțiile create de Domn în beneficiul anumitor categorii sociale. Socotită ca o dare nedreaptă, întrucât viile erau impuse și la vinărit și *vădrărit*, darea a fost desființată și reînființată de repetate ori. Cuanțumul *pogonăritului* a variat de la o Domnie la alta: Eustratie Dabija l-a fixat la 1 leu de pogon; ulterior, a crescut până la 1 galben, iar sub formă de „*pogonărit al străinilor*” a fost de 2 taleri, 2 lei și 24 parale și chiar de 4 piaștri (lei) și 16 aspri (*Instituții feudale din Țările Române Dicționar.* – 1988, p. 367). Potrivit altor surse – dare specială pe vii. După introducerea cultivării porumbului și tutunului (sec. al XVIII-lea) a apărut *pogonăritul* (dare specială) pe porumb și tutun (*Dicționar enciclopedic român.* – București, 1965, Vol. III, p. 799). În Basarabia, *pogonăritul* era considerat o dare plătită pentru cultivarea tutunului, egală cu 2 lei 20 aspri de la fiecare pogon, egal cu 48 de prăjini (ANRM, F. 3, inv. 1, d. 1380, f. 50 verso-51).

²³ *Устав образования Бессарабской области 1818 г.* – Кишинев, 1818, c. 18.

²⁴ П. Свиньин, *Описание Бессарабской области в 1816 году.* – În: Записки Одесского Общества Истории и Древностей. – Одесса, 1816, т. VI, с. 213.

²⁵ ANRM, F. 5, inv. 3, d. 548, f. 134.

²⁶ *Căpitan de mazil* – starostele mazililor ales de o comunitate de mazili și confirmat de Administrația

a administrației civile a Basarabiei elaborat în februarie 1814 aflăm căi căpitani de mazili erau „...șefii unei clase inferioare de nobili, numiți mazili”²⁷. Ei erau numiți în funcții de căpitani de mazil de ispravnici, fiind aleși din mijlocul mazililor²⁸. Raportul serdăriei Orhei din 26 iulie 1816, adresat președintelui Comitetului provizoriu al Basarabiei, guvernatorului de Ekaterinoslav I.H. Kalagheorghe, cu privire la activitatea administrației locale, atestă că „...în ținutul Orhei, în cele 12 ocoale erau rânduiți 24 ocolăși, care se numesc *căpitani de mazili*, adică câte doi în fiecare ocol”²⁹. În competența lor era îndeplinirea tuturor dispozițiilor serdăriei, legate de obligațiunile de serviciu și cele ce țineau de interesele vistieriei, plângerile locuitorilor etc. Tot ei aveau grijă ca locuitorii să îndeplinească la timp toate dările și prestațiile față de stat și moșieri; depistau și cercetau încălcările comise de locuitori; prindeau și trimiteau pe toți vinovații la serdărie; supravegheau ca locuitorii ținutului să îndeplinească la timp îndatoririle față de serdărie; impuneau locuitorii să păzească podurile și drumurile; toamna și primăvara îndemneau locuitorii să lucreze cu acuratețe pământurile; impuneau locuitorii să-și îngreădească loturile și grădinile pentru a le feri de pagube și stricăciuni pe care le puteau cauza vitele, iar locuitorii să angajeze păzitori la vite pentru a feri ogoarele și grădinile de stricăciuni. În timpul administrației ruse pentru ocolăși (căpitani de mazili) nu se mai strângeau bani de la populație. Aceștia se foloseau numai de zeciuială ce constituia până la 60 sau 70 lei³⁰. Prin urmare funcția de căpitan de mazil era una de prestigiu, iar competențele destul de mari.

Mazilii și ruțașii intrau și în componența administrației județene. Ei făceau parte din componența Judecătorei ținutale (județene), alcătuită din judecătorul ținutal, un asesor din partea guvernului, doi asesori din partea nobilimii și doi asesori din partea mazililor, ruțașilor și coloniștilor³¹.

Mazilii îndeplineau și funcția de conducători ai călărașilor. Despre funcțiile mazililor și ruțașilor din Basarabia, care îndeplineau această funcție, putem afla din instrucțiunea despre călărași discutată și aprobată de Consiliul Suprem al Basarabiei la propunerile lui M.S. Voronțov. Aceasta urma să intre în vigoare începând cu 1 mai 1824. În ea era stipulat că banii pentru întreținerea călărașilor erau luați din sumele prestațiilor locale la care era impusă populația, în afară de mazili și ruțași, care erau scutiți de această taxă, din considerentul că sunt folosiți personal în serviciul administrației locale³².

Mazilii făceau parte din administrația și componența pazei de frontieră instituită la Prut și Dunăre în scurt timp după anexarea Basarabiei la Rusia. Din criteriile stabilite în baza cărora călărașii asigurau paza de frontieră, considerate, de fapt, un Regulament pentru călărașii pazei de frontieră³³ aflăm că în activitatea lor călărașii

ținutală din Moldova medievală (ANRM, F. 205, inv. 1, d. 574, f. 14-17). La începutul sec. al XIX-lea avea un salariu de până la 20 lei pe lună, bani pe care îi colecta de prin sate de la locuitori în baza unor recipise pe care aceștia le aveau de la cârmuire (ANRM, F. 4, inv. 1, d. 44, p. II, f. 129).

²⁷ *Instituțiile administrative locale în Basarabia (1812-1838). Documente și materiale.* – Chișinău, 2011, p. 23.

²⁸ Ibidem.

²⁹ ANRM, F. 4, inv. 1, d. 44, p. I, f. 128.

³⁰ Ibidem, f. 128-129 verso.

³¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1197, f. 6 verso.

³² ANRM, F. 43, inv. 1, d. 10, f. 872 verso.

³³ Din discuțiile purtate la 4 mai 1817 în Departamentul I (Departamentul executiv) al Guvernului Regional aflăm că paza de frontieră era alcătuită din 2880 de călărași: ținutul Hotin punea la dispoziție 100 de călărași, Iași – 488, Orhei – 1034, Codru – 274, Grecești – 100, Ismail – 130, Bender – 196 și Soroca – 558 de călărași. Administrația regională considera acest număr prea mare pentru efectuarea pazei de frontieră. La dispoziția președintelui Departamentului Krupenski, acest număr trebuia să fie

erau supravegheați de unul din mazilii de încredere, ales sau numit de administrația ținutală. Acest supraveghetor trebuia să se afle în permanență la posturile și sectoarele (de tot instituite 20 de sectoare) subordonate lui, să primească și să numească schimbul pazei. Pentru a limita numărul de mazili, care ar putea beneficia de acest drept, supraveghetorul sectorului era ales din rândul mazililor: câte trei persoane în fiecare sector. Respectiv, au fost aleși 60 de supraveghetori (mazili). Pentru o administrare mai eficientă a pazei de frontieră, urma de ales patru funcționari din rândul moșierilor locali, care cunosc limba rusă și care și-ar asuma responsabilitatea în administrarea călărașilor și mazililor ce se ocupă cu paza frontierei³⁴.

Impunându-i la impozite și dări, țarismul a recunoscut totuși privilegiile mazililor, însă i-a obligat să îndeplinească diferite misiuni ce necesitau abilitate și promptitudine: să însoțească trupele militare, transporturile de stat etc.³⁵

A.N. Krupenski care s-a ocupat de starea nobilimii basarabene și care era bine cunoscut cu situația mazililor constată că după anexarea Basarabiei la Rusia, aceștia, conform tradițiilor moldovenești, se aflau sub tutela mareșalului regional al nobilimii, care era obligat să le apere interesele. În 1825 când s-a încercat de ai folosi pe mazilii la strângerea impozitelor și prinderea infractorilor, mareșalul regional al nobilimii a protestat împotriva acestor măsuri ale autorităților și a insistat în fața guvernatorului Basarabiei ca drepturile și privilegiile mazililor să nu fie încălcate. Ca rezultat guvernatorul a fost nevoit să confirme ca „de acum, fără consimțământul mareșalilor (regionali și ținutali ai nobilimii – V.T.), de a nu îndrăzni de a ocupa această categorie socială cu diferite însărcinări”³⁶. Dar această dispoziție era des încalcată. Ca rezultat, până la 1847, la inițiativa mareșalului regional al Nobilimii, dependența mazililor de această instituție, a fost confirmată de câteva ori.

Sub aspect economic, mazilii puțin prin ce se deosebeau de unii țărani. Aceasta s-a datorat faptului că în primii 20-30 de ani după anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus instituțiile imperiale au redus substanțial numărul mazililor încadrați în diferite funcții administrative sau activități de stat, sub diferite motive și pretexte sau, de cele mai multe ori, i-au înlocuit cu funcționari ruși veniți din guberniile interne ruse, sub pretextul necunoașterii limbii ruse. Majoritatea mazililor aveau puțin pământ, sărăceau și se ruinau. Izvoarele confirmă că mazilii trăiau în mare parte pe pământuri moșierești și în orașe.

În Basarabia mazilii erau de două categorii: *mazilii stabiliți pe pământurile de stat* (aceștia au intrat în categoria țăranilor de stat) și *mazilii care trăiau pe pământurile moșierești*³⁷. Datele ce vizează anul 1828 demonstrează că din cele 2405 familii de mazili 53 (2,2%) familii trăiau pe pământurile statului, iar 2352 (97,8%) familii – pe moșiile private și în orașe³⁸.

Ulterior, în baza dispozițiilor Consiliului de Stat din 1836 și 1847, mazilii, spre deosebire de țărani moșierești și țărani de stat, beneficiau de unele privilegii:

redus până la 600: ținutul Orhei urma să pună la dispoziție – 240 de călărași, Grecești – 15, Iași – 105, Soroca – 115, Hotin – 45, Codru – 15 și Bender – 35 și Ismail – 30 de călărași (ANRM, F. 2, inv. 1, d. 528, p. I, f. 21).

³⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 528, p. I, f. 21 verso-23.

³⁵ Н.В. Лашков, *Бессарабия – к столетию присоединения к России. 1812-1912 гг. Географический и историко-статистический обзор состояния края.* – Кишинев, 1912, с. 68.

³⁶ А. Н. Крупенский. *Краткий очерк о Бессарабском дворянстве 1812-1912. К столетнему юбилею Бессарабии.* – СПб., 1912, с. 48-49.

³⁷ ANRM, F. 134, inv. 1, d. 71, f. 44-46.

³⁸ ANRM, F. 3, inv.1, d. 1197, cert. 85, f. 2-14.

mazilii care dețineau pământuri în posesie erau scutiți de prestațiile locale, iar în caz de necesitate, la insistența administrației erau numiți pentru îndeplinirea anumitor dispoziții specifice stării lor sociale, cum ar fi însoțirea armatelor și a transporturilor de stat, cât și alte obligații care necesită promptitudine deosebită; *mazilii care locuiesc pe pământurile statului* – îndeplinesc toate prestațiile naturale locale, dar cu condiția de a fi folosiți la îndeplinirea acelor dispoziții care sânt specifice stării lor sociale; ca și ceilalți locuitori sânt eliberați, pe un termen nelimitat, de recrutare.

Mazilii erau obligați de a plăti în vistieria statului dare numită dajdia de la fiecare familie câte 2 rub. 67 kop. argint, iar în caz de transferare pe pământuri deținute în posesie – dijma în bani, câte 60 kop. argint, iar pe pământurile statului – 6 rub. 72 kop. argint; să participe la îndeplinirea prestațiilor locale cu achitarea taxelor bănești care sânt stabilite pentru fiecare familie, specifice stării lor sociale. În plus mazilii sânt impuși la taxele bănești și cerealiere stabilite confirm Statului despre asigurarea cu produse alimentare. Prin taxele majorate pe care urmau să le achite mazilii basarabeni aflați pe pământurile statului, țarismul a pus obstacole în calea transferării lor pe aceste pământuri, pentru a nu cauza prejudicii acelor procese de colonizare a pământurilor de stat cu coloniști transdanubieni, germani, elvețieni și coloniști din guberniile interne ruse, derulate în această perioadă de timp.

Conform „Regulamentului despre țărani” din 24 ianuarie 1834³⁹, cu instituirea Administrației de plasă, mazilii păstrau dreptul să-și aleagă din rândurile lor căpetenii, pe o perioadă de 3 ani, numiți *căpitani de mazil*, în acele plase, unde locuiau de la 100 până la 150 familii de mazili. Căpitani de mazili urmăreau de liniștea publică, de achitarea regulată a dărilor și prestațiilor. Ei erau confirmați în funcții de administrația locală regională, fără acordul mareșalului regional al nobilimii. Pentru serviciul respectiv ei nu erau remunerați bănesc. Mazili care locuiesc pe pământurile statului se subordonau Administrației Proprietăților Statului. Ei formează în cadrul plaselor unde locuiau comunități rurale separate, unde reieșind din numărul populației își pot instituite administrații rurale proprii, iar acolo unde numărul populației est insuficient – ei se subordonau administrației rurale a țaranilor de stat. Ei aveau dreptul de a trece liber dă pe pământurile deținute în posesie pe pământurile statului. Copii de mazili aveau dreptul de a se înscrie în serviciul de stat: militar sau civil, în baza drepturilor acordate odnodvorților ruși, dar cu acea diferență că aveau dreptul la serviciul civil doar în cadrul Basarabiei⁴⁰.

Potrivit Regulamentului din 10 martie 1847, mazilii au fost egalați în drepturi cu odnodvorții – categorie privilegiată de țărani în Rusia. Astfel, s-a scos din terminologia oficială a Imperiului cuvântul *mazil*⁴¹.

Analizând Regulamentul din 10 martie 1847 P.G. Gore constată că transferarea mazililor în categoria odnodvorților a fost una greșită, din considerentul că în acest caz „...principiul de avere a fost confundat cu principiul de clasă”⁴². Instituțiile imperiale nu erau interesate de a pătrunde în esența deosebirilor de ordin social care existau între aceste două categorii sociale/fiscale și a întreprins măsuri concrete pentru a

³⁹ ПСЗРИ. Собр. II, т. IX, 1834, отд. первое, №6739. – СПб., 1835, с. 75-76.

⁴⁰ ANRM, F. 3, inv. 2, d. 214, cert. 18, f. 157-181; F. 134, inv. 1, d. 71, f. 44-46; *Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии. (1812-1861 годы)*. Сборник документов / Составители И.А. Анцупов, К.П. Крыжановская. Том. III, Часть I. – Кишинев, 1962, с. 374-376.

⁴¹ AISR, F. 1291, inv. 48, 1904, d. 6, f. 109-111; ANRM, F. 2, inv. 2, d. 214, f. 5; ANRM, F. 5, inv. 3, d. 747, f. 167 verso.

⁴² P. G. Gore, *Op. cit.*, p. 8.

le coborî pe o scară ierarhică mai inferioară – la început în cea a odnodvorților, iar mai târziu – în cea a țaranilor liberi. Folosiți în diferite servicii, pentru calitățile lor deosebite – iscusință, onestitate, cărturărie, comportament impecabil și capacitatea de a se descurca în orice situații, mazilii la chemarea autorităților, conduși de căpitani de mazili, care au fost egalați în rangul de funcționari de clasa a XIV-a (*нп-порщик*), se prezentau călări și îndeplineau conștiincios dispozițiile administrației. Ei priveau cu mândrie la aceste dispoziții, se mândreau cu ele și le considerau ca pe un privilegiu de care beneficiau. Fiind bine cunoscuți cu moravurile și situația populației locale, mazilii se bucurau de autoritate în rândurile populației și în caz de tulburări, la cererea autorităților, le potoleau fără vărsări de sânge⁴³.

Ruptași erau o categorie fiscală privilegiată; descendenți din familii de preoți; nu puteau fi supuși pedepselor corporale fără decizia judecătii; plăteau impozitul denumit dajdie, câte 15 lei de la fiecare familie și achitau plata pentru prestații deopotrivă cu mazilii⁴⁴. Ruptașii se împărțeau în trei grupuri: *ruptași* (descendenți ai clerului), *ruptași de vistierie* și *ruptași de cămară*. Pentru a li se recunoaște apartenența la categoria respectivă de contribuabili, ruptașii din Basarabia, la fel ca și mazilii, au prezentat actele doveditoare instituțiilor autorizate atât în 1816, cât și în 1834⁴⁵.

Din alte surse aflăm că *ruptașii* constituiau ultima categorie privilegiată a populației din Basarabia. Această categorie este mai inferioară ca cea a mazililor. Ruptașii sunt descendenți din familii de preoți, protoierei și diaconi⁴⁶.

Potrivit Regulamentului organizării administrative a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818, ruptașii „...proveneau din rândurile preoțimii...”, nu puteau fi supuși pedepselor corporale fără sentință judecătorească..., achitau în folosul statului impozitul numit *dajdia*, iar la îndeplinirea prestațiilor locale participau de rând cu mazilii. *Desetina* era încasată de la ei cu anumite facilități, în bază dispozițiilor guvernului moldovenesc; cât privește încasarea goștinii, vădrăritului și pogonăritului, ruptașii erau egalați cu țaranii⁴⁷.

Majoritatea cercetătorilor din sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea care s-au referit tangențial la această categorie fiscală îi considerau ca categorie privilegiată: A. Nadejdin – vedea în ei urmașii ai coloniștilor străini – bulgarilor, sârbilor etc., care s-au așezat pe aceste teritorii în timpul domnilor pământene⁴⁸; A. Skalkovski – descendenți din alte categorii sociale, preponderent din rândurile preoților sau în cazul împrumăturilor cu pământ – a nobililor personali, sau cu referință la *rupta de vistieria* și *rupta de cămara* – a raznocinților⁴⁹; A. Zașciuk – o categorie a răzeșilor, ce posedau țigani serbi⁵⁰; A. Nakko – industriași străini, ce plăteau dări în baza cărților de danie⁵¹; N. Lașkov – originari din alte state, transferați cu traiul în Moldova: *rupta de vistieria*

⁴³ P. G. Gore, *Op. cit.*, p. 8-9.

⁴⁴ AISR, F. 560, inv. 6, d. 575, f. 3; ANRM, F. 5, inv. 3, d. 747, f. 167 verso.

⁴⁵ ANRM, F. 2, inv. 2, d. 214, f. 5, 10.

⁴⁶ ANRM, F. 5, inv. 3, d. 548, f. 135.

⁴⁷ *Устав образования Бессарабской области 1818 г.* – Кишинев, 1818, с. 18-19.

⁴⁸ А. Надеждин, *Права и состояния разных классов народонаселения Бессарабской области*. – În: Журнал Министерства внутренних дел, 1843, № 1, с. 58.

⁴⁹ А. А. Скалковский, *Историческое введение в статистическое описание Бессарабской области*. – În: Журнал Министерства внутренних дел. – Москва, СПб., 1846, ч. XIII, с. 414.

⁵⁰ А. Защук, *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Бессарабская область*. – СПб., 1862, ч. I, с. 192.

⁵¹ А. Накко, *Очерки гражданского устройства Бессарабской области с 1812 по 1828 год*. – Записки Императорского Одесского Общества Истории и Древностей. – Одесса, 1900, т. XXII, с. 18.

plăteau impozite vistieriei, iar *rupta de cămara* – personal domnului (cămara), care după anexarea acestui teritoriu la Rusia au pierdut fostele privilegii și prestigiul social⁵².

P. Svinin îi considera pe ruptași o categorie de locuitori destul de veche, descendenți din familii de preoți care beneficiază de diferite privilegii; similar mazililor erau scutiți de prestațiile locale și îndeplinesc împreună cu ei diferite dispoziții ale guvernului; plătesc, la dispoziția vistieriei, personal darea numită dajdie, iar alte dări le achită ca și mazilii; plătesc doar jumătate din desetină; pot dispune de 50 stupi de albine și tot atâtea capete de porcine; pentru un număr mai mare, similar țăranilor, achită câte 8 parale pentru fiecare⁵³. Rupta de vistieria și rupta de cămara, scrie P. Svinin, intră în categoria *rutelor*. Această clasă este alcătuită din străini, industriași (negustori) și meșteșugari, care nu sânt impuși birului și prestațiilor locale, dar achită o anumită sumă de bani, reieșind din situația lor financiară sau în baza cărților de danie pe care le au de la domnii Moldovei. P. Svinin consideră necesar de a împărți *ruptele* în ghilde, similar negustorilor din guberniile interne ruse. Această părere o împărtășesc și ruptele, înțelegând foloasele pe care le pot trage din această divizare⁵⁴.

Diversitatea izvoarelor de arhivă confirmă că în categoria ruptașilor au intrat nu doar descendenții din familiile de preoți, care din anumite considerente au fost înlăturați din slujbe, dar și o parte din coloniștii străini – „veniți de după hotar și primiți în categoria vistiernicilor”, cu alte cuvinte străinilor primiți în categoria ruptașilor-vistieriei, sau celor ce au beneficiat de dreptul ruptașilor. În categoria ruptașilor intrau și unii țărani care la timpul său au emigrat peste hotare, iar mai târziu s-au întors înapoi și la decizia domnului au fost înscriși în această categorie fiscală⁵⁵. De dreptul de ruptași au mai beneficiat și o parte din mici burghezi, ce se ocupau cu diferite activități meșteșugărești și unii negustori, care au cumpărat acest drept, de a se numi ruptași, de la vistierie sau de la domnii Moldovei⁵⁶. Anume din aceste considerente ruptașii erau împărțiți în două categorii de bază: *rupta de vistieria* – ruptașii care plăteau impozite în haznaua statului și *rupta de cămara* – ruptașii care plăteau impozite în folosul domnului. Prin urmare, în categoria ruptașilor intrau nu numai descendenți din familii de preoți, dar și descendenți din alte categorii sociale – țăranilor, răzeșilor, mic burghezilor, negustorilor, boiernașilor etc. Anume această diversitate – economică, socială și fiscală i-a impus pe cercetătorii M.P. Muntean și T.Ya. Marșalcovschi s-ăi considere o categorie neprivilegiată, atribuind-o păturii de jos a țăranimii libere⁵⁷.

Această categorie fiscală – *rupta de vistieria* și *rupta de cămara* s-a păstrat și în Basarabia după anexarea ei la Imperiul Rus. Numărul lor în diferite ținuturi ale Basarabiei era diferit, dar prevalau numeric în ținutul Orhei. În unele izvoare de arhivă rupta de cămară și rupta de vistierie sânt întâlniți cu noțiunea de „*rupti*”, ne făcându-se distincții între ei. Conform datelor prezentate la 26 iulie 1816 de serdăria Orhei președintelui Comitetului Provizoriu al Basarabiei, în ținutul Orhei erau înregistrate 299 familii de „*rupti*” (rupta de cămară și rupta de vistierie)⁵⁸.

⁵² N. V. Lașkov, *Op.cit.*, p. 68.

⁵³ P. Svinin, *Op.cit.*, p. 213-214.

⁵⁴ Ibidem, p. 214.

⁵⁵ A se vedea, în acest sens, copia cărții de danie din 1759, emisă de domnul Moldovei Ioan Teodor Callimachi (august 1758 – mai 1761) (ANRM, F. 3, inv. 4, d. 88, f. 23-25 verso).

⁵⁶ ANRM, F. 3, inv. 4, d. 88, f. 88.

⁵⁷ M. P. Muntean, T.Ya. Marșalcovschi, *Op. cit.*, p. 60, 67.

⁵⁸ ANRM, F. 4, inv. 1, d. 44, f. 137 verso.

Potrivit raportului din 18 iulie 1819 al rezidentului plenipotențiar al Basarabiei A. N. Bahmetev, la împărțirea locuitorilor în categorii sociale, rupta de vistierie nu a fost impusă la îndeplinirea prestațiilor, din simplul considerent că despre această categorie de persoane care au venit de peste hotare și s-au așezat cu traiul în diferite părți ale Principatului Moldova, cum constatam anterior, nu se știa că locuiesc și în Basarabia⁵⁹.

Întrebarea privind statul ruptașilor a nimerit în vizorul administrației imperiale după aplicarea în Basarabia a Regulamentului organizării administrative din 29 aprilie 1818 și pregătirea Regulamentului agrar din 1819. La insistența administrației imperiale, la 30 noiembrie 1818, rezidentul plenipotențiar al Basarabiei, guvernatorul militar al Podoliei A.N. Bahmetev în dispoziția adresată Guvernului Regional al Basarabiei a instituit o comisie pentru alcătuirea unui nou regulament care urma să reglementeze relațiile dintre moșieri și țărani. În dispoziție se stipula că comisia urma să alcătuiască un nou „Cod de legi de drept privat civil în baza legilor și obiceiurilor moldovenești”⁶⁰, adică în baza dreptului vechi românesc (obiceiul pământului). Președinte al comisiei a fost numit rezidentul plenipotențiar al Basarabiei A.N. Bahmetev, iar ca membri – cneazul Cantacuzino, serdarul Iordache Gafencu, funcționarul de clasa a IX-a Anapelo Bali, boierii Constantin Gafencu și Nicolae Leonard. Comisia a alcătuit un nou Regulament care este înaintat spre discuție și aprobare în Consiliul Suprem al Basarabiei. După anumite discuții, la 16 mai 1819 Consiliul Suprem confirmă noul Regulament, iar pe parcursul lunii august în tipografia Consiliului au fost tipărite mai multe exemplare ale noului Regulament⁶¹ pentru a fi adus la cunoștință boierilor și țăranimii⁶².

Noul proiect al Regulamentului⁶³, care în realitate nu a fost aplicat în Basarabia și a rămas în variantă de proiect, avea menirea să contribuie la consolidarea pozițiilor moșierilor prin majorarea tuturor tipurilor de impozite, a boierescului și dijmei, să reglementeze relațiile dintre proprietarii funciari laici și ecleziaști și diferite categorii de țărani. Țarismul a încercat să promoveze politica, începută încă de Constantin Mavrocordat⁶⁴, de limitare a numărului de categorii sociale privilegiate, în special față de cele ce nu proveneau din mediul aristocratic, în care intrau mazilii și ruptașii. Cu atât mai mult că administrația regională și cea imperială nu făcea mari distincții între aceste două categorii.

Ruptașii au căutat să-și confirme drepturile și privilegiile de care au beneficiat în Principatul Moldova. În timpul discuțiilor purtate în comisia instituită pentru adoptarea noului Regulament agrar din 1819, cerințele ruptașilor n-au fost satisfăcute, aceștia continuând a fi considerați țărani. Totuși la insistența lui A.N. Bahmetev, la 18 iulie 1819 administrația regională a fost împuternicită de a determina statul ruptașilor veniți de peste hotare în Basarabia, în corespundere cu cărțile de danie de care dispun⁶⁵.

⁵⁹ ANRM, F. 3, inv. 4, d. 88, f. 2.

⁶⁰ ANRM, F. 5, inv. 1, d. 425, f. 1.

⁶¹ Paul Mihail, Zamfira Mihail, *Acte în limba română tipărite în Basarabia. I. 1812-1830*. – București, 1993, p. 150.

⁶² Varianta în limba română a documentului a se vedea: Paul Mihail, Zamfira Mihail, *Op.cit.*, p. 150-168.

⁶³ În limba rusă, documentul integral este intitulat *Постановление пунктов об обязанностях к владельцам вотчин царан или земледельцев Бессарабской области и о правах в даче им от владельцев поземельных угодий как для самих, так и скота их по силе журнала, заключенного в Бессарабском верховном Совете в 16 день мая 1819 года, сходственно молдавским учреждениям*. – Кишинев, 1819.

⁶⁴ *Istoria României. Compendiu*. Coordonatori Ioan-Aurel Pop și Ioan Bolovan. Ediția a II-a, revăzută și adăugită. – Cluj-Napoca, 2007, p. 424.

⁶⁵ M. P. Muntean, T.Ya. Marșalcovschi, *Op. cit.*, p. 64.

La 17 august 1820 întrebarea cu privire la rupta de vistierie și rupta de cămară este discutată în sfârșit la ședința generală a Consiliului Suprem al Basarabiei⁶⁶. În urma discuțiilor s-a constatat:

1. În Basarabia locuiesc separat în sate și târguri un număr mare de persoane numite ruptașii vistieriei, tot ei și ruptașii de cămară⁶⁷, și că aceste persoane nu constituie o stare socială deosebită, dar locuiesc alături de țărani și provin din mediul țărănesc;
2. Fiecare din ei a primit în parte, la timpul său – până la anexarea Basarabiei la Rusia, documente de la domnia Moldovei sau guvernul moldovenesc, care le acorda anumite privilegii la plata prestațiilor, la o dată anumită, în două rate pe an;
3. Aceste persoane erau considerate contribuabile similar țăranilor din mediul rural și nu se deosebeau cu nimic de aceștia. În afară de faptul că țăranii, potrivit obiceiului vechi, împart între ei suma dărilor și prestațiilor stabilită pentru tot satul, în dependență de numărul persoanelor din fiecare familie, iar ei, în baza documentelor de care dispun, beneficiază de privilegiul de a achita aceste prestații în parte, nerepartizându-le nici între ei, nici între membrii comunității sătești în care ei locuiesc. Ruptașii, alături de alte categorii privilegiate ale populației, nu îndeplinesc prestații în natură, la care sătenii sunt impuși de multe ori, cum ar fi: prestarea carelor pentru repararea drumurilor și transportarea arestanților dintr-o localitate în alta etc.;
4. Denumirea de rupta de vistierie și privilegiile acordate de guvernul moldovenesc au fost date atât străinilor care s-au transferat cu traiul în aceste localități și care n-au putut fi înscrși în alte categorii mai privilegiate, în afară de țărani, adică locuitori din mediul rural, cât și multor țărani moldoveni autohtoni, care nu aveau sediu permanent și nu erau înscrși în categoria birnicilor, nici în alte stări sociale. Aceste documente privilegiate au fost acordate în scopul ca, la îndeplinirea prestațiilor, aceste persoane să nu fie confundate cu ceilalți locuitori, care locuiesc pe aceste teritorii de mult timp;
5. În 1817, când au fost fixate impozitele de stat și prestațiile locale, rupta de vistierie nu s-au prezentat la guvern și, respectiv, această categorie nu a fost inclusă în lista contribuabililor⁶⁸.

Din acest document reiese destul de explicit că ruptașii nu erau o categorie socială, dar una fiscală, aveau o componență eterogenă, incluzând, în fond, elemente autohtone și străine, transferate de peste hotare în Moldova din mediul țărănesc, dar și cele din mediul urban autohton, care n-au fost înscrise în alte categorii privilegiate ale societății, nu aveau sediu permanent și nu erau înscrși în categoria birnicilor, beneficiind de unele privilegii în baza cărților de danie emise de domn. Într-un singur cuvânt rupti de la categoriile sociale de bază ale societății.

La 15 octombrie 1826, Consiliul Suprem al Basarabiei discută adresa Direcției financiare a Guvernului Regional din 21 septembrie 1825, în care se indica că Consiliul Suprem în dispoziția sa din 23 august 1820, la propunerea rezidentului plenipotențiar al Basarabiei A.N. Bahmetev din 18 iulie 1819, a dispus ca toate persoanele ce fac parte din categoria rupta de vistierie și rupta de cămară și dispun de documente

⁶⁶ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 8, f. 333-334.

⁶⁷ Administrația imperială și cea regională nu făcea distincție între ruptașii vistieriei și ruptașii de cămară din considerentul că după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, modalitatea de încasare a dărilor a fost simplificată – ambele categorii achitau dări în folosul vistieriei.

⁶⁸ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 8, f. 3 verso-5.

acordate la timpul său de guvernul moldovenesc, să le prezinte pentru a fi incluse în această categorie fiscală. Întru soluționarea acestui obiectiv, la dispoziția Consiliului Suprem al Basarabiei a fost instituită o comisie specială în orașul Chișinău, în care au intrat consilierul Direcției economice a Guvernului Regional Stamati, funcționarul Tribunalului Regional Penal din Basarabia Străjescu și asesorul, contele Criste⁶⁹. Guvernul urma să dispună ispravnicilor și polițiilor orășenești să aducă la cunoștință tuturor persoanelor, care doresc să fie incluse în această categorie fiscală, să prezinte documente doveditoare care ar confirma apartenența lor la această categorie⁷⁰. La examinarea dosarelor comisia urma să țină cont de mai multe momente: persoanele care depun dosarul trebuiau să se prezinte personal, actele – prezentate în variantă originală, urma să se atragă atenție dacă certificatele prezentate aparțin persoanei sau aceasta le are ca moștenire de la părinți etc. După finisarea lucrului comisia trebuia să alcătuiască listele pentru fiecare ținut în parte, iar în cazul când aceasta era posibil – pentru fiecare sat⁷¹. La 17 septembrie 1820, Guvernul Regional anunță toți locuitorii, care dețineau documente ce confirmau apartenența lor la categoria rupta de vistierie și rupta de cămară, să le prezente pentru examinare comisiei instituite. La 1 mai 1822 comisia a raportat despre finisarea examinării dosarelor⁷².

În rezultatul examinării documentelor prezentate comisiei speciale instituite în Chișinău, majoritatea ruptașilor au fost puși pe aceeași treaptă cu țăranii. La baza acestei decizii au fost puse mai multe argumente: s-a reieșit din considerentul că ruptașii așezați în orașele și satele Basarabiei provin din țărani și deosebiri esențiale între ei nu există; un alt argument a fost faptul că ruptașii achită aceleași impozite și prestații ca și țăranii cu acea deosebire că țăranii le achită în baza unor tabele comune, în care este stipulat numărul de familii și suma totală de bani ce urmează a fi încasată în fiecare oraș și sat de la toate comunitățile, care se împarte între toți membrii acestei comunități, ruptașii însă le achită separat, în baza cărților de danie; s-a mai ținut cont și de faptul că în componența ruptașilor intră acele persoane care n-au loc permanent și viză de reședință în orașe și sate în baza cărților de danie emise de domnia Moldovei. La 4 septembrie 1823 această decizie a fost confirmată de Consiliul Suprem al Basarabiei⁷³.

Totuși după finisarea activității comisiei, Consiliul Suprem al Basarabiei a confirmat privilegiile de care beneficiau rupta de cămară și rupta de vistierie, în cazul în care persoanele dețineau documente ce confirmau apartenența lor la această categorie fiscală. Guvernul urma să efectueze un recensământ al ruptașilor de cămară și al ruptașilor de vistierie, iar ulterior, în baza documentelor, trebuia să fie stabilită suma prestației de stat – a dajdiei, ce constituia 15 lei de la fiecare familie, precum și a prestațiilor locale, pe care aceștia trebuiau să le îndeplinească de rând cu ceilalți locuitori din mediul rural⁷⁴. În actele legislative emise de Consiliul Suprem al Basarabiei în 1826 și 1836, drepturile ruptașilor au fost limitate și mai mult. Ca rezultat dreptul de „ruptaș” era păstrat doar pentru acele persoane care dispuneau de cărți de danie, iar urmașii lor au fost puși pe aceeași treaptă cu țăranii și mic burghezii, cu dreptul de a se încadra în serviciul civil și militar⁷⁵.

⁶⁹ Documentele prezentate comisiei speciale din Chișinău de către rupta de vistierie și de către rupta de cămară din ținutul Orhei a se vedea, spre exemplu: ANRM, F. 3, inv. 1, d. 1400, f. 1-49; d. 1401, f. 1-35.

⁷⁰ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 761, p. I, f. 356, 385-385 verso.

⁷¹ În acest studiu nu punem în discuție mersul și rezultatele activității comisiei, care urmează a fi analizate într-un studiu separat.

⁷² Ibidem, f. 386-387.

⁷³ ANRM, F. 3, inv. 4, d. 88, f. 75.

⁷⁴ Ibidem, f. 5 verso-6.

⁷⁵ M. P. Muntean, T.Ya. Marșalcovschi, *Op. cit.*, p. 51-68.

În unele izvoare, până în anul 1825, mazilii și ruptașii sânt întâlniți, deși destul de rar, cu termenul *dajnic*, adică, cei ce plăteau *dajdia*⁷⁶.

În pofida privilegiilor acordate mazilii și ruptașii erau considerați țărani. Din descrierea viceguvernatorului Golubițki și funcționarului de clasa a VII-a Climșa prezentată organelor imperiale privind administrarea financiară a Basarabiei, datată cu anul 1829⁷⁷, aflăm că „...țăranii de stat sau cei care locuiesc pe pământurile de stat ale Basarabiei aduc cele mai importante venituri vistieriei”⁷⁸. Izvorul indică și categoriile țăranilor de stat din Basarabia la 1829. Din categoria țăranilor de stat făceau parte: mazilii, ruptașii, țăranii, burlacii sau celibatarii, țiganii domeniali, coloniștii transdanubieni sau coloniștii bulgari, imigranții din guberniile interne ruse, coloniștii germani, militarii în rezervă și locuitorii care nu aparțineau departamentului coloniștilor, impuși de administrația locală de a se strămuta din districtele coloniștilor bulgari pe pământurile de stat. Componenta etnică a acestora era destul de diversă: ruși, ucraineni, bulgari, sârbi, greci, moldoveni, țigani, evrei, austrieci și turci. La 1828 aceștia constituiau 1756 de familii care s-au transferat, începând cu 1813, din diferite regiuni ale Rusiei și Basarabiei în districtele distribuite coloniștilor bulgari⁷⁹.

Dispoziția Consiliului de Stat din 10 martie 1847 reglementa și activitatea ruptașilor. Ruptașii descendenți din rândurile preoțimii beneficiau de toate drepturile și privilegiile de care beneficiau mazilii.

Străinii putea beneficia de scutiri la îndeplinirea prestațiilor de stat doar în cazul când dispuneau de documente acordate, încă până la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, de guvernul Principatului Moldova că au fost înscrși în categoria rupta de vistieri și rupta de cămara și la moment erau încă în viață. Aceste persoane prestau impozitele și prestațiile bănești similar mazililor, dar nu erau scutiți de achitarea prestațiilor locale. Pentru încălcările comise rupta de vistieri și rupta de cămara erau supuși aceluiași pedepse ca și țăranii. Conform dispoziției din 10 martie 1847 rupta de vistieri și rupta de cămara urma să se înscrie, conform locului de trai, în categoria țăranilor sau orășenilor, și alături de aceștia să îndeplinească toate dările de stat și prestațiile locale. În cazul în care erau înscrși pe pământurile statului ei erau înscrși în comunitățile sătești ale țăranilor de stat și puteau beneficia de drepturile țăranilor liberi⁸⁰.

În istoriografia sovietică mai mulți autori îi identifică greșit pe mazili și ruptași cu reprezentanții clasei feudalilor, considerând-ui pătură privilegiată funciară, ca ulterior acestea să fie înscrși în categoria *odnodvorților*, iar mai târziu în cea a țăranilor de stat⁸¹.

Dinamica numerică a mazililor și ruptașilor.

Statistica cu referire la mazili și ruptași atestă că ei nu constituiau o categorie socială și fiscală numeroasă. Cu atât mai mult că, la început, instituțiile imperiale

⁷⁶ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 780, f. 2 verso-3, 4 verso-5.

⁷⁷ Integral documentul poate fi consultat în lucrarea: Valentin Tomuleț, *Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia (1812-1830). Documente inedite din arhivele Rusiei, Ucrainei și Republicii Moldova*. – Chișinău, 2002, p. 305-339.

⁷⁸ AISR, F. 560, inv. 6, d. 575, f. 2-2 verso.

⁷⁹ Ibidem, f. 3-3 verso.

⁸⁰ ANRM, F. 3, inv. 2, d. 214, cert. 18, f. 159-181; F. 134, inv. 1, d. 71, f. 45-46; *Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии. (1812-1861 годы)*. Сборник документов / Составители И.А. Анцупов, К.П. Крыжановская. Том. III, Часть I. – Кишинев, 1962, с. 376-377.

⁸¹ Я. С. Гросул, И. Г. Будак, *Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1812-1861)*. – Кишинев, 1967, с. 64, 72-73; В.С. Зеленчук, *Население Бессарабии и Поднепровья в XIX в.* – Кишинев, 1979, с. 142.

nu erau cunoscute detaliat cu structura socială a populației din Basarabia. Comisiile intuite de administrația imperială, în scurt timp după anexarea acestui teritoriu la Imperiul Rus, alături de studierea resurselor naturale și umane, particularităților în sistemul administrativ al Basarabiei, impunerea fiscală, instituirea cordonului sanitaro-vamal la noua frontieră la Prut și Dunăre etc., urmau să studieze detaliat și particularitățile existente în stratificarea socială a populației. Și acest lucru nu a fost unul ușor. Nu întâmplător la împărțirea locuitorilor în categorii sociale, rupta de vistierie și rupta de cămara nu au fost impuse la îndeplinirea prestațiilor, din simplul considerent că despre această categorie de persoane care, au venit de peste hotare și s-au așezat cu traiul în diferite părți ale Principatului Moldova, nu se știa că locuiesc și în Basarabia⁸², deși în statistica recensământului populației din 1817 ei au fost incluși. Probabil instituțiile regionale nou-formate, implicate în colectarea dărilor și prestațiilor, nu cunoșteau în detalii mecanismele la care era impusă la dări această categorie fiscală și privilegiile de care aceștia au beneficiat în Principatul Moldova.

Dinamica numerică a mazililor și ruptașilor din Basarabia, conform datelor ne complete ale recensământului populației din 1817, sânt sistematizate în Tabelul 1.

Reieșind din considerentul că în urma recensământului populației din 1817, în Basarabia au fost înregistrate 66724 familii de țărani ce plăteau impozitul de stat denumit *bir* (*birnici*), 4511 văduve și 11316 burlaci, numărul mazililor și ruptașilor, comparativ cu acest număr total al populației, este destul de mic. Lor le revenea doar 4,3% din întreg numărul de familii (3,3% – mazililor și 1% – ruptașilor) și 4,3% din numărul văduvilor (3,5% – mazililor și 0,8% – ruptașilor). Majoritatea mazililor și ruptașilor locuiau în ținuturile Orhei (63,2% familii și 69,1% văduve), Bălți (16,7% familii și 9,2% văduve) și Soroca (9% familii și 14,5% văduve). În ținuturile Bender, Codru, Ismail și Greceni numărul mazililor și ruptașilor era destul de mic și varia între 4,6% și 0,2%.

Preponderența vădită a mazililor și ruptașilor în ținutul Orhei se lămurește nu numai prin faptul că acesta era cel mai mare ținut după teritoriu și densitatea populației, dar și cel mai dispersat social.

Din aceste două categorii, mazililor le revenea – 71,1% familii și 76,8% văduve, ruptașilor – 21,9% familii și 16,9% văduve și ruptașilor de vistieria – 7% familii și 6,3% văduve.

Trebuie să constatăm că mazilii și ruptașii nu erau stabiliți proporțional în sate, ocoale și ținuturi. Pentru a demonstra această constatare să analizăm repartizarea mazililor, ruptașilor și ruptei de vistieria pe ocoale în ținutul Orhei, unde ponderea lor era cea mai mare (63,2% familii și 69,1% văduve), conform aceluia date statistice ale recensământului din 1817 (Tabelul 2).

Datele Tabelului 2 ne demonstrează cu lux de amănunte că cca 50% din numărul mazililor, ruptașilor și ruptei de vistieria din ținutul Orhei erau localizați în 3 ocoale – Culei (23%), Câmpului (15,8%) și Măetinele (10,6%). În celelalte 9 ocoale ale ținutului numărul acestor categorii sociale și fiscale erau sub limita de 10% și varia între 8,6% (ocolul Ichelu) și 1,7% (ocolul Cogâlnicului) familii.

Stabilirea numărului mazililor și ruptașilor conform datelor recensământului populației de la 1817 ne poate da răspuns și la întrebarea privind determinarea ponderii lor față de celelalte categorii sociale și fiscale în raport cu proprietatea imobiliară. Constantin Teodorescu a stabilit, spre exemplu, că la 1817 mazililor și ruptașilor din ținutul Soroca, cărora îi revenea 9% din familii și 14,5% văduve, le revenea 1,24%

⁸² ANRM, F. 3, inv. 4, d. 88, f. 2.

și respectiv 0,67% din proprietatea imobiliară din acest ținut⁸³. O constatare similară pentru ținutul Orhei, dar parțial cu alți indici, poate fi făcută analizând datele statistice publicate în anii 1929-1930 de Constantin N. Tomescu⁸⁴.

Date cu privire la dinamica numerică a mazililor și ruptașilor conțin și rapoartele administrației regionale a Basarabiei furnizate, pe parcursul anilor, prin intermediul rezidentului plenipotențiar al Basarabiei și guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei, administrației imperiale. În Arhiva de Stat din regiunea Odesa (Ucraina) s-au păstrat datele cu privire la numărul populației Basarabiei pentru perioada 1823-1839, ce include toate categoriile sociale și fiscale, care ne permit să urmărim și evoluția numerică a mazililor și ruptașilor în această perioadă de timp, în dependență de compartimentarea lor în familii, burlaci și persoane (Tabelul 3).

Datele Tabelului 3, care înregistrează doar numărul total de familii, demonstrează prezența aceluiași număr scăzut al acestor două categorii, similar celor înregistrate în urma recensământului din 1817. Numărul mazililor și ruptașilor înregistrat în această perioadă elucidează o tendință lentă de creștere, care demonstrează mai mult sporul natural al populației. Începând cu anul 1825 se observă o creștere ușoară a numărului ruptașilor comparativ cu cel al mazililor, raportul acesta constituind: 2,4% – pentru perioada de până la 1825 și 30-34% – pentru perioada de după 1825.

O tendință similară poate fi observată și pentru anii 1831-1839, cu acea deosebire că datele cu privire la aceste două categorii de populație – mazilii și ruptașii, reflectă nu doar numărul de familii, ca în cazul anilor 1823-1830, dar și cel al burlacilor (Tabelul 4).

Datele Tabelului 4, ca și în cazul precedent, pentru anii 1823-1830, demonstrează aceeași tendință lentă de creștere și doar o descreștere neesențială – 65,4%, 59,2% și 58,6% în cazul burlacilor ruptași, sau în raport cu numărul familiilor de 0,8%, 1,9% și 1,9%, pentru anii 1833-1835. Suntem predispuși să credem că această tendință de creștere este legată atât de sporul natural al populației, cât și de acele mutații care aveau loc în interiorul acestor categorii sociale/fiscale.

Datele cu privire la aceste două categorii ale populației – mazilii și ruptașii, pentru anii 1836-1839, cu acea deosebire că reflectă nu doar numărul de familii și burlaci, ca în cazul anilor 1831-1835, dar și cel al persoanelor de ambele sexe, demonstrează aceeași tendință ca și în perioadele precedente (Tabelul 5).

Datele Tabelului 5, ca și în cazul precedent, pentru anii 1831-1835, demonstrează aceeași tendință lentă de creștere, doar cu o scădere neesențială a numărului de familii, burlaci și persoane pentru ruptași, începând cu 1838. Această scădere a numărului ruptașilor este legată de sărăcirea și ruina lor, căderea în dependență față de moșiei și stat.

O analiză comparativă pentru întreaga perioadă 1823-1839, ne demonstrează o tendință și mai clară în evoluția numerică a mazililor și ruptașilor (Tabelul 6).

Datele Tabelului 6, care de fapt reflectă, deși fragmentar, datele Tabelelor 2-4, demonstrează o tendință de creștere a numărului de familii de mazili și ruptași de la 2746 familii în 1823 la 4126 familii în 1839, ce constituie o creștere cu 50,3%.

Izvoarele de arhivă ne permit să stabilim numărul mazililor și ruptașilor localizați și în orașele Basarabiei determinând, în așa fel, raportul acestor două catego-

⁸³ Constantin Teodorescu, *Moldova și Basarabia 1807-1817. Averele nemșcătoare și poporația ținutului Soroca*. – În: Arhivele Basarabiei. Revistă de istorie și geografie a Moldovei dintre Prut și Nistru, anul X, nr. 1-4. – Chișinău, 1938, p. 135.

⁸⁴ *A se vedea*, în acest sens: Constantin N. Tomescu, *99 sate din ținutul Orheiului la 1820*. – În: Revista Societății Istoric-Arheologice bisericesti din Chișinău. – Chișinău, 1929, vol. XIX, p. 116-368; Idem, *Catagrafia Basarabiei la 1820. 132 sate din ținutul Orheiului*. – Chișinău, 1930.

rii ale populației, comparativ cu alte categorii de orășeni și comparativ cu numărul total al populației rurale. Destul de prețioase, în acest sens, sunt recensămintele fiscale. În pofida faptului că datele recensămintelor fiscale se deosebesc de datele statistice prezentate în rapoartele guvernatorului Basarabiei, ele demonstrează totuși tendința generală a proceselor demografice din regiune, completându-se, de cele mai multe ori, unele pe altele. Datele prind numărul mazililor și ruptașilor din Basarabia, în raport cu alte categorii ale populației, conform recensământului opt al populației, sânt sistematizate în Tabelul 7.

Datele Tabelului 7, demonstrează cu lux de amănunte că numărul mazililor și ruptașilor care locuiau în diferite orașe ale Basarabiei era destul de mic, constituind 181 (0,4%) familii mazili și 231 (0,5%) familii ruptași din numărul total al populației orășenești – 46459 familii de creștini și evrei. Cele mai multe familii de mazili și ruptași erau localizate în orașul Chișinău, capitala Basarabiei – 143 (79%) familii de mazili și 179 (77,5%) familii de ruptași. În celelalte orașe ale Basarabiei numărul mazililor și ruptașilor era destul de mic, aceștia fiind înregistrați doar în orașul Orhei (fără a include numărul burlacilor) – 20 familii mazili și 4 familii ruptași, Soroca – 9 familii mazili și 14 familii ruptași, Bălți – 5 familii mazili și 8 familii ruptași, Leova – 4 familii mazili și 17 familii ruptași și orașul Akkerman – 12 familii ruptași.

Comparând aceste date statistice, cu datele statistice privind numărul total al mazililor și ruptașilor pentru anul 1834 putem constata că în orașele Basarabiei locuiau dor 7,1% din numărul familiilor de mazili și 20% din numărul familiilor de ruptași.

Pentru a evidenția și mai clar numărul mazililor și ruptașilor în raport cu alte categorii sociale urbane, să analizăm evoluția numerică a acestor două categorii a populației – mazililor și ruptașilor, în unul din orașele Basarabiei. Drept exemplu, în acest sens, ne-a servit orașul Chișinău, capitala Basarabiei, unde în urma efectuării recensământului opt al populației a fost înregistrat cel mai mare număr de mazili și ruptași (Tabelul 8).

Datele Tabelului 8 demonstrează, cu lux de amănunte, că deși în Chișinău locuiau cel mai mare număr de mazili și ruptași, dar numărul lor, comparativ cu alte categorii sociale urbane (13459 familii și 2694 burlaci), era destul de mic, constituind doar 1% – mazilii și 1,3% – ruptașii.

Urmează să constatăm că reprezentanții instituțiilor regionale și celor imperiale nu făceau mari distincții între mazili și ruptași din Basarabia și începând cu anii '40 ai sec. al XIX-lea aceștia nu mai sânt incluși în statistica oficială. În datele oficiale privind structura socială a populației Basarabiei în anii 1844 și 1846, prezentate de instituțiile regionale oficialităților din Sankt Petersburg, mazilii și ruptașii deja nu mai figurau⁸⁵.

Originari din Imperiul Austriac

În categoria mazililor au intrat și așa numiții *originari din Imperiul Austriac* (*австрийские выходцы*), care erau fugarii din Imperiul Austriac, în special de etnie ucraineană (unii din ei se numeau mazili), care s-au așezat cu traiul, la începutul sec. al XIX-lea, în diferite localități ale ținutului Hotin⁸⁶. Țarismul a susținut emigrarea fugarilor din Imperiul Austriac, pentru a schimba componența socială și etnică a ținuturilor din nordul și centrul Basarabiei, populate mai compact de români. Respectiv, fugarii din Austria sunt întâlniți în mai multe sate ale ținutului Hotin. În 1820, ca

⁸⁵ AISR, F. 1263, inv. 1, d. 1708, f. 1124-1124 verso; d. 1858, f. 1000-1000 verso.

⁸⁶ *A se vedea* comunitățile etnice ale *Rusnacilor / Rutenilor* în: Valentin Tomuleț, *Basarabia în epoca modernă (1812-1918) (Instituții, regulamente, termeni)*. – Chișinău, 2011, vol. III, p. 110.

exemplu, din 480 de locuitori ai satului Tabani, 97 (20,2%) erau fugari din Imperiul Austriac, de etnie ucraineană, care se numeau mazili (Tabelul 9); în satul vecin Caracușeni – din 798 de locuitori, 23 (2,9%) erau fugari din Austria (Tabelul 10).

Datele acestor Tabele ne demonstrează, destul de evident, tabloul destul de divers social a satelor din ținutul Hotin în primii ani după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus. Situația a creat problema insuficienței de pământ în mai multe sate din ținutul Hotin, constatare făcută la 11 octombrie 1826 de Consiliul Suprem al Basarabiei în legătură cu plângerea țăranilor din ținutul Hotin că nu sunt asigurați cu pământ⁸⁷.

Dar în scurt timp această categorie socială – originari din Imperiul Austriac, au fost asimilați de către autohtoni, fie s-au transferat în satele compact populate de ucraineni. Recensămintele fiscale din 1835, 1850 și 1858 amintesc destul de rar de categoria *originarilor din Imperiul Austriac* în localitățile ținutului Hotin.

Fiscalitatea mazililor și ruptașilor

Izvoarele de epocă, în special cele rusești, din sec. al XIX-lea, clasifică dările existente în Imperiul Rus, respectiv și în Basarabia, în *dări regulate* (*постоянные* sau *окладные подати*⁸⁸), la care era impusă toată populația contribuabilă, în care erau incluse *birul și dajdia*, și *dări neregulate* (*непостоянные* sau *неокладные подати*), încasate din veniturile suplimentare, în care erau incluse *goștina, desetina, vădrăritul, pogonăritul* etc.⁸⁹

Dări regulate erau dările al căror quantum se stabilea din timp, adică mărimea plății care trebuia vărsată de un grup de contribuabili în vistierie, spre exemplu, de contribuabilii din cadrul unui ținut, care ulterior era împărțită pe fiecare gospodărie și contribuabil în parte. Dările regulate erau cunoscute de întreaga populație, erau determinate de rezultatele recensămintelor fiscale, petrecute special în acest scop, și incluse în registre speciale. *Dări neregulate* erau dările al căror quantum nu putea fi stabilit din timp. Ele erau încasate în bani sau în natură și erau, în fond, acele dări care erau supuse cu greu evidenței și din care considerent guvernul le dădea în concesiune⁹⁰.

Modalitatea de încasare a dărilor neregulate, cum constatau autoritățile regionale la mijlocul anilor '20 ai sec. al XIX-lea, este foarte complexă, dificilă pentru popor și pentru administrație și, principalul, nu poate fi protejată niciodată de abuzurile din partea acelor care le încasează. Guvernului îi vine destul de greu să estimeze în fiecare an numărul de oi, capre, stupi de albine, porci, cantitatea de vin și supra-

⁸⁷ Despre plângerile țăranilor din ținutul Hotin *a se vedea* mai detaliat: ANRM, F. 3, inv. 1, d. 762, f. 363-366.

⁸⁸ De la cuvântul *оклад* (*cuantumul dării*) sau cantitatea de dări, pe care fiecare unitate impozabilă era obligată să o plătească vistieriei, stabilită de legislația în vigoare în mod diferit: în cazul *impozitului pe persoană* (*подушная подать*) („pe suflet”), la bază era pusă averea, iar în cazul *dijmei* (*în natură* sau *în bani*), criteriul de bază era apartenența la starea socială în care era împărțită populația guberniei sau regiunii, reieșind din fertilitatea solului și natura activităților industriale. În *cuantumul dării* erau incluse doar persoanele de sex masculin. Numărul de persoane incluse în *cuantumul dării* se stabilea în mod diferit pentru fiecare județ, oraș și sat. Drept criteriu pentru o asemenea compartimentare servea: **1.** recensământul fiscal, **2.** adăugarea sau includerea în *cuantumul dării* după petrecerea recensământului fiscal și **3.** excluderea din *cuantumul dării*. Numărul de persoane incluse în *cuantumul dării* nu se schimba de la un recensământ fiscal la altul și nu depindea de numărul persoanelor decedate, care au fugit, care erau date în recruți sau care au fost judecate pentru infracțiuni (*Руководство к познанию действующих русских государственных, гражданских, уголовных и полицейских законов, составленное старшим учителем законоведения в С.Петербургской Ларинской гимназии, кандидатом прав Ф.Проскураковым. I. Государственные законы.* – СПб., 1854, c. 303).

⁸⁹ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 429, f. 169 verso.

⁹⁰ Н.В. Калачев, *Заметки (статистические и археологические) об Инсаре и его уезде.* – În: Архив историко-юридических сведений относящихся до России, издаваемый Николаем Калатовым. Книги второй половина первая. – М., 1855, c. 86.

fața de pogoane⁹¹ cultivate cu tutun etc., din care cauză toate aceste dări, fiecare în mod separat și în timp diferit, le dă în concesiune⁹². În cazul în care prețul oferit de către concesionari este mic, guvernul încasează aceste dări prin intermediul funcționarilor săi, dar și de această dată este foarte greu a preîntâmpina abuzurile grave. Folosind în acest scop mulți funcționari, guvernul este nevoit să-i distragă pe aceștia de la ocupațiile lor cotidiene, iar poporul puțin probabil că a simțit o ușurare, din simplul considerent că funcționarii, pentru a-și îndeplini obligațiunile, erau nevoiți să se deplaseze în teritoriu cu căruțele locuitorilor⁹³.

Dările neregulate – *desetina și pogonăritul* – erau date în concesiune în ansamblu, cu acea deosebire că suma încasată de la aceste două dări era diferită⁹⁴.

Dările de bază, care completeau bugetul statului, erau cele regulate. Ele constituiau, în primii zece ani după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, cca 70% din toate încasările la buget. Cota mazililor și ruptașilor în prestarea acestor dări era destul de mică (Tabelul 11).

Datele Tabelului 11 demonstrează că din volumul total de dări încasate de Administrația imperială rusă în perioada 1812-1820 *dărilor regulate* le revenea 69,1%: birul (încasat de la țărani și orășeni) – 66,6%, dajdia (încasată de la mazili și ruptași) – 2%, birul (după alte surse – dajdia) încasat de la țigani – 0,5% și *dărilor neregulate* doar 30,9%: goștina – 17,6%, desetina – 9,4%, vădrăritul – 3,7% și pogonăritul – 0,2%.

Darea fixă către stat, la care erau impuși, până în anul 1825, doar mazilii, ruptașii și țiganii era *dajdia*. P.G. Gore constată că proveniența și serviciul de odinioară a boierilor nu a dat posibilitate ca ei să fie egalați cu stările sociale de jos ale populației impozabile, din care considerent boierii în retragere, adică mazilii, au fost impuși la o taxă specială privilegiată pe familie și nu pe suflet, denumită *dajdia*, care se deosebea radical de darea la care erau impuse stările de jos, denumită *birul*⁹⁵. Fiecare familie de mazil plătea câte 14 lei, ruptașii și țiganii – 15 lei anual; până în 1839 – câte 9 rub. 35 kop. asigurate⁹⁶. Burlacii plăteau jumătate din sumă⁹⁷.

⁹¹ *Pogon* – unitate de măsură a suprafeței, egală cu ½ ha sau cu 5012 m. p. A desemnat, la început, suprafața de pământ arată cu boii într-o zi (*Instituții feudale din Țările Române*. Dicționar. – București, 1988, p. 366). Potrivit altor surse, un pogon era egal cu 0,65 desetine. În Țara Românească un pogon era egal cu 0,5 ha. În Moldova 1 pogon de viță-de-vie constituia 400 de tufe (AISR, F. 1308, inv. 1, d. 8, f. 206 verso-207; ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2329, f. 179). Potrivit altor surse, pogonul ca măsură a suprafeței constituie în lungime 40 și în lățime 4 prăjini și 3 pogoane de stâneni domnești (după alte surse, 480 de stâneni pătrate domnești) sau 168 de prăjini pătrate (ANRM, F. 3, inv. 1, d. 114, a. 1820, f. 7; d. 429, f. 169). O prăjină este egală cu 4 stâneni domnești (ANRM, F. 3, inv. 1, d. 1320, f. 7-7 verso). Din alte surse aflăm că pogonul este unitate de măsură pentru suprafețele de teren agricol echivalând cu aproximativ jumătate de hectar (Vasile Breban. *Dicționar general al limbii române*. Vol. II. – București, 1992, p. 789).

⁹² *Concesiune* (*откупное содержание*) – sistem de încasare a impozitelor în prima jumătate a sec. al XIX-lea în Basarabia, când statul, pentru o anumită plată, acorda acest drept unor persoane particulare. Un asemenea sistem era impus, de regulă, de guvernul rus, periferiilor naționale, când legăturile cu centrul sunt slabe, când lipsesc date precise despre populația acestor teritorii. În plus, țarismul a păstrat tradiția care exista în Țările Române potrivit legilor și obiceiurilor locale, când statul dădea în concesiune adunarea impozitelor și dărilor, comercializarea băuturilor spirtoase, locurile saline etc. Potrivit unor surse de arhivă, sistemul de concesiune a fost stabilit de Divanul Moldovei în 1806, când turcii și tătarii au fost expulzați din acest teritoriu. De atunci veniturile de stat sunt date în concesiune concesionarului principal, care ulterior „...le dă pe părți, pentru câștiguri mari, diferitelor persoane, în special evreilor, care anual le majorează” (AISR, F. 379, inv. 2, d. 12, f. 15 verso-16, 19 verso-20).

⁹³ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 429, f. 169 verso-170.

⁹⁴ Ibidem, f. 170 verso.

⁹⁵ P. G. Gore, *Op. cit.*, p. 4.

⁹⁶ Despre introducerea pe piața din Basarabia a asiguratului rusesc *a se vedea*: Valentin Tomuleț, *Înlăturarea de pe piața internă din Basarabia a monedelor turcești și austriece și înlocuirea lor cu asiguratul rusesc.* – În: *Conspecte numismatice* (11). – Chișinău, 2012, p. 37-43.

⁹⁷ AISR, F. 379, inv. 2, d. 12, f. 21 verso.

Modalitatea de încasare a dajdiei era similară modalității de încasare a birului⁹⁸. După adoptarea Regulamentului din 1818, Consiliul Suprem al Basarabiei, în ședința consultativă din 18 aprilie 1819, a decis ca „...mazilii și ruptașii să nu fie impuși birului, dar să achite numai dajdia în baza privilegiilor ce le-au fost acordate pe timpuri de guvernul moldovenesc”⁹⁹. Prin această decizie țarismul a recunoscut situația privilegiată a acestor două categorii sociale/fiscale. În 1820, rezidentul plenipotențiar al Basarabiei A.N. Bahmetev a confirmat distribuția impozitelor pentru mazili, ruptași și țărani birnici. Potrivit acestei dispoziții, mazilii urmau să plătească 14 lei pentru fiecare familie și în ruble asiguate câte 0,21 kopeici.

Despre modalitatea încasării *birului* și *dajdiei* aflăm din decizia Consiliului Suprem al Basarabiei din 26 februarie 1824 cu privire la lichidarea *goștinii*, *desetinei*, *vădrăritului* și *pogonăritului* și majorarea cuantumului birului și dajdiei. Procedura de încasare a acestor două dări – *birului* și *dajdiei* – este simplă, atât pentru țărani, cât și pentru administrație. De două ori pe an Guvernul Regional al Basarabiei expediază în toate administrațiile financiare ținutale tabele, în care este stipulat numărul de familii și suma totală de bani ce urmează a fi încasată în fiecare oraș și sat de la toate comunitățile, sau separat de la fiecare stare socială/fiscală în parte. Tabelele sunt însoțite de recipise (chitanțe) de tipar pentru fiecare articol în parte, iar locuitorii sunt înștiințați despre achitarea impozitului. Această modalitate de achitare a dărilor înlătură oprimările și abuzurile, deoarece comunitățile rurale sau urbane, știind cuantumul impozitului și numărul de familii, strâng banii și îi transmit, prin reprezentanții lor, trezoreriei, de la care primesc recipise de tipar¹⁰⁰.

Potrivit deciziei Consiliului Suprem al Basarabiei din 26 februarie 1824, dajdia constituia, ca și birul, un impozit direct, încasat anual de la fiecare unitate impozabilă (*окладная подать*). Ea era colectată de la cele două stări privilegiate – mazilii și ruptașii. Fiecare familie de mazili plătea anual dajdia câte 14 lei, iar ruptașii – câte 15 lei. Dajdia, cum constatam mai sus, se împarte în două părți egale și se achită de două ori pe an; celibatarii nu achită dajdia¹⁰¹.

Prin urmare începând cu anul 1825, goștina, vădrăritul și pogonăritul la care erau impuși mazilii au fost înlocuite cu un impozit unic. Mazilii care trăiau pe pământurile statului plăteau câte 23 rub. 50 kop., iar mazili care trăiau pe pământurile moșierești – 2 rub. 10 kop. asiguate (Tabelul 12).

Datele Tabelului 12 confirmă că majoritatea mazililor (89,8%) erau concentrați în două ținuturi – Orhei (62,8%) și Iași (27%). În celelalte ținuturi numărul mazililor era destul de mic – Hotin (5%), Bender (4,7%), Akkerman (0,1%) și Ismail (0,04%). Ca și în anii precedenți, ponderea de bază a dărilor revenea dajdiei ce constituia 78,8% din suma tuturor dărilor.

Plata diferitelor impozite și dări a afectat serios situația economică a mazililor și a altor categorii sociale din Basarabia. Ca urmare, creșteau datoriile lor. Spre exemplu, potrivit registrului fiscal din 1826, mazilii urmau să plătească un impozit în valoare de 28466 rub. 85 kop., iar datoriile au constituit suma de 7144 rub. 66 kop. asiguate¹⁰².

⁹⁸ Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии. (1812-1861 годы). Сборник документов / Составители И.А. Анцупов, К.П. Крыжановская. Том. III, Часть I. – Кишинев, 1962, с. 74-75.

⁹⁹ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 47, cert. 7, f. 171-178.

¹⁰⁰ Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии. (1812-1861 годы). Сборник документов / Составители И.А. Анцупов, К.П. Крыжановская. Том. III, Часть I. – Кишинев, 1962, с. 76.

¹⁰¹ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 1320, f. 4-5.

¹⁰² ANRM, F. 3, inv. 1, d. 774, f. 131-132.

Despre situația economică a mazililor care trăiau pe pământurile statului și mazililor care trăiau pe pământurile moșierești și în diferite orașe ale Basarabiei putem judeca după distribuția impozitelor la care era impusă această categorie socială după lichidarea goștinii, vădrăritului și pogonăritului. Impozitele diferitelor categorii de mazili pentru anii 1826-1828 sunt generalizate în Tabelul 13.

Datele Tabelului 13 denotă că cca 98% din numărul total de mazili trăiau pe pământurile moșierești, o parte – în orașe și doar ceva mai mult de 2% trăiau pe pământurile statului. Mazilii care trăiau pe pământurile statului plăteau însă un impozit mult mai mare (în medie, câte 32 rub. 85 kop. asiguate de familie), constituind 6% din suma totală, iar mazilii care trăiau pe pământurile moșierești și în orașe plăteau un impozit mai mic (în medie, câte 11 rub. 45 kop. asiguate de familie), constituind 94% din întreaga sumă.

Și în sistemul de impozitare a ruptașilor au intervenit schimbări similare celor care au avut loc în cazul mazililor, când după lichidarea în 1825 a goștinii, vădrăritului și pogonăritului, aceste dări au fost înlocuite cu un impozit unic. Ruptașii care trăiau pe pământurile statului plăteau câte 23 rub. 50 kop., asiguate, iar mazilii care trăiau pe pământurile moșierești – 2 rub. 10 kop. asiguate de fiecare familie (Tabelul 14).

Datele Tabelului 14 confirmă că majoritatea ruptașilor (95,4%) erau concentrați în trei ținuturi – Orhei (48,6%), Iași (38%) și Hotin (8,6%). În celelalte ținuturi numărul ruptașilor era destul de mic. Ca și în anii precedenți, ponderea de bază a dărilor revenea dajdiei, ce constituia 80,3% din suma tuturor dărilor.

Conform dispoziției rezidentului plenipotențiar al Basarabiei A. N. Bahmetev, până în 1827, impozitul numit *dajdia* se încasa nu de la întreaga obște satească, dar de la fiecare familie în parte; în așa fel, acumulările în vistierie se făceau cu mari greutate. Ulterior, această modalitate de percepere a prestațiilor a fost anulată de către contele F. P. Palen și în locul ei a fost introdus un nou sistem de impozitare, în baza căruia, începând cu 1827, toți mazilii și ruptașii din Basarabia nu mai erau incluși în registrele fiscale, fiecare în parte pe nume, în ele fiind indicat doar numărul total de familii din localitate, similar birnicilor, separat indicându-se mazilii și separat ruptașii¹⁰³.

Potrivit Regulamentului din 10 martie 1847¹⁰⁴, persoanele ce făceau parte din *rupta de câmară* și din *rupta de vistierie*, care dispuneau de documente date de guvernul moldovenesc ce confirmau starea lor fiscală, erau obligate să participe, alături de mazili, la îndeplinirea tuturor dărilor și impozitelor și nu erau scutite de prestațiile locale. Însă, copiii lor erau transferați în categoria țăranilor sau orășenilor, fiind obligați să îndeplinească toate dările și prestațiile locale. În cazul în care cei din *rupta de câmară* sau din *rupta de vistierie* erau transferați pe pământurile statului, ei beneficiau de toate drepturile de care beneficiau țăranii de stat¹⁰⁵.

Potrivit Regulamentului din 10 martie 1847, mazilii împreună cu urmașii ruptașilor au fost egalați în drepturi cu *odnodvorții* – categorie privilegiată de țărani în Rusia. Astfel, s-a scos din terminologia oficială a Imperiului cuvântul *mazil* și *ruptaș*¹⁰⁶. Deși Regulamentul din 10 martie 1847 acorda mazililor libertăți personale,

¹⁰³ AISR, F. 560, inv. 6, d. 575, f. 11-12.

¹⁰⁴ Despre schimbările în statul mazililor și ruptașilor din Basarabia, confirm regulamentul din 10 martie 1847, a se vedea mai detaliat: ПСЗРИ, Собр. II, т. XXII, 1847, отд. 1, №20987. – СПб., 1848, с. 191-193.

¹⁰⁵ ANRM, F. 134, inv. 3, d. 71, f. 69.

¹⁰⁶ AISR, F. 1291, inv. 48, 1904, d. 6, f. 109-111; ANRM, F. 2, inv. 2, d. 214, f. 5; ANRM, F. 5, inv. 3, d. 747,

libertatea de a-și institui administrația independentă sătească în localitățile unde ei constituiau de la 100 până la 150 familii, dreptul de a se încadra în serviciul civil și serviciul militar de rând cu *odnodvorții*, aceasta nu însemna că situația lor se deosebea radical de cea a țărănimii. Ei erau asupriți atât de instituțiile de stat, cât și de moșieri. Mazilii erau obligați să achite statului darea numită *dajdia*¹⁰⁷ în mărime de 2 rub. 67 kop. argint, dijma în bani moșierului în mărime de 60 kop., iar pe pământurile de stat – 6 rub. 72 kop. argint, să îndeplinească prestațiile locale și să achite taxele pentru asigurarea magaziiilor de rezervă¹⁰⁸ cu alimente. În plus mazilii, care trăiau pe pământurile moșierești și mănăstirești îndeplineau boierescul, plăteau ze-ciuala și alte prestații de rând cu țărani¹⁰⁹.

Odnodvorții

În consecință, în baza Regulamentului din 10 martie 1847 exponenții acestor grupuri avantajate de contribuabili, specifice Moldovei medievale – mazilii și ruțașii, au început să fie numiți *odnodvorți*.

Din unele surse de epocă aflăm că *odnodvorții* reprezintă „o stare socială privilegiată, scutită de prestații, care își are propria cârmuire sătească și care, în loc de impozitul (*birul* – V.T.) pe familie comun în Basarabia, plătesc o dare numită *dajdie*, mai mică decât *birul*”¹¹⁰. În plus *odnodvorții* beneficiau și de alte privilegii:

- a) nu puteau fi deposedați de avere și supuși pedepsei corporale fără sentința judecătorească;
- b) erau scutiți de dările de stat și cele locale;
- c) beneficiau de dreptul de a se încadra în serviciul militar și civil de rând cu *odnodvorții* ruși;
- d) satele cu *odnodvorți* erau împărțite în plase, în frunte cu un „*starsina*” electiv¹¹¹.

În unele izvoare întâlnim termenul *ruptași-răzeși*. Aceștia erau „țărani *odnodvorți*”, care dețineau în proprietate ereditară loturi de pământ pe moșiile răzășești¹¹².

Prin urmare, prin legea din 10 martie 1847, *odnodvorții* din Basarabia au fost atribuiți categoriei țărănilor de stat, fiind divizați în *odnodvorți stabiliți pe domeniile statului*, care se supuneau Administrației proprietăților statului din Basarabia și *odnodvorți stabiliți pe moșiile private*, care se supuneau instituțiilor ce se ocupau de problemele țărănimii¹¹³. Avea dreptate P.G. Gore care scria că termenul *stabiliți* (*водворенных*), nu poate fi referit la *odnodvorții* din Basarabia fiindcă, spre deosebire de *odnodvorții* din guberniile ruse, pe aceștia nimeni nu i-a stabilit pe pământ, din considerentul că ei locuiau pe pământurile lor dintotdeauna. Iar în județele în

f. 167 verso.

¹⁰⁷ După aplicarea, în 1839, în Imperiul Rus a reformei financiare, impozitele erau achitate în ruble argint.

¹⁰⁸ Despre magaziiile de rezervă a se vedea mai detaliat: Valentin Tomuleț, *Basarabia în epoca modernă (1812-1918) (instituții, regulamente, termeni)*. – Chișinău, 2012, vol. II, p. 160-162.

¹⁰⁹ *Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии. (1812-1861 годы)*. Сборник документов / Составители И.А. Анцупов, К.П. Крыжановская. Том. III, Часть I. – Кишинев, 1962, с. 375.

¹¹⁰ *Памятная книжка Бессарабской области на 1862 год*. – Кишинев, 1862, p. 153.

¹¹¹ Я. Гросул, И. Будак. *Крестьянская реформа 60-70 гг. XIX века в Бессарабии*. – Кишинев, 1956, с. 157.

¹¹² ANRM, F. 24, inv. 1, d. 52, f. 1-2; *Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии. (1812-1861 годы)*. Сборник документов / Составители И.А. Анцупов, К.П. Крыжановская. Том. III, Часть I. – Кишинев, 1962, с. 575.

¹¹³ Ya.S. Grosul, I.G. Budak, *Op. cit.*, p. 157. Autorii indică greșit anul: în loc de 1847 indică 1857.

care locuiau compact – Orhei, Bălți și Soroca, pământuri de stat nu existau¹¹⁴. Creдем, că în categoria *odnodvorților* stabiliți pe domeniile statului au fost doar acei străini care au venit de peste hotare și, în special, din guberniile interne ruse, dar care erau puțini la număr.

Alte surse ne confirmă că în categoria *odnodvorților* au intrat nu dor categoriile privilegiate ale mazililor și ruțașilor din Basarabia, dar și o parte din coloniști din guberniile interne ruse. Iată ce povestește un bătrân din satul Troițkoe, județul Bender: „Părinții noștri au venit în 1828 din guberniile Kursk și Orlov. Acum noi suntem *odnodvorți*, cum s-ar spune, răzeși: în Patrie aveam câte 9 desetine de pământ de persoană, iar aici – câte 30 de desetine”¹¹⁵. Dar numărul acestor țărani era neînsemnat.

După unificarea, la 19 septembrie 1850, a celor 30 de comunități ale mic-burghezilor din Chișinău în 4 comunități, potrivit sectoarelor orașului, și după ce a fost constituită comunitatea meșteșugarilor, *odnodvorților* care locuiau în Chișinău le-a fost păstrată comunitatea în care ei erau uniți. La 26 februarie 1851, pentru soluționarea acestei probleme, ministrul de Interne intervine către guvernatorul general interimar al Novorosiei și Basarabiei P.I. Fiodorov cu rugămintea de a prezenta informații suplimentare cu referire la această categorie socială¹¹⁶. Potrivit informațiilor prezentate de Guvernul Regional, la începutul lui 1851 *odnodvorții* din Chișinău constituiau 174 familii, beneficiau de anumite privilegii, plăteau un impozit mai mic decât celelalte categorii sociale, denumit *dajdia*, ce constituie 2 rub. 67 kop. argint, îndeplineau o prestație bănească în folos social, stabilită de Guvernul Regional, și prestații în natură similar categoriilor mic-burghezilor din Chișinău. Erau scutiți, ca și celelalte categorii de mic-burghezi, de sistemul de recrutare pe un termen nedeterminat. *Odnodvorții* din Chișinău își alegeau din rândurile lor un șef al comunității *odnodvorților* (*старшина*) care, ca și ceilalți șefi de comunități ale mic-burghezilor, nu era salarizat¹¹⁷.

Izvoarele de arhivă ne prezintă date interesante despre evoluția numerică a *odnodvorților* din Basarabia pe parcursul sec. al XIX-lea. Un interes deosebit, în acest sens, prezintă datele recensămintelor fiscale de anii '30-'50 ai sec. al XIX-lea (Tabelul 15).

Datele Tabelului 15 demonstrează o tendință evidentă de creștere a numărului *odnodvorților*: de la 1811 persoane în 1835, la 23534 – în 1850 și 28217 persoane – în 1858. Pe parcursul întregii perioade, majoritatea absolută a *odnodvorților* trăiau pe pământurile deținute în posesie. Mai mult a atât. Se observă tendința de micșorarea a *odnodvorților* care trăiau pe pământurile statului și cele orașenești și majorarea, deși neesențială, a celor care dețineau pământuri în posesie. Aceleași date statistice ne demonstrează că majoritatea *odnodvorților* locuiau în mediul rural. Numărul *odnodvorților* care locuiau în mediul urban era în descreștere și constituia doar 5,2%, 4,9% și 4,3% din numărul total.

În raport cu numărul total al populației din Basarabia, *odnodvorții* constituiau o categorie socială neînsemnată numeric. Conform acelorași date statistice din 1858, dar cu referință numai la persoanele de sex masculin, *odnodvorților* le revenea dor 11948 (4,9%) persoane din numărul total de 231384 (95,1%) de țărani, persoane de sex masculin (Tabelul 16).

¹¹⁴ P. G. Gore, *Op. cit.*, p. 8-9.

¹¹⁵ *Русские в Южной Бессарабии (К истории колонизации)*. – În: Русский архив. – М., 1902, книга II, с. 155.

¹¹⁶ AISR, F. 1287, inv. 37, d. 950, f. 7.

¹¹⁷ *Ibidem*, f. 7 verso-8.

Datele Tabelului 16 ne demonstrează destul de explicit că odnodvorții erau concentrați în patru județe ale Basarabiei: 5404 (45,2%) persoane de sex masculin în județul Orhei, 2741 (22,9%) – în județul Chișinău, 2272 (19%) – în ținutul Iași și 1191 (10%) – în județul Soroca. În celelalte județe numărul odnodvorților era neînsemnat. În raport cu numărul total al populației pe întreaga Basarabie, odnodvorții prevalau numeric doar în județul Orhei – 11,8%, în celelalte ținuturi numărul lor era destul de mic și varia între 6,3% (Chișinău), 5,2% (Iași), 2,8% (Soroca), 1,4% (Bender și Cahul), 0,4% și 0,1% (Hotin și Akkerman).

Pentru a determina ce schimbări au intervenit în cadrul acestei categorii sociale să analizăm dinamica numerică a odnodvorților în baza statisticii oficiale din anii 1863-1865 (Tabelul 17).

Datele Tabelului 17 atestă că în statistica oficială, odnodvorții erau divizați în odnodvorți care erau stabiliți în orașe și odnodvorți care erau stabiliți în județe. Numărul odnodvorților care erau stabiliți în orașe era destul de mic: 1029 (3,6%) – în 1863, 37 (0,1%) – în 1834 și 30 (0,1%) – în 1865. Pe parcursul acestor ani majoritatea odnodvorților erau concentrați în județul Orhei – 40% (1863), 37,9% (1864) și 42,4% (1865), urmat de județele Iași – 23,6% (1864), 20,9 (1865) și 23,4 (1865), Chișinău – 19,3% (1863), 28,8% (1864) și 20,7 (1865) și Soroca – 10,2% (1863), 8,3% (1864) și 9,2% (1865). În județele Hotin, Bender și Akkerman numărul odnodvorților era destul de mic și varia între 5,8% și 0,1%.

Statisticile cu referință la odnodvorți sânt destul de contradictorii. În 1863 înregistrăm un număr de 973 de odnodvorți în orașul Chișinău, ca în ani următorii aceștia deja să nu mai fie înregistrați în acest oraș. Același lucru îl putem constata și pentru orașul Akkerman. În schimb, pentru orașul Orhei, observăm un lucru diametral opus: lipsa odnodvorților în anul 1863 și prezența lor, deși într-un număr destul de mic, în anii următori. Probabil la 1864 pământurile odnodvorților din orașele Chișinău și Akkerman care se aflau în subordinea orașelor au fost date în subordinea județelor.

Pentru a înțelege și mai mult cum erau repartizați odnodvorții în interiorul județelor, să analizăm statistica oficială datată cu anul 1868 a acestei categorii sociale pentru două județe – Chișinău și Iași, cu o pondere destul de mare a odnodvorților (Tabelul 18).

Datele Tabelului 18 ne demonstrează că odnodvorții erau identificați cu răzeșii și nu erau repartizați uniform în toate plasele județului, dar erau concentrați doar în câteva din ele. În județul Chișinău, în 1868 odnodvorții (răzeșii) erau concentrați mai masiv în 4 plase: în Zberoaia 2359 (31%) persoane, în Sireți – 1032 (13,6%), Boldurești – 845 (11,1%) și în plasa Ialoveni – 823 (10,8%) persoane. În celelalte plase numărul odnodvorților era destul de mic.

O situație similară o constatăm și pentru județul Iași, unde și aici odnodvorții sânt identificați cu răzeșii (Tabelul 19).

Datele Tabelului 19 ne demonstrează că în județul Iași, în 1868 odnodvorții (răzeșii) erau concentrați mai masiv în 3 plase: în Ghiliceni 2329 (38,2%) persoane, în Cornești – 1295 (21,2%) și în plasa Bolotina – 834 (13,7%) persoane. În celelalte plase numărul odnodvorților era destul de mic și varia între 8% și 1,6%. Și în celelalte județe odnodvorții erau identificați cu răzeșii¹¹⁸.

Cu înfăptuirea reformelor agrare, odnodvorții nu au intrat nici sub incidența Legii agrare din 14 iulie 1868 privind relațiile agrare ale țăranilor de pe domeniile

¹¹⁸ În ținutul Akkerman, spre exemplu, odnodvorții erau notați între paranteze – răzeșii (ANRM, F. 151, inv. 1, d. 5, p. III, f. 533).

moșierești și mănăstirești, nici a Legii agrare din 23 decembrie 1869 privind relațiile agrare ale țăranilor de pe domeniile statului, nici a Legii agrare din 4 iunie 1871 referitoare la coloniști, din simplul considerent că aveau în posesie terenuri agricole¹¹⁹. Abia la 21 decembrie 1871 Comitetul central țărănesc a decis împrumutarea odnodvorților. Ei au fost egalați în drepturi cu țăranii și supuși judecătoriei de plasă, păstrându-li-se totodată proprietățile funciare, pe care le dețineau până la adoptarea Regulamentului din 1871 privind împrumutarea lor¹²⁰.

Aplicarea Regulamentului din 1871 a necesitat informații suplimentare despre numărul odnodvorților din Basarabia. Ca rezultat, la 16 martie 1872 ministrul de Interne cere guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei să prezinte informații detaliate despre numărul odnodvorților din Basarabia¹²¹. Datele privind numărul odnodvorților din Basarabia la începutul anului 1872 sunt sistematizate în Tabelul 20.

Datele Tabelului 20 demonstrează că 87,1% de familii, 86,7% de persoane și 89,3% de burlaci odnodvorți erau localizați în ținuturile Orhei, Chișinău și Iași, după care urmau ținuturile Soroca, Hotin și Bender. Prevalează odnodvorții care trăiau pe pământurile răzeșești. Aceștia constituiau 84,4% familii, 84,2% persoane și 93,6% burlaci, din numărul total de odnodvorți.

Proteste și revolte ale mazililor și ruptașilor în primele decenii după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus

După anexarea Basarabiei la Rusia administrația imperială a promovat în teritoriul nou-anexat o politică colonială, urmărind consolidarea sistemului social existent. Cele expuse sunt confirmate de Regulamentul privind instituirea administrației provizorii în Basarabia din 23 iulie 1812, în care erau confirmate toate orânduielile vechi din Moldova. Boierii continuau să rămână cei mai mari proprietari de bunuri funciare¹²². Deși Regulamentul Provizoriu includea un articol special ce prevedea scutirea locuitorilor Basarabiei de orice capitație¹²³ pe o perioadă de 3 ani¹²⁴, acest decret a rămas, de fapt, doar pe hârtie, deoarece impozitele erau luate de către boieri în folos propriu, fie erau date în concesiune.

Despre încasarea cu rigurozitate a impozitelor și îndeplinirea prestațiilor atestă dispoziția Ministerului de Poliție din 13 septembrie 1814 adresată guvernatorului civil al Basarabiei în care se cerea direct de la guvernator confirmarea exactă și strictă a tuturor impozitelor și prestațiilor, fără nici o ușurare sau scutire¹²⁵. La rândul său, guvernatorul confirmă că țăranii din Basarabia au îndeplinit diferite impozite și prestații, chiar și în perioada scutirilor stabilite pe timp de 3 ani prin Regulamentul Provizoriu. Confirmă acest lucru și constatările făcute de instituțiile regionale privind datoriile țăranilor, care în 1819 au atins cifra de circa 4 mln. lei¹²⁶.

¹¹⁹ A se vedea, spre exemplu, legile respective.

¹²⁰ Despre drepturile și privilegiile odnodvorților *a se vedea* mai detaliat: ANRM, F. 8, inv. 1, 1869-1874, d. 43, f. 46.

¹²¹ ANRM, F. 8, inv. 1, 1869-1874, d. 43, f. 20-20 verso.

¹²² ANRM, F. 1, inv.1, d. 3995, f. 11-14 verso; Dinu Poștarencu, *O istorie a Basarabiei în date și documente (1812-1940)*. – Chișinău, 1998, p. 64-66.

¹²³ *Capitație* – impozit direct perceput sub formă de cote fixe pe cap de contribuabil (Vasile Breban, *Dicționar general al limbii române*. Vol. I. – București, 1992, p. 134-135).

¹²⁴ ANRM, F. 1, inv. 1, d. 3995, f. 14.

¹²⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, 1812-1813, d. 205, f. 1.

¹²⁶ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 47, cert.7, f. 171-178.

Deși mazilii și ruptașii erau o categorie privilegiată dar neînsemnată numeric, restanțele la achitarea dijmei, pentru perioada 1818-1825, erau destul de mari, ceea ce ne confirmă destul de elocvent că ei se ciocneau de diverse probleme, sărăceau și nu erau în stare să achite la timp impozitele, ce ne confirmă datele Tabelului 21.

Deși mazilii și ruptașii erau o categorie privilegiată, aceștia au suferit și ei de pe urma regimului țarist de dominație, fapt confirmat prin numeroase plângeri și reclamații adresate guvernatorului civil al Basarabiei. La început aceste două stări sociale/fiscale au depus eforturi substanțiale pentru ași confirma statul de mazil și ruptași, prezentând numeroase documente, cereri și reclamații comisiei instituite pentru verificarea gradului de noblețe al familiilor nobiliare basarabene. La 1 noiembrie 1823, ruptași (mulți din ei de etnie bulgară) din satele Enichioi, Tatarbunar, Șechirli (Cichirli) Chitai, Caraciuc (zis și Careacichi – V.T.), Zadunaica (Zadunaevca – V.T.), Ivanovca, Troian, Bolgrad, ținutul Ismail din satul Dracul, ținutul Greceni, etc. se adresează comisiei instituite pentru cercetarea documentelor locuitorilor Basarabiei și a privilegiilor ce le sunt acordate. În cererea lor rupta de vistieria și rupta de cămara cereau „...să li se confirme dreptul de ruptași, deoarece, conform Hrisovului din 1805 emis de domnul Moldovei Alexandru Moruzi, ei au fost înscrși în rupta de vistieria și plăteau câte 13 lei de la fiecare familie în haznaua statului și câte 5 parale dintr-un leu în cămara răsurilor¹²⁷ (lefurilor – V.T.)”¹²⁸. Aceeași adresare o fac și o parte din ruptașii din orașul Chișinău¹²⁹. Mazilii Leonte și Ion Petreșcan, din satul Gura Galbenă, ținutul Codru, susținuți de alți săteni, mazilii Nicolae Leșan și Grigore Revencu, din satul Florești, ținutul Soroca, se adresează la 12 aprilie și 21 iunie 1814 guvernatorului civil al Basarabiei cu rugămintea să le confirme statutul de mazil¹³⁰.

Mazilii și ruptașii deseori se întruneau pentru a se sfătui cum să-și apere drepturile și privilegiile. În special aceste întâlniri s-au mărit după adoptarea Regulamentului din 29 aprilie 1818. Spre exemplu, la 8 august 1818, seful poliției din orașul Chișinău îi raportează guvernatorului civil al Basarabiei că în noaptea de 4 spre 5 august în casa căpitanului Purcel „...s-a adunat o gloată de oameni, în număr de 27 de persoane”, mazili și ruptași de vistierie, pentru a discuta despre drepturile lor¹³¹.

În unele cazuri mazilii și ruptașii încercau să-și caute dreptate la Sankt Petersburg. La 19 mai 1820, comunitatea mazililor, ruptașilor și țăranilor din ținutul Hotin au ales din rândurile lor 170 de reprezentanți pentru a-i trimite în Sankt Petersburg ca să le apere drepturile. Însă, ispravnicul ținutului Hotin nu a fost de acord cu lista deputaților înaintați de această comunitate, sub pretextul că protoiereul Lancicovschi nu făcea parte din nici o categorie sus-menționată¹³². În alte cazuri mazilii și ruptașii se adresau diferitor comisii instituite în Basarabia de administrația imperială pentru rezolvarea diferitor probleme de ordin intern. Spre exemplu, la 16 martie 1820, lordache Berca și postelnicul Galeasca, mazili din satul Cuizăuca, ținutul Orhei, scriu plângere senatorilor Gagarin și Hitrov (care au primit misiunea

¹²⁷ *Răsură* – dare suplimentară care exista în Moldova la începutul sec. al XIX-lea, din care se plătea leafa slujitorilor publici. În 1808 doar birul și răsura au constituit 2676 mii de lei, sau 54 de lei pentru fiecare curte (ANRM, F. 2, inv. 1, d. 401, f. 3,5; *Instituții feudale din Țările Române, Dicționar*. – București, 1988, p. 77, 402).

¹²⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 862, f. 38, 45-46, 55-56 verso, 61, 62, 66-69 verso, 73-76, 85, 92, 98, 123.

¹²⁹ Ibidem, f. 91, 93, 100-100 verso.

¹³⁰ Ibidem, d. 233, „Condica de înregistrare a cererilor” din 12 aprilie 1814, f. 30 verso, 52 verso.

¹³¹ Ibidem, d. 561, „Raport” din 8 august 1818, f. 1-1 verso.

¹³² Ibidem, d. 677, „Condica de expediție a corespondenței” din 19 mai 1820, f. 228 verso-229.

de a studia cauzele revoltelor țărănești în ținutul Hotin, unde bântuia holera, și concomitent să studieze și întrebarea despre aplicarea unui nou regulament despre țăranii¹³³), împotriva moșierului lordache și fostului ispravnic al ținutului Orhei, maiorul Șeinovici, care „...percep ilegal de la ei bani pentru întreținerea închisorilor”¹³⁴.

Multe cereri ale mazililor și ruptașilor din Basarabia adresate guvernatorului civil al Basarabiei se refereau la scutirea de impozite și dări. Spre exemplu, mazilii din orașul Chișinău se plâng la 13 septembrie 1813 guvernatorului civil al Basarabiei, Scarlat Sturdza, că ei achită prestațiile de rând cu populația orășenească (în izvor – mica burghezie) și îl roagă să fie scutiți de aceste prestații¹³⁵. La 24 octombrie 1814 ruptașii din orașul Chișinău (în număr de 22 de familii) se plâng guvernatorului civil al Basarabiei împotriva ispravnicului ținutului Orhei, care, după 1812, „...îi obligă să îndeplinească permanent diferite prestații alături de alți locuitori”, cu toate că, în baza actului emis de domnul Moldovei Mihai Suțu (decembrie 1792-aprilie 1795), „...au fost scutiți de îndeplinirea prestațiilor țărănești și plăteau anual doar câte 10 lei”¹³⁶. Ceva mai târziu, la 12 martie 1816, mazilii din satul Pereni, ținutul Orhei, din numele lui Gheorghe Bodruc, se adresează guvernatorului civil al Basarabiei cu rugămintea „...sa-i elibereze de îndeplinirea prestațiilor la care aceștia erau supuși ca și alte categorii sociale”¹³⁷. Dănilă Burduja, mazil din satul Jora de Sus, ținutul Orhei, susținut de alți mazili, se adresează la 16 februarie 1816 guvernatorului civil al Basarabiei cu rugămintea să-i elibereze de îndeplinirea prestațiilor. Ei au fost eliberați de prestații „...în baza prevederilor stricte ce vizau starea socială de mazil din care aceștia făceau parte”¹³⁸. Semion, Vasile și Grigore Birgan, mazili din satul Măgura, ținutul Iași, susținuți de alți săteni, se plâng la 14 iulie 1816 guvernatorului civil al Basarabiei că sunt supuși să îndeplinească diferite prestații „...care nu corespund stării sociale de mazili”¹³⁹. La 5 februarie 1820 mazilii din satul Pravila, ținutul Iași, în plângerea adresată guvernatorului civil al Basarabiei scriu că, „...aflând-se în apropierea nemijlocită a cordonului sanitar, nu sunt în stare să facă față încartuirii”¹⁴⁰.

Mazilii și ruptașii suferea și de pe sama abuzurilor din partea moșierilor și mănăstirilor care încercau săi deposeze de pământ. În 1814 mazilii lordache Costin, Constantin Costin și alții din satul Trușeni, ținutul Orhei, se plâng guvernatorului civil al Basarabiei că serdarul Vasile Onufrievici le-a acaparat pământul¹⁴¹. La 6 februarie 1814 ruptașii din satele Isacova și Morozeni, ținutul Orhei, se plâng guvernatorului civil al Basarabiei împotriva căpitanului moldovean Ion Bârlad pentru că a însușit nelegitim partea de sus a moșiei Morozeni ce le aparține¹⁴². La 18 martie 1814 Nicolae

¹³³ Diverse plângeri adresate de țăranii din diferite ținuturi ale Basarabiei senatorilor Hitrov și Gagarin pe parcursul anului 1820 a se vedea: Valentin Tomuleț, *Cronica protestelor și revendicărilor populației din Basarabia (1812-1828) (În baza documentelor depozitate în Fondul 2 „Cancelaria guvernatorului Basarabiei”)*. – Chișinău, 2007, vol. II, doc. nr. 1128, 1130, 1135, 1139, 1141, 1240, 1244, 1243, 1247-1250, 1254-1266, 1269, 1270, 1272, 1273-1280, 1290, 1291).

¹³⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 690, „Dispoziție adresată ispravnicului ținutului Iași” din 16 martie 1820, f. 208.

¹³⁵ Ibidem, d. 83, „Registrul documentelor de intrare” din 13 septembrie 1813, f. 74.

¹³⁶ Ibidem, d. 284, „Raportul poliției orășenești din Chișinău adresat Departamentului II al Guvernului Regional” din 24 octombrie 1814, f. 7-7 verso.

¹³⁷ Ibidem, d. 464, „Condica de înregistrare a cererilor” din 12 martie 1816, f. 20 verso.

¹³⁸ Ibidem, d. 466, „Condica de expediție” din 16 februarie 1816, f. 52.

¹³⁹ Ibidem, d. 467, „Condica de expediție” din 14 iulie 1816, f. 149 verso-150.

¹⁴⁰ Ibidem, d. 691, „Cerere adresată Guvernului provinciei Basarabia” din 5 februarie 1820, f. 45.

¹⁴¹ Ibidem, d. 128, „Raportul Departamentului II al Guvernului Regional” din 1814, f. 2-3 verso.

¹⁴² Ibidem, d. 284, „Raportul Guvernului provinciei Basarabia” din 6 februarie 1814, f. 3-3 verso.

Negară, Sava Donica, Ilie Negară, mazili din satul Recea, ținutul Orhei, și preotul Ion se plâng guvernatorului civil al Basarabiei împotriva moșierului Iordache Carp care le-a acaparat cu forța o parte din moșia ce le aparține¹⁴³. La 4 decembrie 1814 mazilii Vasile Gucea și Semion Leahu din satul Lipceni, ținutul Orhei, se plâng guvernatorului civil al Basarabiei că mănăstirea Căpriană le-a ocupat pământurile¹⁴⁴.

Mazilii și ruptașii deseori se împotriveau instituțiilor locale și regionale în îndeplinirea diferitor obligații care nu corespundeau statutului de mazil sau ruptaș. Spre exemplu, 6 mazili din satul Năpădeni, ținutul Orhei, „...nu s-au supus dispoziției ispravnicului ținutului de a participa la organizarea cordonului sanitar în timpul holeriei”¹⁴⁵. La 14 ianuarie 1820, ispravnicul ținutului Iași îi raportează guvernatorului civil al Basarabiei că mazilii din ținut refuză de a mai „...îndeplini prestațiile de stat”. Ispravnicul îi cere guvernatorului să-i pună la dispoziție cazaci și forțe militare pentru a-i constrânge pe mazili să îndeplinească prestațiile¹⁴⁶. La 21 aprilie 1820, Ion Suruceanu, ruptaș din satul Suruceni, ținutul Orhei, se plânge guvernatorului civil al Basarabiei împotriva ispravnicului, care îl impunea să plătească birul „...în pofida faptului că solicitantul era înscris în categoria ruptașilor și plătea impozite direct în vistierie”¹⁴⁷.

Mazilii și ruptașii prezentau instituțiilor regionale și imperiale diferite argumente pentru a se elibera de impozite și prestații. Drept exemplu, la 11 iunie 1813, mazilul Ilie și rudele acestuia din satul Căinari, ținutul Hotărniceni, îl roagă pe guvernatorul civil al Basarabiei să-i elibereze de diferite prestații, motivând că tatăl lor a făcut serviciul militar în armata rusă¹⁴⁸. Mazilii din târgușorul Telenești, ținutul Orhei, se adresează la 12 februarie 1816 guvernatorului civil al Basarabiei cu rugămintea să fie eliberați de prestații din considerentul că ei sunt de proveniență nobiliară¹⁴⁹. În plângerea din 13 martie 1820 Vasile Gora, mazil din satul Șistaci, ținutul Iași, scria guvernatorului civil al Basarabiei să-l elibereze de plata dajdiei, din considerentul că domnitorii Moldovei l-a eliberat de această taxă pentru serviciul îndelungat în folosul domniei¹⁵⁰.

Despre situația în care s-au pomenit mazilii și ruptașii din Basarabiei scriau și reprezentanții administrației regionale. Spre exemplu, mareșalul regional al nobilimii îl informează în aprilie 1831 pe guvernatorul general al Novorosiei și Basarabiei M.S. Voronțov că mazilii, ale căror obligații constau, conform legilor vechi moldovenești, în a însoți transporturile de stat, în calitate de șefi de poliție (*пруставы*) și în a îndemna sătenii să îndeplinească la timp și cu exactitate îndatoririle față de moșieri, sunt folosiți de aceste judecătoria în diferite scopuri pe termene nelimitate și la distanțe mari. În plus, ei îndeplinesc prestațiile de mazili, prestațiile personale și achită, alături de țărani birnici, toate dările¹⁵¹. În dispoziția din 22 mai 1831 guvernatorul civil al Basarabiei cere ca polițiile județene să nu mai implice mazilii și ruptașii în alte misiuni în afară de cele stipulate în actele vechi. La 30 mai 1831 a urmat dispoziția guvernatorului civil, iar la 7 iunie 1831 dispoziția Cărmuirii Regionale a Basarabiei, prin

¹⁴³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 259, „Adresă expedită în Departamentul I al Guvernului Regional” din 18 martie 1814, f. 7-7 verso.

¹⁴⁴ Ibidem, d. 233, „Condica de înregistrare a cererilor” din 4 decembrie 1814, f. 90 verso.

¹⁴⁵ Ibidem, d. 626, „Raport” din 2 decembrie 1819, f. 165.

¹⁴⁶ Ibidem, d. 676, „Condica de înregistrare a cererilor” din 14 ianuarie 1820, f. 86.

¹⁴⁷ Ibidem, d. 676, „Condica de înregistrare a cererilor” din 21 aprilie 1820, f. 824 verso.

¹⁴⁸ Ibidem, d. 78, „Condica de înregistrare a cererilor” din 11 iunie 1813, f. 30.

¹⁴⁹ Ibidem, d. 464, „Condica de înregistrare a cererilor” din 12 februarie 1816, f. 11.

¹⁵⁰ Ibidem, d. 690, „Dispoziție adresată ispravnicului ținutului Iași” din 13 martie 1820, f. 176.

¹⁵¹ ANRM, F. 6, inv. 2, d. 659, f. 27, 32 verso.

care judecătoriile județene erau informate despre dispozițiile adoptate¹⁵². Dar aceste măsuri nu au schimbat situația în care s-au pomenit mazilii și ruptașii.

Datele privind protestele și reclamațiile mazililor și ruptașilor, dar și altor categorii sociale, depistate doar într-un singur fond de documente – Fonful 2 Cancelaria guvernatorului Basarabiei, pentru perioada 1812-1828, cânt sistematizate în Tabelul 22.

Datele inserate în Tabelul 22 însumând toate plângerile și reclamațiile depistate în cele 1502 documente, depistate doar dintr-un singur fond arhivă – Fondul 2 Cancelaria guvernatorului Basarabiei, adresate guvernatorului civil sau altor instituții regionale ale Basarabiei, în care erau redată protestele și revoltele diferitelor categorii sociale împotriva moșierilor, ispravnicilor, arendașilor de moșii, militarilor ruși cantonați în diferite localități etc., în întreaga perioadă de timp studiată, demonstrează că în prima perioadă – 1812-1818 – din numărul total de 1025 de adresări, 534 (52,1%) au fost înaintate de țărani moșierești, 206 (20,1%) – de răzeși, 132 (12,9%) – de diferite categorii de orășeni – meșteșugari, negustori, mica burghezie etc., 46 (5,5%) – de coloniști, 24 (2,3%) – de mazili, 6 (0,6%) – de ruptași și o plângere (0,1%) – de țigani. În cea de-a doua perioadă – 1819-1828 – din numărul total de 477 de adresări 202 (42,3%) au fost înaintate de țărani moșierești, 29 (6,1%) – de răzeși, 116 (24,3%) – de diferite categorii de orășeni – meșteșugari, negustori, mica burghezie etc., 10 (2,1%) – de coloniști, 9 (1,9%) – de mazili, 12 (2,5%) – de ruptași și 7 (1,5%) – de țigani.

La rândul său căpitanii de mazili alături de alți funcționari ai isprăvniceii participau la asupra populației. Din proiectul de reorganizare a administrației civile a Basarabiei elaborat în februarie 1814 aflăm că „pe lângă influența dezastruoasă asupra sorți nefericite a locuitorilor, cauzată de abuzul ispravnicilor, se mai adaugă și lăcomia nemărginită a executorilor, orbi și tipicari în ce privește poruncile care li se dau – vameși, ocolăși, căpitani de mazili, căpitani de târg și alți slujitori ai isprăvniceii; fiecare din ei depune eforturi să se îmbogățească, folosind pentru aceasta orice prilej să jefuiască locuitorii cu care contactează nemijlocit”¹⁵³.

Concluzii

Analiza datelor de arhivă inedite, documentelor publicate și lucrărilor în care este abordat tangențial subiectul pus în discuție ne permit să concluzionăm că mazilii prezintă o categorie socială iar ruptașii – una fiscală, moștenite în Basarabia din Principatul Moldova. Datele statistice cu referință la mazili și ruptași atestă că ele nu constituiau o categorie socială și fiscală numeroasă. Sporul numeric atestat în anii '20-'30 ai sec. al XIX-lea, demonstrează mai mult un spor natural, specific tuturor categoriilor sociale din Basarabia în această perioadă de timp.

Deși mazilii beneficiau de anumite privilegii administrația imperială nu-i agreea și a făcut tot posibilul pentru a-i suprima. Această măsură a coincis și cu politica imperială rusă de a unifica organizarea administrativă și socială în provincia nou-anexată. Procesul s-a produs pe sama înlăturării lor treptate, în special a mazililor, din diferite funcții administrative și gospodărești și subminarea prestigiului lor social. Cu timpul, drepturile mazililor au fost limitate, fiind impuși să îndeplinească prestațiile locale și să achite diferite taxe de rând cu birnicii. Ca urmare unii din ei pentru diferite încălcări au fost transferați în categoria țărănilor, alții ruinându-se s-au dizolvat în categoriile sociale

¹⁵² Ibidem, f. 32 verso.

¹⁵³ *Instituțiile administrative locale în Basarabia (1812-1838). Documente și materiale.* – Chișinău, 2011, p. 25.

înrudite ale țărănimii. În pofida acestui fapt mazilii au continuat să-și păstreze și în a doua jumătate a sec. al XIX-lea din trăsăturile distincte de ordin social și spiritual.

Dacă mazilii aveau o componență mai compactă social și etnic, componența ruptașii era destul de diversă și pestriță, incluzând elemente autohtone și străine, transferate de peste hotare în Moldova din mediul țărănesc, dar și cele din mediul urban autohton, care n-au fost înscrise în categoriile privilegiate ale societății, nu aveau sediu permanent și nu erau înscrși în categoria birnicilor, beneficiau de unele privilegii în baza cărților de danie emise de domn.

Conform statului juridic ruptașii se împărțeau în trei categorii de bază: *ruptașii propriu-zis, ruptașii de cămara și ruptașii de vistieria*, care din punct de vedere economic și social puțin cu ce se deosebeau unii de alții. Deși, spre deosebire de alte categorii de țărani, ruptașii beneficiau, la început, de anumite privilegii, ei totuși nu constituiau o categorie privilegiată, similar altor stări privilegiate, pe care ar fi putut conta țarismul, cum s-a încercat să se afirme în istoriografia sovietică. Pe parcurs, chiar și acele neînsemnate privilegii de care beneficiau: scutirea de prestațiile locale și pedepsele corporale fără sentința judecătorească au fost anulate. Ca rezultat majoritatea din ei s-au ruinat și au căzut în dependență față de moșieri și față de stat.

Anexe:

Tabelul 1. Numărul mazililor și ruptașilor din Basarabia, conform recensământului populației din 1817*

Ținuturile	Numărul de localități	În %	Categoriile sociale/fiscale									
			Mazilii		Ruptașii		Rupta de vistieria**		În total		Raportul, în %	
			Familii	Văduve	Familii	Văduve	Familii	Văduve	Familii	Văduve	Familii	Văduve
Hotin	174	16,7	76	6	10	1	-	-	86	7	2,8	3,4
Soroca	183	17,6	169	25	99	5	21	-	280	30	9,0	14,5
Bălți	169	16,3	446	18	72	1	-	-	518	19	16,7	9,2
Orhei	311	29,9	1284	102	484	28	196	13	1964	143	63,2	69,1
Bender	54	5,2	120	1	6	-	-	-	126	1	4,1	0,5
Codru	55	5,3	40	6	7	-	-	-	47	6	1,5	2,9
Ismail	50	4,8	73	1	-	-	-	-	73	1	2,4	0,5
Grecești	40	3,8	3	-	4	-	-	-	7	-	0,2	-
În total	1040	100,0	2211	159	682	35	217	13	3110	207	100,0	100,0
În %	-	-	71,1	76,8	21,9	16,9	7,0	6,3	100,0	100,0	-	-

* Бессарабская область в момент присоединения ее к России. Роспись землевладения и сословного строя населения Бессарабии по данным переписи 1817 года. – În: Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии. – Кишинев, 1907, т. III, с. 230.

** În numărul total al ruptei de vistieria au fost incluși, probabil, și rupta de cămara.

Tabelul 2. Numărul mazililor și ruptașilor din ținutul Orhei, conform recensământului populației din 1817*

Ocoale	Categoriile sociale/fiscale									
	Mazilii		Ruptașii		Rupta de vistieria**		În total		Raportul, în %	
	Familii	Văduve	Familii	Văduve	Familii	Văduve	Familii	Văduve	Familii	Văduve
Câmpului	184	6	54	5	72	5	310	16	15,8	11,2
Nistrului de Sus	55	11	33	-	38	5	126	16	6,4	11,2
Prutul de Sus	71	3	24	5	38	-	133	8	6,8	5,6
Prutul de Jos	32	-	14	-	25	-	71	-	3,6	-
Nistrului de Jos	25	4	14	2	23	3	62	9	3,2	6,3
Cogâlnicului	25	2	8	-	-	-	33	2	1,7	1,4
Botnei	114	6	31	-	-	-	145	6	7,4	4,2
Bucovățului	79	9	44	8	-	-	123	17	6,3	11,9
Băcului	139	20	29	5	-	-	168	25	8,6	17,5
Ichelu	89	18	45	3	-	-	134	21	6,8	14,7
Culei	301	22	150	-	-	-	451	22	23,0	15,4
Măetinele	170	1	38	-	-	-	208	1	10,6	0,7
În total	1284	102	484	28	196	13	1964	143	100,0	100,0
În %	65,4	71,3	24,6	19,6	10,0	9,1	100,0	100,0	-	-

* Бессарабская область в момент присоединения ее к России. Роспись землевладения и сословного строя населения Бессарабии по данным переписи 1817 года. – În: Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии. – Кишинев, 1907, т. III, с. 118-173.

** În numărul total al ruptei de vistieria au fost incluși, probabil, și rupta de cămara.

Tabelul 3. Evoluția numerică a mazililor și ruptașilor (familii) din Basarabia, în anii 1823-1830*

Categoriile sociale/fiscale	Anii**							
	1823	1824	1825	1826	1827	1828	1829	1830
Mazili	2079	2078	2389	2389	2405	2406	2402	2394
În %	75,7	75,6	66,1	66,1	68,2	68,1	68,0	69,0
Ruptași	667	669	1226	1226	1140	1126	1071	1078
În %	24,3	24,4	33,9	33,9	32,3	31,9	30,3	31,0
În total	2746	2747	3615	3615	3529	3532	3532	3472

* Архива де Стат дин regiunea Odesa (ASRO), F. 1, inv. 249, d. 201, anul 1840, f. 1 verso.

** Pentru anul 1829 n-au fost incluși 2 burlaci ruptași, iar pentru anul 1830 – 2 burlaci mazili și 2 burlaci ruptași.

Tabelul 4. Evoluția numerică a mazililor și ruptașilor (familii, burlaci) din Basarabia, în anii 1831-1835*

Categoriile sociale/fiscale	A n i **									
	1831		1832		1833		1834		1835	
	Familii	Burlaci	Familii	Burlaci	Familii	Burlaci	Familii	Burlaci	Familii	Burlaci
Mazili	2405	7	2403	7	2414	9	2534	29	2537	29
În %	69,0	63,6	68,9	63,6	68,6	34,6	68,7	40,8	68,6	41,4
Ruptași	1079	4	1084	4	1103	17	1156	42	1159	41
În %	31,0	36,4	31,1	36,4	31,4	65,4	31,3	59,2	31,4	58,6
În total	3484	11	3487	11	3517	26	3690	71	3696	70
Total, în %	99,7	0,3	99,7	0,3	99,3	0,7	98,1	1,9	98,1	1,9

* ASRO, F. 1, inv. 249, d. 201, anul 1840, f. 2.

Tabelul 5. Evoluția numerică a mazililor și ruptașilor (familii, burlaci, persoane) din Basarabia, în anii 1836-1839*

Categoriile sociale/fiscale	A n i **											
	1836			1837			1838			1839		
	Fam.	Pers.	Burl.	Fam.	Pers.	Burl.	Fam.	Pers.	Burl.	Fam.	Pers.	Burl.
Mazili	3270	7516	231	3319	7623	232	2977	6899	248	2947	6834	213
În %	66,6	67,2	44,8	66,7	67,2	43,7	71,6	71,5	58,6	71,4	71,4	52,1
Ruptași	1638	3669	285	1654	3721	299	1178	2751	175	1179	2744	196
În %	33,4	32,8	55,2	33,3	32,8	56,3	28,4	28,5	41,4	28,5	28,6	47,9
În total	4908	11185	516	4973	11344	531	4155	9650	423	4126	9578	409

* ASRO, F. 1, inv. 249, d. 201, anul 1840, f. 2.

Tabelul 6. Evoluția numerică a mazililor și ruptașilor (familii) din Basarabia, în anii 1823-1839*

Categoriile sociale/fiscale ale populației	A n i **									
	1823		1825		1831		1835		1839	
	Total	În %	Total	În %	Total	În %	Total	În %	Total	În %
Mazili	2079	75,7	2383	66,1	2405	69,0	2537	68,6	2947	71,4
Ruptași	669	24,3	1226	33,9	1079	31,0	1159	31,4	1179	28,6
În total	2746	100,0	3615	100,0	3484	100,0	3696	100,0	4126	100,0
În %, față de 1823	100,0	-	131,6	-	126,9	-	134,6	-	150,3	-

* ASRO, F. 1, inv. 249, d. 201, anul 1840, f. 1 verso-2.

** În Tabel n-au fost incluși burlacii.

Tabelul 7. Numărul populației din orașele Basarabiei (familii, burlaci), conform recensământului opt (1835) al populației*

Orașele	Categoriile sociale/fiscale și durata privilegiilor															
	Mazili		Ruptași		Orașeni simpli		Durata privilegiilor						Evrei		În total	
							2 ani		5 ani		20 ani					
	Fam.	Burl.	Fam.	Burl.	Fam.	Burl.	Fam.	Burl.	Fam.	Burl.	Fam.	Burl.	Fam.	Burl.	Fam.	Burl.
Chișinău	143	-	179	31	8845	2384	3	2	8	-	-	2	4614	309	13792	2728
Bender	-	-	-	-	2975	573	-	-	-	-	1	-	647	25	3623	598
Akkerman	-	-	12	-	10383	3020	-	-	-	-	-	-	472	33	10867	3053
Ismail	-	-	-	-	5530	1206	26	49	-	-	200	129	960	77	6716	1461
Reni	-	-	-	-	1583	241	-	-	-	-	-	-	35	5	1618	246
Chilia	-	-	-	-	1586	265	-	-	-	-	-	-	179	14	1765	279
Leova	4	-	14	-	333	68	-	-	-	-	-	-	105	10	456	78
Hotin	-	-	-	-	1499	131	-	-	-	-	-	-	2537	69	4036	200
Bălți	5	1	8	9	713	216	-	-	2	-	-	-	892	72	1620	298
Soroca	9	-	14	5	327	48	-	-	-	-	-	-	753	32	1103	85
Orhei	20	-	4	-	512	53	-	-	-	-	-	-	989	14	1525	67
În total	181	1	231	45	34286	8205	29	51	10	-	201	131	12183	660	47121	9093
În %	0,8	0,01	0,5	2,0	72,8	90,2	0,1	0,6	0,02	-	0,4	1,4	25,9	7,3	100,0	100,0

* ANRM, F. 134, inv. 1, d. 101, f. 438-440 verso.

** În Tabel n-au fost incluși 172 persoane de sex masculin din orașul Ismail, care beneficiau de privilegiu de 25 ani. Izvorul nu indică ce categorii sociale și etnice beneficiau de privilegii.

Tabelul 8. Numărul populației (familii, burlaci) din orașul Chișinău, conform recensământului 8 (1835) al populației*

Categoriile sociale/fiscale ale populației	Numărul total			
	Familii	În %	Burlaci	În %
Mazili	143	1,0	-	-
Ruptași	179	1,3	31	1,1
Orașeni simpli	8845	64,2	2384	87,4
Ce beneficiau de privilegiu de 2 ani	3	0,02	2	0,1
Ce beneficiau de privilegiu de 5 ani	8	0,1	-	-
Ce beneficiau de privilegiu de 20 de ani	-	-	2	0,1
Evrei	4614	33,5	309	11,3
Total	13792	100,0	2728	100,0

* ANRM, F. 134, inv. 1, d. 101, f. 438-438 verso.

Tabelul 9. Dinamica numerică, componența socială/fiscală și etnică a populației din satul Tabani, ținutul Hotin, în anul 1820*

Categoriile sociale/fiscale, apartenența etnică	Numărul total al populației													Sex feminin				
	Numărul total de persoane			Inclusiv de sex masculin, conform categoriei vârstei									Văduve		Fete de măritat			
	Sex masculin	Sex feminin	Total	Raportul, în %	Până la 7 ani	De la 7 până la 12 ani	12-18 ani			18-36 ani			36-46 ani			De la 46 de ani, până la bătrânețe		
							Căsătoriți	Holtei	Văduvi	Căsătoriți	Holtei	Văduvi	Căsătoriți	Holtei	Văduvi	Căsătoriți	Holtei	Văduvi
Clerici, ortodocși	9	9	18	3,8	3	1	-	1	2	-	-	-	-	-	2	-	-	9
Mazili	1	2	3	0,6	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Originari din Austria**	52	45	97	20,2	14	4	-	10	7	5	-	5	-	7	-	-	2	43
Ucraineni***	52	47	99	20,6	9	9	-	6	4	6	-	5	-	13	-	-	-	47
Moldoveni***	140	118	258	53,8	17	17	-	21	17	29	-	9	1	28	-	1	14	114
Evrei	2	3	5	1,0	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	3
Total	256	224	480	100,0	43	32	-	38	31	40	-	19	1	50	-	2	16	216

* ANRM, F. 5, inv. 2, d. 398, p. III, f. 457 verso-458.

** Originarii din Imperiul Austriac. Erau de etnie ucraineană și se intitulau mazili.

*** Țărani.

Tabelul 10. Dinamica numerică, componența socială/fiscală și etnică a populației din satul Caracuseni, ținutul Hotin, în anul 1820*

Categoriile sociale/fiscale, apartenența etnică	Numărul total al populației													De sex feminin				
	Numărul total de persoane			Inclusiv de sex masculin, conform categoriei vârstei									Văduve		Fete de măritat			
	Sex masculin	Sex feminin	Total	Raportul, în %	Până la 7 ani	De la 7 până la 12 ani	12-18 ani			18-36 ani			36-46 ani			De la 46 de ani, până la bătrânețe		
							Căsătoriți	Holtei	Văduvi	Căsătoriți	Holtei	Văduvi	Căsătoriți	Holtei	Văduvi	Căsătoriți	Holtei	Văduvi
Clerici, ortodocși	8	10	18	2,3	1	1	-	3	1	-	-	-	-	-	1	-	-	10
Boieri	2	-	2	0,3	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Mazili	8	8	16	2,0	1	2	-	1	2	-	-	1	-	-	1	-	-	8
Ruptași	4	3	7	0,9	-	-	-	1	2	-	-	1	-	-	-	-	-	3
Scutelnici	6	2	8	1,0	-	-	-	2	1	2	-	-	-	1	-	-	-	2
Țigani	2	2	4	0,5	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	2
Ostași rezerviști	1	1	2	0,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Originari din Austria	11	12	23	2,9	4	1	-	3	-	-	-	2	-	1	-	-	-	12
Ucraineni**	46	48	94	11,7	11	4	-	4	10	2	-	6	-	9	-	-	-	48
Moldoveni**	315	292	607	76,1	62	37	-	46	45	39	-	29	1	48	1	6	3	289
Evrei	12	5	17	2,1	6	-	-	4	1	-	-	-	-	1	-	-	-	5
În total	415	383	798	100,0	85	45	-	53	67	51	-	39	2	64	1	7	3	280

* ANRM, F. 5, inv. 2, d. 398, p. III, f. 497 verso-498.

** Țărani.

Tabelul 11. Suma dărilor regulate și a dărilor neregulate, încasată de la populația din Basarabia în anii 1812-1820

Anii**	Dări regulate						Dări neregulate							
	Dajdia		Birul		Prestații		Goștina		Desetina		Vădrăritul		Pogonăritul	
	Mazilii	Ruptașii	Țăranii și orașenii	aspri	lei	Țiganii	aspri	lei	aspri	lei	aspri	lei	aspri	lei
1813	-	-	-	-	3550	-	104000	-	32000	-	6000	5100	-	-
1814	-	-	-	-	-	-	131187	10	98100	-	15100	5200	-	-
1815	-	-	-	-	-	-	136000	-	69200	-	30600	1550	-	-
1816	-	-	-	-	3000	-	130100	-	80100	-	33000	-	-	-
1817	13321	6285	605257	60	6062	60	145000	-	80900	-	40000	-	-	-
1818	26642	12570	1210215	-	7455	-	170000	-	60000	-	45702	43	-	-
1819	25368	8865	1274385	-	7455	-	180494	97	95000	-	35386	8	-	-
1820	26488	9495	1203900	-	7470	-	142211	16	90000	-	32085	42	-	-
În total	91819	37215	4293757	60	34992	60	1138992	23	605300	-	237873	63	11850	-
În %	1,4	0,6	66,6	0,5	0,5	0,5	17,6	9,4	3,7	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2

* ANRM, F. 3, inv. 1, d. 1380, f. 49 verso-51.

**În datele Tabelului n-au fost incluși 16437 lei 95 aspri, încasați în perioada 2 aprilie-sfârșitul lui decembrie 1812, de la darea numită *vădrărit*.

Tabelul 12. Suma dărilor de stat, la care erau impuși mazilii din Basarabia, în anul 1826*

Ținuturile	Numărul de familii	Raportul, în %	Dajdia (9 rub. 35 kop. asignate)		Mazili care trăiau pe pământurile statului**		Mazili care trăiau pe pământurile moșierești***		În total, pe parcursul întregului an	
			rub.	kop.	(Impozite unice noi)		rub.	kop.	rub.	kop.
					(23 rub. 50 kop.)	(2 rub. 10 kop.)				
Orhei	1501	62,8	14034	35	-	-	3152	10	17186	45
Bender	113	4,7	1056	35	1151	50	134	40	2342	45
Akerman	3	0,1	28	5	70	50	-	-	98	55
Ismail	1	0,04	65	45	-	-	14	70	80	15
Hotin	120	5,0	1122	-	-	-	152	-	1378	-
Iași	645	27,0	6030	75	-	-	1354	50	7385	95
În total	2389	100,0	22337	15	1222	-	4907	70	28466	85

* ANRM, F. 3, inv. 1, d. 780, f. 1-5.

** În schimbul dărilor: goștina, vădrăritul și pogonăritul.

*** În schimbul dărilor: desetina și vădrăritul.

Tabelul 13. Distribuția impozitelor la care erau impuși mazilii din Basarabia în anii 1826-1828*

Categoriile de mazili	1826			1827			1828		
	Numărul de familii	Suma impozitului		Numărul de familii	Suma impozitului		Numărul de familii	Suma impozitului	
		rub.	kop.		rub.	kop.		rub.	kop.
Mazili care trăiau pe pământurile statului	52	1708	20	53	1741	50	53	1741	50
Mazili care trăiau pe pământurile moșierești și în orașe	2337	26758	65	2343	26827	35	2352	26930	40
În total	2389	28446	85	2396	28568	85	2405	28671	90

* ANRM, F. 3, inv. 1, d. 780, f. 2 verso-3; d. 985, cert. 78, f. 7-16, d. 1197, cert. 85, f. 2-14; ASRO, F. 1, inv. 249, d. 201, b-37, f. 1-4.

Tabelul 14. Suma dărilor de stat la care erau impuși ruptașii din Basarabia în anul 1826*

Ținuturile	Numărul de familii	Raportul, în %	Dajdia (9 rub. 35 kop. asignate)		Ruptașii care trăiau pe pământurile statului**		Ruptașii care trăiau pe pământurile moșierești***		În total, pe parcursul întregului an			
			(Impozite unice noi)				23 rub. 50 kop.		2 rub. 10 kop.			
			rub.	kop.	rub.	kop.	rub.	kop.	rub.	kop.	rub.	kop.
Orhei	596	48,6	5572	60	-	-	1251	60	6824	20		
Bender	31	2,5	289	85	141	-	52	50	483	35		
Akkerman	6	0,5	56	10	47	-	8	40	111	50		
Ismail	22	1,8	205	70	70	50	39	90	316	10		
Hotin	105	8,6	981	75	-	-	220	50	1202	25		
Iași	466	38,0	4357	10	-	-	978	50	5335	70		
În total	1226	100,0	11463	10	258	50	2551	50	14273	10		

* ANRM, F. 3, inv. 1, d. 780, f. 1-5.

** În schimbul dărilor: goștina, vădrăritul, pogonăritul și desetina.

*** În schimbul dărilor: desetina și vădrăritul.

Tabelul 15. Numărul odnodvorților din Basarabia, conform recensămintelor fiscale ale populației*

Pe care pământuri trăiau odnodvorții	Recensămintele populației																	
	VIII (1835)**				în %		IX (1850)				X (1858)							
	masc.		femin.		Total		masc.		femin.		Total		masc.		femin.		Total	
Ale statului	78	80	159	0,9	49	76	175	0,7	48	33	81	0,3	48	33	81	0,3		
Deținute în posesie	8503	8495	16998	93,9	10533	11682	22215	94,4	13806	13112	16918	95,4	13806	13112	16918	95,4		
Orășenești	475	479	954	5,2	593	551	1144	4,9	611	617	1218	4,3	611	617	1218	4,3		
Total	9046	9054	18111	100,0	11175	12309	23534	100,0	14465	13762	28217	100,0	14465	13762	28217	100,0		

* ASRO, F. 3, inv. 1, d. 50, anii 1856-1861, f. 24; d. 76, a. 1852, f. 4-4 verso, 66.

** Pentru anul 1835 în tabel n-au fost incluși rupta de vistieria: 5 persoane sex masculin și sex feminin ce trăiau pe pământurile statului, 50 - pe pământurile aflate în posesie și 15 - pe pământurile orășenești. Documentul a fost perfectat la sfârșitul anilor '50 ai sec. al XIX-lea, din care cauză, mazilii și ruptașii la 1835 sânt numiți odnodvorți.

Tabelul 16. Numărul țăranilor și odnodvorților din Basarabia, conform datelor statistice din 18 iunie 1858*

Județele	Categoriile de populație						Raportul, în %			
	Țărani		În %		În total		Țărani		Odnodvorți	
	Persoane de sex masculin									
Chișinău	40455	17,5	2741	22,9	43196	17,8	93,7	6,3		
Orhei	40501	17,5	5404	45,2	45905	18,9	88,2	11,8		
Bender	7651	3,3	105	0,9	7756	3,2	98,6	1,4		
Akkerman	1456	0,6	1	0,01	1457	0,6	99,9	0,1		
Cahul	2247	1,0	33	0,3	2280	0,9	98,6	1,4		
Hotin	56189	24,3	201	1,7	56390	23,2	99,6	0,4		
Iași	41280	17,8	2272	19,0	43552	17,9	94,8	5,2		
Soroca	41605	18,0	1191	10,0	42796	17,6	97,2	2,8		
Total	231384	100,0	11948	100,0	243332	100,0	95,1	4,9		
În %	95,1	-	4,9	-	100,0	-	-	-		

* ANRM, F. 3, inv. 2, d. 596, f. 13; Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии. (1812-1861 годы). Сборник документов / Составители И.А. Анчулов, К.П. Крыжановская. Том III, Часть I. - Кишинев, 1962, с. 464.

Tabelul 17. Numărul odnodvortților din Basarabia, conform datelor statistice din 1863-1865*

Județele	1863		În total	Raportul, în %	1864		În total	Raportul, în %	1865		În total	Raportul, în %
	Sex masculin	Sex feminin			Sex masculin	Sex feminin			Sex masculin	Sex feminin		
Orașele Chișinău	476	497	973	94,6	-	-	-	-	-	-	-	-
Orhei	-	-	-	-	4	3	7	18,9	1	3	4	13,3
Bălți	14	15	29	2,8	16	14	30	81,1	14	12	26	86,7
Akkerman	19	8	27	2,6	-	-	-	-	-	-	-	-
În total	509	520	1029	100,0	20	17	37	100,0	15	15	30	100,0
Județele Chișinău	2671	2565	5236	19,3	4488	4459	8947	28,8	2908	2908	5816	20,7
Orhei	5075	5733	10808	40,0	6066	5716	11782	37,9	5865	6956	11921	42,4
Iași	3437	2974	6411	23,6	3462	3035	6497	20,9	3511	3073	6584	23,4
Soroca	1422	1350	2772	10,2	1317	1256	2573	8,3	1325	1261	2586	9,2
Hotin	809	765	1574	5,8	552	449	1001	3,2	431	412	843	3,0
Bender	150	140	290	1,1	188	105	293	0,9	2021	167	368	1,3
Akkerman	11	7	18	0,1	9	5	14	0,1	8	7	15	0,1
În total	13575	13594	27169	100,0	16082	15025	31107	100,0	14249	13884	28133	100,0
Numărul total	14084	14114	28198	-	16102	15042	31144	-	14264	13899	28163	-
În %	50,0	50,0	100,0	-	51,7	48,3	100,0	-	50,6	49,4	100,0	-

* ANRM, F. 151, inv. 1, d. 93, p. I, f. 1 verso-2, 53 verso-54, 91 verso-92.

Tabelul 18. Evoluția numerică a odnodvortților (răzeșilor) din județul Chișinău în anul 1868*

Plasele	Numărul de persoane**		În total	Raportul, în %
	Sex masculin	Sex feminin		
Zberoaia	1200	1159	2359	31,0
Nisporeni	138	136	274	3,6
Vorniceni	130	102	232	3,0
Boldurești	434	411	845	11,1
Hâncești	7	6	13	0,2
Bujori	26	15	41	0,5
Văsieni	322	317	639	8,4
Lăpușna	13	11	24	0,3
Mereni	205	215	420	5,5
Costești	173	208	381	5,0
Ialoveni	450	373	823	10,8
Sireți	544	488	1032	13,6
Volcineț	279	253	532	7,0
În total	3921	3694	7615	100,0
În %	51,5	48,5	100,0	-

* ANRM, F. 151, inv. 1, d. 5, p. III, f. 405 verso-406.

** În majoritatea plaselor era indicat - odnodvortți (răzeși).

Tabelul 19. Evoluția numerică a odnodvortților (răzeșilor) din județul Iași în anul 1868*

Plasele	Numărul de persoane**		În total	Raportul, în %
	Sex masculin	Sex feminin		
Bălți-Slobozia	81	55	136	2,2
Copăceni	271	220	491	8,0
Brânzeni	57	49	106	1,7
Bolotina	428	406	834	13,7
Fălești	48	50	98	1,6
Săcureni	244	241	485	7,9
Vulpești	163	166	329	5,4
Cornești	692	603	1295	21,2
Ghiliceni	1237	1092	2329	38,2
În total	3221	2882	6103	100,0
În %	52,8	47,2	100,0	-

* ANRM, F. 151, inv. 1, d. 5, p. I, f. 126 verso-127.

** În majoritatea plaselor era indicat - odnodvortți (răzeși).

Tabelul 20. Numărul odnodvortșilor din Basarabia la 1 ianuarie 1872*

Județele	Numărul total						Inclusiv					
	Familii	În %	Persoane	În %	Burlaci	În %	Care trăiesc pe pământuri deținute în posesie			Care trăiesc pe pământuri răzeșești		
							Familii	Persoane	Burlaci	Familii	Persoane	Burlaci
Chișinău	1303	21,7	3008	21,6	67	18,3	217	475	8	1086	2533	59
Orhei	2653	44,2	6088	43,8	161	44,0	163	388	16	2490	5700	145
Soroca	600	10,0	1377	9,9	32	8,7	201	467	16	399	910	16
Iași	1275	21,2	2959	21,3	99	27,0	281	643	17	994	2316	82
Bender	41	0,7	107	0,8	3	0,8	20	52	1	21	55	2
Hotin	131	2,2	372	2,7	4	1,1	53	173	2	78	199	2
În total	6003	100,0	13911	100,0	366	100,0	935	2198	60	5068	11713	306
În %	100,0	-	100,0	-	100,0	-	15,6	15,8	16,4	84,4	84,2	93,6

* ANRM, F. 8, inv. 1, anii 1869-1874, d. 43, f. 41-41 verso.

Tabelul 21. Suma restanțelor neîncasate de Administrația Financiară din Basarabia, de la încasarea dijmei la care erau impuși mazilii și ruptașii în perioada 1818 - 1 august 1825*

Ținuturile	Mazili**		Ruptași**		În total		Raportul restanțelor, în %	
	Rub.	Kop.	Rub.	Kop.	Rub.	Kop.	Mazili	Ruptași
Orhei	21325	-	8485	73	29810	73	71,5	28,5
Iași	9664	75	6198	45	15863	20	60,9	39,1
Hotin	3485	48	1741	40	5226	88	66,7	33,3
Bender	2091	99	747	35	2839	34	73,3	26,3
Akkerman	126	55	140	-	266	55	47,5	52,5
Ismail	92	15	309	-	401	15	23,0	77,0
În total	36785	92	17621	93	54407	85	67,6	32,4
În %	67,6		32,4		100,0			

* ANRM, F. 123, inv. 1, d. 5, f. 198-198 verso; Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии (1812-1861 годы). Сборник документов / Составители И.А. Анцупов, К.П. Крыжановская. Том. III, Часть I. - Кишинев, 1962, с. 89.

** N-au fost incluse datoriile mazililor și ruptașilor din orașul Bălți în valoare de 53 rub. 2/13 kop. și 45 rub. 80 kop.

Tabelul 22. Dinamica plângerilor și reclamațiilor adresate de diferite categorii sociale, instituțiile locale și ținutale guvernatorului civil al Basarabiei sau altor instituții regionale în anii 1812-1828*

Anii	Categoriile sociale/fiscale, instituțiile locale și ținutale														În total	În %
	Țăranii moșierești	Răzeși	Mazilii	Ruptași	Coloniștii	Țigani	Orășeni**	Moșierii	Arendași	Administrațiile locale	Administrațiile ținutale	Călărași	Cazacii	Clerul		
1812	22	-	-	-	-	-	5	-	-	3	2	-	-	-	32	3,1
1812/13	131	42	-	-	1	-	7	-	-	-	-	-	-	-	181	17,7
1813	86	52	6	-	13	-	53	8	6	-	3	6	-	2	235	22,9
1814	120	70	8	6	20	1	24	6	2	2	1	5	3	5	273	26,6
1815	58	20	3	-	7	-	12	3	-	-	-	-	-	1	104	10,1
1816	103	20	7	-	5	-	24	4	1	-	6	1	-	2	173	16,9
1817	11	2	-	-	-	-	5	1	-	-	-	-	-	-	19	1,9
1818	3	-	-	-	-	-	2	-	-	-	3	-	-	-	8	0,9
În total	534	206	24	6	46	1	132	22	9	5	15	12	3	10	1025	100,0
În %	52,1	20,1	2,3	0,6	4,5	0,1	12,9	2,1	0,9	0,5	1,5	1,2	0,3	1,0	100,0	-
1819	21	3	2	-	4	-	14	1	-	-	3	-	1	-	49	10,3
1820	99	24	6	2	5	7	57	4	6	18	14	-	3	1	246	51,6
1821	12	-	-	-	-	-	3	2	-	1	-	-	-	-	18	3,8
1822	11	-	-	-	1	-	13	-	-	1	-	-	-	-	26	5,5
1823	29	2	-	10	-	-	15	-	-	8	23	-	-	-	87	18,2
1824	4	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2	-	-	-	8	1,7
1825	20	-	-	-	-	-	9	-	-	-	2	-	-	-	31	6,5
1826	2	-	1	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	6	1,3
1827	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	0,4
1828	2	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	4	0,8
În total	202	29	9	12	10	7	116	7	6	29	45	-	4	1	477	100,0
În %	42,3	6,1	1,9	2,5	2,1	1,5	24,3	1,5	1,3	6,1	9,4	-	0,8	0,2	100,0	-
În total	736	235	33	18	56	8	248	29	15	34	60	12	7	11	1502	-
În %	49,0	15,6	2,2	1,2	3,7	0,5	16,5	1,9	1,0	2,3	4,0	0,8	0,5	0,7	100,0	-

* Valentin Tomuleț, *Cronica protestelor și revendicărilor populației din Basarabia (1812-1828)*. - Chișinău, 2007, vol. I, *Protestele și revendicările populației din Basarabia (anii 1812-1828)*, p. 143.

** În categoria orășenilor a fost inclusă și populația târgurilor.

IMPACTUL CRIZEI POLITICO-MILITARE ASUPRA ECONOMIEI POLONIEI (A DOUA JUM. A SEC. XVIII)

Valentin ARAPU

Abstract. Political turmoil in the Polish state, aggravated by territorial partition, shook the foundation of the existing political system and reduced to nothing the European principle of power balance. Poland has proven to be vulnerable to attacks from outside, and the possibilities for effective resistance against the invaders were diminished by the outdated military system. Extensive development proved to be unacceptable for Poland and the need for substantial reforms was noted and brought to life too late to give hope for a miraculous rescue. Conservatism and „sarmatism” (sleahtha) hampered the modernization of the Polish state. The establishment and the activity of manufactures work, represents the initiative of magnates and the king, but their activity principles were marked by strong feudal remnants, including extensive use of enslaved peasants work. At the same time, the activity of some Polish manufactures perpetuated over time, withstanding the territorial partition of Poland.

Keywords: Poland, political-military crisis, szlachta, the ideology of „sarmatism”, „liberum veto”, territorial partition, Russian Empire, Austria, Prussia, Moldavia, agriculture, grain exports, manufactures, commercial law.

Cuvinte-cheie: Polonia, criză politico-militară, șleahță, ideologia „sarmatismului”, „liberum veto”, partaje teritoriale, Imperiul Rus, Austria, Prusia, Țara Moldovei, agricultură, export de cereale, manufacturi, legislație comercială.

Originalitatea istoriei statului polonez, marcată în special de constituirea și activitatea unei „Republici nobiliare”, și-a lăsat o amprentă adâncă atât asupra procesului de evoluție a instituțiilor interne, cât și asupra politicii promovate față de statele limitrofe.

Problema privind impactul crizei politico-militare asupra economiei Poloniei în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea a fost reflectată într-un șir de studii generale și speciale, dedicate istoriei Poloniei. Dintre cele mai valoroase publicații axate pe acest subiect evidențiem lucrările cercetătorilor poloni Waclaw Sobieski¹, Zdzislaw Kaczmarczyk, Boguslav Lesnodorski², Andrzej Zajązkowski³, Jerzi Topol-

¹ Waclaw Sobieski, *Histoire de Pologne. Des origines a nos jours. Traduit du polonaise par le général Alexis de Pannache*, Payot, Paris, 1934.

² Zdzislaw Kaczmarczyk, Boguslav Leśnodorski, *Historia państwa i prawa polski od połowy XV wieku do r.1975*. Pod redakcja J. Bardacha, tom. II, Warszawa, 1958; Boguslav Leśnodorski, *Les partages de la Pologne (Analyse des causes et essai d'une théorie)*. În: „Acta Poloniae Historica”(APH), vol. VIII, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, 1963.

³ Andrzej Zajązkowski, *Główne elementy kultury szlacheckiej w Polsce. Ideologia a struktury społeczne*, Wrocław, 1961.

ski⁴, Juliusz Bardach⁵, Aleksander Gieysztor, Stefan Kieniewicz, Emmanuel Rostworowski, Janusz Tazbir, Henryk Wereszcki⁶, Witold Kula⁷, Andrzej Dziubiński⁸. Autorii nominalizați au cercetat în detalii problema ce vizează împărțirile teritoriale ale statului, desemnată în corespondența diplomatică și cu titulatura *Serenissima Res Publica Poloniae*, au analizat cauzele care au generat declinul și în cele din urmă au dus la dispariția acestei entități politice, militare, economice, sociale și culturale. În acest context, cercetătorii nominalizați supra au constatat că factorii de ordin intern au favorizat într-o măsură foarte mare pretențiile anexioniste ale Marilor Puteri prin nutrirea planurilor de partajare teritorială a statului polon.

În istoriografia română interesul pentru problema dată s-a materializat prin realizarea unor publicații, axate pe aspectele primordiale sau tangențiale ale subiectului abordat în studiul nostru. În această privință remarcăm investigațiile cercetătorilor Teodor Bălan⁹, Nicolae Iorga¹⁰, Gheorghe Duzinchevici¹¹, Leonid Boicu¹², Veniamin Ciobanu¹³, Alexandru-Florin Platon¹⁴, Nicolae Ciachir¹⁵, Natalia Cantemir¹⁶. Istoricii români s-au referit la contextul general al evenimentelor derulate în spațiul polonez și la impactul lor nemijlocit asupra situației din Principatele dunărene, la fenomenul apariției unei solidarități spirituale dintre români și polonezi,

⁴ Jerzi Topolski, *La regression économique en Pologne du XVIe au XVIIIe siècle*. În: APH, vol. VII, Warszawa, 1962.

⁵ Juliusz Bardach, *L'Union de Lublin: ses origines et son rôle historique*. În: APH, vol. XXI, Warszawa, 1970.

⁶ *Histoire de Pologne*, par Aleksander Gieysztor, Stefan Kieniewicz, Emmanuel Rostworowski, Janusz Tazbir, Henryk Wereszcki, PWN - Editions Scientifiques de Pologne, Warszawa, 1971.

⁷ Kula Witold, *L'histoire économique de la Pologne du dix-huitième siècle*. În: APH, vol. IV, Warszawa, 1963; Idem, *Théorie économique du système féodal. Pour un modèle de l'économie polonaise 16e - 18e siècles*. Traduit du polonais. Édition revue et augmentée. Préface de Fernand Braudel, Professeur au Collège de France, MOUTON, La Haye, MCMLXX, Paris, 1970.

⁸ Andrzej Dziubiński, *Aperçu des relations économiques polono-roumaines dans la deuxième moitié du XVIIIe siècle*. În: „Idées politiques et mentalités entre l'Orient et l'Occident. Pologne et Pays Roumains au Moyen Âge et à l'époque moderne”, Warszawa, 2000.

⁹ Teodor Bălan, *Emigranții poloni în Bucovina și Moldova în secolul al XIX-lea. Extras din volumul omagial „Lui Dimitrie Marmeliuc”*, Cernăuți, fără an de ediție.

¹⁰ Nicolae Iorga, *Relations entre la nation roumaine et la nation polonaise*. În: „Académie Roumaine. Bulletin de la section historique”, Nos. 1-2. Neuvième annés, Librairies „Cartea Românească”, Bucarest, 1921.

¹¹ Gheorghe Duzinchevici, *Contribuțiuni la istoria relațiilor polono-române în timpul lui Grigore Ghica (1776-1777)*. În: „Cercetări istorice. Revistă de istorie românească”(CIRIR). Anul X-XII, Nr. 2, Institutul grafic „Presa bună”, Iași, 1934-1936; Idem, *O încălcare de graniță a Moldovei în 1766 pricinuită de 2 Evrei din Polonia refugiați în Moldova*. În: „Revista Critică”, (RC), Anul 12, nr. 4, oct.-dec., Tipografia „BRAVO”, 1938; Idem, *Quelques aspects des relations roumaino-polonaises au XIXe siècle (Interpretations, connections, compléments)*. Extras din „Revue Roumaine d'Histoire”, tom XII, nr. 4, 1973.

¹² Leonid Boicu, *Coordonate politice europene în secolul XVIII. Interferențe românești*. În: „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” (AIIA), tom. XXIII, Iași, 1986; Idem, *O nouă etapă a desfășurării politice internaționale (1768-1792) și Principatele Române*. În: „România în istoria universală”, coordonatori I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, vol. I, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași, 1986; Idem, *Principatele Române în raporturile politice internaționale (1792-1821)*, Ediție îngrijită de Victor Spinei, Institutul European, Iași, 2001.

¹³ Veniamin Ciobanu, *Aspecte ale relațiilor comerciale dintre Moldova și Polonia în secolul al XVIII-lea*. În: AIIA, tom.VIII, Iași, 1971; Idem, *Bibliografii istorice poloneze. Recenzii*. În: AIIA, tom. VIII, Iași, 1971; Idem, *Relațiile politice româno-polone între 1699 și 1848*, Editura Academiei R.S.R., București, 1980.

¹⁴ Alexandru-Florin Platon, *Burghezia română în context european. Pentru o cercetare comparată*. În: „România în istoria universală”, sub redacția lui I. Agrigoroaiei, V. Cristian, Gh. Buzatu, Iași, 1988.

¹⁵ Nicolae Ciachir, *Istoria modernă a Poloniei (1795-1918)*, Universitatea din București, București, 1987; Idem, *Istoria slavilor*, Editura Oscar Print, București, 1998.

¹⁶ Natalia Cantemir, *Faptele polonezilor un izvor de cunoaștere europeană*, Volumul II, partea a IV-a, Editura CANTES, Iași, 1999.

aflați în fața unor pericole iminente de decimare teritorială, sau chiar de pierdere totală a suveranității și a organizării statale.

Istoriografia sovietică s-a axat în mod special pe problema partajelor teritoriale și pe cea privind geneza elementelor capitaliste în teritoriile poloneze¹⁷. Evidențiem în acest context lucrările cercetătorilor Iu. Marhlevski¹⁸, I. S. Miller¹⁹, A. Ia. Manusevici²⁰, A. L. Galici²¹, V. K. Iașunskii²², V. A. Markina²³. În abordarea acestor probleme dâșii reieșeau din clișeele impuse de doctrina marxist-leninistă în privința descrierii, interpretării și aprecierii partajelor teritoriale ale Poloniei. Acești cercetători au analizat în detalii aspectele crizei politico-militare interne din statul polonez, accentuând consecințele ei în aspectele economic, social, confesional și cultural. Istoricii sovietici au direcționat responsabilitățile pentru împărțirile Poloniei nu în „grădina” Rusiei propriu-zise, ci a Rusiei țariste, vinovat făcându-se sistemul autocrat-absolutist al Ecaterinei II și politica imperială expansionistă rusă, care, în viziunea lor, nu avea nicio legătură cu tot ceea ce ține de politica sovieticilor față de Polonia și polonezi. Incontestabil rămâne și faptul că majoritatea covârșitoare a reprezentanților istoriografiei sovietice nu puteau invoca argumentele legate de rezistența opusă cu jertfire de sine de polonezi și planurile de restabilire a statului polon în frontierele sale de până la împărțiri. De menționat în același context, că atrocitățile comise de către militarii ruși pe teritoriul Poloniei nici nu erau pomenite sau, în cel mai bun caz, erau trecute pe seama acțiunilor militare întreprinse de austrieci și prusaci.

Dintre cele mai recente realizări istoriografice ținem să remarcăm lucrările cercetătorilor Paul Robert Magocsi²⁴, Daniel Beauvois²⁵, Simon Dixon²⁶, Jacek Kochanowicz²⁷, Hélène Carrère d'Encausse²⁸. Autorii nominalizați au reactualizat unele aspecte legate de partajele teritoriale ale Poloniei, inclusiv de impactul lor asupra situației geopolitice din spațiul central și est-european (deteriorarea „echilibrului european de forțe”), accentuând rolul exercitat de către personalitățile determinante ale epocii asupra examinării și soluționării „problemei poloneze”.

¹⁷ *История Польши*, Том I, Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1956; *Польша на путях развития и утверждения капитализма*. Конец XVIII - 60-е годы XIX в., „Наука”, Москва, 1984.

¹⁸ Ю. Мархлевский, *Из истории Польши*, Москва, 1925.

¹⁹ И. С. Миллер, *К вопросу о формировании польской буржуазной нации*. // „Вопросы истории” (ВИ), nr. 7, Издательство «Правда», Москва, 1952.

²⁰ А. Я. Манусевич, *Очерки по истории Польши*, „Учпедгиз”, Москва, 1952.

²¹ Э. Л. Галич, *О роли народно-освободительного движения в формировании польской буржуазной нации*. // ВИ, nr. 12, Москва, 1955.

²² В. К. Яцунский, *Новые труды по истории промышленности и рабочего класса Польши*. // ВИ, nr. 3, Москва, 1958.

²³ В. А. Маркина, *Магнатское поместье правобережной Украины второй половины XVIII века*, Киев, 1961.

²⁴ Paul Robert Magocsi, *The roots of ukrainian nationalism. Galicia as Ukraine's Piedmont*, University of Toronto Press, Toronto, London, Buffalo, 2002.

²⁵ Daniel Beauvois, *L'espace de la république polono-lituanienne aux XVIIIe et XIXe siècles*. În: „Histoire de l'Europe du centre-est”. Par Natalia Aleksiu, Daniel Beauvois, Marie-Élizabeth Ducreaux, Jerzy Kłoczowski, Henryk Samsonowicz, Piotr Wandycz. Presse Universitaires de France, Paris, 2004.

²⁶ Simon Dixon, *Ecaterina cea Mare*, Editura Artemis, București, 2004.

²⁷ Jacek Kochanowicz, *Economia poloneză și evoluția dependenței*. În: Daniel Chirot (coordonator), „Originile înapoierii în Europa de Est. Economie și politică din evul mediu până la începutul secolului al XX-lea”. Traducere: Victor Rizescu, Corint, București, 2004, p. 117-164.

²⁸ Hélène Carrère d'Encausse, *Imperiul Eurasiei. O istorie a Imperiului Rus de la 1552 până astăzi*, Traducere: Anca Irina Ionescu, Editura Orizonturi, București, 2008.

Primele semne de slăbiciune ale sistemului politic existent în Polonia au început să se manifeste cu mult înaintea perioadei care ne preocupă nemijlocit. Astfel, după Războiului de 30 de ani prestigiul internațional al Poloniei se va afla într-o continuă scădere. Din anul 1569 statul polon reprezenta o confederație dintre Regatul Poloniei și Marele Principat (Cnezat) al Lituaniei, seimurile se convocau în Varșovia. Uniunea de la Lublin (1569) constituia realmente un compromis ce asigura interesele nobilimii polone și lituaniene, reprezentând totodată și „o extindere a civilizației spre est”²⁹. Denumirea oficială a statului era „Republica” – *Rzeczpospolita Coroanei Poloneze și a Marelui Cnezat Lituanian*³⁰, în fruntea căreia se afla regele ales pe baze electiv de către dietă la Varșovia, iar ceremonia de încoronare avea loc la Cracovia. Numind Polonia cu termenul *Rzeczpospolita*, se accentua faptul că statul, de rând cu regele, este condus de către șleahță prin organul său reprezentativ – Seimul³¹.

Autoritatea suveranului, lipsit de armată, de resurse financiare și administrative, era îngrădită de existența unui sistem generator de anarhie, fundamentat pe principiile *liberum veto*³² și *pacta conventa*³³, iar din 1572 – prin instituirea monarhiei electiv³⁴. În același timp, regele era proprietarul a 1/6 din toate pământurile. Din acest fond funciar suveranul acorda moșii pentru „merite”, iar beneficiarul era obligat să plătească sume modeste pentru întreținerea armatei. Aceste terenuri erau date în posesiune pe viață; de asemenea, nobilii se bucurau și de alt privilegiu – li se acordau unele dregătorii din partea regelui³⁵. Orânduirea de stat a republicii nobiliare își are originea în cadrul monarhiei stărilor. Identificarea unei forme de stat, în care puterea și libertatea personalităților să nu intre în contradicție, reprezenta esența acestei entități politice. Cu certitudine, prin personalități se subînțelegeau nobilii, cuprinși mereu de febra discuției în privința oportunității de a alege între „sclavia ordinii” și „libertatea dezordonată”³⁶.

Spre deosebire de puterile occidentale în care se consolidau regimurile absolutiste, în Polonia se accentua fărâmițarea feudală, însoțită și de decăderea puterii politice și economice. În secolul al XVII-lea Polonia a pierdut Prusia ducală (1657), Livonia (1660), Ucraina din stânga Niprului, inclusiv Kievul (1651-1667) și Smolens-

²⁹ Francis Dvornic, *Slavii în istoria și civilizația europeană*. Traducere de Diana Stanciu, Editura ALL EDUCATIONAL, București, 2001, p. 226.

³⁰ În istoriografia română este utilizat termenul *Republică nobiliară* sau *Republică a nobilimii*. În limba poloneză denumirea oficială a statului era „Rzeczpospolita Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego”. Începând cu secolul al XVII-lea, în corespondența diplomatică pentru desemnarea acestui stat se folosea termenul *Najjaśniejsza Rzeczpospolita Polska* sau varianta latină *Serenissima Res Publica Poloniae*. În secolul XX devine răspândită denumirea „Republica Ambelor Popoare” – *Rzeczpospolita Obojga Narodów*.

³¹ В. Чаплинский, *Органы государственной власти в Польше XVI-XVII веков*. // ВИ, № 12, Издательство «Правда», Москва, 1977, с. 148.

³² *Liberum veto* este un termen de origine latină și reprezintă un mecanism de funcționare a Seimului polonez în conformitate cu care orice deputat putea bloca discutarea unui proiect de lege sau chiar activitatea legislativului prin votul său *contra*.

³³ *Pacta conventa* reprezintă un acord benevol, încheiat între regele polonez ales și păturile sociale, în conformitate cu clauzele căruia fiecare parte își asuma un șir de obligațiuni. De regulă, candidatul la domnie confirma privilegiile vechi ale stărilor sociale, adăugând și unele noi. *Pacta conventa* era semnată de către trimișii „electorului” pentru ca mai apoi candidatul la domnie, primind diploma de alegere a sa în calitate de rege, să confirme prin jurământ acest document.

³⁴ *Moldova și economia de schimb europeană în secolele XIV-XVIII*. Volum editat de Viorel M. Butnaru. Fundația Academică „A. D. Xenopol”. Editura PANFILIUS, Iași, 2003, p. 50.

³⁵ В. Чаплинский, *Указ. соч.*, с. 153-154.

³⁶ Ю. А. Геровский, *Польша среди европейских государств (XVI-XVIII вв.)*. // ВИ, № 12, 1977, с. 135.

kul (1667), Camenița și Podolia (cedate Imperiului Otoman în anul 1672 și retrocedate în urma păcii de la Karlowitz (1699).

Pe parcursul secolului al XVIII-lea Polonia s-a aflat în plină criză de structură, într-o stare permanentă de anarhie totală, încurajată de magnații locali și statele vecine³⁷. Jean-Jacques Rousseau remarca, că „Polonia este un stat mare înconjurat de state încă și mai mari, care prin despotismul și prin disciplina lor militară au o mare forță ofensivă. Din contra, slab prin anarhia sa, el este... ținta tuturor atacurilor”³⁸. Voltaire constata că Polonia este „deschisă din toate părțile”, nu dispune de „cetăți care să stăvilească înaintarea unei armate”³⁹. Șleahța⁴⁰ a contribuit mult la vulnerabilitatea militară a statului polon. Anume această pătură socială, etichetată de către cercetătorul M. V. Dmitriev mai mult drept o „categorie politică și culturală decât socială și economică”⁴¹, nu era cointerată în formarea unei armate regulate care ar fi însemnat în mod automat consolidarea puterii centrale și creșterea cheltuielilor pentru întreținerea efectivelor militare⁴². Șleahța alcătuia în medie a opta parte din numărul total al populației; în dependență de regiune, ponderea nobilimii oscila de la 4% la 12% din numărul total al populației⁴³, cea ce constituia aproximativ 20-30.000 de familii, clientele ale magnaților⁴⁴. În opinia cercetătorului Boguslaw Leśnodorski, șleahța alcătuia nu mai puțin de 10% din numărul populației, iar luând ca indiciu apartenența la grupul etnic aflat la putere, care poate fi determinat ca polonez sau polonizat, de credință romano-catolică, atunci șleahța ar constitui peste 20% din populația țării⁴⁵. O astfel de pondere a nobilimii în societate nu este caracteristică pentru alte state. În același timp, numărul mare al șleahței era determinant la alcătuirea „păturii reprezentative” în cadrul culturii țării.

Șleahța era extrem de puternică și independentă, ea își atribuisse toate „libertățile poloneze”⁴⁶ în condițiile existenței „democrației șleahței”⁴⁷. Către secolul al XVI-lea s-a constituit modelul democrației șleahței, o „democrație” specifică care cuprindea 10% din populație și nu se răspândea asupra țăranilor și orașenilor⁴⁸. Șleahța era tratată drept o valoare mistică, bazată pe o descendență biologică deosebită, anume din aceste considerente ea încerca să reproducă neamul, crezând în moș-

³⁷ Орест Субтельный, *Украина. История. „Либідь”*, Київ, 1994, с. 227.

³⁸ Denis de Rougemont, *Vingt-huit siècles d'Europe. La conscience européenne à travers les textes. D'Herode à nos jours*, Payot, Paris, 1961, p. 140.

³⁹ Voltaire, *Istoria lui Carol al XII-lea (1728)*. În românește de N. Roșca. În: Voltaire, „Opere alese”, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1957, p. 156.

⁴⁰ *Ślechta / szlachta* - provine din vechiul cuvânt german *slahta* (în germana modernă *Geschlecht*) care înseamnă „rasă”. *Ślechta* este și denumirea cehă a nobilimii. Termenul dat indică și o influență germană în ascensiune a acestei clase. (Francis Dvornik, *Op. cit.*, p. 108).

⁴¹ М. В. Дмитриев, *Польская шляхта в XVI-XVIII вв.* // „Европейское дворянство XVI-XVIII вв. Границы сословия”. „Археологический Центр”, Москва, 1997, с. 198.

⁴² Ю. Мархлевский, *Указ. соч.*, с. 16.

⁴³ Daniel Beauvois, *Op. cit.*, p. 257.

⁴⁴ *Histoire générale des civilisation*. Publié sous la direction de Maurice Crouzet, tom V. *Le XVIIIe siècle. Révolution intellectuelle, technique et politique (1715-1815)*. Par Roland Mousnier et Ernest Labrousse. Presse Universitaires de France, 108, Boulevard Saint-Germain, Paris, 1955, p. 198.

⁴⁵ Б. Лесьнодорский, *Некоторые идейные мотивы в культуре польского просвещения.* // ВИ, № 12, 1977, с. 122.

⁴⁶ Nicholas V. Riasanovsky, *O istorie a Rusiei*, Institutul European, Iași, 2001, p. 282.

⁴⁷ М. В. Лескинен, *Мифы и образы сарматизма. Истоки национальной идеологии Речи Посполитой*, Институт славяноведения РАН, Москва, 2002, с. 15.

⁴⁸ Ю. А. Геровский, *Указ. соч.*, с. 136.

tenirea virtuților trupului, rațiunii și a caracterului⁴⁹. Șleahța detesta orașele mari, considerându-le veritabile focare de intrigi politice care puneau în pericol libertățile nobilimii. Viața la țară era comparabilă cu tradițiile republicane ale Romei antice. Șleahța se distanța de alte pături sociale, considerând că în orașe băntuie păcatele și ereziiile, iar virtuțile cavaleresti cedează în fața efeminării⁵⁰.

Toată viața șleahței era marcată de ideologia „sarmatismului”, de persistența unui statut politic și juridic special, a unui mod de viață deosebit, marcat de anumite stereotipuri în comportament, a opțiunilor politice și a „veciniei”⁵¹ – elemente de bază ale consolidării legăturilor de rudenie în cadrul acestei pături sociale⁵². Conceptul „sarmatismului” s-a bazat pe miturile etiologice, conform cărora șleahța poloneză este descendenta directă a sarmaților și urmează să păstreze tradițiile, credința și legile strămoșilor⁵³. Șleahța se considera net-superioară față de restul populației, care provenea în mare parte din triburile slavilor vechi. „Sarmatismul” reprezenta un complex de fenomene în domeniul culturii și al moravurilor, era destul de sofisticat și abundent în contradicții⁵⁴. „Sarmatismului” tardiv i s-a atribuit și apelativul de „iluminat”. În aspect politic, „sarmatismul” era asociat cu „republicanismul”, deoarece era orientat împotriva oricăror forme de absolutism; în același timp, acest curent se caracteriza prin tendința sa spre anarhie. Reprezentanții iluminismului polonez au supus criticii „sarmatismul” prin intermediul presei, teatrului și literaturii⁵⁵.

În anul 1733, la presiunea trupelor ruse a fost impus ca rege electorul de Saxonia August al III-lea de Wettin (1733-1763), fapt în urma căruia și-au consolidat poziția în regiune Imperiul Rus, Prusia și Austria. Domnia lui August al III-lea „a fost somnolentă”, iar administrarea Poloniei a fost încredințată ministrului Henric Brühl⁵⁶. Seimul sau Dieta nu reușea să funcționeze aproape deloc. Practicarea dreptului *liberum veto* ducea la anularea deciziei, dizolvarea seimului și la abrogarea întregii legislații adoptate înainte de dizolvare. Între anii 1652 și 1674, 48 din 55 seimuri au fost dizolvate, iar o treime din ele – în urma exercitării dreptului de *veto* al unui singur deputat⁵⁷. În cazul dizolvării unui seim era proclamată o confederație, adică o adunare a aderenților unei poziții. Confederația nu putea fi dizolvată prin *liberum veto* și încerca să-și impună punctul de vedere prin forță. Astfel, sistemul politic polonez era apreciat drept „o anarhie temperată prin război civil”⁵⁸.

În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, Polonia, practic, nu a promovat o politică independentă proprie, fiind subordonată din ce în ce mai mult Rusiei⁵⁹. Pu-

⁴⁹ Я. Тазбир, *Привилегированное сословие феодальной Польши.* // ВИ, № 12, Издательство «Правда», Москва, 1977, с. 162.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 159.

⁵¹ Termenul „vecinie” (*sosebstvo*) desemnează în cazul dat totalitatea părghiilor de întreținere a legăturilor prin care se menținea comunitatea locală a nobilimii. Efectuarea unor vizite reciproce la domiciliu, petrecerea timpului în comun ducea după sine și la stabilirea unor legături de rudenie dintre familiile nobiliare.

⁵² Andrzej Zajaczkowski, *Główne elementy kultury szlacheckiej w Polsce. Ideologia a struktury społeczne*, p. 29-33; Boguslaw Leśnodorski, *Les partages de la Pologne (Analyse des causes et essai d'une théorie)*, p. 25.

⁵³ М. В. Лескинен, *Указ. соч.*, с. 163-174.

⁵⁴ Б. Лесьнодорский, *Указ. соч.*, с. 123.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 124.

⁵⁶ Natalia Cantemir, *Op. cit.*, p. 11.

⁵⁷ Nicholas V. Riasanovsky, *Op. cit.*, p. 282.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ Nicolae Ciachir, *Din istoria Bucovinei (1775-1944)*, Editura Didactică și Pedagogică, RA, București,

terea simbolică a monarhului polonez a contribuit „la deschiderea ochilor polonezilor asupra încercării de a se debarasa de autoritatea răuvoitoare a celor „trei pajure negre” – Prusia, Rusia și Austria”⁶⁰. Monarhii ruși s-au amestecat în mod constant în afacerile Poloniei, deputații polonezi erau plătiți de ruși și foloseau dreptul de veto pentru a bloca inițiativele legislative din seim, considerate dăunătoare pentru vecinul răsăritean al republicii nobiliare. În perioada alegerilor, banii și regimentele rusești aveau grijă ca șleahta să-și calce în picioare orgoliul și să acționeze în conformitate cu interesele Rusiei. În aprecierea lui Gaston Zeller timp de peste 30 de ani Polonia a fost un stat satelit pentru Imperiul țarist⁶¹. Drept dovadă servește și faptul că la sugestia Ecaterinei II, cu sprijinul regelui Prusiei Friedrich II și al puternicului clan Czartoryski, în anul 1764 rege a fost desemnat un fost amant de-al împărătesei – Stanislaw August Poniatowski, țarina „făcuse astfel un rege al Poloniei”⁶². Inițial, Ecaterina II agreea și candidatura principelui Adam Czartoryski la tronul polonez, dar, cunoscând slăbiciunile fostului favorit, a considerat în cele din urmă că anume S. Poniatowski va fi un rege foarte docil în mâinile împărătesei Rusiei⁶³. Contrar așteptărilor rușilor, în scurt timp după aceasta, S. Poniatowski a suprimat „liberum veto”. Măsura regelui polon a determinat intervenția armatei ruse (1767) și restabilirea, cu stăruințele ambasadorului N. V. Repnin, a principiului de „liberum veto”⁶⁴.

Prăbușirea Poloniei s-a dovedit a fi totală, Seimul încetase să conducă vreo activitate. Polonia se transformase într-un „han de la marginea drumului pentru armate străine”⁶⁵. În același an Rusia și Prusia au convenit asupra dezmembrării statului polon⁶⁶. Prima propunere de dezmembrare a statului fusese înaintată de către diplomații ruși la 29 decembrie 1763 în timpul negocierilor de la Berlin⁶⁷. La 7/18 septembrie ambasadorul Rusiei, contele Stockelberg, împreună cu omologul său din Prusia Benoit, printr-o declarație comună, au anunțat oficial primul partaj teritorial al Poloniei⁶⁸. În continuare a fost exercitată o presiune enormă asupra deputaților Dietei unii dintre care au fost „convinși” în schimbul sumei de 46.000 ducați ce le-a fost oferită, să ratifice prima împărțire teritorială a Poloniei⁶⁹. Decizia altor deputați a fost influențată sub presiunea armatelor străine.

Franța nu a rămas indiferentă față de evoluția raporturilor de forțe din Polonia. La 26 decembrie 1758, Ludovic al XV-lea s-a adresat lui Tercier⁷⁰ să susțină gruparea aristocratică din Seim, favorabilă Parisului. Între anii 1771 și 1772 Polonia a primit

1993, p. 30.

⁶⁰ Natalia Cantemir, *Op. cit.*, p. 6-8.

⁶¹ Gaston Zeller, *Histoire des relations internationales*, tom III. *Les temps modernes, de Louis XIV à 1789*, Paris, 1955, p. 251.

⁶² Hélène Carrère d'Encausse, *Op. cit.*, p. 39.

⁶³ M. E. Лупанова, *Польский вопрос в политике Екатерины II в начале её царствования.* // «Известия Самарского научного центра Российской Академии Наук», Том 10, № 4, 2008, с. 985.

⁶⁴ *Histoire générale des civilisation*, p. 198.

⁶⁵ Natalia Cantemir, *Op. cit.*, p. 11.

⁶⁶ *Histoire de Pologne*, par A. Gieysztor, St. Kieniewicz, Em. Rostworowski, J. Tazbir, H. Wereszcki, p. 338.

⁶⁷ Waclaw Sobieski, *Op. cit.*, p. 252.

⁶⁸ Isabel de Madariaga, *La Russie au temps de la Grande Catherine*. Traduit de l'anglais par Denise Meunier, Fayard, Paris, 1987, p. 254.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 255.

⁷⁰ Tercier a făcut parte din diplomația secretă sau personală a lui Ludovic al XVI-lea, înființată în anul 1748. Personalul recrutat a preluat în secret copii ale tuturor actelor Ministerului Afacerilor Externe.

ajutoare franceze în mărime de 1.600.000 livre⁷¹, dar implicarea Franței în problema poloneză ceda cu mult în față Rusiei⁷².

Împărțirile teritoriale ale Poloniei au fost analizate în multiple investigații, axate pe această problemă⁷³. Primul partaj teritorial al republicii nobiliare a fost înfăptuit la 25 iulie/5 august 1772, fiind impus spre realizare în anul următor⁷⁴. În urma primei împărțiri (1772) Polonia a pierdut circa 30% din teritoriul său și 35% din populație⁷⁵. După alte calcule, în urma primului partaj teritorial Polonia a pierdut 28% din teritoriu (210.000 km² din totalul de 732.000 km²) și 40% din populație (4,5 mil. din totalul de 11-12 mil.)⁷⁶.

Prusia a obținut un teritoriu cu o suprafață de 36.000 km² (Prusia Regală sau poloneză, cu excepția orașelor Gdańsk, Thorun) și o populație de 580.000 locuitori; Imperiul Rus a anexat un teritoriu de 92.000 km² (Rusia Albă, Lituania Letonă până la Dvina și Nipru) cu o populație de 1.300.000 locuitori; Austria a ocupat un teritoriu de 83.000 km² (Galiția constituită din Rusia Roșie, cu orașul Lemberg, o parte din Podolia de vest și din Mica Polonie din sud) cu o populație de 2.750.000 locuitori⁷⁷. Datele referitoare la teritoriul anexat și numărul populației diferă de la un autor la altul. Astfel, Ernest Weibel afirmă că în urma primului partaj teritorial Austria s-a ales cu 2.600.000 de noi supuși⁷⁸, Henri Minczeles indică cifra de 2.650.000⁷⁹. Cercetătorul Paul Robert Magocsi estimează că austrieicii au acaparat un teritoriu cu o suprafață totală de 82.000 km² cu o populație de 2,7 mil. oameni⁸⁰. Victor-L. Tapié estimează teritoriul la 1.500 de mile, iar populația la 3 mil. de locuitori⁸¹.

⁷¹ *Correspondance secrète inédite de Louis XV sur la politique étrangère avec le comte de Broglie, Tercier etc...* Par M. E. Boutaric, vol. 1, Plon, Paris, 1866, p. 155-156; Manea Mihai, *De la diplomația secretă la echilibrul european în secolul al XVIII-lea*. În: „Revista Istorică”(R.I.), Serie nouă, Tomul I, 1999, nr. 4, p. 365.

⁷² Ф. К. Караджа, Э. Д. Вербицкий, *Русско-французский торговый договор 31 декабря 1786 г. – 11 января 1787 г.* // „Научная конференция по итогам научно-исследовательских работ за 1966 год. Май 1967 года. Секция общественных наук”, Кишинёв, 1967, с. 107.

⁷³ A se vedea: V.A. Urechia, *Istoria evenimentelor din Orientu cu referință la principatele Moldova și Valahia din anii 1769-1774*, București, 1889; *Cronicul protosinghelului Naum Rîmniceanu de 1768-1810*. În: „Cronicarii greci carii au scris despre români în epoca fanariotă”. Lucrare făcută de Constantin Erbișeanu, București, 1888; М. Любавский, *История западных славян*, Издание М. и С. Сабашниковых, Москва, 1918; O. Halecki, *La Pologne de 963 a 1914. Essai de synthese historique*, Alcan, Paris, 1933; Ambroise Jobert, *Histoire de la Pologne*, Presses universitaires de France, Paris, 1953; Stefan Kieniewicz, *Les récentes études historiques sur la Pologne au temps des partages*. În: APH, I, Warszawa, 1958; Stanislaw Herbst, *Les problèmes de l'armée polonaise et de l'art militaire au XVIIIe siècle*. În: APH, III, Warszawa, 1960; Boguslaw Leśnodorski, *Les partages de la Pologne (Analyse des causes et essai d'une théorie)*. În: APH, VIII, Instytut historii polskiej Akademii nauk, Warszawa, 1963; Florin Constantiniu, *Război și pace în Europa secolului al XVIII-lea: O tipologie posibilă*. În: „Revista de Istorie”(RdI), tom. 39, noiembrie, nr. 11, București, 1986; Andrzej Dziubiński, *Aperçu des relations économiques polono-roumaines dans la deuxième moitié du XVIIIe siècle*. În: „Idées politiques et mentalités entre l'Orient et l'Occident. Pologne et Pays Roumains au Moyen Age et à l'époque moderne”, Warszawa, 2000.

⁷⁴ Simon Dixon, *Op. cit.*, p. 199.

⁷⁵ Natalia Cantemir, *Op. cit.*, p. 12; Nicholas V. Riasanovsky, *Op. cit.*, p. 283.

⁷⁶ *Histoire religieuse de la Pologne*. Sous la direction de Jerzy Kloczowski, Traduction de Karolina T. Michel, Préface de Jacques le Goff, Editions du Centurion, Paris, 1987, p. 260.

⁷⁷ Nicholas V. Riasanovsky, *Histoire de la Russie. Des origines a 1984*. Éditions Robert Laffont, Paris, 1987, p. 295.

⁷⁸ Ernest Weibel, *Histoire et géopolitique de l'Europe centrale. De l'Antiquité à l'Union Européenne*, Ed. Ellipses, Paris, 2004, p. 79.

⁷⁹ Henri Minczeles, *Une histoire des Juifs de Pologne. Religion, culture, politique*, Editions La Découverte, Paris, 2006, p. 96.

⁸⁰ Paul Robert Magocsi, *Op. cit.*, p. 13.

⁸¹ Victor-L. Tapié, *L'Europe de Marie-Thérèse du baroque aux lumières*, Fayard, Paris, 1973, p. 320.

De fapt, disonanța în ceea ce privește părțile și populațiile anexate poate fi explicată, în viziunea noastră, prin următorii factori:

1) Primul ține nemijlocit de preferințele autorilor în dependență de școala sau curentul istoriografic pe care îl reprezintă. De exemplu, Jean Béranger, în lucrarea sa dedicată istoriei Habsburgilor, diminuează numărul populației încorporate în hotarele Imperiului austriac pe seama majorării numărului locuitorilor care s-au pomenit supuși prusaci sau ruși. Astfel, după aprecierile sale, Austria a primit 2 mil. de noi supuși, Prusia – 600.000, iar Rusia – 1,5 mil.⁸²

2) O altă explicație în ceea ce privește numărul locuitorilor din teritoriile anexate ține nemijlocit de fluctuațiile populației din timpul partajelor și din perioada imediat următoare. De exemplu, după primul partaj al Poloniei s-au pomenit supuși austrieci în jur de 150.000 de evrei, pe când pe teritoriile încorporate de Prusia locuiau 5.000 de evrei, iar 25.000 de evrei au devenit supuși ai Imperiului Rus⁸³. Față de evrei autoritățile ruse și austriece au aplicat un șir de măsuri restrictive. Dintre acestea enumerăm următoarele: curățirea orașelor de vagabonzi, între aceștia nimerind și numeroși evrei care practicau specula și aveau venituri nesigure; forțarea evreilor, care nu practicau meseriile și nu dispuneau de un anumit capital, de a locui în regiunile indicate de autorități și de a practica agricultura⁸⁴. În cazul în care evreii nu respectau aceste măsuri, erau expulzați din țară⁸⁵. Majoritatea evreilor nu s-au conformat restricțiilor, dar au preferat să plece⁸⁶. O parte din cei expulzați s-au stabilit în nordul Țării Moldovei, iar după răpirea Bucovinei a sporit emigrarea evreilor din această provincie.

Este semnificativ faptul că „prusacii și-au rezervat cel mai redus teritoriu (36.000 km²) dar cu cea mai mare importanță geopolitică”, anexând Malopolska sudică și aproape toată Galiția, teritorii populate cel mai dens. Pentru Friedrich II, anexarea Prusiei de vest și a Ermeland-ului i-au permis realizarea unei legături temeinice dintre teritoriile prusace fragmentate și întărirea Prusiei⁸⁷. Imperiul Rus a ocupat Livonia poloneză și Bielorusia până la Nipru și Dvina⁸⁸ cu Poloțk, Vitebsk, confirmându-și controlul asupra Curlandei și recuperându-și astfel teritoriile care-i fusese luate de Lituania⁸⁹. Astfel a „început teribila tragedie a Poloniei, generată de nobilimea egoistă ce-și uitase îndatoririle patriotice”⁹⁰.

Prin nutrirea și realizarea planurilor de dezmembrare a Poloniei, Ecaterina II, promovând o politică expansionistă⁹¹, a respins echilibrul european de forțe⁹² „și a

⁸² Jean Béranger, *Histoire de l'Empire des Habsbourg (1273-1918)*, Fayard, Paris, 1990, p. 503.

⁸³ Henri Minczeles, *Op. cit.*, p. 96.

⁸⁴ În Rusia suveranii, inclusiv Ivan cel Groaznic, Petru cel Mare, interziceau accesul evreilor în țară considerându-i o sursă permanentă de nenorociri și de amenințare pentru creștinism. Petru I invita în serviciul curții sale specialiști de toate naționalitățile, în afară de evrei, pe care-i considera paraziți (Nicholas V. Riasavovsky, *O istorie a Rusiei*, p. 234). Această poziție dură, adoptată de guvernul țarist, a fost atenuată odată cu prima împărțire teritorială a Poloniei (1772), când Ecaterina II a fost nevoită să accepte comunitățile evreiești din teritoriile poloneze anexate.

⁸⁵ Ecaterina Negruți, *Imigrarea evreilor în Moldova la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea*. În: „Itinerarii istoriografice”, Iași, 1996, p. 396.

⁸⁶ Nicolae Iorga, *Problema evreiască în cameră*, Vălenii de Munte, 1910, p. 42.

⁸⁷ Simon Dixon, *Op. cit.*, p. 199.

⁸⁸ Ю. Мархлевский, *Указ. соч.*, с. 20-24; *Istoria Europei*, coordonatori Jean Carpentier și François Lebrun, Humanitas, București, 1997, p. 247.

⁸⁹ Hélène Carrère d'Encausse, *Op. cit.*, p. 40.

⁹⁰ Francis Dvornik, *Op. cit.*, p. 483.

⁹¹ Marc Raeff, *Comprendre l'ancien régime russe. Etate et société en Russie impériale. Essai d'interprétation*, Éditions du SEUIL, Paris, 1982, p. 107.

⁹² Concepția echilibrului european de forță a fost fundamentată în operele unor distinși savanți și po-

pecetluit noua orientare ca o axiomă la Viena, Berlin și Petersburg⁹³. În același timp, Austria nu s-a mai opus aspirațiilor rusești, ci chiar făcea „impresia că voiește să colaboreze cu Rusia la un început de împărțire a Imperiului Otoman”⁹⁴. În plan juridic și moral, Habsburgii și-au extins domeniile nu neapărat prin dreptul cuceritorului, dar prin mariaje sau înțelegeri politice⁹⁵. Prusia a fost interesată în mod special de împărțirea Poloniei. Acest fapt reieșea și din clauzele „Testamentului politic” al lui Friedrich II (1752). Berlinul nu putea da uitării epoca de înflorire a statului polonez când Prusia constituia o feudă a republicii nobiliare⁹⁶. În rezultat, primul partaj al Poloniei a fost realizat conform principiilor compensațiilor echivalente, având și destinația de a salva echilibrul de forțe în sud-estul Europei⁹⁷. Cercetătorul austriac Erich Zöllner aprecia că actul de amputare a Poloniei reprezintă una dintre „acțiunile cele mai odioase ale politicii Marilor Puteri din secolul al XVIII-lea, iar de pe pozițiile politicii austriece împărțirea unui stat catolic era echivalentă cu o monstruozitate, dar decât Prusia și Rusia să ia singure totul, era logică într-o asemenea conjunctură și participarea Vienei”⁹⁸. În același timp, opinia progresistă europeană condamna actul de împărțire. Astfel, Philippe Paul de Ségur, viitorul ambasador a lui Ludovic al XVI-lea la Sankt-Petersburg, a declarat în public că împărțirea teritorială din 1772 este o nedreptate strigătoare la cer⁹⁹.

Vulnerabilitatea Poloniei în fața armatelor străine era cauzată și de imperfecțiunea armatei, a sistemului de recrutare, de lipsa unei politici de modernizare în domeniu și de inexistența unor responsabilități din partea nobilimii în privința păstrării statului polon. În plan internațional, prestigiul Poloniei depindea în mare parte de posibilitățile ei militare și de activitatea corpului diplomatic. Veniturile statului erau destul de modeste. Astfel, pe timp de pace, în a doua jumătate a sec. XVI puteau fi numiți 4.000 de soldați, în anii 70 ai aceluiași secol statul putea să năimească 18.000 de mercenari, iar în sec. XVIII cifra mercenarilor ajungea la 24.000. Din anul 1717 devine necesară practica adoptării unor decizii ale Seimului în privința majorării impozitelor cu scopul întreținerii unui număr mai mare de mercenari¹⁰⁰. Dar această reformă s-a dovedit a fi realizabilă doar parțial. Efectivele militare ale polonezilor erau modeste comparativ cu ale altor state, astfel a demarat practic perioada de dezarmare a republicii nobiliare, care se va finaliza abia în timpul Seimului de patru ani (1788-1792)¹⁰¹.

litičieni, precum: Philippe de Commines, Jean Bodin, Richelieu, Francesco Guicciardini, Carol Quintul, Francis Bacon, Jean-Jacques Rousseau, Voltaire. Secolul al XVIII-lea a constituit o perioadă de puternică afirmare a politicii de echilibru în condițiile căruia se încerca asigurarea pentru Franța a unei stări de preponderență pe continent. Acest echilibru de forțe era o necesitate impusă de practica raporturilor interstatale. (Florin Constantiniu, *Război și pace în Europa secolului al XVIII-lea: O tipologie posibilă*. În: *Revista de Istorie (RdI)*, tom. 39, nr. 11 (noiembrie), București, 1986, p. 1116; Leonid Boicu, *Coordonate politice europene în secolul XVIII. Interferențe românești*, p. 265.).

⁹³ Mihai Manea, *De la diplomația secretă la echilibrul european în secolul al XVIII-lea*. În: *RI*, Serie nouă, Tomul I, 1999, nr. 4, p. 368.

⁹⁴ Al. Grgorovici, *Criza orientală din 1783 și politica Franței*. În: „*RI*”, vol. XXIV, nr. 10-12, 1938, p. 293.

⁹⁵ Jean Béranger, *Op. cit.*, p. 503.

⁹⁶ Nicolae Ciachir, *Din istoria Bucovinei (1775-1944)*, p. 33; Idem, *Istoria modernă a Poloniei*, p. 14; *Histoire de Pologne*, par A. Gieystor, St. Kieniewicz, Em. Rostworowski, J. Tazbir, H. Wereszcki, p. 338.

⁹⁷ Albert Sorel, *La question d'Orient au XVIIIe siècle*, Paris, 1904, p. 170-190.

⁹⁸ Erich Zöllner, *Histoire de l'Autriche, des origines à nos jours*, Traduit de l'allemand par M. M. Berger et Flecher, Edition Horvath, Lion, 1965, p. 296.

⁹⁹ Лари Вульф, *Изобретая Восточную Европу: карта цивилизации в сознании эпохи Просвещения*, Новое литературное обозрение, Москва, 2003, с. 56.

¹⁰⁰ Ю. А. Геровский, *Указ. соч.*, с. 139.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 147.

Armata poloneză era foarte slabă, deoarece nobilii refuzau să plătească impozite, considerând că plata sau majorarea lor urmărea scopul să întărească puterea regelui în detrimentul libertăților sacre ale republicii nobiliare¹⁰². Astfel, dacă în Prusia, pe timp de pace, 3% din populație erau antrenați în armată, atunci în Polonia această cifră constituia doar 0,2%¹⁰³. Efectivele militare ale polonezilor erau net inferioare comparativ cu cele ale statelor vecine. Imperiul Rus dispunea de circa 300.000 de soldați, armata prusacă se ridica la cifra de 200.000 de soldați. Armata regatului Poloniei și a Marelui Principat al Lituaniei, la mijlocul sec. al XVIII-lea, ajungea maximum la 12-16.000 de soldați. Seimul polonez a încercat să prevină dezastrul prin modernizarea statului și a structurilor sale armate. În anul 1788 a fost primită decizia de a spori efectivele armatei poloneze până la 100.000, ceea ce constituia 1% din numărul total al populației¹⁰⁴. În realitate s-a ajuns la efectivul maxim de 65.000 de soldați. În ajunul confruntării cu armata rusă din anul 1792, efectivele militare poloneze, apte de luptă, erau estimate la cifra de 37.000 de soldați¹⁰⁵. Măsurile de modernizare întreprinse de către Seimul din anii 1788-1792 au provocat, într-un fel, Marile Puteri să acționeze în continuare în vederea ciopârțirii statului polonez.

La 3 mai 1791 Seimul a abolit sistemul politic existent, adoptând Constituția, promulgată și de rege. În conformitate cu articolele acestui document, monarhia devenea ereditară, *liberum veto* era suprimat¹⁰⁶, renunțându-se și la dreptul de formare a confederațiilor. Constituția prevedea modernizarea radicală a structurii politice și de stat ale Poloniei, demonstrând clar aspirațiile de emancipare națională a polonezilor. Consolidarea statului polon venea în contradicție cu interesele Prusiei, Austriei și ale Imperiului Rus. De altfel, și o parte dintre magnați și șleahță nu salu-tau consolidarea puterii regelui.

Ecaterina II nu putea accepta ca Polonia să joace un rol important în relațiile internaționale, intervenind și grație faptului că Parisul nu putea să se implice în soluționarea problemei poloneze din cauza revoluției franceze. Cel de-al doilea partaj teritorial al Poloniei a fost grăbit de către Ecaterina II de teama răspândirii ideilor subversive în teritoriile poloneze, idei alimentate și de Revoluția Franceză; astfel, în viziunea țarinei, era pusă în pericol ordinea politică și securitatea statelor vecine.

La cea de-a doua împărțire (Convenția a fost semnată la 12/23 ianuarie 1793 în Sankt-Petersburg) au participat Imperiul Rus și Prusia¹⁰⁷. Rusia a acaparat un teritoriu de la frontiera Curlandei până la Galiția: Minsk, Rusia Mică și Podolia (250.000 km²), cu un total de 3 mil. populație; Prusia a anexat o parte din Polonia Mare și parțial Mazovia cu centrele Gdańsk, Thorun și Poznań (57.000 km²) cu un total de 1 mil. locuitori; Polonia a fost redusă la un teritoriu de 212.000 km² cu o populație de circa 4 mil. locuitori. Rusia a mai obținut dreptul de a-și introduce trupele în teritoriile poloneze rămase neatinse, controlând astfel toată politica externă¹⁰⁸. Înainte de efectuarea celui de-al doilea partaj teritorial statul polon se întindea pe o suprafață de 522.000 km², având o populație de 8,8 mil. de locuitori, iar după comiterea acestui

¹⁰² Daniel Beauvois, *Op. cit.*, 258.

¹⁰³ Jacek Kochanowicz, *Op. cit.*, p. 144.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

¹⁰⁵ Boguslaw Leśnodorski, *Les partages de la Pologne (Analyse des causes et essai d'une théorie)*, p. 27.

¹⁰⁶ Francis Dvornik, *Op. cit.*, p. 483.

¹⁰⁷ Nicholas V. Riasanovsky, *Histoire de la Russie. Des origines a 1984*, p. 295.

¹⁰⁸ *Ibidem*.

act polonezii au pierdut 60% din teritoriu (307.000 km²) și 4,7 mil. din populație¹⁰⁹.

Dezmembrarea Poloniei a avut și consecințe politice nefaste asupra Țării Moldovei, „fiindcă ea ajunsese să fie hotarnică cu două împărății mari, Austria și Rusia, ambele deopotrivă lacome de pradă”¹¹⁰, hotarul Imperiului Rus ajungând astfel până la Nistru¹¹¹.

Răscoala polonezilor de sub conducerea generalului Tadeusz Kościuszko¹¹², numit și Zorpa Cociusco de către protosinghelul Naum Rîmniceanu¹¹³, a fost lansată la 24 martie 1794, soldându-se cu victorii la etapa incipientă, dar în cele din urmă a fost reprimată de trupele țariste, sprijinite de prusaci¹¹⁴. La 4 noiembrie același an Alexandr Suvorov a măcelărit în Praga o suburbie fortificată a Varșoviei, între 13.000 și 20.000 de polonezi¹¹⁵; cu mult mai mulți polonezi s-au înecat în Vistula, iar circa 10.000 au căzut în prizonierat. În raportul lui A.Suvorov, datat cu 7 noiembrie 1794, se menționa că „au fost depistate 13.340 de cadavre din numărul celor uciși, luați în prizonierat 12.860, dintre care până la 10.000 au fost lăsați să plece pe la casele lor sau au murit în urma rănilor primite, peste 3.000 s-au înecat; dintre apărători, locuitori ai Varșoviei, au fost 4.000 de oameni, dintre care s-au salvat doar 80”¹¹⁶. Polonezii de pe malul opus al râului urmăreau cu groază atrocitățile comise de soldații ruși¹¹⁷. Realmente, soldații lui Suvorov au organizat un adevărat masacru. „Pe străzile și piețele din Praga curgeau râuri de sânge”¹¹⁸. Cazacii s-au răzbunat pentru cei 4.000 de soldați ruși omorâți pe străzile din Varșovia cu doi ani în urmă. Un grenadier înfuriat îi străpungea cu baioneta pe polonezii neînarmați și chiar pe cei răniți, chipurile pentru a-și diversifica exersările, le despica polonezilor capetele cu securea, spunând că „sunt niște câini”¹¹⁹. „Un cazac, pentru a se distra, a înfipt în vârful sulitei un copil mic;

¹⁰⁹ *Histoire religieuse de la Pologne*, p. 262.

¹¹⁰ Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, Cartea Moldovenească, Chișinău, 1991, p. 162.

¹¹¹ Ciachir Nicolae, *Istoria slavilor*, p. 117; Alaine Ruzé, *La Moldova entre la Roumanie et la Russie. De Pierre le Grand à Boris Eltsine*. L'Harmattan, Paris, 1997, p. 11; Iaroslav Lebedynsky, *Les Cosaques. Une société guerrière entre libertés et pouvoirs. Ukraine - 1490-1790*, Editions Errance, Paris, 2004, p. 83.

¹¹² Andrzej Tadeusz Bonawentura Kościuszko (1745/46-1817), originar din localitatea bielorusă Meczowszczyzna, aflată pe atunci în componența Marelui Ducat al Lituaniei. A absolvit școala de cadeți din Varșovia (1766) devenind inginer militar. Ulterior și-a aprofundat studiile în Franța. Revenit în patrie, nu și-a găsit aplicare cunoștințelor și experienței acumulate. Deceționat, a luat decizia să plece în Franța (1775), iar peste puțin timp în America (1776), unde a primit gradul de colonel și a luptat pentru independența SUA. Pentru meritele sale, mai ales în edificarea fortificațiilor ingineresti, Congresul SUA i-a oferit gradul de general de brigadă (13 octombrie 1783). Ulterior s-a întors în Polonia, unde a condus mai multe unități militare, proclamând la 24 martie 1794 începutul răscoalei în Cracovia. În urma luptei de la Maciejowice (10 octombrie) a fost rănit și luat în prizonierat de către militarii ruși. A fost deținut până la moartea Ecaterinei II în fortăreața Petropavlovsk. Împăratul Pavel I l-a eliberat din detenție acordându-i și o recompensă în bani. Tadeusz Kościuszko a plecat în SUA, revenind ulterior în Franța, însă a refuzat să colaboreze cu Napoleon pe care l-a etichetat „groparul revoluției”. De asemenea, a respins și propunerea țarului Alexandru I de a se plasa în fruntea Regatului Poloniei, deoarece acesta nu cuprindea *Serenissima Res Publica Poloniae* în hotarele ei existente de până la 1772. S-a stins din viață în Elveția, iar rămășițele sale pământești au fost reînhumate în Cracovia. Pentru meritele sale Tadeusz Kościuszko a fost declarat cetățean de onoare al Franței. În Polonia, SUA, Lituania și Bielarus este declarat erou național.

¹¹³ *Cronical protosinghelului Naum Rîmniceanu de 1768-1810*, p. 262-263.

¹¹⁴ Anatol Petrencu, *Varșovia văzută de un istoric basarabean*, Cartdidact, Chișinău, 2006, p. 16-17; Vasile Cristian, *Lumea extraeuropeană în epoca modernă*, Casa editorială Demiurg, Iași, 2003, p. 201.

¹¹⁵ Simon Dixon, *op. cit.*, p. 208.

¹¹⁶ Н. А. Орлов, *Штурм Праги Суворовым в 1794 году, Санкт-Петербург, 1894*. // [www. http:// adjutant.ru/suvorov/suvorov00.htm](http://adjutant.ru/suvorov/suvorov00.htm). (Accesat la 03.02.2014).

¹¹⁷ *Ibidem*.

¹¹⁸ *Ibidem*.

¹¹⁹ *Ibidem*.

altul, smulgând copilul din mâinile mamei străpunse, îl lovea de un zid¹²⁰. Au fost omorâți numeroși locuitori pașnici – copii, femei, bătrâni, preoți, călugărițe.

Oprimarea violentă a răscoalei din 1994 a avut consecințe grave pentru destinul națiunii și al statului polonez. La 24 decembrie/3 ianuarie 1795 guvernul Rusiei a trimis Austriei și Prusiei „Declarațiile privind împărțirea Poloniei”¹²¹. Ultimul partaj teritorial al Poloniei, cel de-al treilea a fost definitivat prin tratatul de la 13 octombrie și prin cel de la Sankt-Petersburg din 1796¹²². În urma acestui partaj „regatul Poloniei a fost împărțit între cele trei puteri megieșe – Rusia, Austria și Prusia”¹²³, statul polon fiind astfel lichidat¹²⁴. Austria a anexat teritoriile sudice până la Pilica, Vistula și Bug (47.000 km²) cu o populație de 1,5 mil. locuitori; Prusia a acaparat partea centrală, adică Mazovia cu capitala Varșovia, regiunile nord-estice până la Nieman (48.000 km²) cu 1 mil. de locuitori; Imperiului Rus i-a revenit Lituania până la Niemen și restul Ucrainei și al Bielorusiei până la Bug – un teritoriu cu o suprafață totală de 120.000 km² și cu o populație de 1,2 mil. locuitori¹²⁵.

În total, în urma celor trei împărțiri, Prusia a anexat 20% din teritoriile poloneze (150.000 km²)¹²⁶ cu o populație de peste 3 mil. oameni¹²⁷, ceea ce constituia 23% din numărul total al populației.¹²⁸ Austria a anexat 18% din teritoriul Poloniei (130.000 km²)¹²⁹ cu o populație de 3,9 mil.¹³⁰ sau, după alte date, 4,8 mil. de locuitori¹³¹. Austria a încorporat 32% din populația totală a Poloniei¹³². Imperiul Rus a acaparat 62% din teritoriul polonez (460.000 km²)¹³³, populat cu 5 mil.¹³⁴ sau chiar cu 6,9 mil. de oameni¹³⁵. După calculele lui Orest Subtelinâi, Rusia a primit partea leului, atât din teritoriu, cât și din numărul locuitorilor republicii nobiliare (45%).¹³⁶

Astfel, statele vecine au dezmembrat Polonia. După cum s-a exprimat în scris Friedrich cel Mare, „înghițind-o ca pe o căpățână de varză, frunză cu frunză”¹³⁷. A fost prima dată când un stat european era ciopârțit într-o manieră atât de brutală și de nemiloasă. Polonia a fost ștearsă de pe harta politică a Europei, iar „statul lor național, care secole întregi fusese un factor determinant în politica europeană”, a fost desființat¹³⁸. Prin partajele Poloniei, Prusia, Rusia și Austria au realizat „o lovitură

militară și diplomatică unică, fără precedent”¹³⁹. După împărțirile teritoriale ale republicii nobiliare cele trei Mari Puteri „au cooperat strâns mult timp pe scena internațională – asemenea unor complici la crimă”¹⁴⁰. Astfel, dacă pe parcursul secolelor XVI-XVIII Polonia exercita o influență enormă asupra evenimentelor din Europa de Est și din ținuturile Baltice, în cele din urmă s-a pomenit ostatică, reprezentând concomitent și „un caz particular” al unui grandios joc geopolitic¹⁴¹.

În istoriografia sovietică unii autori au recunoscut rolul nefast pe care l-a exercitat Rusia, mai bine zis Rusia țaristă, în actul de împărțiri teritoriale ale Poloniei. Astfel, istoricul B. D. Dațiuk menționa că Imperiul Rus a jucat un rol negativ în cadrul partajelor Poloniei, vinovat principal pentru care se face țarismul, care vedea în lupta de eliberare a polonezilor ideile unei eventuale revoluții¹⁴². Cercetătorul G. S. Grosul eticheta partajele statului polon drept „un act reacționar și agresiv”¹⁴³. În același timp, autorii sovietici accentuau că în urma acestora Rusia a alipit vechile teritorii ruse care făcuse cândva parte din Rusia Kieveană, teritorii populate de ucraineni și bieloruși ortodocși, pe când Austria și Prusia, două puteri germane, au acaparat teritorii populate de etnici polonezi¹⁴⁴. Actualmente aceeași opinie este reiterată de către cercetătoarea Hélène Carrère d'Encausse, care este de părere că Imperiul Rus a anexat „în esență, teritorii ortodoxe”, că Ecaterina II a evitat să „includă în frontierele sale supuși polonezi”, evocând „reunirea pământurilor Rusiei” la „limitele guvernate cândva de urmașii lui Rurik”¹⁴⁵.

Tragedia polonezilor a fost retrăită din plin de către locuitorii Țării Moldovei, deoarece „soarta Principatelor a fost atașată destinului politic al Poloniei”¹⁴⁶. În acest context Nicolae Iorga afirma că „aristocrația poloneză s-a debarasat de vechile aspirații de cucerire a Țărilor Românești, au fost date trecutului și vechile relații de vasalitate”, iar „regatul, care vedea primejdia înaintea ochilor, care se îndrepta spre catastrofa împărțirii între cele trei Mari Puteri vecine, se găsește într-o situație care apropie politica lui de propria noastră politică, căci se știe că noi am pierdut Bucovina ca urmare a pierderii Galiciei polone către Austria”¹⁴⁷ și ambele națiuni se regăseau în aceleași aspirații spre libertate¹⁴⁸. În sprijinul acestei afirmații vine și Teodor Bălan, care scrie că în perioada partajelor teritoriale ale republicii nobiliare „se constată un izbitor paralelism istoric între soarta Moldovei și a Poloniei. Situată între trei state

¹²⁰ *Ibidem*.

¹²¹ Simon Dixon, *Op. cit.*, p. 208.

¹²² Hélène Carrère d'Encausse, *Op. cit.*, p. 40.

¹²³ *Cronical protosinghelului Naum Rîmniceanu de 1768-1810*, p. 263.

¹²⁴ *Польша на путях развития и утверждения капитализма*, с. 9.

¹²⁵ *Ibidem*.

¹²⁶ *Histoire religieuse de la Pologne*, p. 308.

¹²⁷ *Польша на путях развития и утверждения капитализма*, с. 9.

¹²⁸ Орест Субтельный, *Указ. соч.*, с. 228.

¹²⁹ *Histoire religieuse de la Pologne*, p. 308.

¹³⁰ *Польша на путях развития и утверждения капитализма*, с. 9.

¹³¹ *Histoire religieuse de la Pologne*, p. 308.

¹³² Орест Субтельный, *Указ. соч.*, с. 228.

¹³³ *Histoire religieuse de la Pologne*, p. 307.

¹³⁴ *Польша на путях развития и утверждения капитализма*, с. 9.

¹³⁵ *Histoire religieuse de la Pologne*, p. 307.

¹³⁶ Орест Субтельный, *Указ. соч.*, с. 228.

¹³⁷ Daniel Beauvois, *Op. cit.*, p. 266.

¹³⁸ Teodor Bălan, *Emigranții poloni în Bucovina și Moldova în secolul al XIX-lea. Extras din volumul omagial „Lui Dimitrie Marmeliuc”*, p. 4.

¹³⁹ Nicholas V. Riasanovsky, *O istorie a Rusiei*, p. 285.

¹⁴⁰ *Ibidem*.

¹⁴¹ Л. В. Синяк, *Дипломатия Екатерины II после первого раздела Речи Посполитой*. // „Российские и славянские исследования: Сборник научных статей”, Выпуск 1, Ответственный редактор О. Я. Яновский, БГУ, Минск, 2004, с. 89.

¹⁴² Б. Д. Дацюк, *История СССР*, Издательство ВПШ и АОН, Москва, 1960, с. 113.

¹⁴³ Г. С. Гросул, *Дунайские княжества в стратегических планах Франции на Востоке Европы и России (1794-1799)*. // „Материалы научной конференции профессорского состава Кишинёвского Государственного Университета по итогам научно-исследовательской работы за 1969 год. Секция общественных и гуманитарных наук (сокращённые тексты докладов)”, Кишинёв, 1970, с. 114.

¹⁴⁴ Nicholas V. Riasanovsky, *Histoire de la Russie. Des origines a 1984*, p. 297.

¹⁴⁵ Hélène Carrère d'Encausse, *Op. cit.*, p. 40.

¹⁴⁶ Leonid Boicu, *O nouă etapă a desfășurării politice internaționale (1768-1792) și Principatele Române*, p. 220.

¹⁴⁷ Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, Ediția II, București, 1928, p. 150-151.

¹⁴⁸ Idem, *Relations entre la nation roumaine et la nation polonaise*. În: „Académie Roumaine. Bulletin de la section historique”. Nos. 1-2. Neuvième annés. Janvier-Juin, Bucarest, Librairies „Cartea Românească”, 1921, p. 166.

militare - Rusia, Austria și Prusia – Polonia a fost zdrobită, dezmembrată și în cele din urmă desființată, iar Moldova, asupra căreia se concentra atenția Rusiei și Austriei, a scăpat numai ca prin minune de soarta asemănătoare pregătită Poloniei¹⁴⁹. De asemenea, menținerea legăturilor culturale dintre Moldova și Polonia și pericolul politic care amenința ambele state „a creat o apropiere sufletească între Români și Poloni”¹⁵⁰.

Spre deosebire de cele „trei pajure negre”, românii din Țara Moldovei i-au ajutat pe refugiații polonezi în măsura posibilităților pe care le oferea regimul de dominație otomană. Ajutorul acordat de moldovenii polonezilor constituia în oferirea azilului politic, a asistenței economice și sociale în timpul unor crize politice și militare acute. Astfel, refugiații polonezi se stabilise în Țara Moldovei în perioade cronologice diferite, apogeul acestui val revenind anilor 1794-1795. În anul 1794, într-o scrisoare datată cu 1 mai și adresată de marele vizir Melek-Mehmed pașa domnului Țării Moldovei Mihail Șuțu erau menționați „vreo 1.100 de ostași” polonezi care au trecut înarmați „în cazaua Soroca”, rugând să li se permită deplasarea în „ținutul Cracoviei mergând de-a dreptul fie pe drumul ce trece prin Hotin, fie prin Moldova”¹⁵¹. Deși indicațiile Porții nu erau benefice polonezilor refugiați din cauza nedorinței otomanilor de a tensiona relațiile cu Imperiul Rus, totuși refugiații polonezi și-au găsit, pentru un timp, loc de pribegie în Țara Moldovei, procurând pe banii lor și anumite provizii necesare pentru deplasarea lor ulterioară¹⁵². După înfrângerea răscoalei conduse de Tadeusz Kościuszko, în Țara Moldovei s-au mai retras „vreo 3.000 de ostași polonezi înarmați, afară de soțiile, copiii și cărușii lor”¹⁵³. Refugiaților li s-a propus să depună armele, ulterior să devină „raiale” și să practice agricultura pentru a fi „primiți în partea aceasta”¹⁵⁴. Între anii 1795-1797 în Țara Moldovei s-au aflat în permanență în jur de 700 de polonezi, majoritatea dintre care erau militari¹⁵⁵. În anul 1795 generalul polon Ioachim Denisko a lansat chemarea: „La Valahia”. Astfel, un număr mare de polonezi s-au refugiat în spațiul românesc. În Țara Moldovei și-au găsit azil Ioachim Denisko, Ilinski, Rzdakiewicz, Berezowski, generalii Rymkiewicz și Xaver Dabrowski¹⁵⁶. Ei au rămas aici până în anul 1797, când au fost înfrânși de armata austriacă „în luptele de la Dobronăuți, Toporăuți și Boian”¹⁵⁷. Militarii poloni căzuți în prizonierat au fost executați în apropiere de Cernăuți la 17 iulie 1797. Generalul Ioachim Denisko cu 35 de subalterni a fost nevoit să se retragă la Dorohoi, apoi la Focșani. În cele din urmă, la cererea austriecilor, acest grup de polonezi a fost expulzat peste Dunăre¹⁵⁸.

Consulii și agenții ruși, aflați în Țara Moldovei, urmăreau acțiunile fugărilor din Polonia, supravegheau corespondența și legăturile lor. De asemenea, se vehicula și in-

¹⁴⁹ Teodor Bălan, *Emigranții poloni în Bucovina și Moldova în secolul al XIX-lea*. Extras din volumul omagial „Lui Dimitrie Marmeliuc”, p. 3.

¹⁵⁰ *Ibidem*.

¹⁵¹ *Documente turcești privind istoria României*, vol. III (1791-1812). Întocmit de Mustafa A. Mehmet, Editura Academiei, București, 1986, Doc. 42, p. 72-74.

¹⁵² *Ibidem*, p. 73.

¹⁵³ *Ibidem*, Doc. 43, p. 74.

¹⁵⁴ *Ibidem*, p. 75.

¹⁵⁵ Gheorghe Duzinchevici, *Quelques aspects des relations roumaino-polonaises au XIXe siècle (Interpretations, conceptions, compléments)*, p. 2; Florin Anghel, *Studiu preliminar al evoluției minorității polone din România Mare, 1918-1940*. În: RI, Serie nouă, tom. 8, nr. 1-2, 1997, p. 26.

¹⁵⁶ Teodor Bălan, *Emigranții poloni în Bucovina și Moldova în secolul al XIX-lea*. Extras din volumul omagial „Lui Dimitrie Marmeliuc”, p. 4.

¹⁵⁷ Florin Anghel, *Op. cit.*, p. 26.

¹⁵⁸ *Ibidem*.

formația că domnul Țării Moldovei, Alexandru Suțu, la indicația Porții, i-ar fi dat lui Andrzej Tadeusz Kościuszko 120.000 de ducăți de Olanda din vistieria țării¹⁵⁹. Poarta a manifestat toleranță față de polonezii refugiați în Moldova și în Valahia, dar la presiunea rușilor a fost nevoită să ordone expulzarea lor¹⁶⁰. Ulterior ambii domni, Mihai Șuțu și Al. Moruzi, sacrificând sentimentele intereselor de cârmuire, l-au felicitat pe consulul rus I.I. Severin cu ocazia înfrângerii polonezilor și a capturării lui Kościuszko¹⁶¹.

Criza politico-militară din Polonia s-a reflectat nemijlocit asupra sectorului economic din această țară. Potențialul economic a fost zdruncinat din temelie de rapturile teritoriale care au circumstanțiat următoarele fenomene: modificarea infrastructurii industriei și a rețelei căilor de comunicație; decăderea sau chiar ruinarea totală a unor ramuri industriale; criza sistemului financiar-bancar; impunerea legislației comerciale și vamale a Marilor Puteri; subminarea comerțului intern; strâmtorarea activităților de antreprenariat și de comerț, toate cauzând fluctuații masive ale populației.

Economia poloneză din perioada secolelor XVI-XVIII întrunea un șir de caracteristici care au fost sistematizate de către cercetătorul Witold Kula. Astfel, printre trăsăturile definitorii se evidențiază: persistența sistemului marilor domenii funciare bazate pe munca țăranilor aserviți; dominația zdrobitoare a agriculturii în economie; nobilimea reprezenta proprietarul exclusiv al pământului; obstacolele de ordin instituțional nu permiteau o mobilitate socială a populației; țăranii îndeplineau majoritatea prestațiilor sub formă de clacă; producția meșteșugărească, iar ulterior și cea manufacturieră erau concentrate în mare parte pe domeniile feodalilor; lipsa aproape totală a oricărui politici de stat în domeniul economiei, ceea ce oferea multiple libertăți nobilimii în acest domeniu; afecțiunea nobilimii pentru o consumație de lux, fenomen explicat prin trăsăturile specifice ale structurii sociale din Polonia¹⁶².

După primului partaj teritorial, „istoria i-a dat Poloniei cincisprezece ani de odihnă, pace”¹⁶³, fapt ce a permis promovarea unor reforme radicale, de modernizare a statului și a economiei naționale. Decăderea economiei poloneze, cauzată de războaiele de la începutul secolului al XVIII-lea (55 din cei 68 de ani, din perioada 1648-1716, au fost ani de război),¹⁶⁴ a fost depășită parțial în cea de-a doua jumătate de secol. Ramura de bază a economiei poloneze, cea agricolă, nu-și va reveni completamente în pofida numeroaselor încercări de redresare întreprinse de stat și nobilime¹⁶⁵. Teritoriul vast al statului polonez a fost un factor determinant în procesul de implementare a noilor elemente în sfera economică. Astfel, dacă în partea apuseană a statului agricultura se dezvoltă în baza economiei capitaliste, atunci în regiunile estice s-a dezvoltat în continuare economia iobăgistă de tip *folvark*, bazată

¹⁵⁹ *Documente Privind Istoria României. Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki (Seria nouă)*, Editura RPR, București, 1962, vol. I, p. 547, 551-552; Leonid Boicu, *Principatele Române în raporturile politice internaționale*, p. 69.

¹⁶⁰ Nicolae Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor. Extrase din corespondența ambasadurilor prusieni la Constantinopol și Petersburg cu privire la Țările Române*, Vol. II, partea VII, p. 349// <http://www.unibuc.ro/CLASSICA/acteiorga2/cuprins.htm> (Accesat la 03.02.2014); Veniamin Ciobanu, *Relațiile politice româno-polone între 1699 și 1848*, București, 1980, p. 174; Leonid Boicu, *Principatele Române în raporturile politice internaționale*, p. 124.

¹⁶¹ Hurmuzaki (Seria nouă), vol. I, p. 595; Leonid Boicu, *Principatele Române în raporturile politice internaționale*, p. 133.

¹⁶² Witold Kula, *Théorie économique du système féodal*, p. 13-14.

¹⁶³ С. М. Соловьёв, *История падения Польши. Избранные произведения*, Том 2, Феникс, Ростов на Дону, 1997, с. 331.

¹⁶⁴ Jerzi Topolski, *La regression économique en Pologne du XVIe au XVIIIe siècle*, p. 34.

¹⁶⁵ *Ibidem*, p. 36-37.

pe moșiile nobililor, care, la rândul lor, preferau sistemul de clacă¹⁶⁶. Țăranii aserviți constituiau 72% din numărul total al populației țării¹⁶⁷. Marii proprietari, sau magnații polonezi, aveau în proprietatea lor sate și chiar orașe întregi. De exemplu, Stanislas Lubomirski stăpânea 30 de orașe și 140 de sate, iar pe proprietățile lui Félix Potocki munceau 130.000 de persoane aservite¹⁶⁸. După suprafața lor, proprietățile familiei Radziwiłł în Lituania erau comparabile cu jumătate din teritoriul Irlandei¹⁶⁹.

Nobilii polonezi au fost copleșiți în permanență de mărfurile de lux occidentale, iar dorința de a obține mijloace financiare în vederea satisfacerii acestei necesități a condiționat în cea mai mare parte specializarea agrară a țării. Exportul de grâne domina exporturile generale ale economiei poloneze; astfel, nobilii au manifestat „o puternică tendință spre monocultură”¹⁷⁰. În ideologia „sarmatismului” șleahței poloneze persista mitul despre faptul că Polonia reprezintă „grânarul Europei”.

După estimările cercetătorului Victor Lusien Tapié, în prima jumătate a secolului XVIII și până la primul partaj teritorial, în ramura agrară se observă o creștere a volumului producției de grâne, destinat atât pentru realizarea pe piața internă, cât și pentru cea externă, orientată în două direcții primordiale: a) spre bazinul Mării Negre și Constantinopol; b) spre bazinul Mării Baltice prin portul Gdańsk¹⁷¹.

În plan european, exportul de grâne poloneze era favorizat și de creșterea pe parcursul anilor 1730-1770 a prețurilor la acest produs de trei ori¹⁷². Comparativ cu perioadele precedente, exporturile de grâne din Polonia s-au diminuat cu mult. Astfel, în secolul XVI prin portul Gdańsk anual se exportau 100.000 laszt¹⁷³, în secolul XVII această cifră a scăzut la 30.000 laszt, iar în primii ani ai secolului XVIII se exportau 10.000 laszt pe an¹⁷⁴.

În același timp, cercetătorul Jacek Kochanowicz constată că, de fapt, în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea volumul de cereale exportate a „scăzut dramatic datorită împărțirii teritoriale de la 1772 și a impunerii de către Prusia a unei taxe asupra traficului comercial pe ruta poloneză”¹⁷⁵. Între anii 1762 și 1769 prin portul Gdańsk se exportau anual 56.000 laszt de grâu, aducând încasări de aproximativ 20 mil. de zloti¹⁷⁶. În anii ce au urmat după prima împărțire teritorială exporturile de grâu scădeau chiar la 23.000 laszt pe an¹⁷⁷. Astfel, dacă în anii 1756-1765 prin portul Gdańsk

¹⁶⁶ Zdzisław Kaczmarczyk, Bogusław Lesnodorski, *Historia państwa i prawa polski od polowy XV wieku do r.1975*, p. 359-360.

¹⁶⁷ *Histoire générale des civilisations*, p. 198.

¹⁶⁸ Jean Fabre, *Stanislas-Auguste Poniatowski et l'Europe des lumières. Étude de cosmopolitisme*, deuxième édition. Éditions Orphis, 1984, p. 46.

¹⁶⁹ Eugen Weber, *Une histoire de l'Europe. Hommes, cultures et sociétés de la Renaissance à nos jours*. Tom II: *Des Lumières à nos jours*. Traduit de l'anglais par Dominique Guibert et Philippe Delamare, Fayard, Paris, 1986, p. 229.

¹⁷⁰ Jacek Kochanowicz, *Op. cit.*, p. 127.

¹⁷¹ Victor Lusien Tapié, *L'Europe Centrale et Orientale de 1689 à 1796. II. Russie – Etats de la maison d'Autriche. Pologne*, Paris, 1969, p. 134.

¹⁷² *История Польши*, с. 344.

¹⁷³ Laszt (în germană *last*) reprezintă o unitate de măsurare a volumului folosită în zona baltică, egală cu circa două tone de cereale. Această unitate de măsură era utilizată la comerțul cu ridicata a cerealelor, în special în cadrul exporturilor. Volumul unui laszt oscila între 2.715,5 și 3.297,6 litri. Witold Kula estima că un laszt era echivalent cu 2.878 litri, iar în cazul exporturilor de seară reprezenta 1.860 de kilograme (Witold Kula, *Théorie économique du système féodal*, p. 60).

¹⁷⁴ Bogusław Leśnodorski, *Les partages de la Pologne (Analyse des causes et essai d'une théorie)*, p. 24.

¹⁷⁵ Jacek Kochanowicz, *Op. cit.*, p. 120.

¹⁷⁶ *Ibidem*, p. 364.

¹⁷⁷ *Histoire de Pologne*, par Aleksander Gieysztor, Stefan Kieniewicz, Emmanuel Rostworowski, Janusz

se exportau anual 57.360 laszt de grâu și 79.570 laszt de seară, atunci între anii 1776-1785 aceleași cereale se exportau respectiv în volum de 50.410 laszt și, respectiv 32.490 laszt¹⁷⁸. Cercetătorul Tadeusz Korzon aprecia că în urma primei împărțiri teritoriale și a restricțiilor vamale impuse de Prusia exporturile de cereale din Polonia s-au diminuat cu mult, constituind 4 - 7,5% din recolta globală înregistrată pe țară¹⁷⁹. Istoricul S.Hoszowski estima că în aceeași perioadă se exportau 10 -15% din producția totală de cereale¹⁸⁰. Witold Kula considera că afirmațiile precum că s-au diminuat cu mult exporturile de grâne sunt foarte fragile¹⁸¹.

Din informațiile oferite de către cercetătorul Jerzy Topolski rezultă că în domeniul ramurii agricole s-au înregistrat anumite progrese, dar în cel al creșterii animalelor, în special a vitelor nu s-a înregistrat niciun progres. Creșterea vitelor, raportată la scară națională, atinge sfârșitul secolului al XVIII-lea doar 33%¹⁸². Este cert faptul că insuficiența vitelor crescute în țară urma a fi compensată prin importurile din afară, una dintre sursele importante și tradiționale fiind Țara Moldovei¹⁸³.

În prima jumătate a secolului al XVIII-lea se observă o anumită stagnare și în dezvoltarea mediului urban, excepție constituind numai orașul Thorun și portul Gdańsk¹⁸⁴, ultimul deținând și monopolul în comercializarea grâului. Din punct de vedere economic, regiunea Poloniei Mari prezenta zona cea mai dezvoltată, grație și faptului că au fost înființate un șir de centre urbane specializate în producerea articolelor textile. Mediul rural, dominat de reminiscențe feudale, a împiedicat dezvoltarea industriei manufacturiere poloneze după principiile capitaliste.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în orașe apar un șir de manufacturi, multe dintre care aparțineau magnaților Radziwiłł, Sapieha, Potocki¹⁸⁵. Polonia nu făcea excepție la capitolul participarea nobilimii în economia de schimb. Mulți aristocrați de-

Tazbir, Henryk Wereszcki, p. 366.

¹⁷⁸ Jacek Kochanowicz, *Op. cit.*, p. 122.

¹⁷⁹ T. Korzon, *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764-1794)*, t. I, Kraków-Warszawa, 1897, p. 339; t. II, p. 122.

¹⁸⁰ S. Hoszowski, *Handel Gdańska w okresie XV-XVIII w. // „Zeszyty naukowe WSE w Krakowie”*, nr. 11, Kraków, 1960, p. 10.

¹⁸¹ Witold Kula, *Théorie économique du système féodal*, p. 65.

¹⁸² Jerzy Topolski, *Op. cit.*, p. 37.

¹⁸³ A se vedea: Valentin Arapu, *Unele aspecte ale relațiilor comerciale dintre Moldova și Polonia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*. În: „Omagiu lui Vladimir Potlog și Constantin Drachenberg la 70 de ani, Editura Cartdidact, Chișinău, 1997; Idem, *Relațiile comerciale dintre Moldova și Republica Polonă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Considerații generale*. În: „Romanitate și românități la nord de Balcani (Materialele Simpozionului Internațional din 7-8 aprilie 2000)”, Chișinău, Editura Cartdidact, 2000; Idem, *Contribuția negustorilor evrei la raporturile economice dintre Țara Moldovei și Polonia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (Preliminarii generale)*. În: „In memoriam professoris Mihail Muntean”, Editura Cartdidact, Chișinău, 2003; Idem, *Contribuția negustorilor armeni la evoluția raporturilor economice dintre Țara Moldovei și Republica Polonă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*. În: „Pontes. Review of South – East European Studies”, nr. 1, CEP – USM, Chișinău, 2004; Idem, *Cadrul juridic al raporturilor economice moldo-polone în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (Preliminarii generale)*. În: „Studia In Honorem Pavel Cocârlă”. Studii de istorie medie și modernă”, Editura Cartdidact, Chișinău, 2006; Idem, *Comunitatea evreiască și raporturile economice dintre Țara Moldovei și Polonia (a doua jum. a sec. XVIII)*. În: „Studia Universitatis. Seria Științe Umaniste”, nr. 4 (44), Chișinău, 2011; Idem, *O roli армянских купцов в развитии торговых отношений между Молдавским княжеством и Речью Посполитой во второй половине XVIII века*. În: „Studia Universitatis. Seria Științe Umaniste”, nr. 4 (44), Chișinău, 2011; Idem, *Despre rolul negustorilor pământeni la dezvoltarea comerțului moldo-polon în a doua jumătate a sec. XVIII*. În: „Interferențe universitare – integrare prin cercetare și inovare. Conferința științifică cu participare internațională”. USM, 25-26 septembrie, Chișinău, 2012.

¹⁸⁴ Bogusław Leśnodorski, *Les partages de la Pologne (Analyse des causes et essai d'une théorie)*, p. 17.

¹⁸⁵ Ю. Мархлевский, *Из истории Польши*, с. 33.

veneau „întreprinzători”¹⁸⁶ grație și faptului că, printr-o lege specială, Dieta a autorizat ca nobilii să practice comerțul¹⁸⁷. Numai jumătate din numărul total al nobililor erau mari proprietari funciari, restul fiind fermieri, arendași, personal administrativ, mici proprietari care-și cultivau pământul singuri¹⁸⁸. Unul dintre membrii familiei Potocki a fondat o bancă, iar contele Malachowski și-a deschis pe cont propriu un magazin¹⁸⁹.

Unele manufacturi au fost create datorită preferințelor de lux ale magnaților polonezi, care imitau în palatele lor luxul de la Versailles. Cele mai somptuoase reședințe aparțineau familiilor Radziwiłł în Nieśwież, Potocki la Krystynopol și Tułczyn, Clodkiewicz în Czarnobyle, Lubomirski în Łancut (Łant), Czartoryski în Puławy, Sapieha în Koden, Jan Klemens și Gryf Branicki în Białystok¹⁹⁰. Modul luxos de viață al magnaților reprezenta și un atribut indispensabil al statutului social privilegiat în societate, statut menținut și prin întreținerea unor armate personale, care de multe ori erau mai numeroase și mai puternice decât armata regelui.

În Polonia a pătruns un număr însemnat de întreprinzători străini. Astfel, printre alogenii stabiliți în orașele poloneze în secolul al XVIII-lea un număr considerabil îl alcătuiau germanii și evreii. Către anul 1792, din totalul de 9 milioane de locuitori ai Poloniei, 700.000 (8%) erau nobili, 600.000 (7%) – burghezi, 900.000 (10%) – evrei¹⁹¹, 6.500.000 (72%) – țărani, 50.000 (0,5%) – clerul, 250.000 (2,5%), alte categorii – armeni, tătari, rascolnici¹⁹².

Manufacturile au apărut în Polonia cu scopul de a aproviziona piețele locale sau pentru a „substitui importurile” în cadrul domeniilor nobiliare¹⁹³. În ce privește producția manufacturieră, poziție dominantă dețineau întreprinderile din industria textilă, în special de producere a postavului. Cele mai importante manufacturi de fabricare a postavului au fost înființate de familia Radziwiłł în anul 1752¹⁹⁴. Activitatea acestor manufacturi depindea în mare măsură de nivelul de asigurare cu unele materii prime sau produse, cum erau, de pildă, vopselele aduse din Krolewiec (Königsberg)¹⁹⁵. În același timp, manufacturile poloneze, de fapt ca și cele din Imperiul Rus, se bazau pe munca șerbilor, cu salariu fiind remunerați doar meșterii străini. Cercetătorul polonez T. Korzon aprecia drept un fenomen progresist rolul manufacturilor poloneze din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, totodată remarcând că pe lângă aceste noi forme de producție se păstrau anumite reminiscențe de ordin feudal, inclusiv folosirea angajaților aserviți¹⁹⁶.

¹⁸⁶ Alexandru Florin Platon, *Op. cit.*, p. 299-320.

¹⁸⁷ Jobert Ambroise, *Histoire de la Pologne*, Paris, 1953, p. 37.

¹⁸⁸ Ciachir Nicolae, *Istoria modernă a Poloniei*, p. 19.

¹⁸⁹ Jobert Ambroise, *Op. cit.*, p. 37.

¹⁹⁰ Jean Fabre, *Op. cit.*, p. 46; Daniel Beauvois, *op. cit.*, p. 265.

¹⁹¹ În privința numărului evreilor, se consideră că înaintea primei împărțiri teritoriale a Poloniei, locuiau 600.000 de evrei (≈5% din numărul total al populației), iar la finele secolului XVIII numărul lor se ridica la 900.000 (≈6%) (*Histoire religieuse de la Pologne*, p. 302). Luate pe regiuni, cifrele sunt diferite. Astfel, în urma primului partaj teritorial în Galiția și Lodomeria evreii alcătuiau 9% din populație, în Lvov și în părțile orientale ei constituiau 17% (William O. Mc Cagg Jr., *Les Juifs des Habsbourg (1670-1818)*, Traduit de l'anglais par Myrto Gondicas, Press Universitaires de France, Paris, 1996, p. 57).

¹⁹² *Histoire de Pologne*, par A. Gieystor, St. Kieniewicz, Em. Rostworowski, J. Tazbir, H. Wereszchki, p. 370-371.

¹⁹³ Jacek Kochanowicz, *Op. cit.*, p. 131.

¹⁹⁴ Witold Kula, *L'histoire économique de la Pologne du dix-huitième siècle*, p.143.

¹⁹⁵ Idem, *Théorie économique du système féodal. Pour un modèle de l'économie polonaise 16e -18e siècles*, p. 21.

¹⁹⁶ Ю. Мархлевский, *Из истории Польши*, с. 33.

Stanislaw August Poniatowski a întreprins un șir de măsuri în vederea redresării economiei. În anul 1767 a fost înființată „Compania manufacturilor de lână” cu un capital de bază de 77.600 de złoți, care a fost împărțit în 120 cote-părți¹⁹⁷. Întreprinderea era administrată de către Andrzej Zamoyski¹⁹⁸, însă aceasta a funcționat o perioadă scurtă, falimentând în 1771. Un proiect ambițios al regelui prevedea crearea unui ansamblu întreg de manufacturi care ar fi produs variate mărfuri pe domeniile regale din regiunea Grodno. Toată această afacere urma a fi administrată de către trezorerul Lituaniei Antoni Tyzenhaus¹⁹⁹. Manufacturile din regiunea Grodno s-au dovedit a fi nerentabile și au fost lichidate în anul 1780. Falimentul companiilor industriale și comerciale poate fi explicat prin mai mulți factori. Primul dintre ei îl reprezintă dezastrea provocate în țară de pe urma formării confederației de la Bar și a primului partaj teritorial al Poloniei. Al doilea factor îl constituie diletantismul seniorial și lipsa cadrelor profesionale. Al treilea factor ține de imaturitatea și fragilitatea burgheziei poloneze, pe lângă care mai adăugăm și nerentabilitatea forței de muncă aservite, însoțită de inferioritatea calității mărfurilor poloneze de lux, mărfuri care nu făceau față concurenței cu cele din importuri. În același timp, toate aceste măsuri de modernizare pot fi explicate „prin acțiunile elitei culturale *iluministe*”²⁰⁰. Înșuși Stanislaw August Poniatowski, adus la tron cu sprijinul nemijlocit al Ecaterinei II, s-a relevat ca un reformator²⁰¹, dorind să transforme Polonia într-o monarhie parlamentară constituțională²⁰².

De o activitate mai îndelungată s-au bucurat manufacturile de producere a postavului din Polonia Mare, unele dintre ele supraviețuind chiar și în urma împărțirilor Poloniei. În teritoriile vestice și din nordul țării, un rol important în economie îl jucau întreprinderile editoriale și tipografiile, concentrate în special în Gdańsk și Wrocław²⁰³. Spre finele sec. XVIII, în Polonia funcționau 165 de întreprinderi miniere, 72 de confecționare a țesăturilor, 9 de fabricare a chimicalelor și 32 de tipografii, iar numărul total al persoanelor salarizate în anii '80 era aproximativ de 20.000²⁰⁴. După alte informații, oferite de A. Ezersky, în anii '80 în Polonia existau aproximativ 200 de manufacturi²⁰⁵.

Manufacturile poloneze din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea prezentau mai mult niște întreprinderi feudale decât capitaliste. Afirmția dată reiese din faptul că, de rând cu munca persoanelor salarizate, era pe larg folosită munca țăranilor iobagi și, respectiv, produsele finale ale manufacturilor erau destinate desfacerii mai mult pe domeniile magnaților și ale șleahței²⁰⁶. Manufacturile înființate de către magnați urmau să satisfacă necesitățile vitale ale domeniilor feudale, jucau astfel un rol de subordonare față de ramura de bază a economiei – producția agricolă.

¹⁹⁷ *История Польши*, с. 363-364.

¹⁹⁸ *Histoire de Pologne*, par Aleksander Gieystor, Stefan Kieniewicz, Emanuel Rostworowski, Janusz Tazbir, Henryk Wereszchki, p. 365.

¹⁹⁹ *Ibidem*.

²⁰⁰ Natalia Cantemir, *Op. cit.*, p. 12.

²⁰¹ În afară de reformele din sfera economică, Stanislaw August a contribuit mult la modernizarea societății în ansamblu, inclusiv a presei poloneze. Au apărut reviste de ținută europeană: „Kurier Warszawskie” - *Curierul Varșovean*, „Wiadomosci Warszawskie” - Știri Varșovene, „Gazeta Warszawska” - *Gazeta Varșoveană*, „Monitor” - revistă concepută după modelul englez al revistei „The Spectator” (Natalia Cantemir, *Op. cit.*, p. 16).

²⁰² *Histoire religieuse de la Pologne*, p. 259.

²⁰³ Б. Лесьнодорский, *Указ. соч.*, с. 120.

²⁰⁴ *История Польши*, с. 363-364.

²⁰⁵ В. К. Яцунский, *Указ. соч.*, с. 191.

²⁰⁶ Zdzislaw Kaczmarczyk, Boguslaw Lesnodorski, *Op. cit.* p. 363.

Geneza noilor elemente capitaliste era în strânsă legătură cu procesul de constituire și de evoluție a pieței interne în Polonia. Legăturile dintre diferite regiuni ale Poloniei se efectuau în primul rând pe linia comerțului²⁰⁷. Lichidarea punctelor vamale interne, în anul 1768, a pus capăt izolării economice a marilor latifundii aflate în proprietatea magnaților²⁰⁸. După prima împărțire teritorială, comerțul extern polonez se orientează mai mult spre sud, în special spre Țara Moldovei și Marea Neagră, deoarece Prusia blocase gurile Vistulei. În anul 1782 Seimul a înființat „Compania comerțului din Marea Neagră”. În baza unui acord comercial încheiat cu Imperiul Rus, partea polonă, cu stăruințele nemijlocite ale lui Prot Pototki, înființează „Compania Comerțului Oriental” (*Kompania dla Handlow Wschodnich*) din Herson (Kherson) cu un capital statutar de 120.000 galbeni²⁰⁹. Ulterior această companie a fost dotată cu o flotilă compusă din cinci corăbii²¹⁰. În același timp, constatăm faptul că reorientarea exportului polonez de grâne din bazinul Mării Baltice spre cel al Mării Negre, a fost o consecință directă și nefastă a politicii promovate de Marile Puteri. Prusia controla căile de acces spre Gdańsk, stabilind la toate mărfurile exportate din Polonia pe Vistula, Vatra și Odra o taxă vamală în mărime de 12% din valoarea lor²¹¹, ceea ce în cele din urmă a redus substanțial exportul grânelor prin filiera baltică. Imperiul Rus, profitând de consecințele primei împărțiri teritoriale a Poloniei, încuraja exporturile și importurile poloneze prin porturile controlate de ruși din Marea Neagră, storcând de pe urma lor și profituri fabuloase²¹².

Reformarea sistemului comercial s-a soldat cu rezultate mai semnificative comparativ cu alte domenii. În Cracovia negustorii se bucurau de posibilități comerciale mai favorabile și, respectiv, aici și-au găsit teren de activitate numeroși comercianți străini. În Varșovia statutul negustorilor străini era lezat de multiple restricții, cei lipsiți de cetățenie și negustorii de alte confesiuni, cu excepția catolicilor, nu aveau dreptul de a efectua operații comerciale. Pentru a căpăta acest drept erau necesare obținerea cetățeniei, pe care o puteau căpăta numai catolicii, și achitarea unei taxe de 100 de ducați²¹³. În acest context este semnificativă situația în care se afla comunitatea evreilor. Astfel, două treimi din evreii stabiliți în Polonia locuiau în orașe, majoritatea fiind negustori, meșteșugari, comisionari, dar din punct de vedere juridic nu făceau parte din tagma burgheză. Printr-un act legislativ, emis în anul 1764, a fost abrogată dieta autonomiei evreiești, limitându-li-se și drepturile de a se stabili în orașe. Pentru a proteja creștinii de concurența evreilor, cei din urmă au fost supuși la o fiscalitate

²⁰⁷ *Польша на путях развития и утверждения капитализма*, с. 8-9.

²⁰⁸ Э. Л. Галич, *Указ. соч.*, с. 69

²⁰⁹ Nicolae Ciachir, *Istoria modernă a Poloniei*, p. 18; История Украинской ССР, том 3, Киев, 1983, с. 462; *Histoire de Pologne*, par Aleksander Gieysztor, Stefan Kieniewicz, Emanuel Rostworowski, Janusz Tazbir, Henryk Wereszycki, p. 366-367.

²¹⁰ Andrzej Dziubiński, *Aperçu des relations économiques polono-roumaines dans la deuxième moitié du XVIII siècle*, p. 112; Idem, *Na szlakach Orientu. Handel między Polska a Imperium Osmańskim w XVI-XVIII wieku*, Wrocław, 1997, p. 267-275. Celor cinci corăbii de negoț li s-au dat următoarele nume: „Polonia”, „Ucraina”, „Podolia”, „Lampoli” și „Sfântul Petru”. («Польские земли в составе Российской Империи. Знамена польских частей в составе российской армии». // <http://www.vexillographia.ru/russia/polska.htm>. (Accesat la 03.02.2014).

²¹¹ М. Любавский, *История западных славян (прибалтийских, чехов и поляков)*, Москва, Издательство: Издание М. и С. Сабашниковых, 1918, с. 332.

²¹² А. Я. Манусевич, *Указ. соч.*, с. 57.

²¹³ Ludwik Kubala, *Handel i przemysł za czasow Stanilawa Augusta. Obditka z "Kraju"*, Krakow, 1872, p. 18-19.

suplimentară²¹⁴. Pentru importul mărfurilor de consum, negustorii polonezi de confesiune catolică plăteau o taxă în mărime de 8%, iar cea plătită de evrei alcătuia 10%. Respectiv, pentru exportul mărfurilor, comercianții polonezi catolici achitau o taxă în mărime de 10%, iar negustorii evrei plăteau o taxă de 12%. De asemenea, fiecare negustor mai plătea o taxă suplimentară de 4,5 zloți în folosul Camerei de Comerț²¹⁵.

Existența multiplelor vămi particulare interne, privilegiile magnaților și ale șleahței (aceștia erau scutiți de taxele vamale) constituiau bariere serioase pentru dezvoltarea comerțului polonez în cadrul și în afara țării. La învierea comerțului polonez a contribuit decizia Seimului din 1764, prin care a fost constituită vama generală și au fost anulate privilegiile vamale ale șleahței, iar în urma primei împărțiri teritoriale a Poloniei au fost luate măsuri de facilitare a comerțului intern prin introducerea unui sistem unic de măsuri, greutăți și de creditare. De asemenea, a fost formată „Comisia financiară” care se ocupa de controlul și supravegherea comerțului și industriei. În anul 1768 acestei comisii i s-a acordat dreptul de judecată și de mediere a tuturor diferendelor și litigiilor iscate între negustorii polonezi și cei străini²¹⁶.

Astfel, situația Poloniei în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea s-a caracterizat printr-un amestec tot mai accentuat al Rusiei, Prusiei și Austriei, anarhia șleahței și decăderea economiei, ceea ce în cele din urmă a dus la pieirea statului și la pierderea independenței poporului polonez. Dinastia saxonă, instaurată cu sprijinul din afară, nu a reușit să se impună în cadrul țării și să guverneze în mod absolut. Lipsa unui suport politic și social al regilor din dinastia saxonă, interesele de clan ale magnaților, ideologia „sarmatismului” împărtășită de șleahță au favorizat în mod direct starea de anarhie și incertitudine politică. Sistemul constituțional al republicii nobiliare, tutelat de confederați, masca acțiunile violente ale magnaților. În consecință în secolul al XVIII-lea Polonia „nu era nici monarhie absolută, nici administrație abilă, neavând mai ales, o politică economică activă a statului”²¹⁷.

Perturbările politice din statul polon, agravate de partajele teritoriale, au zguduit din temelie sistemul politic existent și au redus la zero principul european al echilibrului de forțe. Imens după teritoriu, statul polon s-a dovedit a fi vulnerabil în fața atacurilor din afară, iar posibilitățile de a opune o rezistență eficientă invadatorilor au fost diminuate din cauza sistemului militar depășit, modernizat în grabă, dar cu mari carențe. Calea extensivă de dezvoltare s-a dovedit a fi inacceptabilă pentru Polonia, iar necesitatea realizării unor reforme radicale a fost sesizată și transpusă în viață prea târziu pentru a mai putea spera la o salvare miraculoasă. Conservatismul și „sarmatismul” șleahței au frânat cu mult procesul de modernizare a statului polon.

Spiritul de inovație și modernizare s-a manifestat în Polonia după principiul social și teritorial, lipsind o concepție de stat clară în domeniu. Manufacturile erau înființate la inițiativa magnaților și a regelui, dar principiile lor de activitate erau marcate de puternice reminiscențe feudale, inclusiv utilizarea pe larg a muncii țărănilor aserviți. În același timp, unele dintre manufacturile înființate și-au continuat activitatea și după partajele teritoriale ale Poloniei.

²¹⁴ *Ibidem*, p. 19.

²¹⁵ *Ibidem*, p. 18-19.

²¹⁶ Jerzy Michalski, *Miasta polskie w XVIII wieku*. În: „Miasta polskie w tysiącleciu”, Warszawa, 1965, p. 72; *Historia Polski*, tom II(1764-1864), Czesc I, 1764-1795, Pod redakcją Stefana Kieniewicza i Witolda Kuli, Warszawa, 1958, p. 49.

²¹⁷ Witold Kula, *L'histoire économique de la Pologne du dix-huitième siècle*, p. 133.

COMITETUL PROVIZORIU AL BASARABIEI

Alexei AGACHI

Abstract. The study approaches the issue of foundation, the structure, functions and activities of the Provisional Committee of Bessarabia created at 4 July 1816 by the Governor (*наместник* – rus.) of Bessarabia, A. N. Bahmetiev, in order to eliminate abuses in the administration of the region and to participate at the elaboration of a new permanent Settlement of Bessarabia's administration. The paper elucidates the opposition of Committee' councillors elected by the local nobility who supported the development of a new project of the Settlement funded on the local laws and customs versus the evident trends of Russian councillors included in the Committee as state's representatives to remove the local laws and to expand the spheres of using the Russian law and language in the regional administration and, therefore, to limit the autonomy of Bessarabia.

Keywords: administration, Settlement, autonomy, Bessarabia, boyar, Committee, councillor, Council, department, gubernia, Governor, instructions, ispravnic, law, legislation, language, nobility, opposition, region, county

Cuvinte-cheie: Administrație, așezământ, autonomie, Basarabia, boier, comitet, consilier, consiliu, departament, gubernie, guvern, guvernator, instrucțiune, ispravnic, lege, legislație, limbă, namesnic, nobilime, opoziție, regiune, ținut

Având în vedere faptul că la reorganizarea administrativă a regiunii Basarabia a participat în anii 1816-1818 și Comitetul provizoriu al Basarabiei, activitatea căruia încă nu și-a aflat o elucidare plenară și detaliată în literatura de specialitate, precum și faptul că studiile recente consacrate activității acestui organ conțin mari lacune, inexactități și chiar erori – nu sunt utilizate un șir de documente importante care țin de activitatea comitetului, nu sunt clarificate cauzele și consecințele apariției unor grave contradicții între membrii comitetului, sunt comise omiteri importante privitor la componența numerică și națională a comitetului, nefiind elucidat și apreciat rolul Comitetului provizoriu în procesul reorganizării administrative a Basarabiei în limita anilor 1816-1818, când regiunea se afla sub dominația țaristă etc., etc., ne-am asumat drept scop ca în acest studiu să elucidăm și să apreciem la justa valoare, multilateral și profund procesul de organizare și activitatea Comitetului provizoriu, rolul acestuia în organizarea administrativă a Basarabiei și în elaborarea așezământului de organizare administrativă a regiunii, intrat în vigoare în luna aprilie 1818, utilizând un șir de documente inedite introduse pentru prima dată în circuitul științific¹.

După demisionarea benevolă, din cauza înrăutățirii sănătății, a guvernatorului civil Scarlat Sturdza, expusă în raportul adresat țarului Alexandru I la 19 mai 1813², guvernator civil interimar al Basarabiei a fost numit de către țar la 17 iunie 1813 gene-

¹ Având în vedere spațiul limitat al acestui studiu, ne-am propus să abordăm istoriografia problemei într-un studiu special.

² Arhiva Națională a Republicii Moldova (în continuare – ANRM), F. 2, inv. 1, d. 65, f. 37 - 37v.

ralul I. Harting, care era și comandant militar al Basarabiei „până la numirea unui nou guvernator”³.

Din cauza că autoritățile guvernamentale de la Petersburg și, în special, țarul Alexandru I erau preocupați de rezolvarea problemelor ce țineau de amenajarea Europei după înfrângerea Franței și înlăturarea lui Napoleon Bonaparte, numirea unui nou guvernator civil și ducerea la bun sfârșit a organizării administrative a Basarabiei a întârziat mult. În același timp, generalul Harting, în contradicție cu prevederile așezământului de organizare a Basarabiei, adoptat în anul 1812, care prevedea acordarea autonomiei Basarabiei pe baza legilor și obiceiurilor locale (a pământului), a început promovarea cu insistență a unei politici pro-imperiale, stăruind asupra lichidării autonomiei Basarabiei și transformării ei în gubernie rusă, administrată potrivit legislației ruse și anihilării legilor și obiceiurilor locale. Toate acestea au condus la o mare dezordine în administrarea regiunii, provocând nemulțumirea și protestul din partea tuturor categoriilor sociale ale locuitorilor Basarabiei, fapt care și-a găsit exprimare în fuga locuitorilor peste hotarele țării și trimiterea unui șir de jalobe la Petersburg din partea nobilimii basarabene.

După terminarea Congresului de la Viena, țarul Alexandru I s-a întors în Rusia. Fiind informat despre situația din Basarabia, a rămas profund nemulțumit de dezordinea ce domnea în administrația regiunii și îndeosebi de fuga băștinașilor peste hotare, ceea ce depopula regiunea și deteriora imaginea Rusiei în fața popoarelor balcanice, din care cauză țarul s-a implicat personal în treburile basarabene. Pentru a calma spiritele din societatea basarabeană, țarul a adresat, la 1 aprilie 1816, un rescript exarhului și mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodonî, în care își exprima nemulțumirea față de modul de guvernare a Basarabiei, locuitorii căreia, din cauza samovolniciilor comise de către funcționari, au început să fugă peste hotare, înștiințându-l pe mitropolit că intenționează să înființeze în Basarabia instituția namesnicului, subordonată direct țarului, să dăruiască regiunii „o guvernare civilă potrivit moravurilor, obiceiurilor și legilor ei”, adăugând că „toate categoriile locuitorilor au drepturi egale la această moștenire a strămoșilor săi” și toți: „clerul, nobilimea, cetățenii și poporul trebuie să găsească egală apărare și acoperământ în noul așezământ”⁴. Drept urmare, la începutul anului 1816, I. M. Harting este demis din funcția de guvernator civil interimar al Basarabiei și în acest post a fost numit guvernatorul civil al guberniei Ekaterinoslav I.H. Kalagheorghe. Alexandru I, dându-și bine seama că pentru ameliorarea situației din Basarabia sunt necesare măsuri excepționale, instituie postul de namesnic⁵ plenipotențiar al Basarabiei, numindu-l la 21 mai 1816 în acest post pe A.N. Bahmetiev, general-locotenent, guvernator general al Podoliei, acordându-i puteri extraordinare, scos din subordinea ministerelor guvernului rus și obligat să poarte toată corespondența privitor la treburile Basarabiei direct cu țarul. Crearea namesniciei a avut consecințe grave pentru Basarabia.

Cum menționa Ia. S. Grosul: „Întemeierea instituției namesnicului, limitarea drepturilor guvernatorului și a guvernului regional constituie o nouă etapă și următorul pas pe calea reducerii dreptului de autonomie a Basarabiei”⁶.

³ ANRM, F. 5, inv. 1, d. 1, f. 364; inv. 2, d. 1, f. 21, 23.

⁴ Стадницкий А., *Гавриил Бэнулеску-Бодони, экзарх молдо-влахийский (1808-1812), митрополит Кишинёвский 1813-1821*, Chișinău, 1897, p. 289.

⁵ Namesnicie (namesnic) – instituție caracteristică sistemului administrativ rus, care a evoluat în sec. XIX-XX în mod de administrare a coloniilor anexate la Imperiul Rus în frunte cu un împuternicit plenipotențiar, scos din subordinea organelor și structurilor guvernamentale și subordonat direct țarului Rusiei.

⁶ Гросул, Я. С., *Автономия Бессарабии в составе России. 1812-1828 гг.*, în Гросул, Я. С., *Труды по*

A. N. Bahmeiev, sosind la Chișinău și intrând în exercițiul funcțiunii la 28 iunie 1816, a hotărât înainte de toate să calmeze spiritele alarmate din societatea basarabeană zguduită de modul de guvernare a lui Harting. În acest scop, el dă publicității, în aceeași zi, la 28 iunie 1816, un manifest în care anunță următoarele:

- 1) regiunea Basarabiei va fi guvernată în baza legislației sale locale și în conformitate cu moravurile, obiceiurile și privilegiile care aparțin fiecărei categorii sociale aparte;
- 2) scutirea de plată a impozitelor, termenul căreia a expirat în octombrie 1815, este prelungită până la 1 ianuarie 1817;
- 3) este prelungită eliberarea locuitorilor acestei regiuni de la serviciul militar;
- 4) va fi permis exportul vitelor cornute mari și mici, iar acestei ramuri a comerțului extern îi va fi acordată în viitor libertatea deplină;
- 5) exportul pâinii va fi permis printr-o hotărâre specială la timpul său;
- 6) tuturor locuitorilor din orice categorie socială li se acordă dreptul să-mi adreseze reclamații, jalobe, diverse cerințe în limbile moldovenească (română – A. A.) și greacă, fără necesitatea de a le traduce în limba rusă⁷.

În aceeași zi, la 28 iunie 1816, A. N. Bahmetiev adresează o scrisoare exarhului și mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, la care anexează un exemplar al manifestului adresat locuitorilor Basarabiei, care conținea anunțul despre „intrarea mea în exercițiul funcțiunii de administrare a acestei regiuni (Basarabia – A. A.)”⁸, rugându-l ca manifestul să fie citit în toate bisericile Chișinăului, iar ulterior îi va trimite mai multe exemplare pentru a fi citite în toate bisericile Basarabiei.

Chiar a doua zi, adică la 29 iunie 1816, A. N. Bahmetiev trimite mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni o altă scrisoare, comunicându-i intenția „ca organizarea internă a Basarabiei să fie întocmită potrivit regulii de participare a însăși nobilimii, prin intermediul reprezentanților săi”. Mai apoi afirmă că dreptul de a emite dispoziții bazate pe legile și obiceiurile locale va fi încredințat unui Comitet provizoriu regional, sub președinția unui funcționar numit din partea statului și constituit din patru dintre cei mai stimați nobili, distinși prin onoare și încredere. Apoi anunță că în funcția de președinte al comitetului el îl numește pe guvernatorul civil al guberniei Ekaterinoslav, consilier titular de stat I. H. Kalagheorghe, iar alegerea celorlalți membri „o lasă la discreția însăși a nobilimii”. Deși alegerea deputaților o lăsa în seama nobilimii, namesnicul cere, totuși, mitropolitului „să participe și să aibă grijă de alegerea membrilor din partea nobilimii cu o stăruință demnă de urgența dictată de binele necesar și chiar de necesitatea apărării justiției”⁹.

În raportul expediat țarului la 30 iunie, adică a treia zi de la intrarea în exercițiul funcțiunii, A. N. Bahmetiev a comunicat suveranului rus conținutul și scopurile primelor sale acțiuni privitor la administrarea Basarabiei: „Până la instituirea administrației regionale de aici potrivit unui nou regulament de organizare, eu am considerat necesar să alcătuiesc o administrație temporară cu denumirea de Comitetul provizoriu al Basarabiei, alcătuit din cei mai distinși nobili aleși din rândurile nobilimii și trei funcționari din partea statului. Cu ajutorul acestui organ, sub supravegherea mea, se va da curs tuturor activităților de administrare a regiunii, fără a atinge com-

⁷ ANRM, F. 5, inv. 3, d. 564, f. 8v - 9.

⁸ *Ibidem*, F. 2, inv.1, d. 467, f. 2 - 2v.

⁹ *Ibidem*, f. 3v - 5v.

petențele celor două departamente de aici, stabilite în baza regulamentului anterior. Acest nou comitet își va îndrepta atenția asupra lichidării asupra locuitorilor și apărării drepturilor lor. În plus, se va îngriji de verificarea conturilor, se va interesa de impozitele adunate în regiune, de utilizarea lor și de modul de formare a acestor impozite, având de asemenea obligația să descopere greșelile comise la examinarea reclamațiilor și să adopte decizii definitive în privința lor”¹⁰.

Astfel, potrivit afirmațiilor namesnicului din scrisoarea adresată exarhului și mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni și din raportul adresat țarului Alexandru I, Comitetul provizoriu al Basarabiei urma să fie constituit din 7 membri, dintre care trei, inclusiv președintele comitetului I. H. Kalagheorghe, numiți din partea statului și alți patru membri aleși din rândurile nobilimii basarabene, profilându-se astfel o mică majoritate în favoarea nobilimii. N. A. Bahmetiev a mai numit din partea statului pe Matei Crupenschi și A. P. Iușnevski¹¹. Primul dintre ei deținea funcția de consilier al celui de-al doilea departament al guvernului regional, gestionând toate finanțele regiunii, inclusiv concesiunile, veniturile și averile statului, veniturile și cheltuielile regiunii, încasarea diverselor taxe și impozite, prestațiile locale ale locuitorilor etc., ceea ce făcea prezența lui în componența comitetului absolut necesară, păstrându-și concomitent și vechea funcție. Cel de-al doilea era considerat un bun cunoscător al situației din regiune, deoarece în anii 1809-1812 a lucrat în cancelaria senatorilor ruși S. Kușnikov și V. I. Krasno-Milașevici, președinți ai Divanurilor Țării Moldovei și ai Țării Românești, iar de la 2 octombrie 1812 și până la 16 noiembrie 1814 a lucrat în cancelaria guvernatorului civil al Basarabiei¹², acestuia revenindu-i și funcția de șef al cancelariei comitetului, care era alcătuită din două secții: rusă și moldovenească, în cea rusă figurând un secretar, un adjunct al secretarului ce cumula și funcția de arhivar, un registrator și patru cancelariști, iar în cea moldovenească au fost numiți un secretar și trei cancelariști, statele cancelariei fiind confirmate de către Bahmetiev. În secția rusă a fost numit secretar Krasnikov, adjunct de secretar – Marcenko. În secția română secretar a fost numit sătrarul Iordache Alexandri, iar funcțiile de cancelariști au revenit lui Costache Ciornei, Dumitru Samson și Grigore Sandul¹³.

Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni i-a prezentat o listă alcătuită nu din patru, ci tocmai din nouă candidați din partea nobilimii, sperând că namesnicul va selecta patru membri, precum era preconizat. A. N. Bahmetiev însă, dorind să-și afișeze bunele intenții față de mitropolit, față de Basarabia și nobilime, precum și pentru a evita nemulțumirile boierilor care ar fi fost excluși din listă, mai nutriend și speranța că numărul mai mare de membri va contribui la înlesnirea lucrărilor comitetului, mulțumește mitropolitului pentru participare la alegerea membrilor și, enumerându-i pe nume: General-maiorul Ilie Catargiu, consilierii de stat Alexandru Ghica, Gheorghe Millo, spătarul Ioan (Ioan) Sturdza, Iordache Bucșenescu, Panaite Cazimir; căminarul Ioan Pruncul, stolnicul Matei Râșcan, banul Toader Bașota, conchide univoc: „Eu îi confirm pe toți în această funcție”¹⁴. Astfel, numărul Comitetului provizoriu al Basarabiei s-a majorat de la 7 la 12, majoritatea covârșitoare aparținând reprezentanților nobilimii.

¹⁰ *Ibidem*, f. 15 - 16.

¹¹ *История Молдавии. Документы и материалы*. Кишинёв, 1957, том II, с. 229 (în continuare – ИМДМ); ANRM, F. 2, inv. 1, d. 467, f. 19 - 19v.

¹² ИМДМ, Кишинёв, 1957, том II, с. 229, 553 - 556, 561.

¹³ ANRM, F.2, inv.1, d. 467, f. 255v - 256; F. 4, inv. 1, d. 1, f. 1-3.

¹⁴ *Ibidem*, f. 18 - 18v.

La 3 iulie 1816 A. N. Bahmetiev anunța înființarea comitetului, invitându-l pe I. H. Kalagheorghe să ocupe postul de președinte¹⁵, preconizând deschiderea lucrărilor pe data de 4 iulie 1816, care într-adevăr și-a început lucrările la această dată¹⁶. Sarcinile care stăteau în fața Comitetului provizoriu au fost stabilite în instrucțiunile de la 3 iulie și 23 august 1816, adresate acestui organ de către namesnic. În prima instrucțiune comitetul era însărcinat să restabilească ordinea în administrația Basarabiei în baza așezământului din anul 1812, „fără abateri de la drepturile și obiceiurile regiunii de aici și utilizând, în caz de necesitate, legile existente în acest domeniu din guberniile ruse”¹⁷, elaborând instrucțiuni de serviciu pentru ispravnici și administrațiile provizorii ale ținuturilor, alcătuite din ispravnic, revizor numit din partea guvernului și samiș. Astfel, chiar de la bun început, prin admiterea utilizării legilor ruse, se deschidea calea multiplelor și gravelor abateri de la prevederea organizării administrației regiunii în baza legilor și obiceiurilor locale.

A. N. Bahmetiev nu s-a limitat numai la faptul de a da indicații despre elaborarea instrucțiunilor de serviciu pentru ispravnicii ținuturilor, dar a expus și aspectele principale ale activității lor: să fie restabilită și respectată ordinea polițienească în ținuturi, să fie adunate veniturile legale ale haznlei fără asuprirea locuitorilor, să fie numiți în fiecare ținut revizori din partea guvernului, care să supravegheze activitatea ispravnicului și situația din ținut. Ispravnicul, revizorul și samișul alcătuiau un singur organ intitulat administrație provizorie a ținutului. Ei urmau să se adune săptămânal în ședință pentru a examina executarea indicațiilor primite de la organele superioare, a stabili, de comun acord, prestațiile și impozitele, a judeca litigiile dintre locuitori și a emite sentințe numai cu acordul comun al celor trei funcționari sau cu majoritatea de voturi, sentința fiind anunțată părților conflictuale și executată, dacă părțile cădeau de acord. În caz contrar, partea nemulțumită avea dreptul de apel în primul departament al guvernului regional în decurs de două luni, după expirarea cărora, în cazul lipsei apelului, sentința era executată.

De asemenea, în scopul instaurării ordinii în administrația regiunii, Comitetul provizoriu trebuia să asigure funcționarea organelor polițienești în târguri, orașele și sate, să numească căpitani de târg, sotnici, deseatnici și staroști; să verifice devizele veniturilor haznlei, a cheltuielilor din perioada precedentă și raportul dintre sumele stabilite spre încasare și cele încasate; să examineze jaloabele locuitorilor asupra funcționarilor, să efectueze anchetarea acestora și să emită decizii definitive; să organizeze serviciul poștal și să stabilească în mod echitabil prestațiile locuitorilor pentru întreținerea acestui serviciu; să examineze prestațiile impuse locuitorilor la furnizarea lemnului, fânului etc., nimicind imediat încasările nelegitime; să examineze problema organizării serviciului de pază a frontierei cu participarea călărașilor și scutirea locuitorilor satelor de la acest serviciu; să examineze problema stabilirii în regiune a coloniștilor străini și soluționarea conflictelor apărute în legătură cu strămutarea acestora¹⁸.

Primind instrucțiunea lui Bahmetiev, Comitetul provizoriu, datorită faptului că lucrările trebuiau să se desfășoare în baza legilor și obiceiurilor locale, chiar în ședința de a doua zi a luat decizia de a crea o comisie formată din membrii aleși

¹⁵ *Ibidem*, F. 4, inv. 1, d. 48, f. 7.

¹⁶ ИМДМ, Кишинёв, 1957, том. II, с. 229.

¹⁷ ANRM, F. 4, inv. 1, d. 48, f. 4.

¹⁸ *Ibidem*, f. 1 - 6v.

din partea nobilimii pentru a selecta și a prezenta legile și obiceiurile locale care au existat în Principatul Moldovei și potrivit cărora Basarabia a fost administrată până la includerea ei în componența Imperiului Rus¹⁹. Însă nu se cunoaște cine anume a fost ales în această comisie.

Un alt act întreprins de către Comitetul provizoriu a fost numirea ispravnicilor în cele 9 ținuturi ale Basarabiei, toți fiind români de naționalitate și confirmați în funcție de către Bahmetiev²⁰.

Guvernul regional al Basarabiei a fost subordonat Comitetului provizoriu, urmând să-i prezinte acestuia informațiile solicitate. Începându-și activitatea, Comitetul provizoriu a cerut de la guvernul regional, la 12 iulie 1816, două categorii de informații. Având grijă în primul rând de veniturile haznlei, comitetul a cerut copiile autentificate ale contractelor de dare în concesiune a tuturor surselor de venituri care se concesionează în regiune, această informație referindu-se la activitatea guvernului regional. Cealaltă categorie de informații, cu mult mai vastă, se referea la activitatea administrației ținutale, la funcțiile, obligațiunile, drepturile, veniturile și modul de activitate a administrației locale, inclusiv: funcțiile judecătorești ale ispravnicilor, litigiile rezolvate definitiv și cele transferate autorităților regionale, privilegiile și veniturile ispravnicilor obținute din activitatea judecătorească, dreptul de a beneficia de scutelnici, de a aplica pedepse corporale; numărul de călărași puși la dispoziția ispravnicilor și serviciile îndeplinite de aceștia, cum sunt ei selectați, sursele de întreținere a acestora și dacă sunt întreținuți de către locuitori; numărul ocoalelor, a ocolașilor și a satelor din fiecare ocol, funcțiile și sursele de întreținere a ocolașilor și taxele plătite de locuitori pentru întreținerea lor, cui sunt ei subordonați; numărul târgurilor din ținuturi și dacă în ele sunt căpitani de târg și funcțiile lor, sursele de întreținere și cui se subordonează; dacă în sate există vornici și deseatnici, măsurile prevăzute pentru ca ultimii să nu-i deranjeze pe locuitori, sustrăgându-i de la îndeplinirea prestațiilor stabilite; dacă este respectată echitatea în problema încartuirii, care categorii de locuitori sunt scutiți de încartuire și în baza căror hotărâri sau privilegii, lungimea hotarului în ținuturile de frontieră păzit de locuitori, numărul pichetelor de la cordon și numărul oamenilor din pichete; ce fel de munci îndeplineau țărani în folosul boierilor până la anexarea Basarabiei la Rusia, îndeosebi în ținuturile Codru, Greceni și Hotărniceni, care asigurau paza frontierei; modificările prestațiilor locuitorilor din aceste ținuturi după includerea Basarabiei în componența Imperiului Rus și cine a efectuat modificările. Urma să se indice câți locuitori au fugit peste hotare și câți au venit de peste hotare după anexarea Basarabiei, precum și cauzele care au provocat fuga locuitorilor și dacă există prestații deosebit de împovărătoare pentru țărani. La informațiile prezentate trebuiau anexate dispozițiile domnilor Moldovei privitor la prestațiile țăranilor²¹.

În așteptarea informațiilor, Comitetul provizoriu, potrivit instrucțiunilor primite de la namesnic, a hotărât să înceapă restabilirea ordinii în administrația locală, elaborând un proiect provizoriu al funcțiilor de serviciu ale ispravnicilor. În procesul elaborării acestui act au apărut mari divergențe între membrii comitetului aleși din partea nobilimii locale pe de o parte și președintele comitetului și membrii numiți din partea guvernului pe de altă parte. În locul unui proiect comun au fost

¹⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 463, f. 4 - 4v.

²⁰ *Ibidem*, f. 36 - 36v.

²¹ ANRM, F. 4, inv. 1, d. 44, f. 2 - 8.

elaborate două proiecte: unul întocmit de către boieri și altul – sub supravegherea lui I. H. Kalagheorghe. Ambele proiecte au fost prezentate namesnicului fără a se indica deosebiriile dintre ele, deși trebuiau discutate în ședința comună. Acest fapt a provocat nemulțumirea lui Bahmetiev, deoarece proiectul prezentat de Kalagheorghe nu era semnat de către consilierii nobilimii locale, iar proiectul elaborat de consilierii general-maiorul Catargiu, Millo, Ioan Sturdza, Panaite Cazimir, banul Bașota, căminarul Pruncul și Matei Râșcan nu avea semnăturile președintelui și a celorlalți participanți la ședință, în timp ce namesnicul înaintase indicații ferme ca deciziile comitetului „să fie adoptate în baza acordului comun”. În aceste circumstanțe, Bahmetiev, ignorând angajamentul consilierilor nobilimii „de a elabora o instrucțiune largă, care, bazându-se pe obiceiurile acestei regiuni (Basarabia – A.A.), să servească pentru totdeauna drept directivă pentru ispravnici”²² și, invocând necesitatea de a nu pierde timpul, a “considerat necesar de a alcătui mențiunile reguli și obligațiunile ale ispravnicilor ținuturilor, potrivit obiceiurilor regiunii și a circumstanțelor actuale ale acesteia”²³. În continuare, fără a le mai discuta, le-a întârit și le-a înaintat comitetului spre executarea corespunzătoare.

Neglijarea instrucțiunii elaborate de către consilierii nobilimii și a promisiunii acestora de a elabora o nouă instrucțiune largă pentru ispravnici, la fel ca și elaborarea instrucțiunii provizorii de către însuși Bahmetiev, mai bine zis, în cancelaria acestuia, întărirea instrucțiunii de către namesnic și aplicarea ei în practică fără ca aceasta să fie examinată în comitet cu participarea reprezentanților nobilimii nu putea să nu provoace suspiciunea și nemulțumirea consilierilor nobilimii. Astfel, a fost pus începutul disensiunilor, îngrijorărilor, suspiciunilor și nemulțumirilor care se vor răsfrânge direct asupra activității Comitetului provizoriu.

Pentru a evidenția mai clar cauzele apariției disensiunilor între membrii comitetului aleși din rândul nobilimii și cei numiți din partea statului, majoritatea dintre care erau ruși, ar fi necesară o confruntare a celor trei proiecte ale instrucțiunii de serviciu pentru ispravnici: proiectul întocmit de către delegații nobilimii, proiectul consilierilor ruși întocmit sub supravegherea lui Kalagheorghe și cel elaborat de Bahmetiev. Cu părere de rău, nu putem realiza această confruntare, deoarece nu avem la dispoziție principalul proiect – cel întocmit de reprezentanții nobilimii, păstrându-se doar proiectul alcătuit de Kalagheorghe și consilierii ruși și cel propus de Bahmetiev. Dar chiar și în asemenea caz, disensiunile apărute pot fi depistate în linia generală din prima variantă a scrisorii lui I. H. Kalagheorghe adresată namesnicului la 15 iulie 1816, în care ultimul afirma: „...prima dintre aceste instrucțiuni este elaborată sub supravegherea mea personală, iar cea de-a doua este elaborată în baza vechilor hotărâri, care au existat în Moldova la acest subiect și este prezentată adunării comune de către membrii aleși din partea nobilimii”²⁴. Astfel, putem constata că proiectul alcătuit de către boieri era în conformitate cu legile și obiceiurile locale, iar cel elaborat „sub supravegherea” lui Kalagheorghe nu corespundea legilor și obiceiurilor locale, ci legislației ruse, provocând divergențele menționate.

Divizarea comitetului în două tabere adverse o putem constata și din următoarea afirmație a lui Kalagheorghe: „Ulterior, în așezământul general privitor la obligațiunile tuturor organelor și funcționarilor care vor intra în componența administrației

²² *Ibidem*, d. 62, f. 12.

²³ *Ibidem*, f. 25 - 27.

²⁴ *Ibidem*, f. 11 - 11v.

acestei regiuni eu nu voi ezita, cu ajutorul consilierilor ruși din comitet, să fac completările care vor fi necesare”²⁵. Deci, se declara fățiș că, în cazul în care consilierii ruși vor considera necesar, nu se va ține cont de legile și obiceiurile locale, acestea fiind înlăturate și substituite cu legi rusești. Acest lucru provoca îngrijorarea și nemulțumirea membrilor Comitetului provizoriu aleși din rândul nobilimii basarabene.

Bahmetiev a uzurpat parțial dreptul de instanță de apel a adunării comune a celor două departamente a guvernului regional, asumându-și această funcție. La 8 august 1816 el a ordonat departamentului judiciar ca “...în cazul dezacordului părților litigante cu privire la sentința emisă de adunarea comună, sentința nu este executată și de acum înainte, până la elaborarea unui așezământ permanent a acestei regiunii, părțile litigante să adreseze jalobe mie”²⁶.

La 23 august 1816, Bahmetiev trimite Comitetului provizoriu o nouă instrucțiune, obligându-l ca, de rând cu restabilirea ordinii în administrația Basarabiei, să participe la elaborarea “unui nou așezământ permanent al regiunii.., preluând experiența acumulată din primul (așezământ)”. Namesnicul explica în mod amănunțit noile atribuții ale Comitetului provizoriu: în primul rând, să adune informații privitoare la suma totală a birului plătit de contribuabili și sumele plătite de fiecare localitate; să stabilească sursele și modul de încasare a veniturilor; să elaboreze regulamentul comerțului intern și extern pe baza principiilor libertății, rentabilității generale și folosului statului; să verifice veridicitatea informațiilor statistice adunate de către guvernul regional și corespunderea lor cu adevărata stare; să restabilească regulile de primire a coloniștilor cu indicarea îndatoririlor haznalei statului față de ei și a celor reciproce; să elaboreze instrucțiunile de funcționare și administrare a organelor polițienești în interior și a celor de pază a hotarelor; să înființeze organe și funcții care să se îngrijească de sănătatea publică și de tutelarea săracilor și a infirmilor, indicând și sursele pentru finanțarea acestora.

Rezolvarea acestor sarcini era pusă inițial pe seama Comitetului provizoriu, însă ulterior ele trebuiau să țină de competența primului departament al guvernului regional alcătuit din trei secții. Namesnicul expunea funcțiile fiecărei secții. Sarcinile primei secții erau următoarele: să divizeze locuitorii în clase sociale și să stabilească drepturile și obligațiunile nobilimii, mic-burghezilor, contribuabililor și străinilor. Pentru a ghida lucrările Comitetului provizoriu și a guvernului regional namesnicul specifica și drepturile care vor fi acordate fiecărei categorii sociale. Boierii și moșierii vor beneficia „de aceleași drepturi și privilegii care aparțin nobilimii ruse”. În conformitate cu legile Moldovei, țăranilor le era acordată libertatea personală, iar boierii, funcționarii și moșierii primeau dreptul de a beneficia de munca scutelnicilor, breslașilor și a slugilor, dar pentru aceasta era necesar de elaborat un nou regulament privitor la scutelnici pentru a-l concorda cu situația Basarabiei care intra în componența Rusiei. Namesnicul asigura că „relațiile existente din vechime” între boieri și țărani „vor rămâne inviolabile”²⁷.

În legătură cu instituția scutelnicilor considerăm necesar să remarcăm următoarele: Rusia era un stat iobăgist și dreptul nobilimii de a stăpâni țăranii șerbi era considerat sfânt. O parte dintre boierii basarabeni beneficiau de dreptul de a avea scutelnici, de aceea Bahmetiev a ordonat ca noul regulament privitor la scutelnici să

²⁵ *Ibidem*, f. 11v -12.

²⁶ ANRM, F.2, inv.1, d. 467, f. 695.

²⁷ ANRM, F. 4, inv.1, d. 48, f. 15 - 18.

fie elaborat „cu respectarea strictei dreptăți de recompensare a dreptului sfânt care permite boierilor și funcționarilor moldoveni să se folosească de avantajele serviciilor numiților scutelnici”²⁸. Deci, trebuia de respectat „dreptul sfânt” al nobilimii de a avea scutelnici, slugi și breslași. Remarca o considerăm necesară, deoarece foarte curând vom constata că opiniile guvernanților țariști privitor la instituția scutelnicilor, breslașilor și a slugilor se vor modifica cardinal, iar unele privilegii ale nobilimii basarabene declarate „sfinte”, vor fi sacrificate pentru interesele cu mult mai sfinte ale haznălei țariste, care a beneficiat de lichidarea instituției scutelnicilor, majorând în așa fel numărul contribuabililor și, respectiv, veniturile haznălei, ceea ce provoca nemulțumirea tacită a nobilimii basarabene.

Categoriile sociale de mijlocăși alcătuite din mici-burghezi își păstrau fără nicio modificare drepturile și privilegiile de mai înainte. Urma să fie elaborate și condițiile care ar fi permis persoanelor particulare să obțină dreptul de nobil sau de a fi trecute dintr-o categorie socială în altă categorie. Erau reglementate și condițiile de primire a coloniștilor străini și relațiile dintre coloniști și stat, potrivit aceluiași legi care existau în Rusia.

Secția a doua al primului departament al guvernului regional, potrivit noului așezământ, gestiona problemele legate de statele funcționarilor de diverse categorii și instrucțiunile de serviciu ale lor: să stabilească statele departamentului executiv și a celui judecătoresc, civil și penal, modalitățile rotației funcționarilor în caz de deces sau demitere; să elaboreze regulile numirii ispravnicilor care în mod obligatoriu trebuiau să fie din rândul locuitorilor autohtoni și numiți în ținuturile în care ei nu posedau proprietăți pentru a exclude orice părtinire și abuzuri în repartizarea prestațiilor obștești.

Secția a treia urma să gestioneze problemele legate de modul de organizare și funcționare a organelor polițienești interne și a celor de pază a frontierei, să elaboreze instrucțiuni de serviciu pentru toate organele regionale fără nicio excepție, inclusiv și pentru guvernatorul civil, organe care-și vor desfășura activitatea în graiul moldovenesc, fără a omite jalobe, fără a se cere, în niciun caz, ca acestea să fie traduse în limba rusă.

Al doilea departament judecătoresc al guvernului regional trebuia să judece litigiile civile și penale, litigiile civile urmând a fi judecate potrivit legilor și obiceiurilor pământului. Comitetul urma să examineze toată legislația valahă (a Țării Moldovei și a Țării Românești – A. A.), selectând legile care corespundeau stării actuale a regiunii, cu ajutorul cărora ar fi fost completate lacunele din legile autohtone. Deci, urma să fie elaborat Codul Civil al Basarabiei. Codul Penal însă trebuia să fie același ca și în Rusia până la adoptarea unei noi decizii²⁹.

Potrivit instrucțiunii namesnicului, Comitetul provizoriu era informat că la elaborarea noului așezământ permanent va participa un organ cu totul nou – Consiliul Suprem al Basarabiei, creat din adunarea comună a celor două departamente ale guvernului regional, funcțiile cărora erau limitate la judecarea litigiilor înaintate spre apel parvenite de la organele civile și de la părțile litigante. A. N. Bahmetiev indica nu numai funcțiile, ci și orele de lucru ale noului organ. În zilele de marți și sâmbătă Consiliul Suprem urma să judece litigiile parvenite spre apel, iar în celelalte zile trebuia să lucreze asupra elaborării noului așezământ permanent, să examineze informațiile și opiniile primite de la Comitetul provizoriu, dar și să adune informa-

²⁸ *Ibidem*, f. 18.

²⁹ *Ibidem*, f. 18 - 20v.

ții necesare cu propriile forțe. Astfel, noul așezământ permanent elaborat în baza instrucțiunilor namesnicului urma să fie examinat în întregime și perfecționat în ședințele Consiliului Suprem, la care participa și președintele Comitetului provizoriu I. H. Kalagheorghe, apoi, fiind întărit de namesnic, trebuia să fie înaintat țarului Alexandru I pentru a-l sancționa în calitate de lege³⁰.

Deci, Comitetul provizoriu era obligat să adune informațiile necesare, să le examineze, iar mai apoi opiniile și hotărârile adoptate, atât în privința restabilirii ordinii în administrația Basarabiei în conformitate cu prevederile vechiului așezământ, cât și cele privitoare la elaborarea noului așezământ permanent, să le prezinte Consiliului Suprem pentru reexaminare. Aceasta ne demonstrează că odată cu formarea Consiliului Suprem, Comitetul provizoriu era subordonat acestuia.

Instrucțiunea de la 23 august 1816 a lui Bahmetiev conținea și alte probleme importante. Sub pretextul îndreptățit de a ușura lucrul membrilor comitetului aleși din rândurile nobilimii, care aveau și alte funcții administrative, namesnicul a propus să organizeze o nouă repartizare a tuturor consilierilor aleși din partea nobilimii în Comitetul provizoriu și în cele două departamente ale guvernului regional, și anume: să fie aleși în Comitetul provizoriu 5 membri, în primul departament executiv – 2 membri, în departamentul al doilea judiciar – șase membri, dintre care patru în judecătoria civilă și doi în judecătoria penală și să-i prezinte candidații aleși spre confirmare. Președinte al Comitetului provizoriu rămânea în continuare I. H. Kalagheorghe, iar în Consiliul Suprem, care era prezidat de însuși Bahmetiev, ultimul l-a numit în calitate de prim membru pe general-maiorul Ilie Catargiu³¹.

Sub conducerea lui Kalagheorghe, adunarea membrilor comitetului și a celor două departamente a guvernului regional aleși din partea nobilimii a decis: în Comitetul provizoriu au fost aleși consilierul de stat Ghica, spătarii Ioan Bașota și Cazimir, paharnicul Petru Catargiu, banul Dumitru Râșcan; în primul departament al guvernului regional – căminarul Pruncul și Ioan (Iancu) Sturdza; în departamentul al doilea, judecătoria civilă – consilierul de curte Millo, Iordache Donici, stolnicul Cheșcu și Iancu Russu; în judecătoria penală – stolnicul Matei Râșcan și consilierul titular Teodosiu³².

Astfel, Bahmetiev a micșorat numărul membrilor Comitetului provizoriu de la 12 până la 8, reducând numărul consilierilor aleși din rândul nobilimii de la 9 la 5 membri, ceea ce modifica și raportul dintre membrii numiți din partea statului și cei aleși de nobilime, acest raport fiind acum de 3 la 5 în loc de 3 la 9 cum era anterior. Această reducere semnificativă nu putea „accelera” procesul elaborării noului așezământ și nici „înlesni” activitatea Consiliului provizoriu, ci dimpotrivă, putea să o facă mai anevoioasă. Primind lista candidaților aleși pentru a-i confirma, Bahmetiev, cu de la sine putere, mai numește încă doi membri în Comitetul provizoriu: paharnicul Nicolae Catargiu și medelnicul Costache Rusu, „considerând acest adaos necesar ca să nu se producă vreo stopare a lucrărilor încredințate comitetului în cazul lipsei cuiva din comitet”³³. În cazul dat, opinia namesnicului oscila între dorința de a înlătura opoziția membrilor nobilimii și teama că reducerea considerabilă a numărului acestora poate dăuna lucrărilor comitetului, ceea ce l-a impus să numească în comitet încă doi membri. Astfel, Comitetul provizoriu a rămas cu 11 membri: cinci

³⁰ *Ibidem*, f. 20v - 21v.

³¹ *Ibidem*, f. 23.

³² *Ibidem*, f. 27, 27v, 29, 29v.

³³ *Ibidem*, f. 28 - 29.

aleși de nobilime, trei numiți din partea statului, doi numiți de către namesnic, căroro li s-a alăturat cel de-al unsprezecelea membru, deoarece Bahmetiev la 10 iulie l-a numit membru al comitetului din partea statului pe consilierul de curte Leibin pentru a participa la ședințele comitetului când se vor examina problemele ce țin de veniturile haznălei³⁴.

La 14 august 1816 contabilul departamentului al doilea, Rîlski, a fost transferat în Comitetul provizoriu³⁵. În lista membrilor aleși, trimisă de comitet lui Bahmetiev, Matei Râșcan figura în lista membrilor aleși în judecătoria civilă, iar Cheșcu – în lista judecătoriei penale. În lista întărită de Bahmetiev acești doi membri s-au schimbat cu locurile.

Raportul de forțe din noua componență a Comitetului provizoriu a fost modificat cardinal în favoarea celor numiți din partea statului și de către Bahmetiev. Nobilimea avea numai cinci membri aleși, iar numărul celor numiți era de șase: Kalagheorghe, Crupenschi, Iușnevski, Leibin, Nicolae Catargiu și Costache Rusu. Întâmplător sau nu, dar semnificativ este și faptul că dintre cei șapte semnatari ai instrucțiunii de serviciu pentru ispravnici, elaborată de reprezentanții nobilimii și respinsă de către namesnic, în noua componență a comitetului a rămas numai unul, ceilalți fiind aleși în alte funcții sau nefiind numiți în nicio funcție.

Deci, nici numirea lui Bahmetiev namesnic al Basarabiei nu a înlăturat tensiunea în relațiile nobilimii basarabene cu funcționarii ruși, faptul fiind confirmat și de conținutul scrisorii fostului șef al cancelariei lui Harting, Piotr Somov, adresată la 15 noiembrie 1816 Ministrului Poliției din Petersburg Veazmitinov. Deși acest funcționar a fost inclus în statele namesnicului pentru îndeplinirea unor misiuni speciale, P. Somov se plângea ministrului că este prigonit și discreditat de către boierii moldoveni din cauza că „a păstrat tot adevărul în observațiile sale despre regiunea de aici (Basarabia – A. A.) expuse în proiectul așezământului acesteia pe care l-am elaborat”, adăugând disprețuitor că „boierii nu vor înceta să mă prigonească și să-mi facă rău ca prin diverse ponegriri să diminueze forța dovezilor mele privitor la moralitatea moldovenilor și a obiceiurilor lor”³⁶. Păstrarea relațiilor tensionate va fi demonstrată cu plenitudine în procesul continuării lucrărilor Comitetului provizoriu care decurgeau anevoios.

În ședința comitetului din 14 august 1816, consilierii Leibin și Cazimir au raportat despre lipsa unei părți a sumei încasate din concesionarea vădrăritului pentru anul 1812 și nu era indicat cursul banilor turcești încasați și eliberați din hazna pentru anul 1813, iar departamentul al doilea al guvernului regional nu a prezentat documentele și condicile veniturilor și cheltuielilor pentru anii 1814 și 1815, cerându-i-se lui Matei Crupenschi îndeplinirea cererilor comitetului³⁷.

O parte dintre informațiile solicitate la 12 iulie 1816 de către comitet de la guvernul regional, îndeosebi cele privitoare la activitatea ispravnicilor, guvernul, la rândul său, le-a cerut de la ispravnici ținuturilor, obligându-i să le adreseze direct lui Kalagheorghe. Pe parcursul lunilor iulie - începutul lui septembrie 1816, au prezentat informații comitetului ispravnicii din ținuturile Iași, Hotărniceni, Bender, Orhei, Soroca, Tamarovo, Codru și primul departament al guvernului regional, iar

³⁴ *Ibidem*, f. 37.; F. 2, inv. 1, d. 467, f. 110v.

³⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 467, f. 734.

³⁶ *Ibidem*, f. 153, 154v, 155.

³⁷ ANRM, F. 5, inv. 2, d. 235, f. 23 - 23v.

ispravnicul de Greceni și departamentul al doilea au prezentat informațiile solicitate tocmai în octombrie³⁸, deci cu destulă întârziere.

Permisiunea acordată locuitorilor de către Bahmetiev de a adresa jaloabe fără a fi traduse în limba rusă și multiplele abuzuri comise în perioada anterioară de către autorități au provocat o adevărată avalanșă de reclamații, adresate guvernului regional și namesnicului. Ultimul trimitea jaloabe primite parțial guvernului și parțial Comitetului provizoriu, care afară de executarea instrucțiunilor primite de namesnic, era nevoit să examineze un anumit număr de jaloabe și să emită decizii, ceea ce majora volumul lucrărilor. Dar, din cauza numărului mare de jaloabe, situația guvernului regional a devenit catastrofală. Unele persoane adresau concomitent mai multe jaloabe, existând cazuri când una și aceeași persoană trimitea câte șapte jaloabe deodată³⁹. Pentru urgentarea examinării plângerilor în adunarea celor două departamente și pentru respectarea justiției față de părțile litigante, Bahmetiev l-a numit președinte al adunării celor două departamente pe I. H. Kalagheorghe, păstrându-i totodată funcția și de președinte al Comitetului provizoriu, ordonându-i ultimului să mai delege câte trei membri ai comitetului aleși din partea nobilimii care, rânduindu-se peste fiecare două săptămâni, să participe la ședințele adunării comune a celor două departamente⁴⁰. Deci, pe seama Comitetului provizoriu era pusă încă o povară. La începutul lunii ianuarie 1817, șeful cancelariei Comitetului provizoriu A.P. Iușnevski a fost transferat la colegiul de stat al Ministerului de Externe al Rusiei⁴¹. Cine l-a înlocuit la funcția de secretar al comitetului nu se cunoaște.

Am menționat deja că pentru elaborarea noului așezământ era necesar a alcătui codul de legi civile locale ale Basarabiei, în scopul realizării acestei sarcini fiind creată o comisie specială din nobili basarabeni pe lângă Comitetul provizoriu. Dar lucrările comisiei decurgeau anevoios din cauza că obiceiurile și legile cutumiare ale Basarabiei nu erau scrise și nici cunoscute suficient de bine membrilor comisiei, iar o parte dintre legi era scrisă în limba greacă, slab sau deloc cunoscută membrilor comisiei. La 30 iunie 1817, Bahmetiev raporta cu necaz țarului Alexandru I că elaborarea așezământului pentru administrarea permanentă a Basarabiei necesită „muncă plină de stăruință și cunoștințe deosebite, care ar trebui așteptate de la nobilimea basarabeană, care e obligată să prezinte guvernului informații îndestulătoare despre privilegiul fiecărei categorii (sociale – A.A.) și obiceiurile pământului, ca potrivit acestora și circumstanțelor actuale în care se află regiunea Basarabia să alcătuiască un nou cod al dreptului civil privat. Experiența însă a demonstrat că nobilimea de aici nu poate asigura succesul, fără ajutor deosebit din partea guvernului”. Din această cauză, el cere permisiunea țarului de a-l trimite în regiunea Basarabiei pe consilierul de stat Kurik din colegiul Ministerului de Externe „pentru a-l include în componența comisiei” de elaborare a codului de legi locale, „fiind foarte util din cauza experienței acumulate în timpul slujbei în Ducatul Varșoviei și în Regatul Poloniei, îndeosebi din cauza cunoașterii limbilor turcă și greacă”⁴².

Totuși, către sfârșitul lunii iunie 1817, prima variantă a proiectului noului așezământ permanent a fost elaborată, examinată și aprobată de către Consiliul Suprem

³⁸ ANRM, F. 4, inv. 1, d. 44, f. 30-38, 41 - 46v, 80 - 86, 91-96v, 110 - 119v, 125 - 144, 188-201, 203 - 204v, 221 - 222v, 282 -292, 301v - 302v, 305 - 305v, 308, 314, 319-329, 344 - 346.

³⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 467, f. 132.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 109 - 109v, 140.

⁴¹ ANRM, F. 4, inv. 1, d. 107, f. 16.

⁴² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 528, f. 612v - 613v.

al Basarabiei format din membrii celor două departamente ale guvernului regional și trimisă țarului Alexandru I spre examinare. Acest fapt îl constatăm din conținutul mai multor documente. După trimiterea proiectului așezământului la Petersburg, președintele Comitetului provizoriu Kalagheorghe, considerând că așezământul este deja finisat, a solicitat comandantului militar al Petersburgului și Ministru al Poliției Veazmitinov să-i acorde concediu de patru luni, ca mai apoi să revină la postul său de guvernator civil al guberniei Ekaterinoslav⁴³. Veazmitinov a solicitat opinia lui Bahmetiev „dacă nu există vreun obstacol privitor la obligațiile delegate lui Kalagheorghe pentru a-i acorda concediu și dacă se poate să i se permită ulterior să se întoarcă în gubernia Ekaterinoslav”⁴⁴. La 7 iulie 1817, Bahmetiev îi răspunde lui Veazmitinov că nu există nicio piedică pentru Kalagheorghe de a pleca în concediu, „iar terminarea celor mai importante părți ale acestui așezământ, proiectul căruia este deja prezentat spre examinare Alteței Sale Imperiale deschide absoluta posibilitate de a-i permite lui Kalagheorghe să plece în gubernia Ekaterinoslav”⁴⁵.

Că prima variantă a așezământului a fost elaborată și trimisă țarului ne convinge și următorul fapt. La 7 iulie 1817, Bahmetiev raporta ministrului de externe al Rusiei, Capodistria că „în procesul examinării în Consiliul Suprem al Basarabiei a proiectului așezământului organizării regiunii de aici, guvernatorul Ekaterinoslavului, Kalagheorghe, fiind prezent în calitate de președinte al Comitetului provizoriu și căzând de acord cu opiniile celorlalți membri, a semnat toate articolele ale acestui proiect, cu excepția unui articol privitor la funcțiile guvernatorului civil”⁴⁶. Dar, după un timp, „spre nimicirea propriului acord, întărit, cum am menționat deja cu a sa semnătură, a înaintat o opinie opusă, silindu-se să demonstreze că aceleași articole ale proiectului nu sunt folositoare regiunii Basarabia și nu corespund scopurilor guvernului”⁴⁷. Atunci, Consiliul Suprem a organizat o nouă dezbatere a proiectului expunând cauzele care infirmă concluzia lui Kalagheorghe „și eu, prezentând cu toată supușenia amintitul proiect spre examinare preînaltului împărat suveran, am considerat o datorie a mea ca, pentru a raporta Alteței Sale Imperiale, să vă comunic, stimate domn, copia opiniei lui Kalagheorghe, ca și, de asemenea, obiecțiile față de acesta a Consiliului Suprem”⁴⁸. Deci, putem constata clar că proiectul așezământului a fost trimis țarului, fapt confirmat și de un alt document. La sfârșitul lumii iunie 1817 s-a întors la Chișinău de la Petersburg șambelanul țarului Alexandru I, marele boier basarabean Balș, care dorea să-și continue slujba împărătească în Basarabia și solicita o funcție, în favoarea acestuia intervenind și contele Capodistria, căruia Bahmetiev i-a răspuns la 7 iulie 1816 că „el consideră destul de util să-i încredințeze în Basarabia a funcție care să corespundă aptitudinilor acestuia (Balș – A.A) și deîndată ce va fi întărit așezământul permanent al regiunii de aici, eu nu voi ezita să contribuie în această privință”⁴⁹.

Care au fost obiecțiile guvernanților de la Petersburg față de proiectul elaborat nu se cunoaște, dar se știe că după trimiterea proiectului așezământului boierii basarabeni au adresat o petiție țarului Alexandru I. La 7 iulie 1817, Bahmetiev comunica contelei Capodistria: „Am onoarea să prezint luminății voastre atotsupusa

⁴³ *Ibidem*, f. 343 - 343v.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 343v.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 343v - 344.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 342v.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 343.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 347 - 347v.

petiție a nobilimii de aici prezentată mie prin intermediul delegaților ei, adresată Alteței Sale Imperiale pentru a raporta suveranului împărat”⁵⁰. Care era conținutul petiției nu se cunoaște, dar putem afirma cu siguranță că ea conținea observațiile și doleanțele nobilimii față de proiectul așezământului. De asemenea nu este cunoscut răspunsul sau atitudinea autorităților țariste față de conținutul petiției, ca și obiecțiile autorităților ruse față de proiectul așezământului care a fost trimis la Chișinău pentru a fi completat și definitivat. Că proiectul trimis la Petersburg conținea lacune ne demonstrează și faptul că la 4 iulie 1817, Bahmetiev a reamintit Comitetului provizoriu că încă la 24 aprilie 1817 a cerut să prezinte Consiliului Suprem al Basarabiei informațiile privitoare la mazili, ruptași și alte categorii privilegiate ale locuitorilor regiunii pentru definitivarea articolelor privitoare la aceste categorii de locuitori, informațiile însă nu au fost prezentate și namesnicul cerea comitetului „executarea cât mai grabnică” a acestei propuneri⁵¹. Deci, proiectul așezământului trimis la Petersburg nu conținea articole privitoare la drepturile și obligațiile mazelilor, ruptașilor și altor categorii de locuitori. Era necesar de lucrat mult până la definitivarea proiectului. Așadar, a început o etapă nouă în procesul de elaborare a așezământului permanent al Basarabiei, etapa în care s-au manifestat în toată plenitudinea divergențele dintre Bahmetiev, Kalagheorghe și membrii ruși ai Comitetului provizoriu pe de o parte și membrii comitetului aleși din partea nobilimii locale, pe de altă parte, divergențe apărute în prima etapă a elaborării așezământului, iulie 1816 – iulie 1817, pe care le vom expune în mod succint.

Rescriptul țarului adresat exarhului și mitropolitului Gavriil Bănulescu-Boconi și manifestul lui Bahmetiev adresat locuitorilor Basarabiei în ziua intrării lui în funcția de namesnic enunțau respectarea drepturilor și privilegiilor nobilimii, egalarea ei în drepturi cu nobilimea rusă, păstrarea drepturilor și privilegiilor altor categorii sociale, elaborarea noului așezământ permanent de administrare a Basarabiei pe baza legilor și obiceiurilor locale au provocat mari speranțe în rândurile nobilimii basarabene. Raportând la 30 iunie 1816 țarului despre decizia de a organiza Comitetul provizoriu, cu participarea celor mai distinși boieri locali, despre sarcinile comitetului de a înlătura abuzurile și de a elabora un nou așezământ, Bahmetiev menționa că toate acestea „sunt primite de nobilime cu recunoștință directă și cu speranța... că prosperitatea poporului de aici se va consolida în totalitatea privilegiilor preînalt acordate lui”⁵².

Am menționat că, elaborând la indicația namesnicului instrucțiunea de serviciu a ispravnicilor, Comitetul provizoriu s-au divizat în două tabere adverse. Pe de o parte, membrii aleși din partea nobilimii au elaborat propriul proiect, bazat pe legile și obiceiurile locale, iar membrii comitetului numiți din partea statului au elaborat un alt proiect al instrucțiunilor sub supravegherea președintelui Comitetului provizoriu I. H. Kalagheorghe, ceea ce a provocat nemulțumirea nobilimii. Deci ruptura a devenit evidentă. Acțiunile întreprinse de către namesnic afectau interesele marilor boieri care erau aleși la posturile de ispravnici. Bahmetiev a respins nu numai proiectul instrucțiunii provizorii de serviciu a ispravnicilor, elaborat de către delegații nobilimii, ci și propunerea acestora de a elabora ulterior o instrucțiune permanentă, lărgită și amănunțită a funcțiilor ispravnicilor, în conformitate cu legile și obiceiuri-

⁵⁰ *Ibidem*, f. 345v - 346.

⁵¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 528, f. 640 - 640v.

⁵² *Ibidem*, d. 467, f. 16.

le pământului, urmărind scopul de a păstra privilegiile ispravnicilor, aceste posturi fiind de obicei ocupate de către marii boieri. Bahmetiev a elaborat cu de la sine putere, propria instrucțiune, fără participarea reprezentanților nobilimii locale, înlăturând unele privilegii ale ispravnicilor. Ei erau lipsiți de drepturile judecătorești, care le aduceau importante venituri. Judecând litigiile de restituire a datorniilor de către datornici, potrivit cambiilor și dovezilor incontestabile, ispravnicii aveau dreptul să încaseze a zecea parte din suma restituită, sumele adesea fiind importante. Afară de aceasta, ispravnicul avea în proprietate și buhaiul satului, obținând și veniturile de la monta vitelor. În posesia ispravnicului treceau și vitele rătăcite când nu erau căutate și solicitate de proprietari. La indicația lui Bahmetiev, vitele erau vândute, iar veniturile erau acumulate în haznaua statului cu destinația pentru binefaceri⁵³. Nu putea fi pe placul boierilor și decizia adoptată de Bahmetiev, la 25 iulie 1816, de a numi în cele 8 ținuturi ale Basarabiei revizori ruși⁵⁴, ceea ce însemna punerea ispravnicilor sub supravegherea funcționarilor străini. Legile pământului nu prevedeau numirea în ținuturi a unor asemenea funcționari.

O mare nemulțumire tacită a boierilor a provocat inițiativa namesnicului de a lichida instituția scutelnicilor, breslașilor și slugilor. Inițial, la 21 iulie 1816, Bahmetiev a ordonat comitetului să examineze această problemă. Au fost descoperite mari abuzuri. Mulți funcționari posedau în mod nelegitim scutelnici, breslași și slugi. Bahmetiev a ordonat ca toți scutelnicii și breslașii nelegitimi să fie trecuți în rândurile contribuabililor, iar foștii lor stăpâni să fie impuși să plătească proporțional despăgubiri haznalei și comunităților sătești din care proveneau scutelnicii și breslașii nelegitimi, sumele plătite de boieri fiind mari. Bahmetiev nu s-a limitat numai la înlăturarea abuzurilor, ci a propus țarului, iar acesta a aprobat, lichidarea instituției scutelnicilor, breslașilor și slugilor, includerea lor în rândurile contribuabililor, ceea ce majora considerabil veniturile haznalei imperiale. Însă toate cele enunțate nu erau în conformitate cu legile și obiceiurile locale și încălcau privilegiile boierilor, provocând nemulțumirea lor⁵⁵.

Un alt conflict între membrii comitetului aleși din partea nobilimii și funcționarii ruși a apărut în legătură cu strămutarea samavolnică a coloniștilor transdanubieni de pe moșiile boierești pe terenurile statului. O parte dintre coloniști veniseră în Basarabia înainte de războiul ruso-turc din anii 1806-1812, așezându-se cu traiul pe moșiile boierilor, îndeplinind toate obligațiile față de stăpânii moșiilor de rând cu țărani locali. Plecarea acestora de pe moșiile boierești cauza pagube boierilor, care încercau să-i întoarcă pe cei plecați. Funcționarii ruși, în frunte cu Kalagheorghe susțineau că boierii nu au niciun drept să-i mențină pe coloniști pe moșiile lor⁵⁶. Deși se știa că guvernul regional era subordonat Comitetului provizoriu, totuși departamentul întâi al guvernului nu respecta această prevedere, provocând conflicte. La 10 februarie 1817, Bahmetiev atenționa primul departament că are un comportament necuviincios în relațiile cu comitetul, iar avizele departamentului adresate comitetului sunt scrise „în expresii ofensatoare”. Bahmetiev cerea departamentului să respecte amabilitatea și stima față de comitet „având în vedere importanța sarcinilor încredințate acestuia cu confirmarea Alteței Sale Imperiale” a acestui organ, care, potrivit activității sale „este un organ cu precădere față de departamentele regionale”⁵⁷.

⁵³ ANRM, F. 4, inv. 1, d. 44, f. 301 - 302v.

⁵⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 467, f. 355, 355v.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 257v - 260, 343, 344, 522v - 524, 533v - 535v.

⁵⁶ ИМДМ, Chișinău, 1957, vol. 2, p. 410 - 427, 432 - 433, 542 - 543.

⁵⁷ ANRM, F. 5, inv. 2, d. 346, f. 1 - 2.

Astfel, speranțele nobilimii basarabene provocate de promisiunile țarului și ale lui Bahmetiev au început să fie spulberate în procesul elaborării noului așezământ permanent, observându-se tendința evidentă din partea namesnicului, a lui Kalagheorghe și a funcționarilor ruși din comitet, de a extinde considerabil sfera utilizării legislației și a limbii ruse în administrația regiunii, provocând marea îngrijorare a nobilimii, încât chiar și Matei Crupenschi – funcționar devotat intereselor statului rus, scria, la 18 iulie 1817, contelui Capodistria: „Boierii reclamă clemența nepuizabilă a Augustului Suveran de a conserva limba strămoșilor lor în administrarea internă a Basarabiei”⁵⁸.

Nemulțumirea nobilimii era provocată de modul de verificare a conturilor veniturilor și cheltuielilor din perioada octombrie 1812 – ianuarie 1814, de către Comitetul provizoriu. Membrii aleși din partea nobilimii și-au exprimat dezacordul și „cereau ca opiniile privitoare la justetea eliberării și utilizării sumelor să fie în concordanță cu obiceiurile și ceremoniile care erau respectate în Moldova”⁵⁹. Fiind vorba despre sume care, potrivit opiniei consilierilor ruși, aparțineau haznalei imperiale și de necesitatea de a impune sau nu vinovații să restituie sumele corespunzătoare, comitetul a solicitat, la 19 iunie 1817, opinia namesnicului. Bahmetiev a răspuns că legile dăruite regiunii de către suveranul monarh încă nu sunt aduse la claritatea corespunzătoare, iar în starea de astăzi, ele sunt destul de inexacte și neclare; că aceste obiceiuri trebuie să servească drept regulă și îndrumare cu prioritate în domeniul dreptului civil particular; veniturile haznalei trebuie păstrate cu sfințenie, iar utilizarea acestora trebuie efectuată cu maximă strictețe și, deci, ele nu pot fi supuse diverselor decizii arbitrare, din care cauză propune comitetului ca: „La examinarea și controlul conturilor cheltuielilor sumelor și averilor haznalei și la stabilirea impunerilor să se conducă în toată plinătatea de regulile și hotărârile care există în Rusia în acest domeniu, având în vedere respectarea folosului haznalei statului. De obiceiurile moldovenești să se țină cont numai în măsura în care ele nu contravin hotărârilor ruse și folosului haznalei. Din condescendență față de persoanele care nu posedau cunoștințe și experiență în gestionarea averii statului la începutul alipirii acestei regiuni la Imperiul Rus, să se ceară explicații de la cei care au eliberat sumele statului și dacă ei nu vor prezenta prescripțiile cuvenite, adeverințe sau chitanțe, sumele corespunzătoare să fie impuse spre restituire persoanelor care le-au eliberat”⁶⁰. Astfel, unii dintre marii boieri au fost impuși să verse în haznaua rusă unele sume pe care le considerau primite legitim, potrivit legilor și obiceiurilor pământului, provocându-le mari nemulțumiri, legile și obiceiurile locale fiind încălcate.

Am menționat deja divergențele dintre consilierii români și cei ruși din componența comitetului privitor la coloniștii bulgari care începuseră să se strămute cu traiul de pe moșiile boierilor, pe terenurile statului, cauzând pagube proprietarilor moșiilor părăsite. Aceste divergențe i-au impus pe consilierii moldoveni să se adreseze, la 23 iulie 1817, direct namesnicului, iar acesta a declarat că din cauza că problema „nu a fost examinată în ședința în plen a comitetului, deoarece prezentarea aceasta... este adresată mie fără semnăturile președintelui și a celorlalți consilieri ruși... o restituți comitetului pentru a organiza, potrivit regulilor, examinarea ei în comun și după aceasta luarea deciziei în baza legilor și dreptății va depinde de comitet”⁶¹. Astfel, boierii nu au obținut susținerea lui A.N. Bahmetiev.

⁵⁸ Кассо, Л. А., *Россия на Дунае и образование Бессарабской области*, Москва, 1913, p. 216.

⁵⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 528, f. 581.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 581 - 582v.

⁶¹ *Ibidem*, f. 760 - 760v.

Probabil doleanțele nobilimii basarabene, expuse în petiția adresată țarului Alexandru I la 7 iulie 1817⁶², nu au fost satisfăcute de către autoritățile de la Petersburg, provocând o și mai mare nemulțumire a nobililor basarabeni, exprimată în refuzul reprezentanților nobilimii de a participa la lucrările Comitetului provizoriu pentru a definitiva așezământul, refuzul transformându-se într-un veritabil boicot. Semnificativ este și faptul că acest fenomen s-a declanșat în luna august 1817, adică în luna următoare după trimiterea petiției nobilimii la Petersburg. La 4 august 1817, comitetul l-a informat pe Bahmetiev că, din ziua numirii medelnicerului Constantin Rusu membru al comitetului, acesta a asistat numai de două ori, lipsind pe parcursul mai multor luni fără nicio explicație și a cerut excluderea lui din rândurile membrilor, propunerea fiind acceptată de către namesnic⁶³.

La 23 august 1817, președintele comitetului Kalagheorghe i-a raportat lui Bahmetiev despre refuzul consilierilor moldoveni de a se prezenta la ședințele comitetului și de a participa la adoptarea deciziilor în diverse probleme examinate, nominalizându-l îndeosebi pe consilierul de stat Ghica, care „în pofida multiplelor mele cereri, timp îndelungat nu se prezintă în comitet fără a indica vreo oarecare pricină”⁶⁴. La 5 septembrie, Kalagheorghe a adresat un nou raport namesnicului despre refuzul consilierilor moldoveni de a participa la ședințele comitetului⁶⁵. În lipsa lui A.N. Bahmetiev, noul guvernator civil al Basarabiei Catacazi, cere și el consilierilor moldoveni să se prezinte în comitet⁶⁶.

La 15 septembrie 1817, autoritățile de la Petersburg au satisfăcut cererea lui Kalagheorghe, acordându-i concediu și permisiunea de a reveni la vechiul său post de guvernator civil al guberniei Ekaterinoslav, președinte al Comitetului provizoriu fiind numit membrul comitetului Nedoba⁶⁷. La 16 octombrie 1817, Catacazi iarăși cere consilierilor moldoveni să se prezinte la ședințele comitetului⁶⁸. La 24 octombrie 1817, în componența comitetului se propune o nouă schimbare, A.P. Iușnevski este transferat la cartierul general al armatei a II-a⁶⁹.

La 17 noiembrie 1817, noul președinte al Comitetului provizoriu, Nedoba, îi cere și el guvernatorului civil Catacazi să-i convingă pe consilierii nobilimii să participe la ședințele comitetului sau să numească alți membri⁷⁰. Nemulțumirile consilierilor moldoveni se exprimau nu numai prin absența la ședințe, ci și prin refuzul celor prezenți de a semna procesele-verbale. La 31 decembrie 1817, secretarul comitetului Krasnikov raporta că multe dintre problemele examinate „nu sunt semnate de toți consilierii moldoveni din cauza unor pricini propriu-zis numai lor cunoscute, ne-declarându-le nici verbal și nici în scris membrilor comitetului, iar alții din cauza că nu totdeauna se află în exercițiul funcțiunii”⁷¹. Refuzul de a semna procesele-verbale și deciziile adoptate în niciun caz nu înseamnă altceva decât dezacordul consilierilor nobilimii cu conținutul acestor decizii, iar neexprimarea cauzelor refuzului

argumentează caracterul pasiv al opoziției nobilimii basarabene față de conținutul noului așezământ de administrare a Basarabiei.

Plecarea lui Kalagheorghe și a lui Iușnevski, excluderea din componența comitetului a medelnicerului Constantin Rusu a micșorat numărul membrilor comitetului, iar neprezentarea consilierilor basarabeni la ședințe provoca încetinirea lucrărilor, de aceea Bahmetiev, considerând, la 13 martie 1818 „că acum în comitet sunt puțini membri, eu propun în componența lui să fie inclus comisul Râșcan”⁷². La 10 mai este eliberat din rândurile membrilor comitetului, pe motiv de boală, banul Dimitrie Râșcan⁷³. Dar această eliberare nu mai influența asupra lucrărilor comitetului, deoarece proiectul așezământului organizării administrative a Basarabiei a fost definitivat, trimis la Petersburg și la 29 aprilie 1818 a fost sancționat de către țarul Alexandru I, primind statut de lege. Sarcinile puse în fața comitetului au fost îndeplinite și la 1 iulie 1818, Bahmetiev a ordonat Consiliului Suprem al Basarabiei să primească toate dosarele și alte materiale ale Comitetului provizoriu, deoarece acesta urma să fie închis⁷⁴. Totuși, comitetul a activat încă aproximativ o lună, pentru a aduce în ordine toate problemele examinate, procesele-verbale, deciziile adoptate, ca și dosarele rămase neexamine și cererile unor boieri de a li se acorda gradul de nobil și să le transmită Consiliului Suprem. După ultima ședință, care a avut loc la 29 iulie 1818, Comitetul provizoriu al Basarabiei și-a încetat activitatea⁷⁵.

Apreciind activitatea Comitetului provizoriu al Basarabiei putem constata că el a participat la realizarea sarcinilor principale încredințate de către namesnicul Bahmetiev: de a înlătura abuzurile și de a restabili ordinea în administrația regiunii în conformitate cu prevederile așezământului din anul 1812 și de a participa la elaborarea unui nou așezământ permanent de administrare a Basarabiei în conformitate cu legile și obiceiurile locale. Deși inițial în componența comitetului reprezentanții nobilimii locale aveau o majoritate covârșitoare, totuși activitatea acestui organ a fost în mare măsură zădărnicită din cauza că membrii comitetului de naționalitate rusă, sub conducerea președintelui comitetului I. H. Kalagheorghe, cu susținerea directă a namesnicului A. N. Bahmetiev, care cunoșteau perfect că promisiunile parvenite de la Petersburg, privitor la păstrarea în vigoare a legilor și obiceiurilor pământului și elaborarea unui nou așezământ permanent în conformitate cu aceste legi și obiceiuri sunt false, au ignorat în mare măsură legislația locală, extinzând larg în procesul de elaborare a proiectului noului așezământ de administrare a Basarabiei sferile de utilizare a legislației și limbii ruse în administrarea Basarabiei, ignorând, încălcând și anulând unele drepturi și privilegii ale nobilimii basarabene, provocând astfel nemulțumirea boierilor. Toate aceste acțiuni au condus la scindarea Comitetului provizoriu în două grupuri adverse, cu interese diametral opuse, pe de o parte membrii comitetului aleși din partea nobilimii basarabene, care cereau respectarea legilor și obiceiurilor locale și utilizarea limbii române în activitatea administrativă, iar pe de altă parte, consilierii ruși, în frunte cu președintele comitetului I. H. Kalagheorghe care, beneficiind de susținerea lui Bahmetiev, au făcut tot posibilul pentru a asigura fortificarea pozițiilor și realizarea intereselor țarismului în regiune.

⁷² *Ibidem*, d. 48, f. 67.

⁷³ *Ibidem*, f. 79.

⁷⁴ ANRM, F. 3, inv. 4, d. 7, f. 55 - 55v.

⁷⁵ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 29, f. 1 - 1v; F. 4, inv. 1, d. 39, f. 128.

⁶² *Ibidem*, f. 345v - 346.

⁶³ ANRM, F. 4, inv. 1, d. 48, f. 39, 40.

⁶⁴ *Ibidem*, d. f. 44 - 44v.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 51 - 52v.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 51.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 54 - 54v.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 61 - 62.

⁶⁹ *Ibidem*, f. 63.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 65 - 65v.

⁷¹ ANRM, F. 4, inv. 1, d. 29, f. 1.

Bahmetiev a întreprins unele măsuri de a anihila opoziția nobilimii prin diverse acțiuni, micșorând numărul membrilor Comitetului provizoriu aleși din partea nobilimii, destituind, realegând și numind în mod arbitrar alți membri în componența comitetului. Nemulțumirea și opoziția tacită, iar adesea deschisă a reprezentanților nobilimii a rămas constantă, accentuându-se îndeosebi după trimiterea la Petersburg a unei petiții adresate țarului Alexandru I, la 7 iulie 1817, și manifestându-se prin refuzul de a participa la ședințele comitetului și de a semna deciziile și procesele-verbale adoptate de comitet, provocând mari confruntări cu funcționarii ruși în cadrul unor ședințe, adoptând decizii semnate numai de către reprezentanții nobilimii, deoarece consilierii ruși refuzau să le semneze.

Lucrările Comitetului provizoriu ne mai arată că afirmația lui L. A. Kasso precum că redactarea așezământului din 1818 a fost efectuată de către șeful cancelariei namesnicului Krinițin este greșită⁷⁶. Documentele atestă fără echivoc că la elaborarea noului așezământ au participat: a) guvernării de la Petersburg în frunte cu contele Capodistria, de acolo fiind trimise la Chișinău instrucțiunile principale; b) cancelaria namesnicului Bahmetiev, unde erau elaborate instrucțiunile și propunerile adresate Comitetului provizoriu și altor organe ale Basarabiei; c) departamentele guvernului regional și isprăvnicile ținuturilor, care prezentau Comitetului provizoriu informațiile necesare; d) Comitetul provizoriu al Basarabiei, care examina informațiile primite de la departamente și de la isprăvnicii, formulând și adoptând decizii și recomandări pe care le adresa Consiliului Suprem al Basarabiei; e) în ultimă instanță, materialele adunate de către Comitetul provizoriu erau examinate de către Consiliul Suprem al Basarabiei, constituit inițial din cele două departamente ale guvernului regional, sub președinția namesnicului și cu participarea la ședințe a președintelui Comitetului provizoriu al Basarabiei I. H. Kalagheorghe. Numai după examinarea și adoptarea de către Consiliul Suprem a fiecărui articol, acesta era inclus în proiectul așezământului permanent, care urma să fie trimis la Petersburg spre aprobare țarului Alexandru I. Lucrările Comitetului provizoriu și proiectul așezământului elaborat au dezvoltat tendințele autocrației țariste de a limita și mai mult autonomia Basarabiei, apropiind-o de modelul rusesc de administrare a guberniilor ruse, fapt care poate fi confirmat în rezultatul analizei așezământului din anul 1818.

În procesele-verbale ale Comitetului provizoriu sunt reflectate pe larg lucrările privitoare la înlăturarea abuzurilor, fraudelor comise de către funcționari și restabilirea ordinii în administrația Basarabiei potrivit prevederilor așezământului din anul 1812, dar lipsesc aproape cu desăvârșire materialele privitoare la elaborarea proiectului noului așezământ de administrare a Basarabiei, aceste materiale, după examinare și adoptarea deciziilor fiind trimise Consiliului Suprem al Basarabiei spre reexaminare definitivă, din care cauză este dificil de elucidat cu exactitate în ce măsură Comitetul provizoriu a participat nemijlocit la elaborarea proiectului noului așezământ permanent de administrare a regiunii Basarabia și opiniile concrete ale consilierilor comitetului.

⁷⁶ Kasso, L. A. *Op. cit.*, p. 215.

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ ORAȘUL BĂLȚI ȘI REGIUNILE ÎNVECINATE ÎN RETROSPECTIVA ISTORIEI

14 noiembrie 2012

Compartimentele *Istorie locală* și *Portofoliu didactic* ale prezentului volum conțin o selecție de texte prezentate și discutate în cadrul conferinței științifice *Orașul Bălți și regiunile învecinate în retrospectiva istoriei*, desfășurate pe 14 noiembrie 2012 la Universitatea de Stat "Alec Russo" din or. Bălți. Conferința a fost organizată în cooperare cu Institutul de Istorie Socială "ProMemoria", Agenția Națională Arheologică, Arhiva Națională a Republicii Moldova, Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei și Muzeul de Istorie și Etnografie din Bălți.¹

Compartimentele cuprind imagini ale orașului Bălți în perioada interbelică, oferite de Muzeul de Istorie și Etnografie din Bălți:

- M. S. Regele Carol II și Marele Voievod de Alba-Iulia Mihai la ieșirea din catedrală (pag. 142);
- Catedrala „Sfinții Împărați Constantin și Elena” (pag. 154);
- Edificiul Camerei de Comerț (pag. 164);
- Edificiul Prefecturii județului Bălți (pag. 172);
- Bibliotecă Românească (pag. 180).

¹ Vezi: Sergiu Tabuncic, *Eveniment de anvergură la Universitatea de Stat "Alec Russo" din Bălți, dedicat istoriei locale și regionale*, în „ProMemoria. Revista de Istorie Socială”, vol. III, nr. 4, 2012, Chișinău, p. 302-311.

BĂLȚI: GENEZA ȘI EVOLUȚIA URBEI

Teo-Teodor MARȘALCOVSCHI

Résumé. Cette élaboration précise la date de la première attestation documentaire et évolution de la ville de Bălți. Les anciens documents (actes, „suretés”, chartes, cartulaires certifiant le titre de propriétaire, témoignages, chroniques) contestent avec sûreté que l’an 1421, officialisé fautivement comme la date de naissance de Bălți et la princesse Ringala Mazovi n’a rien de commun avec l’histoire de notre ville. Pour la première fois le village de Bălți qui se trouvait à l’intersection du Răuțel avec le Răut est mentionné en 1620, le 4 octobre, lundi, „à midi”. En dépit de ces dates irréfutables, les autorités locales ne sont pas disposées d’accepter la vérité historique.

Mots-clés: ville de Bălți, attestation documentaire, l’évolution de l’habitat rural dans la plaine du Bălți

Cuvinte-cheie: orașul Bălți, atestare documentară, evoluția habitatului rural din câmpia Bălților

Precizarea originii așezărilor umane de orice tip și evoluția lor are însemnătate științifică, cognitivă, educațională și politico-ideologică. Municipiul Bălți, așezat în nordul moderat al Republicii Moldova cu o populație română de 58%, este declarat artificial o „citadelă” istorică rusească. În acest scop, este falsificată data primei atestări documentare și, în genere, istoria orașului. Fără dovezi concludente se afirmă, că orașul „este întemeiat în 1421”, iar rolul de „fondator” i se atribuie principesei poloneze Ringalei Mazovi (Mazovetzkaia). În scrierile mai vechi se afirma că în sec. al XV-lea localitatea Bălți ar fi făcut parte „din componența Rusiei țariste”.

Erorile comise, însă, nu au fost obiect de studii științifice competente. Astfel, istoria acestei așezări urbane timp de peste 150 de ani era scrisă de amatori convertiți ideologic. Autorii de până acum nu au lucrat cu actele primare medievale, probabil, din cauza că nu aveau cunoștințe suficiente în domeniul limbii slavone. De aceea, plagiau tezele lipsite de suport anterioare, răspândind astfel în conștiința cititorilor o istorie falsă conformată definitiv cu anumite interese geopolitice.

Efectul acestei tactici a fost atât de puternic, încât și autorii din perioada interbelică repetau nestingherit aberațiile decelate. Nu fără sens, istoricul Ștefan Ciobanu concluziona: „istoria acestui oraș se pierde în negura trecutului”¹. Între timp, după N. Dabija, revalorificarea obiectivă a trecutului constituie „o datorie de căpetenie... și onoare”² a oamenilor de știință și cultură, bineînțeles, și a istoriei a orașului Bălți.

Printre sarcinile prioritare se evidențiază scoaterea din anonimat a factorilor autohtoni în geneza și evoluția urbei, poluată de „idei” expansioniste și formulări calpe de felul „misiunii de eliberare” a Rusiei, „progresivitatea” raptului din 1812, „valoarea” irefutabilă a colonizării Basarabiei, „contribuția benefică” în „civilizarea”

¹ Șt. Ciobanu, *Basarabia*, Chișinău: Universitas, 1993, p. 86.

² Nicolae Dabija, *Pe urmele lui Orfeu. Eșuri*, Chișinău: Hyperion, 1990, p. 8.

băștinașilor „indigeni”, „aborigeni”³ de cuceritori etc.

Pe acest fon ostil au fost radiate din istoria urbei momente remarcabile, viața, arhitectura și toponimia tradițională. Straniu, dar în condițiile actuale situația rămâne invariabilă, populația majoritară fiind în continuare marginalizată și supusă procesului de deznaționalizare. Făuritorii adevărați, neoași, vrednici valorilor materiale și spirituale sunt eliminați din conștiință și înlocuiți cu „eroi” fără aport, motivați ideologic, militar și politic. Cu referință la acest subiect merită atenție studiul semnat de prof. Gh. Baciu⁴, care contribuie la reabilitarea unui șir de pagini istorice și bălțenilor cunoscuți.

Geneza oricărui oraș din spațiul românesc reflectă „expresia unui proces social-economic în cursul căruia meșteșugarii din obștea sătească se desprind de agricultură pentru a se stabili în centre care să le înlesnească într-o mai mare măsură practicarea meseriei”⁵. Sursele din sec. XV-XVI cu referință la segmentul teritorial dintre actualul municipiu Bălți și Gura Căinarului < r-nul Florești, Republica Moldova > pe cursul râului Răut, atestă existența unui șir de sate domnești (între care câteva *prisăci*) și boierești întărite de *hrisoave*, *urice*, *zapise*, *danii*. Așezările umane de aici au evoluat din contul obștilor sătești vechi⁶. Sub aspect economic, populația practica agricultura, vităritul, meșteșugurile. O parte din produsul valoric material era pus la dispoziția pieței.

Sursele arată că o parte din sate, alteori și mahalalele acestora situate pe malurile apelor curgătoare și considerate importante din punct de vedere strategic-militar⁷, puteau fi etatizate sau clasate în categoria întemeierilor „*prin înșelăciune*”, cum e în cazul celor plasate pe malul stâng al râului Răut. Denumirea acestor așezări provenea de la numele proprietarului-fondator; factorii fizico-geografici etc. - „*unde a fost*” sau „*este*” <proprietar cineva>⁸, „pe malul” <râului>, „lângă” <iaz>, „la marginea” <drumului>, „în hotar cu” <...> ș. a., unele pe parcurs obținând statut de *târg*, *торгъ*, *мисто*, iar ulterior de *городъ*, *орашу*⁹. În acest fel, pe timpul domniei lui Al. Lăpușneanu (1552-1561, 1563-1568) și urmașilor lui au apărut *sate*, *prisăci* sau *palisade* voievodale pe Răut, Răuțel, Cubolta, Căinari și Soloneț¹⁰, printre care se afla scutăria Zăvadeni¹¹.

³ A se vedea: П. Свиньин. *Описание Бессарабской области*, în „Записки Бессарабского Общества истории и древности”, Томъ шестой, Одесса, 1867, стр. 175-320 ș. a.

⁴ Gh. Baciu, *Orașul Bălți și oamenii lui*, Chișinău, 2011, 496 p.

⁵ Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *Iașii vechilor zidiri până la 1821*, Iași: Cartea Editorială Demiurg, 2007, p. 21.

⁶ С. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, Chișinău: Cartea moldovenească, 1990 (În continuare: С Cihodaru, Alexandru cel Bun), p. 17. A se vedea: Я.С. Гросул, Д.М. Драгнев, П.В. Советов. *Основные этапы развития и разложения резешского землевладения в Молдавии. К истории земельных правоотношений*. în „Ученые Записки Кишиневского Университета”, том 79, 1965; Д.М. Драгнев и П. В. Советов. *Перестройка структуры землевладения в Молдавии XV-XVIII вв.* în Rev. „История СССР”, 1/1968, с. 70-92; [D. Dragnev], *Politica lui Ștefan cel Mare în ținuturile de est („de margine”) ale Moldovei*.// Demir Dragnev, Igor Cașu, Emil Dragnev, Virgil Păslariuc, *Ștefan cel Mare și Sfânt în contextul epocii sale și a posterității*, Chișinău: CIVITAS, 2004; Teo-Teodor Marșalcovschi, *Obștea răzeșească: evoluție și continuitate*.// În *honorem Alexandru Moșanu. Studii de istorie medievală, modernă și contemporană a Românilor*. Coordonator Nicolae Enciu, Cluj-Napoca: Academia Română, 2012, pp. 255-263 ș.a.

⁷ Alexandru I. Gonța, *Studii de istorie medievală*, Iași: Editura Dosofoei, 1998, p. 167.

⁸ A se vedea: С. Cihodaru, Alexandru cel Bun, p. 17.

⁹ Pavel Cocârlă acceptă doar două semantici – târg și oraș. A se vedea: Pavel Cocârlă, *Târgurile sau orașele Moldovei în epoca feudală. Sec. XV-XVIII*, Chișinău: Universitas, 1991 (în continuare: P. Cocârlă, *Târgurile și orașele*), 188 p.

¹⁰ Privitor la *prisăci*, în istoriografie există două păreri de reprezentare: o întreprindere de scutari și o fortificație din pari de lemn sau o crescătorie de animale (slav.: *скомъ*, rom.: *scutar-păzitor de animale*).

¹¹ Gh. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”,

Un hrisov din 7096 (1588) august 20, Iași, dat de Petru Schiopul (1574-1591) și scris de uricarul Roșca, judecă hotarele care trec „pe râul Răut și pe amândouă părțile Răutului și cu loc de mori la râul Răutului, care acest sat a fost sat drept domnesc”¹². Locul de plasament se afla la est de Bălți și includea o parte dinspre răsărit a moșiei Elizaveta de azi. Mărfurile zonei erau duse spre „hotarul polon” și Soroca, frecventată de negustori genovezi¹³. Negoțul de aici intra în contact cu drumurile comerciale Iași ↔ Soroca, Hotin ↔ Soroca ↔ Tighina și <șleahul> Orheian¹⁴.

În acest sens se prezintă mai active *prisăcile*, care dispuneau de terenuri agricole calitative, vitărit variu, pășuni bogate, spații silvice și acvatic, meșteșuguri, experiență productivă, mori, sladnițe, pive, stupi de albine etc., altfel zis, populația practica o economie extensivă¹⁵, nu în ultimul rând asistată de protecție militară. Printre acestea, din sec. al XVI-lea se profilează câteva topice legate de noțiunea Bălți.

Însă pe locul actualului municipiu Bălți în sec. XV-XVI documentele interne *nu atestă nici o așezare rurală și, cu atât mai mult, urbană*. Sursele arată că „roiurile” de sate, în număr de treizeci și trei, erau plasate mai la răsărit pe cursul apelor râului Răut și a afluenților săi Cubolta și Căinari: Bălți-I (Bălțile¹⁶), Begeani, Bobeni, Budăești, Bursuceni, Căenari, Colunești, Coșiug, Cubolta, Drojdiești, Goenești, Grigorești, Gura Căenarului, Heciul, Joldești, La Oprea, Lozile, Mărculești, Micești, Miron, Nemțeni, Odăile, Prajila, Prideni, Putinești, Schindirești, Soloneț-Roșiatic, Stârceni, Trifan, Țiplișești, Vădurenii, Visternicii și Zăvideni¹⁷. Calculat în mediu câte 20 gospodării în fiecare sat și 6 membri în familie aflăm că aici locuiau cca 660 familii cu o populație de cca 4000 locuitori. În plus, actele identifică peste 15 „locuri de sate”¹⁸ și „locuri pustii”¹⁹, 6 seliști²⁰, 4 locuri cu iazuri bune pentru mori și prisăci²¹ și alte terenuri libere.

Către finele sec. al XVI-lea printre structurile heteromorfe rurale din zonă se profilează două topice: *Bălți, pârau* <afluent al r. Cubolta, lângă Putinești, r. Florești> și „loc de sat pe Bălți” <în extremitatea nordică a moșiei Putinești> atestate de uricul lui Al. Lăpușeanu din 1588, 20 august²². Un alt uric, din 2 septembrie 1618<1619>, emis de Gaspar Grațianu stipulează: „domnul a spus”, iar „Toader <a scris>” să i se întărească

1994, p. 65.

¹² *Documente privind Istoria României* (în continuare: *DIR*). Veacul XVI. A. Moldova, vol. III, p. 393.

¹³ Ștefan Andreescu, *Genovezii pe „drumul moldovenesc”* în *In honorem Ioan Caproșu*, București-Iași: Polirom, 2002, p. 216.

¹⁴ Alexandru I. Gonța, *Legăturile economice dintre Moldova și Transilvania în secolele XIII-XVII*, Prefață de I. Caproșu, București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1989, pp. 15-24; Pavel Cocărlă, *Târgurile sau orașele Moldovei în epoca feudală, Sec. XV-XVIII*, Chișinău: Universitas, 1991, pp. 115-118 ș. a. Șleahul Orheian pornea de la Gura Camencii, trecea prin Căprești, Ordășei, Țântărenii, Zahareuca, Cișmea și ajungea la Orhei.

¹⁵ Constantin Cihodaru, *Petru Rareș*, Red. coord. Leon Șimanschi, București: Ed. Acad. Române, 1978, p. 60. Situația caracterizează nu numai perioada domniei lui Petru Rareș.

¹⁶ Bălțile, Bălțili, Bălției (A se vedea și în „Труды Бессарабской губернской Ученой архивной комиссии”, томъ третій. Под ред. И.Н. Халиппы. Кишиневъ, 1907, с.273). Toponimul Bălți are și alte foneme: Bălți, Băl(i)ți sau Bălțul, Bălții etc.

¹⁷ *DIR*, XVI-I, 602; II, 34, 219; III, 42, 133, 137, 253-254, 393-394; IV, 51, 145, 156-157, 207, 221-222, 243, 282-284, 394, 399; XVII-I, 137, 149; II, 112; III, 23; IV 36, 102, 135, 145, 218, 229, 399, 439, 445; V, 228, 248.

¹⁸ *Ibidem*, XVI-II, 24-25, 218; III, 133, 393-394; IV, 251, 261; XVII-I, 123-124; II, 3 ș.a.

¹⁹ Prin „locuri pustii” trebuie de înțeles izlazuri comunale pentru vite cornute mici și teren necultivat.

²⁰ *Seliște (siliște)* – loc unde a fost odinioară un sat, vatra satului cu loc necultivat, dar bun pentru cultivarea ariei adiacente și în interiorul satului.

²¹ *Ibidem*.

²² *DIR*, XVI-III, p. 394.

lui Ghidion, fiul lui Voico logofăt „satul Stănenii <situat spre cursul inferior al râului Cubolta>, din ținutul Soroca și satul Soluncenii, cu loc de moară și cu iaz pe Căinari <căruia i> s-a cuvenit <și> satul Bălțile pe Cubolta”²³ <lângă Putinești>.

Așadar, între 1588 și 1619 moșia Putinești includea trei topice: hidronimul „Bălți” <segmentul superior al albiei>; Bălți, *loc de sat* și satul Bălți <plasat la intersecția pâraului Bălți cu r. Cubolta>. Astăzi, pâraul care izvorăște din centrul s. Iliceuca <r. Florești> reprezintă un hidronim uitat, o albie seacă cu maluri stâncoase în partea inferioară, peste care este construit un pod pe traseul Bălți – Florești. În acest loc, toamna și primăvara se mai străvăd urmele caselor țărănești ale bălțenilor de altădată. Se pare, că până la 1588 populația acestui Bălți (Bălți-I) reprezenta o mahala a s. Putinești apărută „prin înșelăciune” (?). După „risipire” țărani de aici s-au strămutat cu traiul în extremitatea nordică a moșiei satului. Indicații despre existența unui alt Bălți, cu precădere la confluența r. Răut și Răuțal, nu există. Concluzia dată este confirmată de hotarele moșiilor din zonă (sec. XV-XVI), care au fost restabilite parțial pe baza actelor interne.

În contextul dat, trebuie să ne referim atent la satul Zăvideni, dăruit de voievodul Petru Șchiopul pe 20 august 7096 <1588> „din mila lui Dumnezeu...lui Andrei logofăt și pârcălab de Neamț și urmașilor lui”²⁴, sat (seliște) așezat „pe râul Răut și pe amândouă părțile Răutului și cu loc de mori la râul Răutului, care, acest sat, a fost sat drept domnesc”²⁵ [...] ca să-i fie lui de la domnia mea sat și ocină cu tot venitul și întreg hotarul, pentru că i l-am dat lui, pentru vislujenia lui, ce a slujit domniei mele și țării domniei mele”²⁶.

Cu acest prilej este trimis Danciul, fost pârcălab, ca să hotărnicască moșia *domnească*. Însă satele din jur, Budăești și Heciul²⁷, aflate „în pricină de hotar cu satul Zăvodeni”²⁸, l-au respins. Atunci acesta este înlocuit cu spătarul Cahonă și mandatat să potolească spiritele rebele. În cele din urmă, misiunea a rezultat cu o ameliorare parțială a tensiunii.

Conform hotărnicirii, moșia includea Movila Mare din stânga Răutului <deal, h=202 m>, locul „în jos de Cheldea”, stâlpul de la fântâna satului Bobenilor <sat de lângă Alexandrenii>, „alt stâlp la Movila Bobenilor” <o movilă situată imediat pe malul stâng al Răutului, la est de Elizaveta²⁹>, vârful Aluneilor <la vest de Alexandrenii>, „de acolo <spre> alt stâlp” până la hotarul Beliciu <satul Biliceni Vechi>, apoi spre „loc pustiu lângă Sânger” <Sângerei>, „de acolo drept în jos, unde se împreună văile... dinspre Soloneț”, „iar de acolo, la movila...Odăilor” <h=240 m, astăzi dealul Rădoa-

²³ *DIR*, XVII-IV, p. 399.

²⁴ A se vedea: *DIR*, XVI-II, p. 34; vol. III, p. 308-309, 393-395; veacul XVII, vol. I, p. 111. În trecut a fost sat, seliște, ocol al scutării domnești, avea sate și seliști ascultătoare pe ambele maluri ale fl. Răut, ț. Soroca <lângă Alexandrenii>.

²⁵ *DIR*, veacul XVI, vol. III, p. 393.

²⁶ *Ibidem*, p. 393. Un suret copiat de pe alt suret din 1552 septembrie – 1561 noiembrie, 13 la Iași, tălmăcit în 1797 de pe un uric sârbesc de Andrei, spune că Alexandru Lăpușeanu a dăruit lui Flore și Ilie Pohreb și Oanța un loc de sat la gura văii Dealul Vechi ca să-și facă satul Micești „ascultătoriu” de Zăvideni” (*DIR*, XVI – II, p. 34).

²⁷ Budăești, sat pe Răut, lângă Alexandrenii dispărut. Heciul/ Hecești/ Hiaciul, variante toponimice selectate din actele medievale (astăzi Heciul Vechi, r. Sângerei așezat pe malul drept al Răutului). În trecut a fost proprietatea mănăstirii Balica, apoi Sf. Sava, din Iași (*DIR* XVII-IV, p. 439).

²⁸ *Documente privind istoria României. A. Moldova, veacurile XIV-XVII (1384-1625)*. Indicele numelor de locuri, de Al.I. Gonța, Ediție îngrijită și prefăcută de I. Caproșu, București: Editura Academiei Române, 1990 (În continuare: Gonța, *Indicele*), p. 120 ș.a.

²⁹ Elisaveta, sat afiliat administrativ mun. Bălți, este atestat în 1898. în *Enciclopedia Sovietică Moldovenească*, vol. II, Chișinău, 1971, p. 454.

ia> „și de acolo peste valea Miceștilor”³⁰ <sat lângă Radoaia> spre „vârful Rediului Florilor” <deal, h=339 m, la nord de Radoaia>, „și de acolo drept în vârful dealului, la obârșia Bârsanilor” <deal, h=339 m, situat între Heciul Vechi și Heciul Nou>, „iar de acolo drept la movila lui Ivașco” de lângă Vârtoape <loc pe Răut la Zăvădeni>, „iar de acolo, un stâlp, la marginea satului Schindireștiului” <sat pe Răut lângă Zăvădeni>, „iar de acolo, la gura Coboltei” <râul Cubolta> și spre Movila Mare³¹.

Din nou, topicul Bălți de pe Răut aici, la fel ca și în alte acte, nu figurează. Reiese, că satul „Bălți de pe pârăul Bălți” <Bălți-I> rămâne unicul toponim confirmat documentar și deaceia trebuie luat în calcul la cercetarea istoriei viitorului municipiu. Însă și aici apare o problemă – acest toponim după 20 august 1588, timp de treizeci și unu ani, iese din uzul surselor. Pauza a luat sfârșit pe 2 septembrie 1619. Un uric dat de Gaspar Grațiani stipulează că „domnul a spus”, iar Toader a scris că lui Ghidion, fiul lui Voico logofăt i se întărește “satul Stănenii” <situat pe cursul inferior al râului Cubolta>, din ținutul Soroca și satul Soluncenii, cu loc de moară și cu iaz pe Căinar <căruia i> ”s-a cuvenit <și> satul Bălțile pe Cubolta”³² <de lângă Putinești>. Deci, în a doua zi al Anului Nou 1619³³ satul Bălți <Bălți-I> de la confluența pârăului Bălți cu râul Cubolta reappare.

Peste un an de zile arsenalul documentar este completat de cronică Campaniei de la Țuțora³⁴ a trupelor poloneze de sub comanda hatmanului Żółkiewsky împotriva otomanilor (septembrie-octombrie 1620)³⁵. Expediția începe la 3 septembrie. Polonezii forțează Nistru lângă s. Iaruga, trec pe la vest de Soroca, părțile superioare ale r. Cubolta, pe lângă Heci și la 12 septembrie ating Ungaeru (Ungheni), ocupând o poziție strategică la vre-o 7-8 km de la Țuțora³⁶.

Însă, după o nereușită, sunt nevoiți să se retragă în condiții nefavorabile. Călea o țin prin satele Petrești, Scumpia, Catranâc, „iar, pe la amiaza zilei de 4 octombrie, <ajung> la râul Răut, lângă satul Bălți”³⁷. Prin urmare, cronică poloneză atestă o altă localitate Bălți, pe Răut. Nu este nici o greșeală tehnică a cronicarului, fiindcă la locul de plasare a s. Bălți-I pe Cubolta trupele poloneze au ajuns a doua zi fără ca să remarce localitatea. Autorul leah ne informează cu precizie că de la acest sat Bălți de pe Răut polonezii presați de tătari „au trecut seara peste Răut și la 5 octombrie, în zori, au ajuns la râul Cubolta, [...] continuându-și calea de-a lungul malului drept, pe lângă Moara Nouă, până la satul Servirni (Sauca)”³⁸, ultimul fiind situat la o distanță de 10-11 km de Nistru și Moghilev.

Considerăm cert faptul că pe 5 octombrie 1620 s. Bălți-I de pe malul r. Cubolta nu mai exista, cu atât mai mult că cronicarul polonez era obișnuit să nominalizeze

³⁰ Un surset datat cu IX.1552 – XI.1561, tălmăcit la Iași în 1797 de pe un uric sârbesc de Andrei stipulează că A. Lăpușneanu dăruiește lui Floe și Ilie Pohreb și Oanței un loc de sat la gura văii Dealul Vechi ca să-și facă satul Micești „ascultătoriu” de Zăvădeni (*DIR*, XVI – II, p. 34).

³¹ *DIR*, XVI-III, p. 393.

³² *Ibidem*, XVII-IV, p. 399.

³³ În epoca medievală Anul nou începea pe 1 septembrie. În document este indicat greșit anul „1618” în loc de 1619. În timpul scrierii scribul a comis o neatentie.

³⁴ Țuțora reprezenta un punct important de trecere prin Lăpușna spre Chilia (a se vedea: I. Caproșu, *Un catastif moldovenesc de vistierie din 1606*. în „Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol””, XXX, Iași, 1993, p. 269).

³⁵ Marek Wagner, *Expediția de la Țuțora*, în rev. „Jutrzenka”, 2006, nr. 10-11.

³⁶ *Ibidem*, p. 17, 19-20.

³⁷ *Ibidem*, 2007, nr. 1, p. 22. 4 octombrie 1620 coincide cu ziua de luni.

³⁸ *Ibidem*, p. 23

toate localitățile prin care treceau militarii polonezi. În cel mai rău caz, ar fi remarcat existența a două toponime cu aceeași denumire.

În felul acesta, asistăm la prima atestare documentară a satului Bălți pe Răut - 7128 (1620) 4 octombrie, luni, către amiază. Considerăm, că topicile *pârăul Bălți, loc de sat pe Bălți, satul Bălți-I de pe Cubolta, satul Bălți de pe Răut*, fac parte din una și aceeași istorie incipientă a mun. Bălți.

Rămâne să precizăm momentul când și în ce condiții populația din Bălți-I se așează în locul actualului municipiu. Din păcate, în această privință nu există nici o informație, ceea ce obligă să aplicăm metoda analizei deductive. Așadar, dacă pe 2 septembrie 1619 satul Bălți-I mai exista, iar pe 4 octombrie 1620 este atestată localitatea Bălți pe Răut, atunci reiese, că a avut loc o strămutare a bălțenilor din Bălți-I pe un alt loc de trai situat pe Răut. Evenimentul s-ar fi întâmplat în toamna anului 1619 (mai puțin probabil) sau primăvara-vara anului următor (cu o probabilitate mai mare), ceea ce ținea de condițiile climaterice, începutul lucrărilor agricole și necesitatea de a asigura condiții decente de trai pentru membrii comunității.

În patrimoniul cultural al municipiului reverberează legenda precum că în trecut orașul se numea Zăvădeni. De aceea, revenim la acest toponim, cu atât mai mult că bănuiala nu poate fi lipsită de teme istoric.

Seliștea era situată pe aria actualului Combinat de zahăr din Alexăndreni. Așezarea se bucura de autoritate în satele din jur. Un act informează că de Zăvădeni era „ascultătoriu” s. Micești³⁹. Populația practica munca agricolă, meșteșugurile și negoțul. La 5 iunie 1559 Al. Lăpușneanu trimite în Zăvădeni pentru comercializare 70 de boi crescuți în valea Răutului din Orhei. Animalele au fost vândute cu 100, 80 și 70 de dinari, iar din banii obținuți s-a cumpărat de aici fier⁴⁰.

Statutul predominant însă nu condiționa garanții că această așezare să nu cadă în declin. Un timp a făcut parte din satul Grigorești <r-nul Sângerei> și, la rând cu alte sate, a „suferit... nenumărate modificări”⁴¹, de unde, sub aspect orto-fonetic și transcriptiv, se pare, a căpătat mai multe denumiri - Zavadini, Zăvadinei, Zevadeni, Zavidini, Zăvădeni, Zăvadinile și Zivadinele, completate mai târziu de două foneme rusești – cartierul Zavidina în Alexăndreni și lacul Zavidinovca, păstrate uzual până în zilele noastre.

Realitatea e că o parte din locuitorii din Zăvădeni s-au așezat cu traiul în satul Bălți de pe Răut, continuând să practice agricultura, creșterea animalelor, meșteșugurile și negoțul. Altfel zis, „risipirile” și multele „amestecături în întreaga noastră țară”⁴² finalizau cu apariția și consolidarea noilor sate, dintre care unele obțineau statut de târg⁴³. Bălți de pe Răut cade sub incidența acestui fenomen, transformându-se treptat într-un oraș.

³⁹ *DIR*, XVII-IV, p. 34.

⁴⁰ Alexandru I. Gonța, *Relațiile economice dintre Moldova și Transilvania în secolele XIII-XVII*. Ediție îngrijită de I. Caproșu, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 147.

⁴¹ *Istoria literaturii române*, v. I, *Folclorul. Literatura română în perioada feudală (1400-1780)*, Red. acad. Al. Rosetti, București, 1964, p. 12.

⁴² *DIR*, XVI-III, p. 394.

⁴³ P. Poni, *Statistica răzeșilor*, București, 1921, p. 30; [D. Dragnev], *Politica lui Ștefan cel Mare în ținuturile de est*, în Demir Dragnev, Igor Cașu, Emil Dragnev, Virgil Păslariuc, *Ștefan cel Mare și Sfânt în contextul epocii sale și a posterității*, Chișinău: Civitas, 2004; Teo-Teodor Marșalcovschi, *Obștea răzeșească: evoluție și continuitate. // În onorarea Alexandru Moșanu. Studii de istorie medievală, modernă și contemporană a Românilor*. Academia Română. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2012, pp. 255-263; idem, *Răzeșii în context istoric și juridic*, în „Anuarul Catedrei Disciplini Socioumaniste”. 2006/2007 (Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți), Bălți: PUB, 2007, p. 50-51. Referințele vizează satele răzeșești cu o capacitate de apărare mai sporită.

Sub aspect arhitectural orașul capătă o formă tipică unui târg medieval. Actuala stradă Mihai Viteazul constituia centrul orașului. Există și o a doua centură – strada Unu Mai, astăzi secționată în câteva străzi autonome. Din centrul orașului radiu mai multe străzi (denumirile de acum) – Chișinăului, Păcii, Moskovei, Independenței, Decebal, Kievului, Mihai Eminescu, Blănarilor ș.a. marcate de piețe (Oborului sau Piața de Jos, Piața Mică sau de Sus), biserici, prăvălii și alte obiective publice.

Argumentele și concluziile de mai sus contestă în mod categoric schemele elaborate fals ale evoluției orașului. Afirmăția precum că localitatea Bălți își începe istoria sa din anul 1421 cu contribuția principesei poloneze Ringala Mazovi (Mazovetzkaya) nu are nici un temei documentar. Inepțiile încep odată cu traducerea în limba rusă și publicarea de către F. Bruni (1853) a consemnărilor lui Guillebert de Lannoy (1386–2.IV.1462)⁴⁴, călător și diplomat francez, care vizitează Moldova în 1421. Autorul din Odesa manifestă imprudență când echivalează toponimele Belz (Bels/Belfz) din textul original și Bălți (Бельцы, Бельц). Iată acest fragment: „Item, de là me partis et m'en alay à une ville en Russie, nommée Belfz, devers la duchesse de la Mosoeu, qui me fist honneur et m'envoya à mon hostel plusieurs manières de virves...”⁴⁵. („La fel, din această parte am plecat în alt oraș din Rusia, numit Belfz, spre principesa Mosoeu, care m-a primit cu onor și m-a servit cu multe bunuri...”). F. Bruni interpretează acest text în limba rusă astfel: „То же: Оттуда я отправился в другой городъ в Россіи, называемый Бѣльцы, къ герцогинѣ Мазовецкой, которая меня приняла съ почестью и прислала въ мою квартиру разнаго рода припасовъ...”.

Conform afirmațiilor lui F. Bruni, în secolul al XV-lea, or. Bălți făcea parte din componența Rusiei, ceea ce denotă o falsificare gravă a istoriei municipiului pe unda intereselor geopolitice ale țarismului în zona balcano-danubiană. Referitor la cele două noțiuni, autorul cu pricina și urmașii lui nu au ținut cont de normele gramaticale elementare. Toponimul *Belfz* nici fonetic și nici morfologic nu corelează cu *Bălți* (Бѣльцы). În „Belfz” semnul moale «ь» nu există, îmbinarea „fz” și «цъ» nu are continuitate, consoana slavă «цъ» ar avea alternativă în grupul de limbi romanice sub formă de combinare a consoanelor „tz” și nu „fz”. Judecând numai după aceste criterii, noțiunea *Belfz* din franceză nu poate fi identificată cu termenul rus *Бѣльцы*.

Este deplasată de la adevăr și „legenda” despre Ringala Mazovi (cca 1370 – cca 1429)⁴⁶, care fără motivație apare în calitate de „fondatoare” a or. Bălți⁴⁷. Unii autori propun cititorilor până și imaginea renumitei poloneze, dar care nu este cunoscută. Ringala Mazovi era vară dreaptă a regelui polon Wladislaw și soră cu Marele duce lituanian Vitolt. Un timp, în 1391-1392 devine ostatica fratelui său la curtea teutonilor. Apoi se căsătorește cu Henrich Siemowitowic, duce al voievodatului Mazovi⁴⁸,

⁴⁴ *Voyages et ambassades de Messire Guillebert de Lannoy 1399-1450*, Mons, Tipografie d'Em. Hoyois, 1840; Ф. Брунъ, *Современная библиография*, în „Записки Одесскаго общества истории и древности”. Томъ третій. Одесса, 1853 (în continuare: *ZOOID*).

⁴⁵ Ф. Брунъ, *op.cit.*, p. 435.

⁴⁶ Anul nașterii este stabilit cu aproximație, ținând cont că Ringala s-ar fi căsătorit la vârsta 20-22 de ani. Anul morții este determinat în baza publicației dnei S. Grișina (*Об основательнице Бѣльц княгини Мазовецкой или История одного архивного поиска*, în Rev. „Polskie ślady na moldawskiej ziemi”, nr. 6/2006, p. 16), articol care suscită anumite semne de întrebare în legătură cu problemele abordate.

⁴⁷ *Bălți*. Album – Text și elaborare de Svetlana Grișina, Chișinău: Proart, 2006 (în continuare: *Bălți*. Album), p. 20.

⁴⁸ Henrich, reprezentant al dinastiei Siemowitowicilor din Mazovia. În 1388 regele polonez Jagailo (din 1383 Belz întră în componența Reg.Poloniei) donează orașul lui Ziemowit (1388-1426), moștenit de Kazimir între 1421-1442 (a se vedea: Л. Войтович. *Бѣльскі князі*, în rev. „Київ”, 1991, № 5; *Кородіуське місто Белз*. Державний історико-культурний заповідник. Львів, 2003, с. 5-6).

care a decedat subit la începutul anului următor (1393). În 1419, după o văduvie de un sfert de veac, se recăsătorește cu Alexandru cel Bun⁴⁹, devenind cea de-a treia consoartă a voievodului moldovlah⁵⁰, care a durat până în 1421. După desfacerea mariajului selecta doamnă s-a bucurat de o recompensă materială. Pe 13 decembrie 6929 [1421] Alexandru cel Bun emite (în slavonă și latină) o diplomă de danie, care stipula următoarele: „Мы, Алезандръ воевода, господарь Земли Молдавской,... Знаемо чинимъ, симъ нашимъ листомъ... дали своєю доброю волею никоимъ промучени Сиреть мисто а Волховець и съ селы и приселкы, со млины, и со ставы, и с мыты, и с платы из данми, и приходы и доходы...” – „Noi, Alexandru voievod, domn al Țării Moldovei,... Facem cunoscut, cu această carte a noastră,... că am dat de bunăvoia noastră și nesiliți de nimeni târgul Siret și Volhovățul, și cu satele și cu pricuturile, cu morile, și cu iazurile, și cu vămile și cu plățile din dări, cu câștigurile și cu veniturile...”.

Fragmentul citat și diploma în genere nu face nici o aluzie la Bălți, care, chipurile, ar fi fost donat principesei Ringala. Actul afirmă că fosta soție a voievodului primește în posesie numai târgul Siret și satul Volhovății din preajmă. Cu toate acestea, autorii care nu au lucrat cu document respectiv, insistă precum că doamna ar fi primit în stăpânire „târgul Bălți”, inexistent încă pe harta Moldovei la confluența râului Răut cu pârăul Răuțel. Evident, că avem de afaceră cu o eroare brutală, dar pe placul unor cercuri expansioniste. În continuare, adepții acestei aberații au inventat „pă-rerea” cum că Ringala ar mai fi „ridicat în Bălți un palat” și „o bisericuță de lemn”⁵¹.

Adevărul e că Ringala, figurantă reală printre cele 38 mii de personalități incluse în condica actelor emise între 1384–1625⁵², nu lasă nici o urmă în istoria municipiului Bălți, la fel ca și anul 1421.

Dacă pe parcursul anilor 1588–1619 toponimul Bălți este atestat pe pârăul Bălți, apoi după 1620 există confirmat încontinuu pe Răut. În 1651 aprilie 21, starețul rus Arsenie Kuhanov, mergând spre Iași vizitează localitatea Bălți⁵³. Timuș Chmelnițky în 1652 merge la Iași prin Bălți să o ia în căsătorie pe domnița Ruxandra, fiica lui V. Lupu⁵⁴. Pe 2 ianuarie 1657, călătorul german Gotthard Wefind, aflat în cale spre Soroca „găsește” localitatea Bălți pe Răut, târg mic și fără apă potabilă suficientă⁵⁵.

Către finele sec. al XVII-lea Bălți devine târg cunoscut în regiune, iar în secolul următor ponderea urbei sporește⁵⁶. Orașul dispune de *magazii* (depozite) pentru păstrarea mărfurilor. În cadrul Campaniei de la Prut (iunie 1711), țarul rus Petru I a

⁴⁹ Letopisețul anonim (de la Bistrița): „В лѣто 6907 мѣсяца априлия 23 стал Александръ воевода господаремъ у Молдавской земли... И обладел Александръ воевода Молдавскою землю 32 лѣта и 8 мѣсяцъ и умрѣт в лѣто 6942 генуария 1 еже и погребѣн бысть въ Бистрическый монастырь”, în *Славяно-молдавские летописи XV-XVI вв.* Составитель Ф.А. Грекул. Москва: Изд. „Наука”, 1976, с. 24.

⁵⁰ Există o versiune că Alexandru cel Bun ar fi avut patru soții legale și o concubină, pe Stanca sau Stana. Prima soție, se numea Margareta de Lozonț (Losonez), fiica voievodului transilvănean de origine ungară. A doua era Neața sau Ana, cu care a conviețuit între 20.VII.1409–2.XI.1418. Ringala a fost a treia soție (1419-1421) și prin 1421 domnul se căsătorește cu Marena (A se vedea: A.D. Xenopol, *op. cit.*, p. 133-134; Gh. Pungă, *Din nou despre Ringala, soția lui Alexandru cel Bun*, în „Studii de istorie medievală și de științe auxiliare” (I), Iași: Casa Editorială Demiurg, 2002, p. 35; C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, p. 256-260. Ultimul autor suspectează căsătoria cu Margareta.

⁵¹ *Bălți*. Album p. 20-30.

⁵² Alexandru I. Gonța, *Documente privind istoria românilor*. A.Moldova, București: Ed. Academiei Române, 1995, 500 p.

⁵³ *Călători străini despre Țările Române*, (în continuare: *Călători străini*), vol. V, București, 1973, p. 409.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 472.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 600.

⁵⁶ Ștefan Ciobanu, *Basarabia*, Chișinău: Universitas, 1993, p. 86.

stocat aici proviziile armatei sale⁵⁷. Dintr-o scrisoarea adresată lui A.I. Repnin (22 iunie 1711) aflăm că acestea au fost evacuate din cetatea Sorociei, printre care și 200 puduri de pulbere⁵⁸.

În 1738 englezul John d'Antermony parcurge calea Moskova-Iași, trecând prin Soroca, Căinari și Bălți⁵⁹. M. Purișkevici, proprietar funciar în Basarabia reproduce mărturiile bătrânilor din s. Căinari, conform cărora în timpurile vechi tătarii își pășteau turmele de oi și hergheliile de cai în lunca Răutului adiacentă de Bălți⁶⁰, care din 9 iunie 1766 au fost alungați⁶¹. Enciclopedia Sovietică Moldovenească comentează greșit, precum că „după izgonirea tătarilor pe moșia lui Iordache Panaite a fost întemeiat satul Bălți (1766), care devine curând un centru comercial⁶². Este o altă falsificare (conștientă) a istoriei mun. Bălți, de data aceasta pur sovietică.

Sursele din ultimele trei decenii ale sec. al XVIII-lea încep să furnizeze date statistice. Cunoscutul istoric Pavel Dimitriu în opera sa *Recensământul populației din anii 1772-1773 și 1774* realizează o sistematizare a acestor informații. În 1772-1773 târgul Bălțile <ț. Soroca> al boierului Sandul Panaite includea 73 case (gospodării), 70 țărani liberi, 1 țigan, 1 preot, 1 văduvă, funcționa o poștă⁶³. Reiese că aici locuiau 450 oameni. Datele din 1774 arată că târgul avea 129 case (775 oameni), 87 bresle, 80 poștași, 42 de birnici⁶⁴.

Elaborările lui P. Dimitriu sunt dovezi că Bălțul a căpătat deja o formă de organizare internă urbană, ceea ce este confirmat în prelungire de alte acte interne. Un document din 12 ianuarie 1782 dat de Constantin Moruzi conferă or. Bălți a lui Iordachi Panaiot dreptul de a comercializa vite⁶⁵, mărfuri industriale și de a impozita cu *mortasipiu*⁶⁶ (arab., tc. *mühtesip*) - impozit pe a zecea parte din marfa cântărită de *mortasip* și taxă la vânzarea vitelor pe piața târgului. Prin urmare, asistăm la un proces de consolidare a poziției orașului, dar încă fără acces larg la piața națională și externă. De aceea, C. Stoide și I. Caproșu, studiind relațiile de schimb dintre Brașov și Moldova, nu au avut motive speciale să-l evidențiază⁶⁷.

În continuare parvin surse noi despre calitatea sporită a orașului. Consulul rus din Iași se exprimă despre cazarea aici în 1784, 1 martie a unui regiment de arnăuți⁶⁸, în iunie domnitorul vine la Bălți pentru a duce tratative cu comandantul trupelor otomane din raiaua Hotin⁶⁹. În ianuarie 1785 are loc o concentrare a trupelor turcești în Bălți⁷⁰. În aprilie 1785 acțiunea militară a turcilor este reconfirmată⁷¹. Acti-

⁵⁷ А.В. Мышлеавский. *Война с Турцией*. СПб, 1898, с. 132. Conform afirmațiilor acestui autor rușii intră în Bălți pe 19 iunie 1711.

⁵⁸ *Письма и бумаги императора Петра Великого*. Том II, вып. I. Москва, 1962, с. 301.

⁵⁹ E. Diaconescu, *Vechi drumuri moldovenești*, Iași, 1939, p. 70.

⁶⁰ М. В. Пуришкевич. *О землях части Св. Спиридона*. Кишинев, 1910, с. 103.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Enciclopedia Sovietică Moldovenească*, v. I, Chișinău, 1970, p. 541.

⁶³ *Moldova în epoca feudalismului*. V. VII, p. I. *Recensământul populației din anii 1772-1773 și 1774*. Alcătuitor P. Dimitriu (Dimitriev). Chișinău: Știința, 1975, p. 168.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 357.

⁶⁵ Arhiva Națională a Republicii Moldova, f. 2, Cancelaria guvernatorului din Basarabia, inv. 1, d. 2135, f. 91.

⁶⁶ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade. Documente slavo-române*, vol. IX, Iași, 1922, p. 309 ș.a.

⁶⁷ Constantin A. Stoide, Ioan Caproșu, *Relațiile economice ale Brașovului cu Moldova de la începutul secolului al XVIII-lea până la 1850*, Chișinău: Universitas, 1992 - 352 p.

⁶⁸ Rapoarte consulare ruse (1770-1796), Vol. I, București, 1962, p. 272.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 285.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 301.

⁷¹ *Ibidem*, p. 317.

vitățile de pregătire a războiului ruso-turc din 1787-1791 vizează și orașul Bălți - aici sunt concentrate numeroase trupe otomane și stocate muniții⁷².

În secolul al XIX-lea orașul este inclus activ în relațiile comerciale, la care participă negustori străini⁷³, iar cei autohtoni se includ în proces abia din 1823 cu referință la Neculae Stan, Sava Ioan, Mihalachi Petrovici⁷⁴. Respectiv se manifestă progrese în sfera infrastructurii și demografice. Către anul 1816 în oraș locuiau deja 1600 suflete⁷⁵. Pe 20 aprilie 1818, „din mila lui Alexandru I”, este modificat statutul orașului: dat fiind că din 1813 devine centru administrativ al jud. Iași (din 1878 județul Bălți), orașul obține subordonare regională.

Politica autorităților țariste de asimilare a Basarabiei rămâne un factor dominant în destinele acestei provincii. A. D. Xenopol menționa că Rusia intenționa „a ne face ruși”⁷⁶, iar istoricul rus N. N. Durnov preciza la înc. sec. al XX-lea că băștinașii provinciei au evaluat „într-o hoardă de robi”⁷⁷. „Bieții oameni, constată dânsul, își lasă pământurile roditoare pentru că nu mai pot trăi în țara lor”⁷⁸. Inițial loviturile necruțătoare ale țarismului afectează sever orașele Basarabiei, apoi, prin intermediul lor, rostogolesc valorile politicii antinaționale asupra populației satelor.

Dar asta nu însemna că Rusia domina total în provincie. Către mijlocul secolului al XIX-lea, orașul Bălți continua să reprezinte un centru urban autohton cu două culturi diametral opuse - una națională și alta străină. Investigațiile arată că pe acest fon general valorile produse de băștinași nu au fost radiate definitiv. Frecvent acestea au supraviețuit în familii, mediile vorbitorilor de română, cercurile culte de elită. Atmosfera națională din provincie era alimentată de contactele cu semenii din dreapta Prutului. Existau și alte premise obiective care au stat la temelia istoriei tuturor popoarelor căzute în dependență străină - puterea de rezistență, integritatea morală și virtutea de a conserva valorile proprii.

Astfel, în anii patruzeci ai secolului al XIX-lea, odată cu instalarea unei scurte faze de „democratizare” a vieții publice din Basarabia, orașul Bălți remarcă acest moment. Mai întâi, iese la suprafață moralitatea de a fi bălțean. Urmează reînvierea valorilor tradiționale culese din oraș și teritoriile limitrofe. Bălțeanul (prin adopție) Dimitrie Balica comisia selectează splendid în 1848 un mănunchi de narațiuni orale, fabule, legende, proverbe, zicători și obiceiuri, pe cale le întitulează *Oreșcare anegdoteuri folosite pentru jiuime aflatu iantrun poem din ianvechime sau Miscelaneu*⁷⁹. În 1842 același autor publică o satiră (pamflet), trecută cu vederea de N. Iorga, Vl. Beșleagă și N. Leahu⁸⁰, în care „împroașcă cu ghimpi” viciile hapsâne din societate.

Însă explozia mare este legată de „compozarea” pentru „tineri și tinere daco-romano-moldavi” a romanului *Polidor și Hariti* (1843) cu o temă selectată din istoria Gre-

⁷² Rapoarte consulare ruse (1770-1796), Vol. I, București, 1962, p. 417, 480.

⁷³ П. С. Кокырла, *Социально-экономическое развитие молдавского города в конце XVII - начале XIX в.* Кишинев: Штиинца, 1989, с. 90.

⁷⁴ Rapoarte consulare ruse, p. 278. Este vorba despre actele judiciare din 2 iulie 1823 și 10 noiembrie 1823.

⁷⁵ Gh. Vaciiu, *op. cit.*, p. 61. (Calc. apart. aut.).

⁷⁶ A. D. Xenopol, *Războaiele dintre ruși și turci și înrăurirea lor asupra țărilor noastre*. in „Convorbiri literare”, nr.4, 1 iulie 1879, p. 128.

⁷⁷ Н. Н. Дурновъ. *Русская панславянская политика*. СПб, 1908, с. 47.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ Teo-Teodor Marșalcovschi, Maria Abramciuc, Elena Harconota, *Manuscrise de Dimitrie Balica comisul*, Chișinău: Tipografia Centrală, 2013, pp. 249-315.

⁸⁰ (N.L.), *O încercare de satiră în Bălți (1842)*. // Semn, 2001, nr. 2, p. 2.

ciei Clasice (sec. V-IV î. e. n.). Având la îndemână o lucrare artistică în limba greacă, după cum afirmă el însuși, „traducând” a „compozat altu istoric romanu” în patru părți⁸¹. Romanul cu tentă romantică se rezumă la următoarele: grecii-cretani au capturat șapte fete și șapte băieți din Itaka (Polisul Atena) pentru a fi aduse ca hrană monstrului *Minotauru*⁸². Printre cele șapte fete era și frumoasa Hariti. Polidor, pleacă pe urmele iubitei sale ca să o salveze. Îndrăgostiții trec prin diverse tribulații, din care ies victorioși. Dacă să pornim de la ideea că D. Balica comisul a compus alt roman, fiind inspirat de o scriere în greacă, atunci avem tot dreptul să concluzionăm că *Polidor și Hariti* anunță în premieră scrierea unui roman artistic românesc. Evenimentul are loc în Bălți(!).

Populația din Bălți poate fi considerată mai receptivă la mișcarea națională din primele două decenii ale celui de-al XX-lea secol. Aripa națională și democratică domina în luările de decizii cardinale. Este bine știut că Zemstva bălțeană a fost prima din Basarabia, care pe 3 martie 1918 votează Unirea⁸³. Declarația stipula: „Proclamașăm astăzi în mod solemn, în fața lui Dumnezeu și a lumii întregi, că dorim unirea Basarabiei cu Regatul României, sub al cărui regim constituțional și sub ocrotirea legilor de monarhie democratică vedem siguranța existenței noastre naționale și a propășirii economice și culturale”⁸⁴.

Efectul benefic al Unirii a contribuit direct la soluționarea problemelor economice, sociale și culturale din municipiu. Orașul capătă suport real în dezvoltarea industriei. Sunt înființate o serie de întreprinderi importante (fabrica de sticlă, uzina mecanică, fabrica de zahăr ș. a.), transformări au loc în infrastructură și alte domenii. Perioada interbelică marchează un salt în cultură și învățământ. În oraș funcționa cu succes teatrele *Scala și Safo*, cinematografele *Flux și Modern*, liceele „Ion Creangă”, „Domnița Ileana” și *evreiesc*, biblioteca lui *Shterenberg*, librăriile „Progresul” și „Librăria Românească”. Frecvent aveau loc vizite, concerte și întâlniri de creație cu personalități de mare valoare – Nicolae Iorga, George Enescu, Ionel Teodoreanu, Ion Minulescu, Gică Petrescu ș. a. În primăvara anului 1939, I. Minulescu face o șarjă poetică pentru bălțeni și timpului capricios al anotimpului: „În orașu-n care plouă / De trei ori pe săptămână / Un bătrân și o bătrână, / Două jucării stricate, / Merg ținându-se de mână”⁸⁵.

Din nefericire, succesele Basarabiei din perioada interbelică, ulterior, au fost desconsiderate. Autoritățile sovietice erau tentate să înlocuiască cu orice preț valorile autohtone cu ideologia comunistă și „realismul socialist”. Odată cu dispariția Uniunii Sovietice și obținerea independenței de către Republica Moldova, situația tinde să revină în limitele vechilor tradiții, dar cu obstacole enorme. Cum se vede, trecutul sovietic a lăsat urme grele, iar forțele ostile continuă să exploateze nostalgiile după vremurile de odinioară.

⁸¹ Teo-Teodor Marșalovschi ș.a., *op. cit.*, pp. 41-242.

⁸² Conform legendei, Minotaurul este fiul lui Poseidon și a Pasifeiei, soția regelui cretan Minos. A fost închis într-un labirint și hrănit sporadic de 7 băieți și 7 fete capturați în Atena.

⁸³ Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, Chișinău: Cartea Moldovenească, 1991, p. 282; Anton Moraru, *Istoria Românilor. Basarabia și Transnistria (1812-1993)*, Chișinău, 1995, p. 175.

⁸⁴ Gh. Baciu, *op. cit.*, p.113.

⁸⁵ A se vedea: Teo-Teodor Marșalovschi, Mihai Volontir, *Teatrul „Scala” din Bălți*, în „Anuarul Catedrei de Discipline Socioumanistice”, 2009/2010, Bălți: Presa Universitară Bălțeană, 2011, pp. 51-61.

CÂMPIA BĂLȚILOR ÎN EVUL MEDIU MOLDOVENESC

Valentin CONSTANTINOV

Abstract. Balti steppe during the reign of Alexander Lăpușneanu was part of the royal territory for animals. It was a place for cattle reign. We think that specific was maintained below. Foreign travelers in this period mentions cattle an important source of income for rullers and to the inhabitants of Moldavia. Silence of sources allows us to restore the relative social and economic realities of this geographical perimeter. The threat of foreign invasions and livestock interests reign was a determinant of poor folk that it's territories. On the other hand, we must admit a housing, and a succession of population movement from one area to another, and even short-term habitation of locations in Balti Steppe, real phenomenon that can be discerned and acts of the time.

Keywords: Terra Moldaviae, Steppe of Bălți, economic and demographic realities, rural settlements development in the region

Cuvinte-cheie: Țara Moldovei, Câmpia Bălților, realități economice și demografice, dezvoltarea așezărilor sătești din regiune

Stabilitatea domniei, liniștea de la frontierele țării au fost principalii factori ai dezvoltării extraordinare prin care a trecut Țara Moldovei în primele secole ale existenței sale politice. Prosperitatea economică a dus în mod firesc la creșterea numărului populației. Din timpul domniei lui Alexandru cel Bun și din anii imediat următori cunoaștem numeroase cazuri de roire a satelor prin așa zisele „locuri din pustie”¹. Satele erau formate de regulă în funcție de relief și zonă geografică. În unele cazuri când se înființa o nouă așezare deseori se făcea precizarea ca aceasta să cuprindă un hotar necesar pentru hrana a 20-50 de gospodării. Evident că în acest caz trebuie să ținem cont de faptul că în perioada medievală performanța roadei la hectar era încă foarte mică, în plus, era nevoie să existe și un loc pentru pășunatul vitelor. Creșterea vitelor ocupa un loc important pentru obținerea veniturilor, iar prezența căilor comerciale făcea posibilă realizarea lor pe diferite piețe internaționale. Venituri importante erau obținute din viticultură și grădinărit. Un loc important în economia țării îl ocupau pescuitul și creșterea albinelor.

În cazul Stepei Bălților trebuie să ținem seama de complexitatea de factori care au influențat această zonă ca parte componentă a Țării Moldovei. Relieful de stepă fără îndoială, și-a impus amprenta asupra evoluției acestei zone, dar și a felului în care zona respectivă a fost atractivă pentru a fi populată. Fără îndoială, că relativa apropiere de un potențial pericol care venea din partea tătarilor pune sub semn de întrebare această atractivitate. Pe de altă parte, zona deschisă oferea posibilități imense pentru creșterea vitelor. Călătorii străini² care vin în Moldova în această

¹ Vezi indicii la *Documenta Romaniae Historica*, Seria A. Moldova, vol. I (1384-1448), volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, Ed. Academiei, 1975.

² Termenul de „călători” desigur este unul relativ. De regulă ei erau străini care au ajuns cu diferite chestiuni prin țările române.

perioadă menționează această sursă importantă de venit atât pentru domnie cât și pentru locuitorii de diferite ranguri în Țara Moldovei³.

Cel puțin în timpul domniei lui Alexandru Lăpușneanu, Stepa Bălților a făcut parte din scutăria domnească – loc pentru creșterea vitelor⁴. Proiectul unei crescătorii de vite realizat de către unul dintre cei mai importanți domni ai Țării Moldovei din a doua jumătate a secolului al XVI-lea poate fi restabilit în baza unor izvoare posterioare domniei lui. Astfel, la 11 martie 1586, domnul de atunci al Țării Moldovei, Petru Șchiopul, întărea lui Andrei logofăt, pârălab de Neamț stăpânirea asupra mai multor sate și seliști, din care unele pierdute de Simion și Gligore, care au ridicat împotriva domnului în scaunul țării pe „domnișorul Petru”⁵. Peste câțiva ani, în urma unor judecăți, același domn îi întărea lui Andrei ajuns la acea vreme în dregătoria de hatman satul Zăvedeni, din ținutul Soroca. În acest document de asemenea este amintită scutăria făcută de Alexandru Lăpușneanu din care făcea parte și satul Zăvedeni. Din acest ultim act rezultă că, Alexandru Lăpușneanu „a risipit toate satele, câte au fost pe Răut, pe amândouă părțile Răutului până la Nemțeani. Și era hotarul satului Zăvadinilor, în jos până la Nemțeani și până la gura Căenarului, iar din sus, cât au putut cuprinde din destul, pentru că în sus de Zăvadini era loc pustiu. Iar acelor sate, pe care le-a risipit Alexandru voievod, el le-a dat lor atunci loc ca să-și întemeieze sate, în schimbul acelor sate pe care le-a luat lor. Și s-a dat pentru satul Heceștii, Visternicii și pentru satul Joldeștilor asemenea în Vistiarnici și pentru Prajilele, satul Goeneștii pe Răut, și pentru Coluneștii, satul Bursuceanii, și pentru Drojdieștii, li s-a dat lor între Trifan și între Miron, care este pe Căenar, și pentru Nemțeani, s-a dat în fața Lozilor și mai sus de Coșciug, iar pentru Mărculești, alți Mărculești pe Camâncă și pentru Pridenii, li s-a dat lor în jos de Stârceani, pe Răut, și pentru Begeani, alți Begeani care sunt pe Căenar, și pentru Căenărești le-a dat lor în jos de gura Bălții, unde se numește La Știuca, iar pentru Putinești, li s-a dat lor în jos de gura Bursucului și în sus de Bursuceani. Iar pentru Budăești și Țiplecești și Puncești și Vădurenii și unde se numește La Oprea, aceste sate n-au fost din veac, ci s-au așezat după moartea lui Alexandru voievod și după Bogdan voievod și după risipirea scutăriei. Și aceste sate mai sus scrise, până când a stat acolo scutărie, toate au stat pe unde li s-a dat. Însă după Alexandru voievod, au fost multe amestecături în întreaga noastră țară și în aceste amestecături, aceste sate mai sus scrise, toate cu înșelăciune s-au întors fiecare la locurile lor și au ținut și dedinele și dania ce le-a dat Alexandru voievod”⁶. Așadar, din acest act rezultă că la momentul înființării scutăriei în această zonă domnul a schimbat cu locul cel puțin 11 sate, ca mai apoi aceeași săteni și urmașii lor să revină

³ „Iar belșugul de vite e de necrezut. Oamenii înjugă câte doisprezece boi la plug și se îndeletnicesc mai degrabă cu creșterea lor decât cu lucrarea pământului din cauza pășunilor lor deosebit de bune. Este socotit păcat să se taie vițeii. Din Moldova deci se scoate cea mai multime de boi din a căror carne se hrănesc nu numai popoarele vecine ale Ungariei și Rusiei, ci și ale Poloniei, Germaniei, ba până și ale Italiei, și mai ales cei din orașul Veneția”. (Povestirea aparține lui Antonio Maria Graziani și a fost publicată inițial în E. Legrand, *Deux vies de Jaques Basilicos*, Paris, 1889, p. 169-173, iar traducerea a fost inclusă în *Călători străini despre Țările Române*, vol.II, volum îngrijit de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1970, p. 380-384. Biografia fascinantă a autorului vezi în *Călători...*, vol. II, p. 377-379).

⁴ Reluarea discuției cu privire la semnificația termenului scutărie vezi la Gh. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1994, p. 89-90, nota 89.

⁵ Biblioteca Academiei Române, Documente istorice, CI/43. Traducerea românească în *DIR*, A. Moldova, secolul XVI, vol.III, p. 308-310, nr. 374.

⁶ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. IX, p. 46-55, nr. XVI; Traducerea românească în *DIR*, A. Moldova, secolul XVI, vol.III, p. 392-395, nr. 490.

la locurile precedente, reînființându-și satele desființate de domn, dar totodată păstrându-și și dania lui Alexandru Lăpușneanu. De asemenea, rezultă că în zonă au mai fost înființate alte cinci sate, iarăși fără permisiunea domnului, ceea ce conform normelor de la acea vreme era interzis. A urmat însă șirul de procese cauzat de intrarea în dizgrație a lui Andrei hatman după urcarea în scaun a lui Aron vodă Tiranul în anul 1591⁷. Revenind la scutăria domnească se pot concluziona următoarele: în timpul domniei lui Alexandru Lăpușneanu, domnul Moldovei a organizat o scutărie domnească într-o zonă favorabilă creșterii vitelor. Satele din regiune situate pe de o parte și de alta a Răutului au fost dislocate, iar locuitorilor le-a fost dat un alt loc pentru sate. Data înființării acestei scutării nu este cunoscută însă se poate presupune că ea exista deja la 28 mai 1559, când din Zăvădeni domnul Moldovei scria liovenilor despre trimiterea unui număr de 50 de boi care urmau să fie vânduți în contul construirii bisericii ortodoxe de acolo⁸. Teritorial, ea începea cu împrejurimile actualului oraș Bălți și ajungea dincolo de gurile pârâului Căenari⁹. Complexul pentru creșterea vitelor era unul foarte întins iar din el făceau parte atât pășunile cât și complexele acvatice adecvate practicării acestor ocupații printre care și marele iaz de lângă Orhei amenajat, de asemenea în timpul domniei lui Alexandru Lăpușneanu¹⁰.

Cu toate acestea, perioadele de liniște în a doua jumătate a secolului al XVI-lea erau urmate de perioade tulburi în care într-o clipă puteau fi distruse toate acumulările făcute anterior cu atâta efort. Dintr-un firman al sultanului, din anul 1564, reiese că un număr enorm de vite ale lui Alexandru Lăpușneanu i-au fost prădate¹¹. De aceea, foarte probabil că imediat după ce a fost pierdută domnia a fost lichidată și scutăria domnească din stepa Bălților. Cu atât mai mult că tentațiile erau enorme, iar schimbările de domnie produse în răstimpul dintre anii 1561-1564 toate s-au făcut pe calea armelor ce subînțelegea și jaful teritoriilor cucerite, sau părăsite. Revenirea lui Alexandru Lăpușneanu în scaun în anul 1564, a fost urmată, fără îndoială, și de restabilirea scutăriei domnești din zona stepei Bălților. De abia după scoaterea din domnie a lui Bogdan Lăpușneanu, în anul 1572, care a avut loc de asemenea în urma unei campanii militare¹², scutăria și-a încetat existența. Anume după acest moment,

⁷ Conform lui Grigore Ureche, Andrei hatman se numără printre boierii care au părăsit Moldova odată cu plecarea din scaun a lui Petru Șchiopul în anul 1591: „Iară el <Petru Șchiopu *n.ns.*>, umplându domniei sale 7 ani și jumătate s-au rădicat cu frunte boierilor, că boierii să temură a rămânea, să nu pață ca mai nainte cu lancel vodă, între carii au fostu Stroiciu logofătul cel mare, Ieremia Movilă vornicul și frati-său Simion păharnicul, carii mai apoi amîndoi au căzut la domnie, și fratile lor Toader spătariul și Andrei hatmanul și alții mulți ...” (Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, p. 115). Se pare însă că el va părăsi Moldova ceva mai târziu, poate odată cu Nestor Ureche, cel care-i va deveni cuscru, Vasile Ureche va fi căsătorit cu o fiică a lui Andrei hatman. Va ajunge mare logofăt la Mihai Viteazul, pentru care se explică probabil și aversiunea ulterioară a lui Ieremia Movilă față de el. Așa, Todosia, cneaghina lui Andrei hatman va pierde judecata în fața lui Drăghici Bogza pentru satele Lălești și Căcăciani la 7 mai 1597 (*DIR*, A. veacul XVI, vol. IV, p. 162-163, nr. 217). Nota despre acest boier vezi la N.Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, București, 1971, p. 290-291.

⁸ Hurmuzaki-Bogdan, supliment II, vol. I, p. 215, nr. CVIII.

⁹ Gh. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, p. 68.

¹⁰ Informații despre ieșirea aceluși loc în timpul lui Alexandru Lăpușneanu îl avem într-un act din timpul domniei lui Constantin Movilă (*DIR*, A. Moldova, veacul XVII, vol.II, p. 208, nr. 277); Gh. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, p. 67-68. Despre evoluția spinoasă a acestui iaz vezi studiul lui Sergiu Bacalov, *Aspecte istorice privitoare la lazul sau Heleşteul cel Mare al Orheiului (secolul al XVI-lea – începutul secolului al XIX-lea)*, în „Materialele Conferinței științifice internaționale: 200 de ani de la geneza problemei Basarabiei. Aspecte social-politice, economice și culturale”, Chișinău, 2012, p. 162-183.

¹¹ 3500 de oi, 2500 de vite, 20 de herghelii Gh. Pungă, *Țara Moldovei în timpul lui Alexandru Lăpușneanu*, p. 63; *Catalogul documentelor turcești*, vol. II, p. 35, nr. 98.

¹² Mai nou despre evenimentele produse în anul 1572 și scoaterea din domnie a lui Bogdan Lăpușneanu

locuitorii fostelor sate desființate de către Alexandru Lăpușneanu revin la vechile locuri, dar și înființează noi așezări. De menționat și zguduirea extraordinară prin care a trecut Țara Moldovei în anul 1574. După eșecul răscoalei antiotomane a lui Ioan vodă cel Cumplit, țara a fost jefuită cumplit de către turci și mai ales tătarii care i-au acompaniat în campania din anul 1574. După spusele lui Grigore Ureche a avut de suferit mai ales partea din țară cuprinsă între Prut și Nistru¹³. Este adevărat că în perioadă următoare se constată fenomenul răscumpărării din robia tătară. Actele de mai târziu, mărturisesc această practică. Așa de exemplu, Nicoară Nicorici plătește 100 taleri pentru răscumpărarea din robie a lui Sava Robul, iar acesta din urmă îi dă în schimbul acestei sume un bătrân din satul Mireni, ținutul Tutova¹⁴. Ureche vel vătaf de Cărligătura plătește suma de 100 de zloți pentru răscumpărarea lui Crăciun Robul de la Constantinopol¹⁵. Remarcăm așadar că ambele persoane purtau numele de „Robul”, ceea ce reflecta o soartă pe care aceștia au avut-o la un moment dat¹⁶.

Domniile succesive ale lui Petru Șchiopu, deși caracterizat ca un „domn vrednic, cum să cade, cu di toate podoabile câte trebuiesc unui domnu de cinste”¹⁷ nu au fost deloc liniștite. Ioan (Nicoară) Potcoavă în anul 1577 și apoi alți numeroși pretendenți au încercat să ia domnia în lunile iulie-octombrie 1578. De menționat, că ei aveau și susținători în interiorul țării cum ar fi și cazul lui Simion și Gligore care l-au susținut pe Petru pretendent la tronul domnesc¹⁸. Domnia lui Petru Șchiopu dintre anii 1582 - 1591 de asemenea nu a fost una liniștită. Așa cum scria Grigore Ureche între 23 și 26 noiembrie 1587 la Țuțora a avut loc o altă bătălie dintre domn și un pretendent la scaunul domnesc, Ivan, susținut de cazaci¹⁹. Aceste exemple completează tabloul din Țara Moldovei acelor perioade în care dese războaie și schimbări de domnie erau cauza instabilității așezărilor umane. Iar așa cum drumul spre Iași al pretendenților amintiți care veneau de după Nistru inevitabil trecea prin stepa Bălților și așezările umane de aici aveau un statut de provizorat, ba apăreau ba dispăreau. Când erau mai multe când erau mai puține. De aici însă și caracterul așezărilor care predisuneau spre construirea unor locuințe provizorii. De regulă, locuitorii acestor zone erau înștiințați de pericolele care se apropiau și odată cu primele avertismente își găseau refugiu fie în păduri, fie porneau spre munți, acolo unde se puteau adăposti de eventualele pericole. După o anumită perioadă cel puțin o parte din ei reveneau la vechile locuri. De aceea,

vezi articolul lui Radoslaw Sikora, *Deli junacy i polska husaria czyli przyczynę do dziejów walk o tron hospodara Moldawii w 1572 roku („Deli junacy” și husaria poloneză sau contribuții cu privire la luptele pentru tronul domnesc al Moldovei în anul 1572)*, în „Materialele Conferinței științifice internaționale: 200 de ani de la geneza problemei Basarabiei. Aspecte social-politice, economice și culturale”, Chișinău, 2012 p. 41-62 (text polonez și traducere românească de Valentin Constantinov).

¹³ „Iară dacă au pierit Ion vodă, tătarii s-au lăsat pradă piste toată țara, de au robit, de n-au fost niciodată mai mare pustiitate în țară decât atunci când pre toți i-au cuprinsu fără grijă pre la casile lor, unde până astăzi între Prut și Nistru au rămas pustiitate, di nu s-au mai discălicat oameni” (Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 107).

¹⁴ Evenimentele se produceau pe la 1585-1586. Antonovici, *Doc. bărlădene*, IV, nr. XVIII (trad. din 1766 mai 26); Isac, *Catalog de doc. mold.-Iași*, I, p. 463, nr. 1244 (rez.), sub tipar în DRH, Seria A. Moldova, vol. VIII.

¹⁵ Actul datează din 10 decembrie 1585. Arh. St. București, Doc. moldovenești, LXXI/1. Trad. DRH, Seria A. Moldova, vol. VIII sub tipar.

¹⁶ Alte nume „Robul” vezi: *Documente privind istoria României*, Seria A. Moldova veacurile XVI-XVII (1384-1625), Indicele numelor de persoane, întocmit de Alexandru I. Gonța, ediție îngrijită și cuvânt înainte de I. Caproșu, București, Editura Academiei, 1995, p. 580.

¹⁷ Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 115.

¹⁸ *DIR*, A. Moldova, secolul XVI, vol. III, p. 308-310, nr. 374.

¹⁹ Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 115.

trebuie să admitem, ca și în cazul satelor dezafectate de formarea scutăriei domnești a lui Alexandru Lăpușneanu, că oamenii aveau cunoștințe perfecte asupra locului în care erau amplasate odată așezările lor și cu prima ocazie le restabileau, iar uneori chiar găseau posibilitatea să înființeze și așezări noi.

De la sfârșitul domniei lui Petru Șchiopu datează primul „catastif de cisle de țirani de la toate ținuturi și curteani și vătăji și neamiși și popi” cunoscut și ajuns până în zilele noastre. Stepa Bălților făcea parte din ținutul Iași și mergea mai departe în ținutul Soroca²⁰. La acea vreme ținutul Iași avea 2270 de țărani „istov”²¹, 482 de curteni, 279 de nemiși, ținutul Soroca 1714 țărani „istov”, 204 săraci, 14 vătavi, 93 nemiși, 48 popi²². În catastihul a toată goștina pentru oile pe fiecare ținut, ținutul Iași e prezent cu 2700 de oi, iar în ținutul Soroca goștina era de 5000 de oi, ceea ce confirmă specializarea în creșterea oilor²³.

Stepa Bălților nu a încetat să fie sub presiunea incursiunilor străine, nici a confruntărilor militare în următoarele decenii. În anul 1594 a izbucnit răscoala antiotomană sub conducerea ambilor domni ai țării române extracarpatice: Mihai Viteazul și Aron Tiranul. În urma schimbărilor produse în sistemul alianțelor politice în anul 1595, pe scaunul Țării Moldovei a urcat Ieremia Movilă. Armata poloneză care l-a instalat în scaun, și-a apărat pozițiile la Țuțora, pe malul stâng al Prutului. După câteva tatonări s-a ajuns la un acord polono-tătăresc²⁴. Stabilitatea Țării Moldovei nu a durat însă pentru multă vreme. La începutul lunii mai 1600, domnul Țării Românești ocupa și tronul Țării Moldovei, după ce câteva luni înainte îl ocupase și pe cel al Transilvaniei. În urma armatelor lui de mercenari au avut de suferit și așezările rurale moldovenești²⁵. Revenirea lui Ieremia Movilă în scaun a avut loc în urma unei alte campanii militare de astă dată a polonezilor conduse de marele cancelar și hatman Jan Zamoyski. Odată cu restabilirea lui Ieremia Movilă în scaun a venit rândul armatelor poloneze să practice jafuri și incendieri de sate. La 21 noiembrie 1600, Luca Stroici marele logofăt scria lui Jan Zamoyski despre pustiirea și incendierea a zece sate care-i aparțineau, rugându-l să prevină jafurile în alte sate ale sale²⁶. Bănuim că acestea au fost o practică obișnuită pentru armatele poloneze aflate în Moldova. Peste câțiva ani, întorcându-se din Țara Românească, armatele care erau în preajma lui Simeon Movilă, neprimind solda cuvenită, au trecut la jafurile satelor moldovenești²⁷. Deși nu avem știri exacte despre satele jefuite de mercenarii polonezi care nu și-au primit solda, probabilitatea ca printre acestea să se fi aflat și cele situate în stepa Bălților era foarte mare, cu atât mai mult că aceasta era situată în apropiere de granițele Rzeczpospolitei, iar prin stepa

²⁰ Pentru granițele ținuturilor vezi lucrarea lui Constantin Burac, *Ținuturile Țării Moldovei până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, 2002. Harta planșă „Țara Moldovei în timpul domniei lui Ștefan cel Mare”, elaborată de Sergiu Tabuncic și Gheorghe Nicolaev, Chișinău, Editura „Integritas”, 2007.

²¹ Adică birnici.

²² *DIR*, A, XVI, vol. IV, p. 4-6, nr. 5 (orig.) și p. 408-413 (foto orig.).

²³ *DIR*, A, XVI, vol. IV, p. 19-26, nr. 24 (trad. rom.) și p. 457-465 (foto orig.).

²⁴ Despre încheierea acordului la 22 octombrie 1595 cu împuterniciții sultanului turcesc Jan Zamoyski scria regelui Sigismund III (Hurmuzaki-Bogdan, supliment II, vol. I, p. 353-360, nr. 182-183).

²⁵ În documentele din primele decenii ale secolului al XVII-lea sunt deseori menționate jafurile armatelor conduse de Mihai Viteazul în timpul campaniei lui din Moldova în luna mai 1600: *DIR*, A, XVII, vol. I, nr. 13, p. 9; nr. 70, p. 46; nr. 75, p. 50 ș.a.

²⁶ Hurmuzaki-Bogdan, supliment II, vol. I, p. 650, nr. CCCXLVI.

²⁷ La 28 ianuarie 1603, clerul și boierii moldoveni scriau către Sigismund III să intervină ca soldații care au fost în slujba lui Simion Movilă în Țara Românească să nu mai săvârșesc excese în țară. (Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României din arhivele poloneze*, București, p. 28-29-, nr. 15). Există o întregă corespondență în legătură cu aceste datorii.

Bălților trecea o cale de comunicație care începea cu Soroca și ajungea până la principala reședință domnească a țării orașul Iași.

În anul 1620, în Țara Moldovei, a intrat armata poloneză condusă de marele hatman al coroanei Stanisław Żółkiewski, care avea ca scop să-l mențină în scaun pe Gașpar Grațiani²⁸, cel proaspăt mazilit de sultanul turc pentru interceptarea scrisorilor principelui Transilvănean, Gabiel Báthory și trimiterea acestora regelui polon. Ca punct de dislocare a trupelor poloneze a fost ales un loc de pe moșia Țuțorei, situat pe partea stângă a Prutului, acolo unde acesta face o cotitură. Exact în acel loc în anul 1595, Jan Zamoyski și-a stabilit tabăra sa și a rezistat atacurilor tătărești²⁹. Atât drumul de venire, cât și drumul de întoarcere a armatei poloneze a trecut prin stepa Bălților³⁰. Ceea ce ne interesează aici este însă cum această campanie ca și celelalte numeroase au afectat populația din această zonă. În numeroasele jurnale de expediție care au ajuns până în zilele noastre se spune că în calea de întoarcere, armata poloneză a întâlnit numeroase sate arse³¹. Un fost sat armata poloneză aflată în retragere l-a întâlnit până a ajunge la Răut³². După ce a fost trecut Răutul localitățile incendiate erau frecvente³³. După câte se pare, tătarii au practicat împotriva polonezilor tactica pământului pârjolit, incendiind atât satele care erau în drumul polonezilor dar și iarba ca să nu le permită acestora să găsească hrană pentru cai³⁴. Până la urmă campania poloneză din acel an s-a încheiat cu un fiasco total, iar conducătorul armatei, bătrânul Stanisław Żółkiewski³⁵, avea să-și piardă viața³⁶. În strânsă legătură cu evenimentele din anul 1620 se află și cele care au avut loc cu un an mai târziu. Succesul neașteptat de la Țuțora l-a îndemnat pe sultanul turc Osman II să pornească în persoană campania împotriva Poloniei în toamna anului 1621. Cu toate acestea așteptările sultanului turc foarte repede aveau să se risipească. Polonia s-a pregătit temeinic pentru confruntarea de proporții cu Imperiul Otoman³⁷. În plus, pe lângă pregătirile militare din interi-

²⁸ Valentin Constantinov, *Relațiile politice polono-otomane și domnia în Țara Moldovei a lui Gașpar Grațiani 1619-1620*, în „Materialele Conferinței științifice internaționale: Republica Moldova între Est și Vest. Opțiunile tineretului la etapa actuală”, Chișinău, 2013, p. 132-141.

²⁹ Despre campania de la Țuțora din anul 1595 vezi textul după I. Corfus, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. III, volum îngrijit de Maria Holban, M.M. Alexandrescu Desca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1971, p. 641-653.

³⁰ Cu privire la acest traseu vezi harta întocmită de Ryszard Majewski, *Cecora 1620*, Warszawa, 1971, p.170. Despre localizarea așezărilor și echivalentul lor actual vezi studiul colegului nostru Sergiu Tabuncic, *Campania poloneză de la Prut din anul 1620. Localități și locuri străbătute în cursul expediției*, în: „Anuarul Institutului de Istorie”, 2012. Academia de Științe a Moldovei. Chișinău, 2013 (în curs de apariție).

³¹ „3 października ... Staneliśmy ze trzy godziny na dzień w podole głębokim przy wsi zapalonej”. (la 3 octombrie ne-am oprit pentru trei ore pe zi într-o vale adâncă lângă un sat ars). (Archiwum Główne Akt Dawnych, ZBIOR BRANICKICH Z SUCHEJ. Księga 155/181: UKRAINE SPRAWY: Przyczynek do dziejow polskich, tatarskich i tureckich XVI i XVII wieku. Książeczka II. Zebrał Stanisław Przylecki, p. 57).

³² La Răut, lângă actualul Bălți, armata poloneză aflată în retragere a ajuns la 4 octombrie, și au găsit acolo câmpii pline de lăcuste și fără iarba, iar în jur era plin de fum din cauza incendiilor făcute păgânii. *Ibidem*.

³³ Hurmuzaki-Bogdan, supliment II, vol. II, p. 490-509, nr. CCXXXI. Textul românesc în *Călători străini*, vol. IV, p. 443-460. „La 5 octombrie. ... La prânz ne-am oprit pe un râu, unde tătarii arseseră un sat mare și câteva curți mai bune ...” (*Călători*, IV, p. 457).

³⁴ R. Majewski, *op.cit.*, p. 210-212.

³⁵ La acea vreme era trecut de 70 de ani.

³⁶ Bibliografia poloneză a atras o mare atenție acestei bătălii și de-a lungul timpului au apărut mai multe lucrări consacrate bătăliei de la Țuțora din anul 1620. Pe lângă lucrarea care rămâne reprezentativă semnată de Ryszard Majewski, *Cecora 1620*, Warszawa, 1971, menționăm și o apariție recentă Kacper Śledziński, *Cecora 1620*, Warszawa, 2007.

³⁷ Vezi mai ales lucrarea lui Ryszard Majewski, *Polski wysilek obronny przed wojną Chocimską*, în „Studia i Materiały do Historii Wojskowosci”, tom. VII (1961), cz.1, p. 3-39.

orul țării, din plin polonezii i-au folosit pe cazaci care de mai multă vreme dădeau mari bătăi de cap otomanilor. Prin incursiunile lor l-au determinat pe domn chiar să părăsească Iașii de spaimă să nu fie prins³⁸. Nu este de mirare că domnul Moldovei de atunci, Alexandru Iliș nu a pregătit proviziile necesare pentru aprovizionarea armatei turcești prin care a trezit furia sultanului turc, care l-a și mazilit³⁹. Atât Miron Costin⁴⁰ cât și izvoarele poloneze amintesc de jafurile săvârșite de armatele polone și căzăcești, dar și că în acele împrejurări populația țării stătea retrasă în munți⁴¹.

Impactul campaniei otomane din anul 1621 și consecințele războiului polono-otoman din anul precedent 1620 și-au lăsat desigur amprenta asupra situației din Țara Moldovei într-o manieră greu de descris. Au avut loc ciocniri armate care au afectat populația și până atunci, dar anvergura evenimentelor din anul 1621 pare să fie trecut orice măsură. Peste câțiva ani, domnia țării avea să dea un așezământ special care era menit să stabilească regimul de reședință a țăranilor dependenți în Țara Moldovei. Mănăstirile Putna⁴², Voroneț⁴³, Homor⁴⁴, Sfânta Parascheva din Iași⁴⁵, iar lista cu siguranță a fost mai mare⁴⁶, au primit de la Miron Barnovschi voievod așezăminte pentru vecinii lor. Din actele amintite, care folosesc niște formule diplomatice valabile pentru toate cazurile amintite rezultă că: „s-au jeluț înaintea domniei mele rugătorii noștri, episcopii și egumenii de prin toate mănăstirile, și mazilii și feciorii de boiari de țară ... dzicându că s-au pustiit satele și li s-au rășchirat vecinii prin slobodzii și prin sate boierești și ei au rămas numai cu seliștele... Într-aceea, domnia mea am svătuț cu tot svatul nostru ... și așe s-au tocmit și s-au ruptu dintru svatul nostru, ce vor hi fugiți vecini de după împăratul încoace, ca să hie tari și puternici cu cărțile domniei mele clugării și feciorii de boiari a-ș lua vecinii, însă să le ia și cisla cum va hi cu dreptul, hie unde vor hi și-i vor găsi, hie în sat domnescu, hie în oraș, hie în sat boierescu ...

Așijderea vecinii ce vor hi duș mainte de împăratul într-alte țări și vor veni de-acmu, și nu vor vrea să margă de bunăvoie la jupânul său, să hie slobozi a merge unde va hi voia, iar care vecini vor fugi de acmu înainte într-alte țări și vor veni iarăși în țară, nime să nu aibă a priimi vecinii altuia, ce să hie volnici stăpînii lor a-i lua or hie într-a cui satu-i vor găsi”⁴⁷.

Se impun aici câteva precizări. În text este vorba anume de anul 1621, când împăratul, adică Osman II, a venit în Moldova și a încercat să cucerească Polonia. Este

³⁸ Știrea ajungea în Polonia de unde era consemnată la 12 august: „...Hospodar z Jass uciekl od Kozakow Zaporoskich przestraszony bo mu coś ludzi dworu tego własnego urwali byli” (domnul <Alexandru Iliș> din Iași a fugit fiind speriat de cazacii zaporojeni, căci lui i-au rupt câțiva din oamenii curții lui) în Biblioteka Jagiellonska, Ms.Nr. 108, *Diariusz woyny Tureckie krotko zebraney początek tey woyny y progress*, p. 138-186, p. 141.

³⁹ „viindu la Hotin împărăția, n-au aflatu nemică grijit, nice poduri, nice conace și țara aflindu-se fugită și stricată de leși, s-au scărbit pe Alexandru vodă așe de rău cît numai era să-l omoară” (Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, în *Opere*, ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 85).

⁴⁰ „Deci întrîndu Liubomirshii în țară, pîn a să apropiia oștile turcești, au prădatu țara pînă în Iași ... și au arsu leșii și Ieșii și din prada țării au strânsu hrană, care apoi au ținut pre leși toată vremea cît au fostu la Hotin” (*Costin*, p. 77).

⁴¹ „wolozsa wszystko wzieła w gory sama na zdobyczach na pogany zasiadła” (Moldovenii toate au luat în munți, și înșiși au stat pe prada păgânilor) (AGAD, *Zbiór Branickich ze Suchej*, p. 81).

⁴² *Documenta Romaniae Historica (DRH)*, Seria A. Moldova, vol. XIX (1626-1628), volum întocmit de Haralambie Chirca, București, Editura Academiei, 1969, p. 390- nr. 288.

⁴³ *DRH*, A. Moldova, vol. XIX, nr. 289.

⁴⁴ *DRH*, A. Moldova, vol. XIX, nr. 291.

⁴⁵ *DRH*, A. Moldova, vol. XIX, nr. 294.

⁴⁶ Admitem în acest caz posibilitatea ca actele altor sfinte lăcașe sau ale boierilor să se fi pierdut între timp.

⁴⁷ *DRH*, A, vol. XIX, nr. 288, p. 390-391.

evident că problemele generate de această campanie au fost atât de mari, încât s-a și ajuns la acea hotărâre ca cei care și-au mutat locul de trai în urma evenimentelor din 1621, având deci un motiv întemeiat, să nu mai fie deranjați și să rămână pe moșiile unde au ajuns. Și doar acei care au fugit de pe moșii după acel eveniment, adică fără motiv întemeiat, să poată fi aduși înapoi. Un caz similar se produsese câteva decenii înainte când Mihai Viteazul a dat un asemenea așezământ, în urma evenimentelor din anul 1595, când Țara Românească a fost ocupată pentru câteva luni de otomani, iar o mulțime de țărani și-au părăsit moșiile lor ajungând la alți stăpâni. Gest apreciat eronat de către o parte din istoriografia românească drept „legarea de glie a țăranilor”⁴⁸, iar ca atare nu Mihai Viteazul a fost primul care i-a legat de glie, nici primul care stabilea întoarcerea țăranilor dependenți înapoi⁴⁹. Aceste practici existau și mai înainte. Pur și simplu atât în Țara Românească precum și în Moldova se dădea un termen de prescripție de când țăranii nu mai pot fi căutați și aduși înapoi, dar puteau să rămână pe pământurile noilor stăpâni. În ambele cazuri era vorba de evenimente de anvergură care s-au desfășurat la moment în țară: invazia otomană în Țara Românească în anul 1595 și campania lui Osman II sultanul turc împotriva Poloniei în anul 1621.

Relieful stepei Bălților a fost în continuare cauza principală a slabei populări a acestei zone. Cu toate acestea se poate admite o populare și o roire a așezărilor rurale mai ales în perioadele de stabilitate politică, atunci când Țara Moldovei era ferită de invazii străine. Dar tot așa stepa Bălților devenea printre primele ținta atacurilor venite de dinafară. O incursiune tătarească a avut loc în anul 1624.

În timpul domniei lui Vasile Lupu, Țara Moldovei a traversat o perioadă de stabilitate și prosperitate, care a putut aduce un nou reviriment zonei⁵⁰. Totuși, în anul 1650 în Țara Moldovei a avut de înfruntat o cumplită campanie a cazacilor și tătarilor condusă de Bogdan Chmielnicki⁵¹. Ciocniri mai mari sau mai mici vor avea loc și deceniile următoare. Spre sfârșitul secolului al XVII-lea, Moldova a avut din nou să înfrunte o campanie de durată a polonezilor sub conducerea lui Jan III Sobiecki, care a ocupat și deținut efectiv partea de nord a Moldovei în timpul domniei lui Constantin Cantemir⁵². Ceea ce știm exact este că în prima jumătate a secolului al XVIII-lea localitatea Bălți de câteva decenii și până în anul 1766 a fost pustie și nelocuită de nimeni. Mai mult decât atât în preajma acestei așezări la mijlocul secolului al XVIII-lea își pășteau turmele tătarilor.

Totul avea să se schimbe la 9 iunie 1766, când domnul Moldovei de atunci, Grigore Alexandru Ghica voievod, dăruiește mănăstirii Sfântul Spiridon⁵³ jumătate din

⁴⁸ Primul care a susținut acest lucru a fost N. Bălcescu, *Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele Române în deosebire timpuri*, în Idem, *Scrieri istorice, politice și economice 1844-1847*, București, Ed. Academiei, 1974, p. 154-161.

⁴⁹ Există numeroase studii cu privire la această problemă. Noi amintim aici primul studiu care a abordat temeinic această problemă: Constantin Giurescu, *Vechimea rumâniei în Țara Românească și legătura lui Mihai Viteazul*, București, 1915.

⁵⁰ Amintim aici cuvintele lui Miron Costin despre domnia lui Vasile Lupu: „Fericită domnia lui Vasiliie vodă, în care de au fostu cândva această țară în tot binele și bivșug și plină de avuție, cu mare fericie și trăgănată până la 19 ani, în dzilele aceștii domnii au fostu” (Costin, *op.cit.*, p. 108).

⁵¹ În ceea ce privește stepa Bălților menționăm spusele lui Miron Costin „Drâmba aceea de oști, care era orânduită spre Suceava, au cuprinsu cât ține Soroca și ținutul Ieșilor, până în târgu, în Iași, Hotinul, Dorohoiul, Hîrlăul, Cernăuții, până în cetatea Sucevei temeiul, iară aripile până în munte agiungându”. Cât privește proporțiile dezastrului același Costin spunea că „și de prada de la Ion <vodă cel Cumplit n.ns.> cu puțin mai mică”. (Costin, *Opere*, p. 132).

⁵² Realitățile politice din acea perioadă reflectate în documentele interne vezi în studiul nostru: *Țara Moldovei în timpul domniei lui Constantin Cantemir. Documente interne (1685-1693, în „Academos”, 2010, nr. 4, p. 157-159.*

⁵³ Între anii 1751 și 1752 a fost ridicată biserica de către Ștefan Bosie cămăraș, iar între 1756 și 1758

moșia Bălțille, la est de Răut, iar la vest de Răut, o altă jumătate i-a făcut-o danie lui Panaite pentru niște terenuri pe care acesta le-a dat domniei în orașul Iași. Iată și câteva dintre expunerile motivelor acestei danii: „Aflând domniia mea cum că între ținutul Iașului și între ținutul Sorociei pe Răut, iaste o moșie ce să numește Bălțile, care moșie fiind domnească și pustie și nefiind dată nimărui sau luat supt stăpânirea domnii ... <hotarnicii Iordachi logofăt al doilea și Ioniță Pilipoțchi medelnicer n.ns.> strâns-au oameni buni și bătrâni din satul Heciul și din satul Căinăreștii ... pe aceștia întrebându-i pentru moșiia Bălțile cum o știu, toți au răspuns că de când sânt ei trăitori și așezați cu șiderea lor la ace parte de loc, aproape 40 de ani așe au apucat și așe știu cum că moșiie aceasta Bălțile tot domnească sau numit, și domnească iaste și dintru început așe știu și de la părinții lor cum că nimi stăpânire pe dânsa n-au avut, nici den parte boierească, nici răzășască, nici alții străini, făr(ă) decât o stăpânieie tătarăi și o păștea cu oile și hergheliile lor până acmu în vreme domnii meale, ce am dezrădăcinat tătarăi și s-au gonit din țară ... Din hotarul jumătate de moșie în lungul moșii parte despre apus ... parte despre ținutul Iașului, care vine despre apus, până unde să întâlnește cu alte moșii de cătră domniia mea s-au dat danie și dăruire dumisale Sandului ficiorul lui Panaite neguțitor și neamului său pentru locul ce s-au luat mai sus <din orașul Iași n.ns.>”⁵⁴. Anume această danie va deveni elementul determinant în evoluția ulterioară a satului, târgului și apoi orașului Bălți.

Schimbările produse în societatea moldovenească, mai ales odată cu pătrunderea elementelor modernizatoare în secolul al XVIII-lea vor fi elementul primordial al dezvoltării regiunii din stepa Bălților. Recensământul realizat cu scopul stabilirii numărului exact al birnicilor în anul 1774 înregistra un număr de 2299 de așezări. Iar densitatea pe km² era următoarea între Carpați și Siret 16 locuitori km², Siret și Prut 10 locuitori km², iar între Nistru și Prut densitatea era de 7 locuitori km². Totodată între 1774 și 1803 densitatea, în urma creșterii demografice, a crescut cu 120% în spațiul dintre Carpați și Siret, cu 150% între Siret și Prit și cu 189 %, deci aproape s-a dublat în spațiul dintre Nistru și Prut⁵⁵. Firește că aceeași dinamică trebuie să o admitem și în cazul zonei stepei Bălților.

Tăcerea izvoarelor în acest caz ne permite o relativă restabilire a realităților sociale și economice din această zonă: atât pericolul unor invazii străine, cât și interesul domniei pentru acest relief propice pentru creșterea animalelor a fost un factor determinant al slabei populări a zonei. Pe de altă parte, trebuie să admitem și o locuire a zonei, precum și o perindare a populației, o deplasare dintr-o zonă în alta, și o locuire pe termen chiar și scurt a unor locuri din Stepa Bălților, fenomen real care poate fi deslușit și din unele acte ale vremii. De altfel, și fenomenul seliștilor, locurilor în pustie și a sloboziilor care cu mărinimie le permit domnii Țării Moldovei să le facă danie slugilor sale – toate sunt parte componentă dintr-un proces organic continuu și care fac ca în această zonă să vină și să se stabilească oameni din țară sau din afara ei.

a fost construită mănăstirea și înființat și spitalul Sfântul Spiridon de către Constantin Cehan Racoviță. Bibliografia primului spital din Moldova vezi în N.Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 473-475.

⁵⁴ Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, vol.VI, partea a 2-a (1643-1831) (Documentele moșilor de peste Prut: Slobozia Bălților, Chirca-Luțeni, Slobozia doamnei și Hotărniceni (ceale doo ceasuri), Iași, 1933 p. 24-28.

⁵⁵ Moldova în epoca feudalismului, vol. VII, partea I, Recensămintele populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774, alcătuirea, cuvântul introductiv și comentariile de P. Dmitriev, partea I, p. 5.

PREMIZELE FORMĂRII BĂLȚILOR CA ORAȘ ȘI POPULAȚIA LUI ÎN ANII 30-50 AI SECOLULUI AL XIX-lea

Ion CHIRTOAGĂ

Abstract. The paper is based on studying of censuses of 1772-1773 and 1774, 1830, 1835, 1844 and 1859 years and other documentary sources and presents an analysis on demographic status, ethnic composition and socio-economic development of the town of Bălți. A great importance in the process of Bălți's evolution into an urban area had played its location at the confluence of two major roads linking the various provinces and regions of other states during the 18th and 19th centuries. Furthermore, after 1812 Bălți became an administrative centre and attracted a steady stream of immigrants from the neighbouring villages and from outside of the region. The Government from Petersburg, however, had seeing Bessarabia as an agrarian region with an industrial processing of local raw materials, a market for industrial products imported from internal regions of the Russian Empire. This was the main obstacle that had halted the process of increasing the number of residents and of region's urbanization.

Keywords: town of Bălți, censuses of 18th-19th centuries, social organization, economic development

Cuvinte-cheie: orașul Bălți, recensăminte ale populației din secolele XVIII-XIX, organizarea socială, dezvoltarea economică

Spre deosebire de Chișinău, Hotin ori Soroca, nemaivorbind de Chilia ori Cetatea Albă, Bălții ca oraș s-a constituit relativ târziu – abia în pragul epocii moderne. De ce oare? Pentru a răspunde la această întrebare retorică, mai întâi, ne vom referi succint la unele aspecte ale genezei vieții umane în spațiul carpato-nistrean, după care vom studia condițiile de apariție a orașului de pe cursul superior al Răutului și creșterea numărului populației din această localitate în perioada amintită.

În constituirea unei noi localități urbane un rol decisiv îl jucau drumurile comerciale importante, care în perioada medievală șerpuiiau în lungul râurilor principale ale regiunii în cauză. Unul din aceste drumuri importante se afla în lungul Nistrului. Prin Trapezund și Caffa din Asia Mică și respectiv Crimeea mărfurile orientale ajungeau la Cetatea Albă, de unde pe uscat ele erau transportate în lungul Nistrului până la Hotin și mai departe în Europa Centrală și Occidentală. Unele mărfuri orientale ajungeau la Chilia, de unde, de asemenea, erau transportate prin Transilvania spre Europa Centrală și Occidentală. Pe aceste drumuri comerciale de importanță internațională au apărut Cetatea Albă (menționată documentar pentru prima dată în 1290),¹ Chilia (pe la 1300)² și Hotin (1310)³. Ulterior, rețeaua de drumuri importante începe

¹ Ion Chirtoagă, *Târguri și cetăți din sud-estul Moldovei (secolul al XIV-lea – începutul secolului al XIX-lea)*, Chișinău, Prut-Internațional, 2004, p. 12.

² Mihail Popescu, *România în istoria cartografiei până la 1600*, Vol. II, București, 1938, pl. Nr. 26.

³ Constantin C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, Ed. II, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 242.

să se modifice. Spre finele secolului al XIV-lea, unii negustori au început să circule pe ruta Liov-Iași-Țuțora-Cetatea Albă. Mai târziu, se intensifică traficul pe drumurile de pe malurile Siretului, apoi, și ale Prutului. În legătură cu intensificarea traficului de mărfuri pe aceste căi de comunicație internațională, sporește importanța unor localități din spațiul carpato-nistrean: Siret, Suceava, Iași, Cernăuți, iar mai târziu – Soroca, Lăpușna, Chișinău ș.a. Până la finele secolului al XVII-lea, în câmpia, numită ulterior a Bălților, manifestări de geneză a vieții urbane nu se observă cu excepția Sorocii, care, de fapt, se afla pe înălțimea cu același nume din apropierea Nistrului.

În secolul al XVII-lea, tot mai mulți călători, traversând Nistru pe lângă Soroca ori prin alte locuri de mai sus de ea, se deplasau spre Iași, trecând prin câmpia Bălților și prin localitatea cu această denumire. Spre exemplu, în 1620, armata poloneză în frunte cu hatmanul Stanislaw Zolkiewski, trecând frontiera Moldovei de pe Nistru, se deplasează spre Țuțora și în sens invers, trecând și prin localitatea Bălți.⁴

La mijlocul secolului al XVII-lea, pe acest traseu, importanța căruia, evident, sporește, se deplasează mai mulți călători. În legătură cu răscoala cazacilor zaporojeni în frunte cu hatmanul Bogdan Hmelnițki împotriva polonezilor și implicarea Rusiei în acest conflict, prin câmpia Bălților se deplasează mai multe persoane străine, care aveau menirea să colecteze informații despre situația internă din Imperiul Otoman și Țările Române, aflate sub dominația politică a Porții. În 1651, prin câmpia Bălților a trecut Arseni Suhanov, starețul mănăstirii Troițko-Sergheiev, care se trăgea dintr-o familie grecească, stabilită cu traiul la Moscova și care îndeplinea unele misiuni diplomatice în folosul tronului rus. În jurnalul său de călătorie Arseni Suhanov menționa: "În luna aprilie, în ziua de 19, au trecut Nistru, la Soroca, în ziua de 21 au pornit de la Soroca și au ajuns în satul Bălți. În ziua de 22 au trecut râul Prut pe poduri plutitoare, au înnoptat la o milă de Iași".⁵ Din relatarea călătorului rus Arseni Suhanov se vede limpede că la acea dată, Bălții erau o localitate rurală ordinară.

Într-o relație anonimă germană, așternută pe hârtie în luna august ori septembrie 1652, este descrisă călătoria de nuntă a lui Timuș Hmelnițki, feciorul hatmanului cazacilor zaporojeni, cu Ruxanda, fiica lui Vasile Lupu. În ea se menționa: „...Timuș s-a apropiat în sfârșit de Iampol la 16 august și domnitorul (Vasile Lupu – n.n.)... a trimis la Soroca pentru pornirea acestuia pe domnul Toma, un mare boier de la curte. Timuș...marți 26 a zilei lunii (august) a trecut dincoace de Nistru; miercuri (a fost) la Bălți și joi a înnoptat la Coiceni peste Prut, iar vineri înainte de prânz era gata să intre la Iași, orașul de reședință al domnitorului”.⁶ După cum se vede din text, autorul nu menționează statutul Bălților, dar putem să presupunem că pe malul amintit al Răutului continua să fie o localitate rurală.

În 1657, pe la Bălți a trecut pastorul german Conrad Iacob Hildebrandt, doctor în drept, care l-a însoțit pe ambasadorul suedez Gotthard Welleng într-o misiune diplomatică prin Țările Române și Ucraina. În relația sa de călătorie el menționa: „De la Iași domnul sol a pornit mai departe la 1 ianuarie 1657 și a călătorit, cale de 2 mile la Coiceni, un târgușor pe malul Prutului, și mai departe la 2 ianuarie până la Bălți, un târgușor mic (la) 2 mile. Aici era o mare lipsă de apă. La 3 ianuarie, (după) 3 mile a sosit la Bulboci.”⁷

⁴ Sergiu Tabuncic, *Observații privind itinerarul expediției poloneze de la Țuțora din anul 1620*, Bălți, ADR Nord, 2012, p. 72.

⁵ *Călători străini despre Țările Române*, Vol. V, București, Editura Științifică, 1973, p. 409.

⁶ *Ibidem*, p. 472.

⁷ *Ibidem*, p. 600.

În relatarea pastorului, Bălții și Coicenii sunt menționate ca localități urbane, deși prima cu 6 ani mai înainte era atestată de Arseni Suhanov ca sat, iar Coicenii n-a fost niciodată oraș. Eroarea se explică prin faptul că orașele din Europa Centrală și Occidentală, de obicei, se constituiau ca localități urbane, înconjurate cu ziduri, care le împiedicau să se extindă pe suprafețe mari de pământ. În estul Europei, întăriturile se construiau alături de localitate, atât orașele cât și satele având posibilitatea să se extindă pe suprafețe mari de pământ. Iată de ce unii călători occidentali, văzând o localitate rurală mai extinsă, o luau drept oraș, iar cei din estul continentului – ca sat.

Însă călătorul suedez de origine germană a observat just că atunci câmpia Bălților era puțin populată: „Pe întinderi întregi e numai bărăgani aici, fără case sau sate pe tot drumul și fără să poți căpăta ceva mâncare sau băutură. La 4 ianuarie a ajuns (după un drum de o milă) la Soroca, un oraș cu cetate la Nistru.”⁸

Din cele trei relații de călătorie se vede limpede că din Iași, prin Bălți și Soroca se mergea spre Kiev, care după răscoala cazacilor zaporojeni devenise cunoscut, atât în estul, cât și vestul Europei. Călătorii se deplasau din direcția sud-vest (adică din Iași) spre nord-est, de obicei, distanța de la Prut până la Soroca fiind parcursă timp de două zile cu o anumită staționare în localitatea Bălți de pe malul râului Răut. Staționarea provizorie a călătorilor în trecere pe malul Răutului, cu siguranță, aducea unor locuitori din Bălți anumite venituri, pentru cazare, alimente și punerea la dispoziția călătorilor anumite servicii și mijloace de transport (cai, căruțe, sănii) cu surugii respectivi.

În secolul al XVIII-lea, Moldova a avut anumite pierderi teritoriale, care n-au putut să nu contribuie la producerea unor modificări în rețeaua de localități ale țării. Una dintre ele a avut loc chiar în cel de al doilea deceniu al secolului menționat. În 1713, Poarta a introdus în cetatea Hotin o garnizoană militară otomană, iar peste doi ani pentru întreținerea acesteia a fost rupt din trupul Moldovei întregul ținut cu același nume. După ce în ținutul Hotin a fost introdusă administrația otomană, la hotarul de sud a circumscripției de pe Ciuhur au apărut posturi vamale, care împiedicau legăturile economice ale populației din ținuturile vecine Iași și Soroca, în care parțial intra și câmpia Bălților, cu Hotinul, unul din centrele comerciale din nordul Moldovei. Pe de altă parte, apar noi localități urbane, iar altele revin la statutul de sat. Spre exemplu, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, satul Chișinău devine localitate urbană, iar orașul Lăpușna revine la statutul de sat.

Și în nordul spațiului dintre Prut și Nistru se constituie noi localități urbane. Printre acestea tinde să obțină înfățișare de localitate urbană și Bălții. Aceasta poate fi demonstrată în urma studierii atente a catagrafiilor populației Moldovei, întocmite în timpul războiului ruso-turc din 1768-1774 (1772-1773 și 1774). În prima catagrafie menționată, la Bălți au fost înregistrate 73 de case locuite, în care trăiau, în primul rând, 70 de capi de familie moldoveni, care erau impuși la prestarea diferitor servicii în folosul statului moldovean și armatei ruse de ocupație. Tot aici sunt menționate trei familii scutite de aceste prestații. Una era a preotului, care oficia serviciul divin. De același statut de rufet (într-un anumit sens, privilegiat) se bucura o familie de țigani, aflați în serviciul proprietarului moșiei, iar, din motive lesne de înțeles, familia unei văduve nu putea presta munci grele în folosul statului moldovean și armatei ruse de ocupație.⁹

⁸ *Călători străini despre Țările Române*, Vol. V, București, Editura Științifică, 1973, p. 600.

⁹ *Moldova în epoca feudalismului*, Vol. VII, Partea I. Întocmit de P. Dmitriev (Dimtriu), Chișinău, Editura „Știința”, 1775, p. 168.

Un număr cu mult mai mare de familii a fost înregistrat la Bălți, în 1774. Conform catagrafiei din 1774, la Bălți erau 129 de case locuite. Cu acest număr de case Bălții puteau pretinde la statutul de localitate urbană de mărime nu prea mare. În localitate se aflau 42 de birnici, care îndeplineau diferite obligații față de stat și stăpânul moșiei Sandu Panaiti. Restul locuitorilor aveau statute speciale. Aici este vorba de preotul menționat anterior, o văduvă și 2 arnăuți, adică voluntari în armata rusă, scutiți de îndatoriri în folosul statului. Însă cea mai mare parte a capilor de familie deserveau poșta locală, adică erau obligați să pună la dispoziția călătorilor mijloace de transport (cai, căruțe, sănii) cu surugii respectivi. În momentul efectuării recensământului contribuabililor, în localitate au fost înregistrați 80 de poștași în frunte cu un căpitan de poștă și locțiitorul acestuia, numit chehaie.¹⁰

În catagrafia din 1772-1773 este menționată și Slobozia, ulterior devenită o suburbie a orașului Bălți. Ea aparținea aceluiași boier Sandu Panaiti. La momentul efectuării acestui recensământ al contribuabililor, Slobozia era un cătun, format din 8 locuințe cu tot atâtea familii de moldoveni. În catagrafie se menționează că acești locuitori erau veniți din alte părți. Și numele Slobozia arată că localitatea a apărut în urma acordării unor înlesniri provizorii în scopul atragerii de familii noi pe un loc pustiu. Însă faptul că locuitorii trăiau deja în case de suprafață și nu bordeie, cum se obișnuia, de obicei, în timpul confruntărilor militare și a venirii recente a imigranților, pare să ne sugereze ideea că localitatea a fost întemeiată cu ceva timp înainte de începutul războiului ruso-turc din 1768-1774.

În catagrafiile din 1772-1773 și 1774 nu sunt menționate familii de evrei. Însă deja peste câțiva ani reprezentanții acestei etnii, care practicau intens negoțul, vor prețui la justa ei valoare poziția geografică favorabilă a Bălților, dar în condiții mult mai dramatice pentru Moldova și regiunile ei limitrofe. După cum o nenorocire nu vine singură, în secolul al XVIII-lea, Moldova a mai suportat un rapt teritorial. După pacea de la Kuciuk-Kainargi din 1774, mai exact, în 1775, Austria a anexat nordul Moldovei, numit ulterior Bucovina (Țara Fagilor). În această perioadă au avut loc și cele trei împărțiri ale Poloniei (1772, 1793 și 1795), eveniment care a provocat mișcări de populație din teritoriul ei partajat abuziv de Rusia, Austria și Prusia. Unii dintre locuitorii fostului stat polonez au pătruns și pe teritoriul Moldovei, inclusiv în orașul de pe malul Răutului, fenomenul fiind reflectat direct sau indirect în izvoarele istorice.

Unele aspecte din situația economică, socială și înfățișarea exterioară ale orașului Bălți sunt reflectate în relatările călătorului englez Jereny Benham, care în 1786 a mers pe același itinerar ca și trecătorii menționați anterior: „De la Iași la Soroca sunt cai de poștă staționați de-a lungul întregului drum. Între Iași și Soroca sunt 5 stațiuni de poștă, inclusiv cea de la Iași. Stația a treia e într-un loc numit Bălți, singura așezare ce se poate învrednici cu numele de sat. În ziua de luni, 8 ianuarie, căruța mea, fiind, în sfârșit, suită în sanie, am părăsit Iașii, pe întuneric. Cu o iuțeală de patru mile pe oră trebuia să ajungem la prima stație de poștă pe la (orele – n.n.) 10 sau 11. Am avut tot timpul câte 6 cai, deși plătisem numai pentru patru.”¹¹

Călătorul englez a făcut și unele mențiuni despre activitatea economică a localnicilor din câmpia Bălților, mai ales, în domeniul creșterii vitelor: „Ținutul, deși pustiu și sălbatic și fără (grajduri sau) împejmuiri, nu este chiar atât de nelocuit, ca să nu aibă,

¹⁰ *Moldova în epoca feudalismului*, Vol. VII, Partea I. Întocmit de P. Dmitriev (Dimtriu), Chișinău, Editura „Știința”, 1775, p. 357.

¹¹ *Călători străini despre Țările Române*, Vol. X, Partea I, București, Editura Academiei Române, 2000, p. 713.

ici colo câte o colibă păcătoasă cu un inventar bun și vite cornute zdravene, asemenea locuințe, deși nu vizibile, se aflau totuși la o mică depărtare (de noi). Din fericire, au ajuns și în Moldova (oamenii) să se convingă despre supremația boilor, când e vorba de un efort mai greu...”¹²: Cu ajutorul acestor boi puternici călătorii au putut să depășească anumite greutăți la deplasarea lor pe timp de iarnă, prin nămeți. Însă cel mai mare ajuns al bovinelor consta în faptul că ele erau realizate peste hotarele țării în vederea obținerii unor bani necesari la plata tributului Porții otomane.

Spre deosebire de călătorii precedenți, cel englez a observat că stea Bălților nu mai părea atât de pustie. Sporirea populației ținutului Iași, din care făcea parte și o bucată din câmpia Bălților, poate fi demonstrată și prin utilizarea unor date statistice comparative. Potrivit calculelor lui P. Dmitriev (Dimitriu), în perioada anilor 1774-1803 densitatea populației Țării Moldovei a sporit de la 7,7 până la 11,7 oameni la kilometru pătrat¹³ ori cu 51%. În același timp, în ținutul Iași, în care intra cea mai mare parte a câmpiei Bălților, densitatea populației a crescut de la 5,8 până la 11,4 oameni la kilometru pătrat¹⁴ ori cu 93,1%, rata de creștere a populației din acest ținut fiind de aproape două ori mai mare decât în întregime pe țară. Sporirea numărului populației din împrejurimile Bălților a contribuit la creșterea producției agricole, care se realiza la piața orașenească. Cu sporirea numărului populației rurale a crescut și cea a consumatorilor de produse industriale (meșteșugărești), realizate prin intermediul negustorilor din orașele apropiate – Iași, Bălți ș.a. Aceasta, printre altele, ar reieși și din însemnările călătorului englez menționat.

Jeremy Benham menționa: “Am ajuns la stația de poștă (intermediară dintre Iași și Bălți) la ora zece sau unsprezece din ziua de marți (10 ianuarie), Aici am mâncat o coajă de pâine și mi-am pregătit o cafea fără lapte, într-un ibric de tablă cumpărat la București, singura hrană din ziua de duminică de la prânz, cu excepția unei alte gustări asemănătoare acesteia.”¹⁵ Stația de poștă din Moldova, de obicei, avea o singură încăpere, unde erau cazați călătorii interni ori străini, oficiali ori neoficiali: „Puțin înainte de noapte, am sosit cu bine la Bălți, unde stația de poștă ne-a oferit o gazdă mizerabilă într-o casă, în care erau bolnavi. Am pornit puțin pe drum în căutarea unei case particulare. Prin găzduire proastă nu trebuie să înțelegem, ca în Anglia, lipsa unei camere proprii, sau provizii rele sau chiar de loc...(Aici e vorba de – n.n.) un coș care fumează sau o ușă care nu se închide bine sau care se deschide de-a dreptul asupra căminului în singura cameră (ce) constituie toată casa.”¹⁶

Din relatările ulterioare ale călătorului englez rezultă că în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea, la Bălți se aflau negustori, inclusiv de origine iudaică, care aveau case mai bune: „Am fost condus la casa, care părea să fie cea mai bună și care s-a dovedit a fi ocupată de un evreu, negustor detailist și ambulant, cum sunt toți evreii...În acest palat, care așa era în comparație cu casele moldovenești obișnuite, am fost găzduit tot atât de bine ca într-un han de poștă din Anglia. Și acum aș vrea să-ți mai descriu această casă evreiască și această familie de evrei dar în cazul acesta nu vom ajunge la Soroca.”¹⁷ De aici rezultă că englezul, ca, de altfel, și alți călători străini, își făcea notițe zilnice de călătorie.

¹² *Călători străini despre Țările Române*, Vol. X, Partea I, București, Editura Academiei Române, 2000, p. 714.

¹³ П. Г. Дмитриев, *Народонаселение Молдавии (По материалам переписей 1772-1773, 1774 и 1803)*, Кишинев, Издательство „Штиинца”, 1973, с. 85.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Călători străini despre Țările Române*, Vol. X, Partea I, p. 714.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, p. 715.

În continuare, Jeremy Benham menționa: “Am părăsit (stația) Bălți pe la ora 7 seara și am ajuns la Soroca miercuri dimineața la ora 11, Soroca fiind ultimul din orașele moldovenești, aici se termină prin urmare poștele moldovenești.”¹⁸

Din relatările călătorului englez menționat se vede limpede, că evreul la care el s-a oprit era un negustor detailist și ambulant care, colindând satele cu populație moldovenească din împrejurimile Bălților, realiza mărfurile sale industriale (meșteșugărești) locuitorilor rurali. Din satele cu populație română negustorul evreu, sau de altă etnie, revenea în oraș cu produse alimentare pe care le realiza locuitorilor urbani. Acest comerț aducea negustorului un profit considerabil, permițându-i să aibă o casă mai încăpătoare decât a oamenilor simpli de origine română cu venituri modeste în condițiile dominației străine.

Prin orașul Bălți treceau călători nu numai spre Soroca, ci și în alte direcții. În 1792, din Iași s-a pornit în călătorie și pelerinul georgian Iona Ghedevanișvili care, probabil, a trecut și prin orașul Bălți. În însemnările sale de călătorie, pelerinul georgian menționa: „Am trecut peste râul Prut și am ajuns într-unul din orașele Moldovei. Ne-au găzduit bine aici, căci mă cunoșteau și mă iubeau mulți oameni din Moldova. În ziua următoare, am intrat în eparhia Hușilor, în împrejurimile Hotinului.”¹⁹ Deși este neclară mențiunea călătorului georgian despre eparhia Hușilor, cert este că el a trecut printr-un oraș, eventual, prin Bălți în drumul său spre Hotin. Iar din Hotin, de asemenea, prin Bălți călătorii ajungeau și la Chișinău. În așa mod, spre finele secolului al XVIII-lea, orașul Bălți s-a pomenit la intersecția a două drumuri importante: Iași-Soroca, Hotin-Iași (ori Chișinău). Acest fapt crea condiții favorabile pentru o dezvoltare mai intensă a orașului.

Totuși, din cauza dominației străine populația orașului continua să crească cu tempouri mici. În catagrafia din 1803 referitor la orașul în cauză se menționează că în „târgul Bălțile” a păhărnicesei Maria Costache se aflau 120 unități impozabile, adică familii, la care se adăugau 29 breslași și scutelnici ai proprietății moșiei.²⁰ Prin urmare, pe parcursul a 29 de ani, numărul populației orașului a sporit de la 129 familii în 1774 până la 149 în 1803 ori cu 15,5%, rata anuală de creștere constituind 0,53%. Deci în perioada menționată populația orașului Bălți continua să sporească, cu prioritate pe cale naturală, imigrația fiind nesemnificativă.

După anexarea Moldovei de Est, numită ulterior Basarabia, la Rusia s-au produs mari schimbări în evoluția populației orașului Bălți. Deja în primii ani după anexare, a început să sporească populația alogenă a orașului. În 1817, la Bălți au fost înregistrate 620 de familii, inclusiv 244 de evrei, 42 de negustori creștini ortodocși și armeni cu prăvăliile lor, 7 fețe bisericesti, 15 mazili și ruptași, 262 capi de familie bărbați, 14 văduve și 36 burlaci.²¹ Deja din aceste informații statistice rezultă că într-un timp relativ scurt numărul evreilor a crescut foarte repede, constituind, aproape 40% din populația orașului. Aici doar putem observa, că negustorii creștini ortodocși (români, ruși, poate și greci) și cei armeni erau într-un număr cu mult mai mic decât cel al evreilor. Dar mai trebuie luat în considerație și faptul că printre evrei erau și așa-numiții mic-burgezi.

În 1830, numărul locuitorilor din orașul Bălți a ajuns la 3155 (fără de 583 militari, grade inferioare ori, cum am spune acum, ostași în termin). Majoritatea locuitorilor urbei în continuare era formată din plugari liberi (1811 oameni) cu prioritate de origine

¹⁸ *Călători străini despre Țările Române*, Vol. X, Partea I, p. 715.

¹⁹ *Ibidem*, Vol. X, Partea II, București, Editura Academiei Române, 2001, p. 987.

²⁰ *Uricarul sau colecția de diferite acte, care pot servi la istoria românilor*, Vol. VIII. Iași, 1886, p. 290-291.

²¹ *Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии*, Том III, Кишинев, 1907, с. 83.

română. De asemenea, în continuare sporea ponderea evreilor, numărul lor ajungând în 1839 la 1638 persoane. Aceștia, bineînțeles, nu practicau agricultura. Ocupații neagrare aveau și cei 112 mic-burghezi și 32 de negustori. În oraș mai erau 38 de țigani, 46 fețe bisericești (inclusiv 2 călugări), 37 militari cu soțiile lor și 4 nobili.²²

Și în următorii ani populația orașului Bălți a continuat să crească cu tempouri mari, ajungând în 1835 la 4305 persoane. Din catagrafia populației Basarabiei din 1835 se vede limpede că într-un ritm susținut a continuat să crească numărul evreilor. Comunitatea lor etno-religioasă era formată din 1926 mic-burghezi, 26 negustori de ghilda a doua și 54 – a treia, 10 imigranți. În comunitate mai intrau 86 evrei, care locuiau în satele cu populație română din apropierea orașului și din această cauză noi nu i-am inclus în numărul locuitorilor urbei. Și comunitatea ortodoxă românească continua să aibă o pondere importantă în mediul orașului Bălți. În catagrafia din 1835 au fost înregistrați 1087 țărani. Lor, cu certitudine, li se alăturau 12 mazili, 37 ruptași, 581 mic-burghezi moldoveni și 2 căutători de titlul de nobil. Sporea, de asemenea, numărul rușilor. În 1835 au fost înregistrați 149 mic-burghezi ruși, veniți recent, probabil din guberniile interne, și 49 – din Cunicea (ținutul Soroca). Lor li se alăturau, cu certitudine, 5 iobagi, pe care, probabil, i-au adus unii stăpâni, veniți recent din guberniile interne ale Imperiului rus. Din punct de vedere etnic, mai sunt menționați 229 țigani boierești și 18 mic-burghezi armeni. În catagrafie mai sunt evidențiate 49 fețe bisericești (inclusiv, de origine română), 40 de țărani (fără a li se fi indicată originea lor etnică), 11 imigranți din Austria, 6 sluji, 3 negustori din ghilda a III-a, 2 negustori din ghilda a II-a și un imigrant din Moldova.²³

În 1844, a fost întocmită o catagrafie a populației în care sunt unele informații sumare despre componența etnică a populației orașului Bălți. Se pare, că ea conține informații incomplete. La aceasta ne duce gândul, observând că la data menționată, în orașul Bălți au fost înregistrați doar 3657 locuitori, inclusiv 1760 evrei (deși în 1835 doar mic-burghezii de această origine numărau 1926 persoane). Și numărul moldovenilor este mai mic decât se putea de așteptat. De notat că numărul moldovenilor din 1844 era egal cu cel al țăranilor din acest oraș indicat pentru anul 1835. În schimb, în 1844 erau omiși mic-burghezii moldoveni (în 1835 numărul lor ajungea la 581 de persoane). În totalitate au fost omiși mazilii și ruptașii, care, cu certitudine, erau de origine română. În 1844, la Bălți au fost înregistrați 155 de ruși, numărul lor depășind pe cel al mic-burghezilor de această etnie din 1835 cu 6 persoane. De asemenea, în această catagrafie din 1844 este redus numărul țăganilor, fiind indicați doar 59 (față de cei 229 din anul 1835). În schimb, în catagrafia din 1844 sunt unele informații, care merită atenția cuvenită. În ea, pentru prima dată, sunt menționați ucrainenii în număr de 534, cât și 11 greci. În 1844 au mai fost menționați 51 de armeni, cu 33 de persoane mai puțin decât au fost indicați în 1835 mic-burghezii de această origine etnică.²⁴

Informații mult mai ample conține catagrafia din 1859²⁵. În ea sunt menționați 5528 oameni, adică cu 1223 persoane mai mulți decât în 1835 ori cu 26,4%. Rata anuală de creștere a populației din Bălți în perioada vizată constituie 1,2%, fiind destul de ridicată pentru timpurile celea. În continuare cu un ritm susținut creștea numărul evreilor, în 1859 fiind înregistrați 2265 de mic-burghezi de această origine etnică ori cu 339 persoane

²² În articol sunt utilizate unele materiale, culese de regretatul P. Dmitriev (Dimitriu) din fondul 134 al ANRM, care se păstrează în IISD. Prezenta lucrare a fost elaborată în amintirea acestui savant meticolos, plecat prematur din viață. În continuare, fondul P. Dmitriev (Dimitriu).

²³ Fondul P. Dmitriev (Dimitriu).

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

mai multe decât în 1835. Cu 17,6% (rata anuală fiind de 0,7%) sporul acestei categorii de populație pare să se încadreze perfect în parametrii creșterii naturale din perioada respectivă. Un spor spectaculos s-a produs în rândul negustorilor evrei, în 1859 înregistrându-se 744 de persoane din categoria menționată. Prin urmare, numărul persoanelor din familiile de negustori evrei s-a majorat de la 80 (de ghilda II și III) din 1835 până la 744 (de ghilda a III-a) în 1859, adică cu 664 sau de 8,3 ori, rata anuală de creștere constituind 34,5%. Bineînțeles, a sporit într-un mod spectaculos și numărul total al evreilor din oraș, în 1859 fiind înregistrate 3009 persoane sau cu 993 oameni mai mulți decât în 1835. Deci pe parcursul a celor 24 ani numărul evreilor din oraș s-a mărit cu 49,2%, rata anuală de creștere constituind circa 2%. Evident că pentru cea de a doua treime a secolului al XIX-lea o atare rată de creștere a populației putea fi asigurată de un spor natural, la care se adăuga și mișcarea mecanică, adică o imigrare intensă.

În continuare, se reducea numărul țăranilor din Bălți, majoritatea lor fiind de origine română. Dacă în 1835 au fost înregistrați 1087 țărani, apoi în 1859 doar 832 sau cu 255 mai puțini. În schimb, a sporit mult numărul mic-burghezilor moldoveni de la 581 oameni în 1835 până la 740 în 1859, adică cu 169 persoane sau cu 20,5% mai mult, rata anuală de creștere constituind 0,8%. La aceasta se adaugă 167 de țărani meșteri, înformația constituind un indiciu direct că mai mulți plugari, pe lângă ocupațiile lor de agricultori, mai practicau și unele meșteșuguri, care le aduceau venituri suplimentare.

A sporit și numărul mic-burghezilor ruși de la 198 în 1835 până la 250 în 1859, cu 52 de persoane ori cu 25,26%, rata anuală de creștere fiind de 1,09%. Deși această rată de creștere nu este spectaculoasă, ea totuși depășește parametrii sporului natural, acest fenomen fiind cauzat de sosirea unor imigranți din guberniile interne ale Imperiului rus.

A crescut și numărul țăganilor. Dacă în 1835 au fost înregistrați 229 de țigani boierești, apoi în 1859 – 268 boierești și 27, probabil, liberi. Deci, în 1859 au fost înregistrate 295 persoane de etnie romă, cu 66 mai multe decât în 1835 sau cu 28%, rata anuală de creștere constituind 1,2%.

În 1859 au mai fost înregistrați 28 mazili, cu 16 mai mulți decât în 1835. Însă nu trebuie de uitat nici faptul că în catagrafia din 1835 fusese înregistrați și 35 de ruptași, care parțial au fost incluși în rândul mazililor, iar restul, după cum se va vedea mai jos – în rândul altor categorii sociale. Nefiind susținuți de stat, reprezentanții acestei categorii privilegiate pe timpuri, și-au pierdut statutul lor social. Doar putem să presupunem că unii dintre aceștia au ajuns în rândul țăranilor ori mic-burghezilor. În politica sa internă statul rus se baza pe alte categorii sociale privilegiate, în primul rând, pe nobili. Iar mazilii și ruptașii au fost egalați în drepturi cu odnodvortșii din regiunile interne ale Imperiului rus.

În catagrafia din 1835, în oraș mai figurează negustorii evrei din ghilda a II-a. În afară de aceștia, au mai fost înregistrați și 2 negustori din aceeași ghildă, reprezentanți ai altei etnii. În 1859 n-a fost înregistrat nici un negustor din ghilda a II-a. În schimb, au fost înregistrați 111 negustori creștini de ghilda a III-a.

În 1835, în Bălți au fost înregistrate doar două persoane, care încercau să demonstreze că făceau parte din categoria nobililor. În 1859, în oraș locuiau 95 persoane de origine nobilă. Se pare că tot mai multe familii nobile, care anterior locuiau în conacele boierești de pe moșiile lor, se transferau în orașele apropiate, inclusiv în Bălți, unde puteau să se încadreze în activitatea obștească și să ducă o viață mondenă, dictată de noile condiții de ocupație imperială.

La mijlocul secolului al XIX-lea, componența familiilor grupurilor sociale era diferită. În 1859, o familie de mazili era formată din 5,6 membri (numărul bărbaților fiind egal cu cel al femeilor). Pe treapta următoare la acest capitol se poziționau mic-burghezii evrei cu o familie medie de 5,4 membri. Ei erau urmați de nobili, unei familii în mediu revenindu-i 4,57 persoane. Alături de aceștia se poziționau mic-burghezii ruși cu o familie medie de 4,5 membri. Mai puțin numeroase erau familie de țărani –meșteri (unui cuplu conjugal revenindu-i câte 4 membri), țărani (3,7), țigani boierești (3) și țigani liberi (2,4). Din materialele prezentate se vede limpede, că în perioada vizată componența unei familii, în mare parte, depindea de veniturile ei. În familiile cu venituri modeste, din cauza alimentației proaste, condițiilor grele de viață, persista o mortalitate sporită, în primul rând, în mediul copiilor.

Neobișnuită pare a fi informația referitoare la negustorii evrei, potrivit căreia o familie era compusă din 10,6 membri. Dacă la mijloc nu este vre-o eroare de calcul, fenomenul poate fi explicat prin faptul că o bună parte a negustorilor evrei tindeau să-și protejeze afacerile prin păstrarea intactă a capitalului fix și circulant, dar și a membrilor marii familii patriarhale, care concomitent mai serveau ca lucrători (realizatori de mărfuri, hamali, servitori ș.a.).

Deja am menționat că în 1859, în familiile de mazili în mediu numărul persoanelor de gen feminin era egal cu cele masculine. Însă în mai multe categorii sociale din Bălți ponderea persoanelor masculine era mai mare decât a celor feminine, într-o familie de nobili ei constituind în mediu 61,4%, țigani boierești – 57,8%, țigani liberi – 55,5%, țărani-meșteri – 53,8%, mic-burghezi ruși – 53,2%, negustori creștini – 53,1%, negustori evrei – 52%, țărani – 51%, mic-burghezi moldoveni – 50,5%. Ponderea bărbaților era mai mică decât a femeilor la mic-burghezii evrei – 46,3%.

Potrivit unor informații de arhivă,²⁶ în orașul Bălți au sosit mai multe familii din alte localități. În 1836, din Hotin au sosit 16 familii (formate din 87 suflete), iar în 1846, tot din același oraș - încă 5 familii (30). Cele 21 familii (117 persoane) venite din Hotin la Bălți au fost incluse în categoria negustorilor creștini din gilda a III-a. În 1840, la Bălți au sosit 4 familii din satele Nesfoia (ținutul Hotin), Cubolta și Putinești (ținutul Soroca). O parte din locuitori au trecut dintr-o categorie socială în alta. În 1836, 15 familii (60 de suflete) de mic-burghezi au fost trecuți în rândul negustorilor, în 1848, 7 familii (24 persoane) de mazili și rușii au devenit mic-burghezi, în 1847 8 familii (35 persoane) de odnodvortși au intrat în categoria mic-burghezilor, în 1851, o familie (4 suflete) de mic-burghezi din Bălți a devenit familie de mic-burghezi din Orhei. În Bălți s-au așezat cu traiul mic-burghezii sosiți din alte localități: în 1855 – 55 suflete, în 1860 – 11 ș.a.

După războiul din Crimeea, în Imperiul rus s-au început reformele burgheze, care au produs și unele schimbări în viața socială a orașului Bălți. Începe o nouă perioadă istorică, pe care din insuficiență de spațiu n-o putem elucidă în prezentul articol.

În concluzie, vom menționa că la geneza Bălților ca localitate urbană a contribuit, în primul rând, faptul că în secolele XVIII-XIX ea s-a pomenit la confluența a două drumuri importante, care legau diferite ținuturi și regiuni ale altor state. La aceasta s-a adăugat și faptul că după 1812 orașul Bălți, devenind un centru administrativ, a atras un flux de imigranți din satele apropiate, dar, mai ales, de peste hotarele regiunii. Ultimul s-a dovedit a fi mai puternic, românii băștinași pomenindu-se în minoritate pentru o perioadă de aproape 200 de ani.

²⁶ Fondul P. Dmitriev (Dimitriu).

ASPECTE DIN TRECUTUL ISTORIC AL SATULUI GLINJENI, RAIONUL ȘOLDĂNEȘTI

Sergiu TABUNCIC

Abstract. Studying local history is of great importance in the landscape of historical research, because the data and information it provides contributes significantly to the reconstruction of the past. Local history pursues, among other things, the goal of revealing the distinctive features of a human collectivity in a certain period of time and the specific historical processes that had taken place on a particular territory. This kind of research provides materials for general history work and forms the basis of synthesis studies with a strong scientific foundation.

The census conducted in 1941 in Romania by the Bucharest-based Central Institute of Statistics under the Council of Ministers of Romania is a rich and valuable source of information that helps studying the historical past of numerous localities in the Republic of Moldova, that in 1941 was part of Romania. One of these localities is the Glinjeni village in Soldanesti District.

The census data, available at the National Archives of the Republic of Moldova, shed light on the life of the Glinjeni village seven decades ago and even earlier. They also provide the researchers with relevant information about various aspects of the life in that community and help them understand the reality of the rural area of that time.

Cuvinte-cheie: România, Republica Moldova, recensământul din 1941, satul Glinjeni din raionul Șoldănești, istorie locală

Keywords: Romania, Republic of Moldova, the 1941 census, village Glinjeni Soldanesti District, local history

Introducere

Studierea istoriei locale, prin datele și informațiile ce le oferă, continuând prin asamblarea, sistematizarea și interpretarea lor, lărgeste substanțial câmpul cunoașterii istorice și aduce o contribuție reală la reconstituirea trecutului. Istoria locală are o însemnătate aparte în peisajul cercetărilor istorice, fiind în măsură a releva trăsăturile distincte ale unei colectivități umane într-o oarecare perioadă de timp și specificitatea proceselor istorice petrecute pe un anumit teritoriu. Cercetările asupra orizontului local, incluzând chiar și elemente total izolate sau aparent lipsite de semnificație, furnizează materiale pentru lucrările generale de istorie și formează baza unor studii de sinteză de o riguroasă fundamentare științifică.

O bogată și prețioasă sursă de studiere a trecutului istoric al satului Glinjeni din actualul raion Șoldănești este reprezentată de recensământul din 1941 al acestei

¹ Nomenclatoarele actuale ale localităților Republicii Moldova înregistrează acest sat cu denumirea Hligeni, iar în documentele administrative locale numele său apare ortografiat Glinjeni. Recensământul din 1941 folosește forma Glingeni.

localități, păstrat la Arhiva Națională a Republicii Moldova². Informațiile culese s-au înregistrat în formularul de recensământ, textul acestuia fiind întocmit de Institutul Central de Statistică din București, care se subordona Președinției Consiliului de Miniștri al României. Recensământul viza localitățile din întreaga țară, organizarea sa urmărind obținerea unor date cât mai cuprinzătoare asupra populației și așezărilor omenești din acea vreme.

Comisia de recensământ a satului Glingeni era alcătuită din trei membri: învățătorii Grigore Rusu și Haralamb Soltînschi³ și preotul Alexei Veliant, activitatea acestora fiind coordonată de administrația comunală din Mateuți. Materialele anchetei surprind multiple aspecte de natură socială, economică, culturală, religioasă, geografică, etnică, etnografică, sanitară din acest sat, relevând complexitatea vieții comunității locale. Printre ele cercetătorul va găsi și referințe prin care se încearcă a dezvălui rădăcinile istorice ale Glingenilor, astfel aprofundându-se multitudinea de fațete ale trecutului acestei vechi așezări din valea râului Ciorna⁴. Catagrafia în cauză⁵ conține și o schiță monografică a localității, realizată de învățătorul Grigore Rusu, cuprinzând date și informații diverse, parte din ele complementare celor înregistrate în chestionar. Trebuie subliniat un fapt istoric susținut de tradiția locală și consemnat de autor, potrivit căruia mai multe familii de țărani de la Glingeni de pe Ciorna, refugiate de aici din cauza vremurilor neprielnice, ar fi întemeiat satul Glingeni din Câmpia Bălților⁶, pe Ciulucul de Mijloc. Cunoscută din bătrâni, tradiția mai semnaleză că numele de familie ale sătenilor din cele două așezări ar fi fost în mare parte identice, încât s-ar putea vorbi de o comuniune istorică a acestor sate⁷. Este interesant de observat că amintirea acestui descălecat s-a păstrat până astăzi, familiile Țurcanu, Burdujeni și Caraiman fiind considerate ca făcând parte din neamurile întemeietoare ale Glingenilor de pe țărmul Ciulucului Mijlociu⁸. Tot-

² Fondul 2069, inv. 1, partea 1, dosarul 450 „a”, filele 219-226v.

³ Nume de familie ortografiat alternativ Rusu / Russu și Soltînschi / Soltinschi în documentele de arhivă și presa vremii.

⁴ Pentru o reprezentare cartografică a așezărilor rurale din această regiune, în secolul al XV-lea, între care și satul Gligani / Gligeani, vezi Planșa cu hartă istorică și ilustrații *Țara Moldovei în timpul domniei lui Ștefan cel Mare și Sfint. Ținuturi, orașe, cetăți, ctitorii, așezări rurale atestate documentar*, Chișinău, Centrul Editorial „Integritas”, 2007, 83x106 cm, scara 1:540000. Investigații documentare și cartarea așezărilor rurale, localizarea regiunilor naturale și trasarea hotarelor ținuturilor: Sergiu Tabuncic. Consultant științific: prof. univ. Ioan Caproșu. Concepția și coordonarea proiectului, informații despre bătălii, orașe, cetăți, biserici și mănăstiri, selecția imaginilor foto: Gheorghe Nicolaev. Consultant științific: acad. Andrei Eșanu.

⁵ Toponimele satului Glingeni, înregistrate în recensământul din 1941, precum și alte nume de locuri de pe teritoriul localității sunt prezentate de Sergiu Tabuncic și Vlad Vornic, *Toponimele din arealul plasei Rezina, județul Orhei, în anul 1941*, în *Conferința științifică internațională „Republica Moldova între Est și Vest. Opțiunile tineretului la etapa actuală”*. Ministerul Educației al Republicii Moldova. Universitatea de Stat Tiraspol cu sediul la Chișinău. Catedra de Științe Sociale. Chișinău, 2013, p. 294-325.

⁶ Azi în componența raionului Fălești.

⁷ Pentru unele referințe istorice privind aceste localități, vezi Vladimir Nicu, Tudor Țopa, *Glingeni, r-nul Fălești*, în *Localitățile Republicii Moldova. Itinerar documentar-publicistic ilustrat. Vol. 6 Dre. – G. Chișinău, Fundația „Draghiștea”, 2006, p. 563-567 și în același volum, Tudor Iașenco, Victor Ladaniuc, Tudor Țopa, *Glinjeni, r-nul Șoldănești*, p. 568-575. O pecete din secolul al XIX-lea, descoperită recent în satul Glinjeni, Șoldănești, a fost examinată de Sergiu Tabuncic și Vlad Vornic, *Câteva noutăți științifice prilejuite de vizita de documentare în comuna Șipca, r-nul Șoldănești (29 iunie - 3 iulie 2012)*, în „Revista de Istorie a Moldovei”. Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău, 2012, nr. 3 (91), p. 117-128. Glinjenii de pe Ciorna este satul natal al celebrului actor de teatru și film Mihai Volontir, care își evocă locul de baștină într-un interviu acordat pentru publicația *Cuvântul*, intitulat *Un om se poate considera Om, dacă are cinste, onoare și demnitate*. A se vedea cartea *30 de întrebări de-acasă. Volumul III* (culegere de interviuri ale ziariștilor de la *Cuvântul*. Săptămânal regional independent). Concept: Tudor Iașenco. Rezina, 2013, p. 17-26.*

⁸ Informație oferită de dl Vasile Bîrcă, primar al satului Glinjeni, raionul Șoldănești, pe 8 mai 2013.

odată, este important de specificat că în prezent numele de familie Țurcanu, Țurcan și Burduja se numără printre cele mai numeroase în ambele sate, în timp ce numele celuilalt neam – Caraiman – nu apare deloc⁹.

Recensământul satului Glingeni din anul 1941

Prezentăm, în cele ce urmează, un izvor arhivistic inedit – recensământul din 1941 al satului Glingeni de pe Ciorna, cu descrierea monografică aferentă, în vederea includerii în circuitul științific a acestei valoroase surse documentare, indispensabile studierii și cunoașterii unei însemnate perioade din trecutul apropiat al localității respective, precum și a trecutului ei mai îndepărtat.

Recensământul satelor 1941

România, Președinția Consiliului de Miniștri, Institutul Central de Statistică Județul Orhei, Plasa Rezina, Comuna Mateuți, Satul Glingeni

1. Numele satului

- La 1930 satul se numea: *Glingeni*
- La 1912 (în Vechiul Regat) satul se numea: *Glingeni*
- La 1910 (în restul țării) satul de numea: *Glingeni*
- Numiri neoficiale ale satului, folosite de localnici: *Glinjeni, Gligeni*
- Alte numiri mai vechi (Se va arăta și vremea când a fost folosit acest nume): *Satul se vede a exista de pe la 1300. Turcii îi spuneau Gligia. Pe la 1500 boierul Tăutul pomeneste într-un hrisov de Glingeni*
- Numele satului, în limbi străine, dacă există unul sau mai multe (unguresc, german, turcesc, tătăresc etc. După fiecare nume, se va nota, în paranteză, limba în care este dat și folosit numele respectiv): (rubrică necompletată)

2. Încadrarea administrativă a satului după 1919

- Dacă în acest răstimp a făcut parte din altă comună, din altă plasă, din alt județ, se va arăta că: de la 1924 la 1926 a făcut parte din comuna *Lipcenii*, plasa *Rezina*, județul *Orhei*; de la 1930 la 1940 a făcut parte din comuna *Mateuți*, plasa *Rezina*, județul *Orhei*
- În cazul că satul a avut calitatea de comună administrativă, se va scrie: de la data de 1919 până la data de 1924 și de la data de 1926 până la data de 1930 satul a fost comună administrativă
- Dacă satul a avut calitatea de comună administrativă, se vor arăta satele care au căzut în administrarea acestei comune de la 1919 încoace: (rubrică necompletată)

3. Așezarea satului și conformația terenului, hotarului (moșiei) satului

- Așezarea satului (Se va nota dacă satul este așezat în țărmul mării, malul cutărui fluviu sau râu, în vecinătatea bălții cutare a Dunării, Prutului etc. În șes, lângă care apă curgătoare sau pârâu; sau pe coastă, la depărtarea de câți km, de care râu sau pârâu mai apropiat; la munte sau deal, de-a lungul văii cărui râu sau pârâu sau pe coastele ori culmea cărui deal sau munte și la ce depărtare de pârâu sau râul cel mai apropiat): *Satul este așezat la deal de malul pârâului Ciorna, apă care mișcă multe mori de făină și piuă de bățut*

⁹ Astfel, în Glinjenii de pe Ciorna astăzi sunt atestate 41 familii cu numele Țurcan, alte șase cu cel de Țurcanu, iar zece familii poartă numele Burduja – <http://localitati.casata.md/index.php?l=ro&action=viewlocalitate&id=8322#11>; în satul Glingeni de pe Ciulucul Mijlociu sunt înregistrate 21 de familii cu numele Țurcanu, una cu numele Țurcan și cinci nume de familie Burduja – <http://localitati.casata.md/index.php?l=ro&action=viewlocalitate&id=4332#10> și <http://www.info1188.com/raionul-falesti/satul-glinjeni.html>

sumani. Este la depărtare de 8 km de apa Nistrului. Este așezat între păduri și înconjurat de ruinele unor istorice cetăți

- Conformația terenului (hotarului, moșiei) satului (Se va arăta dacă terenul stăpânit de locuitorii satului este în întregime șes sau deluros ori muntos; sau dacă el este alcătuit din lunca unui râu și coasta unor dealuri, dacă satul stăpânește și munți. Se va arăta deosebit dacă există sau nu pe terenul (hotarul, moșia) satului bălți, smârcuri, iazuri; dacă terenul este nisipos, ori pietros, dacă e așezat sau dacă e stricat de ploii, puhoai, pornituri. Întinderea pământurilor rele față de cele bune): *Pământul este deluros în mare parte, dar este și mult pământ pietros. Pământul de sub poalele pădurii este prielnic. Întinderea pământului bun este aceeași ca și a pământului mai puțin bun*
4. Căile și mijloacele de comunicație ce deservește satul
- Satul este așezat pe șoseaua națională, județeană ce duce de la ... la ... : (rubrică necompletată)
  - Satul este legat de cea mai apropiată șosea județeană prin 15 km de drum comunal
  - Depărtarea de reședința de plasă care se află la Rezina în km 12
  - Depărtarea de capitala județului 55 km
  - Depărtarea de cel mai apropiat spital 5 km
  - Depărtarea de cel mai apropiat medic 5 km
  - Primăria are telefon? Nu
  - Oficiul P.T.T. (Poștă-Telegraf-Telefon) cel mai apropiat se află în satul Șoldănești distanța în km 8
  - Numele gării celei mai apropiate Lipceni distanța în km 0,5
  - În caz că gara cea mai apropiată are caracter de haltă și mărfurile sunt aduse sau scoase din sat printr-o gară, numele acesteia Șoldănești distanța în km 8
  - Numele portului sau a schelei celei mai apropiate și distanța în km (Se completează numai în cazul satelor deservite de vase): (rubrică necompletată)
  - Numele stației de autobuze mai apropiate, distanța în km și punctele extreme ale liniei (Se completează numai în cazul satelor deservite de linii regulate de autobuze C.F.R. (Căile Ferate Române) sau particulare): (rubrică necompletată)
5. Înfățișarea satului
- Ce înfățișare are satul? (Se va arăta dacă satul este *adunat*, adică alcătuit din case lipite zid la zid sau foarte apropiate unele de altele, cu curți mici și înșiruite de-a lungul unor ulițe regulate; *răsfirat*, adică alcătuit din gospodării împrămuite de curți, livezi și chiar mici ogoare de porumb și așezate pe străzi neregulate și fundături sau *risipit*, adică alcătuit din gospodării răzlețe pâlcuri-pâlcuri sau chiar singuratice, răspândite pe mari întinderi și legate între ele numai prin poteci. Adeseori în mijlocul satelor risipite sau al celor răsfirate se găsește un sâmbure de case adunate (de obicei primăria, biserica, școala, câteva prăvălii și gospodării). În aceste două din urmă cazuri, răspunsul la întrebarea de sus trebuie să arate înfățișarea mării majorități a satului și nu pe cea excepțională a mijlocului satului): *Satul fiind așezat pe înaltul deal al văii Ciorna, are o înfățișare pitorească. Este adunat. Căsuțele modeste, bine îngrijite, au fiecare de jur împrejur garduri de piatră și mici grădini de pomi. Ulițele satului nu sânt drepte, ci întortocheate, de unde și așezarea gospodăriilor neregulată. Pe când în alte sate școala, biserica, casa*

parohială sânt așezate la mijlocul satului, la Glingeni se află chiar în marginea de apus a satului

- Au locuitorii în afară de casele din sat locuințe vremelnice și cum se cheamă ele în partea locului? (Astfel de locuințe vremelnice sunt: stânele, odăile, conacele, armanele, sălașele, covercile etc.): (rubrică necompletată)
  - Unde sunt așezate locuințele vremelnice, la ce depărtare de sat, în ce parte alcătuitoare a hotarului satului, când și în ce fel sunt folosite? (Locuințele vremelnice pot fi așezate la munte, la pădure, în baltă, în Bărăgan, folosite numai în anumite anotimpuri, ce trebuiesc arătate, și pentru ce anume destinații, ce trebuiesc însemnate, la fel precum: pentru vâratul sau iernatul de vite mari sau de oi, pentru îngrășatul porcilor, munca în pădure (tăiat lemne, lucrat doage, făcut cărbuni etc.), în timpul muncilor agricole sau la pescuit): (rubrică necompletată)
  - În caz că satul este adunat sau răsfirat, țin de el gospodării singuratice, în care locuiesc și se hrănesc familii fără altă casă în sat? Câte astfel de gospodării numără satul și cum se cheamă ele? (rubrică necompletată)
  - Lungimea satului de la un capăt la celălalt este de 1 km
  - Lățimea satului de la o margine la alta este de 0,5 km
(În cazul satelor adunate sau răsfirate se va ține în seamă numai vatra satului, nu și eventualele locuințe vremelnice și gospodării izolate; în cazul satelor risipite, dimpotrivă, se va arăta depărtarea de la întâia gospodărie la ultima, în ambele sensuri)
6. Subîmpărțirile satului
- (Satele risipite sunt alcătuite de obicei din grupuri de case (crânguri) depărtate între ele, care poartă fiecare un nume. Satele răsfirate sunt foarte adeseori alcătuite din cătune mai mari, depărtate între ele. În satele adunate, adeseori părți din sat, strâns legate de restul satului mai au și un nume deosebit: se va nota după numele subîmpărțirii satului, cum e cazul: crâng, cătun, parte de sat (mahala). Depărtarea de primărie se socotește în km de la centrul cătunului)
- Numele: *Din Sus*; Ce este: *mahala*; Nr. gospodăriilor: 50; Ce instituții se găsesc în mahala: *Școala, Biserica*
  - Numele: *Din Jos*; Ce este: *mahala*; Nr. gospodăriilor: 90
  - Numele: *Malul Ciornei*; Ce este: *mahala*; Nr. gospodăriilor: 60
  - Numele: *La Izvorul din Sus*; Ce este: *mahala*; Nr. gospodăriilor: 60
  - Numele: *La Izvorul din Jos*; Ce este: *mahala*; Nr. gospodăriilor: 70
7. Vechimea satului
- Când a fost înființat? (Dacă satul a fost întemeiat prin colonizare, după războiul trecut sau înainte de acesta, se va nota anul înființării; în cazul celorlalte sate, dacă sunt vechi și nu se cunoaște data exactă a întemeierii, se va arăta care este tradiția locală cu privire la data înființării): *Satul se presupune a fi existând de pe la 1300; descălecătorul nu se cunoaște*
  - De cine a fost înființat satul, dacă este vechi? (Se va nota tradiția locală în privința aceasta: de un strămoș sau de mai mulți, numele acestora; de oameni veniți dintr-un anume sat etc.): *Se zice că de niște călugări, de unde și numirea de Râpa Moșneagului-Călugărului*
  - Satul era așezat de la întemeiere pe locul în care se află acum sau a fost așezat înainte vreme altundeva și la ce depărtare de vatra lui actuală? Motivul

mutării? *Așezat pe aceste locuri în vremuri vechi și era înconjurat de o mare pădure de stejari*

- Proveniența locuitorilor satului, dacă acesta este de colonizare recentă sau dacă populația lui a fost îndesită în veacul trecut cu locuitori veniți din alte părți? (În cazul satelor de colonizare recentă se vor nota: epoca venirii coloniștilor și regiunile din care au venit. În cazul satelor în care se păstrează amintirea că populația lor a fost îndesită în ultimul veac și jumătate prin venirea de locuitori din alte regiuni, se vor nota aceste regiuni și, dacă este posibil, epoca venirii lor. Astfel, în multe sate din Moldova se mai știe că în ele s-au așezat Ardeleni (din Mureș, Năsăud, Maramureș, de pildă) și Basarabeni (Codreni), iar în multe sate din Muntenia că s-au așezat în ele Ardeleni (Ungureni, Mocani), Bănățeni, Sârbi (poate românizați între timp), în multe sate din Banat că ele sunt locuite și de Olteni (Bufeni, Țereni): (rubrică necompletată)
- Ce monumente istorice există în sat și vechimea lor? (Biserici, mănăstiri, ruine de cetăți, valuri, movile, locuri unde se găsesc urme de vatră veche, pietre cioplite; cum se numește locul): *Spre miază-noapte în pădure se văd urmele unei cetăți denumită Cetățuia. Spre apus este Roșia cu o mare peșteră. Spre miază-zi se găsește o movilă veche și beciuri de piatră, se zice pentru anumite materiale de război*

8. Trecutul social al satului

- Ce fel de sat a fost? (Sat de clăcași, vecini iobagi, răzeși, moșneni, grăniceri, mazili, nemeși sau sat amestecat de moșneni și clăcași, mazili și răzeși etc.): *Sat de clăcași pe moșia mănăstirească a Sf. Munte*
- Dacă a fost boieresc, în trecut, al cui a fost și prin ce mâini a trecut? (Cărui boier, cărei mănăstiri i-a aparținut mai în urmă; sau a făcut parte din domeniul Statului, din Pământul crăiesc etc. Se va nota mai întâi ultimul proprietar cu arătarea anilor de când și până când a stăpânit; apoi, în măsura în care se cunosc, proprietarii de mai înainte): (rubrică necompletată)
- Există vecinătăți organizate în sat? (rubrică necompletată)
- De când sunt organizate? (Se va arăta dacă vecinătățile sunt vechi sau organizate de Ministerul Agriculturii): (rubrică necompletată)

9. Teritoriul satului (vatra satului cu întreg trupul de moșie al satului)

(Suprafața se va arăta după măsurile care se folosesc în localitate, dacă nu se cunoaște în localitate cifra lor în hectare sau ari)

- Teritoriul total al satului: 1041, 21 ha; Din care inundabil, ha (rubrică necompletată); Vatra de sat (intravilan), ha (rubrică necompletată); Teren de agricultură: 764, 51 ha; Grădini de zarzavat: 3 ha; Pășuni: 92,06 ha; Fânețe, ha (rubrică necompletată); Islaz (comunal, urbarial, compozes etc.), ha (rubrică necompletată); Pădure: 3,5 ha; Gol de munte, ha (rubrică necompletată); Vie: 53,84 ha; Livezi de pomi, ha (rubrică necompletată); Neproductiv (drumuri, ape), ha (rubrică necompletată); Bălți, heleșteie, ha (rubrică necompletată); Alte suprafețe necuprinse mai sus, ha: (rubrică necompletată)

10. Subîmpărțirile teritoriului satului

(Se va ridica o schiță a întregului teritoriu sătesc, cu arătarea satelor vecine care îl înconjoară. De asemenea, se vor arăta subîmpărțirile mari (nu locurile individuale) ale trupului de moșie. În Transilvania și Bucovina o astfel de schiță este gata ridicată și se poate găsi în harta cadastrală, la primărie. În

Oltenia, Muntenia, Dobrogea, Moldova se va face o simplă schiță din ochi. Ne vom putea totuși ajuta de hărțile și hotărnicile mai vechi (lucrările împrăștiatelor de la 1864 încoace), ocolnițele, cărțile de moșie, planurile etc.)

(Este bine să se știe că hotarul unui sat poate fi de mai multe feluri: unele sate au un hotar *regulat*, cu subîmpărțiri regulate, așezate de jur împrejurul vetrei satului, sau brăzdând teritoriul comunei ca niște fâșii paralele, mergând din cap în cap; sau dimpotrivă pot fi hotare *neregulate*, subîmpărțite în petice încurcate și neegale)

(În ce privește numele subîmpărțirilor moșiei, vom da numirile cadastrale sau, în lipsă, numirile populare, folosite de fapt de către săteni. Împărțirea poate fi: în tarlale sătești, în hotare, în câmpuri, în moși sau bătrâni, în funii, curele, delnițe, iduri sau alte asemenea numiri. Numele fiecărei bucăți în parte e de asemenea schimbător de la sat la sat. De pildă: Hotarul de Sus, Peste Vale, La Roghină, În Seci, În Bătrânul Matei, În Delimitare, Ograda Boierească, În Săliște etc.)

(Se va arăta și locul unde se află pământul unui locuitor oarecare)

- Schița se va adăuga acestui formular pe pagina alăturată sau pe o foaie de hârtie deosebită. Fiecare subîmpărțire va primi un număr, pe schiță, care va corespunde cu cel din descrierea următoare:

1. *Hârtoful Popii* – spre est; 2. *Vălicica* – spre est; 3. *În Cotita* – spre pădure, est; 4. *Adâncă* – spre est, pădure; 5. *Tăbărăști* – spre răsărit; 6. *La Scala lui Zaharia pe Malul Ciornei*; 7. *Valea Sălci* – est-nord; 8. *Căprării* – în pădure, est-nord; 9. *Cărbunării* – în pădure, nord-est; 10. *Drumul Cetățuii* – spre nord; 11. *Rădiu* – spre nord; 12. *Budăi* – spre vest; 13. *Drumul Cornului* – spre vest; 14. *Fundătura* – spre vest; 15. *Roșia* – spre vest; 16. *Izvorul Călugărului* – spre sud; 17. *În Hârtoape* – spre sud-est; 18. *Cudricul* – spre vest; 19. *Vârful Dealului* – spre nord; 20. *Dealul Izvoarelor* – spre est; 21. *Drumul Icuției* – spre nord; 22. *Între Movili* – spre nord. Rubricile: suprafața locului (subîmpărțirile trupului de moșie, ha), la ce e folosit și calitatea pământului au rămas necompletate.
11. Proprietăți mari (ale Statului, comunale, ale asociațiilor, ale particularilor)
  - Ale cui sunt; Suprafața în hectare; Ce fel de teren; Observații (Se cer aceste date pentru a cunoaște raportul suprafețelor dintre Stat și comună, asociații și particulari. În lipsa datelor exacte, se pot arăta datele rotunjite la zeci de hectare): (rubrici necompletate)
12. Cete moșnenești (răzeșești), compozesorate, asociații, tovrășii, obștii de arendare etc.
  - Ce fel de asociație este? Ce nume poartă? Averea: Pădure, ha; Gol de munte, ha; Islaz, pășuni, ha; Alt fel de teren, ha; Bălți, iaz, heleșteu, ha; Alte averi (Se vor trece mașinile de treier, morile etc., stăpânite în coproprietate); Numărul părtașilor; Totalul drepturilor și denumirea lor: (rubrici necompletate)
13. Suprafețele stăpânite de locuitori în teritoriul altor sate vecine și stăpânite de sate vecine în teritoriul satului
  - Locuitorii satului au pământuri pe teritoriul altor sate (comune)? În ce sate (comune)? *Stăpânesc pe moșia Șibca, com. Șoldănești; pe moșia Mihuleni, com. Șoldănești; de asemenea stăpânesc pe moșia satului Solonceni, com. Mateuți*
  - Ce suprafață totală în ha? (rubrică necompletată)
  - Sătenii din alte sate (comune) au pământuri în teritoriul satului? *Nu*

- Din ce sate (comune)? (rubrică necompletată)
  - Ce suprafață totală în ha? (rubrică necompletată)
14. Modul de folosire a teritoriului comunei
- Obişnuiesc sătenii să semene același fel de cereale într-o aceeași parte a hotarului? *Da*
  - Schimbă ei felul culturii toți deodată? *Nu prea dau însemnătate la aceasta*
  - Pe câte tarlale (hotare, câmpuri), lucrează ei: pe două, pe trei, pe patru sau pe câte? *8*
  - Cum schimbă (alternează) culturile? (Grâu-porumb; grâu-porumb-ogor; grâu-porumb-ovăz-ogor etc.): *Prășitoare și păioase. Porumb-grâu-grâu-porumb*
  - Dacă vitele pot paște slobode în miriște, de când până când? *De la seceriș și până la dezmiriștire*
  - Se lasă în ogor (țelină) spre odihnă o anume bucată din teritoriul sătesc? *Nu*
  - La câți ani odată? *Nu se lasă pentru că la populația de 1208 suflete, 764,51 ha este o suprafață neîndestulătoare și unde se mai pune că e pe trei moșii, ceea ce face ca mulți să-și arendeze pământul, lipsindu-le mijloacele de lucru*
  - Vitele satului pot paște în voie pe acest teren lăsat în odihnă sau pasc pe el numai vitele proprietarului terenului? (rubrică necompletată)
15. Creșterea vitelor
- Există o ciurdă de vite? O turmă? Felul: de oi, de boi, de bivoli, de vaci, de porci. Unde e așezată? Câte vite are? Câți proprietari sunt? (rubrici necompletate)
  - Există grajd comunal? *Nu*
  - Câte vite de producție sunt și de ce rasă? (rubrică necompletată)
16. Iarmaroace, bâlciuri și târguri din comună
- Specialitatea lor (de vite, cereale, mixte); Caracterul lor (săptămânale, lunare, anuale); În ce zi se țin; Importanța lor (târg de țară, târg regional, local): (rubrici necompletate)
17. Ocupația locuitorilor
- Ocupația de căpetenie (Sat de plugari, de crescători de vite mari, de cai, porci, de oieri, de lăptari, pentru care oraș, sate de viticultori, prunari sau pomicultori, de muncitori la pădure, de pescari, de olari, de lemnari, dogari, șindrilar, sat de minieri, de muncitori în cariere, de muncitori în fabrică etc.): *Ocupația de căpetenie a locuitorilor este plugăria*
  - Ocupații lăturalnice (Mai au toți locuitorii satului sau o parte din ei, pe lângă plugărie, creșterea vitelor, pomicultură și alte ocupații, cum ar fi: producerea de doage, vase de lemn, șindrila, prăștilă, șifă, var, cărbune de lemne (mangal), creșterea viermilor de mătase, țesutul de borangic, de pânzeturi, confecționatul de sumane (cabanițe), cojoace și căciuli, scoarțe sau împletitul de rogojini, cioplitul și zugrăvitul de troițe etc.; strângerea de anume produse, cum ar fi ceara, părul de porc, fulgii păsărilor, ouăle, fierul vechi, din ce anume județ; desfacerea de anume produse, cum ar fi păcura, vasele de lemn, șindrila, dohotul, marchitânia (desfacere de mărunțișuri sau de articole de manufactură), vânzarea de icoane, oglinzi și sticlărie, în ce anume județe; lucrarea și răspândirea de anumite produse, cum ar fi șindrila, vasele de lemn, cusături, țesături și olărie, rogojini etc.; căraușia, de ce anume produse și între ce localități; plutăritul): *Pe lângă plugărie – ocupația de căpetenie – locuitorii se mai ocupă și cu scoaterea pietrei de var; sânt apoi lemnari, cizmari,*

- *fierari și mulți se ocupă și cu pregătirea sumanelor la piua de la morile de apă*
18. Starea economică a satului
- Munci agricole și forestiere sezoniere (Se va nota la ce munci pleacă unii din locuitorii satului: cosit, arat, munca câmpului, la pădure, la lucrări publice și anotimpul și regiunea în care pleacă; se va însemna deosebit dacă mai mulți locuitori pleacă și ca argați în regiuni cu nevoie de brațe (Dobrogea, Bărăgan); se vor arăta, de asemeni: cum se angajează, cu anul sau de la Sf. Gheorghe la Sf. Dumitru): (rubrică necompletată)
  - Munca în orașe (Se va nota dacă locuitorii satului obișnuiesc să se ducă la muncă în mai mare măsură în orașe (care îndeosebi), dacă pleacă numai bărbații, femeile, fetele, copiii; și muncile la care sunt angajați, îndeosebi ca vânzători de zarzavaturi și fructe, iaurt, cărbuni, vânzători de gazete, semințe, dulciuri, salahori, zidari, dulgheri, tâmplari, rânđași, servitori, servitoare): (rubrică necompletată)
  - Meseriile ambulante practicate de locuitorii satului (Tinichigii, geamgii, dogari sau văsari, cercurari, holoangări etc.): (rubrică necompletată)
  - Câte dintre gospodăriile de țărani sunt lipsite de pământ și din ce trăiesc ele? (Nu se socotesc aici gospodăriile funcționarilor, ale meseriașilor și negustorilor): (rubrică necompletată)
  - Ce preț au obținut în 1940 și, la fel în 1941, îndată după treierat locuitorii satului pentru 100 kg de grâu (Se va nota atât prețul minim, cât și cel maxim): *400-800 lei*
  - Ce preț au obținut locuitorii satului, în 1940, pentru 100 kg de porumb, îndată după cules (Se va nota atât prețul minim, cât și cel maxim): *300-500 lei*
18. Starea economică a satului
- Cum este socotit satul de locuitorii lui și de cei ai satelor vecine? (Sat bogat, sat mijlociu, sat sărac): *Sat mijlociu*
  - Ce suprafață agricolă este necesară pentru traiul numai din agricultură al unei familii de 4-5 membri? 6-8 ha
  - În caz că se face în sat grădinărie, viticultură, pomicultură, care este suprafață de grădină, vie, livadă, ce-i asigură traiul unei familii de 4-5 membri? (Se va arăta, după cum e cazul: suprafața de atâtea hectare de grădină, de vie, de livadă): *1 ha grădini, 2 ha vie, 3 ha livadă*
  - Ce preț mijlociu avea în sat, în cursul anului 1940:
    - I hectar de pământ arabil de calitate mijlocie 10.000 lei
    - I hectar de pământ de grădinărie 20.000 lei
    - I hectar de vie 30.000 lei
    - I hectar de livadă de pomi 30.000 lei
    - I hectar de fânaș 15.000 lei
    - I hectar de pădure 30.000 lei
  - Cu ce preț mijlociu s-a arendat un hectar de pământ arabil pentru anul 1940/41: 1200 lei, sau lei și următoarele obligații (Se vor arăta aici toate obligațiile suplimentare (condițiile), cum sunt prestațiile în natură și muncă, indicându-se cuantumul lor)
  - Care este dijma pentru un hectar de pământ (Se va arăta partea dată proprietarului din recoltă ($\frac{1}{2}$, $\frac{3}{5}$, $\frac{2}{3}$ etc.) și, în parte fiecare condiție suplimentară (câte zile de lucru gratuite, cu preț fixat, la arat, la secerat, treierat, câte transporturi, la ce târg, gară, schelă, ce plocoane etc.): *Pentru*

lucrului unui ha de pământ recolta se dă în jumătate cu proprietarul, semănătura și aratul fiind a celui a semănat

- La ce depărtare și în ce localitate se găsește cel mai apropiat medic veterinar? *Rezina, 12 km*
- Există în sat cimitir, fântână seacă pentru animalele moarte? *Nu*
- La ce depărtare și în ce localitate se găsește cel mai apropiat agronom? *Șoldănești, 8 km*
- Ce instituții de îndrumare agricolă se găsesc în apropierea satului? (Se vor trece aici fermele model, centrele de demonstrație, centrele de mașini agricole etc.): (rubrică necompletată)

19. Unitățile de măsuri locale

(Se va arăta numele fiecăreia din unitățile folosite, care nu fac parte din sistemul metric (metru, km, m², km², gram, kilogram, litru), și echivalentul ei în diviziunile sistemului metric)

- Pentru lungimi: *arșinul – 71 cm, cotul*
- Pentru suprafețe: *prăjina, oblonul, firta – 17 ari, desetina, falcea*
- Pentru greutate: *funtul – 400 gr, oca – 1200 gr, pudul – 16 kg*
- Pentru capacități: *cetvericul – 16 kg, oborocul – 20 kg*
- De unde sunt originari funcționarii din sat? (Se va arăta pentru preot(ți), învățător(i), notar, medic, agronom veterinar, agent sanitar, agent veterinar, soră de ocrotire, moașe, jandarm, șef de pază și impiegați C.F.R., șeful oficiului P.T.T. și funcționari, picheri, localitatea de origine): *Învățătorii: din satul Glinjeni, Meleşeni – Orhei și Lipceni – Orhei. Preotul: Miclești – Orhei.*

20. Casa

- Materialul din care sunt construite majoritatea caselor (Bârne, paiantă, chirpici de pământ, piatră, cărămidă): *Piatră*
- Acoperișul majorității caselor (Șindrilă, șită, paie, stuf, tablă, țigla, olane etc.): *Șindrilă*
- Din ce material sunt construite și cu ce material sunt acoperite casele celor înstăriți? (rubrică necompletată)
- Are majoritatea caselor pivniță, beci? *Da*
- Pardoseala majorității caselor (Pământ, podea de scândură): *Este de pământ*

21. Apa

- Este sau nu bine aprovizionat satul cu apă? (Numai din izvoare, din ce anume apă curgătoare, din fântâni, știubeie, iar dacă se folosesc de mai multe din aceste posibilități, de care anume): *Este alimentat de izvoare și fântâni*
- De unde își iau apă locuitorii? *Din izvoare și fântâni*
- Se obișnuiește în sat facerea de iazuri și de gropi în care se strânge apa pentru adăpatul vitelor și cum se numesc ele în partea locului? (rubrică necompletată)
- Beau și oamenii apă din aceste iazuri sau gropi? (rubrică necompletată)

22. Alimentația

- Cu ce se hrănesc obișnuit locuitorii satului: mai mult sau numai cu mămligă; mai mult sau numai cu pâine ori mămligă și pâine în aceeași măsură? *În aceeași măsură cu pâine și mămligă*
- Se găsesc în sat, pe lângă gospodării, cuptoare de copt pâine? *Nu*
- Câte brutării sunt în sat? (rubrică necompletată)

- Câți măcelari sunt în sat? (Se vor nota atât măcelarii cu patentă, cât și cei autorizați să facă tăieri) (rubrică necompletată)

23. Starea sanitară

- Ce epidemii s-au declarat în ultimii cinci ani (1936-1940)? (Se va nota și anul în care s-a declarat epidemia): *Tifos exantematic și dizenteria*
- Sunt cazuri de malarie în sat? (rubrică necompletată)
- Numărul locuitorilor din sat care sunt gușați: (rubrică necompletată)
- Câte moașe diplomate există în sat? (Dacă nu, la ce depărtare și în ce localitate se găsește cea mai apropiată): *La Lipceni, 2 km*
- La ce depărtare și în ce localitate se găsește cel mai apropiat medic? *Alcedar, 7 km*
- La ce depărtare și în ce localitate se găsește cea mai apropiată farmacie? (rubrică necompletată)
- La ce depărtare și în ce localitate se găsește cel mai apropiat spital? *Alcedar, 7 km*

24. Starea culturală

- Se mai păstrează portul? (Se va nota dacă toți locuitorii umblă în portul național, sau numai femeile, ori numai bătrânii sau bătrânele): *Portul național este lăsat în părăsire*
- Obiceiurile vechi mai însemnate ce se mai păstrează (Cunună la secerat, măsuratul oilor, focul de Sf. Andrei, hramul bisericii, rugă, nedeie): *Denie (foc) la Paște. „Nalba”. Vraji de măritiş la Sf. Andrei. Colinzi – hăituri de Crăciun – Anul Nou. Hramul de patronul bisericii Sf. Parascovia*
- Există școală primară în sat? (Dacă sunt mai multe se va arăta numărul lor): *Da, una singură*
- De când este înființată? *1879*
- Câte gospodării din sat sunt așezate la mai mult de 3 km de școală? *Nici una*
- Numărul învățătorilor: *Trei*
- Ce biserici există în sat? *Biserica Sf. Parascovia*
- De când sunt clădite? *1914-1916*
- Câți preoți sunt în sat? *Un singur preot*
- Câți locuitori sunt abonați la ziare? (rubrică necompletată)

25. Țiganii

Țiganii de vatră

- Numărul Țiganilor așezați pe teritoriul satului: bărbați – 3, femei – 5
- Câți vorbesc limba țigănească? (Vor fi înscrși ca Țigani toți aceia pe care obștea satului îi consideră ca atare, chiar dacă nu mai vorbesc țigănește și se pretind Români): *Toți*
- Căsătoriile mixte: câți Țigani sunt căsătoriți cu Românce și câte Țigănci sunt căsătorite cu Români? (rubrică necompletată)
- Câte familii au locuință proprie: case – 2, bordeie (rubrică necompletată)
- Câte familii stau în case sau colibe pe teren străin? (rubrică necompletată)

Rudarii sau băieșii

- Numărul Rudarilor aflați pe teritoriul satului: bărbați, femei (rubrică necompletată)
- Câți vorbesc limba țigănească? (E vorba de limba țigănească propriu-zisă, iar nu de româneasca stricată pe care o vorbesc de obicei Rudarii): (rubrică necompletată)

- Căsătoriile mixte: câți Rudari sunt căsătoriți cu Românce și câte Rudărese sunt căsătorite cu Români? (rubrică necompletată)
- Câte familii au locuință proprie: case, bordeie? (rubrică necompletată)
- Câte familii stau în case sau colibe pe teren străin? (rubrică necompletată)

Țigani nomazi

- Prin sat trec în mod obișnuit Țigani nomazi? *Da*
- Câte șatre (corturi) pe an? 4-5
- În ce timp al anului sosesc și cât stau? *În timpul verii. Nu stau mai mult de 10 zile*
- Dincotro vin și unde se duc? (rubrică necompletată)
- Trec aceleași șatre? *Nu*
- Cu ce se ocupă Țiganii când vin în sat? *Cu reparațiile uneltelor. Ghicitul cu ghiocul*
- În mod obișnuit cumpără vreun produs de la săteni, sau vând ceva acestora? *Pe ce? Țiganii cumpără mai mult cereale și vând topoare, seceri, ciocane și alte unelte. Vânzarea se face schimb cu schimb*

26. Ținutul

- Numele ținutului natural al Țării din care face parte satul (Se vor nota aici numele deosebite de cele ale provinciei (Oltenia, Banat etc.) și ale județului sau plasei, cu care denumesc locuitorii partea de țară în care trăiesc, cum sunt de pildă: Țara Oltului, pe Ardeal, Loviștea. Se vor nota numele ca Vlașca, care, deși de județ, au pentru popor o altă întindere decât cea a județului care poartă acest nume): *Basarabia*
- Numele soiului local al neamului românesc din care fac parte locuitorii satului (În caz că locuitorii își zic și altminteri de cât Români sau Olteni, Bănățeni, Doljeni etc., se va nota denumirea sau denumirile pe care și le dau. Astfel de soiuri locale ale neamului românesc sunt: Moț, Pădurean, Crișan, Ungurean, Mocan, Mărginean, Bufan, Frătuș, Țerean, Cojan, Turcuian, Macedonean. Când într-un sat conlocuiesc două sau mai multe soiuri locale de Români, se vor nota ambele nume. În Dobrogea și în celelalte regiuni de colonizare se vor nota și denumirile ca: regățean, oltean, argeșean, brăilean, cojan, turcuian, mocan etc.): *Moldoveni*
- Târgul sau orașul în care se duc de cele mai multe ori locuitorii satului ca să-și vândă produsele și să se aprovizioneze, distanța de la sat: *Rezina, 12 km; Șoldănești, 8 km*
- Alte târguri și orașe cercetate obișnuit de locuitorii satului în vederea vânzării de produse și a aprovizionării, distanța acestora de sat: *Orhei, 55 km*

27. Scrieri asupra satului

- Cărți și broșuri: autorul, titlul, locul de apariție, editorul, anul de apariție: (rubrică necompletată)
- Articole de revistă și ziar: autorul – *Ion Dârzu*, titlul – „*Glingeni – Orhei*”, periodicul – *Cuvânt Moldovenesc*, anul de apariție și calendaristic – 1940, nr. (rubrică necompletată)
- Articole de revistă și ziar: autorul – *Ion Dârzu*, titlul – „*Boabe de grai. Căminul cultural „V. Conta” din satul Glingeni – Orhei*”, periodicul – *Cuvânt Moldovenesc*, anul de apariție și calendaristic – 1940, nr. (rubrică necompletată)

Despre satul Glingeni, în anul 1939, s-a vorbit la radio în legătură cu munca de pe toate târâmurile și rezultatul binefăcător al acestei munci

28. Informatori

(Numele persoanelor celor mai indicate care ar putea și ar voi să ne răspundă la alte întrebări pe care le-am pune, prin alte formulare, cu privire la viața satului (geografia lui, istoria, starea sănătății, folclorul, viața economică, judiciară etc.)

- Numele: de botez – *Grigore*, de familie – *Rusu*; profesia – *învățător*; adresa – *Glingeni – Orhei*; domeniul de preocupare – *istorie – folclor*
- Numele: de botez – *Haralamb*, de familie – *Soltînschi*; profesia – *învățător*; adresa – *Glingeni – Orhei*; domeniul de preocupare – *sanitarie – economie*
- Numele: de botez – *Alexei*, de familie – *Veliant*; profesia – *preot*; adresa – *Glingeni – Orhei*; domeniul de preocupare – *morală – religie*

Urmează semnăturile personale ale membrilor Comisiei de recensământ: *Grigore Rusu, Haralamb Soltînschi, Alexei Veliant.*

Mărunte informații despre viața culturală a satului Glingeni în presa vremii

În legătură cu titlurile materialelor indicate în paragraful 27, găsim de cuviință să observăm că în marile biblioteci din Republica Moldova colecția publicației *Cuvânt Moldovenesc* s-a păstrat doar parțial, încât textele respective n-au putut fi depistate. În schimb, au ieșit la iveală alte trei scurte consemnări, nesemnate, privitoare la activitatea Căminului cultural al satului Glingeni și conducătorilor acestuia, pe care le prezentăm în continuare:

Cuvânt Moldovenesc. Foaie săptămânală pentru norod editată de Fundația Regală „Principele Carol” Regionala Basarabiei. Anul XXVI, Nr. 2, 7 ianuarie 1939, p. 2: „*Căminul cultural din sat Glingeni, Orhei.* În luna noiembrie, anul trecut, membrii Căminului dimpreună cu străjerii de sub conducerea domnului învățător Grigore Russu, au răsădit în pământ 500 nuci ce vor forma o mică pipinieră. Puietii se vor împarte fișticăruui membru al Căminului și străjer pentru a fi plantați la margine de drum. *Serbare culturală.* În ziua doua de Crăciun, tineretul Căminului dimpreună tot cu străjerii au dat o frumoasă serbare străjerească. S-a jucat piesa „În zile de sărbători” și „Florin și Florica”. Au urmat dansuri naționale, coruri și poezii care au întrecut toate așteptările. Pentru aceasta se cuvine toată lauda domnilor învățători Grig. Russu și H. Soltinschi, care au jucat și în piesă și tinerilor Ion Celcinschi, E. Matcovschi, A. Sârbu, Toma Celcinschi, Ion Țurcanu, Tat. Chiriac, Maria Bârcă, Irina Burduja, Larisa Buruiană, N. Valentin, Sava Chiriac, M. Țurcanu, Maria Țurcanu, G. Florianu, Gabură [inițialele prenumelui lipsesc – n.n.] și Z. Țurcanu”.

Cuvânt Moldovenesc. Foaie săptămânală pentru norod editată de Fundația Culturală Regală „Principele Carol” Regionala Nistru. Anul XXVI, Nr. 43, 25 decembrie 1939, p. 2: „*Căminul cultural din com. Glingeni – Orhei. Cursuri țărănești.* Conducătorii Căminului cultural „Vasile Conta” domnii învățători H. Soltinschi și Grig. Russu, au purces anul acesta la înființarea de cursuri țărănești. Astfel un număr de peste 50 persoane au ascultat de două ori pe săptămână bunele învățături ale conducătorilor amintiți și a doamnei P. Soltinschi, cum și preotului Alexei Veliant. În fiecare sâmbătă seara, după ascultarea la radio, a orei literare străjerești și a teatrului „Muncă și voie bună”, ... [textul continua pe paginile 3 sau 4, care lipsesc – n.n.]. *Cooperativă sătească.* Tot anul acesta, ca o pildă de unire sufletească, sătenii ascultând sfaturile

conducătorilor Căminului, au înființat și o cooperativă sătească. S-au înscris peste 80 oameni care au depus și sumele statornicite de statut. Președinte al cooperativei a fost ales domnul învățător Grigore Russu, vice-președinte funcționarul C.F.R. Burduja D. și casier domnul Filip Cviatcovschi, agent de tutun”.

Cuvânt Moldovenesc. Foaie săptămânală pentru norod editată de Fundația Culturală Regală „Principele Carol” Regionala Nistru. Anul XXVII, Nr. 3, 28 ianuarie 1940, p. 4: „Jud. Orhei, Rezina. O însemnată consfătuire gospodărească. Zilele trecute domnul colonel Al. Manolescu, prefectul județului, însoțit de domnul deputat Const. Roșca, a vizitat târgul Rezina. Cu acest prilej, s-a ținut, în localul școlii de gospodărie o consfătuire administrativă, la care au fost convocați toți șefii de autorități și un mare număr de frunțași din localitățile și satele din împrejurimi. Domnul colonel Manolescu, prefectul jud. Orhei, deschizând ședința, a făcut o călduroasă chemare la cei prezenți să facă o cât mai mare propagandă printre populație, pentru a se subscrie la bonurile trebuincioase înzestrării armatei. Apoi d-sa a vorbit despre însemnătatea apărării pasive, îndemnând populația să participe regulat la cursurile de apărare pasivă, care se țin în fiecare săptămână în toate comunele. Domnul deputat Const. Roșca a vorbit despre rolul și însemnătatea Frontului Renașterii Naționale. Preacucerul Părinte Protopop S. Caracivovschi a asigurat pe domnul prefect de tot sprijinul clerului pentru propășirea armatei. Din partea Străzii Țării a rostit o frumoasă cuvântare domnul învățător Gr. Rusu, comandantul coortei de străjeri a plășii Rezina, exprimând devotamentul „armatei albe”¹⁰ față de Țară și Rege. La sfârșitul conferinței domnul prefect a ascultat durerile populației”.

Glingeni: repere pentru o monografie a satului

După cum notam la începutul acestor rânduri, materialele arhivistice examinate cuprind și o scurtă descriere monografică a localității, datorată învățătorului Grigore Rusu. Textul ei este împărțit în câteva secțiuni – *Istoricul satului, Împrejurimi, Locuitorii satului și ocupația lor, Starea culturală și religioasă, Starea economică a satului, Starea de igienă a satului, Note caracteristice și Propuneri* – întregindu-se astfel unele răspunsuri la întrebările din recensământ, în plus dezvăluindu-se și alte fațete ale localității și ale existenței țaranului.

Istoricul satului prezintă unele observații despre începuturile așezării și primii ei descălecători, despre vechile urme de viață și locuire umană descoperite în zonă, despre primii întemeietori ai satului Glingeni din județul Bălți, care și-ar fi avut obârșia în Glingeni de pe malul Ciornei. Viața sărăcăcioasă a acestuia din urmă, înainte de 1918, ar fi fost cauzată de evrei, percepuți drept împilatori ai țăranilor clăcași din partea locului. Una dintre remarcile autorului amintește de personalitatea Domnului Moldovei Ștefan cel Mare, care ar fi călcat pe moșia satului Glingeni, fiind vorba mai curând de o povestire legendară, transmisă pe cale orală. Un interes apar-

¹⁰ Iată cum apare descrisă ținuta străjerilor în memoriile unui fost școlar din Chișinău anilor 1938-1940 – Arcadie Spătaru: „Străjerii aveau o uniformă cu cămașă albă și pantaloni bleumarin, cu cravată, șnur, steluțe, fluier, cuțit, busolă și o grămadă de insigne diferite. Un adevărat străjer era împodobit ca un pom de Crăciun. Dar cel mai important era <<manualul bunului străjer>>, o carte groasă cu multe desene explicative, plină de învățături utile: cum trebuie să defilezi, cum te orientezi în pădure, cum construiești un cort sau un adăpost din ramuri, cum deosebești o ciupercă otrăvitoare de una comestibilă, cum faci principalele 70 noduri marinărești, cum trebuie să înveți să înoți (când nu ai cărticica lui Mao), cum se dă primul ajutor, care sunt principalele stele care se văd pe cer noaptea, cum recunoști copacii și păsările pădurii, ce trebuie să ai în rucsac, și încă o mie de lucruri foarte utile”. Fragmente din aceste memorii se regăsesc în volumul semnat de cunoscutul cercetător al personalităților basarabene Iurie Colesnic, *Chișinăul din Amintire*. Biblioteca Municipală B. P. Hasdeu. Chișinău, Editurile Grafema Libris și Ulysse, 2011, p. 412.

te trezesc denumirile unor locuri cu încărcătură istorică sau religioasă, susceptibile de a da la iveală unele aspecte ale trecutului ascuns al satului.

În *Împrejurimi* sunt consemnate peisajele naturale preponderent păduroase ale Glingenilor, valențele economice încă nefolosite pe deplin ale carierelor de piatră din zonă, prezența căii ferate din apropiere și legătura între condițiile de relief și așezarea satului.

Partea intitulată *Locuitorii satului și ocupația lor* semnaleză obârșia românească a populației de aici și natura convergențelor cu alte neamuri alogene, unele reflecții filozofice ale glingeneanului asupra vieții pământene, urme ale mentalităților din trecut și din epocă, precum și diverse îndeletniciri ale sătenilor. De rând cu plugăria și unele meserii secundare, se distinge munca la piuă pentru baterea sumanelor și la morile pentru măcinarea cerealelor, instalate pe apa Ciornei.

Starea culturală și religioasă a satului poartă amprenta trecutului, deoarece moșia Glingeni a fost una mănăstirească, iar mănăstirile au fost focare de duhovnicie și de cultură, astfel explicându-se interesul pentru știința de carte și religiozitatea sătenilor. Căminul cultural „Vasile Conta” a devenit un punct de reper în viața culturală locală, care a cunoscut un avânt în perioada interbelică. Este menționat aportul școlii, bisericii, căminului și al străjeriei în propaganda românismului, ridicarea înstruirii la un nivel mai înalt și promovarea valorilor morale și religioase.

Starea economică a satului rămânea a fi nesatisfăcătoare, cauza constând în acțiunile opresive ale afaceriștilor de altă religie și înzestrarea întârziată cu pământ a țăranilor. Autorul mai arată că munca asociată în cooperative a dat roade pozitive neașteptate la Glingeni și că un asemenea model ar trebui urmat și în viitor. Se subliniază, ca o trăsătură distinctivă a glingeneanului, că acesta își pune nădejdi în spiritul de legalitate și corectitudine al guvernării, atât de mult încât plata muncii pe baza prețurilor fixate de către autorități trebuie considerată ca fiind absolut necesară pentru acest sat.

Starea de igienă a satului pare a fi bună, judecând după cum arată drumurile sale – îngrijite, casele curate ale locuitorilor, la fel ograda și întreaga lor gospodărie, cât și igiena individuală a săteanului, care respectă curățenia corpului și a hainelor. Se accentuează, însă, că sătenii nu respectau nici pe departe regulile generale ale unei alimentații sănătoase, ceea ce determina apariția unor maladii grave. Totuși, un aer mereu curat și apa de calitate sunt remarcate de autor drept elemente care întăresc organismul săteanului și îi dau vitalitate. Glingeneanul apreciază înalt tendințele modei străine, în detrimentul tradiției vestimentare românești, fapt regretat de autor.

Învățătorul Grigore Rusu reliefează câteva *Note caracteristice* pentru satul Glingeni și locuitorii săi. Amplasamentul localității într-un peisaj plăcut, liniștit, înconjurat de păduri este ceva reprezentativ pentru acest sat. Admirabila ambianță geografică este înfrumusețată de unele mărturii ale trecutului, păstrate peste timp: așezările bătrânești, cum le numește autorul, adică monumentele istorico-arheologice. Sunt redacte însușirile sufletești ale sătenilor, care sunt primitivi, generoși, iubitori de aproapele, dar și neîngrijorați pentru viața de mâine. Glingeneanul disprețuiește nerecunoștința omului față de binefacerea lui. Este un bun creștin, smerit, iubitor de Dumnezeu.

Textul se încheie cu niște *Propuneri* vizând stimularea și ridicarea vieții culturale și economice a satului, indicându-se și necesitatea cercetării antichităților aflate pe moșia sa. Relicvele ce se vor descoperi vor contribui la reconstituirea imaginii trecutului românesc al Glingenilor, afirmă autorul, adăugând că prin cunoașterea istoriei căutăm să dobândim virtuți care ne-ar întări țara și înălța neamul. Apa și

piatra erau cele mai importante resurse naturale din zonă, care puteau atrage forța de muncă și asigura sporirea nivelului de trai al sătenilor. În această privință, sunt anunțate câteva inițiative economice: înființarea unor amenajări piscicole, folosirea cascadelor pentru producerea de electricitate, explorarea minelor de piatră. Construcția unui cămin cultural la Glingeni ar fi contribuit la progresarea vieții culturale a satului, iar o baie populară ar fi sprijinit igiena și sănătatea publică.

Dăm, în continuare, textul integral al cercetării realizate de învățătorul Grigore Rusu – *Satul Glingeni (scurt studiu monografic)* –, păstrând ortografia folosită de autor, inclusiv cele câteva cuvinte populare și regionalisme (aducem în notele de subsol unele mici lămuriri, precizări sau informații pe marginea lecturii respective).

„Istoricul satului. Satul Glingeni poartă – ca și multe sate orheiene – pecetea unei obârșii vechi de tot. Pe fruntea sa sânt scrise vremurile de acum 600 de ani. Din unele hrisoave găsite la satul învecinat Lipcenii, descălecătorul de aici, domnitorul Tăutu, pomenește în trecut de mici așezări omenești pe meleagurile Glingeniului, precum și de seculara pădure ce făcea legătură cu pădurea Olicsănaț de pe moșia de astăzi a Lipcenii. Se spune că această pădure a Glingeniului era întinsă mult spre miază-zi, pe unde sânt satele Lipcenii și Parcanii, și numai după venirea primului descălecător, moșia a fost închinată Sf. Munte. De la această dată moșia este vizitată de călugări și se spune chiar că un călugăr ar fi trăit într-o peșteră din marginea de răsărit a satului, de unde și denumirea locului de *Râpa Moșneagului*. Aici, într-o stâncă, unde se bănuiește a fi fost peștera călugărului, s-a găsit săpat în piatră o mână și mai multe cruci. Se pomenește, iarăși, despre o mare prigoană a credincioșilor din partea turcilor, mulți din creștini fugind departe tocmai în județul Bălți, înființând o așezare omenească cu aceeași numire de Glingeni și cu aproape aceleași denumiri de familie. Se spune, apoi, despre venirea lui Ștefan cel Mare prin aceste locuri și peștera a cărei rămășiți se văd și astăzi – să fi avut cinstea să fie călcată și de picioarele domnitorului moldovean. Diferite săgeți găsite adeverește aceasta. Moșia aceasta fiind întinsă, a fost înconjurată de cetăți a căror rămășiți se văd și astăzi: *Cetățuia* dinspre miază-noapte și *Roșia* la apus.

Despre *Roșia* se spune că ar fi fost numită așa, în timpul prigoanei păgâne, când de frică o parte din locuitorii satului s-au ascuns aici, într-o peșteră, și turcii, neputându-i scoate, au dat foc cu paie în gura peșterii, înădușindu-i pe toți, de unde și denumirea de *Roșia*.

În partea de miază-zi spre satul Lipcenii, satul are urmele unei movile ce se crede a fi făcută de turci, totuși, după unele hârburi găsite și după anumite hieroglife, mai s-ar rămânea la convingerea că această movilă se trage de pe vremea sciților. Oalele găsite, lucrute cu măiestrită artă, măgelele de lut, diferite oseminte de animale, aurul care se bănuiește a fi existând, adeverește aceasta, căci regii sciților se îngropau cu toată averea lor. Diferite săpături ar scoate multă istorie.

Hotărât, moșia a aparținut Sf. Munte, care-n parte era condusă de călugări, iar mai târziu de jidani, creștinii fiind clăcași. Abia târziu de tot s-au dat 59 nadeluri¹¹ a 5 ha sau desătini¹² nadelul.

Moșia, până mai câteva decenii în urmă a aparținut de județul Soroca, acest județ întinzându-se până la apa Nistrului și valea Ciornei. În anul 1918, după dezrobirea Basarabiei, moșia mănăstirească este împărțită la țărani. Această viață trăită sub căl-

¹¹ Nadel – lot de pământ atribuit țăranilor în Basarabia după implementarea reformei agrare din anii '60-70 ai secolului al XIX-lea.

¹² Desetină – unitate de măsură pentru suprafețe egală cu 1,09 hectare.

câiul jidovilor și târzia împământânire¹³ explică sărăcia și târzia emancipare a satului.

Împrejurimi. Satul este înconjurat aproape din toate părțile de păduri. Sate vecine are la răsărit satul Mateuți la 5 km, peste pădure înspre miază-noapte satul Alcedar 7 km, la apus satul Mihuleni 3 km și la miază-zi peste râpa Ciornii satul Lipcenii la 2 km. Așezarea satului e pitorească și cu mult tâlc istoric. Așezat lângă calea ferată și înzestrat cu minunate cariere de piatră, ar putea deveni un minunat punct comercial și industrial. În felul de așezare și orânduirea acestor așezări, se vede ceva cu totul bătrânesc, dar totuși destul de plăcut ochiului care știe să privească în apele vremurilor trecute.

Locuitorii satului și ocupația lor. Satul are astăzi cam vreo 330 gospodării, locuit de 402 familii și 1200 de suflete. Locuitorii dau dovadă de multă ospitalitate, căci încă din vremuri vechi a primit în sânul său și alte neamuri streine, unele care i-au adus folos, altele care căutau să-l subjuge în total – totuși, spiritul refractar a fost aici mai tare ca oriunde. Originea etnică a satului e curat românească, de unde și limba ce se vorbește este o limbă românească, împetrițată pe ici, pe acolo cu dulci provincialisme. Este interesant de notat ca un document în privința originii satului, cum încă din cele mai vechi timpuri s-a păstrat și se aude și astăzi cum de multe ori femeia când se adresează bărbatului îi zice: „Bre române”.

Portul, obiceiurile și credința sânt cele moștenite de la strămoșii Romani și Daci. Interesantă este filozofia acestor locuitori care adeseori au pe buze tradiționalul ”azi trăiesc, dar mâine ...” – și aceasta explică și anumite atitudini de uitare de sine, dar totuși de bună cuviință.

Munca este prețuită mult de tot, dat tot atât de mult este prețuită și roada acesteia munci. La un număr de 402 familii, 764 ha de pământ sânt cam puține, de aceea vom vedea pe țăranul nostru în inima carierelor de piatră, lemnar, cizmar, dar mai ales scumănar¹⁴, care pregătesc scumanii¹⁵ – la morile de apă – pentru îmbrăcăminte. Morile de apă pentru măcinat făina sânt iarăși locuri bune pentru câștigul existenței.

Starea culturală și religioasă. Față de alte sate, locuitorii acestui sat au o cultură bunicică. Aceasta se explică prin aceea că fiind aici moșie mănăstirească, a existat și școală mănăstirească, deci cu un trecut prielnic pentru cultură. Aici veneau cei mai înstăriți din sate vecine ca să se lumineze cu știința de carte. Aceasta explică și numărul mare al știutorilor de carte printre cei bătrâni. De la anul 1918 încoace, starea culturală a satului a crescut văzând cu ochii. Mulți tineri care studiau pe la școli secundare țineau aprinsă candela culturii și românismului. Astfel, de aici, din mijlocul satului acesta, echipa de tineret condusă de intelectualii satului au purces la reînvierea datinilor strămoșești și efectul a fost minunat. Totuși, încă în ciuda propagandei făcute, mai persistă unele credințe păgâne. Aici a fost și un înflăcărat centru al „Oastei Domnului”¹⁶, unde trăirea în Domnul ajunsese la mare cinstă. Căminul de aici „Vasile Conta”¹⁷ a luat ființă printre cele dintâi cămine culturale ale Basarabiei, încă de pe

¹³ Împământânire – aici cu sensul de înzestrare cu pământ a țăranilor în urma reformei agrare din 1921.

¹⁴ Sumănar – persoană care face sau vinde sumane.

¹⁵ Suman – țesătură groasă de lână din care se confecționau sumane; haină țărănească lungă, făcută din pănură, dimie, postav gros etc.; haină lungă până la genunchi, confecționată din postav gros de casă și purtată odinioară de țărani.

¹⁶ „Oastea Domnului” – mișcare spirituală din cadrul Bisericii Ortodoxe Române, înființată în anul 1923, la inițiativa preotului Iosif Trifa. Pentru un scurt istoric al acesteia, vezi adresa electronică <http://curierulortodox.info/arhiva/2003/07/oastea.htm>

¹⁷ Vasile Conta (15.11.1845 – 22.04.1882) – figură proeminentă a culturii românești, avocat, filozof, scriitor, profesor universitar la Iași, ministru al Instrucțiunii Publice și Cultelor și mare militant pentru cauza românească a Basarabiei.

vremea Astrei¹⁸. Acest cămin, prin propriile sale forțe, a adus reale servicii satului și pentru activitatea sa a fost pe drept premiat. Căminul mai anul trecut trebuia să-și pună bazele unui local propriu și a unei băi populare, dar anul de tristă memorie 1940-1941 i-au zdruncinat planul. Anul de ocupație bolșevică n-a schimbat cu nimica din sufletul românesc, care cimentat a fost de școală, biserică, cămin și străjerie¹⁹.

Starea economică a satului. În această privință satul stă mai prejos decât satele vecine și aceasta se explică prin târzia împământânire, apoi împământânirea făcută pe mai multe moșii, unele la mari depărtări – aceasta și lipsa unui spirit de prevedere au contribuit mult la starea economică a satului. Clătinând conștiincios din cap la mârșavele dedesubturi ale liftelor străine, locuitorimea satului a înțeles propaganda de ridicare ce se făcea de intelectualii satului și a sărit răzbunător să distrugă aceasta prin înființarea unei cooperative. Înființată cu un capital de 12.000 lei, în mai puțin de 7 luni a adus un capital întreit, cu toate că mărfurile se vindeau cu un preț scăzut. Chiar această cooperativă a furnizat piatră fabricii de la Roman²⁰, ceea ce aducea un câștig bun. Năvala bolșevicilor a distrus acest bun început. Satul privește acum cu neîncredere înființarea unei cooperative, totuși în urma păcii și a ordinii ce se va stabili în lume, entuziasmul pentru cooperativă va fi și mai mare. Săteanul iubește spiritul de dreptate, de aceea măsura de a plăti prețuri fixate de stăpânire este ceva imperios pentru acest sat.

Starea de igienă a satului. Săteanul din Glingenii adeseori zice: "Ce pui înuntru nu se vede, dar ce-i pe dinafară ..." – și pentru acest lucru vom vedea pe glingenean cum slăvește moda străină și nu dă prea mare atenție stomacului. Această meteahnă aduce multe boli sociale, dar mai ales tuberculoza care face multe victime. Până acum orice domnișor cu diplomă de agent sanitar – din pricina sărăciei satului – întorcea spatele. Vremurile noi vor aduce și schimbări noi de muncă. Săteanul este curat la trupul lui, în locuința lui, în gospodăria satului, dar prea mult neglijează buna alimentare. Satul este curat, cu drumuri îndreptate²¹, fântâni igienice cu apă minunată pentru băut. Așezarea satului pe un platou pietros este urmarea firească a atâtor izvoare puternice de apă. Căsuțele sunt modeste și cu dragoste de român îngrijite. Aerul curat al pădurilor și grădinilor ce nu lipsesc aproape nici unei gospodării aduc – în ciuda celorlalte metehne – multă vigoare.

Note caracteristice. Satul are o poziție minunată din punct de vedere pitoresc, dar tot atât de însemnat și prin așezările sale bătrânești. Locuitorii au dezvoltat mult spiritul de sacrificiu. Iubesc pe aproapele lor, atunci când îl văd în nenorocire, dar

¹⁸ Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român ASTRA, care avea în perioada interbelică și o filială basarabească. Astra Basarabia a contribuit la afirmarea idealurilor românismului, la menținerea unității de neam și la realizarea unor programe culturale și științifice în provincia dintre Nistru și Prut. Pentru unele aspecte privitoare la începuturile mișcării astriste în acest teritoriu, vezi Lilia Curchi, *Contribuția lui Onisifor Ghibu la constituirea și activitatea Astrei basarabene*, în *Cugetul*. Revistă de Istorie și Cultură. Chișinău, nr. 2 (14), 2002, p. 26-28. O privire de ansamblu asupra înfăptuirilor Astrei în Basarabia interbelică ne oferă Maria Barbă, *Activitatea „Astrei” basarabene oglindită în istoriografia românească*, în *Revista română*. Editor: ASTRA – Despărțământul „Mihail Kogălniceanu” – Iași. Nr. 1 (67), 2012, p. 23-25 – vezi adresa electronică <http://astra.iasi.roedu.net/pdf/nr67p23-25.pdf>

¹⁹ Străjeria sau Straja Țării a fost o organizație pentru tineret creată și patronată de regele Carol al II-lea în anul 1934; Străjer - tânăr care aparținea Străjeriei.

²⁰ Vezi o descriere a întreprinderilor industriale ale orașului Roman din perioada interbelică în *Istoria orașului Roman (1392-1992)*. Societatea Culturală „Roman-600”, Roman, 1992, p. 260-268 (autorul paragrafului – Mihai Andone).

²¹ Se subînțelege starea bună a drumurilor.

și-l urăsc atunci când nu-i înțelege această stare a sa de altruism. Viața este privită prin prisma obiectivității. Trăiește astăzi din belșug, negândind la ziua de mâine: "Azi trăiesc, dar mâine – Domnul știe" – zice glingeneanul. Este ospitalier și nu așteaptă recunoștință. Este iubitor de Dumnezeu și-și sacrifică totul pentru credință.

Propuneri. Este datoria generațiilor de astăzi și care se ridică de a scormoni țărâna moșiei acestui sat și va dezgropa comori istorice ce vor spune mult adevăr românesc. Să se deschidă cartea sufletului acestui sat și se va găsi miezul unei filozofii cu multe și minunate înțelepciuni străbune. Să se ia aminte la starea economică și să i se dea posibilitate să-și creeze tot ceia ce el simte că are lipsă și i-ar fi spre folosință. Minunatele căderi de apă, utilizate, ar putea deveni industriale și s-ar putea produce chiar electricitate. Izvoarele puternice de apă de la renumita cetate *Roșia* ar putea alimenta un frumos iaz pentru creșterea peștilor. Dar carierele de piatră câtă industrie nu ar produce și numai atunci am vedea pe glingenean nu umblând prin alte meleaguri după lucru, ci înfrățindu-se mult cu pământul său și apărându-l până la jertfa de sine. Inițiativa laudabilă luată în anul 1940 înainte de ocupația rusească – de clădire a unui local propriu căminului și a unei băi populare – să fie sprijinită acum și cu mai multe sacrificii din partea statului. Așa să ne ajute Dumnezeu! Inv. Gr. Rusu".

Încheiere

Materialele obținute în urma recensământului din 1941 reprezintă o importantă sursă de evaluare științifică a trecutului de acum șapte decenii și ceva al localităților noastre, iar în unele privințe chiar și a istoriei lor mai vechi. Cercetătorul preocupat de studierea satelor și orașelor va descoperi în răspunsurile din chestionar un șir de date și informații menite să contribuie la elucidarea unor aspecte generale și particulare din viața comunităților respective și înțelegerea realităților mediului rural și urban de la acea vreme. Recensământul este un suport documentar temeinic pentru istoria satului Glinjeni din perioada în cauză, un izvor informativ prețios în investigarea istoriei locale, ca parte integrantă a istoriei naționale.

M. S. REGELE CAROL AL II-LEA ȘI MARELE VOEVOD DE ALBA-IULIA MIHAI, la ieșirea din catedrală.

SECVENȚE DIN TRECUTUL LOCALITĂȚII SLOBOZIA-BĂLȚI

Gheorghe BACIU

Abstract. The study addresses the history of the village of Slobozia, settled on the left bank of Răut River. The locality of Slobozia, attested in 1766, became part of the town of Bălți after the construction of the railway in 1892-1894. On 25 June 1930, it was stated as county of the district of Bălți, which included 11 villages: Cubolta, Alexăndreni, Sofia, Pelinia, Singureni, Cuza Voda etc. Towards the years of 1931-1932, Slobozia has over 2 000 inhabitants. In 1941, the first praetor of the county, Vladimir Harconiță, was deported to Siberia, where he died. Famine of the years 1946-1947 was a real social disaster for the villagers.

Cuvinte-cheie: Întemeierea localității Slobozia Bălți, construcția căii ferate și a bisericii, evoluție istorică și administrativă

Keywords: foundation of the village of Slobozia, construction of railways and church, historical and administrative development

Atât istoria unui neam, cât și a fiecărei familii în parte, este strâns legată de acea localitate și de acel petec de pământ pe care ne naștem și trăim. Aceste semnificații importante sunt organic legate între ele, din care motiv trezesc în fiecare om dragostea față de plaiul natal, de patrie și de cei apropiați sufletului. Tocmai din aceste considerente este greu să-ți imaginezi că cineva ar fi capabil să ignoreze propriile valori istorice, tot ce-l leagă de neam și locul de naștere. Pe parcursul anilor, astfel de amintiri stau la originea unei nostalgii specifice, parcă devin parte componentă a vieții unui neam, fără de care existența pare a fi lipsită de sens și încurajează să-ți prelungești destoinic aflarea pe pământul tău natal.

Este cunoscut faptul că, pe parcursul epocilor, oamenii, de obicei, se stabileau cu traiul în apropierea surselor acvatice – locuri optime pentru existență și supraviețuire. Sursele istorice relatează că în actualul spațiu din preajma confluenței râurilor Răut și Răuțel, în sec. XV, se afla o așezare care a fost devastată de tătari și părăsită de locuitori. După izgonirea tătarilor din regiune, în acest teritoriu s-au întemeiat satele Bălți și Slobozia care ulterior s-au unificat.

Acest sătuc, cândva foarte mic, cu denumirea de Slobozia, era așezat pe malul stâng al Răutului, la o distanță mică de satul Bălți, fiind despărțite doar de apele râului. Cu siguranță, ambele localități, au apărut cu mult mai înainte de atestarea lor documentată. Avantajul așezării topografice a Bălților se explică prin nivelul mai înalt de amplasare a lui, pe „muchia” malului drept al Răutului, loc mai convenabil, în mare măsură, pentru comunicări, ceea ce a favorizat legăturile comerciale și dezvoltarea mai vertiginoasă a infrastructurii din localitate.

Dacă istoricul Bălților cât de cât a fost cercetat și elucidat, apoi satul Slobozia a fost umbrit, mai puțin cunoscut. Din hrisovul semnat de Grigore Ghica Vodă la 20 august 1766 a devenit cunoscut că pământurile satului Slobozia-Bălți au fost dăruite Mănăstirii „Sf. Spiridon” din Iași. În acest hrisov se arată clar că „pământurile acestui sat

se află pe partea stângă a Răutului, de la hotărnicia cu moșia lui Ioniță Pilipovschie...; la miazăzi de hotar este apa Răutului, din moșia lui comisul Rosset...; la răsărit – merge alături de moșia Panaiteștilor (pe teritoriul Bălților)...; la miazănoapte – până la drumul Cuboltei ce duce la Movilău”. Atunci, pe aceste locuri, „oamenii au început a roi unul câte unul a-și face case; punând temelii satului de azi, casele răsar ca din pământ și se numește Slobozia Bălților dinspre gară, cu vatra târgului Bălți, deși e distanță de câțiva kilometri la mijloc”. Gheorghe Ghibănescu, mai aproximează, că acest sat a apărut în anul 1770 sau 1782, ceea ce nu corespunde altor informații ale autorului, referitor la construcția Bisericii „Nașterea Maicii Domnului” din localitate.¹

La începutul sec. XIX-lea, teritoriul dintre Prut și Nistru era împărțit în ținuturi, iar fiecare ținut se diviza în ocoale. Satul Bălțile făcea parte din ocolul de peste Răut, împreună cu altele 20 de sate, iar Slobozia-Bălți făcea parte din ocolul Răutului, împreună cu alte 29 de sate (Cubolta, Hășnășenii de Sus și de Jos, Putinești, Sângerei, Florești, Mărculești ș.a.). Această distribuire teritorială s-a păstrat, un anumit timp, și după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus.²

Ștefan Ciobanu arată: „Ocuparea principatelor românești de către armatele ruse în anii de după 1806 au schimbat viața liniștită a locuitorilor din aceste meleaguri. Și totuși, până la 1812, populația românească din Basarabia mai avea oarecare speranță că odată și odată rușii vor părăsi țara, că ocupația rusească v-a fi vremelnică, dând posibilitate poporului băștinaș să trăiască liber”.³

Stilul cotropitor al Imperiului rus se observă din manifestul țarului Alexandru I, din 5 august 1812, emis cu prilejul încheierii așa-numitei „pace” dintre Rusia și Imperiul Otoman, în care se arată: „Această pace, dăruită nouă de Dumnezeu (!), a adus imperiului Rus câștiguri însemnate, incorporând în hotarul său un teritoriu roditor și cu populație numeroasă, a cărui limită e de la Ackerman până la gura râului Prut, ce curge la o depărtare de 9 verste de la Iași, și de la gura acestui râu, până la granița cu Austria, iar de aici de-a lungul Nistrului pe o distanță de aproape o mie de verste, cuprinzând renumitele cetăți Hotin, Bender, Kilia, Ismail, Ackerman și multe alte orașe negustorești. Asemenea câștiguri mari, datorite Patriei de această pace îmbucurătoare, aduc inimii noastre o nespusă plăcere”.⁴

Conaționalul nostru, Leon Casso, foarte obiectiv menționa: „Basarabia chiar de la bun început (1812) fusese transformată de către armatele ruse în stepă goală și popoarele aici locuitoare nu vor mai stărui pentru interesele rusești... Ciciagov, călătorind prin Moldova și Valahia în primăvara anului 1812, se mira de numărul mare de case părăsite și sate distruse de ruși la începutul războiului, care nu se mai refăceau. În aprilie 1812, Alexandru I i-a dat lui Ciciagov plângerea comună a locuitorilor Moldovei și Valahiei împotriva armatei lui Kutuzov, spunându-i: ”Nu pot să permit mai departe aceste grozăvii”.⁵ În continuare Leon Casso evidențiază: „Băștinașii erau supuși de regim numai lucrului fizic și se comportau cu ei mai rău decât cu animalele. În aceste împrejurări ei își lăsa casele și gospodăriile emigrând peste Prut, fugind de „eliberatorii ortodocși” cât mai departe. La sfârșitul anului 1812 basarabienii emigrau în masă în Moldova de peste Prut, preferând suveranitatea turcească... În scopul de

¹ Ghibănescu Gh. *Slobozia Bălților (extras din Ispisoace și Zapise, volumul II, partea a II-a)*. Iași, Institutul de Arte Grafice, 1931, p. 20-22.

² Кассо Л.А. *Россия на Дунае и образование Бессарабской области*. Санкт-Петербург, 1913, стр. 76.

³ Ciobanu Ștefan. *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*. Chișinău, 1992, p. 9.

⁴ *Полное собрание законов Российской Империи*. Санкт-Петербург, 1830, том XXXII, стр. 406.

⁵ Кассо Л.А. *Россия на Дунае и образование Бессарабской области*. Санкт-Петербург, 1913, стр. 211.

a opri populația care fugea „pe un cap” peste Prut, rușii au declarat că dincolo de Prut bântuie ciuma, ceea ce nu era adevărat, și au stabilit carantină pe malul râului, interzicând orice comunicare cu Moldova din partea dreaptă a Prutului”.

Prin dispoziția țarului, în 1818, Basarabiei i se atribuie statut de regiune (oblasti), al Imperiului rus, fiind împărțită deja în 6 județe: Ackerman, Ismail, Bender, Orhei cu capitala în Chișinău, Hotin și Iași cu capitala în Bălți. Aceasta structură organizatorică a regiunii a existat timp de 7 ani – până la moartea țarului Alexandru (1825).⁶

Din anul 1818, când târgului Bălți i se atribuie statut de oraș și centru județean, în care s-au format 10 plase (voloste): Zabriceni, Copăceanca, Balatina, Glodeni, Fălești, Sculeni, Ungheni, Cornești, Chișcăreni, iar Slobozia devine centrul plasei din componența căreia au făcut parte 23 sate (Aluniș, Cubolta, Pelenia, Recea, Rădoaia, Heciul Vechi ș.a.), inclusiv Bălțiul.

În 1845 a fost elaborat primul plan de dezvoltare a orașului Bălți. În anul 1862, orașul avea 8202 locuitori, dintre care predominau evreii (3957), în timp ce moldovenii constituiau doar 3616 suflete, majoritatea din ei fiind locuitorii județului.

În 1879–1880 a avut loc altă împărțire administrativă a Basarabiei, după care județul Bălți dispunea de 9 plase, iar Slobozia devenise plasă, în componența căreia făceau parte 24 de sate.

În pofida politicii dure folosită de autoritățile țariste și supravegherii permanente a Basarabiei, în această gubernie au existat în permanență oameni care nu și-au uitat proveniența etnică, nu au acceptat politica țaristă.⁷ În fruntea acestora se aflau mulți înaintași, dintre care frații Cotruță și frații Casso. Între anii 1891–1894, frații Arestide și Nicolae Casso realizau noi mandate în zemstva județului Bălți. În următorii ani (1894–1997) ei iarăși au fost aleși în rândurile consilierilor din județul Bălți.⁸

În perioada ocârmuirii regimului țarist, până a se construi calea ferată (1892–1894), satul Slobozia-Bălți era un sat separat, la 2 km de Bălți, iar mai târziu, la începutul sec. XX, a devenit parte componentă a orașului Bălți.

Bineînțeles că guvernarea țaristă nu a construit liniile de cale ferată pentru a satisface interesele Basarabiei. Construcția lor a fost zămisliată doar în scopuri militare – de a efectua penetrațiuni perpendiculare pe Nistru, având ca baze cele două linii ferate paralele de peste Nistru. Este cunoscut faptul că toate liniile ferate au fost construite de guvernul țarist doar pe timpul războaielor.⁹

Construcția unei căi ferate în Slobozia-Bălți a necesitat mult lucru organizatoric din partea regimului țarist. Această linie trebuia să joace un rol militar-strategic foarte important. Drept confirmare poate fi și selectarea locului de construcție a ei, de a ocoli orașul Bălți. La prima vedere, acest teritoriu parcă nu prea corespundea pe deplin anumitor cerințe, dar era convenabil pentru amplasament, deoarece se afla la răscrucea drumurilor ce duceau spre alte centre ale imperiului (Hotin, Râbnița etc.).

La sfârșitul secolului al XIX-lea, Rusia era conștientă de faptul că războiul cu Austro-Ungaria este inevitabil și se ocupa intens de construcția căilor de comunicații moderne spre Imperiul Habsburgilor. Iar Bucovina, care se afla de peste 100 ani sub ocupația austriacă, constituia o potențială zonă de confruntare militară între cele două imperii.¹⁰ În anul 1888, guvernul rus a emis un decret prin care se constituie o regiune specială în Bucovina, care să aibă drept de a organiza și desfășura activități militare și politice. În anul 1889, guvernul rus a emis un decret prin care se constituie o regiune specială în Bucovina, care să aibă drept de a organiza și desfășura activități militare și politice.¹¹

⁶ Кассо Л.А. *Россия на Дунае и образование Бессарабской области*. Санкт-Петербург, 1913, стр. 126-127.

⁷ Coadă Ludmila. *Zemstva Basarabiei*, Chișinău, 2009, p. 240.

⁸ *Собрание XX-go очередного созыва (1888) и Отчеты Губернской Земской управы и Постановления собрания*. Кишинев, 1889, стр. 317.

⁹ Cazacu Petre. *10 ani de la unire. Moldova dintre Prut și Nistru, 1918-1928*. Chișinău, Universul, 1992, p. 215-216.

două mari puteri rivale.¹⁰ În acest scop, la 17 ianuarie 1886, din Petersburg sosește la Chișinău Poliacooff, care primise de la guvernul rus concesiunea pentru construcția căii ferate Bălți–Novosulița. Lucrările au început în 1892 la Slobozia-Bălți, dar se realizau anevoios din cauza mlaștinilor. Era nevoie de o cantitate mare de pământ pentru a ridica terasamentul. Traversele și șinele erau așezate manual. La 12.11.1893, de la gara Slobozia a pornit spre Ocnița prima garnitură de tren. În 1894, prin calea ferată, s-a legat Nistrul cu orașul Bălți, care începe să devină un centru comercial al Basarabiei. Datorită nodului de cale ferată, Bălți devine centru negustoresc pentru 4 județe – Hotin, Soroca, Orhei și Bălți – și începe să crească văzând cu ochii.

În perioada anilor 1892–1894 s-a construit doar linia ferată Mateuți (pe Nistru)–Bălți–Ocnița–Novosulița, ceea ce a făcut posibilă legătura cu căile ferate din Austria.

V.I. Jucov menționa: căile ferate din Basarabia, în 1901, constituiau doar 2% din cele existente în Imperiul Rus. Dar, ținând cont că la finele secolului al XIX-lea 40% din porcine din Basarabia se produceau în județele Bălți și Ackerman, apoi căile ferate, mai cu seamă cele din Bălți, aveau o importanță strategică deosebită pentru transportarea mărfurilor peste hotare.¹¹

Pe timpul reconstrucției casei părintești (1959–1960), tata îmi povestea, din spusele bunelului Gheorghe Baciu (locuitor al satului și participant activ la aceste lucrări), despre condițiile în care s-a desfășurat construcția căii ferate la Slobozia-Bălți în perioada anilor 1892–1894. Pe atunci, bunelul avea 30-31 de ani și muncea pe acest șantier, situat parțial și pe propriul sector de pământ, folosit pentru calea ferată de la marginea satului. El pune în evidență două aspecte principale: 1) procesul de schimbare a loturilor de pământ care aparțineau unor țărani cu alte loturi, propuse pentru schimb de guvernanți; 2) participarea miilor de oameni la „corvezile” obligatorii în favoarea Imperiului. Și dacă procesul de schimbare a loturilor de pământ pentru construcția viitorului traseu al căii ferate nu a întâmpinat serioase probleme, apoi munca istovitoare și neremunerată, care a durat o perioadă de peste 2 ani, devenise o povară insuportabilă pentru muncitori. Se lucra zi și noapte. Pământul săpat (manual) era transportat cu căruțele gospodarilor pe locurile mlaștinoase, fără suficientă odihnă și alimentare, cu un regim militar aspru și permanente torturi fizice și morale. Se părea că animalele sunt mai apreciate decât oamenii. Reproșuri sau plângeri verbale nu se admiteau, altfel pedepsele te urmăreau la fiecare pas. Din această cauză, executorii lucrărilor se supuneau tacit supraveghetorilor înarmați. (vezi anexa. 1)

Ceva mai târziu, prin Decretul Guvernului Provizoriu al Rusiei, din 12.04.1917 (nr.1802), adresat Comisarului Guberniei Basarabia, se solicita Adunării Guberniale a Basarabiei să înstrăineze suplimentar încă 700 desetine de pământ din teritoriul județului Bălți, pentru a construi suplimentar o linie ferată care urma să se unească cu traseul Bălți–Ungheni, dar proiectul a rămas nerealizat.¹²

Îndată după preluarea puterii de către guvernul provizoriu al Rusiei (februarie 1917), în județul Bălți, ca și pe întregul teritoriul basarabean, se discutau cu înflăcărare cele mai stringente probleme referitoare la soarta poporului, inclusiv aspectele autodeterminării și versiunile de alipire la România. În scurt timp s-a format un nucleu de patrioți localnici, dintre care făceau parte: Emanuil Catelly, Ștefan Pirogan, Costache Leancă, Ion Pelivan, Dumitru Vrabie, Mihai Ciugureanu, protoiereii

¹⁰ Basarab. *Scrisori din Basarabia*, Seria „Pagini despre Basarabia”, vol. II, 1884-1890. Chișinău, 2001, p. 167.

¹¹ Жуков В.И. *Города Бессарабии (1861-1900)*, Кишинев 1975, стр. 188.

¹² A.N.R.M. Fond 6, inv. 8, n.p. 239.

Ioan Bălțeanu și Vladimir Dimitriu, alți preoți și învățători din județul Bălți. După mai multe dezbateri cu caracter organizatoric și o luptă înverșunată cu elementele șovine sau bolșevice, în ziua de 3 martie 1918, în sala Zemstvei din Bălți, cu o majoritate covârșitoare de voturi, a fost aprobată aderarea județului și orașului Bălți la Patria-mamă. Astfel, județul Bălți a fost primul din teritoriile basarabene care au insistat la unirea necondiționată a Basarabiei cu România.¹³

Către anul 1918, rețeaua căilor ferate din județul Bălți era prezentată doar de liniile: Bălți–Novosulița–Ocnița–Mateuți (345 km) și Bălți–Vasile Lupu (85 km), construite și date în exploatare provizorie în 1915. Peste un timp s-a început construcția clădirii pentru gara feroviară de nord din Slobozia, care a fost distrusă pe timpul celui de al doilea război mondial. Ulterior clădirea a fost reconstruită, însă, nu și-a mai căpătat frumusețea de altădată.

Odată cu finisarea clădirii gării ferate, Slobozia devenise tot mai atractivă pentru locuitori și oaspeți. Concomitent, în preajma gării feroviare, s-a dat în exploatare un nou dispensar medical, înzestrat cu instrumentarul de mică-chirurgie și medicamentele uzuale necesare. Din anul 1929 dispensarul a fost condus de medicul Carol Buzin-schi, ajutat de medicul Liuba Rațimoru și moașa Zinaida Armașu. (vezi: anexele 2 și 3)

La 25 iunie 1930, Slobozia iarăși devine plasă a județului Bălți, din care făceau parte 11 sate: Cubolta, Alexândreni, Sofia, Pelinia, Singureni, Cuza Vodă, Opinca, Grinăuți, Ștefănești, Strâmba Nouă, Strâmba. Pe atunci, prin satele din regiune se înfiripau mici cooperative de industriași și meseriași. Astfel, numai în Slobozia activau 6 fierari, 5 tâmplari, 4 zidari, 3 cizmari; funcționau 2 fabrici de pâine ș.a. Mulți dintre cei 632 de gospodari care dețineau pământ au obținut loturi suplimentare pentru cultivarea viței de vie. În anii 1931–1932, Slobozia-Bălți avea deja 2 193 locuitori, unde funcționau 4 școli primare. În biserica din localitate slujbă era dusă de părintele Bruma.¹⁴

În Arhiva Națională a RM există mai multe documente în care se arată că în satul Slobozia-Bălți, chiar de la întemeierea lui, cele mai răspândite nume de familie erau: Bălan, Harconiță, Ciobanu, Dabija, Moscalu, Iepure, Frunză, Ursachi, Țentiu, Ursu, Beșliu, Patrașcu, Urzică, Vidrașcu ș.a. Mai târziu, odată cu migrația reprezentanților altor etnii, s-au diversificat și numele de familie ale locuitorilor.

În anii 1918–1940, funcția de pretor al comunei Slobozia-Bălți a fost deținută de Vladimir Harconiță, Gheorghe Bălan, Mihail Vidrașcu, Mihail Schițco, Mihail Caraiman, Mihai Țurcan, Vasile Moscalu și alții, rămași neidentificați. A devenit cunoscut că la 21 mai 1931, primarul Mihail Schițco a fost înlocuit de Mihail Caraiman; prin decizia nr. 134 din 25 mai 1931 a Prefecturii județului Bălți, Consiliul Comunal al Slobozia-Bălți a fost dizolvat și în locul lui la 27.05.1931 conducerea comunei a fost preluată de către o comisie interimară (Pascal Emilian – președinte, Drâmbei Teodor și Andreasevici Dionisie – membri).¹⁵

Funcția de încasator financiar al satului mulți ani a fost deținută de Ștefan Albu, mare gospodar, om cumpătat și cărturar. Prin decizia nr. 1407 din 17 iulie 1931 a primăriei județului, dl Mihail Vidrașcu a fost numit în funcția de încasator al satului Slobozia-Bălți, înlocuindu-l pe Ștefan Albu. Decizia a fost luată în baza procesului-verbal nr. 6 din 06.06.1931, semnat de Vasile Moscalu – pretor al satului Slobozia-Bălți, în prezența lui Dumitru Bujor și Costache Robu – ajutoari de pretori, și a lui

¹³ Graur Dimitrie. *Amintiri de Bălți*. Revista „Viața Basarabiei”, 1942, nr. 3-4, p. 71-74.

¹⁴ *Anuarul României (Comerț, Industrie, Meserii și Agricultură)*. București, 1931–1932.

¹⁵ A.N.R.M. fond 120, inv. 1, n.p. 2217.

Mihail Țentiu – membru al delegației permanente.¹⁶

După Marea Unire din 1918, Slobozia a cunoscut o dezvoltare vădită în perioada când primar al orașului Bălți a fost energicul Ștefan Pirogan, mare patriot și martir al neamului, decedat în gulagurile staliniste. Este bine cunoscut mărețul plan de dezvoltare a urbei și sarcinile trasate de către Ștefan Pirogan.¹⁷

Emanuil Catelly, prefectul județului Bălți pe atunci sublinia: „Dintre toate județele basarabene sub dominația de 106 ani a rușilor, Bălțile a fost cel mai nesocotit, cel mai vitregit. Condușă de boieri cu interese potrivnice luminării țăranului, această instituție quasi-autonomă servea numai interesele unei caste, atotstăpânitoare în Imperiul rusesc – boierimea. Țăranii erau reprezentați în conducere de câțiva membri – în majoritatea cazurilor slugi boierimii – a căror hotărâre era totdeauna în funcție de „voinea” stăpânilor...La 1918 în județul Bălți, pe o suprafață de 6019 km² și la o populație de circa 320 mii locuitori, grupați în 346 sate existau: 29 școli de stat și 26 – de zemstvă, 16 mănăstiri și 18 – biserici... La drept vorbind, municipiul Bălți până la unire, era un biet târgușor embaticar, ca atâtea altele, răsfirate pe întinsul Imperiu moscovit”.¹⁸

Emil Moruzi, secretar general al Camerei de Comerț Bălți, menționa: „Prin așezarea sa, în centrul unei regiuni foarte productive, cu nod de cale ferată, orașul Bălți a devenit cel mai important centru comercial din Basarabia, Chișinău rămânând numai cel mai populat oraș. Odată cu prosperitatea economică a Bălților creștea și importanța târgușoarelor din județ care sunt centre comerciale puternice. Crearea Inspectoratului de cale ferată, dezvoltarea comerțului și industriei, au forțat lărgirea orașului, așa că s-a simțit necesitatea înființării unei noi stațiuni ai căii ferate la Pământeni, a Vamei de import-export a Bursei de Mărfuri”.¹⁹

Administrația județului Bălți, sub conducerea lui Ion Cociorva, care a deținut funcția de Prefect al județului (1929–1933, cu întreruperi) și primar al orașului Bălți (1934–1939), a înfăptuit o frumoasă operă de gospodărie constructivă în localitățile județului.²⁰ Cele mai valoroase realizări pentru locuitorii satelor s-au înregistrat în perioada anilor 1930–1932.

Pe timpul copilăriei mele, cartierul Slobozia-Bălți era locuit, în cea mai mare parte, de țărani-agricultori, care aveau loturi proprii de pământ, iar o mică parte din locuitori lucrau în calitate de muncitori la calea ferată – la gara de nord.²¹

Conform istoriografiei oficiale din zilele noastre, Biserica „Nașterea Maicii Domnului” din Slobozia-Bălți, ar fi fost construită în anul 1884. Totodată, în anexa la schița istorică a lui Gheorghe Ghibănescu²², cu denumirea „Adaos. Biserica Nașterii Maicii Domnului din Slobozia Bălților”, se prezintă următoarele informații:

1) Datele aduse în Episcopia Hotinului (Chișinău, 1925, pag. 85) arată că biserica din Slobozia Bălților a fost zidită în 1888 din piatră; că în Slobozia Bălților se află

¹⁶ A.N.R.M. F 120, inv. 1, n.p. 2218, T2.

¹⁷ Pirogan Ștefan. *De ce are nevoie orașul Bălți*. În: *Almanahul orașului și județului Bălți*, întocmit de A. Zigberman și Ef. Haschelevici, Bălți, 1933, p. 23-30.

¹⁸ Catelly Emanuil. *Ascensiunea acestei regiuni*. În: *Primul Ghid al municipiului și județului Bălți* sub direcția I. Broitman, tip. Segal, 1937–1938, p. 13-23.

¹⁹ Moruzi Emil. *Orașul Bălți*. În: *Primul Ghid al municipiului și județului Bălți* sub direcția I. Broitman, tip. Segal, 1937–1938, p. 8-12.

²⁰ Cociorva Ion. *Cum este gospodărit județul Bălți*. În: *Almanahul orașului și județului Bălți*, întocmit de A. Zigberman și Ef. Haschelevici, Bălți, 1933, p. 49-51.

²¹ Baciu Gh. *Orașul Bălți și oamenii lui*. Chișinău, Tip. Centrală, 2011. 496 p.

²² Ghibănescu Gh. *Slobozia Bălților (extras din Ispisoace și Zapise, volumul II, partea a II-a)*. Iași, Institutul de Arte Grafice, 1931, p.34-40.

astăzi 581 gospodari români și ruși. Putem întregi cu mult aceste scurte arătări ale semantismului Episcopiei Hotinului.

2) În arhiva Eparhiei „Sfântul Spiridon”(din Iași) se păstrează un dosar întreg, întemeiat încă în 1863, mai, 29, sub nr. 1299 (iar la noul inventar al arhivei pus sub nr. 106), care poartă titlul: *Relativ la zidirea din nou a bisericii de pe moșia Slobozia Bălților*. După titlul dosarului, reiese că în acest loc mai fusese o altă biserică, mai veche, și acum se pusesese întrebarea dacă e rezonabil să o rezidească din nou sau s-o repare pe cea veche. Dacă a mai fost o altă biserică pe locul acestei de acum, apoi cât de veche să fi fost biserica de lemn? Din ce material de construcție a fost făcută ea? Și cine a construit-o?

Dosarul amintit conține două rapoarte privind starea vechii biserici din Slobozia-Bălți: în primul, adresat Arhiepiscopului de Chișinău, din 30 aprilie 1863 (nr. 2421), se arată: „păreții sunt așa de vechi și părăduiți încât dacă s-ar începe o reparație s-ar dărâma și biserica în interiorul ei, așa-i de veche și urâtă, încât este necesar de a realiza reclădirea ei din nou” (fila 2).

La 11 iulie 1863, Teodosie Aroneanu, reprezentantul Eparhiei „Sf. Spiridon” din Iași, reperează: „Am găsit biserica în cea mai rea stare, încât de a face vreo reparație nu este chip, căci ar fi o cheltuială zădarnică, pentru aceia este nevoie de a zidi o altă biserică din nou” (fila 9).

Mai lămurit în descrierea bisericii este revizorul Marino, care, în referatul său din 20 februarie 1863, raportează următoarele: „Biserica este construită cu pereți din lemn de brad și învelită pe din afară cu tavanuri, clădită pe temelie din piatră și înconjurată cu o îngrăditură de zid” (fila 22).

3) Tălmăcirea documentelor de stăpânire a moșiei de peste Răut nu permitea autorilor aprecierea datei construcției bisericii în Slobozia-Bălți. Această dată pare a fi concretizată prin inscripția de pe segmentul unui monument, găsit în timpul săpăturilor și ridicat din cimitirul actualei biserici de „către Ivan Mardarie și Dumitru Bălan cu femeia lui”, datată cu 1911 (începutul lucrărilor). Pe latura de nord a inscripției de pe monumentul dezgropat se vizualizează (în chirilică) „старый престол, 1742” – aici a fost vechiul prestol; iar pe latura de răsărit este scris «сей паметник / престола / сооружили / Иваном / Мардарем / Дмитрием / Баланом / и его женой / Еленой / Мардареном» – acest monument al prestolului s-a ridicat de către Ivan Mardarie cu soția (Elena) și Dumitru Bălan. Autorul lucrării admite că cei doi săteni puteau să se încurce cu inscripția anului 1742! Totodată, îndoiala lui nu este argumentată prin probe convingătoare.

4) Povestea (începută în 1863) despre construcția noii biserici în Slobozia-Bălți s-a depănat încă mulți ani. Din acest motiv, chiriaria din Chișinău a intervenit, din numele Mitropoliei Moldovei la Epitropia generală a Casei Ospitalelor Sfântului Spiridon din Iași cu rugămintea de a rezidi din nou biserica din Slobozia Bălților, cu pereții vechi și părăduiți; mai ceruse chiriaria de Chișinău să intervină la Eforia Spitalelor Sf. Spiridon să scoată din satul Bălților pe israelitul Rabinovici, care, ca arendaș, tulbură și răscolește satul”.

5) Devizul de materialul necesar bisericii din Slobozia Bălților a fost pregătit. Pentru începutul lucrărilor de construcție a noului lăcaș sfânt la acel timp era nevoie de autorizare de la Comitetul lucrărilor publice de la Chișinău. Planul bisericii și devizul de cheltuieli au fost întocmite de arhitectul Math Nitshmann la 18 ianuarie 1864. Epitropii Constantin Negruzzi și dr. A. Greceanu expediază documentele

respective lui Teodosie Aroneanu, reprezentantul Epitropiei Sf. Spiridon, să completeze devizul materialelor, iar costul lor de coordonat cu prețurile locale. Timp de 18 ani lucrările de construcție a noii biserici au rămas neîncepute. Ceea ce n-a făcut Epitropia, au făcut locuitorii satului.

6) În 1881, sătenii de sine stătător au strâns materiale de construcție și au început a zidi biserica. Din cauza celor doi ani secetoși s-au stopat lucrările, dar izbutind ridicarea pereților bisericii până la ferestre. După ajutor financiar s-au adresat la mănăstirea Sf. Spiridon din Iași, fiind susținuți de protoiereul Bălților, poliția locală și starostele bisericii de Bălți, care au aprobat o legalizare a jalobei colective, semnată de către 54 gospodari ai satului.

Printre semnături ai plângerii figurează multe nume cunoscute mie: Ciucianu, Frunză, Curoș, Revencu, Ursachi, Harconiță, Iepure ș.a., săteni din mahalaua în care locuiau și buneii mei. Mă bucură nespun de mult că printre semnatarii acestei adresări figurează și numele străbunicului meu – Ion Bălan și al fratelui său – Manolache. În 1888, când s-a inaugurat biserica, în Slobozia Bălților locuiau aproximativ 600 de familii.

Un deosebit interes prezintă și adresarea oficială a unui reprezentant al bisericii din Slobozia-Bălți, din 19 februarie 1843, către Consistoriul din Chișinău, în care se spunea: „Respectuos rugăm a-l elibera de la învățătură din Seminarul duhovnicesc pe Fiodor Munteanu, 16 ani, fiul preotului bisericii din Slobozia-Bălți, în legătură cu dorința lui de a trece serviciul militar”.²³

Informațiile enumerate mai sus confirmă cu certitudine că până la începutul construcției noii biserici din piatră în Slobozia-Bălți (1888) pe acest loc, cu siguranță, a existat altă biserică, mai veche, din lemn, posibil ridicată până la 1742, an, indicat pe prestolul din piatră, găsit în timpul săpăturilor din curte, cu nominalizarea autorilor. O dovadă în plus este și adresarea reprezentantului bisericii din Slobozia către Consistoriul din Chișinău cu privire la eliberarea fiului preotului din localitate de la învățătura la seminarul teologic.

Cu mândrie menționez că în Biserica „Nașterea Maicii Domnului” din Slobozia au fost botezați și cununați buneii și părinții mei, care, la rândul lor, și-au botezat copiii și nepoții. Pe timpul copilăriei mele, în acea biserică slujea părintele Baltaga, feciorul căruia, Anatol, a absolvit Institutul de Medicină, în 1964. O perioadă scurtă de timp funcția de dascăl a îndeplinit-o Gheorghe Eșanu, viitor artist al poporului, iar bunelul meu, Gheorghe Bălan, aproape 20 de ani a fost starostele acestei biserici. Din această biserică au fost petrecuți în ultimul drum strămoșii și părinții mei, Sofroni și Maria Baciu.

Am stabilit, cu certitudine, că străbunii mei se trag din țărani, care au trăit în satul Slobozia din preajma Bălților. Unele informații referitoare la arborele genealogic le-am obținut din documentele arhivelor de stat, îndeosebi datele ce țin de strămoșii mei pe linie maternă. O mare parte din informații le-am înregistrat din spusele mamei – Maria Baciu-Bălan, care a cronologizat în memorie istoria predecesorilor noștri atât pe linie maternă, cât și paternă.

Străbunii mei pe linie paternă își au obârșia din satul Mărăndeni (în prezent – raionul Fălești). În această localitate, într-o familie săracă, cu mulți copii, s-a născut străbunicul meu Ion Baciu, aproximativ în 1830, poreclit în popor *Danciu*. La o vârstă tânără, el părăsește satul natal, lucrează în argăție, mai apoi trece cu traiul

²³ A.N.R.M. fond 6, inv. 8, n.p. 239.

la Slobozia-Bălți. Acolo se căsătorește cu o băștinașă pe nume Anastasia Ciobanu. În familia lor s-au născut doi copii, unul dintre care, Gheorghe, a fost bunelul meu, continuator al neamului Baciu în Slobozia-Bălți.

Bunelul, Gheorghe Baciu, a fost țăran-răzeș înstărit: avea 3 loturi a câte 3 ha de pământ arabil, toate situate în apropiere de gara feroviară de nord. Unul dintre loturi se afla mai la vale de gară, unde actualmente se află monumentul „Trenul”, și se întindea pe o fâșie de 2,5 km, până la malul Răutului, lângă stația de pompare a apei. Al doilea lot de pământ se afla peste calea ferată, la 1 km de gară, alături de moșia lui Nicov (Nicu), unde se afla o clădire, pe care o arenda Camera de Agricultură din orașul Bălți. La vreo 2 km de acest sector, tata mai moștenise unul – în direcția satului Singureni, pe un povârniș lutos, iar în vale trecea un pârâiaș mic, numit Flămânda.

După 1950, toate aceste 3 sectoare de pământ au fost naționalizate de sovietici, luate în colhoz, iar părinții mai glumeau peste un timp, că „au scăpat” de muncă la pământ și „postavcă” la stat, precum și de o casă din fața gării feroviare, car se păstrează și în prezent.

Bunelul meu după mamă, Gheorghe Bălan, fiind invalid de război (1914), peste un timp se încadrează în viața politică. Aderă la partidul condus de Ion Brătianu, prim-ministru al României, iar cu timpul devine reprezentantul lui în or. Bălți. În anii 1927–1928, bunelul ocupă postul de pretor al plasei Slobozia-Bălți și participă la inaugurarea Băncii Populare „Folosul” din localitate, care a avut loc la 28 octombrie 1928. Acest moment istoric este immortalizat pe unicală fotografie de mai jos, păstrată în casa părintească în Slobozia-Bălți, meritând a fi donată Muzeului de Istorie și etnografii din municipiul Bălți.

În documentele Arhivei Naționale a Republicii Moldova²⁴ am găsit informații precum că în 1923, în Slobozia-Bălți, s-au înregistrat 948 locuitori. Pretor al comunei era, încă din 1918, Vladimir Harconiță; în biserica locală slujea preotul Nicolae Petranici, iar în funcție de notar era Ștefan Albu. În sat exista o bancă populară, președinte al căreia a fost ales Nistor Garconița. În 1925–1926, locuitorii din Slobozia-Bălți munceau în sectorul agrar și la Camera Agricolă, iar unii și-au început activitatea de meșteșugari. Mulți lucrau la cariera de piatră și la cărămidăria din sat. (vezi: anexa 4)

Interesante mi s-au părut datele despre Slobozia-Bălți din Registrul bunurilor materiale, datate cu anul 1927.²⁵ Am întâlnit informații referitoare la rudele mele și la alți gospodari, numele cărora le-am memorizat în copilărie de la părinți. Voi prezenta doar unele secvențe despre avuțiile gospodarilor din satul meu natal, ca să ne imaginăm volumul bogățiilor deținute la acel timp, la 10 ani după eliberarea plaiului sub regimul țarist. Astfel, am constatat că bunelul Gheorghe Baciu deținea nouă ha de pământ, avea două iepe, două vaci, o juncă, doi juncani, douăsprezece oi, doi porci, etc. Mai târziu, el devenise cu mult mai înstărit. Deci, dacă bunelul nu ar fi decedat în noaptea de revelion 1940, neapărat ar fi fost expedit la muncă în Siberia, iar avuția – confiscată și transmisă unor străini sosiți de pe aiurea, cum s-a întâmplat cu alți consăteni, sau care au fost judecați aspru ca „chiaburi”.

Astfel, un vecin de-al nostru, pe nume Mihail Bondarenco, avea o casă frumoasă, iar în gospodărie ținea pe atunci doi cai, o vacă, două găini și opt pui. Trăia ca și toți sătenii, agonisind doar ceea ce era necesar pentru supraviețuire. Dar iată că și el

²⁴ A.N.R.M. fond 120, inv. I, n.p. 2217.

²⁵ A.N.R.M. fond 12, inv. I, n.p. 22-21.

a fost suspectat de regimul sovietic și în 1940 deportat împreună cu alți „chiaburi” undeva prin Ural. Acolo îi putrezesc oasele.

Ana Plugaru, văduvă pe atunci, străbunica mea pe linie maternă, în cadrul înregistrării avea o vacă, două junci de doi ani, cinci găini, doisprezece pui, două rațe și un câine de pază, iar un consătean, Petrea Frunză, care locuia nu departe de gospodăria bunelului, avea doi cai, două vaci, cinci pui și doi câini de pază. Iată cât de minuțios se înregistrau bunurile materiale ale locuitorilor satului Slobozia-Bălți în anii 20-30 ai sec. XX.

În primul război mondial, circa 300 000 de români basarabeni au luptat sub steagul rusesc, pentru slava imperiului țarist până la revoluția din 1917. Mii de moldoveni au rămas invalizi pe viață, iar alții nu s-au mai întors pe la casele și familiile lor. În acel măcel au participat și doi bărbați tineri din neamul meu: bunelul pe linie maternă, Gheorghe Bălan, care și-a pierdut funcționalitatea mâinii drepte, rămânând invalid din tinerețe, din care cauză a avut de suferit toată viața, și fratele mai mare al tatălui meu, Trocin Baci, care a rămas să putrezească pe pământuri străine la vârsta de doar 23 de ani.²⁶

Anexe:

Anexa 1: Imagine ale condițiilor în care se construia căile ferate în preajma satului Slobozia-Bălți.

Anexa 2: Clădirea gării feroviare din Slobozia-Bălți în anii 30 ai secolului XX.

²⁶ Baci Gh. *Orașul Bălți și oamenii lui*. Chișinău, Tip. Centrală, 2011. 460-463 p.

Anexa 3: Petru Mancovschi – primul casier.

Anexa 4: Imagine de la Inaugurarea Băncii Populare „Folosul” din Slobozia-Bălți la 28 octombrie 1928. Primul rând (din dreapta): președintele Consiliului de Administrare a Băncii Constantin D. Harconiță; fostul prefect al județului Emanoil Catelly; primarul general de Bălți Iacob Cociorvă; prefectul județului Bălți Efimie Popovici; părintele Bruma; Nicolae Berg, om politic, general, pensionar. Cu săgeți: Gheorghe Bălan, pretorul plasei Slobozia-Bălți, și Maria Bălan, fiica lui de 12 ani (mama mea).

UNELE INFORMAȚII PRIVIND ÎNĂLȚAREA CATEDRALEI „SFINȚII ÎMPĂRAȚI CONSTANTIN ȘI ELENA” ȘI A PALATULUI EPISCOPAL DIN ORAȘUL BĂLȚI

Alexandru FURTUNĂ

Abstract. Until the re-foundation of the Hotin Diocese in 1923, there was only one Orthodox Church in Bălți. Thanks to the efforts of Vissarion Puiu, the Bishop of Hotin, on 28 September 1924 took place the foundation of the Cathedral “St. Constantine and Elena”, the chapel and the bishop’s residence in Bălți. In 1934, the Diocese built the Episcopal Palace and on 2 June 1935 the Cathedral “St. Constantine and Elena” was consecrated. In 1961, Soviet authorities decided to close the Cathedral “St. Constantine and Elena” and to cancel its activity. Later, a museum of studying the native land was opened inside this Cathedral.

Cuvinte-cheie: Construcția Catedralei orașului Bălți, Palatul Episcopal din localitate, activitatea Episcopului Hotinului Visarion Puiu

Keywords: construction of Bălți Cathedral, the Episcopal Palace, activity of the Hotin Bishop Vissarion Puiu

Scopul demersului de față este întocmirea, în baza documentelor inedite, a unei succinte cronici privind inițierea și desfășurarea principalelor lucrări de înălțare a catedralei “Sfinții Împărați Constantin și Elena” și a Palatului Episcopal din Bălți.

Date generale. Pînă în anul 1923, cînd s-a reînființat episcopia Hotinului, cu reședința în Bălți, în acest oraș nu era decît o singură biserică ortodoxă, deși populația creștină era de 12.000 locuitori.

După înființarea acestei episcopii, prin osîrdia preasfințitului episcop Visarion, în anul 1924 s-a pus temelie unei catedrale cu hramul “Sfinții Împărați Constantin și Elena”, a cărei zidire se ridică astăzi (1926 – A.F.) măreață deasupra orașului și s-a sfințit locul viitoarei biserici “Cuvioasa Parascheva” în apropiere de reședința episcopală din orașul nou.

De curînd, în acest oraș au avut loc, iarăși două solemnități de mare însemnătate pentru credința noastră creștină, și anume:

Duminecă, 31 Octombrie 1926, s-au ridicat cu mare solemnitate crucile pe noua biserică cu hramul “Sfinții Apostoli Petru și Pavel” de lîngă închisoarea orașului, care stătea părăsită încă de la 1916 și a cărei zidire se continuă prin osîrdia protoiereului Vladimir Dimitriu, iar Duminecă 7 Noiembrie 1926, s-a sfințit locul pentru viitoarea biserică cu hramul “Sfinții Voievozi Mihail și Gavriil” în piața iarmarocului, biserică ce se va construi în urma dorinței și osîrdiei preasfințitului episcop Visarion, împreună cu o școală primară, pentru locuitorii din acea latură a orașului, cu totul depărtată de biserică veche și lipsită de localuri de școală.¹

Odată fiind prezentate aceste date generale, să purcedem la întocmirea croniceii anunțate mai sus.

¹ Înmulțirea bisericilor în orașul Bălți, în rev. Episcopia Hotinului, 1926, nr. 19-20, p. 205.

12 august 1923. Episcopul Hotinului Visarion Puiu se adresează către Ministerul Lucrărilor publice din București: “Organizarea administrației bisericești din Basarabia a creat anul acesta și Eparhia Hotinului, cu reședința episcopală în or. Bălți. Acest oraș, deși are peste 50.000 locuitori, însă cea mai mare parte din populație fiind streină, nu are decât o singură biserică ortodoxă și are cea mai urâtă așezare din câte se cunosc în țara noastră, căci fiind făcut pe moșia unui boier Catargi, de odinioară, el nu s-a putut dezvolta, nici lua vreo înfățișare modernă, ci zace înconjurat de bălți cu noroi, deși are și împrejur coline, pe care nu le-a folosit.

După înființarea episcopiei și fixarea reședinței în această localitate, noi ne-am hotărât că atât catedrala, cât și reședința să le facem în afară de raza lui, pe un platou frumos din partea de apus a orașului cu înclinare spre răsărit-miazăzi, în care scop am obținut terenurile trebuitoare.”²

Pe data de 6 septembrie 1923. Episcopul Visarion Puiu semnează următoarea “Hotărâre episcopală”: “Încă din anul 1918, când am văzut întâiaș dată orașul Bălți, nu am înțeles de ce pentru populația creștină ortodoxă nu este decât o singură biserică?

Fiind voia lui Dumnezeu, să trecem la 1923 din scaunul episcopal de la Curtea de Argeș, în cel al episcopiei Hotinului, cel dintâi gând al nostru a fost să începem în acest oraș al reședinței, construirea unei biserici mari și impunătoare prin înfățișarea ei, care să fie orașului o podoabă, iar credincioșilor creștini un locaș mai mult de închinare.

Și cum dorim a ni se împlini acest gând cât mai în scurtă vreme, hotărâm să se ceară de la zemstva acestui județ locul descoperit, din colțul făcut din strada Regele Ferdinand și strada Generalul Berthelot, situat în cartier creștinesc și pe un punct ridicat, și după dobândirea lui, să se ceară în asemenea scop Ministerului Cultelor, fondurile trebuitoare; iar un îndemn prin ziare să plătească pe arhitecți a se ocupa cu alcătuirea schițelor planurilor unei catedrale, ca din ele să alegem pe cea ce ni se va părea mai potrivită.”

14 octombrie 1923. Episcopul Visarion Puiu trimite o “Chemare” Domnului General Comandant al Diviziei XIV Bălți, Domnului Nicolau Inspector C.F.R. Bălți, Domnului Președinte al Tribunalului Bălți; Domnului Primar al or. Bălți; Domnului Prefect al jud. Bălți; Zemstva jud. Bălți; Domnului Notar Public Bălți; Domnului Avocat I. Ionescu Bălți: “Orașul Bălți cu o populație de peste cincizeci de mii locuitori, dintre care peste zece mii sunt de religie creștină, nu are în prezent decât numai o singură biserică ortodoxă (cu hramul Sf. Nicolae – A.F.) ce servește în același timp și de catedrală. Nemaiputînduse lăsa o așa mulțime de credincioși numai cu un singur locaș de închinare, noi am hotărât ridicarea unei noi biserici în această localitate și în vederea luării măsurilor trebuitoare pentru împlinirea unei asemenea nevoi obștești, avem onoarea a vă ruga să binevoiți a lua parte la consfătuirea ce va avea loc în acest scop, în ziua de 27 Octombrie 1923, în sala primăriei, ora 1 după amiază.”

14 octombrie 1923. Prea Sfinția Sa, Visarion semnează următoarea “Hotărâre”: “

Astăzi, 14/27 Octombrie ziua prăznuirii Cuvioasei maicei noastre Paraschiva ocrotitoarea Moldovei, anul mîntuirii 1923.

Subsemnații, întruniți de către Prea Sfinția Sa Visarion, episcopul Hotinului, cu adresa Nr. 1136-1143, în localul Prefecturii jud. Bălți, ascultînd expunerea ce ni sa făcut privitoare la nevoia de a se construi în acest oraș, pentru populația numeroasă creștină ortodoxă, o a doua biserică.

Considerînd că această nevoie de ordin obștești trebuie în adevăr cât mai deplină

² Arhiva Națională a Republicii Moldova, Fond 1217, inventar 1, dosar 25, fila 3.

dragoste creștină și din dorința de a înălța laolaltă un frumos locaș de închinare, întru slava lui Dumnezeu și împodobirea orașului nostru

Am hotărât

- I. Să se pună îndată la îndemîna Sfintei episcopii a Hotinului, în acest scop, terenul proprietatea Zemstvei, situat pe str. Regele Ferdinand, colț cu strada General Berthelot, în suprafața totală de 7.597 m².
- II. Să se facă din partea Zemstvei și a prefecturii județului toate formele cuvenite, pentru trecerea de veci a acestui teren către sfînta episcopie a Hotinului, spre a fi prezentate toate aprobării Înaltului Guvern.
- III. Să se instituie un comitet de persoane oficiale din localitate, care să ajute și să supravegheze adunarea fondurilor trebuitoare pentru construirea viitoarei biserici, alcătuit din:
  1. P. S. Visarion episcopul Hotinului
  2. Generalul Comandant al diviziei locale
  3. Prefectul județului
  4. Primarul orașului
  5. Președintele Zemstvei
  6. Președintele Tribunalului
  7. Inspectorul C.F.R. din Bălți
  8. Protoiereul orașului Bălți

Care potrivit P.S.S. episcop Visarion urmează a sa complectă cu cîte doi membri creștini comercianți, doi meseriași, doi proprietari și doi credincioși din enoria (parohia – A.F.) viitoarei biserici a or. Bălți.”³

14 octombrie 1923. Adresarea episcopului Hotinului Visarion către creștini din județele Bălți, Hotin și Soroca prevede următoarele:

“Înalta cîrmuire bisericească a eparhiei noastre, fiind de curînd înființată și așezată în orașul Bălți; nu are astăzi nici biserică, nici casă de locuit, iar pentru zidirea acestor două lucruri, de foarte mare trebuință, ne trebuie sume însemnate de bani.

Pentru a împlini asemenea nevoie, noi, smeritul episcop al Hotinului, părintele vostru duhovnicesc, ne îndreptăm către voi toți, bătrîni și tineri, bărbați și femei, poftindu-vă să dați tot sprijinul vostru bănesc și să încredințați comitetului alcătuit de preot înadins pentru acest scop, bani sau pîine, fiecare după a sa putere și după dragostea ce are către sfînta noastră credință, ca pe urmă, din aceste jertfe de bună voie ale voastre, să se poată alcătui suma trebuitoare, cu care în primăvara viitoare să începem zidirea soborului de care am amintit. (...)

Pentru adunarea sumelor în fiecare sat este un comitet în frunte cu preotul bisericeii. Vă poftim pe toți a vă scrie în listele lui. Numele jertfitorilor vor fi trecute în cărțile soborului, spre a fi pomenite în veci la sfintele slujbe, iar noi ne vom ruga lui Dumnezeu întotdeauna pentru sănătatea și buna îndestulare a tuturor bunilor creștini, care vor îndeplini rugămintea noastră.

Primiți arhierasca blagoslovenie de la al vostru cîrmuitor și părinte duhovnicesc.”⁴

31 ianuarie 1924. București. Decretul nr. 315, semnat de regele Ferdinand și Ion C. Brătianu- președintele Consiliului de Miniștri și ministru de interne, prevede următoarele:

“Asupra raportului Președintelui Consiliului nostru de Miniștri și Ministru Secretar de Stat la Departamentul de Interne Nr.8.

Văzînd deciziunea comisiunii interimare a jud. Bălți Nr. 327 din 29 Octombrie 1923.

Am decretat și decretăm:

³ Arhiva Națională a Republicii Moldova, Fond 1217, inventar 1, d. 1142, f. 3, 5, 6-6’.

⁴ *Ibidem*, d. 31, f. 7.

Art.1. Se aprobă de noi ca zemstva județului Bălți să cedeze în veci Episcopiei Hotinului locul viran situat în or. Bălți în strada Regele Ferdinand colț cu strada Bertholet, proprietatea acelei zemstve pentru ca pe el să construiască o biserică catedrală.”

11 februarie 1924. Scrisoarea episcopului Visarion Puiu adresată președintelui Comisiunii Interimare a Zemstvei jud. Bălți:

“Domnule Președinte,

La adresa Nr. 509/924 avem onoare a vă face cunoscut că am însărcinat cu întocmirea și semnarea tuturor actelor precum și cu primirea terenului pentru construirea noii catedrale din Bălți pe părintele Mihail Madan, membrul Consistoriului Eparhial, căruia i-am încredințat ca act justificativ autorizațiunea cu Nr. 311 din 11 Februarie 1924.”⁵

25 septembrie 1924. Are loc ședința Comisiei Interimare a orașului Bălți. Prezenți: președinte Ștefan Sadovici, vicepreședinte Mihail Tevanov și Mihail Cucer, membrii: Vasile Cozma, Gheraș Ghelman. S-a discutat: “Cu ocazia așezării pietrelor fundamentale a Bisericii Catedralei și Episcopiei din orașul Bălți în ziua de 28 Septembrie a.c., în orașul nostru sosesc A.S.R. Prințul Moștenitor, membrii Guvernului și mulți oaspeți. Pentru a putea primi pe susarătați înalți oaspeți cât se poate mai călduros și cu cea mai mare solemnitate, este necesar ca orașul să fie pavozat cu arci triumfale, să se construiască tribune și să se dea o masă pentru 200 persoane. (...)”⁶

15/28 septembrie 1924 (duminică). Are loc solemnitatea punerii pietrelor fundamentale ale catedralei, capelei și reședinței episcopale din Bălți. Au fost de față: Al-teța Sa Regală Principele Carol, Sanctitatea Sa Patriarhul Damian al Ierusalimului, Înalt Prea Sfințitul mitropolit primat Miron Cristea, Arhiepiscopul Gurie al Chișinăului, mitropoliți, episcopi, miniștri, generali etc.

Se începe serviciul divin. Bindecuvântarea o dă însuș Patriarhul Ierusalimului Damianos. Înfigerea crucei, arătînd locul altarului acestei catedrale cu hramul “Sfinților Împărați Constantin și Elena” care sunt și patronii capitalei București, o face episcopul Visarion al Hotinului.

Patriarhul însuș binecuvîntează temeliile și se roagă pentru sănătatea familiei regale și pentru popor. Apoi lămurit și sonor plutesc în aerul de sărbătoare cuvintele înalt preasfințitului mitropolit primat Miron, ...se sfințește Doamne piatra aceasta, ca să fie temelie tare și neclintită a sfinței tale biserici pentru întărirea credinții și prosperarea neamului nostru.”(...) Episcopul Visarion citește actul de fundație.(...) Se așează actul în piatra de temelie, peste care Principele Carol pune cimentul tradițional, iar patriarhul Damianos, mitropoliții și episcopii stropesc cu apă sfințită.⁷

13 decembrie 1924. Proces-verbal privind strîngerea de la enoriașii din parohia Tribisăuți:

“Subsemnații locuitori din parohia Tribisăuți, 5 cerc, jud. Hotin, preotul Vasile Bîrcă, cîntărețul Mihail Schidu, primarul Iacob Nemiși, epitropul Efreim Grosul, gospodarii Onufrei Cojocar, Ștefan Rusnac, Mihail Surachi și Axentie Rusnac, care alcătuim comitetul pentru strîngerea jertfelor de la enoriașii din susnumita parohie pentru zidirea catedralei în capitala Eparhiei Hotinului – or.

⁵ *Ibidem*, d. 1142, f. 22, 16.

⁶ *Ibidem*, d. 55, f. 14.

⁷ L. Busuioc, Clipe din istoria reînființării eparhiei a Hotinului. În jurul întemeierii catedralei din Bălți cu hramul “Sf. Împărați Constantin și Elena”, la 28 Septembrie 1924, pornită prin rîvna p.s. episcop Visarion, în Arhivele Basarabiei, 1932, nr. 1, p. 19-26.

Bălți, am numărat banii și am vîndut pîinea ce s-a strîns în acest scop și s-a constatat următoarele:

1. Bănești s-a strîns suma de lei – 394.
  2. Făină s-a strîns 3 puduri 30 funți și s-a vîndut cu cîte 80 lei pudul – 300 lei.
  3. Porumb în grăunță s-a strîns 3 puduri și s-a vîndut cu cîte 70 lei pudul – 210 lei.
  4. Porumb în ciocălăie s-a strîns 30 puduri și s-a vîndut cu cîte 55 lei pudul – 1650 lei.
- În total – 2.554 lei.”⁸

4 aprilie 1925. Adresarea episcopului Visarion Puiu către Ministrul Basarabiei:

“Domnule Ministru,

Precum cunoașteți, în Bălți s-a pus temelia unei catedrale. Lucrările de construcție, deși începute tîrziu, au fost totuși bine executate, scoțindu-se temelia pînă la suprafața locului.

Începîndu-se campania de lucru vă rugăm să binevoiți a mijloci la Ministerul Cultelor, să ne acorde din timp și suma trebuitoare pentru lucrările acestui an. Devizul nefiind încărcat, noi sperăm ca cu o sumă de 5 milioane, la sfîrșitul anului, biserica să fie și acoperită.

Nevoia unei catedrale în acest oraș, apoi prestigiul Bisericii noastre, cer ca această construcție, începută în chip așa de sărbătorec, să fie neapărat continuate și isprăvite cât mai curînd.

Primiți, vă rugăm, domnul Ministru, arhierestile noastre binecuvîntări.”

29 iulie 1925. Demersul episcopului Visarion Puiu către Ionel Brătianu- Prim Ministru:

“Domnule Prim Ministru,

Sub ocrotirea lui Dumnezeu și sprijinul Înaltului Guvern, în or. Bălți cu o populație de 60.000 locuitori, dar numai cu o singură biserică ortodoxă, s-a început zidirea unei frumoase catedrale, pentru care din partea Ministerului Cultelor ni s-a dat în anul trecut 1924 suma de 2.500.000 lei, iar în anul acesta 3.000.000 lei.

Lucrările sunt în curs de executare sub supravegherea unui comitet alcătuit din toți fruntașii autorităților și reprezentanții feluritelor categorii de cetățeni din acest oraș și au ajuns de asupra ferestrelor, nădăduind ca pînă în toamnă, să putem ajunge la coperișul cupolei principale, a căruia punct culminant e la 34 metri.

Dar, pentru ca aceste lucrări să nu sufere din pricina întemperiilor, în cursul iernii, venim a vă ruga, Domnule Prim-Ministru să binevoiți a dispune, să ni se mai acorde încă 3.000.000 lei, cu ajutorul cărora acest întăi semn văzut și durabil al înaltei (?) Stăpînirii românești asupra Basarabiei, să se poată termina din (îndescifrabil – A.F.) chiar anul acesta.

Dorim ca această biserică la a căreia întemeiere au fost, ca în vremile de odinioară, Preafericirea Sa Damian patriarhul Ierusalimului și A.S.R. Principele Carol, Miniștrii țării și Marele Stat major al armatei și mulțimea imensă de norod, să nu întîrzie, ci să se termine cât mai curînd sub privirile populației care o așteaptă și cu neîncrederea că se va sfîrși de zidit, și cu nerăbdare.

Primiți, vă rugăm Domnule Prim-Ministru, asigurarea celei mai distinse considerațiuni și arhieresti binecuvîntări.”⁹

21 februarie 1927. Scrisoarea episcopului Visarion Puiu adresată Ministrului Cultelor și Artelor:

“Domnule Ministru,

Precum cunoașteți din adresele noastre de mai înainte (...), această episcopie de curînd înființată încă nu are o reședință episcopală proprie, din care cauză

⁸ ANRM, F. 1217, inv. 1, d. 40, f. 18.

⁹ *Ibidem*, d. 31, f. 101, 113-113^v.

episcopul locuiește în casă cu chirie într-o parte a or. Bălți, iar consistorul și personalul monahal în case închiriate în altă parte și a căror termen expiră curînd.

Văzînd această situație cu totul nepotrivită pentru demnitatea episcopului și pentru așezarea unei asemenea instituții în această latură de țară, noi încă din vara anului 1925 am întocmit un comitet cu ajutorul căruia am început construirea reședinței pe terenul obținut în acest scop de la primăria orașului, executînd lucrări de 2.250.000 lei, potrivit cu adresa Nr. 9729 din 12 Decembrie 1925.

Pînă în prezent s-au construit fundațiile, subsolul și planșul de beton armat. Acum, comitetul nemaivînd mijloace, vă rugăm Domnule Ministru, să binevoiți a neacorda în acest an fondul necesar de 5.000.000 lei pentru continuarea și terminarea construcției, lucrarea neputînd rămîne expusă întemperiilor ca în starea de acum.

Primiți, vă rugăm, Domnule Ministru, arhierestile noastre binecuvîntări.”¹⁰

17 august 1929. Scrisoarea consilierilor eparhali ai episcopiei Hotinului adresată episcopului Visarion Puiu:

“Prea Sfințite Stăpîne,

Subscriși consilieri eparhali ai episcopiei Hotinului, venim prin aceasta a supune cunoștinței preasfinției voastre ca, dorința ce ați avut de a se procura un teren în or. Bălți pe care să se clădească catedrala episcopiei, este acum împlinită prin donațiunea făcută de către Zemstva județului Bălți, a locului situat în colțul făcut de strada Regele Ferdinand și strada General Berthelot.

Totodată, că actele de vecinică proprietate sunt întărite cu toate formele legale, cum se vede din procesul verbal întocmit de d-l portărel al tribunalului Bălți, Nicolae Țurcanu, și episcopia este pusă cu același act din 30 August 1929 în deplină stăpînire a arătatului teren.

Originalul acestui proces verbal se află în dosarul Tribunalului Bălți, secția I, Nr. 3643/1924.

Consilieri referenți: /ss/ Prot. D. Iavorschi

/ss/ Preot. Gr. Comendant

/ss/ Preot D. Popovici.”¹¹

3 martie 1932. Raport asupra lucrărilor reședinței Episcopale din Bălți (fragment): “Continuarea construcției reședinței episcopale [care] a fost începută în anul 1930, după proiectul întocmit de domnii arhitecți N.C. Mihăescu și Robert Mihăescu din București, angajați de Sf. Episcopie a Hotinului.”¹²

6 iunie 1932. Scrisoarea secretarului eparhial adresată primarului municipiului Bălți:

“Domnule Primar,

În jurul noului palat episcopal din cartierul Pămînteni, au fost sădiți mai mulți pomi pe aleia (...) de la poarta principală și pînă la șoseaua Bălți-Rîșcani. Acești pomi sădiți, însă, din cauza animalelor care pasc slobod prin împrejurimi, au de suferit. Deasemenea, în vecinătate se află două stîni de oi, care aduc iară și multe daune pomilor sădiți.

Deaceea, vă rugăm, Domnule Primar, să binevoiți a dispune să se ia măsurile convenite că atît animalele slobode, cît și stînilor de oi să fie îndepărtate din acele împrejurimi.”

9 octombrie 1932. Scrisoarea episcopului Visarion Puiu adresată primarului municipiului Bălți:

“Domnule Primar

Noua catedrală din acest oraș urmînd a se termina și sfinți în vara anului viitor 1933, cu o solemnitate deosebită, ce va avea loc în prezența Majestății Sale Regelui, vă rugăm să binevoiți a dispune din vreme, alinierea și pavarea părții carosabile pe o lărgime de cel puțin zece metri a străzii cuprinse între stația Pămînteni și strada Coșbuc, numită astăzi strada General Berthelot și a se da acestei porțiuni numele de strada Catedralei.”

1934 (fără dată). Programul de activitate al administrației Municipiul Bălți (fragment): “Episcopia care a luat ființă cu cîțiva ani în urmă, fără să fie sprijinită în chip deosebit, a reușit să construiască Palatul Episcopal în mijlocul unui teren pustiu, care astăzi a devenit un parc ce stîrnește admirația tuturor; să construiască o catedrală ce face fala bisericii ortodoxe și alte vreo 5 biserici și capele (în parcul Episcopiei, în oraș, la arestul preventiv și la cimitire); să achiziționeze imobile necesare pentru consistorul eparhial, pentru căminul preoților și cîntăreților, pentru fabrica de lumînări și de odoare bisericesti etc.”

20 decembrie 1934. Demersul episcopului Visarion Puiu către Ministrul Cultelor și Artelor:

“Domnule Ministru

S-au împlinit 16 ani de cînd Basarabia s-a unit cu Vechiul Regat. Dar cu regret trebuie să constatăm că pentru această frumoasă și mănoasă provincie nu s-a făcut nimic din îmbunătățirile de care are încă nevoie.

Astfel, drumurile, școlile, spitalele și biserica sunt în aceeași situație ca sub stăpînirea rusească, dacă nu mai rău, din cauza degradărilor suferite în acest interval. (...)

Încă din anul 1923, de cînd s-a reînființat episcopia Hotinului, al cărei păstor am cîntea să fiu, am fost – de la primii pași făcuți în eparhie – profund impresionat de dezinteresarea nemeritată ce se arată acestei provincii, dezinteresarea ce alimenta propaganda antinațională-religioasă (...). Așa era situațiunea cînd am început să păstoresc în această eparhie a Hotinului. Orașul Bălți nu avea decît o biserică, spitalul unui oraș cu 62.000 locuitorii nu are nici azi maternitate, iar tribunalul e inexistent. Hotinul nu are catedrală; nici spital. Aceeași situațiune este și în Soroca. Armata încazarmează soldații în foste grajduri și magazii de căi ferate.

Cu slabele mele puteri și mijloace, dar mai ales cu ajutorul lui Dumnezeu și al prea pușinilor oameni de bine, am purces la îndreptarea în parte a lucrurilor. Am început, bineînțeles cu biserica, ce nu avea absolut nimic și era cea mai amenințată de propaganda antireligioasă de peste Nistru. (...)

Astăzi, totuși, putem prezenta următoarele date statistice pentru cele înfăptuite:

1. S-au construit 18 biserici în valoare de 31.984.200 lei.
2. În curs de construcție sunt 52 de biserici de piatră – 72.765.238 lei.
3. S-au reparat 241 de biserici în valoare de 34.910.876 lei.
4. În curs de reparație sunt 128 de biserici de piatră 21.102.338 lei.
5. S-au construit 15 case parohiale în valoare de 777.522 lei.
6. În curs de construcție sunt 35 de case parohiale – 3.423.395.
7. S-au reparat 17 case parohiale pentru suma de 504.828 lei.
8. În curs de reparație sunt 28 de case parohiale – 327.125 lei.
9. Valoarea terenurilor cumpărate de Episcopie (afară de 100 ha teren și 300 ha pădure dată de stat) este de 7.959.00 lei.
10. Valoarea terenurilor dobîndite și îmbunătățirile făcute monastirilor din eparhie este de 21.214.000 lei
11. Valoarea diferitelor imobile și reparațiile lor – 29.990.000 lei.
12. Pentru propaganda culturală religioasă din proprii mijloace eparhiale s-au ti-

¹⁰ *Ibidem*, d. 117, f. 7.

¹¹ *Ibidem*, d. 1142, f. 31.

¹² *Ibidem*, d. 42, f. 54.

părit cărți teologice și broșuri populare în valoare de 5.711.603 lei.

13. Pentru ajutorarea săracilor de obște ai clerului, cum și ai diferitelor instituții culturale s-a dat din proprii mijloace eparhiale suma de 4.802.956 lei.

În total: 235.473.081 lei.

La această sumă de 235 milioane, cheltuită cu folos în zece ani, trebuie adăogată și valoarea fabricii de lumînări și unicul atelier din țară de icoane și obiecte bisericești pentru cult. Dar în această sumă totală, partea cu care a contribuit oficialitatea se ridică numai la infima cifră de circa 25 de milioane. (...)

Deaceea, Domnule Ministru, cu speranță și cu multă încredere vă vom supune planul realizărilor ce trebuie îndeplinite în anul viitor și al căror început sperăm să-l putem face chiar în iarna aceasta:

1. Pentru terminarea picturii catedralei din Bălți, construirea casei eparhiale și a turnului Carol II ne trebuie suma de 8.000.000 lei
2. Pentru catedrala din Hotin și chiar din Soroca, construcții absolut necesare – 25.000.000 lei.
3. Pentru tribunalul din Bălți cu trei secții – 15.000.000 lei.
4. Pentru spitalul din Hotin – 2.000.000 lei.
5. Pentru maternitatea din Bălți – 3.000.000 lei.
6. Reparații de școli și terminarea bisericilor începute – 5.000.000 lei.

Total: 58.000.000 lei.

Avem curajul să cerem această sumă, întâi pentru că episcopia Hotinului este de curând reînființată și deci sub nivelul celorlalte asemenea instituții din toată țara, iar în al doilea rând lucrările ce s-ar îndeplini ar fi cea mai reală garanție și afirmare a propagandei naționale ce se poate face prin biserică. (...)

Avînd credința, Domnule Ministru, că veți susține îndreptățita noastră cerere, vă rugăm să primiți arhieresti binecuvîntări și asigurarea deosebitei considerațiuni ce vă păstrăm.”

4 mai 1935. Demersul secretarului eparhial către chestorul municipiului Bălți:

“Domnule Chestor

Pentru interese edilitare a acestui municipiu, în fața Catedralei episcopale s-a amenajat o piață, în care scop Episcopia a cedat o porțiune din curtea imobilului din strada Regele Ferdinand Nr. 202 și a pavat trotuarul ce s-a format din această porțiune.

Ori această piață în loc ca să dea un aspect mai frumos acestei părți a orașului, a devenit un loc pentru staționarea trăsurilor de la țară, a celor ce vin la judecătoria rurală sau izraelită.

Deobicei lumea nici nu poate trece pe trotuar, căci în zilele de judecată aici se deshamă și se dă mîncare la cai. Aducînd la cunoștința Dvs., cele de mai sus, avem onoare a Vă ruga să binevoiți a înființa în această piață un post de zi cu un gardian, care ar face o rînduială, apărînd staționarea trăsurilor în acea piață și trimițîndu-le la han sau în altă parte, unde se poate permite staționarea.”¹³

2 iunie 1942 (duminică). Sfințirea catedralei “Sfinții Împărați Constantin și Elena.”

11 aprilie 1942. Mareșalul Antonescu fiind într-o vizită specială în Basarabia, inclusiv la Bălți, a avut o întrevedere cu episcopul Hotinului și al armatei române Parfenie Ciopron. Mareșalul Antonescu a donat 1 mln. de lei ca ajutor pentru reparația și pictura catedralei din Bălți. Mareșalul Antonescu era însoțit de guvernatorul Basarabiei C. Voiculescu și secretarul general al guvernămîntului P. Hanciu.¹⁴

¹³ *Ibidem*, d. 25, f. 119, 132, 224, 196-199, 209.

¹⁴ Biserica basarabeană. Organul Eparhiei Hotinului, 1942, p. 59-61.

14 martie 1946. Cîntăreț era Paterău Vasile Teodor, născut în anul 1921, în satul Sofia, raionul Bălți.

4 iulie 1946. Cîntăreț era Daghi Varfolomei Matvei, născut în anul 1911, în satul Olișcani, jud. Orhei.

22 iulie 1947. Protoiereu era Crijanovschi Ion Ștefan, născut în anul 1891, în or. Cernigov, Ucraina.

28 septembrie 1947. Consiliul bisericesc era format din Cioclin Ștefan Timofei, Nedopaca Vasile Alexei, Vlasii Ilarion Isai.

Comisia de revizie era alcătuită din: Jucov Ion Nicolae, Tcaciuc Mihail Andrei, Sadovnicov Mihail Pavel.

30 iunie 1948. Preot era Bronovețchi Nicolae Mihail născut în anul 1916, în or. Clelineț, regiunea Volînsk, rus, absolvent al siminarului teologic, protoiereu.¹⁵

19 ianuarie 1961. Hotărîrea nr. 7 a “Comitetului împlinitor al sovietului orașănesc al deputaților truditorilor din Bălți, privind închiderea catedralei “Constantin și Elena”.

În legătură cu faptul că catedrala “Constantin și Elena”, începînd cu 1 iulie 1960, nu mai funcționează; că de circa doi ani nu se oficiază serviciul divin; că consiliul bisericesc, format de 20 de oameni (“двацатка”), s-a destrămat; că consiliul bisericesc în frunte cu fostul episcop Demidov a predat, de bună voie (? – A.F.) cheile “Comitetului împlinitor...”, refuzînd categoric să păstreze și să răspundă de averea bisericească; luînd în calcul și mulțimea de cereri din partea întreprinderilor, instituțiilor și cetățenilor orașului.

Comitetul împlinitor (executiv- A.F.) hotărăște:

1. Să fie reziliat contractul încheiat cu catedrala “Constantin și Elena”. Catedrala să fie închisă.
2. Reșind din faptul că pe parcursul a doi ani catedrala nu funcționează, că clădirea este pustie și e pe cale de a se distruge, e necesară deschiderea în incinta catedralei a unui muzeu de studiere a ținutului natal.
3. De rugat Consiliul de Miniștri al RSS Moldovenești să confirme această hotărîre. Semnează președintele Comitetului executiv orașănesc Bălți F. Cernei și secretarul comitetului executiv orașănesc Bălți T. Sergheev.

15 februarie 1961. Comunitatea religioasă a catedralei “Constantin și Elena” este scoasă de la înregistrare, iar catedrala propriu zisă este și ea scoasă de la evidența edifițiilor cu drept de funcționare. Ulterior, în incinta catedralei trebuia să fie deschis un muzeu de studiere a ținutului natal.¹⁶

¹⁵ ANRM, F. 3046, inv. 2, d. 6, f. 1, 2, 3, 4, 5, 7.

¹⁶ *Ibidem*, F. 3046, inv. 1, d. 110, f. 27, 28, 36^a.

EDIFICII ECLEZIASTICE DIN ORAȘUL BĂLȚI DIN TIMPUL EPISCOPULUI VISARION PUIU (1923-1935)

Nicolae FUȘTEI

Abstract. Being an important center of ecclesiastical life, Bălți becomes, on 10 March 1923, capital of one of the memorable dioceses in the Church history - the Hotin's, re-established on the aforementioned.

Leading dioceses is invested, on 31 March 1923, Bishop Vissarion Puiu, a great builder of churches and other ecclesiastical buildings. Bishop Vissarion Puiu has a special merit in building of the Bălți Episcopal residence. Through prodigious work of Bishop Vissarion Puiu, in Bălți were built and other buildings, which remains to this day monuments of art and culture, that city residents can be proud.

Cuvinte-cheie: Bălți, edificiu ecleziastic, episcopul Visarion Puiu, monumente de artă și cultură

Keywords: Bălți, ecclesiastical building, Bishop Vissarion Puiu, monuments of art and culture

Orașul Bălți este unul dintre centrele importante eclesiale, centru al unei dintre episcopiile memorabile din istoria Bisericii, cea a Hotinului. Bălțul devine capitală a acestei episcopii la 10 martie 1923, când a fost reînființată episcopia Hotinului, cuprinzând județele Hotin, Soroca și Bălți, iar ca reședință orașul Bălți, așezat în centrul teritoriului pe care-l cuprinde. Este adevărat că pe vremuri, pe la 1713 a mai existat o episcopie cu același nume. Aceasta ținea de Mitropolia Proilavei sau a Brăilei, dispărută odată cu împrejurările vitrege care i-au dat naștere. În fruntea episcopiei este investit la 31 martie 1923 Episcopul Visarion Puiu, un mare ctitor de biserici și alte edificii ecleziastice. Alegerea a fost inspirată deoarece episcopul Visarion era un ierarh înțelept al Bisericii Ortodoxe, un păstor adevărat potrivit Sfintei Evanghelii, persoana în care se întruchipau idealurile treptei de arhieru, cu noblețe și sinceră dragoste de oameni.

Primul chiriarh după reînființarea eparhiei Hotinului, Preasfințitul Visarion Puiu s-a născut la 27 februarie 1879 în târgul Pașcani, județul Fălțiceni, fiind numit Victor în Botez. Studiile teologice le-a făcut la Seminariile din Roman și Iași, iar studiile superioare le-a continuat la Facultatea de Teologie din București și Academia Teologică din Kiev. La 2 decembrie 1905 este tuns în monahism în biserica episcopiei din Roman, primind numele de Visarion. În perioada 1909-1918, fiind înaintat la rangul de Arhimandrit, a cârmuit, ca director, Seminarul Teologic din Galați. În perioada 1918-1921 vine în Basarabia unde este numit ca exarh al mănăstirilor din acest teritoriu.

În martie 1921, este ales episcop de Argeș și, după doi ani de păstorire la această episcopie, revine în Basarabia unde este numit în fruntea reînființatei episcopii a Hotinului, acumulând în unanimitate voturile participanților la Congresul extraor-

dinar al clericilor și mirenilor Bisericii din Basarabia din 16 martie 1923, ales apoi de Marele Colegiu electoral din 29 martie și întărit prin Decretul Regal Nr. 1410 din 30 martie al aceluiași an.

În ziua de 23 mai 1923, cu mare fast, a fost instalat oficial la Bălți.¹

Trebuie să recunoaștem că noua episcopie, la început, nu avea nimic - nici măcar niște surse din care să se întrețină și să creeze posibilități de lucru și de realizare potrivit menirii sale. Tot ce s-a făcut în episcopie se datorează râvnei conducătorului ei P. S. Episcop Visarion Puiu. Dacă în 1923 eparhia avea 418 biserici, apoi la 1 ianuarie 1934 erau atestate 463 de biserici, astfel că în decurs de 10 ani au fost construite 45 de locașuri de închinăciune.² Câteva dintre aceste edificii au fost ridicate în orașul Bălți. Pentru o apreciere obiectivă este bine să facem o comparație între ceea ce noul episcop a găsit și ce a lăsat după plecarea de la Bălți. Din acest punct de vedere, sunt concludente amintirile publicate de P. S. Visarion, care dau imaginea vie a situației din oraș. „Iar dacă am venit la Bălți în mai 1923, oraș prin care trecusem și altă dată cu dezgustul ce produc tuturor călătorilor, așezările omenești primitive și întocmirile întârziate, am găsit un oraș de gloduri cu o singură biserică ortodoxă pentru populație de peste zece mii de suflete creștine...și o totală răceală față de întemeierea unei episcopii, atât din partea clerului cât și a autorităților mirenești locale și acea singură biserică a Sf. Nicolae din evreime, care urma să-mi fie și catedrală episcopală. Cât privește locuința mea, întâi am fost găzduit pe la vre-o două familii armenesti și apoi în casa parohială a protoiereului Vladimir Dimitriu, el însuși văduv în împovărat de o numeroasă ceată de copii. Nimeni nu se îngrijise din vreme de o locuință pentru episcop, nici de local pentru cancelarie, nici pentru personalul din jurul unei episcopii și tot așa nici de funcționarii trebuitori administrației episcopale.”³ Desigur că P. S. Visarion, fiind o fire smerită cu o răbdare nemaipomenită, nu descrie tot greul prin care a trecut la întemeierea noii episcopii, însă unul dintre primii funcționari ai episcopiei a avut inspirația de a consemna condițiile în care au lucrat în primele zile ale acestei episcopii: „După ce s-a făcut instalarea preasfințitului episcop Visarion la 1/13 mai 1923, lucrările de cancelarie ale noii episcopii a Hotinului au trebuit să rămână la Chișinău până la sfârșitul lunii iunie, deoarece deși făcuse nenumărate mijlociri, ne se putuse dobândi cel puțin un modest local pentru instalarea cancelariei eparhiale.

Pe de altă parte, ministerul cultelor nu prevăzuse în bugetul său nici un funcționar pentru noua episcopie. Așa că înființarea acestei episcopii, cel puțin pentru anul 1923, era iluzorie.

Totuși, preasfințitul Episcop Visarion, dorind ca eparhia nou înființată să-și înceapă cât mai curând activitatea, ne-a chemat pe câțiva din slujbașii Consistoriului eparhial din Chișinău. La îndemnul preasfințitului am răspuns eu și un alt coleg Gheorghe Grigoraș. Astfel că pe la începutul lunii iunie, luând fiecare din noi câte un sac de dosare și corespondență, a pornit spre Bălți împreună cu Vlădica Visarion.

La început ne-a instalat într-o odăiță a școlii normale, un local ruinat complet, ce în timpul rușilor fusese fabrică de spirt.

Di I. Cazacu, directorul școlii normale, era în același timp și director al cancelariei episcopiei. N-am putut sta însă mult timp aici deoarece, înființându-se o școală comercială la Bălți, și-a instalat și ea cancelaria tot în școala normală. Așa că noi a

¹ Mihăilescu I. *Cronica bisericească, în Biserica Ortodoxă Română*, nr. 9, 1923, p. 654.

² Tomescu Constantin. *Zece ani de la înființarea Episcopiei Hotinului, București*, 1936, p. 144.

³ Buzilă Boris. *Din istoria vieții bisericești din Basarabia (1812-1918, 1918-1944)*, Chișinău, 1996, p. 137.

trebuit să ne mutăm tot în curtea școlii, dar într-o bucătărie fostă grajd, ce nu avea mai mult de 4-5 metri pătrați. Pe plită am pus arhiva, am mai adus o măsuță din sufragerie și două scaune și ne-am mobilat astfel cancelaria. Furnituri de cancelarie nu aveam ci trebuia să le cumpărăm fie din leaful preasfințitului, fie din banii noștri... În această cancelarie nu putea să între o a treia persoană, căci nu era loc. Așa că dacă venea cineva cu treburi la cancelaria noastră rămânea în ușă, iar dacă dintre noi, cel care stătea în fund, voia să iasă, trebuia să treacă pe sub masă, sau să-l scoată pe celălalt afară din cancelarie....

În această stare ne-a apucat toamna. Și cum începură ploile și nu era chip să ții clericii veniți după treburi la episcopie, afară, în ploaie, a trebuit să ne mutăm de astă dată în storajca (locuința paznicului) bisericii Sf. Nicolae din orașul Bălți. Camera era în adevăr mare. Dar tot acolo se afla și cancelaria parohială, apoi tot acolo se făceau și botezurile. Iar peste o săliță locuia paznicul bisericii cu o familie de zece copii. Mai avea ceva și anume o fereastră care cu toată bunăvoința noastră de a o repara n-am izbutit s-o închidem.”⁴

De aceea pentru a se dobândi un nou locaș de cult, pentru a se da episcopiei o catedrală măreață, în stil național, care să întipărească orașului Bălți caracter românesc mai pronunțat, este absolută nevoie de construirea unei frumoase biserici și a unei reședințe episcopale.⁵

Edificiile de cult construite în timpul lui Visarion Puiu au devenit o podoabă a orașului. Câteva dintre acestea sunt: Sfințirea și punerea crucilor pe turnurile bisericii „Sf. Apostoli Petru și Pavel” de lângă închisoarea orașului, la data de 31 octombrie 1926.⁶ Deși temelia bisericii a fost pusă în 1915, primul război mondial și celelalte evenimente au împiedicat construcția lăcașului. Din inițiativa Episcopului Visarion Puiu, în 1923, congresul eparhial hotărăște să finalizeze construcția. Planurile bisericii au fost refăcute de către arhitectul Adrian Gabrielescu. În anul 1924 s-au reînceput lucrările de construcție a bisericii cu truda protoiereului Vladimir Dimitriu și cu ajutorul strâns de la bunii creștini de către întregul cler al Eparhiei Hotinului.”⁷ Problema finisării construcției acestei biserici s-a discutat și în cadrul lucrărilor Congresul Eparhial din Bălți. În procesul verbal nr. 8 al congresului se stipula ca să se ceară ajutor de la ministerul respectiv, fiindcă această biserică în primul rând va servi închisorii; fiecare să contribuie cu câte 100 de lei, iar fiecare cântăreț cu câte 50 de lei; să fie o condică de milă să umble prin eparhie, însă să nu o poarte Nicolae Bucur, care „este față nedorită ci vre-o persoană mai potrivită; fiecare biserică să verse câte 100 de lei în anul curent; comitetul este rugat ca să accelereze lucrările cu întocmirea devizului convenit de arhitecții locali.”⁸ Pe acest proces verbal Preasfințitul Visarion a pus rezoluția: „Se aprobă.”⁹ Clădirea bisericii a fost finisată în 1929, astfel că la 30 iunie 1929, biserica este sfințită de un sobor de preoți în frunte cu episcopul Visarion Puiu.

Un merit deosebit îi aparține Episcopului Visarion Puiu pentru construirea Catedralei cu hramul „Sfinților Împărați Constantin și Elena”.

⁴ Dron C. *Din eparhia Hotinului, în Luminătorul*, nr. 11, 1934, p. 773-774.

⁵ Tomescu Constantin. *Zece ani.*, p. 33.

⁶ Tomescu Constantin. *Înmulțirea bisericilor în orașul Bălți, în Episcopia Hotinului*, nr. 19-20, 1926, p. 205.

⁷ *Ibidem*, p. 87.

⁸ Doliscinschi I., pr. *Congresul Eparhial din Bălți, în Luminătorul*, nr. 17, 1925, p. 49.

⁹ *Ibidem*.

Despre construcția catedralei s-a discutat în timpul lucrărilor congresului eparhial al reprezentanților clerului și mirenilor din eparhia Hotinului în ședința din 10 august. Referitor la această problemă pe Procesul-verbal nr. 19, Preasfințitul Visarion a pus rezoluția: „Se ia act”.¹⁰

Punerea pietrei de temelie la acest locaș de cult din Bălți are loc pe data de 28 septembrie 1924. La eveniment au participat Mitropolitul Primat Miron, însoțit de Patriarhul Damianos al Ierusalimului. Pe lângă înalții ierarhi ai Bisericii, la eveniment a participat: Principele Carol înconjurat de miniștrii Gheorghe Măzărescu al Justiției, Alexandru Lepădatu al Cultelor și al Artelor ș.a.

Această solemnitate a fost pecetluită cu un act de fundație: „(...)Se ridică acest sfânt locaș, prin osârdia Preasfințitului Visarion Puiu, întâiul episcop al reînviatai Eparhii a Hotinului, după planurile întocmite de arhitectii Adrian Gabrielescu și Petre Dumitrescu din București, ca să fie loc de închinare norodului creștinesc și podoabă acestui oraș, și semn de veșnică aducere aminte pentru întoarcerea acestei lature de țară dintre Prut și Nistru la Patria-Mamă, România”.¹¹

Edificarea acestui monument ecleziastic a costat 20 de milioane de lei.¹² Lucrările de construcție a catedralei au fost finalizate în toamna lui 1933 și s-a hotărât ca sfințirea să fie stabilită pentru data de 14 octombrie 1934. Ministrul Cultelor Al. Lapedatu sosește la Bălți în data de 17 septembrie 1934 pentru a examina starea de lucruri și a constatat că lucrările erau terminate și catedrala este înzestrată cu toate cele necesare pentru serviciul divin. Dar situația în Europa se complică din cauza asasinării Regelui Alexandru I, unificatorul Iugoslaviei, fapt care a îndoliat familia regală a României. Din acest motiv, solemnitatea de sfințire a catedralei a fost amânată pentru anul 1935. Acest eveniment a fost încheiat prin semnarea unui act de întemeiere: „Scris și semnat întru aducerea aminte a sfințirii bisericii catedrale episcopale din orașul Bălți, cu hramul „Sfinții Împărați Constantin și Elena”, începută în 1924, în vremea domniei Regelui Ferdinand I, și terminată în vremea Regelui Carol al II-lea al României, din râvna și cu truda Episcopului Visarion, săvârșindu-se în ziua de 2 iunie anul 1935, întru slava Dumnezeului nostru în veci! Amin”.¹³

Noua catedrală este una impunătoare, având un rafinament specific, datorat stilului arhitectonic brâncovenesc și pregătirii arhitectului Adrian Gabrielescu. Catedrala este construită sub formă de treflă cu pridvor înconjurat de coloane la intrare. Deasupra intrării și a pronaosului, sub turlă, pe cele trei laturi, există un cerdac cu niște coloane care creează între ele o boltă artistic lucrată.

Turla principală de 46 metri se înalță maestuos într-o armonie perfectă cu celelate componente ale catedralei. Sculpturile în piatră ce împodobesc coloanele care sprijină cupola, clopotele turnate la Turnător de clopote din Arad, redau un farmec deosebit edificiului.

De la poalele turlei principale se desfășoară în lateral, în formă de cascade, mai multe bolți lipite succesiv de zidăria principală a catedralei.

Acest sfânt locaș reprezintă primul semn trainic pe care oficialitățile române l-au construit pe pământul Basarabiei după reîntoarcerea acestei provincii la patria-mamă.

¹⁰ Darea de seamă despre al doilea congres eparhial al episcopiei Hotinului, ținut în or. Bălți, în zilele de 6-11 august, 1924, în *Luminătorul*, nr. 27, 1924, p. 5.

¹¹ Mihăiescu Marchel. *Catedrala „Sf. Împărați Constantin și Elena” din municipiul Bălți*, Orhei, 2004, p. 7.

¹² Buzilă Boris. *Op. cit.*, p. 137.

¹³ Zbucea Gheorghe. *Sfințirea Catedralei din Bălți, 2 iunie 1935*. Consiliul Eparhiei Hotinului, 1935, p. 30.

În 1924 este pusă piatra de temelie, iar în 1927 începe construirea bisericii cu hramul „Cuvioasa Parascheva”, loc de îmbisericare atât pentru părinții monahi ce vor fi în slujba Reședinței Episcopale, cât și credincioșilor ce vor locui în această parte nouă a orașului Bălți, cuprinsă între gara mică (Pământeni) și grădinile reședinței episcopale.¹⁴ Arhitect A. Gabrielescu, ctitor Emanoil Ignatov. Biserica e de o rară frumusețe. Are geamuri înalte și înguste. În afară de turla principală, ea mai are încă 4 turlă mici, construite în spirală răsucit. Este o replică arhitecturală a bisericii mănăstirii Argeșului, soluția artistică a avut scop îmbinarea trăsăturilor esențiale ale arhitecturii muntenești cu cele ale arhitecturii moldovenești.

Clădirea intra în complexul reședinței episcopale. Fațadele sunt decorate cu basoreliefuli în piatră și lemn, pentru care sunt caracteristice motivele vegetale și geometrice. De deosebită valoare sunt picturile murale de pe cupole bulbiforme, turnuri, cornișe, ferestre.

Pe data de 8 noiembrie 1925, în zi de duminică, s-a sfințit locul pentru viitoarea biserică cu hramul „Sfinților Voievozi Mihai și Gavriil”,¹⁵ destinată pentru creștinii acestei margini de oraș, care se aflau la o depărtare mare de celelalte biserici din oraș. Însă din lipsa de mijloace financiare temelia bisericii a fost pusă abia în 1927, astfel că sfințirea temeliei bisericii se face la 8 noiembrie 1927 de către preasfințitul episcop Visarion însoțit de clerul catedralei, în prezența tuturor autorităților locale administrative și militare.¹⁶

De asemenea, a înființat fabrica de lumânări, sfințirea căreia a avut loc pe data de 15 octombrie 1933.¹⁷ Episcopia avea necesitate de această fabrică deoarece în Basarabia la acel moment exista doar o singură fabrică de lumânări, cea din Chișinău, care nu făcea față cerințelor.

Tot pentru necesitățile cultului a fost deschis la Bălți un atelier de obiecte bisericesti, în care se lucrau și se făceau obiecte de cult: cruci, potire, rame de icoane, cădelnițe, sfeșnice ș.a.¹⁸

Episcopul Visarion a avut grijă și de locurile auxiliare de cult, cum ar fi cimitirul orașului. Cimitirul ortodox, din cauza lărgirii orașului, s-a pomenit în mijlocul urbei. Cimitirul se afla într-o stare deplorabilă, neîngrijit, devenind adăpost pentru oamenii fără de căpătâi. Din cauza înmulțirii populației, în cimitir erau îngropate cadavre suprapuse câte trei unele peste altele. Lucrul acesta l-a nemulțumit pe episcop, de aceea el intervine pe lângă autoritățile locale ca să se producă o schimbare a situației date, prin stabilirea unui regulament pentru înmormântarea decedaților în cimitirele din oraș, cu rânduiri obișnuite, ca în orașele lumii civilizate.¹⁹ La 15 august 1932, episcopul Visarion Puiu sfințește piatra de temelie a bisericii Cimitirului nou, cartierul Slobozia, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului”,²⁰ făcându-se și un act de întemeiere, semnat de Episcopul Visarion Puiu și edilii orașului. Arhitectul eparhial a făcut planul și devizul de cheltuieli. Biserica e construită după stilul vechi moldovenesc. A fost sfințită la 21 noiembrie 1932.

¹⁴ Tomescu Constantin. *Zece ani*, p. 94.

¹⁵ Tomescu Constantin. *Înmulțirea bisericilor în orașul Bălți*, în *Episcopia Hotinului*, nr. 19-20, 1926, p. 205.

¹⁶ *O biserică nouă în orașul Bălți*, în *Episcopia Hotinului*, nr. 21-22, 1927, p. 229.

¹⁷ Tomescu Constantin. *Zece ani*, p. 94.

¹⁸ *Ibidem*, p. 213.

¹⁹ *Ibidem*, p. 92.

²⁰ *Ibidem*, p. 93.

Un merit deosebit al episcopului Visarion Puiu este construirea reședinței episcopale din Bălți.

La început, cancelaria eparhială se afla într-o mică odaie de la biserica „Sf. Nicolae”. Însă pentru administrația episcopiei era nevoie de spații mai largi, „deoarece de 8 ani de zile de la înființarea Episcopiei, Preasfinția sa, Episcopul Visarion, locuiește în case închiriate de la oameni particulari, îndeosebi de la evrei, deoarece condițiile de trai erau mai bune”.²¹ De aceea, episcopul Visarion este preocupat de construcția unui sediu eparhial. Construcția reședinței eparhiale începe în 1926 la marginea orașului Bălți, pe planul nou, unde episcopia a primit aproape de 30 ha, pe care le-a împrejmuțit, sădindu-l cu livadă și viță de vie, aranjând și un parc frumos și o pepinieră de pomi care furniza gratuit locuitorilor pomi altoiți, transformând astfel o regiune care, deși cu pământ bun, era totuși lipsită de copaci. Această reședință era o „rară pildă gospodărească, atât pentru locuitori, cât și pentru primăria orașului Bălți. În același timp ea era și o prețioasă zestre a episcopiei, deci a Bisericii Române din acest colț de țară și una din cele mai frumoase reședințe din Biserica română”.²² Construcția reședinței episcopale a fost finisată în 1932. Valoarea acestui complex episcopal se ridică la 12 milioane de lei.²³ Pe 24 noiembrie același an, maiestrosul palat episcopal de la reședință a fost sfințit.²⁴ Reședința episcopală construită rămâne un local impunător prin splendoare sa.

Înzestrat cu mult simț practic, a avut grijă și de găzduirea preoților care veneau în orașul de reședință. Ca aceștia să nu se adăpostească peste noapte în locuri „necuvioase”, sau cu prost nume, hoteluri sau hanuri, a decis să construiască un cămin preoțesc în oraș.

Proiectul Episcopului Visarion Puiu a fost propus spre discuție delegaților de la primul Congres Eparhial, în anul 1923 și reluată la Congresul eparhial din 1925. În procesul verbal nr. 20 al Congresului din 1925 în „chestiunea căminului preoțesc” s-a hotărât: „pentru sporirea fondului peste 400.000 lei din prezent se adaugă contribuția bisericilor din eparhie cu câte 1000 lei de la biserici, care pe ziua de 1 iulie [1925] are excedent în numerar, carnete și lumânări până 10.000 lei și cu 2000 lei, dacă excedentul a fost peste 10.000 lei.[...] La realizarea ideii înființării căminului, adunarea și-a exprimat dorința pentru cumpărarea unui imobil potrivit pe numele Eparhiei, împuternicind pentru acest lucru pe preoții: V. Dimitriu, I. Doliscinski, A. Tanasiev, P. Gheorghianov și G. Ureche, pe cântărețul S. Dumbrăvan și episcopul d-l Ceptor. Comitetul avea dreptul să colecteze fonduri, să examineze toate ofertele, să studieze actele de proprietate și să încheie actele legale de proprietate la notarul public. Și pe acest proces verbal Preasfințitul Visarion a pus rezoluția: ”Se aprobă”.²⁵ Peste un an, „în 1926 s-a cumpărat pentru căminul preoțesc o casă situată pe strada „Regele Ferdinand” nr. 174 din Bălți, pentru care s-a plătit 645150 de lei”. Deschiderea căminului a avut loc pe data de 4 noiembrie 1927.²⁶ Pentru vizitatori erau trei camere

²¹ Tomescu Constantin. *O dare de seamă episcopală, Eparhia Hotinului 1923-1931*, Chișinău, 1931, p. 17.

²² Dron C. *Din eparhia Hotinului*. S-a emis în ziua de 14 octombrie 1934 ora 11.30 min. Vorbire la Radio, în *Luminătorul*, 11, 1934, p. 774.

²³ *Ibidem*, p. 774.

²⁴ Cuculski Th. *Câteva cuvinte despre Episcopia Hotinului (Cu prilejul aniversării a X-a de la reînființare)*, în *Luminătorul*, nr. 10, 1933, p. 602.

²⁵ Doliscinski I., pr. *Congresul Eparhial din Bălți*, *Luminătorul*, nr. 17, 1925, p. 56.

²⁶ Cerneavshi Ioan. *Deschiderea căminului eparhial din Bălți*, în *Episcopia Hotinului*, nr. 21-22, 1927, p. 230.

cu 18 paturi, bine îngrijite și curate, cu una sufragerie, antreu și toate atenansele. O cameră era rezervată pentru magazinul de obiecte bisericești.²⁷

Căminul preoțesc din Bălți funcționa după un regulament special în care se stipula, printre altele, că:

Fiecare preot sau cântăreț sosit în orașul Bălți este dator a găzdui în acest cămin, iar nu în hoteluri și hanuri prin oraș. În acest cămin găsesc găzduire și soțiile preoților și ale cântăreților.

La sosirea în cămin călătorii se vor prezenta Părintelui Administrator, care le va arăta camera în care vor putea găzdui și se vor înscrie în registrul căminului, lămurit: numele, prenumele, parohia și județul din care fac parte.

Plata găzduirii pe 24 de ore este de 50 de lei, care se achită administratorului înainte de plecare, cu luare de chitanță.²⁸

Căminul Eparhial a devenit adevărată „instituție publică” importantă pentru funcționarea Eparhiei, dar și pentru bunul comportament al preoților.

Pe lângă Căminul Eparhial, s-a deschis „Magazinul de felurite obiecte bisericești, cu prețurile cele mai scăzute”.²⁹

Muzeul eparhial este altă inițiativă a episcopului Visarion Puiu.

Pentru adunarea exponatelor, Episcopul Visarion a emis o circulară în care se stipula: „În vederea organizării muzeului nostru eparhial, facem din nou poftire stăruitoare clerului eparhiei noastre să cerceteze cu deamănuntul arhivele vechi, bibliotecile și clopotnițele bisericești și orice obiecte vechi: cărți, acte, vase sfințite, candelă, sfeșnice; veșminte, icoane, care sunt scoase din întrebuițare, și dacă observați că reprezintă vreo valoare istorică sau artistică vor fi adunate și transmise cu raport lămuritor la Episcopie, spre a se întocmi apoi toate altele istorice ale acestor obiecte.

Dacă se va întâmpla ca unele din ele să fie mari, sau clerul va avea îndoială asupra însemnătății lor, poftim a ni se raporta pentru ca pe urmă Părintele Revizor Eparhial să vină la fața locului, să le vadă și să hotărască dacă trebuie luate sau nu la muzeul eparhial”.³⁰

După cum vedem, prin activitatea Episcopului Visarion Puiu, la Bălți au fost realizate o serie de obiective care au rămas până astăzi monumente de artă și de cultură cu care se pot mândri locuitorii orașului. Fără îndoială, un loc deosebit printre aceste edificii aparțin reședinței episcopale și catedralei „Sf. Împărați Constantin și Elena”. De fapt, episcopia Hotinului în timpul Preasfințitului Visarion a devenit lumină a credinței și a culturii, mărturia unei vieți religioase înalte.

²⁷ *Darea de seamă pe 1928 a secției economice din episcopia Hotinului*, în *Episcopia Hotinului*, nr. 8, 1929, p. 93.

²⁸ Cerneavshi Ioan. *Deschiderea Căminului Eparhial din Bălți*, în *Eparhia Hotinului*, nr. 21-22, 1927, pp 230-231.

²⁹ Cerneavshi Ioan. *Înștiințare*, în *Eparhia Hotinului*, nr. 1-2, 1928, p. 13.

³⁰ Circulara nr. 51, în *Episcopia Hotinului*, nr. 13-14, 1928, p. 106.

DEPORTĂRILE STALINISTE ÎN ORAȘUL BĂLȚI: ANUL 1949

Lidia PĂDUREAC

Abstract. After the abuses from 1944 – 1945, the famine from 1946-1947, the excessive taxation of the individual owners (1947 – 1948), the soviet authorities started the politico-economical “selection” of the population from MSSR by organizing deportations. 207 families from Balti, forced onto wagons for animals, were taken to Siberia. 93 families who even had no home were included in category of “kulaks” and entrepreneurs. Deportations have shattered destinies, tragically marking the fate of Bessarabians, including those from Balti.

Cuvinte-cheie: regim stalinist, autorități locale, foamete, deportări, reabilitare

Keywords: Stalinist regime, local authorities, famine, deportations, rehabilitation

În 1949 Moscova a declanșat „selecția” politico-economică a populației din RSSM prin organizarea strămutării forțate în Siberia a familiilor basarabene care nu conveneau autorităților sovietice. Fenomenul reprezintă una din componentele procesului de instaurare forțată și consolidare a regimului comunist în teritoriile dintre Prut și Nistru. După abuzurile din 1944-1945, foametea din 1946-1947¹, fiscalitatea excesivă față de proprietarii individuali (1947-1948)² a urmat al treilea val al deportărilor. Cererea Kremlinului de a urgenta organizarea colhozurilor a radicalizat acțiunile conducerii de la Chișinău.

Politica Moscovei față de republicile sovietice reprezintă un sistem algoritmat în detalii, fără ingerințe din exterior și acțiuni sporadice. Nu demersul din 17 martie 1949 semnat de V. Ivanov (președintele Biroului CC al PC(b) din toată Uniunea pentru RSSM), N. Covali (secretarul CC al PC(b)M), G. Rudi (președintele Consiliului de Miniștri al RSSM) adresat lui I. Stalin referitor la „permisiunea CC al PC(b) în vederea deportării din RSSM a chiaburilor complici ai ocupanților și activiștilor partidelor profasciste”³, dar anume strategia Kremlinului de a lichida orice potențială amenințare pentru regim a provocat deportările. Afirmatia se argumentează și prin faptul că procese identice au avut loc și în celelalte republici. „Opinia conducerii RSSM față de transferurile masive de populație nu a fost examinată la Moscova. Este adevărat și faptul că, în condițiile de atunci, puțin probabil ca ea să fi fost luată în seamă și să fi fost diferită de cea de la Kremlin”⁴. Deși din decembrie 1947 organele sovietice inferioare au devenit eligibile, iar Biroul Politic al CC al PC(b) a făcut remanieri de cadre,

¹ Mai detaliat despre foametea din orașul Bălți: Lidia Pădureac, *Foametea din 1946-1947 în orașul Bălți*, în *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură*, 2009, nr. 2, p. 20-32.

² Despre represiunile administrației sovietice din orașul Bălți: Lidia Pădureac, *Represiunile administrației locale. Studiu de caz: orașul Bălți (1947-1949)* în *ProMemoria. Revista Institutului de Istorie Socială*, nr. 3, 2012, p. 89-100.

³ *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1998*, coord. I. Scurtu, București, 1998, p. 257.

⁴ Viorica Olaru-Cemîrtan, *Deportările din Basarabia, 1940-1941, 1944-1956*, în *Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa*, coord. Sergiu Musteață, Igor Cașu, Chișinău, Ed. Cartier, 2011, p. 462.

numindu-l pe V. Ivanov (persoană de încredere) în calitate de președinte al Biroului CC al PC(b) pentru RSSM și Biroului i s-au oferit mai multe drepturi⁵, totuși puterea de decizie fără rezerve a rămas Moscovei. Astfel, responsabilitatea pentru tragedia anului 1949 (precum și pentru celelalte crime) revine pe seama regimului comunist dirijat de Moscova. Executorii din Chișinău și din administrația locală poartă partea lor de vină, întrucât au permis și promovat cu zel aceste nelegiuiri.

Orașul Bălți, la fel ca și celelalte localități din RSSM, a trecut prin calvarul stalinismului. Pe teritoriul orașului funcționau patru soviete sătești de tip orașenesc: Pămînteni, Teioasa, Țigănia, Slobozia. Directivele Moscovei transmise spre realizare Chișinăului au fost executate cu loialitate de instituțiile administrației locale, care au întocmit listele persoanelor ce urmau a fi deportate. „Listele erau alcătuite de așa-zisa „troică” – secretarul organizației de partid din localitate, președintele consiliului sătesc sau orașenesc și reprezentantul NCVD-ului.”⁶ Consiliul executiv orașenesc Bălți, format din persoane devotate regimului, prin convingere sau prin constrângere a decis în mod arbitrar soarta acelor oameni, care, de fapt, mențineau economia orașului.

Autoritățile comuniste au practicat sistematic strămutarea forțată a basarabenilor. În 1940-1941 a fost deportată elita politică, intelectuală, economică. Aceste abuzuri au fost întrerupte de războiul sovieto-nazist, însă au reînceput în 1944, fiind „depistați” noi „dușmani ai poporului”. În anii 1940-1941, 1944-1948 din orașul Bălți au fost deportați cu învinuiri de colaboraționism, naționalism, sionism, antisovietism, etc. în jur de 514 persoane⁷. În anii 1947-1948 conducerea localității deja stabilise o serie de gospodări ale „comercianților” și „chiaburilor”.⁸ Unii oameni, dându-și seama că apartenența lor la aceste categorii este fixată nu doar pentru fiscalitate, au refuzat la proprietatea privată în favoarea celei colective, sau și-au modificat activitatea economică. Conform legilor sovietice, persoanele cu proprietate individuală nu ar fi trebuit să-și facă griji, deoarece normele maxime de folosire a pământului, stabilite oficial de CC al PC(b) depășeau cu mult limitele reale ale gospodăriilor țăranilor basarabeni. Pentru județul Bălți, Chișinău, Orhei, Soroca proprietatea funciară maximală admisă era de: 10 ha de pământ arabil, pînă la 2 ha de vii și livezi⁹. De menționat că majoritatea proprietăților de pământ a persoanelor care au fost deportate din orașul Bălți variau între 0,5-2 ha, și foarte puține ajungeau pînă la 5 ha.¹⁰ În ciuda acestei realități, autoritățile locale au găsit numărul necesar de gospodării pentru a completa listele cerute de instituțiile supreme ale republicii. „La indicațiile Biroului Politic pentru RSSM al CC(b) din toată Uniunea Consiliul de Miniștri al RSSM a adoptat la 28 iunie o hotărîre specială nr. 509 s. s. „Cu privire la deportarea din RSSM a familiilor de chiaburi, de foști moșieri și de mari comercianți” și a confirmat listele țăranilor ce urmau să fie deportați, prezentate de comitetele executive orașenești și raionale ale sovietelor. Înfăptuirea acțiunilor de deportare a fost pusă pe seama Ministerului Securității de Stat al RSSM”¹¹.

⁵ В. Пасар, *Суровая правда истории депортации с территории Молдавской ССР, 1940-1950*, Chișinău, Ed. Momentul, 1998, p. 174.

⁶ Anatol Petrencu, *Istoria contemporană: studii, materiale, atitudini*, Chișinău, Ed. Cartdidact, 2011, p. 209.

⁷ *Cartea memoriei. Catalog al victimelor totalitarismului comunist*, volum elaborat în cadrul Muzeului Național de Istorie a Moldovei de: Elena Postică, Maria Praporșciuc, Vera Stăvilă, v. I, Chișinău, Ed. Știința, 1999, p. 76-86, 102-105.

⁸ Noțiunea „chiabur” o scriem în ghilimele, deoarece în RSSM nu exista o categorie de țărani foarte înstărită, vezi: Anatol Petrencu, *op.cit.*, p. 209.

⁹ *Istoria Basarabiei ...*, p. 256.

¹⁰ *Arhiva Municipală de Stat Bălți din Republica Moldova* (în continuare AMSB), f. 138, inv. 1, v. 15, f. 87.

¹¹ A. Moraru, *Istoria românilor. Basarabia și Transnistria, 1812-1993*, Chișinău, Ed. Universul, p. 429.

La 5 spre 6 iulie 1949, membrii Consiliului executiv al Sovietului orașenesc Bălți ajutați de structurile de forță au mers conform adreselor fixate, au confiscat bunurile, au înspăimîntat și umilit oamenii, obligîndu-i la supunere. În consecință, 207 familii (deși în listele confirmate prin Hotărîrea Consiliului de Miniștri al RSSM „cu privire la deportarea din RSS Moldovenească a familiilor de chiaburi, a foștilor moșieri și a marilor comercianți” din 8 iunie pentru orașul Bălți erau fixate 185 de familii), 822 de persoane, copii, femei, bătrîni¹² urcați forțat în vagoane pentru animale au luat drumul pribegiei spre Siberia. Incredibil, dar în categoria „chiaburilor” și întreprinzătorilor din Bălți au fost incluse 93 de familii care nu aveau cel puțin locuință¹³, dintre acestea 10 nu dispuneau de nici un bun (în fișele lor de înregistrare a bunurilor era scris „fără avere”)¹⁴. Jumătate din cei deportați dispuneau doar de cîteva obiecte. Spre exemplu, lui Cuțîi Petru (fără locuință proprie) i s-a confiscat: „1 pat de lemn - uzat 80%, 1 dulap - uzat 60%, 1 scaun de lemn - uzat 80%, 1 capră”¹⁵. Și acesta era declarat „chiabur” – împreună cu cei doi copii ai săi au fost deportați în Irkutsk!¹⁶ Sambur Alexandra avea: „masă de bucătărie – rea, pat de metal – rău, 600 bucăți de lampaci din lut”¹⁷. Împreună cu fiica și doi fii au fost deportați în Irkutsk¹⁸. Țepeman Anatolii (fără locuință proprie) avea: „canapea – folosită, dulap – folosit, aparat de radio – nefuncțional”¹⁹. Împreună cu soția au fost deportați în regiunea Irkutsk, fiind declarați „comercianți”²⁰.

Unii oameni încă în 1948-1949 s-au adresat Consiliului executiv Bălți pentru a li se anula statutul de „chiabur” sau „comerciant”, argumentîndu-se prin faptul că au venituri modeste, însă cererile lor au fost respinse. Este adevărat că printre aceste cereri erau și formulări, cel puțin bizare. Spre exemplu: Cucerenco Vladimir „в 1922 румынские оккупанты наделили моего отца землей”²¹ („în 1922 ocupanții români l-au împrumutat pe tatăl meu cu pămînt”). Deși, inițial, cererea sa a fost acceptată (făcuse promisiunea de a colabora cu sovietele), totuși ulterior el împreună cu soția și cei doi copii au fost deportați²².

În urma deportărilor din Bălți, autoritățile au confiscat 2000 ha de pămînt, 114 case cu o suprafață locativă de 4014,6 m² și construcții suplimentare în valoare 1389,05 mii ruble²³, inventar agricol, vite, cereale, diverse bunuri mărunte. Încă pînă la declanșarea operațiunii Iug (așa a fost numită operațiunea de ridicare și deportare a basarabenilor din 5 spre 6 iulie 1949) la 30 iunie 1949 Consiliul de miniștri al RSSM a adoptat hotărîrea „Cu privire la confiscarea și realizarea averii deportaților de pe teritoriul RSS Moldovenești”, care prevedea folosirea averii confiscate pentru acoperirea datoriilor față de stat. Ceea ce rămînea (case, întreprinderi, inventar, vii,

¹² *Cartea memoriei*, p. 87-101. Cifrele exacte rămîn a fi concretizate, deoarece în *Cartea memoriei* lipsesc unele nume de familie care sînt în Fișele de înregistrare a bunurilor confiscate. Unele nume se regăsesc în *Cartea memoriei* în compartimentul: Victime ale represiunilor politice din anii 40, fără a fi identificate motivul și anul represiunii.

¹³ AMSB, fond 138, inv. 1, v. 33, file: 461-464.

¹⁴ *Ibidem*, fond 17, inv.1, v. 54 a, file: 19, 30, 34, 41, 63, 371, 381, 494, 496, 516.

¹⁵ *Ibidem*, f. 24.

¹⁶ *Cartea memoriei*, p. 90.

¹⁷ AMSB, fond 17, inv. 1, v. 54 a, f. 71.

¹⁸ *Cartea memoriei*, p. 96.

¹⁹ AMSB, fond 17, inv. 1, v. 54 a, f. 59.

²⁰ *Cartea memoriei*, p. 99.

²¹ AMSB, fond 138, inv.1, d. 30, f. 444.

²² *Cartea memoriei*, p. 90.

²³ AMSB, fond 138, inv. 1, d. 33, f. 461-464.

vite, livezi) urma a fi transmis colhozurilor, sovietelor locale sau organelor financiare. Grâul, culturile tehnice trebuiau să fie transmise statului²⁴. Cu mai puțin de un an înainte de deportări, obligațiile fiscale ale gospodăriilor de „chiaburi” și „comercianți” au fost mărite exagerat. În 1948 impozitul pe care trebuia să-l achite o gospodărie de „chiaburi” a fost mărit de la 553 ruble la 1284 ruble (în timp ce pentru gospodăria colhoznică impozitul a fost mărit de la 16 la 29 ruble; a lucrătorilor salariați – de la 30 la 47 ruble, a gospodăriilor particulare – de la 70 la 169 ruble)²⁵. Averea acestor oameni a fost folosită de stat inclusiv pentru finalizarea experimentelor economice. „Lichidarea chiaburilor prin exproprierea și deportarea lor avea scopul de a accelera ritmurile colectivizării și a transforma acest proces într-o acțiune de masă. Se miza pe frica de deportare, care era implantată tot mai adânc în rîndul țăranilor.”²⁶

În orașul Bălți existau 4 soviete sătești, însă organizații agricole colective nu erau. Imediat după 6 iulie Consiliul executiv a urgentat crearea acestora – baza materială deja fusese adunată prin confiscarea averii celor deportați, urmau a fi create și colhozurile propriu-zise. Astfel, prin decizia din 11 august a fost înregistrat statutul cartelului agricol „25 ani Moldovei Sovietice” a sovietului sătesc Țigănia²⁷, prin decizia din 18 august au fost înregistrate statutele cartelului „V. I. Lenin” a sovietului sătesc Pămînteni și „I. V. Stalin” a sovietului sătesc Tiosa²⁸. (Colhozul „Kirov” a sovietului sătesc Slobozia a fost creat la 10 decembrie²⁹.) La aceeași ședință a Consiliului executiv orășenesc din 18 august a fost adoptată decizia „Cu privire la transmiterea semănăturilor și inventarului confiscat de la gospodăriile de chiaburi deportați colhozurilor noi formate” prin care șeful departamentului agricol orășenesc și președinții sovietelor sătești orășenești erau obligați timp de trei zile să transmită celor trei colhozuri pămînturile cultivate confiscate de la „chiaburi”³⁰. În context, la 25 august, Consiliul executiv orășenesc Bălți a adoptat hotărîrea „Cu privire la transmiterea animalelor confiscate noilor colhozuri”³¹. Totuși nu toate animalele confiscate aflate în gestiunea orașului au fost transmise colhozurilor: din 138 de cai³² celor trei colhozuri le-au fost repartizați 22 cai.

Din 6297 ha care constituiau fondul pămîntului arabil din orașul Bălți, 2000 ha au fost confiscate de la gospodăriile de „chiaburi”, din 38 ha de livezi, 2 ha au fost confiscate, din 501 cai – 138 au fost confiscați, din 8 boi – 4 au fost confiscați³³. Colhozurilor nou formate le-au fost transmise și 210 ha, care se aflase în gestiunea fabricii de zahăr, spitalului, închisorii din oraș³⁴. La fel colhozului „Lenin” i-au fost transmise 2 case, colhozului „Stalin” – 1 casă³⁵, colhozului „Kirov” – 2 case³⁶. Celelalte case confiscate au fost date în chirie, sau în folosință³⁷, sau au fost vîndute³⁸.

²⁴ Cit. după В. Пасат, *Суровая правда истории депортации ...*, p. 234-235.

²⁵ *Коллективизация крестьянских хозяйств в правобережных районах Молдавской ССР. Сборник документов*, Кишинёв, Изд. Картия молдовеняскэ, 1969, с. 308.

²⁶ Viorica Olaru-Cemîrtan, *op. cit.*, p. 460.

²⁷ AMSB, fond 138, inv. 1, d. 33, f. 222.

²⁸ *Ibidem*, f. 282, 282.

²⁹ AMSB, fond 138, inv. 1, d. 35, f. 382.

³⁰ *Ibidem*, d. 33, f. 279.

³¹ *Ibidem*, f. 411.

³² *Коллективизация крестьянских хозяйств ...*, 1969, с. 425.

³³ *Ibidem*, с. 424-425.

³⁴ AMSB, fond 138, inv. 1, d. 33, f. 457.

³⁵ *Ibidem*, d. 33, f. 534.

³⁶ *Ibidem*, fond 138, inv. 1, d. 35, f. 382.

³⁷ AMSB d. 33, f. 414.

³⁸ *Ibidem*, d. 33, f. 486, d. 34, f. 237.

Tabelul 1. Pămînturi, vite, case confiscate de la persoanele deportate și transmise colhozurilor orașului Bălți³⁹

Colhozul	Pămînt cultivat		Pămînt arabil (total)	animale			case
	porumb	floarea soarelui		cai	vite	porci	
„25 ani Moldovei Sovietice”	17,93 ha	12,35ha	700 ha	5	5		
„Kirov”	20,15 ha	6 ha					2
„I.V. Stalin”	18,5 ha	13,25 ha	700 ha	5		7	1
„V.I. Lenin”	20,15 ha	6 ha	600 ha	12	12	15	2
Total	76,73 ha	37,6 ha	2000 ha	22	17	22	5

În noaptea spre 6 iulie, cînd se înregistrau bunurile confiscate, s-au comis multiple abuzuri. Deseori au fost confiscate și bunuri (animale, mobilier, haine, lemn, etc.) care aparțineau vecinilor sau rudelor celor deportați. Astfel, începînd cu 16 iulie Consiliul executiv Bălți a fost nevoit să examineze 45 de plîngeri ale persoanelor care au îndrăznit să-și ceară de la autorități bunurile confiscate încorect⁴⁰. Trei persoane s-au adresat CC al PC al URSS, însă scrisorile lor din Moscova au fost redirecționate către Consiliul executiv din Bălți⁴¹. Ulterior, însăși Consiliul a recunoscut că cererile și plîngerile au fost studiate în lipsa persoanelor care le-au depus, în lipsa martorilor, fără materiale suficiente⁴². De exemplu, în cazul lui Ilin N. i-au fost confiscate unele obiecte chiar și după deportarea soacrei sale – Țîgleanu A. El scrie: „la 9 iulie comisia a venit și a luat celelalte lucruri, care ne aparțineau nouă – avem mărturii că le-am cumpărat noi. Acum am rămas fără nimic, dormim la podea”⁴³. Consiliul executiv a considerat cererea neîntemeiată, refuzînd retrocedarea obiectelor⁴⁴. Totuși, ulterior cîteva lucruri (mașina de cusut, patul cu saltea, aparatul de radio, 3 perne) i-au fost întoarse⁴⁵. În cazul profesorului Holodnic V., care se afla împreună cu soția la cursurile de perfecționare, i-a fost confiscată vaca pe care o lăsase în supraveghere la Bujor V., care a fost deportat. Deși Holodnic avea martori, autoritățile i-au respins cererea⁴⁶. Deseori membrii Consiliului motivau refuzul de retrocedare a bunurilor prin faptul că atunci cînd persoanelor ridicate li se întocmeau Fișele de inventariere a averii, ultimii nu declarau că în Fișă au fost incluse obiecte străine. Să clarificăm situația – operațiunea de ridicare s-a declanșat noaptea, oamenii au fost luați prin surprindere, ei nu știau ce va urma, unde vor fi duși. Cu siguranță, în acele clipe, ei cel mai puțin se gîndeau la averea rămasă, cu atît mai mult, că majoritatea Fișelor de confiscare au fost întocmite după „ridicare” și multe bunuri au fost furate chiar de executori. Un alt caz este relatat de Nijnic Pavel – în noaptea spre 6 iulie nu se afla acasă, fiind șofer era în deplasare în satul Pîrlița „pentru lichidarea gospodăriilor de chiaburi”. Vecinul său a fost deportat. În bunurile confiscate a vecinului au fost inclu-

³⁹ AMSB, fond 138, inv. 1, f. 279, 411, 457.

⁴⁰ *Ibidem*, d. 32, file: 450-454, 493-494, 501, 516-517, 524-525, d.33, f. 117-119, 229, 272-274, 522, 599, 600 d. 34, f. 157 (verso)-158, 223.

⁴¹ AMSB, fond 138, d. 33, f. 229, 272, d. 34, f. 157 (verso).

⁴² *Ibidem*, d. 33, f. 413.

⁴³ *Ibidem*, d. 32, f. 477.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 452.

⁴⁵ *Ibidem*, d. 33, 119.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 119.

se și bunuri care aparțineau lui Nijnic: 1 porc, 3 porci, 2 iepuri, jumătate de cub de lemn, 2 cuburi de piatră, 300 kg. cărbuni, 200 kg de porumb⁴⁷. Membrii Consiliului executiv i-au respins cererea, considerând că afirmațiile sale nu pot fi demonstrate⁴⁸. Totuși în 11 cazuri (dintre care 2 inițiate de organizații orașenești: „MTC” - un dulap; societatea „Spartac” - 4 anvelope de biciclete)⁴⁹ unele bunuri au fost retrocedate. Multe persoane nedreptățite de abuzurile din timpul confiscării averii persoanelor deportate nu au riscat să se adreseze autorităților, având frică de consecințe.

Bunurile confiscate au fost imediat transmise colhozurilor, vândute sau folosite de administrația orașului pentru acoperirea fondului de impozitare. Deși persoanele au fost deportate, impozitele lor față de stat pe tot anul trebuiau achitate din contul averii confiscate. Au fost situații în care bunurile confiscate nu erau suficiente pentru acoperirea obligațiilor fiscale a acestor gospodării. Situație ce demonstrează odată în plus starea materială precară a multor oameni apreciați de stat ca fiind „chiaburi” sau „mari comercianți”. În baza Hotărârii Consiliului de Miniștri nr. 15-97 din 30 noiembrie, Departamentul Financiar al orașului Bălți a întocmit listele persoanelor bunurile confiscate ale cărora n-au acoperit suma necesară pentru achitarea integrală a impozitelor față de stat. La 24 decembrie 1949 Consiliul executiv Bălți a adoptat decizia referitoare la formarea „nedoimcii” (impozite ce nu au fost achitate statului la timp și au fost incluse în datorie) care revine persoanelor deportate. În 1949 doar „nedoimca” calculată pentru deportații din Bălți constituia 18861,5 ruble⁵⁰ (în contextul unui buget anual pentru tot orașul de 18619 mii ruble⁵¹).

Tabela 2. Restanța la impozite a deportaților din Bălți ce nu a fost acoperită de bunurile confiscate⁵²

Tipul de impozit	Suma
Impozit pe venit	13456,39 ruble
Impozit pentru burlaci*	3661,11 ruble
Impozit de pe construcții	280 ruble
Renta funciară	524,27 ruble
Impozit pe vite	490 ruble
Impozit pe mijloacele de transport	450 ruble
Total	18861,5 ruble

* conform deciziei Prezidiului Sovietului Suprem al URSS din 21.11.1941 (reconfirmată cu modificări în 08.07.1944) a fost introdus impozitul pentru bărbații necăsătoriți, cetățenii fără familie și cu familii mici (în limitele de vârstă pentru bărbați - de la 20 până la 50 de ani, pentru femei căsătorite - de la 20 până la 45 de ani), care constituia în jur de 6 % din venitul anual. Sursa: www.nalog.freecopy.ru

Deportările au fost organizate nu doar în scop economic: pe de o parte - statul a confiscat averi ce le-a oferit colhozurilor sau sovietelor, pe de altă parte - statul s-a lipsit de o sursă de venit permanentă importantă, întrucât cele mai mari impozite le achitau anume categoriile de oameni care au fost deportate. Regimul și-a recuperat această „pagubă”, transformând deportații în sclavi sovietici, care au fost obligați să muncească pe gratis în favoarea statului. Locul celor strămutați forțat a fost ra-

⁴⁷ AMSB, fond 119, d. 32, f. 516-517.

⁴⁸ Ibidem, f. 515.

⁴⁹ Ibidem., d. 32, f. 450, d. 33, f. 118.

⁵⁰ Ibidem, d. 35, f. 446.

⁵¹ Ibidem., d. 33, f. 431.

⁵² Sursa: AMSB, fond 138, inv. 1, d.35, f. 446.

pid ocupat de persoane aduse din Rusia. Componenta etnică, specifică din perioada anterioară, a orașului Bălți s-a modificat și mai mult în defavoarea băștinașilor. De menționat, că în timpul deportării nu s-a ținut cont de proveniența etnică a persoanei (au fost și moldoveni-români, și evrei, și ruși, și ucraineni), dar de potențialul pericol pe care îl putea prezenta pentru regim.

Majoritatea locuitorilor din orașul Bălți au fost înfricoșați de acțiunile autorităților. În șase ani regimul a obișnuit oamenii la supunere docilă, iar deportările au consolidat și mai mult acest sentiment. Populația a fost sistematic instruită ideologic în spiritul urii față de gospodari. „În politica partidului de atunci era resimțită necesitatea unei pregătiri corespunzătoare a atitudinii societății față de acțiunile care nu au fost declarate, dar urmau să aibă loc. Cu ajutorul organelor de partid și a sovietelor, a mijloacelor de informare în masă, în republică tot mai activ se contura imaginea dușmanului - chiabur, fost mare proprietar de pământ, comerciant, care încurca dezvoltarea și împotriva căruia trebuia de luptat”⁵³. Către 1949 puterea sovietică prin demagogie socială, manipulare sau constrângere a reușit să-și dobândească și susținători. În consecință, societatea basarabeană a început a se scinda. Unii oameni, influențați de ideologia sovietică pe fundalul unei sărăcii se lăsau ușor convinși de faptul că cei care au avere, pământ reprezintă principala piedică pentru bunăstarea statului sovietic. În context, puteau fi întâlnite și astfel de afirmații: „la noi acum în oraș și prin raioane are loc deportarea. Speculanții și chiaburii își ies din minți, dar nici nu-mi pare rău de ei, lasă să-i deporteze (...) lasă-i să plece și să lucreze cum trebuie, că ei aici și se îmbracă cel mai bine, și mănâncă cel mai bine (...). Acum nouă ne va fi mai bine.”⁵⁴ Statul a reușit să implanteze în mințile oamenilor stereotipul unui viitor fericit care se poate realiza numai prin ascultare și supunere față de autorități, indiferent de acțiunile acestora. Miza regimului a fost pusă pe faptul că sărăcia oamenilor suprapusă pe teroarea asigurată de structurile de forță vor crea sprijinul necesar. Suspiciunea reciprocă, frica, sărăcia, supravegherea permanentă din parte instituțiilor puterii au micșorat puterea de rezistență față de regim.

În concluzie: Prin organizarea deportărilor, regimul stalinist a obținut:

- sub aspect economic - suplینirea substanțială a bazei tehnico-materiale a colhozurilor; crearea unei categorii de „sclavi sovietici” în Siberia, rezultatul muncii cărora era preluat de Kremlin; case pentru edificiile statului; locuințe pentru persoanele venite din Uniune.
- sub aspect politic: implantarea în conștiința populației a instinctului de subordonare și ascultare fără rezerve față de organele de partid și cele ale puterii sovietice;
- sub aspect demografic: modificarea componenței etnice a RSSM și consolidarea bazei sociale a regimului prin persoanele venite din celelalte republici;
- sub aspect moral: regimul a reușit să destrame integritatea morală a oamenilor, constituită de secole. Mulți au abandonat trecutul pentru a-și salva prezentul.

Astfel, deportările au fost planificate și reprezintă o parte componentă a politicii regimului față de populația dintre Nistru și Prut; ele au spulberat destine omenești, marcând tragic soarta basarabenilor, inclusiv a celor din orașul Bălți.

⁵³ В. Пасат, *op.cit.*, p. 212.

⁵⁴ В. Пасат, *op.cit.*, 1998, p. 287.

MONUMENTELE DE ISTORIE DIN ORAȘUL BĂLȚI (MIJLOCUL ANILOR '80 AI SEC. AL XX-LEA) – OGLINDĂ A POLITICILOR COMEMORATIVE SOVIETICE DIN RSSM

Gheorghe NICOLAEV

Abstract. The paper structures, from a thematic approach, the historical monuments at evidence in the middle of 1980s of Bălți and examines their ideological message in the context of the Soviet commemorative politics promoted in the MSSR. According to the “Code of Historical and Cultural Monuments of the Moldavian SSR. The North Zone” (Chișinău, Știința, 1987), during this period, in Bălți, there were 53 historical and cultural monuments, of which 19 archaeological sites, two monuments of art, six of architecture and history and 24 monuments of history. The historical monuments of Bălți at the middle of 1980s were exactly reflecting the commemorative politics of Soviet authorities in the MSSR, which aimed at political-ideological indoctrination and denationalization of the Bessarabian Romanians, perpetuation of the Soviet occupation regime domination and polishing and uplifting the facade of this regime.

Cuvinte-cheie: Orașul Bălți, monumente istorice, politici comemorative

Keywords: Town of Bălți, historical monuments, commemorative politics

În cadrul sistemului de propagandă, instruire și educație, bine pus la punct, din fosta URSS, un rol deosebit au jucat politicile comemorative promovate de organele de partid și de stat la toate nivelele, ce aveau menirea de a susține în mod plener dogmele și activitățile ideologice ale PCUS și ale statului sovietic în raport cu populația băștinașă din toate republicile unionale sovietice. În Moldova Sovietică, la fel ca în alte republici unionale din fosta URSS, aceste politici au fost promovate prin mai multe mijloace, printre care, un rol deosebit a avut activitatea de îndoctrinare politică și ideologică a populației prin intermediul înălțării în for public a unor sculpturi monumentale, însemne și plăci comemorative dedicate anumitor personalități, fenomene și date istorice importante din istoria statului sovietic la nivel unional, republican și local.

Întrucât problema abordată este puțin cercetată în istoriografia națională, iar cunoașterea proceselor istorice devine mai amplă anume prin cercetarea lor la nivel local, în comunicarea de față am încercat să scoatem la iveală conținutul, esența și scopul politicilor comemorative sovietice promovate în RSSM, având în calitate de exemplu orașul Bălți. Pentru elucidarea subiectului propus, au fost utilizate datele informative cuprinse în macheta lucrării *Codul Monumentelor de Istorie și Cultură din RSS Moldovenească. Zona de Nord*¹, apărută în anul 1987 sub egida Academiei de Științe a Moldovei în variantă preprint cu un tiraj redus de exemplare și în care sînt descrise monumentele de istorie și cultură cu caracter imobil din or. Bălți și din 15 raioane din zona de nord a Republicii Moldova.

¹ *Codul Monumentelor de Istorie și Cultură din RSS Moldovenească. Zona de Nord*. Chișinău, Știința, 1987, 867 p.

Pentru a aprecia la justa valoare informația cuprinsă în lucrarea menționată, ne vom referi, în câteva cuvinte, la istoricul apariției acestei lucrări în contextul evenimentelor social-politice care au avut loc în Moldova Sovietică în acea perioadă. Subliniem că informația cuprinsă în această machetă constituie materialul de bază pentru primul volum al ediției „Codul de monumente de istorie și cultură din RSS Moldovenească” care urma să fie editat după discuția machetei de către organele de partid și de stat sovietice, lucrătorii din domeniul științei și culturii și de către opinia publică din RSSM. În volumul doi al acestui cod urmau să fie incluse monumentele respective din or. Chișinău și din 13 raioane din zona de centru a RSSM, iar în volumul trei – monumentele din 12 raioane din zona de sud a republicii, cele trei volume urmînd să fie parte componentă a ediției cu multe volume a *Codului de monumente de istorie și cultură ale popoarelor din URSS*².

Activitatea nemijlocită legată de evidențierea și cercetarea monumentelor de istorie și cultură cu caracter imobil, precum și de pregătirea volumelor pentru editare a fost încredințată în martie 1982 Secției de Etnografie și Artă a Academiei de Științe a Moldovei (AȘM), în activitatea respectivă fiind atrași cercetători din alte instituții științifice și secții ale academiei (Istorie, Arheologie, Limbă și Literatură ș.a.) specialiști din cadrul Ministerului Culturii, de la toate muzeele republicane, secțiile de cultură din orașele și raioanele republicii, Arhiva de Stat, Facultatea de Construcție și Arhitectură a Universității Politehnice din Chișinău, Societatea Moldovenească de Ocrotire a Monumentelor de Istorie și Cultură (SMOMIC). Activitatea a fost efectuată în strictă conformitate cu o serie de indicații metodice elaborate de mai multe instituții științifice ale Academiei de Științe a URSS și ale ministerului culturii din fosta URSS și Federația Rusă, fapt ce a asigurat respectarea cu strictețe a criteriilor de selectare și cercetare a monumentelor în conformitate cu politicile statului sovietic privind protecția și valorificarea monumentelor din fosta URSS.

Și, întrucît lucrul de evidențiere și cercetare a monumentelor incluse în machetă a fost efectuat, în linii generale, în perioada de pînă și la începutul proceselor de democratizare a vieții politice în fosta URSS, aceste materiale reflectă, în ansamblu, preceptele regimului comunist din fosta URSS privind criteriile de evaluare și rolul monumentelor de istorie și cultură în modelarea mentalităților colective ale popoarelor din cadrul fostului imperiu sovietic. În același timp, adîncirea proceselor de democratizare a vieții social-politice din fosta URSS și declanșarea, după 1987 a procesului de eliberare națională în RSSM au făcut ca volumul preconizat să nu mai apară, după cum n-au mai apărut nici celelalte două volume.

Pentru noi însă, materialul informativ din macheta în discuție constituie un izvor prețios de cercetare a politicilor comemorative din RSSM, întrucît el reflectă în întregime politicile statului sovietic privind protecția și valorificarea monumentelor de istorie și cultură în acest spațiu. Astfel, în macheta volumului respectiv au fost evidențiate și descrise 4489 de monumente de istorie și cultură din zona de nord a RSSM care la acel moment includea 714 localități, printre care trei orașe de subordonare republicană (Bălți, Rîbnița și Soroca), cinci orașe de subordonare raională, 16 localități de tip orășenesc și 690 de localități rurale³. Macheta conține articole pentru toate tipurile de monumente cu caracter imobil: de istorie, arheologie, arhitectură și artă monumentală, precum și articole referitoare la monumentele complexe care se refereau la mai multe tipuri. După cum se menționează în partea

² *Ibidem*, p. 10.

introdactivă a lucrării, la categoria monumentelor de istorie au fost incluse „clădiri și edificii, locuri memoriale legate de evenimente istorice importante ale poporului, de dezvoltarea societății și a statului, mișcarea revoluționară, Revoluția Socialistă din Octombrie, războiul civil și Marele Război pentru Apărarea Patriei Sovietice, a construcției socialiste și comuniste, dezvoltarea științei și tehnicii, culturii și obiceiurilor popoarelor, viața unor personalități importante din domeniul politic, de stat și militar, a unor eroi ai poporului, activiști în domeniul științei și artei, precum și mormintele acestora, la fel ca și mormintele celor care au căzut pentru libertatea Patriei”³. Astfel, doar la o simplă enumerare a tipurilor de monumente incluse în categoria „monumentelor de istorie”, vedem că materialele încadrate în machetă reflectă politicile comemorative sovietice, la fel, promovate în RSSM, ca și în alte republici unionale din fosta URSS, prin intermediul monumentelor de istorie și cultură. În enumerare, nu se pomenesc despre evenimente legate de istoria Moldovei ca parte integrantă a istoriei Românilor, despre astfel de noțiuni cum ar fi „cultura națională”, „eroi ai Țării Moldovei” ș.a., care ar fi fost logic să fie prezente în enumerarea la care ne-am referit.

Pentru a releva mai bine esența politicilor comemorative sovietice promovate în RSSM prin intermediul monumentelor de istorie, în continuare vom încerca să structurăm din punct de vedere tematic acest tip de monumente din orașul Bălți, incluse în macheta respectivă, și, posibil, să evidențiem mesajul lor ideologic. Astfel, din totalul de 53 de monumente de istorie și cultură, aflate la mijlocul anilor '80 la evidență în acest oraș, 19 constituiau situri arheologice, două monumente de artă, șase de arhitectură, două de istorie și arhitectură și 24 de istorie. Printre cele două monumente de istorie și arhitectură, unul constituia complexul de clădiri înconjurat cu parc, construit în anii 1926-1936 pentru Reședința din afara orașului a Arhiepiscopului Basarabiei de Nord. Al doilea, este complexul de edificii al Universității Pedagogice de Stat „Alec Russo”, alcătuit din clădirile fostelor licee „Ion Creangă” (teoretic pentru băieți), „Domnița Ileana” (teoretic pentru fete) și Industrial. După cum reiese din informația prezentată în macheta respectivă, acestor două monumente de arhitectură li s-a atribuit și calitatea de monument de istorie nu datorită amplasării în ele a instituțiilor indicate mai sus, ci datorită aflării în ele a unor instituții importante după instaurarea puterii sovietice în Basarabia. Astfel, în fosta Reședință din afara orașului a Arhiepiscopului Basarabiei de Nord în primii ani postbelici a fost amplasată Stația Experimentală de Selecție, reorganizată în 1956 în Institutul de Cercetări Științifice ale Culturilor de Câmp (din 1973 încadrat în Asociația Științifică de Producție „Selecția”). Iar în clădirile Universității Pedagogice de Stat „Alec Russo”, în primul an de instaurare a puterii sovietice a fost amplasată Școală Pedagogică, în care în anul 1940-1941 a învățat Boris Glavan, din 1945 - Institutul Învățătoresc, iar din 1953 - Institutul Pedagogic de Stat „Alec Russo”. Totuși, aceste două monumente de istorie și arhitectură nu purtau un conținut comemorativ sovietic pronunțat, ceea ce nu putem spune despre majoritatea absolută a monumentelor de istorie din acest oraș.

Astfel, din numărul total al celor 24 de monumente care făceau parte din această categorie, doar două nu aveau conotație politico-ideologică legată de crearea și activitatea regimului sovietic din fosta URSS. Primul era un monument al activității de muncă și de producere - Stația de Cale Ferată din oraș, construită la sfîrșitul sec. al XIX-lea odată cu construcție liniei de cale ferată Ungheni-Ocnița (1893) și Slo-

³ *Ibidem*, p. 4.

bodca-Rîbnița-Bălți (1892, 1893). Al doilea, era monumentul-bust al lui Alecu Russo, înălțat în anul 1971 lângă blocul administrativ al Universității Pedagogice de Stat cu același nume. Ultimul reprezenta portretul sculptural al lui Alecu Russo cu o făclie în mână, executat în cupru forjat și instalat pe un postament din piatră cu o înălțime de trei metri (autor: sculptorul I. Kozlov), acesta fiind unicul monument din or. Bălți în întreaga perioadă de dominație a regimului comunist în RSSM legat de istoria și cultura națională a românilor basarabeni de pînă la 1940. Celelalte 22 de monumente au constituit simboluri comemorative prin care erau elogiuate evenimente și personalități marcante legate de istoria și cultura statului sovietic.

În procesul de realizare a politicilor comemorative în Moldova Sovietică, cea mai mare atenție a fost acordată înălțării, ocrotirii și amenajării monumentelor ostașilor Armatei Sovietice căzuți în anii celui de-al Doilea Război Mondial. Astfel, la 3 iulie 1944, cînd pe teritoriul republicii mai continuau lupte, C.C. al PC(b) din Moldova și Sovnarcomul RSSM au adoptat Hotărîrea „Despre amenajarea mormintelor și înveșnicirea memoriei ostașilor căzuți în lupte pentru eliberarea și independența Patriei”⁴. Prin această hotărîre și altele care au urmat pe parcursul anilor ‘40-’80 ai secolului trecut, organele de partid și sovietice de rang raional, orășenesc și local au fost obligate să acorde o atenție deosebită ocrotirii, îngrijirii și amenajării mormintelor frățești și individuale, înălțării unor monumente care să înveșnicească memoria ostașilor sovietici căzuți în războiul dat. Activitățile respective, fiind în grija permanentă a autorităților sovietice de nivel unional, republican și local, erau înviorate, în mod special, în preajma celebrării Zilei Biruinței, 9 mai, care era sărbătorită în fiecare an cu implicarea nemijlocită a organelor de stat, a organizațiilor de partid și comsomoliste de toate nivelele, a veteranilor și a elevilor din școli. Drept rezultat al acestor activități, în or. Bălți, către mijlocul anilor optzeci ai secolului trecut, au fost înălțate și amenajate opt monumente legate de gloria militară sovietică în anii celui de-al Doilea Război Mondial, ceea ce constituie, ca și în întreaga republică, cea mai numeroasă categorie de monumente de istorie evidențiate. Printre ele, menționăm bustul din marmoră a fostului membru a organizației comsomoliste „Garda Tînără” Boris Glavan, înălțat în anul 1981 pe teritoriul Universității Pedagogice de Stat „Alecu Russo” (sc. N. Gorenîșev), monumentul închinat ostașilor din corpul de pușcași nr. 78 și monumentul închinat tanchiștilor sovietici din armata a 2-a de tancuri care, în colaborare, au „eliberat” orașul Bălți de sub așa-zisa ocupație fascistă. Un alt grup de monumente reprezintă morminte ale eroilor armatei sovietice care s-au evidențiat în acest război sau au căzut în lupte pentru eliberarea or. Bălți. Printre ele nominalizăm: mormîntul de la cimitirul orășenesc al Eroului Uniunii Sovietice N. Cicicalo, care s-a evidențiat în lupte pentru capul de pod Șaulei din RSS Lituaniană și care în anii postbelici a locuit în or. Bălți; mormintele de la cimitir a 24 de ostași sovietici căzuți în lupte pentru așa-zisa eliberare a Moldovei Sovietice; mormintele ofițerilor sovietici din Parcul Pionierilor, unde au fost înmormîntați colonelii armatei sovietice V. Kirin și V. Pișcalo, căzuți în lupte în lunile aprilie-mai 1944, și mormîntul comun a nouă ostași ai căilor ferate care au murit la 17 iunie 1944 în timpul bombardării de către armata inamică a nodului de cale ferată din oraș. Un important monument al gloriei militare sovietice din or. Bălți este Memorialul Gloriei Militare de pe str. Gr. Kotovski, la mormîntul comun și mormintele individuale ale căruia au fost înmormîntați 830 de ostași sovietici ce au căzut în lupte cu inamicul în iulie 1941 și martie-august 1944, printre ei fiind mai mulți eroi ai Uniunii Sovietice, generali și ofițeri. La categoria monumentelor de istorie consacrate

⁴ Arhiva Națională a Republicii Moldova, f. 2848, reg. 2, d. 401, p. 217.

gloriei militare sovietice atribuim și Casa de pe str. Lenin, 38 în care a locuit eroul războiului pentru apărarea patriei sovietice N. B. Cicicalo, despre care s-a menționat mai sus, în anul 1985, în zilele aniversării a 40-a de la biruința asupra fascismului, aici fiind instalată o placă din marmoră cu text comemorativ.

În anii ‘50 ai secolului trecut, la mormîntul comun din cadrul memorialului amintit a fost instalat un monument ce reprezintă sculptura unui ostaș sovietic instalată pe un pedestal înalt. La mormintele individuale a șapte eroi ai Uniunii Sovietice, trei generali și doi ofițeri, au fost instalate obeliscuri cu inscripții comemorative, iar numele ostașilor înhumați au fost incrustate pe plăci de marmoră fixate pe perețele comemorativ în formă de colonadă cu șase coloane. La mormintele de la cimitir ale celor 24 de ostași sovietici și a celor doi ofițeri căzuți au fost instalate obeliscuri din beton, iar la mormîntul lui N. Cicicalo un obelisc din metal cu inscripții comemorative respective. În anul 1956, la mormîntul comun a celor nouă ostași ai căilor ferate căzuți a fost instalată o stelă și un perete memorial din trei plăci de granit, pe care au fost incrustate numele acestora împreună cu inscripția comemorativă corespunzătoare. Monumentul închinat ostașilor corpului 78 de pușcași a fost înălțat la 9 mai 1967 pe teritoriul Uzinei de Beton Armat din oraș din contul mijloacelor adunate de colectivul acestei uzine, fiind constituit dintr-o stelă cu inscripție comemorativă. Monumentul tanchiștilor sovietici, a fost inaugurat în 1969 pe Piața Biruinței din oraș și este constituit din tancul T-34 cu nr. 720-c, ridicat pe un postament cu inscripție comemorativă, tancul aparținînd echipajului care s-a evidențiat în lupte sub comanda Eroului Uniunii Sovietice, căpitanului F. Doncov.

Astfel, după cum vedem, majoritatea monumentelor dedicate gloriei militare sovietice în or. Bălți au fost inaugurate în cinstea ostașilor sovietici „eliberatori” care au „eliberat” Moldova Sovietică, inclusiv orașul Bălți, de sub ocupația fascistă. În același timp, printre monumentele gloriei militare sovietice din acest oraș nu a fost remarcat nici un monument consacrat basarabenilor căzuți în luptele celui de-al Doilea Război Mondial, aceștia fiind înrolați cu forța în cadrul armatei sovietice în toamna anului 1944, împinși pe prima linie a frontului și, deseori, folosiți drept carne de tun în acest război. Or, în ansamblu pe republică, după cum mărturisesc datele din Registrul Monumentelor, aprobat de Parlamentul Republicii Moldova la 22 iunie 1993⁵, dintre cele peste o mie de monumente existente pe teritoriul republicii consacrate gloriei militare sovietice în acest război, cca 70% au fost înălțate „în” (sau „și în”) memoria consătenilor căzuți de partea armatei sovietice în războiul respectiv⁶. Și acest lucru este firesc, în condițiile în care românii din teritoriul dintre Prut și Nistru și-au adus partea sa de jertfă pe altarul biruinței asupra fascismului, cu toate că autoritățile sovietice i-au mobilizat pe basarabeni nelegitim în acest război, în pofida faptului că ei dețineau cetățenia statului român. Lipsa în orașul Bălți a unui monument în cinstea consătenilor (pămîntenilor) căzuți în acest război poate fi explicată în două moduri: ori în acest oraș după „eliberarea” Moldovei Sovietice nu s-au făcut mobilizări în armata sovietică, ori jertfa adusă de populația băștinașă din orașul respectiv pe altarul „biruinței” asupra fascismului a fost pur și simplu ignorată de autoritățile de partid și de stat din orașul Bălți.

Pe lângă monumentele sovietice, o altă categorie importantă de monumente istorice înregistrate în Bălți, au fost cele dedicate lui V. Lenin, unor eroi ai războiului

⁵ Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 10 februarie 2010, nr. 15-17.

⁶ Gh. Nicolaev. *Politici comemorative sovietice în RSS Moldovenească prin monumente de istorie și sculpturi monumentale (1944-1990)*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, 2012, nr. 4, p. 75.

civil din Rusia Sovietică, originari din Basarabia, precum și unor altor personalități de vază din istoria și cultura acestui stat. Dintre cele trei monumente dedicate lui V. Lenin din această localitate, unul a fost înălțat în anul 1976 pe teritoriul Asociației Științifice de Producție „Selecția”, fiind constituit dintr-un bust din marmură albă fixat pe un postament din granit roșu. Al doilea monument dedicat primului conducător al statului sovietic a fost înălțat peste trei ani pe teritoriul Uzinei de Producere a Aparatelor Electrice de Iluminat din localitate și reprezenta o sculptură din bronz instalată pe un postament dreptunghiular din piatră căptușit cu plăci din granit. Iar cel mai important monument dedicat liderului statului sovietic V. Lenin a fost inaugurat în piața centrală a orașului – Piața Octombrie, în anul 1980, în legătură cu aniversarea a 110-a de la nașterea acestuia. Sculptura liderului sovietic executată în granit roșu a fost fixată pe un postament din granit șlefuit de aceeași culoare care, la rândul său, era instalat pe un podium masiv din granit cu o suprafață de 6x6 metri. Monumentul, luat în evidență în calitate de monument de istorie și de artă (autori: sc. L. Dubinovschi și arhit. S. Șoihet), avea o înălțime totală de șapte metri, inclusiv înălțimea figurii – patru metri și domina în mediul arhitectural al urbei, unind vizual Piața Centrală a orașului și parcul orașenesc.

Printre monumentele dedicate altor personalități de vază a Rusiei Sovietice și ale statului sovietic, menționăm bustul din bronz al lui M. Kalinin, fost Președinte al Comitetului Executiv Central al URSS, președinte, apoi membru al Prezidiului Sovietului Suprem al URSS, inaugurat în fața clădirii Casei Pionierilor de pe strada Lenin a orașului în anul 1964, în ajunul celebrării jubileului de 40 ani de la formarea RSS Moldovenești și crearea Partidului Comunist al Moldovei. În anul 1967, cu prilejul aniversării a 50-a de la revoluția rusă din octombrie 1917, pe teritoriul Școlii Internat ce purta numele scriitorului sovietic N. Ostrovski a fost inaugurat un monument dedicat acestuia (autor sc. I. Davidovici), iar în anul 1971, la a 90-a aniversare de la nașterea eroului războiului civil din Rusia Sovietică Gr. Kotovski, originar din Basarabia, acestuia i-a fost înălțat un bust din marmoră lângă clădirea Școlii Medii Profesional-Tehnice de pe str. I. Franko 17 al orașului.

În afară de monumentele indicate mai sus, legate de istoria social-politică a Rusiei și a statului sovietic, în macheta Codului de monumente au fost incluse și trei clădiri-monumente legate de lupta de clasă și mișcarea subversivă din Basarabia. Printre ele, menționăm clădirea de pe str. Colhozului 12, în care, în anii 1914-1921, s-a aflat o tipografie ilegală a Partidului Comunist (bolșevic) din Rusia, aici urmând a fi instalată o placă comemorativă. Alte clădiri de pe str. Leningrad 60, i s-a atribuit calitatea de monument de istorie, întrucât în ea s-a aflat Sovietul de Deputați ai Muncitorilor și Soldaților din or. Bălți (1917-1918), aici fiind instalată o placă comemorativă în anul 1967, la aniversarea a 50-a a revoluției bolșevice rusești. Al treilea monument constituia clădirea fostei Uzine Mecanice unde a lucrat A. Pălărie, participant activ la mișcarea comunistă ilegalistă din Basarabia (1918-1940). În anul 1975, pe peretele din fața acestei clădiri a fost instalată o placă comemorativă, iar la uzina respectivă a fost creat și activă un muzeu comemorativ „A. Pălărie”.

În rândul monumentelor de istorie au fost înscrise și două semne comemorative care, de asemenea, purtau pecetea politicilor comemorative sovietice din fosta URSS. Primul a fost instalat la aniversarea a 50-a de la formarea RSSM și a Partidului Comunist al Moldovei, în anul 1974, în cinstea punerii pietrei de temelie a bulevardului Lenin din localitate, fiind constituit corespunzător dintr-un bloc din granit, pe care a fost incrustată informația cu mesajul comemorativ respectiv. Al doilea semn a fost

instalat la aniversarea a 325-a de la unirea Ucrainei cu Rusia, în anul 1979, în cinstea înfrățirii or. Bălți cu or. Strii din regiunea Lvov a RSS Ucrainene, fiind alcătuit dintr-o compoziție cu anumite forme din beton armat și oțel (autor, arhit. B. Grițunic).

O altă categorie de monumente de istorie, evidențiate în orașul Bălți, sunt cele legate de activitatea de muncă a unor colective și persoane aparte în cadrul sistemului de organizare a muncii de tip socialist. Printre ele menționăm, în primul rând, Memorialul Lucrătorilor Căilor Ferate, inaugurat în 1982 de ziua subotnicului comunist în incinta Depoului de locomotive al Stației Bălți-Slobozia cu prilejul aniversării a 60-a de la formarea URSS. Memorialul era constituit din Muzeul Gloriei Militare și de Muncă a Lucrătorilor Căilor Ferate din localitate, acesta fiind amplasat în clădirea administrativă centrală a depoului, și din monumentul-locomotivă cu aburi seria «ЭУ» nr. 686-71 din timpurile primelor cincinale sovietice. Exponatele muzeului familiarizau vizitatorii despre faptele eroice ale lucrătorilor căilor ferate în timpul războiului pentru apărarea patriei sovietice și cu realizările lucrătorilor căilor ferate din timpul cincinalelor postbelice. În acest cadru tematic se înscrie și complexul de clădiri pentru instituții pediatrice de pe str. Artiom 101, luate în evidență în calitate de monument de istorie întrucât ele au fost construite în perioada cincinalelor zece și unsprezece din mijloace adunate la subotnicele comuniste, pe una din clădirile spitalului fiind instalată o placă din marmură cu inscripție comemorativă. În calitate de monument de istorie a fost inclus, de asemenea, și mormântul din cimitirul orașului a lui G. Ardeleanu, Erou al Muncii Socialiste (1925-1981), acestuia urmând să-i fie ridicat un obelisc pe care să fie instalată o placă comemorativă.

În calitate de concluzii, putem menționa că monumentele de istorie, evidențiate în or. Bălți către mijlocul anilor '80 ai secolului trecut, reflectau întocmai politicile comemorative ale regimului comunist din fosta URSS, promovate în Moldova sovietică. Obiectivul principal al acestor politici a fost îndoctrinarea politico-ideologică și deznaționalizarea românilor basarabeni din acest spațiu. Din numărul total de 24 de monumente de istorie, evidențiate în oraș în această perioadă, doar unul era legat de istoria și cultura națională a românilor basarabeni de pînă la anul 1940. Un monument nu avea conținut comemorativ politizat, iar celelalte 22 constituiau simbo-luri comemorative ce purtau încărcătură ideologică favorabilă guvernării comuniste din fosta URSS. Printre acestea, cele mai multe (opt la număr) erau dedicate gloriei militare sovietice, după care urmează trei monumente dedicate lui V. Lenin și altele trei închinare unor altor lideri ai partidului comunist și ai statului sovietic, eroi ai războiului civil din Rusia sovietică și personalități marcante ale vieții culturale din acest stat. Un loc important l-a ocupat omagierea unor evenimente legate de tentativele de sovietizare a teritoriului dintre Prut și Nistru și de mișcarea comunistă ilegalistă din Basarabia, în acest cadru tematic fiind evidențiate trei monumente de istorie. Alte trei monumente de acest gen glorificau munca socialistă a unor colective și persoane din oraș, iar două semne comemorative au fost inaugurate cu prilejul punerii pietrei de temelie a bulevardului Lenin din localitate și în cinstea aniversării a 325-a de la unirea Ucrainei cu Rusia. Toate împreună, aceste simboluri comemorative sovietice aveau menirea de a implanta băștinașilor ideea că trecutul lor istoric, ca și prezentul și viitorul acestora, este legat doar de istoria glorioasă a Rusiei și a statului sovietic. Iar scopul final al acestor politici comemorative era de a legitima și a perpetua dominația regimului de ocupație sovietic în Basarabia, de a lustrui și a înnobila fațada acestui regim.

PORTOFOLIUL DIDACTIC**DELIMITĂRI CONCEPTUALE ȘI ABORDĂRI PRAXIOLOGICE PRIVIND PROIECTAREA/DESFĂȘURAREA OREI DE ISTORIE LOCALĂ ÎN BAZA CONCEPTULUI EDUCAȚIE CENTRATĂ PE ELEV (ECE)¹***Rodica SOLOVEI*

Abstract. The concept of student centered education have become the study object for many researchers. Thus, K. Rogers, M. Ștefan, A. Hutorskoi, J.Gibbs and others mentioned that the foundation of the concept represents the acknowledgement of the uniqueness, individuality and self value of each child. The principles of student centered education are: promotion of individuality, creativity and success, choice, confidence and suport.

The teacher can use at local history lesson various modalities of student centered education such as: the application of questionnaire for identifying students , expectations, the use of community resources, the use of teaching strategies with the involvement of each student, activities in contexts of daily life.

Cuvinte-cheie: educația centrată pe elev (ECE), proiectare didactică, interviu, chestionar, tehnica formulării întrebărilor

Keywords: learner centered education (LCE), teaching design, interview, questionnaire, technique wording of the question

Definiție. Centrarea pe elev este o cerință didactică de a pune copilul și nu materia de învățămînt în centrul procesului instructiv, afirmă M. Ștefan. Ideea, constată autorul, își are origine în *Emile* a lui J.J. Rousseau și a fost proclamată de reprezentanții educației noi ca o revoluție *coperniciană* în pedagogie. Este vorba de a porni de la interesele și trebuințele copiilor, de a stimula propriul lor efort în formarea competențelor proiectate².

Învățarea centrată pe elev este o abordare a educației care se axează pe nevoile elevilor și nu pe a celorlalți actanți ai procesului educațional, cum ar fi profesorul ori administrația instituției, menționează K. Rogers, iar A. Hutorskoi consideră că în cadrul învățării centrate pe elev, învățarea este activitatea comună a profesorului și a elevului direcționată spre autorealizarea elevului și dezvoltarea calităților lui personale³. E. Bondarevskaia susține că centrarea pe copil este o abordare a educației la baza căreia stă recunoașterea individualității, irepetabilității, valorii în sine a fiecărui copil, dezvoltarea lui nu ca „subiect colectiv”, dar, în primul rînd, ca indi-

¹ Comunicare prezentată la conferința științifică *Orașul Bălți și regiunile învecinate în retrospectiva istoriei*, în cadrul atelierului *Valorificări didactice ale surselor de istorie locală* (14 noiembrie 2012, Universitatea de Stat „Alecu Russo”, or. Bălți).

² Apud Vladimir Guțu (coordonator), Valentina Chicu, Otilia Dandara, Angela Solcan, Rodica Solovei, *Psihopedagogia centrată pe copil*, Chișinău, CEP USM, 2008, p. 27.

³ *Ibidem*.

vidualitate care posedă experiența sa subiectivă și irepetabilă⁴. G. Gibbs consideră că învățarea centrată pe elev le oferă elevilor o autonomie și un control mai mare în privința alegerii subiectului, a metodelor de învățare și a ritmului de studiu, iar R. Cannon specifică faptul că respectivul concept descrie modalități de a gândi despre învățare și predare, care pun accentul pe responsabilitatea elevului vizînd planuirea și evaluarea învățării, interacțiunea cu profesorii și alți elevi⁵.

Conform lui B. Nanney, învățarea centrată pe elev este o abordare extinsă, ce presupune înlocuirea prelegerilor cu învățarea activă, integrarea unor programe de învățare după un ritm propriu și/sau a unor situații de cooperare în grup, care în ultimă instanță îi conferă elevului responsabilitatea pentru propriile progrese în educație, opinie susținută și completată de S.W. Harmon și A. Hirumi cu ideea că învățarea centrată pe elev se referă la situația în care elevii lucrează atît în grupuri cît și individual pentru a explora probleme și a procesa activ cunoștințele, mai degrabă decît a fi niște receptori pasivi ai acestora⁶.

Desprindem, din aceste definiții, cîteva idei despre educația centrată pe elev, cele mai relevante accentuînd că acest concept:

- scoate în prim plan satisfacerea nevoilor elevilor, luarea în considerare a intereselor acestora, a individualității și irepetabilității și valorii în sine a fiecărei persoane;
- descrie modalități de gîndire despre învățare și predare;
- deplasează accentul de pe activitatea profesorului pe rolul elevilor ca cei care învață, aceștea avînd o mai mare autonomie și responsabilitate;
- relevă rolul profesorului de facilitator, colaborator, îndrumător al elevului.

Principii ale Educației centrate pe elev. Conceptul *Educație centrată pe elev* are la bază principii didactice generale, dar și specifice, precum: al individualității; al creativității și succesului; al alegerii; al încrederii și susținerii⁷.

Principiul individualității se referă la crearea la oră a condițiilor de dezvoltare a individualității tuturor elevilor. Aplicarea acestui principiu în cadrul procesului educațional oferă posibilitatea fiecărui elev de a-și valorifica capacitățile și de a-și dezvolta potențialul propriu.

Principiul creativității și succesului solicită din partea profesorului crearea în clasă a unei atmosfere psihologice favorabile pentru ca elevii să-și prezinte judecățile de valoare și ideile într-o ambianță bazată pe respect reciproc și înțelegere, fapt care contribuie esențial la obținerea succesului și formarea unei imagini pozitive de sine a elevilor.

Principiul alegerii vizează acordarea elevilor a posibilității de a decide asupra obiectivelor de învățare, a metodelor și mijloacelor de realizare a sarcinilor, a ritmului de învățare. Aplicarea acestui principiu dezvoltă la elevi competența de a învăța să înveți precum și motivația intrinsecă pentru a studia.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Apud *Învățarea centrată pe elev. Ghid pentru profesori și formatori*. Proiectul PHARE: RO 2002/000-586.05.01.02.01.01, p.7, material disponibil la adresa <http://www.tvet.ro/Anexe/x/Student centred learning guide Rom final.pdf>, accesat la 10 februarie 2013.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Vladimir Guțu (coordonator), *op.cit.*, p. 15-16.

Principiul încrederii și susținerii solicită încurajarea permanentă a elevului în intenția lui de autocunoaștere și autoedificare; aprecierea în permanență a efortului și rezultatelor obținute.

Particularități ale proiectării didactice din perspectiva Educației centrate pe elev.

Proiectarea didactică în baza ECE solicită luarea în considerare a următoarelor aspecte:

- stabilirea scopului dominant: dezvoltarea capacităților individuale ale fiecărui elev;
- formularea sarcinilor în baza așteptărilor pe termen scurt și lung ale fiecărui elev și ale părinților;
- construirea strategiilor didactice care să contribuie la dezvoltarea calității de subiect al fiecărui elev;
- proiectarea unor resurse didactice care facilitează învățarea individualizată/ prin cooperare;
- luarea în considerare a condițiilor prelabile și a factorilor motivați ai învățării.

Specificul organizării procesului educațional din perspectiva conceptului ECE.

Organizarea și desfășurarea procesului didactic la oră în baza conceptului ECE oferă posibilitate elevului și profesorului să fie subiecți ai actului educațional. Tabelul de mai jos relevă activitatea elevului și a profesorului, din această perspectivă.

Tabelul 1: Rolul elevului și a profesorului în desfășurarea procesului didactic în baza ECE

Elevul	Profesorul
<ul style="list-style-type: none"> • Înțelege scopul activității și este motivat să se implice; • are scopuri clare privitor la ceea ce realizează; • participă la alegerea modului/ mijloacelor de realizare a sarcinii; • își asumă responsabilitatea pentru propriile decizii și suportă consecințele pentru deciziile luate; • își valorifică experiența și vede legătura cu viața; • participă în procesul de evaluare și autoevaluare a activității. 	<ul style="list-style-type: none"> • Creează o ambianță de lucru care favorizează desfășurarea activității și trezește motivația de a realiza sarcinile de lucru; • valorifică strategii axate pe formarea de competențe, pe motivare pentru activitate; • desfășoară activități de învățare care sînt relevante pentru contextele reale de viață; • încurajează interacțiunea socială a elevilor în realizarea sarcinilor; • evaluează activitatea educațională desfășurată.

Acțiuni/ modalități de valorificare a conceptului ECE la ora de istorie locală.

Profesorul poate folosi la ora de istorie locală diverse modalități de valorificare a conceptului *Educație centrată pe elev*, precum: aplicarea chestionarului de identificare a așteptărilor elevilor; implicarea indirectă a părinților în proiectarea/ des-

fășurarea orei ca persoane - resursă sau ca persoane care ne furnizează informații privind nevoile/interesele/ așteptările copiilor; utilizarea resurselor comunității; aplicarea strategiilor cu implicarea fiecărui elev; desfășurarea activităților în contexte din cotidian etc.

Propunem o sarcină de activitate la ora de istorie locală, cl. IX, în cadrul subiectului *Foametea din anul 1947*, prin care demonstrăm valorificarea principiilor ECE.

Sarcină de activitate

1. Citiți cu atenție fragmentul de text.

„În ajunul Sfințelor Paști din 1947, în casa părintească din Slobozia-Bălți a avut loc o percheziție severă. Un șef din comitetul executiv cu încă vreo câteva persoane înarmate ne-au vizitat tocmai atunci când mama scotea pâinea din cuptor, iar noi așteptam cu nerăbdare că, în sfîrșit, ne vom sătura cît de cît. Dar nu a fost să fie așa. Șefii i-au spus mamei despre scopul vizitei și imediat s-au „apucat de lucru”. Cîțiva „vizitatori” au strîns tot ce era depozitat în pod, iar ceilalți au curățat beciul. Pîinea, încă fierbinte, scoasă din cuptor, a ajuns în sacul vizitatorilor. Numai de mila celor cinci copii înfomețați, șefii respectivi au lăsat o jumătate de pîine. Sărmana măicuță a plîns pînă a venit de la serviciu tata, flămînd și el ca și noi. După acest eveniment, multe am avut de îndurat. Cei mai mari începuseră a se umfla, iar eu eram deja la limita vieții...”⁸

2. Alcătuiți, în baza textului, trei întrebări: de receptare a informației; de analiză, interpretare a informației; de transfer/ aplicare a informației pentru contexte din cotidian.
3. Identificați o rudă sau o persoană în etate din comunitate care a supraviețuit foametei și realizați cu ea un interviu despre acest fenomen tragic.
4. Prezentați interviul (forma scrisă și oral) la masa rotundă „Victimele foametei din anul 1947 sînt printre noi”.

Este binevenit ca profesorul să exerseze cu elevii, în cadrul orelor, tehnica formulării celor trei tipuri de întrebări. Specificăm, în context, că la întrebările de receptare a informației răspunsul poate fi identificat în text (citirea rîndurilor). Dacă elevii formulează astfel de întrebări, demonstrează că cunosc/înțeleg informația din text. Întrebările de analiză solicită o interpretare a textului, răspunsul urmînd a fi dedus, dar nu identificat în text (citirea printre rînduri). Asemenea întrebări dezvoltă capacitățile elevilor de a analiza, sintetiza, evalua evenimente/fapte/ procese istorice etc. Întrebările de aplicare solicită transferul informației din text pentru situații din viața reală (citirea în afara rîndurilor) și anticipează/proiectează un posibil comportament al elevului.

Prezentăm un set de întrebări care pot fi formulate de elevi în baza textului propus:

- a) Ce s-a întîmplat în anul 1947, în ajunul Sfințelor Paști, în casa părintească a autorului?
- b) Care au fost cauzele și efectele foametei din anul 1947 pentru locuitorii R.S.S.M?

⁸ Gheorghe Baciu, *Orașul Bălți și oamenii lui*, Chișinău, 2011, p. 154.

c) Ați discutat vreodată cu părinții, bunicii sau alte persoane din comunitate despre fenomenul foametei din 1947? Dacă da, ce ați aflat?

În ceea ce privește realizarea interviului, este important ca elevii să fie instruiți din timp cum se elaborează planul de interviu și se formulează întrebările, cum se desfășoară/prezintă/evaluează interviul.

Prezentăm, în această ordine de idei, etapele în proiectarea și realizarea interviului.

1. Selectarea persoanei care va fi interviuată.

Pentru a decide pe cine să interviueze, elevul va fi îndrumat să discute cu părinții, bunicii, vecinii sau alte persoane din comunitate.

2. Formularea obiectivelor care vor fi realizate prin realizarea interviului.

De exemplu:

- stabilirea cauzelor care au provocat foametea din 1947;
- colectarea datelor cu privire la modul în care persoana a supraviețuit foametei;
- exprimarea judecăților de valoare vizavi de fenomenul foametei din 1947;
- dezvoltarea abilităților de comunicare/ prezentare;
- etc.

3. Documentare prealabilă despre persoana vizată.

Înainte de a solicita un interviu, elevul trebuie să afle unele date biografice despre persoana în cauză. În acest scop ar putea să discute cu rudele acesteia, sau, dacă despre persoana respectivă a fost scris în anumite surse - să le examineze/ analizeze.

4. Formularea întrebărilor pentru interviu.

Profesorul va sugera elevilor să formuleze întrebări clare, concrete, concise, care să solicite răspunsuri relevante. Elevii vor exersa în cadrul orelor formularea diferitelor tipuri de întrebări, prin aplicarea tehnicii formulării întrebărilor, sau a metodei *explozie stelară*, care presupune alcătuirea întrebărilor ce ar începe cu: Ce? Unde? Când? De ce? Cum? Cine?. Cunoscând din timp diverse modalități de formulare a întrebărilor, elevii vor putea alcătui mai ușor întrebările pentru interviu.

5. Desfășurarea interviului.

Elevul va stabili, de comun acord cu persoana care va fi interviuată, locul, data și ora întâlnirii, astfel încât să fie convenabil pentru ambii. Până la desfășurarea interviului, elevul va reciti întrebările, având grijă să le rostască cu intonație, calm, convingător. Profesorul va îndruma elevul ca în timpul interviului să aibă o atitudine plină de căldură față de persoană, să o trateze cu multă atenție și empatie, oferindu-i libertatea de exprimare.

6. Transcrierea textului interviului.

Este o etapă care necesită din partea elevului multă atenție și migală. După ce va citi / audia interviul, elevul îl va transcrie.

7. Analiza și organizarea materialului.

Elevul va analiza atent materialul și va elabora varianta redactată a textului care va fi prezentat la masa rotundă „Victimele foametei din anul 1947 sînt printre noi”.

8. Prezentarea materialului și evaluarea rezultatelor.

Masa rotundă poate fi organizată la ora de evaluare sumativă, sau în cadrul unei

activități extrașcolare, în cadrul cărora elevii își vor prezenta produsul activității: interviul realizat cu o persoană care a fost victimă a tragicului fenomen - foametea. La masa rotundă pot fi invitate și persoanele care au fost interviuate. În funcție de numărul persoanelor care vor fi prezente, se va decide dacă evenimentul se va desfășura în clasă, sau într-o sală mai mare.

Evaluarea se va desfășura pornind de la obiectivele pe care urmau să le realizeze elevii prin elaborarea/ desfășurarea/prezentarea interviului (a se vedea etapa 2) și în baza unor criterii stabilite din timp împreună cu elevii (de exemplu: structură și organizare; analiză și argumentare; conținut relevant tematicii; prezentare). Este important, de asemenea, de pus accent și pe autoevaluare și reflecție. Astfel, elevii ar putea completa un chestionar după modelul de mai jos.

Chestionar pentru evaluarea obiectivelor

A. Indicați dovezi pentru obiectivele interviului care ar confirma realizarea acestora.

1. _____
2. _____
3. _____
- n. _____

B. Ce obiectiv credeți că s-a realizat parțial? Care a fost cauza?

_____

C. Ați identificat vreun obiectiv care nu s-a realizat defel? Dacă da, care sunt cauzele?

_____
 _____
 _____

La etapa de reflecție elevii pot medita și răspunde la următoarele întrebări:

- Ce pași am parcurs la realizarea acestei sarcini?
- Ce am învățat ca urmare a realizării sarcinii?
- Cu ce dificultăți m-am confruntat?
- Cum aș putea depăși dificultățile?
- Ce aș realiza altfel, dacă ar trebui să desfășor din nou un asemenea interviu?

În concluzie, considerăm că prin propunerea unor astfel de sarcini de activitate, profesorul are oportunitatea de a valorifica principiile ECE, or, elevilor li se oferă posibilitatea de a alege/ decide, de a-și dezvolta creativitatea și a-și valorifica propriul potențial. De asemenea ei își asumă responsabilitatea față de propria învățare, devin motivați pentru activitate, avînd oportunitatea să transfere cunoștințele și capacitățile exersate la oră în contexte din cotidian, fapt care contribuie la formarea/ dezvoltarea unor competențe proiectate în curriculumul școlar.

**DEZVOLTAREA COMPETENȚELOR ELEVILOR PRIN
UTILIZAREA DIFERITOR TIPURI DE SURSE ÎN PROCESUL
STUDIERII UNEI PERSONALITĂȚI DE CULTURĂ
(STUDIUL DE CAZ: MIHAI VOLONTIR, ARTIST AL POPORULUI)¹**

Victoria LESNIC

Abstract. The studying of culture personalities during the classes of History has an important role in educating the rising generation. In this regard, the modernised curriculum for the discipline of History requires training students to a wide range of skills, including the preservation and appreciation of national and local heritage, knowledge and interpretation of historical sources, formation of democratic behaviour and values. The author considers the case of Mihail Volontir personality can contribute to the achievement of these goals.

Cuvinte-cheie: competențe, curriculum modernizat, personalități de cultură, fișă de personaj, proiect, poster

Keywords: skills, modernized curriculum, culture personalities, character file, project, poster

Studierea, în cadrul orelor de istorie, a personalităților de cultură are un rol deosebit în formarea elevilor, „Oamenii Mari” servind de cele mai multe ori drept modele de activitate și de comportament pentru generația în creștere. Biografiile acestor personalități reflectă societatea și mentalitatea unei perioade istorice.

În această ordine de idei, curriculum modernizat la istorie solicită formarea la elevii a unui spectru larg de competențe, printre care evidențiem: cunoașterea și interpretarea surselor istorice; păstrarea și aprecierea patrimoniului național și local în context universal; formarea comportamentelor democratice și a valorilor general-umane.

Constatăm, din experiență, că putem contribui la realizarea acestor deziderate inclusiv prin studiarea personalității lui Mihai Volontir, care reprezintă o carte de vizită pentru Republica Moldova, în general, dar și pentru municipiul Bălți și raionul Șoldănești, în special.

Drept motivație pentru elevi de a se implica în proiectul de studiere a personalității nominalizate mai sus servesc următoarele argumente:

- M. Volontir este de baștină din părțile Șoldăneștilor.
- Dorința de a cunoaște mai multă informație despre personalitatea în cauză în comparație cu ceea ce oferă manualul.
- Gradul sporit de atenție oferit Marelui Actor în ultimul timp.

¹ Comunicare prezentată la conferința științifică *Orașul Bălți și regiunile învecinate în retrospectiva istoriei*, în cadrul atelierului *Valorificări didactice ale surselor de istorie locală* (14 noiembrie 2012, Universitatea de Stat „Alecu Russo”, or. Bălți).

- Simpatia față de cel care este asociat cu Budulai, față de interpretul carismatic al cântecului „Viața asta-i scurtă tare...”.

În procesul de studiere a dimensiunii personalității lui Mihai Volontir, este important ca elevii să-și dezvolte capacitatea de a analiza informații dobândite din mai multe surse cu referire la distinsul actor; să înțeleagă și să aprecieze rolul acestei personalități în dezvoltarea culturii naționale; să-și formeze o atitudine de respect față de adevăratele valori de cultură. Este necesar ca elevii în timpul activității să identifice nu doar faptele Artistului poporului, ci și așa trăsături de caracter cum ar fi orientarea spre succes, dăruirea, devotamentul față de profesie, verticalitatea, atașamentul față de rădăcinile sale etc. Elevii urmează să-și expună opinia că M. Volontir este o personalitate neordinară.

Menționăm eficiența următoarelor surse/modalități în realizarea proiectului propus:

- Intervievarea rudelor, consătenilor, cunoscuților Maestrului referitor la faptele sale, la particularitățile caracterului.
- Comentarea/ interpretarea unor fotografii care se referă la aspecte din viața și activitatea personalității în cauză.
- Selectarea informațiilor despre distinsul actor din mass-media.
- Vizionarea spectacolelor și a filmelor cu participarea lui M. Volontir.
- Audierea cântecelor în interpretarea Marelui Actor etc.
- Analiza articolelor, a cronicilor de teatru, a interviurilor, reportajelor publicate în literatura de specialitate etc.

Experiența demonstrează că informația obținută în urma interviurii poate deveni o sursă valoroasă, uneori unică referitoare la copilăria, tinerețea personalității studiate, a trăsăturilor ei de caracter, a anturajului său, completând astfel informațiile obținute din sursele tradiționale.

Este important ca profesorul să ofere fișe tehnice/ algoritmi de lucru cu diverse surse, or, literatura de specialitate în domeniul metodicii predării istoriei oferă diverse modele de asemenea algoritmi, precum:

- Tehnica interviului
- Analiza unei informații din mass-media
- Interpretarea unei imagini etc.

Oferim mai jos câteva modele de lucru cu anumite surse preluate din literatura de specialitate.

Interviul

- Elevii pot colecta date în comunitatea lor cu referire la o personalitate, luând interviuri diferitelor persoane (rude, consăteni etc).
- Utilitatea implicării elevilor într-o astfel de investigație este majoră: ei vor învăța să comunice pe teme importante, de actualitate cu lumea din afara școlii, se vor simți parte a comunității în care trăiesc, vor deveni mai responsabili.
- Această metodă poate fi și o modalitate de a-i sensibiliza pe adulți referitor la rolul pămintenilor lor în istorie sau de a-i informa pe teme mai puțin cunoscute lor. *Algoritmul interviurii:*

- Concepeți întrebările în funcție de obiectivele investigației și de nivelul de pregătire al celor chestionați sau intervievați.
- Construiți întrebări scurte, clare, în număr rezonabil și ordonați-le logic.
- Dacă luați un interviu, nu insistați să obțineți răspunsuri când vedeți că cel interviuat ocolește sistematic problema respectivă.
- Nu folosiți întrebări dirijate (din care subiectul să deducă ce răspuns doriți să obțineți).
- Includeți întrebări deschise (la care subiecții să se simtă liberi să răspundă creativ, să evalueze ei înșiși tema în discuție) pe lângă întrebările grilă (cu mai multe răspunsuri) și cele bipolare (nu/da).
- Fiți destinși, comunicativi, zâmbitori în timpul interviului, pentru a-l încuraja pe interlocutor să comunice sincer. Nu transformați interviul într-un interogatoriu.
- În funcție de problema investigată, comunicați rezultatele și concluziile celor intervievați pentru ca ei să aibă sentimentul implicării într-o procedură serioasă care are o finalitate concretă și să îi mai puteți aborda în viitor.

Analiza unui articol de ziar

- Unde și când a fost publicat articolul? La ce eveniment se referă?
- Ce se redă în articol – fapte sau opinii?
- Autorul vine cu o interpretare proprie a evenimentelor?
- A fost oare articolul supus cenzurii? De ce?
- Compară articolul cu alte publicații la subiectul dat.

Citirea și interpretarea unei ilustrații

- Identificarea autorului, a titlului și a naturii documentului (afiș, tablou, fotografie etc.)
- Stabilirea subiectului și a tipului ilustrației care pot fi: temă din viața cotidiană, eveniment, portret etc.
- Observarea personajelor și a obiectelor.

Analiza unei fotografii

- Descrie oamenii și acțiunile lor/ sau obiectele care apar;
- Cum sunt oamenii și / sau obiectele prezentate?
- Ce crezi că se întâmplă în această fotografie?
- Cine sunt oamenii sau obiectele prezentate?
- Când crezi că a fost realizată fotografia (anul, evenimentul)?
- Eroii au fost surprinși fără știrea sau voia lor ori s-au postat special în fața aparatului?
- Compară fotografia cu alte surse referitoare la personalitatea / evenimentul în cauză.

Le vom sugera elevilor să analizeze/ aprecieze personalitatea din mai multe perspective.

Algoritmul aprecierii unei personalități

- Pornim de la un citat ce-i aparține. Explicăm cu cuvinte proprii ideea personalității de cultură.
- Explicăm de ce istoria îi cinstește fapta, dacă nu este nici conducător de țară, nici comandant de armată.
- Extragem din diverse surse informații despre personalitatea dată.
- Enumerăm calitățile morale ale personalității, așa cum rezultă din document;

De asemenea, trebuie să se decidă împreună cu elevii asupra modalităților de prezentare a produsului final:

- Prezentare multimedia
- Expoziție de fotografii
- Fișe de personaj
- Reviste tematice
- Postere
- Portofolii etc.

Oferim mai jos recomandările specialiștilor în domeniu referitor la esența unor metode enumerate mai sus și la algoritmul aplicării lor.

Posterul

- Este o formă de exprimare prin sinteză, o triere bună a surselor informaționale.
- Este un afiș decorativ care conține diverse imagini.
- Mijloacele care pot fi utilizate în realizarea posterului: literatura din bibliotecă, manuale, informație din internet etc.

Etapile realizării posterului

- Analiza subiectului pus în discuție, relevarea aspectelor ce trebuie să fie surprinse pe poster.
- Studiul surselor de informație.
- Selectarea și decuparea aspectelor ce ar putea intra în structura posterului.
- Realizarea montajului.
- Prezentarea posterului.
- Evaluarea posterului.

Posterul oferă posibilitatea de autoevaluare și evaluare reciprocă, care se va face în baza următoarelor criterii:

- corectitudine științifică / exactitate istorică și cercetare completă;
- claritatea analizei;
- design-ul paginii;
- reflecții personale.

Fișa de personaj

Este o investigație individuală a elevului după un algoritm propus asupra unei personalități istorice. Scopul urmărit nu este conținutul în sine, ci demonstrarea de

către elev a abilității de a selecta și sistematiza informații, de a identifica surse, de a citi și a cita surse, de a folosi terminologia adecvată, de a argumenta și a compara diferite opinii, de a exprima propriile opinii etc.

Este important ca profesorul să discute cu elevii asupra criteriilor de evaluare a fișei de personaj. De asemenea va recomanda materialele necesare investigației și va fixa termenul redactării fișei de personaj.

O variantă a planului fișei de personaj – fișă de documentare asupra unei personalități, poate fi realizată după următorul plan:

- Localitatea de baștină
- Anul nașterii
- Familia sa
- Faptele sale
- Opinia străinilor despre personalitate
- Opinia ta despre personalitate

Altă variantă a planului fișei de personaj poate fi:

- Date personale, familie.
- Portret moral și fizic.
- Carieră, activitate.
- Aprecierea evenimentelor în care a fost implicat.
- Aprecierea rolului personalității în aceste evenimente, procese.
- Bibliografie.

Evaluarea produsului se va realiza în baza grilei ce va conține criterii și descriptorii de performanță. Cu conținutul acestei grile elevii vor fi cunoscuți din timp, ei pot fi chiar și coautori în elaborarea ei. Evaluarea va parcurge câteva etape: autoevaluarea, evaluarea reciprocă, evaluarea din partea profesorului. Oferim un exemplu de criterii de evaluare a fișei de personaj.

- Respectarea planului fișei de personaj;
- Nivelul de documentare;
- Modul de argumentare;
- Utilizarea terminologiei adecvate;
- Respectarea volumului propus;
- Aspectul estetic.

Cele mai reușite proiecte urmează să fie prezentate rudelor, apropiaților lui M. Volontir. Oferim câteva fragmente din cercetările realizate de către elevi prin utilizarea metodei interviului.

Studierea personalității lui Mihai VOLONTIR prin intermediul rudelor, consătenilor, locuitorilor raionului Șoldănești

- *M. Volontir s-a năcut în comuna Olișcani, județul Orhei la 09.03.1934, unde tatăl său activa ca pădurar. Acolo s-a aflat pînă la vîrsta de 4-5 ani.*
- *Mai tîrziu familia a revenit în s. Glingeni, de unde era de origine tot neamul lor.*
- *Pe tatăl lui Mihai îl chema Ermolai (în sat i se zicea Ermurache), pe mama – Fedosia (în sat zis Siica).*
- *Au fost în familie 7 copii – 5 băieți și 2 fete. Andrei cu Nicu s-au refugiat în România, au decedat ambii. Serafima (e moartă) a trăit și a activat în sat ca în-*

vățătoare la clasele primare, apoi ca șefă de grădiniță. Maria a trăit și a activat la Bălți, tot ca învățătoare la clasele primare. Vladimir trăiește la Bălți, este pensionar, a activat ca șofer la salvare. Benedict - cel mai mic dintre copii trăiește tot la Bălți și mai lucrează la aeroport (serviciul meteo).

- *Revenind la baștină, actorul adesea se întâlnea cu dascălul său îndrăgit, profesorul de limbă maternă, care i-a devenit și rudă, și un prieten apropiat. Discu-tau ore în șir.*
- *Pe reprezentanții mass-media nu-i prea tolerează, deoarece au fost cazuri cînd ultimii interpretau schimonosit realitatea. Și atunci cînd revenea la baștină nu vroia ca presa să ilustreze întîlnirile lui cu sătenii.*
- *Familia Volontir era deosebită, foarte unită, cînd se uneau împreună, în jurul lor se mai aduna o jumătate din locuitorii s. Glingeni. Familia Volontir era un model pozitiv pentru toate rudele, pentru tot satul.*
- *Considerau că întîlnirile de familie trebuie să aibă loc cît mai des.*
(Plăcintă Viorica, nepoată de pe soră, profesoară de matematică, or. Șoldănești)
- *Îmi amintesc ce spunea tatăl meu despre Mihai. După ce taică-său nu mai lu-cra pădurar și s-au mutat în sat cu traiul, el, Mihai, s-a manifestat ca un copil foarte năzbitios. Era deprins să se cațare în copaci, să sară, să se vîrcolească... Era foarte energic, jucăuș, îi plăcea să-și păcălească semenii.*
- *La școală a învățat bine, dar tot făcea năzbitii, cînta foarte bine. De fapt tot neamul lor a cîntat și cîntă bine. A avut doi frați în România - Nicu și Andrei, care s-au refugiat în timpul ocupației sovietice. Unul dintre ei cînta la operă, iar uneori cînta și în coruri bisericești, celălalt a fost compozitor.*
- *Referitor la credință: familia lor erau și sînt foarte credincioși! Au înălțat multe răstigniri pe la hotarele moșilor pe care le aveau. Mergeau la biserică foarte des cu familia întregă. Cînd Mihai Volontir vine și acum în sat, numai decît intră pe la biserică și din puțînul pe care-l are face donații bisericii.*
- *Mihai Volontir este pasionat de vînațoare încă din copilărie, pasiune, care, proba-bil, a preluat- o de la taică-său, fost pădurar.*
- *Are și o pușcă foarte veche pe care o păstrează cu sfințenie.*
- *Este diabetic de mult timp și nu știu dacă postește în prezent, dar fratele său – Benedict, ține cu strictetețe toate posturile.*

(Volontir Boris, rudă, profesor de istorie, s.Glingeni, r-nul Șoldănești)

Pentru noi, locuitorii raionului Șoldănești, Teatrul V. Alecsandri din Bălți este apropiat sufletului. De aceea că în acest teatru de la începutul carierei sale mun-cește cu sîrg un pămîntean de-al nostru. De aceea că aici muncește un mare actor, una din cele mai mari personalități, nu numai din teatru, dar și din cinematogra-fia moldovenească. Cred că v-ați dat bine seama că este vorba de Mihai Volontir. Domnia sa este un om modest, întîlnindu-l în stradă, nu țe-ai dumeri că e actor. Poate intra în diverse roluri: și de țaran, și de profesor, și de președinte de țară. Dacă ar trebui să țină un discurs în calitate de președinte de țară, să lucreze în grădina ca un țaran sau să educe elevii în calitate de profesor, peste tot ar face față la cel mai înalt nivel.

- *În anul 2012 Consiliul Raional Șoldănești a aprobat o decizie prin care distin-sului actor Mihai Volontir i s-a oferit titlul de cetățean de onoare al raionului Șoldănești.*

(Rotundu Svetlana, vicepreședintele r-nului Șoldănești)

- *M. Volontir este un titan al culturii noastre, care ne-a dus faima departe în lume.*
- *Nu știm să-l apreciem la justa valoare ca pe un Mare Artist. Unii așteaptă să repare drumurile din satul natal, să astupe vreo rîpă, de parcă asta ar fi menirea Maestrului.*
- *Prin talentul său ne-a învățat cum să trăim frumos, să ne păstrăm demnitatea de om, de neam. Promovînd frumosul, a educat milioane de spectatori, telespectatori, radioascultători.*
- *Îl întristează indiferența, fățărnicia, aroganța.*
- *Suferă mult cînd pierde pe cineva din cei apropiați.*
- *Păcat că oamenii de cultură sunt marginalizați prin pensii mizere.*
- *E regretabil, că TV nu prea transmite filme, spectacole unde s-a lansat actorul Volontir.*
- *Locuitorii raionului Șoldănești ar putea să-i organizeze o sărbătoare. Omul trebuie apreciat, onorat cît este în viață.*

(S. Cumatrenco, redactor la ziarul *Farul nistrean*)

Elevii au selectat de la rude și fotografii inedite din copilăria, tinerețea lui Volontir, de la întîlnirile cu rudele, consătenii, de la vizita realizată de Artistul Poporului la școala din satul natal, gimnaziu care începînd cu anul de învățămînt 2012-2013 îi poartă numele. Menționăm activitatea elevei clasei a X-a Sofroni Inesa, a elevilor clasei a XI-a Negru Valeria, Clima Cristina, Pînzari Anastasia, Banari Ion etc care au realizat produse de o înaltă sensibilitate. Oferim mai jos cîteva fotografii.

Ce au cîștigat elevii în urma realizării proiectului?

- Cîștig în plan cognitiv.
- Cîștig în planul relațiilor cu alți oameni.
- Și-au dezvoltat competența de a evalua proiectele colegilor și de a se autoevalua.
- Au învățat să-și asume responsabilități.
- Manifestarea dorinței de autoperfecționare etc.

Oferim reflecția elevei Negru Valeria asupra propriului produs realizat (prezentare multimedia).

1. - Ce ai învățat lucrînd asupra produsului?
  - Lucrul cu mai multe surse îți facilitează munca făcînd-o mai interesantă.
2. - Ce ți-a plăcut mai mult în timpul activității date?
  - Mi-a plăcut să mă scufund în viața marelui maestru – Mihai Volontir și chiar să simt o mare mîndrie pentru faptul că există așa persoane „aici, în țărișoara noastră”.
3. - Ce dificultăți ai întîmpinat?
  - Cea mai mare dificultate în realizarea acestui produs a fost timpul, care nu trece, dar fuge.
4. - Cum ai putea să-ți îmbunătățești performanțele?
  - Prin muncă, desigur, căci munca este calea spre succes!

Considerăm că prin activitățile de studiere a personalității reputatului actor Mihai Volontir dezvoltăm la elevi convingerea că istoria națională, în general, și cultura, în particular, sînt influențate de oamenii din preajma lor; educăm sentimentul de mîndrie pentru comunitatea locală și națională; formăm elevilor o atitudine de respect față de valorile culturii naționale. De asemenea, ca urmare a unor astfel de

activități, elevii își dezvoltă competența de a cerceta o gamă variată de surse și cea de a caracteriza / aprecia argumentat o personalitate de cultură.

Anexe:

Foto 1: Mihai Volontir în satul natal lîngă cele mai apropiate rude

Foto 2: Printre frați, surori, soție, fiică, nepoți

Foto 3: Casa părintească a lui Mihai Volontir

Foto 4: Conferirea titlului de Cetățean de onoare al raionului Șoldănești Maestrului Mihai Volontir pe scena Teatrului V. Alecsandri, Bălți, 29.03.2012

Bibliografie:

1. Doicescu, R. Lițoiu, N., Palade, E., *Ghid de evaluare la istorie*, Editura Pro Gnosis, București, 2001.
2. Dobzeu, M., *Analiza și interpretarea documentelor în procesul studierii istoriei*, în *Cugetul*, 2003, nr. 2, p. 63-69.
3. Дремова, И. Н., *Пакет правил и рекомендаций для кабинета истории*, în *Преподавание истории в школе*, 2002, № 7, стр. 40-44.
4. Miller, B., Singleton, L., *Formarea cetățenilor. Corelarea evaluării autentice cu procesul de învățămînt în educație civică /referitoare la lege*, Tipografia „PRAG-3”, Chișinău, 2002.
5. Pâslaru, Vl., Papuc, L., Negură, I., *Construcție și dezvoltare curriculară /Ghid metodic*, ISFE, Chișinău, 2005.
6. Solovei, R., Eșanu, R., *Sugestii de evaluare criterială la istorie*, în *Cugetul*, 2004, nr. 3, p. 51-60.
7. *Sugestii de evaluare la educația civică pentru cadrele didactice din sistemul educațional al Republicii Moldova*, SIEDO, Chișinău, 2003.

PERSONALITATEA LUI EUGENIU COȘERIU – UN MODEL PENTRU FORMAREA ATITUDINILOR CIVICE ELEVILOR¹

Angela STARÎȘ

Abstract. The promotion of national values and civic attitudes training in the context of History classes can be achieved by providing models of personalities who contributed to building cultural heritage at local and national levels. Eugene Coșeriu is an outstanding personality in the history of Romanian culture, endowed with exceptional intellectual qualities. Through his works and activity, Coșeriu serves as a model of verticality and civic consciousness for the young generation. The teaching strategies applied in the process of teaching-learning-evaluation of History allow putting in value the variety of Eugene Coșeriu's personality dimensions.

Cuvinte-cheie: modele de personalități; valori și simboluri naționale; metode activ-participative; învățarea prin descoperire; studiu de caz; atelier de scriere; copacul ideilor

Keywords: models of personality, national values and symbols, active-participatory methods, learning by discovering, case study, writing workshop, tree ideas

*Poate că toată înțelepciunea vieții stă în conștiința
că pe unde ai trecut să fie ceva mai bine ca înainte.*
(Nicolae Iorga)

Într-o societate democratică care este marcată de o explozie informațională în toate domeniile, educația trebuie concepută nu numai în spirit tehnologic, economic, politic, dar și cultural. Însușirea valorilor culturale contribuie la formarea și dezvoltarea competenței culturale, care are un rol aparte în dezvoltarea multilaterală a personalității cetățeanului democratic.

Dezvoltarea armonioasă a personalității elevului, se realizează printr-un complex de influențe instructiv-educative, cuprinse în conținuturile disciplinelor de învățămînt, în metodele și procedeele de instruire și educare, în mediul educativ creat în clasă și în școală. În procesul îndelungat de creare a personalității, *istoria*, ca obiect de studiu, reprezintă un modelator de conștiințe – întrucît actul didactic de cunoaștere a istoriei contribuie la formarea personalităților morale, competente și responsabile pentru viitorul omenirii.

Promovarea valorilor naționale și a atitudinilor civice în cadrul orelor de istorie se poate realiza prin oferirea de modele de personalități, care prin activitatea lor au contribuit la crearea tezaurului cultural național și internațional.

În acest articol mi-am propus să demonstrez cum anume, cunoașterea contribuției personalităților istorice la realizarea dezideratelor fundamentale ale

¹ Comunicare prezentată la conferința științifică *Orașul Bălți și regiunile învecinate în retrospectiva istoriei*, în cadrul atelierului *Valorificări didactice ale surselor de istorie locală* (14 noiembrie 2012, Universitatea de Stat „Alecu Russo”, or. Bălți).

poporului român, constituie un factor important în optimizarea procesului de predare-învățare a istoriei naționale, la educarea patriotică și moral-civică a elevilor.

Rolul formator al personalităților a reprezentat o constantă în întreaga societate, indiferent de spațiul sau timpul de afirmare a acesteia. Istoria se dezvăluie, astfel, ca fiind o istorie a „Oamenilor Mari”, cum au fost denumiți conducătorii umanității de către Thomas Carlyle: „Aceștia erau conducători de oameni, erau plămuitorii, modelele și într-un sens larg creatorii a tot ceea ce marea masă a oamenilor s-a străduit să facă sau să dobândească; toate lucrurile pe care le vedem săvârșite pe lume sunt, la drept vorbind, rezultatul material exterior, realizarea practică și materializarea gândurilor care sălășluiau în Oamenii Mari trimiși în lume. Am putea foarte bine să admitem faptul că sufletul întregii istorii a lumii ar fi istoria lor”.²

Greu de spus care ar fi fost situația actuală a lumii și cum ar fi arătat omenirea fără existența geniilor ei. Importanța personalităților în dezvoltarea omenirii a fost și continuă să fie incredibil de mare. Și dacă în plan social, militar și ideologic valoarea acestor personalități poate fi estimată, în cazul științei, al artei și al filosofiei este mai greu din cauza absenței unor standarde bine definite de comparație și din motivul că puțini oameni înțeleg cu adevărat valoarea științei, artei și filosofiei. Importanța personalităților în viața omenirii poate fi ilustrată și în cadrul istoriei naționale.

O personalitate de primă mărime din istoria culturii române, înzestrată cu excepționale calități intelectuale și cu o neobișnuită putere de muncă a fost Eugeniu Coșeriu, care va servi drept model pentru noile generații în promovarea adevărului în istorie și știință.

Se poate vorbi despre un „model Coșeriu” - uman, intelectual - valabil pentru tânăra generație? Care ar fi caracteristicile esențiale ale acestui model?

Desigur, putem afirma că există un „model Coșeriu”. Aflat ca și alți români în dizgrațiile istoriei, Eugeniu Coșeriu a reușit să obțină poziția unei autorități centrale în lingvistica mondială, să devină un expert suprem al ei, manifestînd, în tot ceea ce a făcut, o ambiție culturală a globalității. Eugeniu Coșeriu este un titan adevărat al științei limbii, fiind autorul a unui număr de peste 50 de volume și a mii de pagini de exegeză, al unor noi teorii despre principiile fundamentale ale filologiei. Conform afirmației lui Mircea Borcilă (Universitatea din Cluj), Eugen Coșeriu a fost „cel mai strălucit exponent al culturii române în planul universal al științelor omului”.³ A manifestat un nețărmurit devotament pentru locurile natale, păstrînd în memorie rădăcinile strămoșești. E. Coșeriu a fost și un excelent ambasador al spiritului românesc oriunde i-a fost hărăzit să semene înțelepciune și să cultive minți.

Numele basarabeanului Eugeniu Coșeriu stă cu cinste alături de numele lui Constantin Brâncuși, George Enescu, Emil Cioran, și va rămîne etern în galeria marilor români ai tuturor timpurilor.

În procesul de predare-învățare a istoriei, apare în ultimii ani tot mai des necesitatea de a utiliza metodele cu rol activ - participativ în care elevii sunt orientați în demersurile de învățare spre: *a spune, a descoperi, a lucra în echipă, a observa, a imita, a practica*). Utilizarea acestor metode în cadrul orelor de istorie contribuie și la cunoașterea faptelor adevărate despre personalitățile istorice și va constitui un imbold pentru elevi, un model de urmat, modificînd comportamentul copiilor și raportarea la trecut, prezent și viitor.

² Carlyle T., *Cultur eroilor*, Iași, „Institutul European”, 1998, p. 17-18.

³ Borcilă, M., *Opera lui Coșeriu a învins deja veacurile*, in „Contrafort”, Nr. 10-11, 2003, <http://www.contrafort.md>.

În continuare vă propun câteva metode activ-participative ce pot fi folosite în cadrul orelor de istorie pentru a determina, a analiza, a argumenta și a evidenția rolul și valoarea personalităților istorice, precum și realizarea competențelor generale și specifice asociate conținuturilor curriculare:

Exemple:

Metoda 1. Jurnalul cu dublă intrare

Metoda poate fi folosită pentru a înțelege conținutul unui text sau a unei imagini, pentru a stabili o legătură între text și propria curiozitate și experiență a elevilor.

Pentru a face un asemenea jurnal, elevii trebuie să împartă o pagină a caietului în două coloane: în partea stîngă se notează citatul sau fragmentul din text, iar în partea dreaptă se notează comentariile personale referitoare la acel pasaj sau imagine. Pot nota și impresii, păreri, întrebări etc.

Aplicație practică la tema: Cultura și știința în românească în perioada contemporană .

Sarcina de lucru: Citiți textul popus. Determinați personalitatea și argumentați valoarea ei națională:

“Marele savant a fost însoțit permanent și de un mare noroc, venit și el de Sus, de la Dumnezeu: norocul de a fi viețuit în străinătate. Dacă locuia printre noi, nu rămânea de mult nici oscior în el – îl mâncau în primul rînd confrății. Românul poate să prețuiască cu adevărat numai valoarea refugiata în străinătăți sau numai pe cea care s-a dus în mormînt. Știind asta, marele savant plecase la timp din Țară. Dar îndureratul său gând a fost întotdeauna îngemănat cu destinul ei” (Grigore Vieru).⁴

Textul	Comentariul

Metoda 2. Învățarea prin descoperire

Metoda se bazează pe investigarea proprie a elevului cu scopul de a dobîndi prin activitate independentă dirijată cunoștințe noi din diferite surse de informații și de a învăța abilități, deprinderi, priceperi, capacități. Investigația pune elevii în situația de-a analiza documentele, a formula concluzii despre fapte, evenimente și procese istorice necunoscute de ei. Astfel, elevii înșiși descoperă ideile principale ale lecției, cauzele unui fenomen social, economic, politic, cultural etc.

Învățarea prin descoperire se practică individual și pe grupe, cultivându-se spiritul activ, independența în gândire și acțiune, priceperea de a conlucra cu ceilalți. Indiferent de felul ei -*inductiva, deductiva si analogica* - metoda are următoarele etape:

1. selecționarea noțiunilor, faptelor, fenomenelor, proceselor istorice în concordanță cu conținutul lecției, funcție de particularitățile de vîrstă ale elevilor;
2. formularea clară, concisă a sarcinilor și a planului de învățare;
3. stabilirea timpului de efectuare a sarcinilor de rezolvat;
4. distribuirea surselor de investigație elevilor;
5. Desfășurarea activității de descoperire, profesorul indicîndu-le elevilor cum să studieze, cum să noteze etc;

⁴ www.soarele.wordpress.com Grigore Vieru: “A murit Eugen Coșeriu...”

6. confruntarea și evaluarea cunoștințelor descoperite;
7. valorificarea investigației prin integrarea informațiilor descoperite de elevi în fondul general de cunoștințe al lecției și al temei.

De exemplu: folosirea surselor istorice scrise în cadrul lecției.

Sursa 1.

„Identitatea unui popor nu se afirmă negându-i-o și suprimându-i-o. Nu se afirmă identitatea poporului „moldovenesc” din stânga Prutului separându-l de tradițiile sale autentice – reprezentate în primul rând de limba pe care o vorbește –, desprinzându-l de unitatea etnică din care face parte, tăindu-i rădăcinile istorice și altoindu-l pe alt trunchi ori în vid...”

(E. Coșeriu).⁵

Sarcina de lucru:

1. Citiți textul;
2. Explicați noțiunea de identitate națională;
3. Detemineți elementele de bază ce identifică apartenența la comunitatea națională.

Sursa 2

„Limba a culturii și limbă de stat este limba română pentru întreg spațiul carpa-to-danubiano-nistrean, adevăr care nu poate submina independența Republicii Moldova ca stat, tot așa cum nu subminează independența Australiei, a Canadei sau a Stateelor Unite ale Americii recunoașterea limbii engleze ca limbă oficială, de stat, a acestor țări, pentru că, granițele politice nu au coincis și nici nu pot coincide cu cele lingvistice.”

(E. Coșeriu).⁶

Sarcină de lucru:

1. Citiți documentul;
2. Comentați argumentat abordarea coșeriană cu privire la unitatea dialectului dacoromân;
3. Expuneți - vă opinia: aportul lui Coșeriu în afirmarea culturii românești și la cultivarea limbii române.

Metoda 3. Studiul de caz

Studiul de caz înseamnă prezentarea unui eveniment sau a unei situații semnificative pentru a fi analizate, explorate și valorificate pentru învățare. Prezentarea cazului poate fi făcută de profesor sau de elevi, se poate face verbal sau pot fi împărțite elevilor „studiile” scrise/ multiplicat. De asemenea, poate fi vizionat cazul sau ascultată relatarea, atunci când se recurge la filmarea sau la înregistrarea unui eveniment. Profesorul sau elevul desemnat explică sarcina de lucru, apoi lasă timp suficient participanților pentru a citi sau a reflecta asupra cazului, ghidează discuțiile pe baza cazului prezentat. Se poate oferi elevilor o listă de probleme pe care să le discute după prezentarea cazului sau pot fi mai multe liste cu probleme diferite pe care să le discute elevii în cadrul unor grupuri. Profesorul valorifică discuțiile elevilor din punct de vedere al învățării, sumarizează, trage concluzii, punctează anumite aspecte etc.

⁵ Coșeriu E., *Unitatea limbii și a poporului nostru*, în „Limba Română”, nr. 4-6, 2006.

⁶ www.basarabia91.net/2012/Eugen Coseriu - parte a tezaurului romanesc

Scopul studiilor de caz nu este de a „găsi vinovații pentru unele situații”, ci de a analiza, interpreta și oferi soluții sau alternative.

Sursa: Despre destinul Basarabiei și întregirea pământurilor românești:

„Destinul Basarabiei îl văd cu speranță și cu mare teamă. Distanța geografică dintre Germania și Basarabia nu înseamnă pentru mine și o distanță sufletească. Eu sunt mereu în Basarabia și între basarabeni, chiar și atunci când mă aflu în America de Sud. Trăiesc intens acest destin al Basarabiei și mă doare în mod constant. (...) Am impresia că reîntregirea ne interesează aproape numai pe noi, adică noi cei interesați, care simțim această exigență a reîntregirii, fiindcă și în România de dincoace de Prut, și în România de dincolo de Prut sunt foarte mulți pe care perspectiva reîntregirii îi lasă cu totul indiferenți. În România de dincolo de Prut (în Basarabia) sunt, cum bine știm, și foarte mulți dușmani ai reîntregirii. Deci cum putem cere occidentalilor să se intereseze de această problemă a reîntregirii dacă noi înșine, mai ales în Basarabia, ne certăm, nu avem un punct de vedere comun până și cu privire la așa-zisa „limbă moldovenească”? Atunci Occidentul se întreabă: se pare că basarabienii nu vor să se unească? Așa se văd lucrurile în Occident atunci când sunt prezentate, fiindcă, de cele mai multe ori, nu sunt prezentate în niciun fel.”⁷

Sarcini de lucru:

1. Comentați cele expuse în cazul dat.
2. Demonstrați actualitatea reflecțiilor lui Coșeriu cu privire la destinul Basarabiei.
3. Care este opinia proprie visavi de problema integrării pământurilor românești?

Metoda 4. Atelierul de scriere

Atelierul de scriere este o metodă pentru stimularea creativității și imaginației elevilor.

Avantajele sunt numeroase și vizează formarea unor competențe specifice precum: înțelegerea aprofundată a unui context istoric prin stimularea creativității și imaginației elevilor, exprimarea de opinii utilizând limbajul istoric, construirea de afirmații pe baza surselor și formularea de concluzii relative la sursele istorice, descoperirea în sursele de informare a perspectivelor multiple asupra evenimentelor și proceselor istorice, exprimarea de opinii despre personaje și evenimente istorice. Elevii își dezvoltă gândirea critică, ceea ce este important din punctul de vedere al unei societăți deschise.

În același timp, atelierul de scriere pot reprezenta nu numai un mijloc util de învățare, dar și o metodă atractivă și interesantă care poate stimula curiozitatea elevilor pentru studiul istoriei.

Sarcini de lucru:

1. Scrieți o scrisoare de respect și grațitudine pentru *Geniul neamului românesc – Eugeniu Coșeriu* în baza cunoștințelor acumulate anterior.

Metoda 5. Copacul ideilor

Copacul ideilor este un organizator grafic în care cuvântul cheie este înscris într-un dreptunghi situat la baza foii, în partea centrală. De la acest dreptunghi se ramifică spre partea superioară, asemeni crengilor unui copac, toate cunoștințele

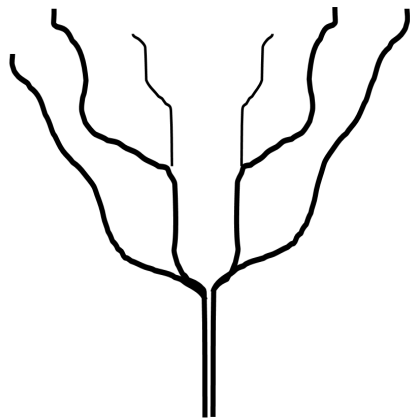
⁷ Coșeriu, E., *Destinul Basarabiei îl văd cu speranță și cu mare teamă... Trăiesc intens acest destin și mă doare în mod constant.* în „Contrafort”, Nr. 10-11, 2003, <http://www.contrafort.md>.

evocate. Copacul ideilor poate fi completat individual, în perechi, în grup sau frontal. Dacă este completat de către membrii unui grup, foaia pe care este desenat copacul trece de la un membru la altul și fiecare elev are posibilitatea să citească ce a scris colegii lui.

Tehnica este avantajoasă deoarece propune elevilor o nouă formă de organizare a cunoștințelor evocate sau a informațiilor noi. Pentru varietate, în unele lecții, copacii ideilor pot avea subiecte diferite.

Sarcini de lucru:

1. Realizați un copac al ideilor având următoarea cheie: *Eugeniu Coșeriu, lingvistul de geniu al contemporanității*.
2. Compară copacul tău cu copacul colegului de bancă.
3. Notează în chenar ce asemănări și ce deosebiri există între răspunsurile voastre.

Eugeniu Coșeriu

Consider că pentru a forma cetățeni social activi, elevii trebuie să fie încurajați să participe activ atât la orele de curs cât și la activitățile extracurriculare. În acest context, cele mai relevante modalități de formare a atitudinilor civice pot fi: revista orală, galerii foto, vizita la muzeu etc

Exemplele date se referă la o mică parte din numărul mare și divers al strategiilor didactice, care ne ajută la formarea convingerilor, cultivarea sentimentelor, dezvoltarea competențelor pe care orice tânăr trebuie să le aibă ca bun patriot și bun cetățean.

Studierea unor personalități marcante ale istoriei neamului cum este lingvistul Eugen Coșeriu ne permite să conștientizăm rolul deosebit al acestor Oameni Mari în societatea românească care au devenit adevărate valori și simboluri naționale. În acest context, istoricul Alexandru Lapedatu afirmă: „Evident, efigiile în bronz nemuritor ale înaintașilor ce au binemeritat de la neam sau de la patrie, au un sens moral și un rost educativ. Sunt mai întâi un simbol al admirației și recunoștinței noastre pentru faptele și virtuțile ori pentru caracterul, moral și național al vieții celor pe care îi reprezintă. Sunt apoi, memento pururea viu și grăitor pentru urmași, să fie și ei asemenea celor pe care aceste efigii îi personifică încă printre noi”.

Studierea acestor personalități ne permite, în convingerea lui Thomas Carlyle, să distingem modul de acțiune a celor care au influențat istoria universală prin faptele lor: „Ce încântător e, într-adevăr, să ne cunoaștem semenii: să vedem prin ei, să le înțelegem mișcările și gândurile, să descifrăm toate tainele inimii lor, ba chiar

mai mult decât atât, nu numai să-i patrundem cu privirea în interior dar și invers, să privim lumea din interiorul lor”⁸

Bibliografie:

1. Albușescu I.; Albușescu, M., *Predarea și învățarea disciplinelor socio-umane*, Editura Polirom, Iași, 2000.
2. Borcilă, M., *Opera lui Coșeriu a învins deja veacurile*, în “Contrafort” Nr. 10-11, 2003, <http://www.contrafort.md>.
3. Carlyle T., *Cultul eroilor*, Iași, Ed. Institutul European, 1998, p. 17-18
4. Cerbușcă P., Dobzeu M. *Istorie. Ghid de implementare a curriculumului modernizat pentru treapta liceală*, Ed. Cartier, Chișinău 2010.
5. Coșeriu E., *Unitatea limbii și a poporului nostru*, în “Limba Română”, nr. 4-6, 2006.
6. Coșeriu, E., *Destinul Basarabiei îl văd cu speranță și cu mare teamă... Trăiesc intens acest destin și mă doare în mod constant*, în “Contrafort”, Nr. 10-11, 2003, <http://www.contrafort.md>.
7. *Istoria. Curriculum școlar*, Ed. Știința, Chișinău.
8. Robu, A., *Colocviul Internațional aniversar „Eugeniu Coșeriu – 90 de ani de la naștere” (Iași – Bălți)*, în “Limba Română”, nr. 9-10, 2011.
9. www.basarabiag1.net/2012/Eugen_Coseriu - parte a tezaurului românesc.
10. www.soarele.wordpress.com, Grigore Vieru: “A murit Eugen Coșeriu...”

⁸ Carlyle T., *Cultul eroilor*, Iași, “Institutul European”, 1998, p. 17-18.

MODALITĂȚI DE VALORIZARE A TEORIEI INTELIGENȚELOR MULTIPLE LA ORA DE ISTORIE¹

Viorica BUJOR
Svetlana VASILACHI

Abstract. Requirements of the contemporary world invite for a reevaluation of the place of education in the context of creating values that will perpetuate in time without losing their authenticity. On the one hand, it is becoming increasingly important to provide individual with real tools to understand her/himself and on the other hand these tools must ensure her/his integration into a complex world. In this context, Howard Gardner's theory of multiple intelligences, considered the deepest penetration in education from Piaget onwards, turns into a lifeline for teachers because intelligences are multidimensional and represent sets of abilities, talents, mental skills handled by any typical developed person. This study presents the application of oral history theory in the context of lessons of History by using active-participatory methods, modelling, and project with a special emphasis on utilizing the spatial- visual and verbal-linguistic intelligences.

Cuvinte-cheie: istorie locală, competențe, teoria inteligențelor multiple, modelarea, proiectului, activitate practică, cooperare, comunicare, autoevaluare

Keywords: local history, skills, multiple intelligences theory, modelling, project, practical activity, cooperation, communication, self evaluation

Mulți copii se chinuie în școli, pentru că felul în care li se predă... este incompatibil cu felul în care învață.
(Peter Senge)

Exigențele lumii contemporane invită la o revalorizare a locului educației în contextul necesității creării unor valori ce vor perpetua în timp, fără a-și pierde autenticitatea. Pe de o parte, este din ce în ce mai acută nevoia de a oferi individului instrumente reale de a se înțelege pe sine și pe de altă parte, acestea trebuie să-i asigure o integrare într-o lume complexă, care-l înconjoară. În acest context teoria lui Howard Gardner despre inteligențele multiple, considerată cea mai profundă pătrundere în domeniul educației, de la Piaget încoace, se transformă într-un colac de salvare pentru cadrele didactice, fiindcă inteligențele sunt multidimensionale și reprezintă seturi de abilități, talente, deprinderi mintale, pe care le posedă, în anumite grade, orice om tipic dezvoltat.

Și fiindcă trecutul a fost demn și plin de sacrificii, noi, dascălii, avem datoria să deschidem porțile sufletelor elevilor care ne-au fost dați în grijă, pentru a-i înfrupta și pe ei din "nectarul nesecat al gloriei civilizațiilor umane", valorizând aceste inteli-

¹ Comunicare prezentată la conferința științifică *Orașul Bălți și regiunile învecinate în retrospectiva istoriei*, în cadrul atelierului *Valorificări didactice ale surselor de istorie locală* (14 noiembrie 2012, Universitatea de Stat „Alecu Russo”, or. Bălți).

gențe și formînd competențe care vor asigura discipolilor noștri soluționarea celor două dileme menționate anterior.

Lección capătă un farmec deosebit dacă integrăm reușit și elementele istoriei locale, pentru că acestea aduc mărturie, sugerează idei și îi ajută pe elevi să trăiască la maxim intensitatea acestui contact direct cu trecutul. Materialul de istorie locală poate fi utilizat în funcție de domeniul studiat, de scopul lecției, particularitățile de vîrstă și nivelul intelectual.

Ne propunem să prezentăm doar unele modalități de aplicare a teoriei date la lecțiile de istorie locală, utilizînd metodele activ-participative, ca: modelarea și proiectul, accent punîndu-se pe valorificarea inteligențelor: spațial-vizuală și verbal-auditivă. De fapt, acestea fiind inteligențele care contribuie esențial la formarea competențelor specifice disciplinei: cunoașterea și interpretarea surselor istorice, înțelegerea și reprezentarea timpului și a spațiului istoric, înțelegerea și utilizarea adecvată a limbajului de specialitate.

Astfel, metoda modelării prin similaritate utilizată la treapta liceală - clasa X-a în contextul studierii istoriei locale: „Modul de viață în tîrgul Bălți, epoca medievală” și metoda proiectului aplicată în clasa a XI-a, cu generecul „Monumente de valoare națională, originare din epoca modernă din municipiul Bălți” s-au axat pe valorificarea inteligențelor multiple, contribuind la formarea competențelor vizate.

Modelarea ca metodă didactică modernă, este organizarea și programarea proceselor de învățare, care se fac pe baza unui anumit model. Este acea metoda de învățămînt, care constă în folosirea modelelor didactice, pentru ca elevii, sub conducerea cadrului didactic, să sesizeze, să descopere anumite proprietăți, informații și relații despre obiectele, fenomenele, procesele din natură, societate, pe care aceste modele le reproduc.

Privită din punct de vedere a modului de reproducere a originalului, modelarea poate fi de două feluri: modelare prin similaritate și modelare prin analogie.

A) Modelarea prin similaritate constă în reproducerea originalului la scară redusă. Din această categorie fac parte machetele diferitelor cetăți, fortificații, așezări din diferite epoci, prototipuri, mulaje, hărți în relief.

Modelele construite de către elevi din plastilină, lut, nisip au o deosebită eficiență. Hărțile mute pot fi folosite prin realizarea unor modele miniaturale pentru diverse monumente de cultură și artă - cetăți, mănăstiri, obiective industriale, case memoriale - care să fie confecționate și plasate de elevi la locurile convenite. Modelul unui fapt istoric trebuie să fie analog cu realitatea și nu o copie a acesteia. În același timp, un model istoric trebuie să reproducă faptul, fenomenul în linii simplificate și caracteristice, așa cum este stilizarea în artă.

B) Modelarea prin analogie, spre deosebire de modelarea prin similaritate se bazează pe asemănarea dintre model și original. Dacă la modelul prin similaritate este caracteristică identitatea cu originalul, la modelul prin analogie este caracteristică corespondența între elementele esențiale, adică izomorfismul. Desfășurându-se în timp și în spațiu, faptele istorice au un caracter de unicat, multe dintre ele neputînd fi studiate în original.

Modelele îndeplinesc funcții demonstrative, dar și importante funcții cognitive, euristice (explorativ-explicative), deoarece îi invită pe elevi la un efort de gîndire, de investigare teoretică, ceea ce duce la redescoperirea unor noi adevăruri. De asemenea, stimulează spiritul de experimentare în plan mintal, cultivă raționamentul prin

analogie, dezvoltă capacitatea de a formula ipoteze și alternative, de a alege soluțiile optime din mai multe variante.

În predarea/învățarea istoriei locale se folosesc mai multe categorii de modele:

- Obiectuale (obiectele însele, ex.: schelete de oameni și animale, plante din trecut, unelte, arme) ce prezintă un grad înalt de fidelitate față de obiectul sau faptul istoric real.
- Iconice (mulaje, machete, scheme, grafice), care „seamănă” structural sau funcțional cu fenomenele de referință.
- Simbolice (formalism matematice, scheme cinematice), bazate pe simboluri convenționale care, structural, nu mai oglindesc o realitate, ci trimit la acea realitate.

Metoda modelării prezintă și unele limite:

Dat fiind caracterul de aproximație al modelului, folosirea sa incorectă poate prezenta riscul unor simplificări care pot duce la înțelegerea incompletă, eronată a obiectelor luate în studiu. Pentru a preveni asemenea situații, se impune ca în folosirea modelării să se creeze posibilitatea de trecere de la obiecte reale la modele din ce în ce mai abstracte, dar și invers: de la modele, la perceperea faptului real, pentru obținerea unor cunoștințe precise, profunde.

Aplicarea practică:

Metoda modelării utilizată la treapta liceală - clasa a X-a, la tema: „Modul de viață în târgul Bălți”, epoca medievală”, încearcă să deschidă calea cunoașterii istoriei locale, fiind valorificate inteligențele: spațial-vizuală, verbal-lingvistică și interpersonală. Este metoda care cumulează cunoștințele +capacitățile +comportamentele, exteriorizându-le prin modelul gospodăriei medievale și manifestări de implicare în viața școlară și în viața cotidiană.

„Puneți copiii în fața monumentelor în care este încorporată istoria ... și în felul acesta istoria poporului nostru nu va mai fi o materie de învățat pe de rost astăzi și de uitat mâine, ci un element de putere și de inițiativă în sufletul fiecăruia dintre noi”, spunea N. Iorga.

Dar noi, cadrele didactice, venim cu o completare: puneți copiii singuri să contribuie la păstrarea monumentelor, astfel viitorul este asigurat. Și din aceste considerente realizările elevilor în cadrul metodei modelării și cea a proiectului, le-au creat posibilități nu doar de cunoaștere a modului de viață a localității natale, dar și posibilități de valorificare a inteligenței interpersonală de: cooperare în grup în timpul realizării machetului, predare reciprocă, brainstormingul în grup, întâlniri și consultări în contextul învățării istoriei locale, precum și implicarea în viața comunității, printre care:

- Încadrarea în Proiectul: “Istoria locală pentru cei mici” (ore demonstrative organizate de elevii cl. X-a, pentru elevii cl. IV, VI și elevii de la Casa de copii “Drumul spre casă”

Proiectul este o metodă alternativă de evaluare ce se desfășoară pe o perioadă stabilită de timp și finalizează cu elaborarea unui produs individual sau de grup. Reieșind din specificul aplicării metodei, ea presupune parcurgerea unor etape obligatorii:

I. Pregătirea elevilor pentru o activitate de proiect prin lecții, demonstrații, activități practice, lecturi.

II. Proiectarea activității, etapă în care se determină tematica și obiectivele activității; se formează grupul de lucru; se elaborează planul de lucru fiind recomandate sursele de informare; se elaborează criteriile de evaluare și se stabilesc termenii.

III. Desfășurarea activității în afara clasei presupune colectarea materialelor; întocmirea schițelor de lucru; elaborarea proiectului (în clasă sau în afara clasei în dependență de vârsta și de pregătirea membrilor grupului).

IV. Prezentarea proiectului, e o activitate care se desfășoară în clasă prin expoziții de desene, machete, joc de rol, prezentări libere, interviuri, proiectii, scheme, frize cronologice, etc.

V. Evaluarea se realizează prin instrumente de autoevaluare și interevaluare pentru a evidenția semnificația celor realizate

Subiectul investigat urmărește realizarea unei cercetări cu elemente de istorie orală despre monumentele de valoare națională din localitatea noastră, care-și au originea în epoca modernă, prin investigarea surselor muzeografice și susținerea unui set de interviuri cu posesorii actuali ai acestor edificii, având ca finalitate realizarea unei lucrări care să reflecte istoria comunității locale la hotarul sec. XIX-XX, prin prisma spiritualității creștine. În cadrul activității elevii au valorizat monumentele: Catedrala Sf. Nicolae, Biserica Sf. Grigore Iluministul, Vila Urbană, Casa Haji Macarov, Biserica Sf. Apostoli Petru și Pavel, etc.

Rezultatele obținute au fost pe măsura așteptărilor: *am realizat interviuri cu actualii posesori direcți ai acestor edificii și cu reprezentanții administrației publice locale, descoperind că interviul poate fi un mijloc de învățare a istoriei; *am creat afișe, pliante și un articol de ziar pentru popularizarea edificiilor; *a fost organizat un concurs-foto „Perlele Bălțului modern”; *am descoperit că aceste monumente de valoare națională aflate sub ocrotirea statului sînt în mare parte lăcașuri sfinte; *a fost redactată o lucrare despre istoria instituțiilor creștin-ortodoxe de la hotarul sec. XIX-XX din localitatea Bălți, care a ocupat loc premiant în cadrul conferinței municipale „Spre viitor pășim cu siguranță”; *am învățat că localitatea noastră are o bogată istorie spirituală care a influențat evoluția ei în timp și implicit a noastră astăzi; *am conștientizat și apreciat nestrămutatul crez ortodox că „creștinismul stăpînește sensul vieții”.

Cercetarea a impus o muncă intelectuală asiduă, o meticulozitate deosebită, un interes veritabil, dar și un car de emoții pozitive. Faptul că istoria este atât de recentă a trezit interesul copiilor, mai ales că a fost vorba despre locuri, edificii, oameni, evenimente de care au auzit deja.

Metoda respectivă conturează anumite avantaje: oferă o învățare pentru libertate și nu pentru impunere; orientează spre autoorganizare și autoevaluare; responsabilizează membrii grupului, aportul fiecăruia devenind garantul succesului; stabilește relații de cooperare profesor-elev, elev-elev; valorifică experiența elevilor; implică colaborarea cu agenții educaționali din comunitate (Muzeul local de istorie și etnografie, bisericile municipale, administrația publică locală). În paralel însă ea implică și anumite limite: necesită mult timp; implică cheltuieli suplimentare; poate presupune lipsa unei discipline de lucru, manifestată prin încălcarea regulilor de conlucrare; poate provoca un caracter spontan acțiunilor întreprinse, incluzînd și riscul nerealizării obiectivelor.

Aplicarea practică a metodei proiectului la treapta liceală, cl. a XI-a, în cadrul modului „Civilizație și cultură în epoca modernă”, la tema cu același subiect ca

titlul proiectului a presupus o continuitate a lecțiilor de istorie locală, desfășurate în clasele liceale.

Activitatea a accentuat valorificarea inteligențelor verbal-lingvistică, interpersonală și spațial-vizuală, în esență acestea fiind inteligențele care contribuie la formarea competențelor specifice disciplinei.

Aplicarea acestor metode constituie etapa de reflecție a unui proces de realizare a sensului de lungă durată. Cercetînd sursele, elevii pot înțelege că nu există o singură interpretare, ci perspective multiple asupra evenimentelor și fenomenelor istorice, își pot organiza un discurs sau elabora un machet, mulaj de exteriorizare a cunoștințelor, iar sub ghidarea cadrelor didactice, aplicînd în practică competențe integratoare, se implică în diverse acțiuni comunitare: organizarea unor expoziții de creații ale elevilor despre trecutul istoric, tradițiile și obiceiurile oamenilor din localitate, excursii prin locurile istorice și la edificiile din localitate, implementarea miniproiectelor, concursuri de esece, fotografii și desene cu genericul: „Localitatea mea”, colaborarea cu ziarele și revistele școlare, îngrijirea monumentelor și mormintelor etc.

Concluzia este că valorificarea înțelegerilor multiple, cu care este înzestrat copilul de la naștere, este direct proporțională cu alegerea reușită a metodelor, iar drept finalitate dezvoltă competențele specifice și cele generale, care permit la rîndul său formarea unor cetățeni activi ai unei societăți de succes. Toate acestea confirmă în practică cuvintele lui Dave Meie: „Învățarea este procesul prin care transformăm experiența în cunoaștere, cunoașterea în înțelegere, înțelegerea în înțelepciune și înțelepciunea în acțiune”.

ÎNSEMNĂRI DESPRE CIRCULAȚIA CĂRȚII ROMÂNEȘTI VECHI ÎN MOLDOVA¹

Otilia URS

Abstract. The present study tells about the notes belonging to the Old Romanian Book Fund of the Library of the Romanian Academy in Cluj-Napoca. These notes certify the circulation of the Old Romanian Printed Works in Moldova.

There have also been highlighted the conclusions related to: the categories of owners, the successive properties, the selling price of the books, the events in the owners' lives or the events of the communities in which they lived etc. Thus, the content of the records brought forward some authentic pieces of information, truly important contributions to the restoration of a perspective upon the society in a given time and place.

Cuvinte-cheie: Carte românească, circulație, însemnări vechi, Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca, Moldova

Keywords: Romanian book, circulation, old notes, Romanian Academy Library of Cluj-Napoca, Moldova

Circulația cărților românești vechi este, în esență, un fenomen cultural. Analiza acestuia relevă aspecte tangențiale care demonstrează faptul că circulația de carte este o acțiune mult mai complexă cu reflexe asupra proprietăților succesive, a prețului de vânzare, a zonelor de circulație, implicând, prin urmare, factori politici, sociali, culturali și economici.

În cuprinsul studiului de față sunt prezentate însemnările din fondul de carte românească veche al Bibliotecii Academiei Române din Cluj-Napoca care atestă circulația tipăriturilor românești vechi în Moldova. Numărul însemnărilor care fac referire la prezența în Moldova a vechilor noastre tipărituri este, raportat la volumul mare de însemnări din fondul menționat, modest, dar suficient pentru a releva informații prețioase despre circulația produselor tipografice în spațiul avut în vedere².

Criteriul după care însemnările au fost selectate și atribuite spațiului moldovelesc a fost în primul rând cel geografic la care s-a adăugat și cel lingvistic, iar însemnările identificate se află în cărțile tipărite între secolele XVI-XIX, atât cu conținut religios, cât și laic.

Deși scopul principal urmărit în studiul de față a fost acela de a identifica însemnările referitoare la circulația cărților românești vechi în spațiul menționat, din conținutul însemnărilor se pot desprinde concluzii referitoare la categoriile de proprietari, la proprietățile succesive, la prețul de vânzare al cărților, la evenimente din

¹ Acest studiu este finanțat din grantul Consiliului Național al Cercetării Științifice, CNCS-UEFISCDI, cod proiect: PN-II-ID-PCE-2011-3-0314./This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research, CNCS-UEFISCDI, project number PN-II-ID-PCE-2011-3-0314.

² Vezi însemnările din întregul fond al cărții românești vechi din Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca la Otilia Urs, *Catalogul cărții românești vechi din Biblioteca Academiei Române Filiala Cluj-Napoca*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2011.

viața proprietarilor sau a comunităților în care ei trăiau etc. Conținutul însemnărilor redând, așadar, informații autentice care contribuie la reconstituirea imaginii de ansamblu a unei societăți dintr-un anumit timp și spațiu.

Însemnările care atestă prezența unei tipărituri românești vechi într-o anumită localitate implică de cele mai multe ori referiri despre proprietarii unici sau proprietățile colective, precum și despre prețul de vânzare. În aceasta categorie se încadrează următoarele însemnări: *Lupeank VII. Suceava. (Liturgier slavon, Brașov, 1588, cota CRV 142); Rimbuș Mihai, stud. cl. VII gimn. 15 sv./i în Cernăuți. (Liturgier slavon, Brașov, 1588, cota CRV 142); Și aceasta carte este a dumnisale, <a> lui Ioniță pisar, i-au dăruit-o preutului Alexandru de la beserică banului din Eși în anul care s-au pus mai sus, leat 7233, avgust, 15, fiindu la hramul svințiri sale, Adormirii Maicăi Preciste. (Pravile împărătești, Iași, 1646, cota CRV 55); Această carte, Pravilă de giudețe, am cumpărat-o de la Ioniță pisar în târgu în Cernăuți <cu> doi lei giomătate i s-au dat în zilele luminatului domnu Io Gligorie Ghica Voevod. Cine ar fura-o sau ar lua-o, fără voe me, să fie certat de Domnul Dumnezeu și or le ce giudeț ar mearge să părăscă pe cineva sau pe dănsul să-l părăscă vreun, tot rușinat și certat de la tot giudețul să iasă și de la giudețul lui Hristos rușinat să iasă. V leat 7236, octombrie, 1. (Pravile împărătești, Iași, 1646, cota CRV 55); Acest Apostol l-am vândut [...] Pop Radului în Hărtești [...] 1765 [?]. (Apostol, București, 1774, cota CRV 1012); Aceasta Psalti<re> estă a lui Sandu, popa, aici [...] Silha anu [...] 1784 [?]. (Psaltire, Blaj, 1780, cota CRV 582); Nistor Turcu, învățăcel în Silha, în 13 iunie 1859⁴. (Psaltire, Blaj, 1780, cota CRV 582); Această carte este a me, a preutului Necolai din târgul Eșul, săn preutului Ioan Blănariul ce-au fost la Curălari, să să știe. Ierei Necolai. 1776, noem., 14, luni au ars târgul de sus și sfântu Thiodor. (Ceaslov, Rădăuți, 1745, cota CRV 1076); Această carte este a me, a preutului Necolai, săn preutului Ioan Blănariul ce-au fost la bisărica Curălariului și pentru ca să să știe am scris cu mâna me. Ierei Necolai. 1789, 1789, mai, 29. (Ceaslov, Rădăuți, 1745, cota CRV 1076); Această carte me-au dăruit-o mie cumnata Ileana, preuteasa, și spre știință am scris. 1815, mai, 20. Ierei George ot sfânt Necolai [...] din Iași. (Atanasie cel Mare, Synopsis, Râmnic, 1783, cota CRV 1117); Această sfântă Leturghie am vândut-o eu, Costandin Postăvar ot Focșani, părintelui Pais<i>e, irmonah și nacialnic de la sfântul schit Sahastru, și au dat pe dânsa șapte lei și un [...]. 1794, av<gust> [...]. Și [...] sfântului schit Sahastru spre a sa pomenire și cine o va înstreina să fie blestemat de sfinții părinți. (Liturgii, Râmnic, 1787, cota CRV 1129); Această P<sal>tiri este cumpărată di la Consta<n>tin a preutului Simion din Răpcioni și di-acum esti a me, Iuliu Ioan Gioriu. (Psaltire, Movilău, 1796, cota CRV 761); Această Psaltire este a mea, Ignatie Moian, capatată de la Mănăstirea Neamți din Romania, Moldova; (Psaltire, Movilău, 1796, cota CRV 761); Această sfântă și dumnezeiască carte, ce să numeaște Psaltire, este a părintelui Ion ot Șărbăești <din> ținutul Neamțului. (Psaltire, Movilău, 1796, cota CRV 761); Preutul Simion ot Crăcăoni. (Psaltire, Movilău, 1796, cota CRV 761); Această sfântă [...] ținutu Pu<t>ni ocolului [...]. (Psaltire, Iași, 1802, cota CRV 634); Această carte este a lui Dumitru Criștu din Săliște. O cumpărat din Iaș<i> cu cinci lei, 5. 1819; (Neofit, Înfruntarea jidovilor, Iași, 1803, cota CRV 544); Acest Theologhicon iaste al sfinții sale, <a> iconomului Pavel Dunceac, bucovineanul din [...] Zănțățăști, ținutul Doroheiului. 1855, februar, 15 (I. Damaschin, Descoperire cu de-amăruntul a pravoslavni-*

cei credințe, Iași, 1806, cota 1164); Acest Moliebnic esti a sc<hi>t<ului> sfântului Spiridon di<n> leși. (Carte de rugăciuni în timp de război, Iași, 1809, cota CRV 1175); Acest Khiriadromion al Apostolului iaste al sfintei monastirii Pobrota la carea să prăznuiască hramul sfântului arhierarh Nicolai, cumpărat de răposatul arhimandritul Chirill Pobrateanul spre pomenirea sa și, pentru ca să nu să înstreineaze dintre cealelalte cărți ale m<ă>n<ăstirii>, nefiind scrisă mai înainte de răposatul, drept aceeaia am scris, am iscălit și am pus și a mea pecete, ca nestrămutată în veci la această mănăstire să fie spre sufletescul folos a părinților celor ce petrec aicea și a urmașilor lor. 1825, martie, în 17. Sofronie Pravilă, arhimandrit și igumen sfintei mănăstiri Probota. (Chiriadromion, Mănăstirea Neamț, 1811, cota CRV 1179); Cantareț Zaharie. Fast. la biserica Duminica Mare din Botoșani, anul 1921, martie, 1. (Molitvenic, Brașov, 1811, cota CRV 1309); Acest Moliftenic este dat <de> preutul Andrei Moiosiu domnului cantareț Constantin Zaharie din Botoșani în anul 1946. (Molitvenic, Brașov, 1811, cota CRV 1309); Această s<sfântă> carte s-au dăruit s<finte> biserici din Ragla de noi, ieromonahi Iulian și Chelsie din s<fânta> mănăstire Slatina, spre pomenirea noastră și a tot neamul nostru. 1864. (Viețile sfinților pe luna iunie, Mănăstirea Neamț, 1813, cota CRV 1192); Această sfântă și dumnezeiască levanghelie cumpărat-o-am eu, dascalu Țeca, diacon George Onici, sin de la Manafi, fiind rob în răzmiriță Neamțului. (Evanghelie, Snagov, 1697, cota CRV 1037); Acistu sfântu Apostol l-am cumpărat eu, Ileana, fiica răposat<ului> ispravnic Postolache [...] și l-am dat la sfânta mănăstiri Cetatea mică, hram Sfânta Troiță, să fie spre vecinica pomeniri. 1816, februarie, 9. Acesta sfântu Apostol este dat sfântului schit Cetatea. (Apostol, Blaj, 1814, cota CRV 1193); Acest Apostol esti a monastirii Cetatea mică [...] eparhiia Huși [...] 1849, genari, 2. (Apostol, Blaj, 1814, cota CRV 1193); Proprietar al acestui „Apostol” [...] Econloustuoisiu, 1 aprilie 1918, duminica IV [...] post. Onești-Bacău. (Apostol, Blaj, 1814, cota CRV 1193); Această carte este a me, dăruită de dohovnicul meu, părinte Geronti, ieromonah din sfântă mănăstire Neamțului. Deci cel ce o va fura sau o va înstreina să nu-l erte D<u>mnezău de păcatul său și pentru mai bună întăritură am încredințat-o cu a me iscălitură. Dumitrache Costinescu. (Dimitrie Cantemir, Scrisoarea Moldovei, Mănăstirea Neamț, 1825, cota CRV 1245); Această carte este a celui mai jos iscălit și o [...] dat zăstri fiicei meli Mariei [...] o [...] căsătorit la anul 1828, fev., 5 după legiuitul soțu Iancu Zota Nectarii [...]. (Biblia, Blaj, 1795, cota CRV 1); Această Biblia a d<umi>s<ale> c<u>c<oana> Marii, fiica părintelui Nictari, o am cumpărat eu jos iscălitu Teodor Dobria di la numita c<u>c<oana>nă la nevoia ci au avut când să giudeca cu soțul ei Iancu Zota pin<tru> dispăr<ț>ări la anul 1838 cu prețu-i 7 pol<i> [...] prin d. chir Tudorachi B[...]jeal ginerli lui Ștefan Anton Ciiciuc [?] și Ștefan Iute cari ședi în Podeni la mahalao di la Tist [?] [... octombrie ?] 1838. (Biblia, Blaj, 1795, cota CRV 1); Această Cazanie o amu cumpă<rat> eu popa Iosifu de la protopop Ioanu de la Văleni în t<a>l<eri> 12 p<o>l<i>, bani 15 și dintr-aceștie bani au dat boeriu t<a>l<eri> 1 și Zamfirache t<a>l<eri> 1 și logofătul Petrache t<a>l<eri> 1 și banii ceialați i-am dat eu, popa Iosif Smihști [?] și care preoți or spune pe dânsa să mă pomenească tote numele acelea. (Cazanii, Râmnic, 1792, cota CRV 1002); Din biblioteca mea, Gr. V. Cai[...]enu, procuror general pe lângă Curtea de Apel din Galați. 18/30 iun. 1898. (Donici Andronachi, Adunare cuprinzătoare în scurt din cărțile împărăteștilor pravile, Iași, 1814, cota CRV 1195); Și aceasta cu altele iaste a me, N. [...] ngelo[...]. 1835, Vestire, Iași. (Psaltire, Iași, 1817, cota CRV 1209); Această carte, ce să numești Psaltirăiie, este cumpărată de mini, mai gios iscălitul, în 3600 bani cum-

³ Considerăm că e vorba de schitul Sihla.

⁴ Idem.

părătura și 1800 legătura în zilele preînălțatului Domn Scart Alexandru Calimah V<oie>vod la anii de la mânăuirea lumii 1818, iulie, 5. George [...] în Botoșani. (Psaltire, Neamț, 1817, cota CRV 1210); Donație făcută Academiei Române de Const. Gh. Cucu, publicist din Botoșani. Const. Gh. Cucu. Botoșani, 4/4 1927. (Psaltire, Neamț, 1817, cota CRV 1210); Spre amintire din partea lui Ionică, Galați-pt. p. c. preot Irimia-București, mare amator de antichități bisericești!. Pt. Irimiea, Galați, 1 iunie [...]. (Liturghii, Iași, 1759, cota CRV 1333). La aceste însemnări adăugăm că pe fila liminară 2r și pe fila 1r a Molitvenicului tipărit la București, în 1819, cota CRV 1014, se află ștampila „REGATUL ROMÂN. PAROHIA BISERICII SF. GHEORGHE BRAILA”.

După cum se poate observa, unele însemnări de proprietate erau însoțite de cunoscutele blesteme de proprietate care aveau rolul de a proteja cartea împotriva furtului. Alături de proprietatea dobândită prin cumpărare se întâlnesc și donații sau moșteniri, iar în unele cazuri se vorbește și de rolul cultural, educativ și spiritual al cărților în viața proprietarilor și a comunităților în care acestea ajungeau.

Evenimentele istorice, culturale, administrative, juridice, fenomenele meteorologice extreme petrecute în Moldova și consemnate în cuprinsul însemnărilor demonstrează că tipăriturile care conțin astfel de însemnări au circulat, de asemenea, în spațiul moldovenesc. Au fost identificate cu acest conținut însemnările: *A III<-a> domnie a lui Ioanu Duca a fostu de la 1679 până in diua de Craciunu 1683, candu l-au prinsu polonii.* (Liturghie, Iași, 1679, cota CRV 344); *Să să știe de când s-au dus muscalii din Moldova la leat 7283.* (Alfavită sufletească, Iași, 1785, cota CRV 1123); 7278, săpt. 21 au intrat muscalii în Iași. (Ceaslov, Rădăuți, 1745, cota CRV 1076); *Di cându s-au luat moșiile și averi<le> sfântului schit Dălhăuțu în zilele Mărie<i> Sale Alecsandru Ioan Cuza [...]* întâi domnia pe amândoă țările, Valahiia și Moldoviia, în zili<le> starițului Dionisie. 1864, martie, 29. (Teofilact, Tâlcuirea celor patru evanghelii, Iași, 1805, cota CRV 1160); *De la logofeția mare al Țării de Sus. Această Pravilă a pământului s-au dat a fi stătătoare la depertamentu agiiști ca să urmeze judecățile dupe dănsa, precum de Măriia Sa, prea înălțatul nostru Domn, s-au poruncit și spre a fi știut să nu să înstreineze de către nimeni o adeverim cu iscălitura. [...], 1818, avgu<st>, 12.* (Legiuirea lui Caragea, Viena, 1818, cota CRV 1222); *<În> anul 1844 au picat Paștili în luna lui martie, în 26 de zile. Au slujit părinteli starițu Vinidict în sobor, sfinția sa și alți patru preoți: pă Nechifor iconomu, și pă Ipolit, și pă Erinarh, și eu mult păcătosul, pr. s. r. ț. Sofronie, însă fără diiaconi, fiindcă pă diaconu Gavriil au fost cerut de ispravnic de au slujit la Foçșani, iar pă diiaconu Ermocie [?] s-au bolnăvit de-n sămbăta patimilor, încă în Leturghie fiind. În noaptea acestor sfinte Paști au dat o furtună cu zăpadă, cât puteai să umbli cu saniia. Am scris aici spre a ști și alții ce vor fi în urmă noastră ca să ne pomenească. Această sfântă carte este a sfintei mânăstiri sfinti Bonțeștilor ce iaste închinată sfintii episcopii. Și am scris eu, Dumitrașco, sin popii, <a> lui Nechifor, ispravnicul Bonțeștilor. [...]. Leat 7263.* (Pentiscostar, Buzău, 1701, cota CRV 1055); *La 1812, octomv<rie>, 31 au căzut omăt cu vânt tare în vinire [?] Mării Sale Scarlat Alexandru Calemah Voevod.* (Gh. Șincai, Povățuire către economia de câmp, Buda, 1806, cota CRV 1166); *Minarului Chirilă Cucu din schitulu Pruteștii, monahu Nifionu Popescu, cari au disparutu din manastirea Bisericanii.* (Ioan Gură de Aur, Cuvinte, București, 1827, cota 1256); *N. 10. 1877, martie, 23. Copie de pe adresa protoeriei. Spre aducerea in îndeplinire <a> ordinului onorabilului protoerei <al> jud. Iass[...]. [...]* cu 366. Subsemnatul cu onóre va face cunoscutu onor<aților> părinți ca sarbatoarea Bunei Vestiri a Maicei Domnului nostru Isusu Hristosu, întâmplându-se

în anul acesta în sfanta și marea vineri a sfintelor patimi a D-lui nostru Isusu Hristosu, slujba acestei serbatori se se cante în duminica Paștilor împreună cu slujba sf. Învierii, începându-se cu vecernia de sâmbătă, comformu tipicului din Minii pe luna martie și din Triodu, fila 326, candu serbatoarea Bunei Vestiri cade chiaru în ziua lumenată de a Învierii. (Ioan Gură de Aur, Cuvinte, București, 1827, cota 1256); *Aflarea celericului Dimitrie Dulipavici, fugitu din Basarabia de la biserica Tataru Capeiacu.* (Ioan Gură de Aur, Cuvinte, București, 1827, cota 1256).

Însemnările despre evenimentele petrecute în viața personală și în viața de familie se constituie, din dorința de a păstra în memoria personală sau a familiei date și fapte importante, în adevărate jurnale. Menționarea localităților, a numelor persoanelor implicate, dar și precizarea domnitorilor în timpul cărora s-au petrecut evenimentele respective arată că tipăriturile pe care s-au însemnat acestea au circulat în Moldova. Evenimente de acest fel sunt consemnate în însemnările: *Întru această zi m-am căsătorit eu și am luat pe Tasiia în târgul Chișinău [...]* la v<lea>t 1768, gen., 30. (Ceaslov, Rădăuți, 1745, cota CRV 1076); *Întru această <s>fântă zi m-am diiaconit în târgul Chiș<in>ău la [...]* <lea>t 1768 de preosfinție sa Enochentie, epis<copul> Hușului. (Ceaslov, Rădăuți, 1745, cota CRV 1076); *Întru această sfântă zi m-am preuțit eu în târgu în Soroca de preaosfinție ep<i>s<copul> Enochentie. 1768.* (Ceaslov, Rădăuți, 1745, cota CRV 1076); *În domniia al doile a Mării Sale Grigorie Ghica în Moldova m-am căsătorit și am luat soțu pe An[...]* în anul leat 1777, fev<ruarie>, 22 și la anul leat 1783, apr<ilie>, 5 au răposat rămânindu-mi doi copii [...]. La anul leat 1784, genu<arie>, 2, m-am căsătorit de al doilie du[...] să vor [...]

răposatului logofăt [...]. (Calendar, Iași, 1785, cota CRV 1124); *Întăiu domnie Mării Sale Alexandru Mavrecordat vo<ie>v<od> s-au săvârșit soțul meu Ancuța. Duminică fiind grav [...]* cu oștile rusăști în Moldova s-au născut fiica noastră Zoița. (Calendar, Iași, 1785, cota CRV 1124); *La anul 1815, octomvrie, 22 s-au născut fiica noastră, care botezându-să la 1 zile noemv<rie> s-au numit Mariia, fiindu-i naș preaosfințitul mitropolit Veniamin Costachi ce-i zic și Nețel.* (Viețile sfinților pe luna octombrie, Mânăstirea Neamț, 1809, cota CRV 1174); *<În> 1844 am făcut pe [...]* și l-am botezul de d[...] 24 [?] Iancu ca[...] la Cucuteni la april, 27. (Psaltire, Sibiu, 1811, cota CRV 616); *<În> 1845, martie, 12 am făcut pe Leon la Dorohoi și s-au botezat de d[...]* la 25 [...]. (Psaltire, Sibiu, 1811, cota CRV 616); *<În> 1846, febr. [...]* am făcut pe Elenca la Cucuteni și s-au botezat de d[...] K. K. Zoița Potloci [?]. (Psaltire, Sibiu, 1811, cota CRV 616); *La 1847, mai, 18 am făcut <pe> Iancu [?] la Dorohoi de s-au botezat de duduc<a> Anca, fiica lui [...].* (Psaltire, Sibiu, 1811, cota CRV 616); *La 1849, iuni, 24 am făcut pe Catinca la Cucuteni și s-au botezat de dum. K. K. Catinca Tufaschi [?].* (Psaltire, Sibiu, 1811, cota CRV 616); *La 1851, genari, 4 a murit soțul meu Petre Encei [...]*tru, rămânând îngreunată am făcut [...] Elenca la 1851, fev., 12 și s-au butezat de dum<neai>e<i> păhăneasa Elenca [...] din Ștefănești, fiind [...] Cucuteni. (Psaltire, Sibiu, 1811, cota CRV 616); *Să să ști<e> de cându s-au născu<t> fiul nos<t>ru Enachi la anul 1847, mart<ie>, 26 zile.* (Adunare a cuvintelor pentru ascultare și Viața starețului Paisie de la Neamțu, Mânăstirea Neamț, 1817, cota CRV 1207); *Să să știe cându am vinit eu, Savin, în Soroca cu vadrărtul, să să știe, v leat 7235, octombrie, 8 și am ținut gazdă la popa Neculaiu.* (Pravile împărătești, Iași, 1646, cota CRV 55); *Să să știe de când am venit eu, Moisă, cu rămășița țigănitului [?], când au fost dumniului Ion pisariul cu [...]*niritului ot ținutul Sorocii [...] 7234, deni 18 [...]. (Pravile împărătești, Iași, 1646, cota CRV 55); *Să să știe cându au fost [...]* la Soroca Anghilut [?] Golia,

leat 7235, septembrie, 7 zile. (Pravile împărătești, Iași, 1646, cota CRV 55); Să să știe când am venit eu, Ștefan Pla[...]ș, slugă dendului [?] spătar, săn Vădanei, în Soroca, când s-au mazilit Mihaiu Voevod a treie domnii, leat 7235, octombrie, 6. (Pravile împărătești, Iași, 1646, cota CRV 55); Să să știe de cându m-amu luat eu, Panaite, și Marie, și era domnu Constantin Voievod, fcioru lui Neculaiu Voevod, îmbla ve leat 7242, genuar, 27 și <s->au născut fciorul nostru, Iordache, leat 7243, genar, 29 deni, [...] Costantin Voevod îmbla leat 7244 și s-au dus [...] decivri, 11 d[...] Iliășu Anastasie. Să să știe de cându s-au cutremurat pământul cel mare când am luat muscalii din Sărăm [?] până la Buzie și era domn Grigorie Voevod în domnie a doua și era fcioriiu noști, Iordachie era de 3 ani și jumătate și Anița era de un an și jumătate, în postul sfântulu>i Pătrului, îmbla ve leat 7247, deni 31. (Liturghie, Buzău, 1702, cota CRV 615); Scris-am eu, gramaticu Candit ot Moldova. (Octoih, Râmnic, 1706, cota CRV 178); Trebuie să mă duc la Iași. (Petre din Efes, Neon Anastasimatarion, București, 1820, cota CRV 1233); [...] din Stălnesti⁵. (Învățăture hristianicești, Iași, 1823, cota CRV 1240); 1820. Am slujit eu la Țifești, preot Maștei Popovici. (Liturghii, București, 1797, cota CRV 1145); Am citit eu, Ion dascal din Iacobenii, la aceasta cârtică și am văzut păcate carii răstignesc pre Hristos loruși, carii păcătuiesc foarte strașnic. Cum zice: greșalele cine le va pricepe? Și adevărat că nu este minte de om ca să socotească cât ocărește pre Dmnezeu. Aceasta [...] 1802, aprilie, 1. (Carte folositoare de suflet, București, 1800, cota CRV 1152); [...]te. 128 soma [...], 7, 20 pe umeri păpușoi di la Hațiu, 23, 20 pe locul di la Hațiu/159 [...]oți, 27 la locul din Bălănești/186 [...] toți bani [...], 11 împrumtariu [...]tre 12, 10 s-au luatt înapoi, 1. 3 tiji s-au luat din socoteala banilor [...] pământului la Bălănești. (Viața sfântului Vasilie cel Mare, Râmnic, 1816, cota CRV 1204); La anul 1848, iunie, 14 am vinit în satul Ungheni împreună cu iscadranul miliții, fiind și eu unul din militeri, am cetit pi această carte sfântă <carte> și foarte este de folos și spre pominire v-am însămnat aici de știință și altor, că să vor câștiga cu sănătate. D. Dourescu, m. p. (Ioan Gură de Aur, Cuvinte, București, 1827, cota 1256); Cei cei s-au încredințat dintru această învățătură s-au dovidit că sântu cu adivăratu [...]. La ve leat 1841, iunie, 14 am pornit spre facere scri[...]ilor [...] sătești, anume [...] Cracăul negru [...] Bojeștii pre <a>cest [...] Vârșești și Căntăștii din cuprinsul [...] ocolului pă tri însă cu grăbiri [...]. (Viața sfântului Vasilie cel Mare, Râmnic, 1816, cota CRV 1204); Această stvântă Leturghiia dumezâiască au căzut la robiiia și au răscumpărat-o eu, Lupașcu, sin diaconul Irimiia și am dat-o la stvânta besereci hramul Văvedeniia Precistii aici în târgul din Bârlad la mâna preutului Ion ca s<ă> fia po<ma>na la beserecă să ne pomenias<că> părinții și pe noi. Pomini [...] raba Bj.: Irimiia, Măriia, Lupașcu, Sanda, [...]. L<ea>t 7226⁶, oct., dăn<i> 5. Iar cine a vendă pe această stvân<tă> Liturghiia să fie păcatele noastre tot asupra lui. (Liturghie, Buzău, 1702, cota CRV 615); Căți bani am mai fost i-am plătit preotu<lu>i Ștefan deplin și au rămas sfintii biserici din Ostopceni undi se cinstești și să prăznuești hramul sfântului ierarhului Nicolae și am iscălit leat 1897. (Ceaslov, Iași, 1797, cota CRV 1144); Aceasta svântă Carte rumăniască de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte giudețe s-au tocmit, fiindu stricat, în zilele prea luminatului domnu și stepănitor Țării Moldovei Io Mihai Racoviță voevod în a treia domnie a Mării Sale, cându îmblat vă leat 7233, avgust, 29. (Pravile împărătești, Iași, 1646, cota CRV 55);

⁵ Considerăm că este vorba despre Stăniliești (Vaslui).

⁶ Lecțiunea corectă a acestui an o considerăm a fi 7226, spre deosebire de lecțiunea 7696 redată la Otilia Urs, op. cit. p. 197.

Acesta Mineiu, tipăritu fiindu in Buzău, in tiară romană, s-au adus la D. D. clerici din Seminariu Diaecesan al Fogarasiului prin min, Ilie Romana [?], care am fost teolog în Blaj în anu al treilea, după eșirea din audirea S. S. învățăture, din sfânta mănăstire a Neamțului. Scris-am în zilele înălțatului împăratu Nicolae Paulovics. (Minei. Luna lui mai, Buzău, 1698, cota CRV 182/IX).

La însemnările indicate în mod cert pentru atestarea circulației tipăriturilor românești vechi în Moldova am adăugat și acele însemnări care prezintă particularități lingvistice moldovenești: Această carti am cumpărat de la anum[...] omin[...] [...] opăt suti triz<ă>ci și no<uă> și am mă [...], mar<tie>, 14 cumpăratu [...] dari esti forti iscuosit pe<n>tru cari și învațiit-am cum să vorbască moldovenești și pi urmă și franțosești pe cei [...]. (Athanasie Staghiritul, Prescurtare a istoriei universale, 1826, cota CRV 1247/II); Dumitrescu Davidov s-au iscălit pentru că esti adevărat și înțilepăt și anu 1841, martie, 15. (Athanasie Staghiritul, Prescurtare a istoriei universale, 1826, cota CRV 1247/II); Eu am văzut toati ci sânt în carte aceasta dar nu să pot înțalegi pentru că esti țări gre, tribuești să cetescă cineva mai mult să înțole<a>gă mai bini stimă[...] [...]. (Athanasie Staghiritul, Prescurtare a istoriei universale, 1826, cota CRV 1247/II); Eu am văzut toate ce sânt în carte acestă dar nu să pot înțelege [...] pentru că este [...] și eu voiam înțeles cei [...] mai mult decât înțalegi toate. (Athanasie Staghiritul, Prescurtare a istoriei universale, 1826, cota CRV 1247/II); Cu frățească dragoste sărut mânăle bădiță Costache, mai întâi fac cercetari pentru bini și firicită staria bunătății D. cât și pentru mine D. E. (Athanasie Staghiritul, Prescurtare a istoriei universale, 1826, cota CRV 1247/III); Acest tom di muzichie este al lui [...]. (Macarie Ieromonahul, Tomul II al Antologhiei, București, 1827, cota 1322); Să șt[...] [...] <a>ceastă [...] [...]că ci să che<a>mă Învațătură hristianescești și este dreptă cumpărată di Ioan aprod, diecon, și este dată la [...] pentru pominiri să fii și cini s-au ispiți ca să o tăinuiască sau să o furi să fii afurisăt di trii suti și optsprezece sfinți părinți cari sânt în cetate Niicii și ce [...] șapt<e> soboară ale sfințior păr<inți>. Și am scris cu mână di lut și mână va putrezi iar s<l>ova să va pomini și am iscălit [...] la anul 1830, martie, 15. (Învățăture hristianicești, Iași, 1823, cota CRV 1240); Această sfântă carti Învațătoari hristienicești de sufliti folosătoari esti a moșu dascalului Salichi di<n> care am cetit și eu pi dânsa și foarti mi-eu înt<r>at în plăceri și am scris cu mână di lut, mână va putriză, dârâ numili să va pomini. 1856, genar, 28. Preot Dumitru Maric. (Învățăture hristianicești, Iași, 1823, cota CRV 1240); Această carti ci<ne> o va fura si nu mai aibă hrană în lumi și blăstămat să fii în lumi. A[...] .Ște<f>a<n>u. (Învățăture hristianicești, Iași, 1823, cota CRV 1240); Ace<a>stă sf. carti sunt cu totul profundu în cele ce cuprinde. Eu fo<a>rte mult sunt amurizat de cele ce ea cuprinde și mult m-am hrănit din cele ce sunt în ea și spre aducire aminte m-am subscrisu și eu ca unul ce m-am învrednicit a ceti. 1865, avgustu, în 2 dzil<e>. Ianichescu George, elevu în classa 4. (Învățăture hristianicești, Iași, 1823, cota CRV 1240); Di la anu 1865, octoviiere, 26 zile și este amanetu pentru 4: 12 și ziându fă bin<e> cu 5 lei și va prezăta cu o car[...] [...] Anastasiu. (Învățăture hristianicești, Iași, 1823, cota CRV 1240); Și acesta esti din cărțili mele, s<u>ptiscălitul, 1[...] Di la dumnealui pisaltu George. (Petre din Efes, Neon Anastasimatarion, București, 1820, cota CRV 1233); Această carte iaste a dumisali protopsalt Georgi și dar rugăm pre milostivul Dumnezău ca să-i triimată sănătati. (Petre din Efes, Neon Anastasimatarion, București, 1820, cota CRV 1233); Acest Anasmatamariu esti al dumniului C. C. [...] protospisalt. (Petre din Efes, Neon Anastasimatarion, București, 1820, cota CRV 1233); Iar să se mai știe de

cându s-au mai cutremurat pământu, iar tare în vreme moscalului care umbla ve le-atul [...]. 1859, noemvere, 21 di zili am scris. (Molitvenic, Râmnic, 1793, cota CRV 1135).

Însemnările prezentate mai sus arată, așadar, că exemplarele cărților românești vechi menționate, aflate astăzi la Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca, au circulat în spațiul moldovenesc după cum urmează: *Liturghierul slavon* tipărit de Șerban Coresi la Brașov în 1588 s-a aflat la date necunoascute la Suceava și Cernăuți; *Pravile împărătești*, Iași, 1646 se afla în 1725 la Iași, iar în 1728 la Cernăuți; *Apostol*, București, 1774 se afla în 1765 la Hârtești; *Psaltire*, Blaj, 1780 se afla în 1784 și 1859 la Schitul Sihla; *Ceaslov*, Rădăuți, 1745 se afla în 1776 și 1789 la Iași; Atanasie cel Mare, *Synopsis*, Râmnic, 1783 se afla în 1815 la Iași; *Liturghii*, Râmnic, 1787 se afla în 1794 la Focșani și Mănăstirea Sihastria; *Psaltire*, Movilău, 1796 se afla la date necunoscute la Mănăstirea Neamț, la Șărbești din ținutul Neamțului, la Răpcioni și la Crăcăoni; *Psaltire*, Iași, 1802 se găsea la o dată necunoscută în ținutul Putnei; Neofit, *Înfruntarea jidovilor*, Iași, 1803 se găsea la Iași în 1819; I. Damaschin, *Descoperire cu amăruntul a provoslavniciei credințe*, Iași, 1806 se afla în 1855 la Zănești în ținutul Dorohoiului; *Carte de rugăciuni în timp de război*, Iași, 1809 se afla la o dată necunoscută la Iași; *Chiriadromion*, Mănăstirea Neamț, 1811 se afla în 1825 la Mănăstirea Proboata; *Viețile sfinților pe luna iunie*, Mănăstirea Neamț, 1813 se afla în 1864 la Mănăstirea Slatina; *Apostol*, Blaj, 1814 se afla la 1816 și 1849 la Mănăstirea Cetatea Mică, eparhia Huși; *Apostol*, Blaj, 1814 (alt exemplar) se afla la 1918 la Onești (Bacău); Dimitrie Cantemir, *Scrisoarea Moldovei*, Mănăstirea Neamț, 1825 se afla la o dată necunoscută la Mănăstirea Neamț; *Adunare cuprinzătoare în scurt din cărțile împărăteștilor pravile*, Iași, 1814 se afla la 1898 la Galați; *Psaltire*, Iași, 1817 se afla la 1835 la Iași; *Psaltire*, Neamț, 1817 se afla la 1927 și 1818 la Botoșani; *Liturghii*, Iași, 1759 se afla la o dată necunoscută la Galați; *Molitvenic*, București, 1819 se afla la o dată necunoscută la Brăila; *Ceaslov*, Rădăuți, Iași, 1745 se afla la 1770 la Iași; *Penticostar*, Buzău, 1701 se afla la 1755 și 1844 la Mănăstirea Bonțeștilor; Ioan Gură de Aur, *Cuvinte*, București, 1827 se afla la o dată necunoscută la Schitul Prutești și Mănăstirea Bisericieni, iar la 1877 la Iași; *Ceaslov*, Rădăuți, 1745 se afla la 1768 la Chișinău și Soroca; *Psaltire*, Sibiu, 1811 se afla la 1844, 1846, 1849 și 1851 la Cucuteni, iar la 1845 și 1847 la Dorohoi; *Ceaslov*, Iași, 1797 se afla la 1897 la Ostropceni; *Pravile împărătești*, Iași, 1646 se afla la 1727 și 1726 la Soroca; *Învățăături hristianicești*, Iași, 1823 se afla la o dată necunoscută la Stăniilești; *Liturghii*, București, 1797 se afla la o dată necunoscută la Țifești; *Carte folositoare de suflet*, București, 1800 se afla la 1802 la Iacobeni; *Viața sfântului Vasile cel Mare*, Râmnic, 1816 se afla la o dată necunoscută la Bălănești; Ioan Gură de Aur, *Cuvinte*, București, 1827 se afla la 1848 la Ungheni; *Viața sfântului vasile cel Mare*, Râmnic, 1816 se afla la 1841 în zona Cergăului Mare; *Liturghii*, Buzău, 1702 se afla la 1718 la Bârlad; *Minei luna lui mai*, Butău, 1698 se afla la o dată necunoscută la Mănăstirea Neamț. La acestea se adaugă exemplarele care conțin însemnări cu particularitățile lingvistice moldovenești: *Biblia*, Blaj, 1795; *Liturghii*, Iași, 1679 se afla într-o localitate necunoscută din Moldova în 1683; *Alfavită suflătoare*, Iași, 1785 se afla la 1775 se afla într-o localitate necunoscută din Moldova; Teofilact, *Tâlcuirea celor patru evanghelii*, Iași, 1805 se afla la 1864 se afla într-o localitate necunoscută din Moldova; *Leguirea lui Caragea*, Viena, 1818 se afla la 1818 în spațiul moldovenesc; Gh. Șincai, *Povățuire către economia de câmp*, Buda, 1806 se afla în 1812 în spațiul moldovenesc; *Calendar*, Iași, 1785 se afla la 1777, 1783 și 1784 în spațiul moldovenesc; *Viețile sfinților pe luna octombrie*, Mănăstirea Neamț, 1809 se afla la 1815 în spațiul

moldovenesc; *Adunare a cuvintelor pentru ascultare și Viața starețului Paisie de la Neamțu*, Mănăstirea Neamț, 1817 se afla la 1847 în spațiul moldovenesc; *Liturghier*, Buzău, 1702 se afla la 1743-1745 și 1748 în spațiul moldovenesc; *Octoih*, Râmnic, 1796; *Neon Anastaimatarion*, București, 1820; *Pravile împărătești*, Iași, 1646 se afla la 1725 în spațiul moldovenesc; A. Staghiritul, *Prescurtare a istoriei universale*, 1826 se afla la 1841 în spațiul moldovenesc; Macarie Ieromonahul, *Tomul II al Antologiei*, București, 1827; *Învățăături hristianicești*, Iași, 1823 se afla la 1856, 1865 și 1830 în spațiul moldovenesc; *Neon Anastasimatarion*, București, 1820 și *Molitvenic*, Râmnic, 1793 se afla la 1859 în spațiul moldovenesc.

Din studiul de mai sus reiese faptul că însemnările de carte din fondul cercetat atestă că tipărițiile românești vechi au fost prezente în Moldova la fel de mult ca și în celelalte două țări românești, ele având și aici o existență itinerantă, iar circulația acestora este un fenomen cultural cu valențe politice, economice și sociale.

Alte aspecte relevate de aceleași însemnări sunt cele referitoare la valoarea bles-temelor de proprietate, la proprietăților succesive, la prețului de vânzare, la efectele culturale, la evenimente personale sau colective etc., informații care, prin natura lor autografă, sporesc valoarea cărților care le conțin.

MOLDOVAN MODERN FAMILY: BETWEEN THE INTEREST OF THE GOVERNMENT AND THE PRIORITIES OF THE CITIZENS

Oleg URSAN

Abstract. Relevance of a subject is that a family is not simply a cell of society, and a source of future full-fledged generation with rich history, culture and values. It is important to have a stable institution of socialization in the country. The Institute of Family in Moldova more than 20 years characterized by destructive type. The government should focus its attention on the social policy aimed at consolidating institution of the family. Protect it from the so-called laws tolerant. The so-called tolerant law we have the right to carry "The law on equality" received in May 25th 2012 Moldovan Parliament and entered into force in January 1st 2013. It is worth noting that the bill - condition of the European Union return for simplification of visa regime with Moldova. On the one hand it would seem that the law adopted in the interests do not only the state whose goal is join the EU but also the citizens. On the other hand the idea of lobbying for the bill of rights and opportunities that the sexual minorities can't be considered a priority for the entire Moldovan society in the first place is not the historical value of our people and secondly discredited foundation of the institution of the family in the third State encroached on religious foundations for the establishment and existence of family. In our opinion the legislative and executive authorities must take the bill solely in the interests and priorities of citizens. The legislative acts and decisions must not impair the rights of the majority to discredit the foundation of the family-marriage and parenting women and men. The Republic of Moldova has historically principles and values about family consisting of the union of man and woman seeking to raise a healthy with sense of duty and self-esteem the new generation of future generation.

Cuvinte cheie: familia, interesele statului, prioritățile cetățenilor, egalitate, anti-discriminare, viitorul familiei

Keywords: family, interests of the state, priorities of citizens, equality, anti-discrimination, future families

"Love of the country begins with family."
Francis Bacon

Theoretically the government is interested in promoting the spiritual and moral stable Moldovan family. It is vitally important for the country to have a stable institution of the individual socialization and historical transmission of cultural and moral values.

Hypothetically, amongst other things, the main vital priorities of the civil society are; personal accomplishment, freedom of movement, security, stability and family welfare. In fact, the government and the family are inseparable and should complement each other in the structure of modern Moldova. The government should be assimilated with the needs and interests of its citizens.

Having adopted the Constitution of Moldova on 29 July 1994, the government should employ economic, political and social measures to contribute to the building of the family protect motherhood, childhood and youth. It should take all the steps necessary to ensure that every family have a decent standard of living and democratic freedom.[1]

De facto, for more than 20 years the family institution in Moldova has been characterized by a destructive type of moral behaviour and lack of material benefits. This contributed to the emergency of a new society which was not historically typical of Moldovan society. Transformations seen within the families were:

- People were marrying and having children later in life.
- A decline in the trend to marry.
- Widespread common law marriages/partnerships.
- An increase in the illegitimate birth rate.
- Intensive growth of labour migration.
- An increase in the divorce rate.
- An increase in single-parent families, mainly single mother families.

According to the Vice-Chairman of the Pro-Family Coalition Vitaly Marian, the Moldovan family is in acute crisis. He says the main problems in the traditional family life are divorce, poverty, abortion, violence, and other factors. Vitaly Marian believes that the government should focus its attention on the social policy aimed at the consolidation of the family institution and protect it from the so called 'laws of tolerance'.[2]

To some of the so called "laws of tolerance" we can relate to "The law on equality" adopted by the Moldovan Parliament on 25th May 2012, which came into force on 1st January 2013. In general terms, the law is intended to ensure equal opportunities of citizens, regardless of their sexual orientation, race, ethnicity and so on. But the bone of contention in Moldovan society was the presence in the law of the principle prohibiting discrimination on the grounds of sexual orientation.[3]

It is worth mentioning that the bill was adopted in response to the demand of the European Union in exchange of the simplified visa regime for Moldova. On the one hand, it seems like the law was adopted not only in the interests of the state which goal is to join the EU, but of the citizens as well so they have the ability to freely work, learn and go on European holidays). On the other hand, the bill is lobbying the idea of rights and opportunities of the sexual minorities which cannot be considered a priority for the entire Moldovan population because, in the first place, it is not the historical value of our people and, in the second place, it discredits the foundation of the family institution (marriage between a man and a woman versus the same sex marriage); in the third place, the state infringed on religious foundations of the establishment and the existence of the family.

The Ph.D. researcher Galina Rogova from the Institute of the European Integration and Political Sciences of Moldova points out the defining role of religion in the development of moral and spiritual values of the younger generation and creation of a healthy family, which is very interesting.[4]

In this regard, we should consider the role of the church which opposed the adoption of the law on discrimination, claiming that it is propaganda of homosexuality and legalisation of profligation. Just before the Bill was put into force, the Bishop of Beltsy Markell laid down the Moldovan MPs condition that if they passed the

law on equal sex opportunities, the church would be forced to anathematize them. [5] This law was regarded to be a masked promise of the boundless freedom of the person. [6] Following these actions, we fully realize that the law is not a priority for the Moldovan church and monastery parish. A priori Moldova is a secular state, but religion over the long history of Moldova has defined its role in preserving family values and interpersonal harmony. We should also remember that in traditionally Christian life, the union of the husband and wife is a small church. [7] After all, the family is the abode of morality and chastity, which bodes well for a healthy future generation.

To confirm that the new law is not the palm for the Moldovan people, their native historical, moral and ethical principles we can refer to the decision of the People's Assembly on 30 April 2013 "Guaranteeing the principle of equality justice and impartiality" which outlaws the promotion of the propaganda of homosexuality and same-sex unions. It also bans the adoptions of same-sex unions on the territory of Gagauzia. [8]

It is also worth mentioning the decision of the Municipal Council of Beltsy on 23 February 2012. The declaration of the Beltsy Municipality supports the Moldovan church in banning the aggressive propaganda of the same-sex orientation. [9]

It is interesting that the Republic of Moldova is not alone in making historically unusual choices of the life principles for their people. A vivid example of this is Armenia. The law "On the guarantees of equal rights and opportunities for men and women" was passed on 20th May 2012. [10] In general terms, the bill provides guarantees to ensure equal rights and opportunities for men and women in political, social, economic, cultural and social spheres of life. Seemingly the Bill was implemented in the interests of the Armenian people and proclaimed the principles of the gender equality but "camouflaged phrases", as it was stated in the media, defined the rights and freedom not only of the majority of the population, but of the sexual minority as well and similar to us it was imposed on Armenia by the European Union. It is obvious that the state's interests in Armenia predominate over the priorities of the Armenian people.

We can see that the large-scale campaign in Armenian social networks condemned the act of giving the sexual minorities, according to them, undeserved benefits. You can hear the opinions like that "This provision undermines the traditional moral values of the Armenian people", "Homosexuality will become more common", "This law will lead to the decline in the already slow demographic growth that given the consideration of our military problems can threaten the national security of our country". "We move towards convergence with the EU but at the same time we must take care to preserve the national identity". [11]

Summarizing the above, John Chrysostom's saying comes to mind: "If families are destroyed, the cities will fall and the states will be precipitated." [12] In our opinion the legislative and executive authorities must adopt laws purely in the interests and priorities of its citizens. The legislative acts and decisions must not impair the rights of the majority and discredit the foundation of the family such as marriage and bringing up children by men and women. As a matter of fact the civil society is not against the individuals with non-traditional sexual orientation. The resentment is not against recognizing their choice which is alien to Moldovan people, but against bringing it to public view. After all, the Republic of Moldova has historically

prevalent principles and values about the family which represent the union of a man and a woman seeking to raise a healthy new generation, the generation of the future with a sense of duty and self-esteem.

Web-resources:

1. Articles 48-50 from the Constitution of the Republic of Moldova. <http://lex.justice.md/viewdoc.php?id=311496&lang=2>
2. Interview of the vice-chairman Koalition of Pro-Family in Moldova Marian Vitaly. <http://www.flux.md/editii/200980/articole/7437/>
3. Interview of the Minister of Justice Efrim Oleg. <http://www.timpul.md/articol/interviu-cu-oleg-efrim-despre-legea-antidiscriminare-i-reforma-justiiei-32881.html>
4. Round table on a subject: Family in the Republic of Moldova: yesterday, today, tomorrow. <http://iiesp.asm.md/?p=1719>
5. Markel: Politicians voted for the law about nondiscrimination, can be damned by church. <http://www.inprofunzime.md/stiri/politic/marchel-politicienii-care-au-votat-legea-antidiscriminare-risca.html>
6. The law about not discrimination: social freedom imposed to the person in quality of "boundless freedom". <http://www.ortodoxia.md/articole-si-publicatii/4609-legea-antidiscriminarii-libertatea-social-impus-omului-ca-o-fals-libertate-absoluta>
7. Metropolitan Illarion: Family and religious community. <http://hilarion.ru/2011/12/06/4166>
8. Gagauziya will be free from homosexuals. <http://www.nr2.ru/kishinev/437048.html>. The autonomy parliament legislatively forbade "homosexual promotion". <http://www.kommersant.md/node/16689>
9. Beltsy is declared "a zone of support of the Moldavian orthodox church and prevention of promotion of nonconventional sexual orientation". <http://obzormd.com/2012/02/23/belcy-obyavleny-zonoj-podderzhki-moldavskoj-pravoslavnoj-cerkvi-i-nedopushheniya-propagandy-netradicionnoj-seksualnoj-orientacii/>
10. Terminology of the law "About Ensuring the Equal Rights and Opportunities for Men and Women" will be reconsidered. <http://newsarmenia.ru/society/20130807/42916295.html>
11. In Armenia the law on gender equality caused splash in indignation. http://armtoday.info/default.asp?Lang=_Ru&NewsID=95047. Will lock promotion of perversions in Armenia. <http://dobriy-ekkh.livejournal.com/364143.html>
12. Family - a basis of spirituality, moral and patriotism in society and the state. <http://ni-journal.ru/archive/7a9445dd/n6-2012/d1443595/668d05c9/?print=1>

DOCUMENTA

ÎNCERCĂRI DE PĂTRUNDERE A PRODUCĂTORILOR POLONEZI DE BERE ȘI HAMEI PE PIAȚA BASARABEANĂ ÎN ANUL 1930

Marius TĂRÎȚĂ

Abstract. On the 1st of September 1930 the Czechoslovak producers of hop and beer obtained exclusive fees on the Romanian market. In result, the Consulate of the Polish Republic at Chisinau, addressed to the Romanian authorities to obtain the same fees for the Polish producers on the Bessarabian market. The correspondence between the Polish Consulate from Chisinau, Legation from Bucharest and the Hop Bank of Volhynia (in Dubno) was encountered in the Folder 71, of the Fund 487 of the Central Archives of Modern Records from Warsaw.

Cuvinte cheie: bere, hamei, piață, taxe preferențiale, Basarabia, Cehoslovacia, Polonia, perioada interbelică

Keywords: beer, hop, market, fees, Bessarabia, Czechoslovakia, Poland, interwar period

Între anii 1919-1939 la Chișinău, printre mai multe reprezentanțe ale altor state¹ a activat și un Consulat al Republicii Polone. O parte din documente – rapoarte și corespondență cu Legațiunea Republicii Polone la București și cu Ministerul Afacerilor Externe de la Varșovia, s-au păstrat în fondul 487 al Archiwum Akt Nowych (Arhiva Documentelor Noi, în continuare AAN) din Varșovia.² Dosarul 71 al acestui fond conține rapoarte economice cu referire la anii 1924-1932.³

Pe lângă descrieri amănunțite ale situației economice din Basarabia, există și corespondență ce viza promovarea intereselor unor agenți economici din Polonia pe piața basarabească, care era una prioritară pentru exportul polonez în România. În acest sens, în lunile noiembrie-decembrie 1930 a existat un schimb de scrisori în privința posibilității pătrunderii hameiului polonez pe piața locală, ca urmare a faptului că la 1 septembrie 1930, un stat concurent al Poloniei la capitolul exporturi în România – Cehoslovacia, a obținut tarife vamale speciale.

La sfârșitul anului 1930 în Basarabia existau șapte fabrici de bere care produceau anual între 370 și 2700 hectolitri: la Chișinău – „Bohemia” (660 hl), „Rapp” (370 hl), „Bergschloss” (450 hl), la Orhei – „Livonia” (500 hl), la Tighina – „Nistru” (2700 hl), la Hotin – „Peisah și Miller” (800 hl) și la Bălți – „Bresteczko” (1900 hl).⁴ De notat că la acel moment cursul leului față de trei valute de referință era următorul – 18,5-19 lei – 1 zlot polonez, 32,2-32,6 lei – 1 franc elvețian, 167-168 de lei – 1 dolar american.⁵

¹ Consulatele onorifice ale Belgiei și Olandei, Viceconsulatul onorific al Germaniei, Agențiile Consulare ale Franței și Italiei, și reprezentanța Greciei. Vezi *Besarabja Współczesna. Sprawozdanie ekonomiczne z 1927/28 roku Konsulatu generalnego Rzplitej Polskiej w Kiszyniowie*, Nakładem M.S.Z., Warszawa 1929, p. 7.

² Pentru inventar vezi Edward Kołodziej, *Inwentarz Akt Ambasady RP w Bukareszcie z lat 1919-1940 [1941]*, Warszawa, 2002.

³ Am consultat acest dosar în timpul stagerii din lunile septembrie-noiembrie 2013, primite din partea Institutului pentru Cercetări Interdisciplinare „Artes Liberales” al Universității din Varșovia.

⁴ AAN, Fondul 487, Dosarul 71, Fila 304.

⁵ *Idem*, Dosarul 314, F. 4.

Documentarul ce îl propunem conține două scrisori emise de Consulatul Poloniei la Chișinău în data de 4 decembrie 1930 și două scrisori ale consilierului pe probleme economice al Legațiunii Poloniei din București la data de 22 decembrie 1930.

Din documente rezultă că inițiativa obținerii unei taxe vamale preferențiale la importul de hamei apăruse pe fundalul scăderii importurilor Poloniei în Basarabia, în contextul lipsei unei publicități a produselor industriale poloneze și cu scopul de a testa pe un teritoriu relativ mic, în baza unui produs concret, concurențialitatea poloneză față de cea cehoslovacă.⁶ Pe de altă parte, după cum rezulta dintr-o scrisoare din 11 aprilie 1927 a Comisiei de Opinie Interministeriale de la Varșovia – Basarabia era „pionierul comerțului polono-român” și exista interesul pentru editarea unei broșuri dedicate realităților economice din această regiune și datorită „importanței internaționale a acestei provincii”⁷

Documentul nr. 1. Copia scrisorii Consulului Marian Uzdowski (Chișinău) către Secția K.III.c a Departamentului Consular a Ministerului Afacerilor Externe din Varșovia

COPIE

Consulatul R.P.
Chișinău
Nr.3484/30

Chișinău, 4 decembrie 1930.-

Către
MINISTERUL AFACERILOR EXTERNE
Departamentul Consular
Secția K.III.c

din VARȘOVIA

Notă verbală economică curentă nr. 10

Anexând prezentei copia scrisorii noastre către Banca Hameiului din Volânia,⁸ Consulatul R.P. din Chișinău că aduce la cunoștință, că în timpul încercării calculării împreună cu reprezentantul mai sus-numitei bănci, a prețului la hameiul polonez pe piața locală, s-a dovedit că Cehoslovacia a obținut de la România, în baza convenției din 1 septembrie 1930, pentru hameiul său, privilegii vamale speciale⁹ și în acest mod poate monopoliza pentru sine întreaga piață a hameiului din România. Tariful general românesc /poz.¹⁰ 370/ prevede pentru hamei taxa vamală de 2.500 Lei – de la 100 de kg, plată care se referă la toate țările, și prin urmare și pentru hameiul polonez, cu excepția hameiului cehoslovac, care achită 1.500 L. – pentru 100 kg.

Această diferență de taxă va afecta în măsură mare producătorii polonezi de hamei, care, cum a explicat reprezentantul Băncii Hameiului din Volânia, dorind eventual să concureze cu Cehoslovacia, vor fi nevoiți să scadă prețul de piață al hameiului polonez efectiv cu 4 dol. la un center pătrat.

Având capacitatea, Consulatul își permite să remarce, că de câțiva ani, e pentru prima dată când a primit reprezentantul unei firme poloneze, care încearcă să introducă un produs polonez pe piața din Basarabia. Consulatul apreciază acest fapt ca foarte folositor, poate va

⁶ Conform unui raport economic anterior întocmit de Consulul Antoni Świerzbński, privind anii 1927-1928, Polonia avea următorii concurenți în Basarabia: la produse de galanterie cu Germania, la saci pentru mori și gospodării Italia, la faianță și sticlă Germania, la tacâmuri emailate și de fier Cehoslovacia și Germania, la mașini agricole Cehoslovacia, la materiale de scris/papetărie, la piei Germania. *Idem*, Dosarul 71, F. 23.

⁷ *Ibidem*, F. 103.

⁸ Wołyński Bank Chmielarski.

⁹ Specjalne przyzwileje celne.

¹⁰ Poziția.

¹¹ Probabil dolar.

iniția o atenție mai specială a industriei poloneze față de piața basarabeană. Consulatul continuă să stea pe poziția că pricina principală a scăderii importului polonez în România, resp.¹² în Basarabia, este lipsa unei propagande vii și directe a industriei poloneze pe piața locală, adică a venirii [...] comisvoiajorilor, din țări concurente, de care e plină piața basarabeană. Un exemplu strălucitor că piața românească, resp. basarabeană, merită tot interesul, e faptul că sus-numitul reprezentant al producției de hamei polonez, dincolo de considerabila diferență de taxă dintre hameiul polonez și cehoslovac, a reușit să distribuie o cantitate anume din acest produs pe piața românească.

/-/ M. Uzdowski
Consulul

Pentru cunoștință:

1. MAE – K.III.c /oprig. și 2 copii/
2. - " - - P.III.w /copie/
3. . - " - P.VI /-"/
4. . - " - R.E. /-"/
5. Min. Ind. și Comerțului¹⁴ /-"/
6. Inst. St. Exp.¹⁵ /-"/
7. Leg. R.P. la Bucur.¹⁶ /-"/

Sursă: Fondul 487, Dosarul 71, F. 269-270.

Documentul nr. 2. Copia scrisorii Consulului Marian Uzdowski (Chișinău) către Banca Hameiului din Volânia (orașul Dubno)

COPIE

Consulatul R.P.
Chișinău
Nr.3471/30

Chișinău, 4 decembrie 1930.-

Către

BANCA HAMEIULUI DIN VOLÂNIA
Dubno.

În legătură cu răspunsul Dumneavoastră din ziua de 25/VI a a.c.¹⁷ Consulatul R.P. din Chișinău, vă aducem la cunoștință că la Filiala numită s-a prezentat reprezentantul Dumneavoastră, dl. Dawid Chait, căruia Consulatul i-a oferit toate informațiile legate de posibilitatea importului hameiului polonez în Basarabia și de asemenea i-a indicat fabricile de la fața locului.

Oricare ar fi, nevoia de hamei pe piața basarabeană este mică, deoarece băutura concurent pentru bere e vinul, considerabil mai ieftin decât ea și cu un conținut mai ridicat de alcool, - cu toate acestea, venirea dlui. Chait trebuie recunoscută ca dorită, deoarece își va pune el umărul la scoaterea în evidență a capacităților concurențiale ale hameiului polonez față de hameiul cehoslovac pe piața de la fața locului.

/-/ M. Uzdowski
Consulul

Pentru veridicitate:

/semnătura Knaflewski/
Viceconsul

Sursă: Fondul 487, Dosarul 71, F. 271.

¹² Respectiv.

¹³ Cuvântul nu se vede din cauza cusăturii foilor.

¹⁴ Ministerul Industriei și Comerțului.

¹⁵ Institutul de Stat pentru Expertiză.

¹⁶ Legațiunea Republicii Polone la București.

¹⁷ Anului curent.

Documentul nr. 3. Scrisoarea consilierului pe problem economice (nu apare numele) al Legațiunii Poloniei la București către Banca Hameiului din Volânia (orașul Dubno)

22 decembrie [30]¹⁸

1815/H

Către

Banca Hameiului din Volânia
Dubno

În legătură cu scrisorile Dumneavoastră, pe care le-ați adresat Consulatului nostru din Chișinău și din București, vă aduc la cunoștință că piața românească este un teren bun pentru vânzarea hameiului nostru.

Orice inițiativă a Dumneavoastră în această direcție va găsi susținerea tuturor filialelor noastre administrative din România.

La sigur Dumneavoastră cunoașteți faptul că Cehoslovacia a obținut de la România prin tratat comercial o reducere vamală exclusivă pentru sine la hamei, și anume 1.500 lei la 100 kg în raport cu taxa normală de 2.500 de Lei la 100 kg.

Imediat am luat poziție față de această taxă vamală exclusivă și deja de câteva săptămâni intervin pe lângă autoritățile de la fața locului. Chestiunea este pe un drum bun și cel mai probabil cu începutului anului viitor voi obține pentru hameiul polonez reducerea care a fost recunoscută Cehoslovaciei.

Vă vom aduce la cunoștință rezultatul final.

CONSILIERUL PE PROBLEME ECONOMICE
/semnătura/

Sursă: Fondul 487, Dosarul 71, F. 272.

Documentul nr. 4. Scrisoarea consilierului pe problem economice (nu apare numele) al Legațiunii Poloniei la București către Consulatul Republicii Polone la Chișinău

22 decembrie [30]¹⁹

1815/H

Către

Consulatul R.P.
la Chișinău

În legătură cu scrisoarea Consulatului Nr. 3484/30 din data de 4 a l.c.²⁰ aduc la cunoștință, că în problema aplicării pentru hameiul polonez a tarifului vamal pe care România în mod exclusiv l-a recunoscut Cehoslovaciei prin tratat comercial, intervin puternic la autoritățile de la fața locului de mai mult timp și această problemă va fi rezolvată într-un mod convenabil pentru noi în cele mai apropiate săptămâni.-

Nu voi ezita să informez Consulatul despre rezultatul final.-

CONSILIERUL PE PROBLEME ECONOMICE
/semnătura/

Sursă: Fondul 487, Dosarul 71, F. 273.

¹⁸ Colțul filei este rupt.

¹⁹ Colțul filei este rupt.

²⁰ Lunii curente.

EXERCITIUL MEMORIEI

**“ESTE JALE ȘI AMĂRĂCIUNE DE POVESTIT
DESPRE CE S-A ÎNTÂMPLAT ATUNCI”:
CAZUL VASILE FRUNZE, S. RECEA, R-NUL RÎȘCANI**

Lidia PĂDUREAC

Abstract. Vasile Frunze, originally from the village of Recea, district of Rîșcani, was deported with his family on 6 July 1949 in Kurgan region. His narrated history exposes the atrocities of Stalinist regime and reveals the poverty, hunger, humiliation, iniquities, and suffering endured by local population of Bessarabia banished by the Communist authorities to Siberia.

Keywords: Stalinist regime, local authorities, famine, deportations, rehabilitation

Cuvinte-cheie: regim stalinist, autorități locale, foamete, deportări, reabilitare

Regimul stalinist a depus efort pentru a sugruma conștiința morală a deportaților. Majoritatea din ei a supraviețuit fizic și spiritual. În dialog cu dl Vasile Frunze (Foto 1), originar din satul Recea, raionul Râșcani (fostul județ Bălți) m-am convins, că demnitatea și onestitatea au rămas pentru acești oameni virtuți prioritare. Familia dlui Frunze: tata - Alexei (a.n. 1908), mama - Elena (a.n. 1912), sora - Nina (a.n. 1935), a fost deportată în regiunea Kurgan, având cap de acuzare „familie de chiabur”. În „Cartea memoriei” este fixat și numele surorii Alexandra (a.n. 1939), care în realitate nu a fost deportată, aflându-se la acel moment în spital la mănăstirea Curchi, unde a decedat mai târziu.

Dl Vasile Frunze în copilărie a suportat atrocitățile războiului și ale foametei. La vârsta adolescenței muncea de rând cu părinții. „Ridicarea” l-a găsit în câmp - era timp de lucru, țărani din zori până-n noapte își îngrijeau ogoarele. Au avut posibilitatea de a se ascunde, însă tatăl său a decis să fie toți împreună orice li s-ar întâmpla.

Ajunși în regiunea Kurgan erau așteptați pentru a fi repartizați mai departe. Cei care cunoșteau cât de cât limba rusă au înțeles că trebuie să urce în camioanele venite din sovhoz, unde condițiile erau relativ mai bune decât în colhoz. Familia Frunze a fost repartizată în colhoz. Împreună cu alți deportați, au stat o noapte în camion sub ploaie, bătuți de vânt, mușcați de țânțari. Abia după ce s-a zvântat drumul, au pornit spre localitatea destinată. Toate opt familii au fost cazate într-o singură odaie din școală, chiar dacă în sat erau mai multe case rămase pustii după deportările din 1932 din Rusia. Orice deplasare în afara localității se făcea doar cu permisiunea supraveghetorului. Cei care încălcau această regulă erau pedepsiți.

În timpul interviului dl Frunze a făcut un efort colosal pentru a învinge durerile fizice, pricinuite de crampe la picioare, de rând cu cele morale, provocate de aminti-

¹ *Cartea memoriei. Catalogul victimelor totalitarismului comunist.* Volum elaborat în cadrul Muzeului Național de Istorie a Moldovei de Elena Postică, Maria Praporșciuc, Vera Stăvilă, Chișinău, Ed. Știința, 2003, vol. III, p. 242.

riile triste. Spiritul de libertate l-a însoțit pretutindeni, a înfruntat cu dârzenie greutățile, dar nu a refuzat la stăruința de a învăța și de a-și crea un alt destin decât cel pe care i-l pregătise regimul sovietic.

Prezentăm în continuare fragmente din mărturiile dlui Frunze despre istoria vieții dumnealui în perioada sovietică, varianta integrală urmând să apară în volumul cu documente de istorie orală “Românii în Gulag. Mărturii, memorii, documente”, elaborat în cadrul proiectului “Românii în Gulag” cu suportul Departamentului pentru Românii de Pretutindeni în perioada 2013-2014.

Interviul a fost realizat în 27 octombrie 2013 cu **Vasile Frunze**, născut 3 septembrie 1932 în satul Recea, jud. Bălți și deportat în regiunea Kurgan, URSS.

Amintiri despre viața de până la deportare

Crâmpie biografice. Sunt născut pe 3 septembrie 1932 în satul Recea. Familia noastră a fost din doi copii, tata și mama. Mai mult nu am avut pe nimeni. Sora era mai mică, născută în 1935.

[Până la deportare] am avut casă sau, cum ziceam noi, căsoaie. Am avut saraiuri pentru vite, coșterează pentru porci. Eram din părinți gospodari. Aveam șase hectare jumătate de pământ. Tatălui meu îi mergea tare în porci și avea mulți porci; câte vreo 20 de porci avea.

Noi am crescut de mici [fără tată]. Pe tatăl meu l-au luat la armată, în armata română. Eu atunci aveam vreo 7 anișori și surioara avea vreo 4. Am rămas doi copii cu mama și trebuia de păscut vacile, tot trebuia făcut în gospodărie. Când am crescut mai mărișor, coseam la grâu, prășeam, fiindcă trebuia...

El [tata] s-a întors în 1940, când au venit sovieticii.

Foametea. [În timpul foametei] mâncam ce cădea dinainte. Făceam un fel de cașă² din mai multe cereale: macuc³, răsărită, păpușoi și toate celea. Era fără nici o grăsime, nimic. Foametea a început pentru că au fost “dihorii” aceștia de la noi, de prin sate: au fost și au luat pâinea de la oameni, au măturat podurile. Iată de ce! Să nu fi măturat ei podurile, să fi lăsat pâinea la oameni, să fi dat la stat atât cât a trebuit, da’ nu să măture podurile și să dea peste plan ca ei să aibă onoare în fața statului. Desigur, [și familiei mele i-au luat rezerva de pâine]. Veneau și ziceau: „Tu mai ai și nu vrei să dai!”. Iată așa a fost...

[La noi în familie] nu s-a îmbolnăvit nimeni, fiindcă tatăl meu a luat din casă ce era mai bun și s-a dus în Ucraina de apus și a adus de acolo 2 saci de cartofi. Apoi s-a mai dus odată și a adus un sac de bob. Cele mai bune obiecte a luat din casă și le-a dus...

[Cartele alimentare] nu am primit. Iată, la școală ne da câte 100 grame de pâine. Nu știu pe unde a umblat directorul școlii și ce a făcut, de cocea pâine la școală și ne da pe vremea foametei. Din vecini și din neamuri nu s-au îmbolnăvit, dar din alte măhălăli au murit de foame și îi găsea lumea morți. Nu-i mai duceau nimeni [la spital].

În 1948, după foamete, nu ne-au luat *postavka*⁴. Nu am dat *postavka* dar am avut oleacă din ceia ce am strâns de pe deal, da’ în 1949 lanurile așa și au rămas [oamenii au fost deportați până a strânge roadele din câmp].

² Terci (trad. din rusă).

³ Macuha - șrot din floarea soarelui (trad. din rusă).

⁴ Impozit (trad. din rusă).

„Ridicarea”

Cu o zi mai înainte, venise o grămadă de camioane și nu se opriseră prin sat, dar pe șosea - pe șoseaua de la Bălți. S-au oprit și stăteau acolo, în drum. Cui i-a dat în gând, că peste noapte au să ridice oamenii?! Noi mai aveam un pic de prășit și eu împreună cu tata în noaptea ceea am rămas la deal, iar mama s-a dus acasă cu sora, căci aveam păsări, pușori mici, godaci puși la hrană și trebuia să le dea mâncare. Era gospodărie. Aveam o vacă, căci după foametea ceea care a fost noi deja pierdusem tot. Înainte am avut doi boi, două vaci, mânzate, viței - a fost gospodărie, dar cu foametea noi am pierdut mult. După foamete, tatăl meu s-a dus în Ucraina și a adus o vacă, apoi a adus o iapă...

Atunci noi eram la deal și am dormit în colibă. Aveam mânzișor la iapă și mânzișorul acela toată noaptea nu ne-a lăsat să dormim, parcă știa ceva: venea și bătea cu piciorul. Și așa a bătut cu piciorul până aproape de ziuă și apoi nu l-am mai văzut. A venit un mahalagiu la noi, acolo la deal, și ne-a spus că ne-au "ridicat". La zorii zilei a venit și ne-a spus: „V-au ridicat! Soția matală în marginea satului șede în camion”. Întâi am vrut să fugim, pe urmă ne-am făcut socoteală că om fi ... [lacrimi] toți împreună și gata.

Am venit la mașinile celea. [Pe sora și mama] le-au suit în camion în marginea satului. Ne-am dus încolo și tata a întreat-o pe mama ce-i acasă. Mama i-a zis, că ele au ieșit [și nu știu ce s-a întâmplat mai departe]. Pe dânsele le-au luat cu camionul doi soldați și soldații ceia au pus în camion ce au găsit în casă. Mama a vrut să fugă. A sărit pe fereastră, și-a sclintit un picior și nu putea nimic și soldații au pus în mașină ce au găsit. Au pus tot ce au găsit: și făină, și pâine, și ogheal, pernă ... tot ce au găsit ... căldare.

Mașinile erau la marginea satului. Pe toți cei deportați îi scosese acolo. Tatăl meu a vrut să vină acasă să vadă ce este acasă. I-au dat doi soldați însoțitori să se ducă să vadă. [Tata împreună cu cei doi militari] s-a dus până acasă la gospodărie și a văzut ce-i din gospodăria lui în care a lucrat o viață întreagă. Când a venit acasă, totul era distrus: și uși, și ferestre, și sobă. Mahalagiii au vrut bogăție... Tata rămase [în casa părintească], căci el era cel mai mic. Totul a prefăcut în gospodărie, n-a lăsat cea gospodărie bătrânească, construită încă de bunelul. El a făcut totul [din nou], a stricat ceia ce a fost și a construit din nou... Și acum totul era distrus! Nu mai era nimic ce se putea lua, doar ce au pus soldații în mașină și atât. A venit înapoi la camion cu escorta, să nu fugă... Iată ce au făcut oamenii ceia, care erau atunci la conducere în sat!

Întâi s-au dus și le-au spus la oameni că sunt "ridicați". La miezul nopții au venit [să-i ridice]. Era directorul școlii, președintele Sovietului Sătesc și mai erau încă [câțiva]. Erau mai mulți la conducere [în sat]. Președintele șede în frunte, dar erau ceilalți activiști, care erau înrăiți, care [doreau] să "ridice" [oamenii din sat] și să fie ei gospodari în loc. Căci atunci la conducere cine erau? Erau cei mai destrăbălați oameni, oameni care nu erau de nimic, dar care aveau gură mare și băteau cu pumnul în masă - iată aceia au distrus satele, iar pe cei mai buni gospodari i-au dus...

A venit tatăl meu înapoi la camion și ne-a spus cum stau lucrurile acasă. Până la amiază am stat. Eram trei familii într-un camion, toate din Recea. Apoi ne-au dus la Gara Răuțel și acolo deja stăteau vagoanele pe linie. Ne-au suit în vagoane. Tot atunci i-au adus pe cei "ridicați" și din Aluniș [sat vecin, 5 km sud-vest față de s. Recea]. Iată, îl țin minte pe Iacob Bucătaru, om zdravăn, și pe Vanea Gordinschi, subțirel la corp. Iacob Bucătaru era cu copiii lui, nu știu câți aveau atunci - trei, patru, cinci copii, dar știu că mulți aveau.

În drum spre Siberia

Ne-au suit în vagon, au închis ușile după noi și au pus ostași cu arme de pază. Și gata. Cum arăta [vagonul]? Era de acela, cu care duc vitele la abator; le încarcă de undeva dintr-o regiune și le duc. Apoi iată, așa era vagonul. Nu era nimic în el, [am stat] pe podeala goală tot drumul. Din ce aveam cu noi am pus pe jos și pe rufele celea am dormit.

În vagon erau vreo sută de suflete: și copii, și femei, și bărbați, și băieți mai în vârstă... Noaptea era cum era, dar ziua, în iulie, erau foarte mari călduri. Acoperișul la vagon era de tablă și se încălzea *strașnic*. Noi ședeam cu pielea goală, mai ales copiii [în pielea goală]. Ne da [apă], soldații ne dădeau câte două căldări de apă pe zi. Ți-aș spune eu mai multe, dar...

[Pentru necesitățile fiziologice] ne da o căldare, noi făceam treaba în căldarea ceea, o dam la soldați, soldații o duceau, o vărsau și o aduceau înapoi.

Mâncare primeam o dată pe zi. [Trenul] se oprea des, fiindcă ei dădeau drumul la trenurile care mergeau [pe grafic]. Pe noi ne „duceau”, dar erau marfarele care lucrau și se duceau pe linie. Se oprea trenul la fiecare stație. Cum se oprea trenul, cum santinelele veneau la vagon. Soldații care ne escortau aveau vagon special și se duceau acolo când trenul mergea, dar când trenul se oprea ei veneau pe la vagoane și stăteau pe scări, la ușă, ca să nu fugă nimeni.

Vorbeau [oamenii în tren] că așa le-a fost soarta ca să-i ridice și să-i ducă... Toți plângeau... Plângeau femeile...[lacrimi]. Era jale.

Nu mai știa nimeni [ce-l așteaptă]. Bărbații se temeau că acolo, în vagon, o să-i despartă de familie, ca în 1941, și o să le ducă familia. Atunci [în 1941] pe bărbați i-au dus și nu i-au mai întors înapoi. Se temeau. Din fericire, asta nu s-a întâmplat și noi am ajuns, peste 12 zile, cu toată familia, în Kurgan. Santinelele celea au fost până la râul Volga. La râul Volga santinelele au dispărut și aveam de acum însoțitori de vagoane, care ne mai dau voie [să fie ușa întredeschisă], ne mai crăpau ușa, da' ușa tot încuiată era, pe dinafară.

În vagon era totul. Acolo dormeam pe podea, acolo stăteam toată ziua, acolo mergeam cu trenul - acolo totul era. Eram păziți. Ne păzeau, ca pe nu știu ce!

La Volga, prima dată ne-au dat voie să ieșim din tren, să ieșim din vagoane. În vagoane erau atâtea suflete, era un aer foarte greu. Am ieșit atunci din vagon și am mai respirat aer curat. Vagonul s-a mai aerisit și am intrat înapoi. A staționat vreo jumătate de oră. Volga nu era departe. Ne-am suit în tren și însoțitorii de vagon ne dădeau voie să respirăm aer curat - crăpa ușa așa [vreo 20 cm]. Da' așa, tot eram încuiați și păziți! Iată așa am mers 12 zile. Când am ajuns în Kurgan, mașinile [camioane] de acum ne așteptau.

Viața de la capăt, în Siberia

În drum spre satul *Stenikovo*. Ne-au tras pe linia moartă, unde ne așteptau camioanele. Nu se vedeau [nori] și de odată a început o ploaie. Am mers vreo 20-30 km spre nord până aproape de localitatea Koșkino și când a început ploaia toate mașinile s-au oprit: nici înainte, nici înapoi. Norii s-au lăsat jos și a plouat vreo două ore. Binișor [a plouat]. [Oamenii] erau încărcăți în *kuzov*⁵. Stai în *kuzov* și gata! După ce a stat ploaia, a bătut un vânt de la nord și a adus oleacă de frig. Ne-am îmbrăcat. Aveam [haine], din cele care ne-au pus soldații [atunci când ne-au "ridicat"]. Năvălise niște țăntari așa mari și ne înțepau. Am aprins niște petice ca să ne ferim de

⁵ Remorcă (trad. din rusă).

țanțari. La zorii zilei a bățut un vânt și țanțarii au dispărut. A răsărit soarele și s-a zvântat oleacă. Atunci ne-au luat și ne-au dus mai înainte. Pe cei din Aluniș i-au dus mai repede, fiindcă erau din sovhoz și aveau multe mașini care se trăgeau una pe alta din glod. I-au dus la sovhoz, da' noi am șezut toată noaptea acolo, în drum și tocmai la zorii zilei s-a zvântat oleacă drumul și a pornit mașina.

Ne-au dus în Belozerka, centru raional, unde ne-am oprit încă pe o oră. Nu știu ce au vorbit ei, șoferii, acolo și apoi ne-au dus mai departe. Am ajuns la un sat - Pometinka. Acolo iarăși s-au oprit, căci era Soviet Sătesc, și iar am stat în drum vreo jumătate de oră. De la *selisovet* a venit un președinte din Stenikovo. El a urcat cu noi în mașină până am ajuns la el, în Stenikovo.

Cazarea. Ne-au debarcat în școală. Întâi am venit noi, două mașini, apoi au mai venit încă două, apoi au mai venit încă două. Au fost familii și din Mihăileni - trei familii, din Pîrjota - două, din Glodeni - una și două familii din Recea - familia Barbu și noi. Ne-au cazat în școală într-o sală mare. A doua sau a treia zi ne-au pus la lucru. Mâncarea noi o găteam. Ne aduceau lapte de la fermă. Ne da la fiecare suflet pe zi jumătate de litru [de lapte]. Nu știu cât am trăit acolo, vreo lună sau mai mult, până când au început lecțiile. Trebuia să ne ducem ca să facă un pic de reparație.

A venit o femeie, era mulgătoare la ocolul de pe deal, unde țineau vacile, și ne-a luat. A zis: „Haideti, că șede casa pustie!”. Numai familia noastră a luat-o acolo [la dansa] (Foto 2). Casa era din două odăi. Femeia venise singură. Nu era cu ea cineva de la conducere, nici președinte colhozului, nici președintele sovietului sătesc.

Relațiile cu băștinașii. Eu am să vă spun un lucru, satul acela, Stenikovo, cândva a fost un sat mare, bogat, a fost cu oameni înstăriți. Erau case cu fundament de piatră, cu cerdac, case frumos făcute. Acolo erau gospodării frumoase și noi ne duceam și ne uitam prin casele celea. Atunci eu am văzut prima dată tapete pe perete. Am înțeles, că au fost oameni bogați, oameni înstăriți. Pe ei i-au dus încă în 1932, chiar și atunci în 1949 gospodăriile aproape erau întregi, numai că erau fără ferestre, fără uși. Ambarele pentru pâine de acum le întrebuița colhozul. Satul era pe jumătate pustiu. Și cine rămăsese? Golani rămăseseră acolo! [Pe ceilalți] i-au deportat, i-au dus în 1932.

În satul acela erau numai patru bărbați, toți [ceilalți erau] copii și femei. Nu erau oameni care să lucreze. Băieți de 14-15 ani lucrau pe tractoare. Cel mai mare băiat în sat atunci era de 21 de ani. Nu că ar fi fost pustie [localitatea]. Lume era în sat, dar bărbați nu erau.

Biserică aveau foarte frumoasă, mare, dar au fost activiști care erau contra lui Dumnezeu și care au distrus tot în biserică, n-a rămas nimic. Când am venit noi, de acum depozitat grâu [în biserică]. [Biserica] nu funcționa. Era un *brigadir*, care nu putea lucra cu mâna dreaptă, i se uscaseră mâna. Femeile în vârstă spuneau, că el a fost activistul care a urcat pe biserică și a dat crucile jos. Și ele [femeile] spuneau, că „Iată, Dumnezeu l-a pedepsit!”. Iată așa....

Odihna. [În familiile deportate în Stenikovo] doar eu eram băiat, celelalte erau fete: de la Pîrjota erau două fete, din Recea erau două fete ... și numai eu eram băiat. Băieții, când m-au văzut: „Vasea, aida s nami!”⁶. Cred, i-au pus la cale de la cârmuire ca să mă ia și să mă adapteze. Nu a fost asta așa, pur și simplu. Veneau și mă luau la *vecioriki*⁷ în sat. Acolo era obiceiul așa: lucrau până la ora cinci în colhoz

⁶ „Vasea, hai cu noi!” (trad. din rusă).

⁷ Serate (trad. din rusă).

sau unde n-ar fi fost, iar de la ora cinci - toți erau liberi. Tineretul se aduna lângă biserică, seara. Cântau *ceastușki*⁸, făceau întâlniri. Și mă luau cu ei acolo. Mai mult cântau *ceastușki*, iar unul din ei cânta cu *garmoșka*⁹. Obiceiul era așa, ca să se adune tineretul în fiecare seară; nu în una din seri, dar în fiecare seară. Veneau [băieți băștinași] după noi și ne luau, doar că fetele noastre nu se duceau, le era rușine. Asta-i una. Dar alta - aveau o educație oarecare. Și părinții nu le permiteau. Mai întâi de toate, lumea era străină. Cum să te duci tu în lume străină, dacă nu știi pe nimeni?! Da' pe mine mă luau băieții. Veneau și mă luau: „Vasea, poșli!”¹⁰. Numai tineret [venea la serate].

[Teme politice nu se discutau], nu. Acolo [la serate] era exclus așa ceva.

Munca. La lucru [ne-au pus] dintr-odată. Ne-au trimis întâi la prășit și apoi, când s-a început strânsul pâinii, m-au numit la combină. Era *combainior*¹¹, da' noi - ne-au făcut lângă *bunker*¹² o punte - și, împreună cu o fată, umpleam sacii [cu grâu] (Foto 3).

Am lucrat în colhoz, dar nu ne-au dat nimic. La sfârșitul anului, au dat toată pâinea la stat, iar ce rămânea - o parte lăsa de sămânță și cealaltă [parte] o împărțeau la colhoznici pe *trudozile*¹³. Toată vara ceea am lucrat la combină și am primit atâta pâine, cât a primit împreună tatăl meu, mama și sora. Oricum, pâinea s-a terminat repede, căci nu ne-au dat cine știe ce. Ce, crezi că ne-au îmbogățit!?

S-a întâmplat așa, că noi de acum nu aveam ce mânca și am început a scrie la KGB-ul din Kurgan. Scriam, că nu aveam ce mânca. Nu primeam nimic, căci eram în colhoz și am început a-i bombarda cu scrisorile. A venit într-o zi un reprezentant de la KGB din Kurgan, l-a luat pe președintele de colhoz și au venit la noi. Au venit să vadă ce-i cu noi, căci noi eram sub supraveghere. Era special un reprezentant al KGB-ului care ne *provere*¹⁴ în fiecare zi. A venit cel de la KGB, s-a uitat unde trăim și l-a luat la trei parale pe președintele colhozului: „Voi aveți o jumătate de sat de case pustii. De ce nu le-ați dat voie să trăiască în ele? Ei să trăiască la oamenii aceștia?!”. Da' președintele tîr-mîr, încolo-încoace. Așa și n-a rezolvat atunci nimic.

Prima iarnă. *Apoi iată*, femeia ceea ne-a luat la dansa și când au început gerurile a revenit și ea acasă, căci toate vacile le-au dus la fermă. Un băiat de acolo din sat, Venea Voronov, care venea întotdeauna după mine - poate că-l puseseră special să vină, ori eu mai știu? - a venit și ne-a luat la dansul. Avea ogradă mare, aveau două case cu câte trei odăi în casă - casa mare, bucătărie, cuptor. Toată mâncarea în cuptor se făcea, plită nu avea nimeni, nu știau ce-i aceia plită - tot [pregăteau] în cuptor. Ne-au luat, căci aveau două case mari în ogradă. Cred, că l-au pus la cale cineva să ne ia. Eu prieteneam cu Venea. Eram prieteni la cataramă. El a venit și [a spus]: „Vasea, davai beri svoiu semiiu i poșli ko mne!”¹⁵. Femeia ceea, la care stăteam noi, a auzit și a început a plânge. S-a obișnuit cu noi, era singură și pe iarnă trebuiau aduse lemne... Dacă rămâneam [la ea în casă] și ei avea să-i fie cald, dar dacă a venit Venea și ne-a luat, gata! [ea rămânea fără ajutor].

⁸ Cuplete (trad. din rusă).

⁹ Acordeon (trad. din rus).

¹⁰ „Vasea, hai să mergem!” (trad. din rusă).

¹¹ Lucrător pe combina agricolă (trad. din rusă).

¹² Buncăr (trad. din rusă).

¹³ *Trudovoi deni* - zi lucrată (trad. din rusă).

¹⁴ Supraveghea, verifica (trad. din rusă).

¹⁵ „Vasea, i-ați familia și hai la mine!” (trad. din rusă).

N-am putut să-l refuzăm pe prietenul meu. Acela ne-a dus într-o casă mare. Într-o odaie erau trei ferești, înalte, cât un stat de om. Când răsărea soarele, drept în ele răsărea. Era cuptor, era sobă. Soba era rotundă și vârâtă în perete și da căldură într-o odaie și în alta. Noi făceam focul în sobă și în cuptor.

Am ajuns cam până la începutul lui martie și - gata! S-a terminat pâinea. Mama și sora mea se duceau și strângeau spice de pe miriște. Luam râșnița de la femeia ceia care era gospodina, stăpâna casei, și făceam făină din care găteam mâncare.

Supravegherea. Era *nadzerateli*¹⁶. Te duceai la supraveghetorul acela în fiecare zi și tot cu el vorbeai, dacă doreai să te duci undeva. Obligatoriu trebuia să ai permisiune. Dacă nu-ți permitea, atunci o încasai... A venit un reprezentant să vadă ce-i cu noi, căci noi eram sub supraveghere. Era special un reprezentant al KGB-ului care ne *provere* în fiecare zi unde suntem. Venea și se uita. Dacă el nu putea veni, apoi era un *brigadir*¹⁷, cel cu mâna uscată, și ne controla. În toată ziua venea: „Hai, la lucru, tu! Hai la lucru, tu! Da unde-i acela? Ce face?” și așa mai departe.

La școală. Pe mine tata m-a luat la trei parale - să mă duc la școală. Eu nu știam limba rusă... dar m-am dus. Școala era într-un sat la opt kilometri - Pometenka. Tatăl meu fusese mai înainte și vorbise cu directorul școlii. Vorbise așa cum știa el ruseasca lui. Ei știau, că urma să vin la școală. Am ajuns până acolo, dar îmi era rușine să intru în școală. M-a văzut o învățătoare: „A, tî!? Aida so mnoi!”¹⁸. Am intrat în școală, am mers la director. Aveam deja documente de șapte clase, dar directorul m-a dat iar în clasa VII-a. Trebuia să știu limba rusă. Dacă nu știam limba rusă, nu puteam învăța (Foto 4). Toată iarna ceea acolo am învățat. Veneam și luam alimente de acasă și iar mă duceam. Le luam în torbușoară, în spate. În Pometenka aveam gazdă.

[Învățătorii] erau foarte cuminiți; foarte cuminiți și de treabă. Aici [în Moldova] am învățat franceza, da' acolo - germana. Ea [profesoara] ne preda chimia și germana. Dirigintă de clasă era o femeie foarte de treabă. Nu știu cum în altă parte, dar iată unde am fost eu, niciodată n-au făcut deosebire [între băștinași și cei deportați]. Ceilalți erau toți băștinași, numai eu singur [eram din deportați].

Dacă s-a desprăvărat, s-a terminat școala, mi-am luat documentele înapoi. Școala s-a terminat. Șapte clase. M-am dus iar în clasa VII-a ca să învăț limba rusă. Materialul îl știam foarte bine și nu-mi trebuia, dar m-am dus căci trebuia să știu limba rusă. Dintr-o parte, am reușit.

De la Stencovo la Iurkovo. Pe urmă - nu știu ce a dat peste ei - că ne-au dat o casă. Pe tatăl meu, după ce a venit acela de la KGB, l-au luat la Kurgan la construcții. Pe toți moldovenii care au fost în colhoz în satul Koșkino i-au luat. Noi [cu mama și sora] am rămas. Ne-au dat o casă în sectorul Bairak. Am luat bagajul și ne-am dus în casa ceea. Da' acolo ce era? Casa era fără uși, fără ferestre, vântul bătea peste tot. Într-o zi, a venit președintele Sovietului Sătesc și ne-a zis: „Gătiți-vă! Vă ducem de aici...” Da' noi - bucuroși. Pe la amiază, a venit o mașină din sovhoz și ne-a luat pe toți, pe toate familiile care eram acolo.

Nu știu de unde au auzit femeile din sat, căci au venit o grămadă de femei să ne petreacă. Noi eram bucuroși că ne ducem, pentru că în *sovhozul* unde mergeam erau toți moldoveni, toți din satele noastre erau: și din Mihăileni, și din Pîrjota, și

¹⁶ Supraveghetor (trad. din rus).

¹⁷ Persoană care conduce o brigadă de câmp (trad. din rusă).

¹⁸ „A, tu!? Hai cu mine!” (trad. din rusă).

din Aluniș, și din ... toți erau acolo, lucrau. Ei habar de grijă nu aveau, fiindcă ei primeau bani, se duceau și luau pâine, da' noi ... [în colhoz nu primeam nimic].

[Tata] era la Koșkino, făceau [construiau] o școală. Tatăl meu nu a venit la plecare noastră. [El venea] o dată în trei-patru luni.

Întâi am fost trecuți în Iurkovo, sectorul sovhozului Belozerka. Familia Bucătaru [din Aluniș] a fost în sectorul Orlov. Eram distribuiți pe sectoare, nu pe sate. Sectoarele aveau o bază cu case făcute de oameni [nu de către stat]. Când ne-au dus în Iurkovo, case pentru noi încă nu erau și ne-au adus niște vagoane de pe deal, în care se odihneau tractoriștii... Ne-au adus două vagoane: unul mic și unul mai mare. Întâi ne-au dus în cel mic. Eram trei familii. Când ne-au adus al doilea vagon, două familii am trecut în vagonul mai mare. Era mai bine, era cald. Mâncarea o găteam afară. Am început a lucra. Pe mine m-au trimis să lucrez la tractor. Am început a primi salariu. Aveam loc împrejurul casei, unde sădeam cartofi. Acolo asta era principalul - cartoful.

[În localitate erau] ruși. Numai noi eram [din deportați], adică cum? Moldoveni, am în vedere. În Iurkovo erau foarte mulți moldoveni: din Baraboi, din Mihăileni, din Recea. Mulți erau. Primeau bani pentru muncă, se duceau și se aprovizionau cu tot ce le trebuia.

Din nou la școală. Din 1951, am mers la școală în centrul raional. În fiecare săptămână trebuia să mă prezint la KGB [pentru evidență]. Când am venit în Iurkovo, m-am dus în centrul raional Belozerka la școală în clasa VIII-a. În Iurkovo era un *nadzerateli* și în centrul raional era altul. Dacă mă duceam la școală în centrul raional, trebuia să mă prezint acolo la KGB și să-i spun că am venit. [Dacă nu mă prezentam] ne ocăra.

Învățătorii ne stimau foarte mult. Ne puneau ca pildă rușilor; noi ne stăruiam și învățam da' rușii - târâiau învățătura. Pe noi ne stimau mai mult decât pe ai lor.

Am învățat patru ani, iar trei ani am fost staroste de clasă. Îmi era greu fiindcă trebuia să vin acasă în fiecare săptămână, 20 de km, să-mi iau desaga cu merinde în spinare și să mă duc la școală, să trăiesc la gazdă. Era greu pentru că nu erai aprovizionat așa cum se cade. Nu erai încălțat, îmbrăcat. Desigur, ne simțeam mai [inferiori față de ceilalți copii]...din partea că ei erau ruși și aveau tot ce le trebuie, iar noi veneam pe lângă dânșii.

De multe ori [mă simțeam incomod din cauza îmbrăcămintei sau încălțămintei], de multe ori. Eu, de pildă, când mă duceam acasă iarna umblam în ciubote, pe omăt. Erau geruri până la 40 de grade. Tatăl meu îmi cumpărase un cojoc și mă îmbrăcam în cojocul acela. Trebuia să am grijă să nu înghețe nasul, obrazii. Trebuia să frec cu omăt locurile unde se înâlbea. Când se dezgheța, era tare dureros.

Credința în suflet. Întâlneam Paștele așa cum se cade. Bisericele nu lucrau, dar noi coceam pască și o puneam afară des-dimineată [lacrimi]. Întâlneam și Paștele, și Anul nou, și tot [cu ceilalți moldoveni]. [Spuneam rugăciunea] “Tatăl Nostru”. Aveam o carte specială, de rugăciuni, în română. Am învățat în clasa III-a la școala română, în 1943. În cartea ceea erau o mulțime de rugăciuni. Eu am luat cartea ceea cu mine și de acolo o citeam.

[Tinerii] se căsătoreau, se înscriau. Numai decît făceau masă, păstrau tradițiile. Mâncărurile numai de ale noastre găteam. A fost și o nuntă. S-a măritat o fată din Mihăileni, a luat-o un băiat din Nicoreni - Borea Novac și cu Marusea Pânteia. [Au făcut

nunta] așa, ca la noi. Au adus o *garmoșcă* și - dă-i, băiete! Au fost invitați moldoveni.

Dacă murea cineva din moldoveni, era înmormântat tot acolo, în cimitir. În mormântarea era făcută după ritualul nostru, însă nu era popă. Îl ducea, îi citea cineva o rugăciune și atât... Mai mult - nimic. Veneau acasă și făceau un praznic [masă de pomenire] acolo. Chiar și rușii, când îi înmormântau pe ai lor, făceau numaidedată [masă de pomenire], numai nu chemau multă lume, pentru că erau săraci. [Făceau] mai modest, [chemau] pe gropniceri și vreo două-trei persoane și cu asta se termina [masa de pomenire].

Hrana și băutura. [De la localnici nu ceream ajutor], ei singuri nu aveau. La dânșii cea mai bună mâncare era laptele și cartofii. Asta era. Pâinea ceea, care o primeau pe *trudozile* se termina repede. Sclipuiam, ca la Anul Nou să aibă un pic, la celelalte sărbători un pic să aibă și atât. Principalul era cartoful și laptele. Fiecare familie trebuia să aibă vacă și cartofi. Și *ogorod*¹⁹ trebuia să ai acolo, un lot de pământ și să-l sădească cu cartofi. Da' cartofi se făceau.

Alcool? De ce nu? Era! Noi, copiii, nu foloseam alcool. Așa, când veneam și întâlneam o sărbătoare ceva, serveam acolo oleacă, da' așa - nu [consumam]. [Vin nu era], numai *brașcă*. Acolo se făcea sfeclă de zahăr. Luau sfecla de zahăr, o curăteau bine, o puneau frumușel în castrule și o fierbeau bine, apoi scurgeau apa, dar nu o aruncau. Dădeau sfecla cea în cuptor și ea se prăjea bine. Într-o putinică special pregătită pentru asta, puneau sfecla prăjită, îi turnau zeama care a fiert și puneau *hmeli*²⁰.

Se vindea [alcool în magazin]. Cine avea bani se ducea și procura, da' cine nu [avea bani] - făcea *brașcă*. Fiecare se lăuda cu *brașka* lui.

Pâinea o făceau cu *hmeli*. Nu știau de altceva, de drojdie sau de ceva. La magazin nu se găsea. Mama făcea *bătcăli*²¹ și cocea pâine. La noi pâinea era dulce, dar la ei era din *hmeliu* acela și avea un miros și un gust [rău]. Iată, puneau *hmeliu* acela și făceau ca un fel de [drojdie]. După ce fierbea bine, apoi se făcea o băutură. Bei un păhărel și te simțea "bine". Făceau [și moldovenii], dacă nu aveau încotro.

Noi făceam toate mâncărurile care erau moldovenești: și găluște, și răcitură, și plachie și tot făceam, da' la ei - *kartoșka*²², carnea, și curechi murat. Dacă nu era curechi murat pe masă, la dânșii, nu era primit.

Greutăți și izbânzi. Când a murit Stalin, eram la școală. Ne-a strâns directorul școlii în sală și ne-a spus despre asta. El plângea, da' noi ne bucuram. Plângeau toți copiii, că a murit Stalin, da' noi ne bucuram. Eram doi [moldoveni] în școală: unul, Gulea, din Baraboi (acum lucrează în Drochia) și eu. Trăiam amândoi la o gazdă și ne-am bucurat foarte mult, c-o să ne ducem acasă, c-au să ne elibereze...

La părinți le era totuna pentru că ei nu mai trăgeau nădejde să ne întoarcem în Moldova pentru că ne spusese: „Voi sunteți pe veci aici deportați și nu mai sperați la nimic [că o să vă întoarceți în Moldova]!” Ne acomodasem să trăim, să sclipuiam și să cumpărăm și vacă, și porc, și găini să creștem.

După moartea lui Stalin au început a veni la mine moldoveni ca să le scriu cerere să se poată duce acasă, măcar în concediu. Da, știam rusa. Din toți moldovenii care erau acolo, eu știam mai bine rusa și toți veneau la mine. La toți cui le-am scris scrisorile,

¹⁹ Grădină (trad. din rusă).

²⁰ Hamei (trad. din rusă).

²¹ Turte mici, coapte în cuptor, făcute din amestec de tărâțe și apă, care se utilizau ulterior în loc de drojdie la plămădirea pâinii.

²² Cartof (trad. din rusă).

toți s-au dus acasă. Scriam despre situația ceea care s-a creat, când au fost deportați, că i-au deportat pe nedrept. Ce, au deportat măcar vre-unul pe vreo pricină oarecare!? Pe gospodari i-au „ridicat”. Le-au luat gospodăriile, le-au luat tot și i-au deportat...

Eu am scris la mulți oameni cereri și toți au venit acasă. Toți până la unul. Și m-am bucurat foarte mult. Dar niciunul, după ce le răspundeau de la Moscova, nu a venit pe la mine să-și ia rămas bun măcar. Se duceau [și nu mai veneau pe la mine]. La trei din Bălți le-am scris și s-au dus acasă, și din Mihăileni, și din Ochiul Alb. Eu, când alcătuieam scrisorile celea, era nu știu ce: dacă le scriam eu, apoi - gata, se duceau acasă.

Am scris scrisori la toți, dar tatăl meu zice: „Măi, tu ai scris la toți și toți s-au dus acasă, dar pentru noi de ce nu scrii?” - noi nu mai trăgeam nădejde, că o să ne ducem - și a început a plânge... Mi s-a făcut jale de tata și mi-am zis să scriu și pentru noi, într-un noroc: ne-a da drumul - bine, nu ne-a da - iată, nici n-am pierdut, nici n-am câștigat nimic. Am luat și am scris. Învățam în clasa X-a, venisem acasă în vacanță. După vacanță, m-am dus la Belozerka și i-am dat drumul în cutia poștală. Nu a fost răspuns; abia la sfârșitul lui septembrie a venit răspunsul. În 1955, de Anul Nou am dat asta [cererea] și a venit răspuns tocmai la sfârșitul lui septembrie. Cei de la KGB au ținut răspunsul încă o lună. După o lună, de acum în octombrie, ba mai mult de o lună - la sfârșitul lui octombrie, pe 25 octombrie, ne-au dat scrisoarea.

Eu nu știam nimic. Terminasem zece clase și n-am vrut să mă duc în sovhoz. M-am dus în Kurgan și mi-am găsit acolo de lucru. Mi-am găsit și gazdă și trebuia să vin acasă să-mi iau ceva de dormit: un ogheal, o pernă. În zorii zilei am visat, că parcă am venit acasă și ne-au arătat documentele că noi putem să venim în Moldova. Am ieșit dimineața în zorii zilei de la gazdă, am ieșit în marginea orașului Kurgan și, cu o mașină de ocazie, pe la ora 10, am fost în Belozerca. Când am ajuns, am priceput că taman așa s-a întâmplat.

Desigur, [părinții erau bucuroși].

Eu cu sora am venit înainte, părinții au rămas să vândă casa, vaca, porcul, găini. Găinile am luat și le-am tăiat toate. Cum s-au început gerurile, le-am tăiat pe toate, le-am pus în pod la coardă. Gerul era așa de mare, că îngheța tot.

Eliberarea

Revenirea la baștină. În 1955 [am revenit în Moldova]. Foarte frumos [ne-au întâlnit]. Am venit cu surioara. Ei, ce bucurie! Taman de „octiabrisk”²³ am ajuns. Ne-am oprit în Bălți pentru că trebuia să ne vină bagajul. [Cum le-am împachetat?] Înainte erau *matras*²⁴-uri mari. La un *matras* de acela am scos vata, am zvârlit-o și am pus toate [lucrurile] noastre într-însul. Ei, ce aveam? - o nimica toată. Am pus tot în sacul acela, am scris adresa, am dus-o la Kurgan, la gară, am dat-o acolo în primire și așteptam să ajungă. Aveam și o bicicletă. I-am făcut din scânduri cutie și am pus-o tot acolo, la bagaj, și așteptam să vină. Vreo trei zile am stat la Bălți. Când a sosit, am luat bagajul și l-am dus la un cunoscut [căruia tot eu le-am făcut cerere și au venit acasă înaintea noastră]. Am rămas la dânșii, am dus bagajul la ei și am pornit la Recea.

E-he! cei care au venit înainte spusese [că venim și noi] [lacrimi]... Pe noi de acum ne căutau prin Bălți. [...] Un verișor fusese pe la Institutul Pedagogic, credea că

²³ *Deni Octeabriskoi Revoluții* - „ziua revoluției din octombrie” (trad. din rusă), sărbătoare oficială în URSS, marcată la 7 noiembrie.

²⁴ Saltea (trad. din rusă).

eu m-am dus acolo să intru la institut. Nu știu pe unde a umblat, dar când am ajuns în marginea [orașului Bălți] - nu era autobuz - taman și el a venit, cu un camion. Nu știu de unde a găsit camionul. Ne-am suit cu dânsul și am venit în Recea. Neamurile ne-au întâlnit foarte frumos și sătenii [lacrimi] ne-au întâlnit. Cineva ne lua la dânsii: „Hai veniți la noi și-ți vedea cum trăim!” Vreo trei zile ne-au purtat de la o casă la alta. Au venit și părinții, peste o săptămână. [Ne-am oprit] la verișor.

[Cei care ne-au ridicat,] fugeau de noi. Fugeau de noi, când auzeau.

Reintegrarea în societate. După ce au venit părinții, am mers cu toții în Rîșcani, unde era sovhoz „Trandafir”, și ne-am aranjat la lucru. Ne-au dat și cămin. Eu am lucrat o lună-o lună jumătate, m-au pus la evidență și m-au luat la armată. Aveam 23 de ani.

Doi ani jumătate [am făcut armata], întâi am fost în Narțiș, apoi m-au trimis la școala de sergenți în Odessa. Am învățat la școala de sergenți până în februarie 1956. [Atunci s-a căsătorit surioara mea.] În 1957, în februarie, școala de sergenți s-a închis, căci a fost reducerea armatei cu 1 200 000 și am fost trimis în unitatea de construcție - *stroibat*²⁵ se numea. Am lucrat acolo un an și pe urmă am intrat la Institut. Am absolvit Institutul de Construcții din Odessa.

După repartizare, am venit în Chișinău. A fost un reprezentant de la *colhozstroi*²⁶ la noi la Institut și ne-am înscris să venim în Moldova. Pe urmă, a trebuit să mă duc acolo la *colhozstroi* și să cer de lucru, adică să mă repartizeze mai departe. Ei mă repartizau la sudul Moldovei, dar eu le-am zis: „Nu, băieți, vreți voi sau nu vreți, dar mie dați-mi Ungheni-ul!” Iată așa, până la urmă, mi-au dat Ungheniul. Am lucrat la Ungheni vreo trei ani la MSO²⁷. Am construit acolo o fermă pentru păsări așa de mare, ca la Corlăteni. Mai veneam la Rîșcani și ajutam părinții la construcția casei. În 1966 am venit înapoi și mi-au dat fabrica de brânzeturi. Eu am construit-o. Am terminat aceasta și am plecat...

Eram de așa fel, că nu-i vedeam pe ruși în ochi. Eram supărat tare pe ei. De ce? Pentru că niște golani, care n-aveau studii - cu vreo șapte sau vreo opt clase - erau numiți maistru; în contabilitate erau din cei care lucrau cu șapte clase ... și ei încă îți puneau piedici... Eu eram un moldovean, dar ei toți - ruși. Când veneam, făceam *farfal* din ei. Ei nu mă vedeau în ochi pentru asta. D-apoi dacă ei erau toți, da' eu - unul!

Reabilitarea

În 1992 [familia a fost reabilitată]. N-au întors nimic. Dimpotrivă, au distrus tot, iar vreo doi activiști și-au construit casă din lemnul acela, din care au fost construite acaturile. Când se formase o unitate specială în raion [pentru cei reabilitați] am dat și tot am dat cereri [pentru reîntoarcerea averii confiscate], dar fără rezultat. Ne-a dat sovhozul atunci cinci mii lei și gata. [Am împărțit banii] cu surioara, părinții de acum nu erau [în viață].

Emoții și regrete

E greu de spus [ce a fost deportarea], fiindcă aceasta a fost o tragedie. Ai fost om de categoria a doua în societate. Aceasta a fost cel mai dureros. [Au fost vinovați] oa-

²⁵ Unitate militară de construcții (trad. din rusă).

²⁶ Departamentul de construcții pentru colhozuri.

²⁷ *Mejsovhoznaia Stroitelinaia Organizația* - Organizația de construcții pentru sovhozuri (trad. din rusă).

menii din sat, mai întâi de toate. Cei care au deportat, aceia au fost primii dușmani. Moscova n-a știut ce se face în Moldova și cine și ce a avut, dar cei din sat - aceia au fost trădătorii. Ei au fost primii trădători...

Basarabia a fost întotdeauna îngenunchiată, măcar că a avut oameni foarte capabili, dar nu au fost prețuiți. Chiar și în vremea țaristă, ei au fost [considerați] de nimic. Și acum, când a fost Uniunea Sovietică, poate că au fost prețuiți, dar comunismul ne-a înecat pe toți, fiindcă noi aveam păreri noastre despre viață și eram educați altfel. Pe de altă parte, la putere erau rușii și nu moldovenii. Moldovenii erau presați, erau considerați de nimic, iată ce a fost tragic în Moldova noastră. Acum s-au ridicat oleacă, dar și acești moldoveni nu-mi plac de fel. Ei nu trag la țară, ei trag la buzunarul lor.

Cel mai dureros a fost atunci, când ne-au dus în Siberia. Acela a fost cel mai dureros moment, pentru că ne-au lăsat fără nimic, am fost lăsați lipiți pământului și ne-au dus, și au pus peste noi supraveghetori să nu fugim... Iată aceasta a fost tragedie.

Tinerețea, iată ce mi-a răpit [deportarea], copilăria [lacrimi]... A fost și război, și foamete, și deportările - ne-au răpit mult.

Cea mai mare bucurie a fost când ne-am întors în Moldova.

[6 iulie] e tragedia Moldovei. ... Este jale și amărăciune de povestit despre ce s-a întâmplat atunci.

Anexe

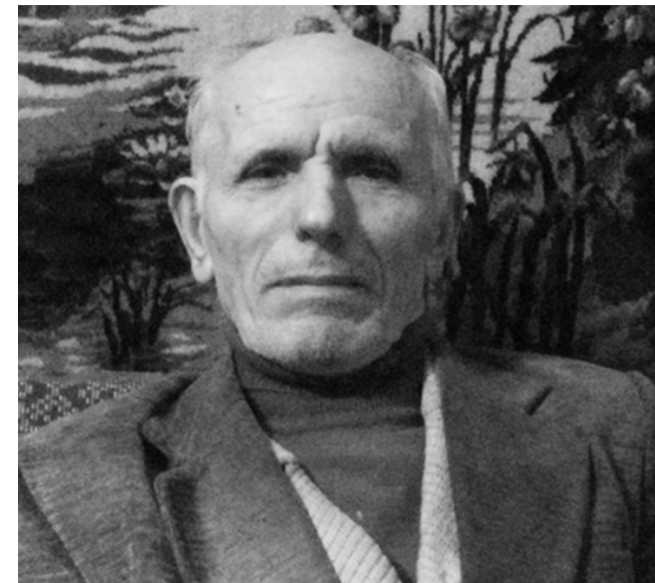

Foto 1. Vasile Frunze, 26 octombrie 2013. Fotografie de Lidia Pădureac.

Foto 2. Frunze Alexei cu soția Elena. Regiunea Kurgan. 1955. Din arhiva familiei Frunze.

Foto 3. Vasile Frunze cu mama Elena și sora Nina. Regiunea Kurgan, s. Stenikovo, 1950.

Foto 4. Vasile Frunze la strânsul pâinii. Regiunea Kurgan, s. Stenikovo, 1950.

“HAI SĂ-ȚI POVESTESC CUM S-AU PETRECUT TOATE!” CAZUL FAMILIEI PLĂCINTĂ, S. DROCHIA, R-NUL DROCHIA

Igor CERETEU

Abstract. The interviews offer new insights about the Stalinist deportations from the Moldavian SSR. Filip Plăcintă and Iulia Plăcintă, deported from their homeland as teenagers in Siberia, were forced to live and work for years in Tiumeni region before the family got the permission to return home in 1957.

Keywords: Stalinist deportations, 6 July 1949, village of Drochia, Siberia

Cuvinte-cheie: deportări staliniste, 6 iulie 1949, s. Drochia, Siberia

Deportările din 1949 din satele Basarabiei s-au înscris în sistemul represiv sovietic, care s-a manifestat, de altfel, în majoritatea regiunilor URSS-ului. Pentru o bună parte a populației suferințele războiului și foametea s-au dovedit a fi minore în comparație cu deportarea forțată din vara anului 1949. Întreaga societate basarabeană a trecut prin această perioadă de groază. Suferințele i-au apropiat, s-au susținut unii pe alții, s-au ajutat la nevoie.

Este și cazul celor doi frați din satul Drochia (pe atunci raionul Târnova), care au fost deportați în regiunea Tiumen: Pavel și Iosif Plăcintă. Primul avea trei copii (Filip, Ilenuța și Marușca), iar Iosif șase (Mihail, Toadre, Ionică, Anuța, Iulia și Petru). Pavel a fost ridicat împreună cu mama sa, fiul Filip și fica Ilenuța (Foto 1). Soția și fica mai mare, Marușca, au reușit să se ascundă și au rămas în sat. Familia a fost scindată. Fratele său Iosif a fost ridicat cu soția, fiii Ionică, Petru și fica Iulia (Foto 2). Ceilalți copii (Mihail, Toadre și Anuța) erau deja căsătoriți și nu locuiau cu părinții. Pavel cu familia sa au fost repartizați într-un sovhoz, unde condițiile de trai erau mai ușoare, iar Iosif cu familia a fost trimis într-un colhoz, unde traiul era insuportabil, iar sărăcia și mizeria erau la ele acasă.

Propunem atenției cititorului câteva crâmpie din mărturiile acestor oameni, varianta integrală a povestirilor de viață relatate de către dumnealor urmând să apară în volumul cu documente de istorie orală “Românii în Gulag. Mărturii, memorii, documente”, elaborat în cadrul proiectului “Românii în Gulag” cu suportul Departamentului pentru Românii de Pretutindeni în perioada 2013-2014.

Interviul cu **Filip Plăcintă**, realizat la 5 iulie 2013
(84 de ani, s. Drochia, r. Drochia, Republica Moldova)

Ridicarea

Listele familiilor, care urmau să fie deportate din sat în 1949, au fost făcute pe timpul Bordeiancăi (președinta sovietului sătesc). Nea Iosub Plăcintă, fratele tatei și Ion Stati au fost adăugați mai târziu în liste, chiar înainte de a fi deportările. Acesta din

urmă nu știu cum a rămas și nici casa nu i-au luat-o. Irina Zavațchi, poreclită în sat Țunea, a avut un mare rol în întocmirea listelor. Nu știu de ce atunci se făcea serviciul prin sat, adică erau convocați câte 20 de oameni pe 24 de ore. Aceștia aveau misiunea să cheme la sovietul sătesc zi și noapte pe acei care nu achitase *postavka*, *zaiomul* sau alte lucruri de astea. Chemau mai mult noaptea. Am fost și eu printre acești oameni, care făceau serviciul prin sat. Ne dădea lista și trebuia să-i chemăm. Pe noi, cei tineri, ne trimeteau în celălalt capăt de sat. Chemau mai mult noaptea, pentru că atunci băgau în oameni mai multă frică. Printre aceștia erau și vre-o trei pensionari. Era unul Iașa Repețchi, care era cu dâșii, dar până la urmă l-au ridicat și pe el [râde!]. Nu știu care e cauza, el nu avea avere, nu avea nimic. Dumitru Oprea umbla prin sat cu o pușcă lungă cu cuțit în capăt. Mai era cu ei Nică Mocanu. Pe unii îi trimitea la FZO. Pe Fenea Musteață (Ciorsac) l-au rugat să se înscrie la FZO și el nu a vrut. Au venit, i-au înconjurat casa câțiva înarmați, iar el a fugit pe ușa din spatele casei. Nică Mocanu, care nu știa nici o boabă în rusă, îi striga: „Стой, стрелять буду!”¹. Fenea a sărit gardul și nu l-au mai prins. Au înfricoșat lumea în tot felul. Chiar dacă dădeai *postavka* veneau și a doua oară să o ceară. Oamenii îi ziceau în derâdere *fond oborony*.

După asta a venit foamea din 1946-1947, urmată de o epidemie de *tif*. Mureau oamenii din picioare. Lumea era slăbită. Nu avea cine să sape groapa pentru cei decedați. Unii mureau sub gard și erau acoperiți cu pământ. Nici nu erau înmormântați creștinește. Noi am scăpat de foame. Au murit unii și de *tif*.

Eu sunt născut în anul 1930. Când ne-au deportat aveam 19 ani. Venisem în vacanță. Învățam în anul I la Școala Pedagogică din Bălți. Doar vre-o trei zile am stat acasă. Am fost cu tata la cultivat popușoi și pe data de 5 iulie l-au scos pe tata de corvoadă. Așa se zicea atunci. Trebuia să meargă cu căruța la Târnova, la raion, să ducă conducerea satului la o adunare urgentă. Acolo, la Târnova, venise șefii de prin toate satele raionului. Tata povestea că erau foarte multe căruțe în așteptare, însă cine intra în clădirea ceea nimeni nu ieșea, adunarea a durat foarte mult. Se făcuse seara, soarele era la asfințit și unul dintre căruțași le-a spus celorlalți că în seara asta vor ridica lumea, pădurea de la Țaua (Țaul – I.C.) era plină de mașini și de soldați. Căruțașii s-au împrăștiat pe la casele lor. Șefii satelor au venit înapoi cu mașinile care staționau în pădure la Țaua. Pe tata l-au ajuns mașinile la hotarul satului. În una dintre mașini era și președinta sovietului sătesc, căreia în sat îi spuneau Boredeianca. Au oprit mașina și a ordonat să-l ia pe tata, spunând că asta este în lista deportaților. L-au luat, l-au urcat în mașină, iar căruța și calul au rămas pe deal. Pe tata l-au închis într-o încăpere de la sovietul sătesc. Au fost convocați toți activiștii satului. Și aici cine intra, nimeni nu ieșea de acolo. L-au ținut până pe la orele 23, apoi i-au împărțit în mașini. Pentru fiecare familie de deportați era repartizată câte o mașină, mai puțini au fost câte două familii în mașină. În documentul acela lor se scria că se permite să se ia câte 1,5 tone de bunuri. Noi nu am reușit să luăm absolut nimic. Să ne fi spus mai luam câte ceva. Ceea ce era pe noi doar am luat. În casă erau două mii de ruble, dar mama nu era cu noi, pentru că fugise, iar tata nici nu știa unde sunt banii. Mama îi pusese în zestre. Știi, cum au femeile zestre!

Tata venise după miezul nopții cu trei soldați și un locotenent, patru erau de toți. Ei au venit pe jos, iar mașina a apărut mai pe urmă, înainte de răsăritul soarelui. Ușile la casa noastră fuseseră încuiate. Cu o zi înainte venise un unchi de-al nostru din Șuri și ne-a spus să fugim că la noapte vor ridica lumea. Cele două surori ale mele

¹ Stai, că trag! (trad. din rusă).

dormeau la mămuca, care locuia cu noi în aceeași ogradă. Iar eu cu mama ne-am ascuns într-o poiată și am dormit acolo. Vecinul de la asfințit Vasile Marcu era și el în listă, era credincios, dar tata era numit culac. Celălalt vecin, care locuia mai la vale de noi, Pavăl Guțu, era și el în listă. Pe dinaintea poietii unde dormeam eu cu mama au trecut soldații la Pavăl Guțu. Mama a simțit, m-a trezit și mi-a zis să fugim. Eu fiind oboist, am zis că vin, dar am adormit imediat. Dimineată trebuia să ne ducem la prășit. Când m-am trezit se vedea cum răsare soarele. La prășit trebuia să ne ducem dimineată tare. Mama de obicei pregătea mâncare să mergem cu toată familia la deal.

Am ieșit repede din poiată și am alergat în direcția casei, credeam că au uitat de mine și s-au dus cu sapele la deal. Am ajuns în dreptul saraiului, care era puțin mai în vale, iar tata, mămuca și surorile îmi făceau semn să fug să mă ascund. Tocmai atunci mi-am dat de seamă ce se întâmplă, am început să alerg la vale, am sărit gardul la vecini, dar și acolo erau militari. Un soldat care era în echipa de la noi a alergat după mine. Altul de la vecini mi-a ieșit înainte, asta care alerga după mine m-a apucat de gulerul cămășii și mi-a zis „Назад!”, adică „Înapoi!”. Soldații erau majoritatea din cei cu ochii înguști.

Toată povestea asta s-a petrecut până a veni mașina. Înaintea casei aveam o mică livadă de meri, prima dată rodise în acel an, erau crengile la pământ de atâtea mere cât au rodit atunci. Și tata i-a zis activistului Păscăluță, un venetic, care era șef pe moară la Velniță (partea de sud a satului – n.n.), să permită fetelor să culegă o căldare de mere pentru drum. El nu a zis nimic. Fetele au umplut căldarea cu mere văraticice, au lăsat-o și au fugit. Când s-au dumerit ei, fetele nu-s! Cel mai mare pe soldați a rămas cu noi, iar ceilalți trei s-au dus după fete. Sora Lenuța, care e cea mai mică nu a găsit un ascunziș mai potrivit, iar cealaltă a reușit și a trecut gardul la vecin și s-a tupilat într-un pâluc de urzică. Pe asta au pierdut-o din vedere și nu au mai găsit-o, iar pe cea mai mică au găsit-o și au adus-o înapoi la „cârd”.

A venit mașina și ne-am urcat cu toții: sora cea mai mică, tata, mămuca, eu, iar mama și una dintre surori (cea mai mare) au dovedit să fugă. Când s-a urnit mașina din loc am vrut să-mi iau rămas bun de la cei care se adunase acolo, vecini și din sat mai venise lume multă. M-am ridicat să le fac cu mâna, să-mi iau rămas bun, iar un soldat m-a lovit foarte tare cu patul armei, încât am căzut jos. Mămuca nu a fost pe lista de ridicare, așa au luat-o. Când am primit documentele de reabilitare ea nu era trecută acolo. Ne-a fost mai ușor cu ea, ne-a ajutat tare mult, mama doar nu era cu noi. Am ascultat la radio și în gazete mai citesc că pe unii îi hrăneau pe drum, nouă nu ne-a dat nimic de mâncare. Abia dincolo de Kiev, în orașul Fastov, ne-au adus patru căldări de *cașă* la toți care eram în vagon.

În casă era o pâine, tata a luat cu el pâinea ceea. În Târnova am stat două sau trei zile, era o căldură de nu aveai cu ce răsufla, eram închiși în vagoane. Aveam fiecare câte un loc în vagon, doar în capetele vagonului erau câte un pat de scânduri și atât. Pâinea chiar în Târnova a mucețit și s-a făcut albastră, tata a aruncat-o afară. Când au adus cașa, s-a hotărât să se dea câte patru linguri la copii. Din familia noastră doar Lenuța se considera copil. Ea a refuzat să mănânce de una singură și am mâncat fiecare câte o lingură. Asta ne-a fost mâncarea până am ajuns la loc. Mâncarea ca mâncarea, omul poate rezista, dar apă nu ne-au dat nici un pic o bucată bună de drum.

Mama nu era, a reușit și a fugit pe râpă, a ajuns la iaz și s-a ascuns în stufărie și a stat acolo vre-o două zile. Nu știa nimic despre noi, nu putea să afle, și până la urmă s-a hotărât să iasă. S-a dus mai întâi la nenea Vighenuț Guțu și a informat-o care este situația.

Pe drum am cerut de la un om din vagon un cuțit și am făcut o gaură în peretele vagonului, la cotituri numărăm vagoanele. De toate, erau 52 de vagoane. Mă uitam afară, vedeam râuri, oameni care munceau pe câmp, fântâni cu apă, oamenii adăpau vacile și mă gândeam: ei, chiar cum așa lumea asta e la libertate, iar pe noi ne duce nu știu încotro și nu știu dacă vom mai reveni înapoi?!

Am mers pe drum cam trei săptămâni. În vagon cu noi mai era din sat doar Marinea a lui Colea Jenii. Mai erau oameni din Mândâc, Dondușeni, Scăieni și din alte sate. Viitorul meu socru cu familia sa erau în alt vagon. Și au nimerit în alt raion.

Am ajuns acolo noaptea. Noi la început nu știam că am ajuns. De obicei trenul nu staționa mult prin gări. Doar cât schimba locomotiva. Atunci am ajuns la o bucată de noapte și a stat trenul mai mult timp. S-a făcut ziuă, iar când ne-am uitat am văzut foarte multe mașini. Au început a deschide ușile, se auzea gălăgie. Peste puțin timp au deschis și ușa vagonului nostru, au intrat trei ruși în civil și au strigat: „Сидеть!”². Au trecut peste noi, s-au uitat îndelung, parcă numărau ceva. Au ieșit, au închis ușa la vagon. Nu știam care e treaba. Pe urmă ne-au spus că analizau unde sunt mai mulți tineri. Pe vagonul unde erau tineri și apți de muncă scriau cu creta litera rusească „С”, iar unde erau mai în etate scriau „К”, adică cei din vagonul cu litera „С” erau trimiși în sovhozuri, unde și munca era mai grea, iar cei din vagoanele cu litera „К” erau repartizați în colhozuri. Acolo munca nu era tare grea, dar viața era insuportabilă. Mașina venea până la vagon, nu se permitea să coborâm jos, ci direct în mașină. Dintr-un vagon se încărcau mai multe mașini. De acolo am mers încă vre-o 90 km până la destinație. După cum scriu gazetele și spun la televizor, noi am nimerit, se pare, puțin mai bine. Alții au fost duși și mai departe spre nord. Acolo unde a stat trenul ultima dată era orașul Ișim, iar pe noi ne-au dus în raionul Berdiujie. Drumurile de acolo nu erau dintre cele mai bune. Erau din pământ, nici nu erau pietruite măcar. Pământul acolo era nisipos și după ce ploua, apa foarte repede intra în pământ. Drumul care lega centrele raionale Ișim de Berdiujie rușii îi spuneau *большак*, adică ar însemna un drum mai mare, cu sens de drum principal. Noi am trăit la o depărtare de vre-o șapte kilometri de la acest drum.

Viața în Siberia

Acolo locuia puțină lume. Când am ajuns la loc și am coborât din mașină am numărat opt case și două bordeie. În una din case era școala, în alta administrația, iar pentru ceilalți oameni au rămas șase case. Oamenii de pe loc povesteau că aceste case au fost construite de deportații de pe vremea țarului. Fiecare casă avea câte patru camere. În fiecare cameră locuiau câte două familii. Și pe noi ne-au pus câte două și chiar trei familii în cameră.

Din sat a mai fost acolo familia lui Nicolae Tofan (în sat era cunoscut cu numele Colea Jenii). El a făcut serviciul în Armata Română la Nistru, în patrule. Într-o noapte s-au furișat cu o barcă de partea cealaltă de Nistru câteva persoane pentru a trece în Basarabia, el a strigat să se predea, însă ei au refuzat. Au avut loc schimburi de focuri, iar Nicolae Tofan a fost rănit grav și în consecință a rămas cu două degete la o mână. Drept recunoștință Statul Român i-a permis să deschidă prăvălie sau crâșmă fără să plătească vre-un impozit. Când au venit rușii în '44 l-au judecat pe 10 ani. Nu era un om bogat, era potrivit. El era la închisoare, ispășea cei 10 ani, iar în '49 i-au ridicat și familia. Un an de zile am trăit împreună aceste două familii din sat.

² Ашезаți-вă! (trad. din rusă).

Fratele tatei, Iosub Plăcintă, a fost și el ridicat și a nimerit în altă parte, a fost și în alt vagon și l-au dus hăt, la nord. El a aflat adresa tatei și i-a scris, rugându-l să-l scoată de acolo că se prăpădesc de sărăcie și greutate. Tata a vorbit cu *comandantul* garnizoanei, acesta s-a adresat la șefii de mai sus, iar în cele din urmă și familia lor a venit la noi. Cu atât mai mult că aici era mămuca, adică mama lor. Aici mai erau vre-o patru sau cinci familii din s. Mândâc, din s. Dondușeni, din Corbu și din Târnova.

Unde am nimerit noi era un sovhoz care producea lapte și carne. Se mai semănau, orz, ovăz, seacă, iar grâu era foarte puțin. Se pregătea mai mult furaj pentru animale. Se coseau pentru fân, nu mai ajungea să dea în pârg cerealele. Doar câteva porțiuni mici erau destinate pentru semințe, restul totul mergea la fân. Când începea cositul toți erau trimiși la coasă: bărbați, femei, copii.

După ce am ajuns, a doua zi am fost chemat la administrație. Eu știam puțină rusă, aveam ceva carte, făcusem un an de studii la Școala Pedagogică de la Bălți. Mi-au dat un creion și o foaie și mi-au spus să-mi scriu adresa în rusă. Am scris corect și mi-a spus că începând cu a doua zi voi lucra în calitate de persoană responsabilă cu alimentarea mașinilor cu combustibil (rus. *заправщик*). Eu habar nu aveam ce mai e și asta. Am venit acasă și am întreat-o pe Maria lui Colea Jenii să-mi traducă ce înseamnă. Credeam că ea, ucraineană fiind din satul Pervomaisc de peste deal, înțelege. Dar în cele din urmă nu mi-a mai spus nici ea ca să înțeleg. A doua zi dimineață am mers la administrație. A venit o fetișcană rusoaică, făcută bine, îmbrăcată în haine de *brizent*, murdară de unsoare. Șeful a arătat spre mine și i-a zis în rusă că eu sunt schimbul ei, iar ea va fi numită persoană responsabilă de evidență și inventarier (rus. *учётчик*). Împreună am mers la grajd. A înjugat o pereche de boi la un car foarte lung, în care încăpeau trei butoaie, iar la capăt cinci bidoane mari. Bacurile mari erau pline cu combustibil pentru mașini, iar în bidoane erau diferite feluri de unsoare pentru mașini și tractoare. Ne-am dus împreună la depozitul de combustibil, a umplut toate bacurile. Am mers în pădure, unde tractoarele coseau iarba. Mi-a explicat totul și mi-a zis să scriu ce, cui și cât am dat. A doua zi am rămas de unul singur, dar eu nu știam drumurile celea. M-am rătăcit prin pădure, plângeam nu știam ce să fac. Câteva zile la rând m-am chinuit astfel, șeful a văzut că nu mă descurc de unul singur, apoi mi-a încredințat un tractor care ducea șase secerători, aninate una după alta. În locul meu l-a numit pe un băietan care lucra pe acest tractor. Noi nu eram deprinși cu tehnica, nu văzusem până atunci. Dar am acceptat, îmi era interesant. Când băteau combinele pe deal am mers cu vărul Ion să privim. Pentru noi era ceva curios. Cu timpul ne-am adaptat la condițiile și la tehnica de acolo.

Plata pentru munca noastră era destul de mică

În anul 1953 am primit tractor nou DT-54. Eram tânăr și energic, îmi plăcea meseria asta. Lucram fără pauze. De multe ori dormeam doar câteva ore în tractor. Leafa a început să crească. Câte o dată primeam salariu ca și directorul sovhozului, care avea o leafă de 1900 de ruble. În sovhozul nostru erau patru ferme, una era principală, unde se aflau toți șefii. În fiecare primăvară, când se termina lucrul se organizau *sabantui*-uri, într-un loc special amenajat într-o poieniță din brazi. Acolo pădurile erau de mesteacăn, brazi mai puțini. Dar au adus și au sădit brazi. Se adunau acolo toate brigăzile unde se anunțau totalurile. Se permitea să se servească băutură. Beau și cântau rușii la balalaică. Plata pentru munca noastră era destul de mică. Noi, moldovenii ne descurcam mai bine, iar rușii o duceau foarte greu, pentru că beau foarte mult. Cum

primeau banii două, trei zile le ajungea și după asta umblau cu împrumutatul. Noi le împrumutam bani, rușii nu sunt din acei care să nu întoarcă datoria.

Iernile acolo erau foarte grele. La 7 noiembrie era omăt mult, eram în plină iarnă. Primăvara la fel, omătul începea să se topească la sfârșitul lunii aprilie. Dar se dezgheța repede și repede se zvânta. După ce se topea omătul peste o săptămână ieșeam în câmp la lucru. Cel mai frig a fost 52 de grade, în noaptea de 31 decembrie spre 1 ianuarie 1955. Aveam lemne pentru foc de ajuns. Păduri cât vedeai cu ochii. La început nu prea aveam cu ce să mă îmbrac, iar mai pe urmă mi-am luat un cojoc bun. Majoritatea umblau în *fufăici*. În comparație cu băștinașii noi eram mai gingași, umblam îmbrăcați bine, iar ei când se aplecau se vedea pielea și nu le era nimic. În fiecare sâmbătă la ei era zi de baie, se adunau și stăteau la abur foarte puternic, nu le era nimic, noi nu puteam rezista acolo. Ei se urcau cât mai sus unde e aburul foarte puternic și stau acolo, iar noi moldovenii stăteam jos cu lighenele ne bălăceam. Acolo erau pietre foarte multe, iar ei aruncau apă pe ele și se făcea un abur foarte puternic. Se băteau unul pe altul pe spate cu mături de mesteacăn. Ieșeau afară goi și se trânteau pe omăt.

Eliberarea

În anul 1957 mie mi-a fost înmănată medalia „За освоение целинных земель”³ și premiu bănesc în valoare de 100 de ruble. De obicei eu primeam premiu mai mare. Dar atunci mi-au dat doar 100 de ruble. Am venit acasă și soția mă întreabă cât am primit premiu anul acesta. I-am spus că doar o sută de ruble și o talancă (adică, medalia – I.C.). Așa cum v-am mai spus, soția mea Nina (născută Tofan) a fost și ea deportată împreună cu părinții, dar era în alt raion. Nouă nu ne permitea să mergem din raion în raion. Dar mă duceam uneori pe furiș la socru, care era la 40 km de noi. Într-o zi Nina a plecat pe bicicletă la socru, care a întrebat-o ce sumă am luat premiu anul acesta. Și i-a descris situația. În colhozul lor venise o directivă ca deportații să nu fie premiați cu medalii pentru că potrivit legii ei pot fi eliberați. Iar socrul i-a zis Ninei ca eu să merg la *comendant* și să precizez dacă pot să fiu eliberat în baza acestei medalii. *Comendantul* m-a lăudat și mi-a spus să vin la raion într-o anumită zi pentru ca să-mi elibereze un certificat să-mi fac pașaport, iar după aceea eram liber. Ce bucurie mai era atunci! I-am spus Ninei și așteptam ziua respectivă cu mare nerăbdare. Ne-am dus cu Nina la raion, așa cum mi-a poruncit *comendantul*, mi-a eliberat un certificat și chiar în acea zi am făcut și pașapoarte. Am venit acasă și de bucurie am început a împrăștia totul. Mi-am făcut casă acolo, aveam o vacă, porc, păsări, agonisiseam ceva avere. Noi doar știam că suntem acolo pe veci.

Am scos cartofii, i-am încărcat într-o mașină și s-a dovedit ca mașina să fie plină ochi. Am hotărât să mergem la o ospătărie mare de pe drumul dintre cele două raioane. Am mers acolo și i-am propus șefului, care a refuzat, spunând că ei au de ajuns cartofi. În cele din urmă ne-au dat 6 sticle de vin spumant. Am fost de acord, în caz contrar trebuia să-i aruncăm. Am venit acasă și am făcut o petrecere cu toți moldovenii noștri. Asta s-a întâmplat în anul 1957. Ceilalți au mai stat un an și au fost eliberați în anul 1958. Iacob Tofan și Maria nu erau cu noi, erau în același raion, dar la distanța de 40-50 km de noi.

În anul 1957 eu cu Nina, soția, am apărut primii în sat. Am găsit-o pe mama, care a stat la o rudă de-a ei, moș Toader Babii, care au și măritat-o pe sora Marușca la Șuri. În

³ Pentru valorificarea pământurilor înțelenite (trad. din rusă).

casa noastră era grajd. Așa cum am mai spus, noi am locuit în casa în care a trăit Harpin țiganul. Saraiul cel lung s-a păstrat până nu demult. Aceea era casa noastră. Am trăit un timp la moș Axinte Plăcintă, într-un sarai din vale. Președinte de colhoz în sat era unul din Târnova, cu numele Scestlivyi, agronom era unul Ciobanu. M-au primit la lucru, mi-au dat un tractor. M-am adresat la secția de cadre de la Târnova. Mi-a dat o hârtie în care se permitea să lucrez pe tractor marca „Belorus”. Grigore Pavlovici Frăsinoi a zis că î-mi va da ce știe el și nu ceea ce vor de la raion. Pe tractorul „Belorus” l-a pus pe cumnatul său Petrea Buznea, iar mie mi-au dat un tractor, care era util doar la semănat și la cultivat sfecla de zahăr. Am lucrat pe acest tractor vre-o doi ani.

Casa a fost transformată în grajd de cai, iar o parte de casă un timp a fost magazin de legume. Saraiul l-au dat țiganilor, dar ei nu l-au îngrijit și pereții au început a se împrăștia și țiganii au fugit de acolo. În beciul de sub sarai erau butoaie cu vin. M-am adresat la Scestlivyi să mi-l dea măcar temporar, până îmi voi aduna bani să-mi construiesc casă nouă. Și mi l-au dat, am început să fac reparație. Peretele dinspre răsărit l-am dat jos cu totul, am cumpărat chirpici, piatră de la nea Costachi Rugheanu. Am pus o nouă temelie peretelui. Am cheltuit mulți bani. Am pus uși și ferestre noi. Țiganca cea bătrână când a auzit că am făcut reparație a apărut și a zis că de aici nu pleacă până nu îi dau 300 de ruble. Am fost nevoit să-i dau să scap de ea. Dormea pe niște cârpe într-un ungher. M-am adresat președintelui de colhoz, dar nu au putut să-i facă nimic țigăncii. Am muncit tare mult în anul acela. Nina lucra mulgătoare, iar eu tractorist. Când aveam puțin timp liber veneam acasă și călcam lut cu picioarele. Înăuntru am făcut sobă, lejanță și am iernat acolo doar o iarnă. A doua iarnă m-a chemat Timoftei Ilichiu, care era președintele sovietului sătesc și mi-a spus să eliberez saraiul că e al statului. Peste două zile mi-au dat termen să eliberez în 24 de ore. Mi-a părut o șagă, dar când am venit de la lucru mama stătea cu lucrurile în curtea casei și plângea. Au dat-o afară și au încuiat ușa. De data asta ne-am dus la nea Patrache, care era căsătorit cu sora tatei. Am stat o perioadă la el. Am bătut drumurile la sovietul sătesc și în cele din urmă mi-au dat loc de casă mai pe deal. Însă pe acel loc erau semănați popușoi, avea sote mama lui Filip Guțu.

Între timp mi-am adunat materiale de construcție pentru casă, piatră, lemn. În toamna ceea am reușit să ridicăm un sărăieș și l-am uns cu lut. Așa am stat iarna ceea, lutul măcar nici nu era uscat. Pe urmă, încetul cu încetul, am ridicat și casa asta care este și acum.

Noi credeam că nu mai revenim acasă și tata și-a găsit o nemțoaică și a trăit cu ea o perioadă. Mămuca, sora Lenuța și eu venisem acasă și rămăsese doar el. Și el avea dreptul să revină cu mine datorită acestei decorații. Avea nemțoaica un copil, iar fratele ei lucra agronom într-un sat de lângă Ișim. Și tata a trecut acolo cu traiul împreună cu nemțoaica. Tata lucra într-un atelier care se ocupa cu tăierea lemnelor. Au primit apartament în Ișim. Și a mai stat cu nemțoaica încă vre-o doi sau trei ani, apoi a lăsat-o și a venit acasă.

Interviu cu **Iulia Plăcintă**, realizat la 6 iulie 2013
(72 de ani, s. Drochia, r. Drochia, Republica Moldova)

„Ridicarea”

Eu sunt născută în anul 1942. Părinții mei erau Iosub și Măriuța Plăcintă. Am fost șase copii la părinți: bădica Toadre, bădica Mihail, lelea Anuța, bădica Ionică,

Pechiușca și eu. În momentul când am fost ridicați, frații Toadre, Mihail și sora Anuța erau căsătoriți și trăiau separat la casele lor, iar bădica Ionică, Pechiușca și eu am fost luați împreună cu familia în Siberia. Aveam atunci șapte ani și o lună. Noi trăiam, până la deportare, pe locul unde a trăit Mihail Cucuietu. Eu țin minte absolut totul, chiar dacă aveam doar șapte anișori. Așa ceva nu se uită! Am trecut prin mari greutăți, chinuri și spaimă. Din inima mea multe s-au șters, dar asta nu voi uita până la urmă.

Tata a fost luat, deoarece îi ziceau că este *culac*. Nu avea cine știe ce avere. Poate nici nu aveau să ne ia, dar am să-ți spun o istorioară care s-a întâmplat cu noi. Se însura Petrea Mazuru. Și Țunea era nună mare. Tata avea un magazin, unde printre alte lucruri era și stofă. A intrat Țunea în magazin și i-a zis tatei să-i taie o bucată de stofă pentru un rând de strai. Ea era foarte obraznică, ce vedea lua fără să întrebe sau să plătească. Tata i-a zis: "Plătește și î-ți dau!". Iar ea i-a zis tatei: „Tu trebuie să-mi dai mie așa, fără plată, de un rând de strai, dacă nu-mi vei da din fundul tău vor face sopen!”. Tata i-a răspuns „Sopen s-a face, dar nici nu ți-oi da degeaba, destul cât umbli și răscolești casele oamenilor, le mături până la ultimul bob de grâu!”. În sat mai erau *activnici* de aceștia ca Leostin Cereteu, Petrea Buznea, Țunea și alții, la care le erau pământurile pârloagă și s-au dat în *activnici* și astfel răsurile s-au făcut șefi peste noapte! Și atunci când a venit ordinul să ridice culacii ea a pus semnătura pentru noi.

Hai să-ți povestesc cum s-au petrecut toate! În ajun tata a fost la cultivat, iar a doua zi trebuia să avem prășitori, mama ne-a pus pe mine și pe fratele Petru (noi îi ziceam Pechiușca) să alegem fasole. Tata a venit obosit de la deal cu fratele Ionică și i-a zis mamei: „Nu știi de ce, dar azi m-a durut toată ziua inima, nu știu ce am pe suflet, am lucrat din greu, nu știu ce e cu mine, dar nu e bine!”. Mama i-a zis să se spele și să mănânce, după asta să se odihnească. A fiert fasole, i-a hrănit pe tata și pe bădica Ionică, apoi s-au dus în casă să se culce. Dar noi ceilalți copii ne-am dus într-o șură și ne-am culcat pe cotloană. Mama s-a mai porăit până mai târziu. În puterea nopții, nu mai știu cât era ora, au început a bate tare în ușa de la șura în care dormeam noi. Mama a strigat: „Măi Iosub, ce-i cu tine, ce bați în ușă așa de tare, vei speria copiii?!”. Noi ne-am trezit cu toții, ne-am speriat de groază. Au mai tras o dată, au spart ușa și a apărut un soldat cu o pușcă mare, cu care a bătut în ușă. A țintit arma spre noi, ne-am speriat și am început a răcni de nu știam ce e cu noi. Mama ne-a cuprins pe mine și pe fratele Pechiușca și a început să ne liniștească. El ne-a bruscat și ne-a împins cu patul armeei din urmă. Vanea Țunii (Ion Zavațchi) era cu dâșii. Noi știm, că pe noi Țunea ne-a declarat. Ne-au dus în casă, iar acolo la o masă ședea tata și fratele Ionică. Când am intrat în casă mama a început să plângă, iar noi copiii răcneam cât ne țineau puterile. Ne-am speriat de moarte. Tata a spus să nu plângem că au venit să ne ridice [plânge!]. Cu ei era Petrea Scripcaru, care traducea din rusă. Ne-au așezat pe toți în rând, unul vorbea rusește, iar Petrea Scripcaru ne-a spus că este ordin să ne ridice să ne ducă în Siberia și statul să ne ia gospodăria. Ce-am avut să facem? Ne-au anunțat că se permite să punem în mașină mâncare și îmbrăcăminte. Tata a zis că lui nu îi trebuie nimic: "Dacă mă duce, să mă ducă, dar nu iau nimic!". Și mama a spus același lucru. Dar nenea Petrea Scripcaru a aruncat în mașină ceea ce a găsit el prin casă ca să ne fie de folos la drum. Dumnezeu să-l ierte! Tare om cu suflet a fost! Când am venit din Siberia a trecut pe la noi și m-a văzut, m-a cuprins și mi-a zis „Cât de mică erai când v-au luat și cât de mare te-ai făcut!?” [plânge!].

Erau vre-o patru soldați și s-au vârcolit toată gospodăria, au intrat în beci, iar acolo tata avea două polobocele mici cu rachiu fiert de două ori. Au înconjurat balercuțele, le-au deschis, au băut și s-au îmbătat. A venit la noi și bădica Mihail, care trăia în apropiere, știa puțină rusă, fusese pe front și a început să vorbească cu ei. În timpul când vorbea bădica Mihail cu ei, bădica Ion, fratele Pechiușca, tata, mama au dovedit să se ascundă, iar eu am rămas singurică cu soldații. Când și-au dat seama că nu sunt părinții și frații m-au aruncat pe mine, un copil de șapte ani, în mașină, trei soldați erau jos, iar unul în mașină. Acesta de sus mi-a pus arma în piept și a strigat în rusește, dacă nu vin ceilalți pe mine mă împușcă [plânge!]. Eu mă speriasem și răcneam fără simțire [plânge!]. Și a venit bunica, mama mamei mele, a început să strige și să bocească. A căzut în genunchi în fața unuia dintre cei trei militari care nu era în mașină, l-a apucat de picior îi săruta picioarele, doar să mă lase în pace, iar el i-a tras bunicii cu piciorul drept în față și a încărcat-o de sânge [plânge!]. Cineva dintre cei de față s-au furișat au ieșit într-o parte și s-au dus să-i caute pe părinții mei. I-au găsit și le-au spus care este situația și au venit din ascunziș. Eu continuam să răcnesc [plânge!]. Mai întâi a venit mama, pe urmă a venit tata. Soldații s-au inervat, s-au urcat în mașină și au dat jos totul, nu au lăsat nimic. Atât cât hăinuțele pe noi ne-au rămas. I-au găsit și pe cei doi frați ai mei, pe bădica Ion și pe Pechiușca, care se ascunsese pe la Isai, la Olea lui Ignat. De fapt, se jucau în drum cu Colea Ștefenei, iar fiul Bordeiancăi (președinta sovietului sătesc – I.C.), care era de vârsta fratelui Pechiușca, i-a văzut și i-a pârât. I-au adus, i-au bătut bine și i-au aruncat în mașină ca pe niște câini.

Ne-au dus la Târnova și am stat în gară două zile. Acolo era foarte multă lume. Eram păziți de soldați înarmați. Nu ne dădeau voie să ne dea nici apă, nici mâncare. Plângeam noi copiii, dar părinții noștri se distrugau cu totul, când vedeau copiii flămânzi și însetați și nu puteau să-i ajute cu nimic. Ce este mai dureros pentru părinți când copilul cere apă și mâncare și nu este de unde? A venit bădica Mihail, care știa rusește, i-a rugat să ne dea măcar apă. S-a găsit unul mai blajin la suflet și ne-a dat un ulcior de apă.

Ne-au urcat în vagoane, ca pe animale, și s-a pornit trenul. Vagonul era despărțit în două. În capete era câte un pat îngust din scânduri. Vagoanele erau închise ermetic, ferestrele erau astupate. Era un om zdravăn din satul Plop, care s-a chinuit și a scos scândura de la fereastra vagonului. El avea copil mic și se înădușea de căldură, mai ales că era luna iulie. Noi am fost în vagon cu oameni din alte sate, din: Plop, Frasin, Scăieni, Dondușeni (sat). Și iată așa am mers două sau trei săptămâni pe drum. Până acolo nu mai mergi cu trenul chiar atâta, dar atunci ne ducea pe o linie moartă și până schimbau locomotiva așteptam, o dată am așteptat vreo 2 zile.

În privința mâncării pe drum, ce să vă spun? Pe drum am cam îndurat foame, abia când ne-am îndepărtat, nu mai țin minte pe unde eram, au început să ne dea câte două căldări de *cașă* de ovăz la vagon. Nu era gustoasă, se întindea ca aluatul moale. Împărțeau câte oleacă de *cașă* de asta la fiecare. Părinții mâncau mai puțin, dădeau la copii să nu moară de foame. Ne dau mâncare o dată în zi, pe urmă ne-au pus un poloboc de apă în vagon. Acolo mâncam, acolo veceul era. Uneori când trenul ședea pe loc, veneau oameni și ne aruncau câte ceva de mâncare: pâine, cartofi fierți, unii aduceau și lapte, iar noi ne bucuram tare mult. Soldații nu le permiteau, dar ei aruncau de departe spre ușa vagonului. Era o luptă pe viață și pe moarte...

În vagonul nostru a murit o femeie. Era doar cu soțul, nu avea copii și era cam bolnavă. Au scos-o la o stație din vagon, dar ce au făcut cu dânsa nu știu. Nici bărbatul ei nu știa unde au îngropat-o ori ce au făcut cu ea.

În deportare

Când am ajuns acolo ne-au dat în niște încăperi lungi din lemn și sârmă ghimpată. În ambele capete erau câte două uși. Am stat acolo vreo 2-3 zile și în acest timp veneau cu mașinile din colhozuri și sovhozuri și selectau oamenii cei mai în putere. Până la urmă ne-au ales pe toți și ne-au dus care și încotro. Noi de la început am nimerit în regiunea Tiumen', raionul Vikolovo, pe malul râului Ișim, împreună cu familia din Scăieni, Plop, satul Dondușeni. Și un an ne-am aflat acolo. Nu îți pot reda cât de greu am trăit noi acolo. Mama, tata și bădica Ion erau obligați să meargă la lucru, iar eu cu fratele Pechiușca rămâneam acasă. Părinții și fratele Ionică mâncau acolo. Noi rămâneam acasă și sufeream de foame toată ziua. Trăiam într-un șopron de lemn, unde era niște fân. Acolo dormeam, ne așezam toți grămăjoară și ne culcam seara flămânzi. Aveam noroc de rușii băștinași, care se îndurau și ne dau câte o bucată de pâine sau un cartof, un morcov fiert, pește. Oamenii simpli ruși nu sunt vinovați cu nimic, vina o poartă Stalin și călăii lui, care și-au bătut joc de lume. Și rușii aștia, săracii nu trăiau bine, duceau aceeași povară ca și noi, dar erau de ajutor, săreau la nevoile și greutățile noastre.

Pe timpuri în Rusia erau atamani și ei își alegeau loc lângă lacuri sau iazuri, acolo unde era apă potabilă. Și pe malul iazului au construit case cu 6-7 camere. Ei se ocupau cu vităritul, cu vânatul. Atamanii au fost alungați de acolo, iar casele au rămas pustii și i-au dus pe deportați acolo. Erau sate mai mari, în ele locuiau băștinași. Marinea cu Iacubaș au trăit în Savinka, iar noi în Ugriumoe.

Am stat cinci suflete în culcușul cela până toamna când îngheța apa în căldare. Eu eram mai mică și m-am îmbolnăvit de friguri, pe urmă de cori, iar după asta a dat tiful în mine. M-au dus la spital în Vikolovo toamna, când încă era glod și m-au adus primăvara când încolțea iarba. Am avut noroc că acolo erau niște surori medicale românce, din părțile Cernăuțului, care erau ridicate de prin '40. Ele m-au ajutat foarte mult, au avut grijă de mine.

Atunci eram un copil și nu prea îmi dădeam seama de ceea ce se întâmplă. Venea doctorul și se uita la noi, mergea alături la patul altui bolnav și îl acoperea pe față cu ceva. Pe urmă am înțeles că aceia pe care îi acoperea erau morți. Li lua pe o bucată de țol și îi ducea. Erau bărbați, femei, copii. Moartea nu alege pe nimeni. Iar eu ca prin minune am scăpat de *tif*. Ne-a fost tare greu, nu aveam cu ce să ne îmbrăcăm, să ne încălțăm. Pentru ca să supraviețuim am umblat cu fratele Pechiușca cu cerșitul. Așa eram de flămânzi că nu mai știam ce să facem și am mers să cerem de mâncare, am fost și am răscolit gunoiștile pentru ca să găsim ceva de mâncare. Aduceam cu căruțele laptele la lăptărie. Și noi ședeam toată ziua și așteptam, poate ne va da și nouă o cană de lapte. Uneori se găsea câte un om mai blajin și ne dădea câte o cănuță de lapte și după asta plecam acasă.

După ce s-a dus fratele Pechiușca la școală mă duceam în timpul când îi hrănea și așteptam la ușa școlii să iasă de acolo să-mi dea și mie o bucată de pâine. El nu mânca totul, dar o bucată cât de mică îmi da și mie. Tare greu ne-a fost!

Când dădea frigul nu aveam cu ce să ne îmbrăcăm și să ne încălțăm. Era acolo un gruzin, care smulgea de pe copacii ceea coajă și ne-a împletit opinci, iar sus ne

îmbodoleam cu coajă de aceasta și cu cârpe, pe care le găseam. Iată așa de greu trecea iarna pentru noi. Și la spital m-au dus așa îmbrăcată și încălțată.

Am stat un an și ceva acolo în Vikolovo. Tata la început nu știa unde se afla fratele său, nenea Pavăl Plăcintă, iar când a aflat adresa lui, a început să-i scrie scrisori. Nu știu cum s-au înțeles ei, dar ne-au scos de aici și am mers acolo unde era nenea Pavăl cu fiul său Filea, fiica Ilenuța și mămuca de pe linia tatei. Ea a fost ridicată cu ei odată, trăia la dânsii în ogradă. Până la urmă ne-au permis, ne-au dat o mașină și soldați și ne-au dus la satul fratelui tatei. Mai târziu am aflat că ei au scris la Moscova să le permită să stea împreună.

În fundul pustietății am trăit. Primele patru clase le-am făcut în sătucul nostru, iar alte trei într-un sat vecin, la 5 km depărtare și mă duceam și veneam în fiecare zi pe jos. Când era tare frig, părinții se înțelegeau cu o babă și rămâneam la dânsa. Baba avea grijă de noi ca de copiii ei. Școala era într-o biserică. Biserica au închis-o și au făcut școală. Era foarte frig, niște vifore mari de doamne ferește! Acum mă uit uneori la televizor și nu e așa de frig ca atunci.

Acolo eram noi, două familii Plăcintă, mămuca, patru familii din Mândac, erau și români, și gruzini, și ucraineni de diferite nații. Cu Piotr Ivanovici Grosu am locuit într-un sat, el e din Ilciova și a fost ridicat cu părinții (s-a căsătorit în satul Drochia și a devenit primar în anii '90 ai sec. XX – I.C.). Spunea că tatăl lui s-a certat cu un activist de la ei din sat și i-a tras o palmă. Și din cauza asta i-au ridicat și pe ei. Pe tatăl lui l-au judecat pe 10 ani, iar când au ridicat lumea a luat-o pe mama lui cu trei băieți. Am dus-o și noi greu, dar ei și mai greu ca noi. Tare e rău când nu este capul familiei.

Eliberarea

În casa noastră din sat trăia Senea Bucataru. A cumpărat casa cu 200 de ruble atunci. El i-a scris tatei: „Bade Iosub, iată am auzit că vă eliberează și veți veni acasă. Dacă veniți, trimite unul din copii să-mi aducă 200 de ruble și îți dau casa, când veți veni să aveți unde trage”. Bunica era bătrână și plângea că vrea acasă, nu vrea să moară prin străini. Iar acasă pentru dânsa era în sat, doar nu mai avea casa. Când am împlinit 15 ani am luat-o pe bunica și am fugit de acolo. În fiecare lună venea *comendantul* și verifica dacă sunt toți, dar noi într-o zi, după ce a fost *comendantul*, ne-am iscălit și am fugit. Când a venit următoarea dată au aflat că noi nu suntem, dar nu ne-au mai căutat. Asta s-a întâmplat în 1957. În oșpeție la noi a venit cumătru Mihail Bunel și m-am înțeles cu dânsul să vin acasă. Înainte de asta am scris scrisoare în sat. Eu am fugit și am stat la fratele Toadri Plăcintă. Am scris scrisoare înainte de a veni, nu știu de ce nu mă temeam atunci, putea să mă prindă și să mă trimită înapoi.

În 1959 au venit și părinții. Au tras la fratele Toadri Plăcintă. Avea o cămăruță în ogradă și părinții au stat la început acolo. S-au prezentat la sovietul sătesc pentru a se înregistra. Timofti Ilichiu, care era președinte al sovietului sătesc, le-a spus că nu li se permite să stea în sat. La raion le-au spus ca să plece unde vor, dar nu în raionul Drochia. Tata ne-a luat pe mine și pe mama și ne-am dus la Iampol, ne-am înregistrat acolo și eu cu mama am venit acasă, iar tata a rămas să lucreze în Iampol.

A fost liniște și bine până au venit părinții. Dacă au venit ei, nu-mi dădeau nici mie pace. Mai pe urmă mama și-a cumpărat un sarai și a stat acolo. Mai mulți oameni de la noi din sat, care revenise din Siberia, s-au dus și s-au înregistrat la Iampol, ba o familie a rămas acolo, unde și au murit de bătrânețe. Acolo a rămas moșul lui Filip Musteață, adică fratele mamei lui – Mihail Stati. Tata i-a propus mamei să treacă

acolo cu traiul, să scape de persecuții, iar mama a zis: „Fie ce o fi dar eu de lângă copii nu mă duc nicăieri. Până acum nu am fost cu toții grămadă și de acum încolo nu vreau să mă duc prin străini!”

Și pe bădica Ion nu l-au lăsat în pace, dar el s-a dus la Chișinău și i-a spus totul ministrului de interne. Acesta i-a dat un document, care l-a prezentat la primărie și după asta l-au lăsat în pace.

Soțului i-au dat de lucru la Ungheni, dar mie nu mi-au permis să merg acolo, pentru că era zonă de frontieră. Am mers la Târnova și cu mare greu am obținut documente și mi-au făcut pașaport temporar ca să pot sta cu el jumătate de an. Alec, băiatul meu, este născut în s. Cornești, r. Ungheni. În timpul când președinte al sovietului sătesc era Gladun N.A., la o adunare, oamenii l-au cerut pe soțul meu, Mihail Oprea, să vină în calitate de zootehnician în satul nostru. Și iată așa am revenit acasă.

Prin foarte multe greutăți am trecut, dar iată Dumnezeu ne-a învrednicit și am ajuns până azi. Acolo am învățat șapte clase. Când ne-au luat, nu am știut nici un cuvânt rusește. Cu timpul am învățat limba rusă. Doar asta am luat bun din deportările acestea și că am mai văzut și alte locuri. Aici ne-am construit casă, am muncit toată viața pentru copii. Oamenii care au revenit din Siberia au fost și mai departe buni gospodari, iar din acei care ne-au dus pe lume - nu s-a ales nimic. Au fost niște nenorociți și cam așa și au rămas. Dumnezeu are grijă de fiecare!

Anexe

Foto 1. Pavel Plăcintă împreună cu fiica Elena (7 iunie 1950). Din arhiva familiei Pavel Plăcintă.

Foto 2. De la stânga la dreapta Iulia Plăcintă, Lucia Plăcintă (născută Vacaru) și fiica, Liuba Plăcintă. Din arhiva familiei Iuliei Oprea (născută Plăcintă).

O ISTORIE A VIETII ÎN SOCIALISM: “REGIMUL A ȘTIUT TOT TIMPUL CĂ AM FOST DINTRE CEI DEPORTAȚI...”

Ludmila D. COJOCARU

Abstract. The interview offers new insights about the period of the Soviet power instauration in the former Moldavian SSR. Through her own life history, Elena Catteli (married Maxiuta) reproduces the politics of sovietisation in Moldova by the forced enrolment of local population for unsecured labour in the mines on the territory of the Ukrainian SSR, by fiscal politics of 1945-1946 and, especially, by the organised famine of 1946-1947. Elena Catelli was deported from her homeland in Siberia in 1949, together with her mother, and forced to rebuild their lives in Irkutsk region, Siberia, before the family was declared liberated in 1956.

Keywords: establishment of Soviet power, village of Nicolaevca, Moldavian SSR, Irkutsk region, Siberia

Cuvinte-cheie: instaurarea puterii sovietice, satul Nicolaevca, RSS Moldovenească, regiunea Irkutsk, Siberia

Memoria copiilor deportați în iulie 1949 poartă amprenta traumelor generate de instaurarea puterii sovietice în RSSM, inclusiv recrutarea forțată a părinților la minele de cărbune din Ucraina, deportarea “pentru politică” a rudelor în 1941, “trezirea frontului prin sat” în 1941-1944, politica fiscală de colectare abuzivă a „postavkăi” în 1945-46, foametea din 1946-1947... Pentru o bună parte din ei, hrana sumară și condițiile precare la care au fost condamnați să treacă în 1949 păreau a fi parte din același film de groază, despre care la școală sau sovietul sătesc se vorbea patetic în termeni de “eliberare”, iar în sat și acasă era spus, în șoaptă, drept “ocupație”.

Elena Catelli avea doar trei ani când, în 1940, “au venit rușii și l-au luat pe tata la minele de cărbuni” din Ucraina. Împreună cu mama și o familie apropiată, destinul căreia urma să fie spulberat de sovietici la fel ca multe alte familii de basarabeni deportați, au încercat să găsească căi de supraviețuire în condițiile unui regim represiv în ascensiune. Așa cum se așterne istoria vieții dnei Elena Catelli, lumea copiilor trecuți prin perioada foametei organizate și, la scurt timp, ridicați cu forța din casa părintească și trimiși, cu sau fără părinți în pădurile siberiene, a fost un efort permanent de luptă pentru a apuca ziua de mâine.

În pofida unui destin trecut prin tăvălugul ideologiei totalitare, dna Catelli ne-a mărturisit că norocul vieții ei au fost oamenii buni pe care i-a întâlnit. Printre aceștia fiind dădaca din copilărie, Nadia Popovici, și Boris Andreevici Korobkov, care a ajutat-o să se integreze în câmpul muncii după revenirea în RSSM, în pofida trecutului de “deportat” al eroinei noastre.

Propunem atenției cititorului câteva crâmpoie din mărturiile dnei Elena Catelli, varianta integrală a povestirii de viață urmând să apară în volumul de documente de istorie orală “Românii în Gulag. Mărturii, memorii, documente”, elaborat în cadrul proiectului “Românii în Gulag” cu suportul Departamentului pentru Românii de Pretutindeni în perioada 2013-2014.

Interviu cu **Elena Catelli** (căsătorită **Maxiuta**), născută 14 decembrie 1937 în satul Nicolaevca, județul Bălți, România; deportată în regiunea Irkutsk, URSS. (realizat în perioada 21 octombrie-22 decembrie 2013)

Amintiri despre viața de până la deportare

Mă numesc Elena Maxiuta, iar după numele de fată sunt Catelli (**Foto 1**). Tata, Constantin Fiodorovici Catelli, s-a născut în 1895 în satul Zgârdești. Rudele de pe tată erau membri în Sfatul Țării: verișorul tatei, Emanoil Catelli¹, din satul Zgârdești, județul Bălți a fost prefect la Bălți și era maior în rezervă. Mama, Zinaida Ivanovna Lidvinskaia, era născută în 1904 în satul Novoselița, Ucraina și era cu rădăcini poloneze, iar la vârsta preșcolară s-a mutat cu părinții în satul Nicolaevca, jud. Bălți. Nicolaevca era sat de polonezi: Matcovschi, Komarovschi... Bunica mea se numea Elizaveta Ianușevskaia. Bunelul și bunica, când au venit în Nicolaevca, au cumpărat pământ și casa, care încă nu era gata. În fiecare an, când adunau roadă – cumpărau pământ... Eu m-am născut la 14 decembrie 1937. Am fost trei copii în familie. Frățiorul din 1936, a murit la 2 anișori. Sora, din 1940, mai mică ca mine, a murit de poliomielită. Așa am rămas numai eu, singură, la părinți (**Foto 2**).

La noi în casă se spunea tot. Cei maturi ascultau radioul, când se duceau la Bălți. Părinții se temeau foarte mult de ruși. Ei știau ce au făcut rușii în Ucraina. În '33, rușii au făcut în Ucraina foamete. Părinții au aflat prin radiou despre asta, ascultau pe ascuns. Mama spunea că-s călăi... În '40, când au venit rușii, pe tata l-au luat la minele de cărbuni, în Ucraina, în regiune Lugansk. Iar când a început războiul, l-au mobilizat. Noi, după asta, am pierdut toate urmele lui tata. Mulți dintre cei care au fost luați la minele de cărbuni din satul nostru, mulți-mulți bărbați, tineri, când le-au dat drumul în mina ceea, s-au speriat, au fugit și au venit pe jos acasă. Tata era în vârstă, cam de 45 ani, era om matur și nu a fugit. Eu nici trei ani aveam pe atunci. Nu-l țin minte deloc pe tata. Mama mi-a povestit că tata a fost primar, în timpul românilor, în satul Nicolaevca. Lumea îl stima. Era un om blând și se înțelegea bine cu lumea. În anii următori, după ce s-a schimbat puterea, mama a ars toate fotografiile care erau cu tata. Numai fotografiile care erau pe la rude, în sate, au rămas.

Mama a absolvit gimnaziul la Bălți. Era învățătoare de limba română la noi în sat. În satul nostru, când erau românii, toți învățau în limba română, dar a doua zi [după ce au venit rușii] au făcut limba rusă imediat. Mama știa și limba rusă foarte bine, și istoria rusească. Mama vorbea la perfecție și rusa, și română; avea aptitudini pentru limbi, chiar și limba franceză cunoștea! Dar când au venit rușii și au introdus limba moldovenească cu grafia asta, chirilică, mama nu putea accepta... Ei [puterea sovietică] au introdus niște cuvinte [schimonosite] ... au schimbat alfabetul... și mama nu mai vroia să lucreze la școală. Dar nu a avut încotro. Nu erau învățători de „limbă moldovenească”. A fost așa ceva! Atunci [după instaurarea puterii sovietice], învățătorii și intelectualii s-au refugiat în România și aici nu erau profesori de limba română, adică de „moldovenească” asta. Învățători de limbă rusă erau; au trimis din Rusia foarte mulți.

În satul nostru nu era biserică. Se porneau s-o construiască, dar știți cum a fost mai apoi... Spital tot nu era în sat și mama, când vindea roada, cumpăra medicamente, de toate-de toate. La noi în casă întotdeauna erau medicamente. Femeia care stătea

¹ Menționat în studiul *Secvențe din trecutul localității Slobozia-Bălți*, semnat de Gheorghe Baciu, vezi pag. 153 (anexa. 4).

cu mine [dădaca Nadia - n.n.] o întreba pe mama: „Pentru ce ați cumpărat atâtea medicamente?”. „Dacă vine cineva la mine și îl doare ceva? Trebuie să am să-i dau omului ceva...” - zicea mama. Și așa, tot satul venea la dânsa după medicamente.

Foametea a fost ceva mai groaznic ca deportările. Foametea ceea... Groaznic, ce a fost foametea. Știți, eu uneori mă gândesc, că represațiilor le-au fost făcute niște monumente: acolo, acolo, în Bălți au făcut, acum la Chișinău au făcut... Dar pentru oamenii ceia, care au murit atunci de foame... De ce nu se vorbește și despre dânsii ?

La noi, mi se pare, o treime din sat a murit pe foamete. Oamenii umblau umflați. Știți, mama nu-și mai recunoștea elevii [plânge!]... Atunci erau familii cu mulți copii. Mama povestea cum, într-o zi, la *selsovet* (sovietul sătesc - rus.) a venit un bătrânel, da' era iarnă, și a cerut ajutor să se facă groapa pentru părinți. El spunea, că cei mici din casă se târâie peste părinți, pentru că nu înțeleg că părinții sunt morți.... Mama se uita la el, dar nu-l cunoștea. Era umflat, iar pe față avea un fel de puf. Mama îl întreabă pe secretarul de la *selsovet*: „Cine este bătrânelul ăsta, că nu-l cunosc?” „Păi ăsta e Mișa F.” [plânge!]... Era un elev de-al mamei [plânge!] ... Mama nu l-a recunoscut! Pentru mine, foametea ceea este o amintire mai de groază ca deportările [plânge!]...

Înainte de foamete, au măturat la lume absolut toată pâinea [plânge!]. Cu mătura au măturat! Erau din cei aduși de la raion... Eu întotdeauna plâng când vorbesc despre asta, nu numai acum... Știți, când au măturat toate podurile, în '46, era arșiță și roadă nu era. La sfârșitul lui '47 a început câte ceva să apară pe dealuri. Ei [de la raion] au adus în sat niște grâu pentru sămânță și nu aveau unde să-l țină. Nu erau depozite pe atunci în sate: fiecare om, cum se spune, avea gospodăria lui și știa cum să păstreze pâinea singur. Colhozuri nu erau și nu erau depozite comune, unde să păstreze sămânța. A venit președintele – mama era permanent chemată la *selsovet*-ul cela - și zice, că nu este unde să pună grâul. Casa noastră avea o cameră mare-mare. Partea ceea de casă era liberă. A cerut voie și mama le-a dat cheia, dar ei, președinții!, au pus cheile la ușă și toată noaptea cărau - nemernicii! - grâul cela... Când s-au umplut - da' aicea era foamete, lumea nu avea ce mânca, lumea murea de foame - au otrăvit grâul cu piatră vânăță. Abia după asta au dat la lume pentru semănat, pentru că știau că lumea n-o să-l poată folosi [în mâncare] pentru că grâul era otrăvit. Noi, copiii, am auzit tot în noaptea ceea... Știți, noi, copiii de șapte ani, eram oameni maturi deja atunci, înțelegeam tot: să nu spui ceea ce nu trebuie, să ții limba după dinți... Altă vreme era și copiii înțelegeau singuri ce se poate și ce nu se poate...

Mama primea pentru copiii care frecventau școala câte două pâini. Când o tăia, pâinea ceea făcea fărâmituri. Trebuia foarte-foarte încetișor să tai, pentru că altfel se risipea pâinea ceea. Mama tăia atâtea bucăți, câți copii avea în clasă. Copiii ăștia veneau acolo mai mult după bucățica ceea de pâine [plânge!]. Și cine nu venea, chiar nu putea să vină la școală, mama le ducea acasă [plânge!]. ... Știți, eu de aiștia [guvernării de azi - n. n.] mă tot mir: fură, și fură, și fură, și tot nu le ajunge! Nu!? [plânge!] Fură și fură... Pe când în timpul acela de foamete, mama le ducea copiilor acasă bucățica de pâine. Țin minte, odată s-a apropiat de dânsa o fetiță, dintr-o familie foarte cumsecade, de gospodari, și-i zice mamei [plânge!]: „Zina Ivanovna, taticu' v-o rugat să-i dați o bucățică de pâine...” Gospodar era omul, avea atâtea și a ajuns să ceară o bucățică de pâine... [plânge!]. Cum poți să-i ierți pe comuniștii ăștia care umblă azi prin sate; și satele noastre au uitat totul!

Iarna era tare geroasă, în '46. Știți, acoperișurile erau din papură și, în iarna ceea, acoperișurile au rămas goale pentru că lumea nu avea cu ce face focul. Lumea le-a pus pe foc. Și copaci au tăiat. În '46-'47 a fost și foamete, și iarnă geroasă. Era ceva groaznic. Nu știu... Pentru mine, foametea a fost ceva mai groaznic ca deportările...

În iarna ceea, oamenii din sat trebuiau să facă gropi pentru a-i înmormânta pe cei decedați. Li se dădea norma și primeau puțin grâu pentru asta. Dar ei, se vede că dădeau omătul la o parte... Mai în scurt, când a venit primăvara și s-a topit omătul acela, toți morții erau la suprafață... Ce să vă spun?! Doamne ferește, ce era! Ce ne-au adus ei [comuniștii] aici?!

Oamenii se duceau în Ucraina, cei care aveau putere să se ducă, dar cei care nu puteau să se ducă... Lumea se temea să-l lase în casă pe cel care bătea la ușă pentru că, erau așa cazuri, când murea la cine bătea la ușă... Se duceau în Ucraina. Duceau covoare, duceau tot ce aveau mai scump și schimbau acolo pe pâine. Aduceau de acolo, cât puteau să ia. Dar cât puteau să ia?! Un sac acolo, câte kilograme puteau să ia?! Se duceau cu trenuri de marfă, se agățau așa, de tren. Înghețau de frig în trenurile celea. Era o nevoie mare... Când ajungeau în Ucraina, ucrainenii și acum țin minte – ne-am întâlnit, când am fost la Truskoveț, și ei mi-au povestit – cum veneau din Basarabia și ucrainenii le dădeau câte ceva, să nu moară de foame. Tot au dus din case! Tot ce aveau mai scump – tot au dus în Ucraina să schimbe pe pâine. Se mai duceau, alții, la Bălți prin restaurante și strângeau coajă de cartofi. La fel, scoteau miezul de la bățul de floarea soarelui și, dacă avea oleacă de făină, amestecau și făceau blințele. Mai în scurt, mâncau tot ce vedeau. Nu a rămas nimic viu în satul acela! Cine avea niște animale, vacă, nu avea cu ce s-o hrănească – dacă era seceta ceea cu ce s-o hrănești?! Iată asta-i foametea...

Când a început vara, în '48, să plouă, lumea strângea lobodă. Tot așa, o amestecau cu oleuțică de făină, cu făină de popușoi, de grâu. La fel, și urzica [râde trist!...] Știți, nora mea, nu demult, a cumpărat urzică de la piață. O aduce acasă și ne spune despre cât de multe vitamine conține... Iar eu, când am văzut urzică, mi-am amintit despre atunci... Nora așa s-a mirat! Eu, însă, nu pot s-o mănânc până azi. Și acum simt gustul acela... Vai, ca ieri era! De câni, de mâțe, nici vorbă – tot era mâncat, dar la noi în sat nu am auzit de ...[canibalism]. Lumea murea, dar așa ceva nu era...

În '47-'48 au început a face colhozurile. În '47-'48 au început a face colhozurile, școala era în limba rusă, profesori erau mulți la noi în sat - fete tinere - și mama a văzut că nu o să fie simplu mai departe. Atunci mama a lăsat tot și ne-am mutat la Bălți. La Bălți era la fel de greu. Unde nu se ducea - încerca să se angajeze undeva secretar, căci scria frumos; la români se pune accent pe caligrafie - nu o luau la lucru. Când o întrebau unde a lucrat până atunci și auzeau că a fost învățătoare și, mai ales, de limbă română... Ea nu știa că nu trebuie să spună că era învățătoare! Până la urmă, mama a acceptat să lucreze în școală - școala moldovenească nr. 11 din Bălți. Păi cum, dacă nu te luau nicăieri la lucru?! Mama a iubit foarte mult copiii...

Casa noastră, mama nu a reușit s-o vândă. Era după foamete și cine putea s-o cumpere? Erau niște oameni în sat care spuneau, că o să fie roadă, o să vândă recolta și o să cumpere casa. Când mama s-a angajat la lucru la școală în Bălți, i-au dat o cămeruță și noi două trăiam acolo, chiar în curtea școlii. Cămeruța era așa micuță...

„Ridicarea”

Puterea sovietică i-a pus șefi pe cei mai agramați. Când au început ridicarea, au început să facă listele. Pe noi pe liste ne-a pus președintele de selsovet-ul satului. Când

a venit cu lista la raion i-au spus: “De ce ai pus femeia asta? Ea nu locuiește în sat! Unde s-o căutăm?”. Eram vecini și el [președintele] vroia să ne ia casa. Înțelegeți? Atunci știți cum era? Dacă nu erai acasă, dacă erau numai copii, luau copii. Pe urmă, după copii, veneau și părinții, veneau din urmă. El atunci le-a promis că o să le arate unde suntem noi. Și i-a dus până la pragul școlii, acolo unde trăiam. Îi spunea Bondari ori Botnari Fiodor. Știu, că lumea îl numea Tudorică, Tudor. Era președinte. Nu știu câte clase avea; puterea sovietică i-a pus șefi pe cei mai agramați... Țin minte, că o chema pe mama la selsovet și le făcea toate dările de seamă. Când se duceau la raion, se mirau cine le-a scris așa de bine [râde amar!]. El nu a intrat [în cămăruța unde stăteam eu cu mama]. Nu-nu! Au intrat soldații. Abia pe urmă ne-au spus cei din sat cum a fost, căci oamenii tare țineau la mama. Era învățătoare, știți cum învățătorii erau stimați în sat... El singur s-a lăudat în sat despre ce a făcut.

Noaptea ceea mi s-a întipărit, ca un tablou. Noaptea ceea mi s-a întipărit ca un tablou. Aveam 11 ani jumătate atunci. La noi înnoptaseră atunci două învățătoare de la Brejeni, Sângerei. Au venit la Bălți nu știu cu ce ocazie. Ori că le-au chemat la cursuri pentru pedagogi, ori... Dormeau și ele în cămăruța ceea, căci mama găsea loc pentru toți. Și din sat mai veneau uneori. Dacă nu erau ele, noi ieșeam din casă așa cum eram... Țin minte [râde!], noi aveam atunci o pisică. În ajun, pisica ceea alerga, alerga, alerga, sărea peste tot, sărea pe plită, sărea de parcă a simțit ceva...

Mama era în șoc. Au venit după noi noaptea – comuniștii pe toate le fac noaptea! Toate pacostele! - au oprit mașina lângă ușa noastră, noi eram la capătul clădirii. Au intrat, pare-mi-se doi soldați. Poate erau mai mulți. Ne-au spus: “Sobiraitei!”². Tot în școală mai trăia o femeie, lucra bucătăreasă. Era din Rusia și a tras de toate de la ruși. Când a văzut mașina și soldații, a venit la noi. Țin minte, că în mașină lume de acum era. Da, de asta a și venit femeia ceea la noi: venise mașina și lumea plângea, se auzeau bocete...

Când a venit bătrânica ceea – eu eram un copil, poate ea nu era bătrână, poate avea până la 50 ani femeia ceea - s-a apropiat de mama și i-a spus la ureche, dar eu am auzit: “Ăto vas v Sibiri...”³ [plânge!]. Ea a început să strângă cu fetele celea lucrurile pentru noi. Lumea bocea, lumea striga, dar mama stătea de parcă nu s-a întâmplat nimic... Mama stătea nemișcată [plânge!], dar eu am început să plâng. Ele au strâns toate lucrurile. Era un covor mare la noi... Mama spunea că nu-i trebuie, dar femeia ceea s-a apropiat de dânsa și i-a zis: “Prodadite, budete imeti na hleb...”⁴ Așa și s-a întâmplat... Soldații au văzut că mama e în șoc, au pus toate hainele, bulelele în mașină... chiar au ajutat.

În vagon, lumea era din Bălți. Când am ajuns la gară, soldații au luat bagajele noastre și le-au pus în vagon. În vagon, într-un capăt și altul erau polițe. Era deșert și soldații au ocupat o poliță pentru noi. Iată așa și ne-au dus. La gara din Bălți ne-au ținut o sutcă (o zi și o noapte - rus.).

Și atunci era corupție... Mama știa copiii din Bălți, era învățătoare. În vagon cu noi era cineva din mahalaua Țigănie (de lângă podul Chișinăului, erau mai bogați) - o familie care trăia binișor, era o familie mai bogată. I-au adus și cred, că au dat mită și iar i-au încărcat în mașină și i-au dus înapoi acasă. Mama nu putea să dea mită. Care mită?! Am trecut prin toate nenorocirile celea... Ea nici salariul nu l-a primit atunci.

² Strângeți-vă lucrurile! (trad. din rusă).

³ O să vă ducă în Siberia... (trad. din rusă).

⁴ O să-l vindeți și veți avea de pâine... (trad. din rusă).

În vagon lumea era din Bălți... Erau și evrei, și ucraineni. Care ruși? Pe ruși i-au adus pe urmă, mai ales la Bălți. Au scos familiile din casele lor și au adus rușii acolo! Au venit cu satele. Dintâi rudele au adus, apoi și vecinii. Bălți-ul era oraș românesc. De când Timciuc e primar la Bălți, Bălți-ul l-au numit oraș rusesc. Ce fel de oraș rusesc?!

Ne aduceau supă în căldări... Ne hrăneau cu niște terci, niște supă. Unii aveau și brânză sărată, aveau și slănină, dar majoritatea se hrănea cu ceea ce ne dădeau. Poate că după foamea ceea... Vă spun, pe mine mai tare mă frământă foamea ceea.

Siberia

Condiții de trai. Ne-au ridicat pe 6 iulie și am ajuns în august. Mai întâi ne-au adus la Usole Sibirskoe, nu departe de Irkutsk. Au făcut o zonă, înconjurată de sârmă ghimpată, cu soldați la *vișkă* (turn de supraveghere - rus.). De acolo, ne-au distribuit prin regiunea Irkutsk. Am nimerit, după asta, cu vaporul la Bodaibo - un oraș la minele de aur. La Bodaibo am ajuns la sfârșitul lunii august. A început să ningă. De la Bodaibo au început să ne distribuie iar: pe unii la mine, pe alții la pădure, unde pregăteau lemnul pentru a-l duce la mine ca material de fortificare. Acolo erau minele de aur: Vasilevskii, Artiomovskii, Kiahtinski. Nu demult, am văzut la televizor locurile ceea... Pe noi ne-au trimis în localitatea Siniuga, regiunea Irkutsk.

La Siniuga trăiam în niște *barak*-uri. Era un *barak* așa, lu-u-ung. Nu știu cine l-a făcut... Prin părți - erau camere. Puteam să ocupăm fiecare familie câte o cameră, dar nu o puteam încălzi, camera ceea. Am trăit încă cu cineva, din Bălți: soră și frate. Ea avea 20 ani, iar fratele avea 10 ani, Fedea. Am trăit prima iarnă împreună. Era cald cât se făcea focul, când se stingea focul, deodată se simțea că e frig. Erau sobe. Camera era împărțită în două, soba era la mijloc. Cei maturi se duceau în taiga și aduceau cât puteau ei să tragă după ei lemne pentru foc.

Era așa de frig, că atunci când cumpăram niște cartofi - îi puneam sub cap, sub pernă. Dacă îi uitam pe jos - înghețau! Apa în căldare îngheța. Trebuia să spargi gheața pentru ca să poți lua apă din căldare. Mama și-a pierdut sănătatea atunci. Și eu de acolo am problemele cu picioarele. Nu aveam cu ce să ne încălțăm... Pentru mine, mama a cumpărat niște păsle de la o deportată din Lituania. Era o femeie zdravă, înaltă, dar păslele au nimerit în apă, s-au strâns și ea nu le putea încălța. Eu în păslele ceea am mers la școală până în clasa a IV-a. Umblam în ele fără colțuni, cu picioarele goale... Îmi erau așa, până la șold [râde trist!].

În primul an am mâncat cartofi înghețați. Mai ales, eu cu mama. Cei care erau cu familia, cu copii mai în vârstă - nu simțeau așa foamea... Dar mama mea nu era deprinsă cu lucrul fizic. I-a spus cineva mamei că undeva erau niște cartofi, mărunței așa, rămași după ce au strâns recolta. Mama se ducea, lua cartofii ceia și când îi aducea acasă îi puneam mai întâi în apă rece... Pe urmă mama a făcut cunoștință cu o femeie, medic. Ea tot era din deportați... A văzut covorul acela la noi... Mama l-a vândut: nu pe bani, ci pe produse. Covorul era mare, moldovenesc. Luam pe el lapte de la dânsa, uneori luam și niște ouă. Covorul ne-a ajutat să supraviețuim. Țin minte, în primul an, mama a cumpărat 100 grame de unt abia prin martie.

Salariile erau mizere. Prima iarnă a fost foarte grea. Nici mâncare, nici... Pe cei maturi i-au trimis la tăiat taigaua. Mama lucra foarte greu la pădure și primea foarte puțin pentru lucru. Salariile erau mizere. Acum mă gândesc: în '50 eu eram deja la internat, în clasa V-a, și mama îmi trimitea bani pentru internat. Nu știu ce îi rămânea ei și cum se descurca ea. Știu, că 200 ruble trebuia plătit pentru internat, iar ea

primea de tot 250 ruble. Chiar nu știu cum se descurca mama.

Când s-a mutat în localitatea Nerpo - era altfel. Și-a găsit și de lucru, mai ușor. Măsura diametrul la copaci și socoteau cuburile de lemne. Doi ani a lucrat la Nerpo.

Apoi ne-am mutat la Kiahtinski - un sătuc, unde era *zona* - și mama deretă în *barak*-urile populate cu *verbovannîe* (pe contract - rus.) - aceștia erau cei care singuri au făcut contractul cu statul și au venit la lucru în mine. Mama nu primea mai mulți bani, dar ne-a fost mai ușor. Aveam deja găini aici. Mai spăla haine pe la cineva; erau bărbați dintre *verbovannîe* care îi aduceau din haine să le spele pentru bani.

La școală totul era în limba rusă. În Siniuga era școala primară, până în clasa IV-a. Copiii care trebuia să se ducă în clasa a V-a, a VI-a - ședea acasă. Vecinul nostru așa era. Eu cu Fedea făceam lecțiile, pe plită, iar el ne tachina... Acolo am mers în clasa IV-a. Și Liuba [prietenă] era în clasa IV-a. Nu eram mulți copii. Cel mult, eram 10 copii în clasă. Clasa a IV-a învăța cu clasa II-a. Aici stăteau băncile pentru clasa IV-a, de partea cealaltă - pentru clasa II-a. Clasa I-a învăța cu clasa III-a. Unii veneau de dimineața, presupunem, clasa I-a și III-a, iar ceilalți - după masă. Era o singură învățătoare - Lidia Fiodorovna. Era o fată frumoasă, tânără, rusoaică...

La școală totul era în limba rusă. Noi, basarabeni, încă ne descurcam. Dar lituanienii, ei în general nu știau limba și copii lor ședea acasă. Peste un an abia au început să vorbească rusa. Se jucau cu noi, iar noi, fiind de la Bălți, știam limba rusă și ei învățau rusa de la noi.

Anul următor, pe noi - eu, Liuba și alții - ne-au dat la internat, la Nerpo. Școală până în clasa a VII-a era în localitatea Nerpo, cu internat, 30 km de la Siniuga. Dar, în taiga, știți ce înseamnă 30 km?! Toți copiii mergeau acolo și stăteau la internat. Vreau să spun, că fetele mai mari ca noi, de 16-17 ani, erau ca mamele pentru noi: ne împleteau cosițe, ne controlau lecțiile, ne învățau să avem grijă una de alta. Aveam grijă de noi, nu au făcut "dedovșcina" ⁵ cu noi! Toți copiii eram din familii de deportați. Părinții lor au fost deportați mai înainte: erau din Rusia, din Ucraina, din toate părțile erau... Vă spun, acolo nu erau oameni care să fie de pe loc, în afară de iakuți. Erau din cei exilați încă de la decabriști...

"*Marița, Marița, tânără fetiță...*" La internat era vesel. Eu cu Liuba cântam "Marița, Marița, tânără fetiță..." Cum să nu știm așa ceva? Păi, de unde am venit noi!? Făceam șotii, nu ne iubea șefa noastră. Nu făceam nimic rău, dar nu eram ascultătoare. La lecții ne era așa greu să stăm cuminți și să nu vorbim. Învățătoarea ne-a pus în bancă cu băieți. Băieții nu erau din cei vorbăreți, dar au început și ei să vorbească la lecții. "Govorile v dvoem, a teperi - v cetverom!" ⁶ - spunea învățătoarea la adunarea cu părinții. Se făcea *stengazeta* (gazeta de perete - rus.) și eu cu Liuba, permanent, eram în *stengazeta* ceea. Și în versuri, și așa. Dar nouă ne păsa... Parcă văd gazeta ceea! Liuba era așa o fire, că nu trebuia să vorbim ceva - ne uitam una la alta și știam despre ce era vorba.

La școală numele noastre le pronunțau doar împreună: Filip și Catelli. Numai așa. Niciodată nu ne-am certat. Mama o iubea pe Liuba foarte mult. Mama Liubei, însă, nu mă prea iubea. Liuba era cu un an mai mică ca mine și noi eram așa de unite, iar când făceam pozne, mama ei dădea vina pe mine: "Fiica matală e de vină, ea este mai mare!". Mama tăcea, nu spunea nimic, știa că noi suntem prietene. Mama era

⁵ Despre *dedovșcina*, vezi: Margareta Cemârțan Spănu, *Lupii. Amintiri din copilărie*, Chișinău, Editura Flux, 2003, p. 93-100.

⁶ Vorbeau două, acum vorbesc patru (trad. din rusă).

ocupată. Eu mă descurcam singură cu lecțiile. Ne iertau poznele pentru că învățam bine, dar cu purtarea – mai slab [râde!].

Iată, nu știu cum, dar nu îmi amintesc cum era cu pionerii... Pioneri, cred, că am fost noi toți, dar nu țin minte să fi fost o disciplină pionerească. Nu țin minte! Nu țin minte nici cum purtam cravata. Nu-i, a zburat... Atunci toți am fost pioneri. Cum să nu fii pionier!? Noi, însă, nu dădeam atenție la politică, că trebuie să fii pioner, că trebuie nu știu ce să faci. Dacă îmi amintesc ce era în clasă atârnat pe pereți? Ce putea fi pe pereți la școală?! - toată conducerea era acolo [râde!]. Iată vedeți, eu nu plâng, când vă povestesc despre asta... Despre Lenin, despre Stalin noi știam demult [râde!]. Desigur! De aici [din Moldova], încă.

Când am terminat șapte clase, ne-am mutat de la Nerpo la Bodaibo. Și familia Liubei s-a mutat la Bodaibo.

Noi și Ceilalți. La Bodaibo, totul era înconjurat cu sârmă ghimpată. Acolo lucrau cei care erau condamnați. Aud acum, uneori: "Vot, Stalin tam stroil..."⁷ Păi, pe degeaba se construia tot! Ce, le plăteau!?

Comunicam cu cei de dincolo de sârmă ghimpată. Mai făceam schimb de produse. În zona (perimetrul regiunii aflat sub control - rus.) de femei, care lucrau la uzina de cărămidă, femeile ședeau pentru fleacuri! Erau așa de frumoase... Când trebuia să treacă prin sătuc, se îmbrăcau așa frumos! Lumea povestea, că fetele celea, când a murit Stalin, s-au urcat pe acoperișul *barak*-urilor și așa cântau... Când au lichidat zona - au făcut spații de locuit pentru cei care veneau la lucru - și au scos gardul, în zona ceea era așa o frumusețe: starturi cu flori, flori peste tot... Cei liberi, care au venit să locuiască în locul lor, au făcut haos...

În '53 au mutat zona pentru femei în altă parte. O parte au tăiat-o, iar altă parte au făcut-o pentru *beskonvoyniki* (condamnații fără supraveghere - rus.). Aceștia erau liberi să meargă la lucru, dar seara trebuiau să fie în zonă. Ei se străduiau să nu încalce. Noi ne numeam *spețpereselenți* (transferați pe regim special - rus.). Apoi erau *voennoplennie* (prizonieri - rus.), cei care au nimerit în prizonierat. Cei fără epoleți lucrau liberi, dar ofițerii erau condamnați și ședeau pe teritoriu. Erau oameni așa de culți! Mai erau dintre cei arestați pentru *za nevârabotku trudodnei* (pentru neîndeplinirea zilelor de muncă - rus.) și dintre cei din vestul Ucrainei - *banderovți* (banderoviști - rus.). Dintre ucrainenii erau foarte multe femei condamnate pentru că nu aveau destule zile de muncă. Erau și pușcărișii care ședeau la dubă acolo – dintre ei erau "politici", dar erau și „bandiți”. Iată bandiții erau periculoși. Dar la noi bandiții nu ajungeau, eram în fundul taigalei, ei însă se țineau mai la oraș, lângă Bodaibo. Bandiților nu le plăcea să lucreze.

Lituanienii erau din Vilnius. Erau trimiși, ca și noi, pentru ca să fie rușii în țara lor mai liberi. Lituanienii aveau așa o ură pe puterea sovietică! Moldovenii nu erau așa... Prietena mea, dintre lituanieni, Dana Contminaite, a rămas și a trăit la noi după ce i s-au dus părinții acasă. A plecat și ea cu părinții, dar s-a întors pentru ca să termine studiile. Noi o întrebam, la întoarcere: "Tî bila v Moskve, a tî bila v mavzolee?" „A cito, crome pokoinikov, necego posmotreti!”⁸ Eu o trăgeam de haină să tacă, ea însă nu se sfia să vorbească: „Ostavi menea v pokoe!”⁹

⁷ Iată, Stalin a construit acolo...(trad. rusă).

⁸ Ai fost la Moscova, dar mausoleul l-ai vizitat? De parcă, în afară de defuncți, nu se poate vizita și altceva?! (trad. din rusă).

⁹ Lasă-mă în pace! (trad. din rusă).

În general, lumea era liniștită. Se înțelegeau unii cu alții. Nu era să avem ură unii față de alții. Băștinașii erau iakuți, restul erau ca și noi – "aduși".

Viața în Siberia, după moartea lui Stalin. În '56 ne-au dat drumul, familiei noastre. În '53 au dat drumul numai la bandiți. Se vorbea, că după moartea lui Stalin au început să dea drumul. Dar întâi i-au eliberat pe cei din pușcărie. Nu știu ce politică era la dâșii, că au dat drumul la bandiți. Atunci, în '53, eram la Bodaibo, iar mama trăia la Kiahtinski. Nu era departe, dar trebuia să mă întorc când deja se întuneca. Așa mă temeam! Când am terminat semestrul, i-am spus mamei că nu mă mai duc la școală. La Bodaibo trăiam în gazdă, la ai noștri, la moldoveni. Era cam jumătate de kilometru, dar așa se primea că toți elevii se duceau într-o parte și numai eu trebuia să cobor pe stradă singură. Acum peste ani, mama a recunoscut că s-a bucurat că am lăsat școala atunci. Ea, la fel, se temea pentru mine. Bandiții întâlneau lumea pe stradă, luau lucrurile prețioase.

După ce am lepădat școala, am stat cam două săptămâni acasă. Vine *nacialnicul* (șeful - rus.) și mă roagă să stau cu fiica lor, ca dădacă. Am lucrat la ei cam două luni. Și aici, iată, comsomolul a intervenit și a ajutat ceva: "Kak ăto nași komsomoliți citob v neanikah rabotali?"¹⁰ Nu era admis așa ceva - să ai slugi. Asta însemna *ekspluatația truda* (exploatarea muncii - rus.). Da, înseamnă că am fost în comsomol (râde trist!)... Și mi-au găsit de lucru! Eram după clasa VII-a - trebuia să termin clasa VIII-a. M-au angajat telefonistă, pe urmă - casier. Nu-mi plăcea să stau la casă. Doamne, Dumnezeu! Eu nu eram de fire ca să stau pe scaun. Mă uitam la ceas să termin ziua de muncă.

Studiile profesionale. Mama nu vroia să mă duc la *Tehnicum* (Școala Tehnică - rus.). Mama a lucrat bucătar în expedițiile geologilor și a văzut cum fetele trebuiau să umble prin taiga. Dar nu era de ales. Nu era nimic altceva acolo unde să faci studii. M-am întors la Bodaibo, am trăit la Liuba, m-am dus la școala de seară...

M-am dus iar în clasa a VII-a. Trebuia să dau examen pentru clasa a VII-a. Nu puneau atunci notele așa cum acum. Când am venit la școala de seară, eram două clase, câte 30 în fiecare clasă. Ne-au dat o lucrare din 4 exerciții ca să știe cum să lucreze cu fiecare. Am rezolvat aproape tot... A doua zi, la matematică, aduce lucrările: "Cine e Elena Cateli?" M-am gândit că toți au rezolvat în afară de mine [râde!], dar a fost invers. La toate obiectele era așa: și la istorie, și la literatură. Mi-au dat diplomă de absolvire a 7 clase.

La *Tehnicum* concursul era de 30 persoane pe un loc. Nu era în altă parte unde să te duci să obții o profesie. Am învățat 4 ani, din 1956-1960 (*Foto 3, 4*). Trebuia să termin *Tehnicum*-ul. După 1960, am fost trimisă în Kirghizia, orașul Ribacie, ca *molodoi spețialist* (tânăr specialist - rus.). Cam doi ani am stat acolo, după care am mers în Ural, la Verhnii Taghil.

Revenirea acasă

Întâlnirea cu casa părintească. Tare mi-i jale când ascult [plânge!] cântecul ... [plânge!] "Casa părintească" ... Nu pot să-mi iert... Când am revenit în Moldova, în '64, după ce am cutreierat toată uniunea asta sovietică, am venit întâi la Nadia, la Bilenii Noi, și hai să mergem la Nicolaevca, pentru că acolo a trecut toată copilăria mea. Era primăvară, zăpada s-a topit și era tare glod. Casa noastră era mai la vale și,

¹⁰ Cum așa, comsomoliștii noștri să lucreze pe post de dădace?! (trad. din rusă).

nu știu cum ne era încălțăminte, că nu puteam să ne apropiem. Ne-au arătat de departe: "Iată casa voastră!"... Și eu nu m-am apropiat [plânge!]... Când mi-am găsit de lucru, la sfârșit de martie, am mers iar. Îi spun Nadiei: „Nadia, hai mergem la Nicolaevca. Vreau să mă apropiu de casa noastră!” ... Iar ei au demolat-o [plânge!]...

Nu pot să-mi iert că atunci, prima dată, nu m-am apropiat... Casa de-abia ședea. A fost și școala primară - copiii nu erau tare mulți -, și grădinița de copii, și *selsovet*... S-au folosit de casă, ce au vrut, aceea au făcut acolo. Pe urmă au lăsat-o așa, să se dărâme. Casa trebuie să aibă îngrijire. Când am fost prima dată, m-am dus pe la vecini, am stat de vorbă, am stat la masă. Pe urmă mi-au spus, că a doua zi au demolat-o. Conducerea ceea, din 1964, se temea să nu cer despăgubiri. Dar eu nu vroiam nimic! [plânge!]...

Revederea cu vecinul președinte. Știți, când ne-am întors (în 1964), soția lui Tudor Botnari a venit la mama la Bilicenii Noi și i-a cerut iertare. Mama a iertat-o; mama îi ierta pe toți... Ea, însă, s-a dus acasă și l-a trimis și pe soțul ei să-și ceară iertare pentru ce a făcut, la care el a zis: "Dacă ar fi voia mea, ași trimite-o încă o dată în Siberia!". Soția a divorțat de el. Ei, cum e divorțul în sat? L-a lepădat ea pe dânsul. L-a lepădat și gata. Vorbeam apoi cu mama (în ucraineană) și mama a spus: "Lăsați-l în pace. Oricum va muri pe sub garduri!". Știți, așa a și fost. L-au găsit mort sub gard... [tace!]

Regimul a știut tot timpul că am fost dintre cei deportați. Pe urmă, când ne-au eliberat și, în loc de *spravkă* (referință - rus.), ne-au dat pașapoarte, era un semn în acte, că tu ai fost deportat. Nu știu ce semn! Ei, însă, știau!..

Anexe

Foto 1. Elena Catelli, în timpul relatării povestirii sale de viață, mun. Chișinău, 21 octombrie 2013. Fotografie de Ludmila D. Cojocaru

Foto 2. Constantin și Zinaida Catelli, cu fiica Elena, s. Nicolaevca, jud. Bălți, 1938, în curtea casei. Din arhiva familiei Catelli.

Foto 3. Elena Catelli (din stânga), în fața căminului Școlii Tehnice de Minerit, or. Bodaibo, reg. Irkutsk, 1957. Din arhiva familiei Catelli.

Foto 4. Elena Catelli (a 3-a din stânga), stadionului "Metalurg", or. Bodaibo, reg. Irkutsk, 1959. Din arhiva familiei Catelli.

DEZBATERI**PROCESUL DE DEZNAȚIONALIZARE A ROMÂNILOR
TRANSNISTRENI CONTINUĂ**

Eleonora CERCAVSCHI

După mai multe schimbări a hotarelor, care au avut loc pe parcursul deceniilor (secolelor), o treime din teritoriul actual al Republicii Moldova se găsește în stînga Nistrului. Această zonă geografică este numită Transnistria, adică aria de dincolo de Nistru.

Din cele mai vechi timpuri, spațiul transnistrean a fost populat de reprezentanți ai diferitelor etnii. Izvoarele istorice demonstrează că prima, care a populat acest teritoriu liber, a fost populația de origine românească. Românii și pînă la momentul de față prezintă cel mai numeros grup etnic. Populația românească, conform datelor recensămîntului din 1989, adică pînă la ocuparea forțată a regiunii transnistrene de către forțele separatiste, susținute și organizate de Moscova, constituia în jur de 40%. Ucrainenii, la rîndul lor, sunt numai 28%, iar rușii – 25%. Este necesar de menționat că în 4/5 din cele peste 130 de localități rurale din regiune românii sunt majoritari – de la 40 pînă la 95%. De asemenea, majoritari sunt românii în 3 din cele 5 structuri teritorial administrative, numite raioane.

Realizîndu-și politica de extindere a hotarelor, Rusia țariștă a ocupat, prima dată, spațiul transnistrian în 1792. De atunci procesul de deznaționalizare a populației românești de aici nu s-a mai oprit. Pentru ca teritoriile ocupate să nu creeze probleme, pentru ca aici să domine o atmosferă politică prielnică și binevoitoare față de Imperiu era nevoie ca populația băștinașă să fie strîns legată de Rusia, inclusiv din punct de vedere administrativ, etnic, spiritual și politic. În scopul realizării acestei idei expansioniste, a fost elaborată, pe timpul țarului Rusiei Petru I, la sfîrșitul secolului XVII - începutul secolului XVIII, o politică de deznaționalizare a populației băștinașe. Pentru acesta, s-a recurs la colonizarea teritoriului dat, ca și în întregime a Basarabiei, cu ruși, ucrainenii, găgăuzii, bulgarii și reprezentanți ai altor etnii. Ei au ocupat locul românilor băștinași, convinși și favorizați să plece la locuri mai „bune” de trai în Caucazul de Nord, în spațiul dintre Bug și Nipru, în Asia Mijlocie și Orientul Depărtat, unde unii au primit gratuit terenuri mari de pămînt și surse financiare pentru a-și organiza traiul în aceste locuri noi, iar alții s-au încadrat în diferite servicii, inclusiv militar al Imperiului Rus. Astfel, treptat a început să scadă ponderea românilor în teritoriul transnistrean.

Din momentul ocupării Transnistriei, Rusia, în scopul deznaționalizării populației băștinașe, a purces la rusificarea ei, promovînd limba rusă în toate domeniile vieții: în administrare, biserică, judecată ș.a.m.d. Au fost deschise școli cu predare în limba rusă, ignorîndu-se componența etnică a populației și necesitățile ei de dezvoltare spirituală și culturală. Școlile rusești se deschideau și funcționau, în primul rînd, în orașe și centre județene. În așa fel, administrația țaristă, timp de peste 220 de ani de ocupație a Transnistriei, a făcut tot posibilul ca populația de origine română de aici să rămînă în întineric și necărturată, ca să-și piardă definitiv entitatea națională.

Primele 25 de școli moldovenești (românești) în Transnistria au fost fondate în 1918, avînd la bază hotărîrea Congresului corpului didactic din județul Tiraspol, care

și-a desfășurat lucrările la 27 mai 1918. Același Congres a hotărît ca, pe lîngă Asociația corpului didactic, să fie organizată Secția Națională Moldovenească. De aici, practic, începe învățămîntul național, adică în limba română, a populației băștinașe.

S-ar părea că, crearea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești (RASSM) în componența Ucrainei, în 1924, a avut un impact pozitiv asupra dezvoltării etnoculturale a populației românești din Transnistria. În această perioadă au fost deschise școli naționale în toate localitățile, populate de români, au apărut primele ziare și cărți în limba maternă, și-au început activitatea Institutul Pedagogic și Teatrul Dramatic Național din or. Tiraspol, mai multe instituții culturale și de pregătire a cadrelor didactice. Așa stau lucrurile, dar numai la prima vedere.

În realitate, autoritățile sovietice ale Rusiei și Ucrainei, cu mult înainte de crearea Republicii Autonome Moldovenești, au pus la cale continuarea politicii de deznaționalizare a populației românești din spațiul ocupat. În acest scop, a fost reanimată vechea teorie a Imperiului Rus despre existența a două entități naționale și a două limbi diferite - moldovenească și română. În laboratoarele ideologice sovietice a fost elaborată o limbă artificială, inexistentă, cea moldovenească. Ca bază a noii limbi literare a fost luat graiul uzual al moldovenilor transnistreni, ucrainizat și rusificat, respingîndu-se normele gramaticale și ortografice ale limbii române, limbă oficial recunoscută de către comunitatea științifică internațională și înregistrată în atlasul lingvistic al popoarelor europene.

În 1932, în conformitate cu hotărîrea organelor supreme de conducere ale URSS, s-a decis trecerea limbii moldovenești în Transnistria la alfabetul latin, fapt care, este necesar de recunoscut, a jucat un rol pozitiv în dezvoltarea limbii și culturii în acest spațiu. Însă, în 1938, politica lingvistică din URSS a luat o nouă cotitură. În Transnistria iarăși s-a revenit la alfabetul chirilic.

Campania de de românizare, de la sfîrșitul anilor 30 ai secolului trecut, a avut consecințe dezastruoase pentru limba și cultura spirituală din Republica Autonomă Moldovenească. În anii 1938-1939, marea majoritate a funcționarilor de partid și sovietici din învățămînt și cultură, care posedau limba română, au fost executați, fiind învinuiți de promovarea românismului.

De atunci, timp de 50 de ani, în școlile naționale se promovează o idee și o politică falsă, care au la bază teza antiștiințifică precum că limba română și cea moldovenească sunt limbi diferite, că românii și moldovenii fac parte din diferite etnii.

Această aberație a durat pînă la 01.09.1989, cînd Parlamentul Republicii Moldova a aprobat limba moldovenească în calitate de limbă de stat, care funcționează în baza grafiei latine. Începînd cu anul 1989, toate instituțiile de învățămînt din țară, inclusiv din regiunea transnistreană, și-au început activitatea didactică, utilizînd grafia latină.

La 27 august 1991, Republica Moldova și-a declarat independența de fosta Uniune Sovietică, rezultat al recunoașterii nulității pactului Molotov-Ribbentrop. Această acțiune a Republicii Moldova nu i-a fost pe plac Moscovei și atunci a pornit război împotriva Republicii Moldova. Războiul a fost declanșat din Transnistria, unde Rusia avea baze militare puternice și unde pînă astăzi se află dislocat un contingent militar.

În urma acestui război, Rusia și-a format pe teritoriul Republicii Moldova din stînga Nistrului republica moldovenească transnistreană (rmn) – dirijată și susținută, practic, de Moscova. Regimul instaurat în această zonă de către forțele militare ruse este unul totalitar și antinațional. Cu alte cuvinte: Rusia, a treia oară, a pus stăpînire pe teritoriul din stînga Nistrului, areal gîndit ca un cap de pod spre Balcani.

Din 1992, regimul separatist din Transnistria a interzis predarea în școli în baza grafiei latine, utilizarea manualelor școlare contemporane, editate în Republica Moldova și România. Astfel, în școlile naționale din Transnistria din nou a fost introdus alfabetul rusesc.

Mai mult de 20 ani, instruirea copiilor băștinași se efectuează cu aplicarea unor manuale învechite, care au fost editate încă în URSS, nu mai corespund realității, schimbărilor social-politice radicale ce s-au produs în spațiul ex-sovietic. Studiile în școli, în baza unei limbi inexistente (moldovenească în baza alfabetului rusesc), nu sunt altceva decât un genocid cultural, care îi lipsește pe copiii băștinașilor de identitate culturală și de viitor. Deznaționalizarea populației băștinașe din Transnistria, pe care Rusia țaristă a început-o în urmă cu mai mult de 220 ani, continuă, încălcându-se grav drepturile fundamentale ale omului.

Populația de origine română din acest areal geografic, desigur, nu a putut să se împace cu o atare constrângere a drepturilor cetățenești. Cadrele didactice, susținute de părinții copiilor de vârstă școlară și de mai mulți localnici, au căutat o ieșire din situație. S-a considerat că este o datorie sfântă ca pedagogii și părinți să lupte pentru democrație și învățămînt în limba maternă, adică în cea română.

Puși în fața faptului că sunt încălcate grosolan drepturile cetățenești ale populației de origine română și demnitatea de oameni, partea cea mai conștientă a societății și în primul rînd, intelectualitatea, au opus rezistență farădelegilor regimului antinațional, antidemocratic și dictatorial, instaurat aici.

Prin lupte dure și confruntări acerbe, în perioada 1992 – 1996, în 7 localități transnistrene (5 orașe și 2 sate), s-a obținut dreptul de revenire la predarea în școli în baza grafiei latine. Însă nu în școlile naționale existente, ci în instituțiile de învățămînt nou create de către cadrele didactice și părinți elevilor cu statut, pentru autoritățile separatiste, de școli nestatale.

Și iată, mai mult de 20 ani, în regiunea transnistreană, activează 8 școli naționale: Liceul Teoretic „Lucian Blaga” din or. Tiraspol, director Ion Iovcev, Liceul Teoretic „Alexandru cel Bun” din or. Tighina, director Maria Roibu, Liceul Teoretic „Evrca” din or. Râbnița, director Eugenia Halus, Liceul Teoretic „Ștefan cel Mare și Sfînt” din or. Grigoriopol, director Eleonora Cercavski, Liceul Teoretic „Mihai Eminescu” din or. Dubăsari, director Ion Popșoi, gimnaziul-internat pentru copii orfani din or. Tighina, director Maria Ungureanu, gimnaziul din satul Corjova, director Constantin Sucițu și gimnaziul din satul Roghi, raionul Dubăsari, director Nadejda Ghidirimschi, care au refuzat categoric subordonarea regimului ilegal de la Tiraspol și continuă să activeze în baza Curriculumului Ministerului Educației de la Chișinău.

Aceste școli românești, precum le numesc chiar și separatiștii, practic niște insule ale latinității în regiunea transnistreană, activează în condiții extraordinar de dificile, create artificial de către autoritățile neconstituționale secesioniste. Șapte din cele opt școli nu au sedii proprii. Iar sediile închiriate nu asigură condiții elementare de activitate școlară. În majoritatea din ele lipsesc sălile sportive și de festivități, ospătăriile, laboratoarele speciale pentru așa obiecte ca fizica și chimia, săli pentru informatică și multe altele. Liceul Teoretic „Ștefan cel Mare și Sfînt” din orașul Grigoriopol de 12 ani este refugiat și activează în sediul liceului din satul Doroțcaia, raionul Dubăsari. La fel, este refugiat Liceul Teoretic „Mihai Eminescu” din orașul Dubăsari și activează într-o clădire avariata încă din perioada acțiunilor militare din 1992. Se face tot posibilul ca aceste instituții de învățămînt să fie lichidate. Pentru

aceasta, este folosit întreg arsenalul de forme și metode antiomane ale organelor de reprimare din acest spațiu, susținute și dirigate de către Moscova.

În acest an, regimul separatist a mai inventat o metodă de atac asupra cadrelor didactice din aceste instituții - de a-i obliga să achite diferite taxe din salariu către așa numitul stat rmn. Din declarațiile oficiale ale administrației de la Tiraspol, începînd cu anul 2014, școlile cu predare în limba română vor fi obligate să plătească organelor de resort din Transnistria un impozit pentru activitate, iar pedagogii impozit din venit, adică încă unul în afară de cel achitat organelor de stat din Republica Moldova, care îi finanțează.

Din același scenariu face parte și ultimul caz, din 5 decembrie 2013, cînd forțe militare speciale ale regimului separatist de la Tiraspol au atacat din nou Liceul „Lucian Blaga” din or. Tiraspol. Pătrunzînd cu forța în clădirea Liceului, au încercat să-l oblige pe directorul liceului Ion Iovcev să le pună la dispoziție toată documentația financiară. Pentru nesupunere, structurile locale de drept i-au intentat domnului Ion Iovcev un dosar penal. Prin acest fapt, practic, se fac presiuni și asupra celorlalte instituții de învățămînt cu predare în limba română, care activează în regiunea transnistreană.

În perioada activității acestor școli, s-a trecut prin mai multe încercări: terorizarea și maltratarea profesorilor, părinților și copiilor, care au opus rezistență în fața administrației de la Tiraspol, devastarea și lichidarea școlilor naționale, arestarea cadrelor didactice și părinților, destituirea nelegitimă din funcții a celor care se opuneau regimului separatist, inclusiv interzicerea activității didactice pentru cei care aveau o altă viziune decât cea declarată de Tiraspol.

Această politică antiomane, antinațională și antidemocratică a fost confirmată și de către Curtea Europeană pentru Drepturile Omului, care prin hotărîrea din 19 octombrie 2012, a condamnat Federația Rusă pentru violarea drepturilor la educație a copiilor din regiunea transnistreană.

Faptul că Federația Rusă a ignorat și nu a executat, timp deja de mai mult de un an, nici un punct din această hotărîre denotă că politica acestui stat - agresor nu s-a schimbat cu nimic. Iar problemele școlilor cu predare în limba română vor continua să aibă loc și mai departe.

Declarațiile ostile din ultimul timp ale liderului de la Tiraspol, Evgheni Șevciuc, și așa-zisului ministru al afacerilor externe al autoproclamatei “rmn”, Nina Ștanski, îndreptate contra acestor instituții, confirmă cele spuse anterior, că actuala conducere transnistreană, la indicațiile Moscovei, continuă politica de lichidare a școlilor românești din stînga Nistrului.

Dacă politicenii de la Chișinău și comunitatea internațională nu vor întreprinde măsuri concrete, dorința Moscovei poate să se realizeze. În scurt timp, poate fi bătut ultimul cui în școala și graiul românesc din Transnistria și orașul Tighina.

Cu toate aceste vitregii, spiritul dragostei față de neam și sacrificiul demonstrat timp îndelungat prin fapte concrete de către cadrele didactice ale acestor școli ne însuflă încredere în ziua de mîne și în viitorul european.

Decembrie 2013

RECENZII, NOTE DE LECTURĂ

O CARTE NOUĂ DESPRE BĂTĂLIA DE LA STALINGRAD

Editura „Corint” din București a scos de sub tipar cartea istoricului Michael K. Jones „Stalingrad: cum a triumfat Armata Roșie”¹¹.

Autorul monografiei și-a concentrat atenția asupra luptelor de apărare a Stalingradului, realizate de Armata 62 (comandant – general-locotenentul Vasili Ciuikov) din cadrul Frontului Stalingrad (condus de general-colonelul Andrei Eriomenko). Armata 62 a fost forța militară care a apărut nemijlocit Stalingradul – oraș ce se întindea pe o distanță de 40 km pe malul drept (de vest) al fluviului Volga.

Autorul studiului a găsit un grup de veterani ai Bătăliei de la Stalingrad, care au povestit scene din timpul acelor lupte. În plus, autorul a folosit Jurnalul de război al Armatei 62, păstrat în Arhiva Ministerului Apărării al Federației Ruse din Podolsk, alte surse din aceeași arhivă, materiale personale ale lui Vasili Ciuikov, puse la dispoziția dlui Michael K. Jones de către feciorul comandantului sovietic, Aleksandr Ciuikov, materiale din arhivele germane, precum și literatura de specialitate, publicată în limba engleză. Autorul a mers și s-a documentat la fața locului, în Volgogradul de astăzi (Stalingradul de atunci), a văzut cu ochii proprii urmele luptelor din 1942-1943 pentru apărarea acestui oraș.

Di Michael K. Jones a expus evenimentele în ordinea cronologică, atenția principală fiind atrasă asupra modului de apărare a orașului Stalingrad de către comandamentul sovietic, în condițiile în care, la 28 iulie 1942, Iosif Stalin a dictat Ordinul nr. 227, intrat în istorie cu titlul „Nici un pas înapoi!”. Dictatorul de la Kremlin a rămas stupefiat când a văzut pe hartă uriașele pierderi teritoriale și umane ale URSS în vara anului 1942 și când a auzit de panica ce cuprinsese Armata Roșie (cu comandantul ei) după înfrângerea de la Harkov. Ordinul nr. 227 obliga militarii să nu se retragă de pe pozițiile ocupate fără a avea ordine de sus, iar pentru a îndeplini acest deziderat s-au constituit detașamente de stopare din trupele NKVD-ului, care aveau ordinul să împuște pe oricine, care se retrăgea. Autorul a analizat esența acestui ordin și controversese ce au apărut după publicarea lui în presă, în 1988 (p. 95-99).

Pe baza memoriilor veteranilor de război și a documentelor din acel timp, autorul monografiei redă obiectiv situația creată în oraș (corect ar fi – ruinele acestuia) în condițiile în care pentru militarii aflați aici (dar și pentru populația civilă), dincolo de Volga – „pământ nu exista”. În oraș s-au dus lupte aprige pentru fiecare imobil („Casa Pavlov”), uzină (Uzina de tractoare), gară, Silozul, Kurganul lui Mamai etc. Autorul a demonstrat, că apărătorii orașului duceau lipsă de muniții, de hrană (alimente și apă), de medicamente. Legăturile telefonice (prin fire) au fost distruse, iar legăturile prin radio erau primitive, mesajele militarilor sovietici deseori erau interceptate de germani, ultimii intervenind deseori pe unde și bătăndu-și joc de radiștii sovietici. În condiții deosebit de critice, remarcă autorul, militarii sovietici foloseau în calitate de „arme” tot ce le cădea sub mână (pietre, armatură etc.) sau – așa cum a depistat autorul, neavând nimic la îndemână, unul din militarii sovietici s-a aruncat cu mâinile goale asupra unui ofițer german și l-a sugrumat, mușcându-i gâtul. Citez: „[Ostașul Alexandrov] când a văzut un tânăr ofițer neamț sărind în

tranșea lui, la doar câțiva pași de el și străpungând cu baioneta o infirmieră, aceasta l-a împins la acțiune disperată. S-a repezit cu mâinile goale la neamț, l-a trântit la pământ și și-a înfipt dinții în beregata lui, rupându-i o arteră...” (p. 294).

În acele lupte inegale, în care superioritatea tehnică a germanilor a fost incontestabilă, militarii sovietici erau nevoiți să-și sacrifice viețile, dar să nu se retragă (autorul aduce exemplul unui militar – Mihail Panikaha - care, într-un moment deosebit de critic, cu două sticle incendiare, s-a aruncat asupra tancului inamic (p. 272-275).

Autorul cărții a atras o atenție deosebită comandatului Armatei 62, generalului Vasili Ciuikov. Acesta a fost inițiatorul unor tactici ieșite din tiparele statutelor militare sovietice. Este vorba de plasarea forțelor militare cât mai aproape de cele ale adversarului. În așa caz, germanii evitau bombardamentele acelor poziții de frică să nu-și omoare propriii lor ostași. O altă inițiativă, încurajată de V. Ciuikov și examinată de istoricul Michael K. Jones a fost constituirea unor grupuri de asalt, care aveau sarcini concrete de rezolvat. Altă inițiativă, susținută de generalul sovietic – formarea (instruirea) lunetiștilor, care din ascunzișuri împușcau militari germani (germanii au avut lunetiștii lor).

Pe parcurs, ambițiile celor doi dictatori s-au amplificat: Hitler a ordonat cucerirea Stalingradului, tiranul din Kremlin, la rândul-i, a ordonat ca orașul, ce-i purta numele, să nu fie cedat. Astfel, s-a ajuns la 15 octombrie 1942 – ziua hotărâtoare pentru destinul orașului de pe Volga. Autorul cărții a descoperit, pe bază de documente, că în acele clipe de groază, V. Ciuikov a cerut comandantului Frontului Stalingrad A. Eriomenko permisiunea de a se retrage peste Volga. Bineînțeles, cererea i-a fost respinsă (mai detaliat vezi p. 329 și urm.).

Pe parcursul lecturii cărții cititorul se convinge de duritatea regimului stalinist față de propriii lui militari, trimiși la moarte sigură cu miile (autorul scrie despre grămezile de cadavre, aflate în putrefacție din cauza imposibilității de a le aduna și îngropa), de imposibilitatea de a salva răniții (în unele cazuri aceștia erau urcați pe plute și împinși în largul râului, în speranța că undeva, cineva va da de ei și-i va salva. Dictatorul roșu a ordonat ca nici un civil să nu fie trecut peste Volga, asta, considera el, ar fi putut crea impresia părăsirii orașului. Așa cum scrie autorul, o parte din populația civilă a orașului a trecut în slujba nemților și furniza acestora anumite informații, ceea ce nu a putut să nu înfurie comandamentul sovietic și să-l determine să ia măsuri drastice.

Despre militarii români, concentrați în preajma Stalingradului, autorul a scris o singură frază, nu prea corectă sau, cel puțin – lăsată fără comentarii (din partea autorului): „Armatele române, aliate ale nemților, care apărau aceste poziții, s-au dezintegrat într-un haos deplin” (p. 359). Întrebare: după 19 noiembrie 1942, ziua ofensivei sovietice, celelalte armate, inclusiv cea germană, s-au dezintegrat cum?

Meritul incontestabil al autorului: domnia sa a prezentat un tablou veridic al bătăliei de pe Volga, a demonstrat că apărătorii Stalingradului au fost oameni, unii viteji, alții lași. Comandanții de unități militare sovietice erau și ei diferiți – unii mai bine instruiți, alții mai puțin etc. Adică apărătorii orașului în realitate au fost alții decât cum i-a prezentat istoriografia sovietică – zid de neclintit în fața inamicului.

Greșeli observate: cartea e redactată cu grijă. Totuși, la pagina 292 în loc de „14 septembrie” se va citi „14 octombrie”.

¹¹ Michael K. Jones. *Stalingrad: cum a triumfat Armata Roșie*, București, Corint, 2013, 398 p.

În rest – felicitări autorului, dlui Michael K. Jones, pentru studiul realizat.

Totuși, un post-scriptum s-ar cere. Deși autorul a evitat să numească cifra victimelor aceluși măcel nemaîntâlnit în lume (probabil, cu excepția celor două bombe atomice aruncate de Aliați asupra Japoniei), este cazul să amintim: conform estimărilor experților sovietici, Armata Roșie a pierdut în luptele de la Stalingrad, în perioada 17 iulie – 18 noiembrie 1942, morți – 323 856 de militari, răniți – 319 986, în total – 643 842 oameni¹. În perioada imediat următoare, de ofensivă strategică (19 noiembrie 1942 – 2 februarie 1943) sovieticii au pierdut morți 154 885 și răniți 330 892, în total 485 777 de militari. În total – 1 129 619 de oameni. Să nu uităm de civili: niciodată nu se va cunoaște cifra exactă a acestora. În Stalingrad locuiau 490 000 de oameni. În anii războiului aici s-au refugiat mii de civili, chiar din Leningrad, dar mai ales după înfrângerea sovieticilor după bătălia de la Harkov. Circa 100 000 au reușit să treacă Volga (până la impunerea de către dictatorul Stalin a Ordinului 227 din 28 iulie 1942). La încheierea operațiunilor de nimicire a Armatei a 6 germane, în ruinele orașului s-au înregistrat 32 000 de supraviețuitori².

Astfel, autorii care afirmă că pe altarul victoriei de la Stalingrad au fost jertfite 2 milioane de vieți omenești, nu sunt departe de adevăr.

Adolf Hitler a fost nazist, dement, canibal. Dar Stalin?

Anatol PETRENCU

Otilia Urs, *Catalogul cărții românești vechi din Biblioteca Academiei Române filiala Cluj-Napoca*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2011, 742 p.

În anul 2011 a apărut la editura MEGA din Cluj-Napoca un valoros catalog de carte românească veche, semnat de dr. Otilia Urs, o foarte bună cercetătoare a valorilor bibliofile românești. Acest repertoriu de cărți este rezultatul unui mare efort intelectual al autoarei de a aduna și de a sistematiza informația despre cele 1538 de exemplare (604 titluri) din Biblioteca Academiei Române Filiala Cluj-Napoca, a treia instituție deținătoare a unui număr atât de mare de cărți românești vechi. Cadrul cronologic al cărților descrise este 1510-1830, adică limita inferioară corespunde cu prima carte din catalog, *Octoihul* lui Macarie (Târgoviște, 1510), iar cea superioară cu momentul apariției cărții lui Vasici Ungurean Pavel, *Anthropologia sau scurta cunoștință despre om și despre însușirile sale* (Buda, 1830).

Cărțile din catalog au fost tipărite în oficine din spațiul istoric românesc, ca: Alba Iulia, Blaj, Brașov, București, Buzău, Cluj, Govora, mănăstirea Dealu, mănăstirea Neamț, Oradea, Orăștie, Rădăuți, Râmnic, Sas-Sebeș, Sâmbăta Mare, Sibiu, Snagov, Târgoviște, Chișinău, Cernăuți și din străinătate: Buda, Frankfurt, Hagenau, Hamburg, Laipsig, Lipsca (Lipsae), Londra, Moscova, Movilău, Ofen (Vienna), Paris, Pesta, Sankt-Petersburg și Uniev.

¹ *Rossia i SSSR v voinah XX veka: Statisticeskie issledovania* [Rusia și URSS în războaiele din secolul XX: Cercetări statistice], Moscova, OLMA-PRESS, 2001, p. 279.

² E. N. Kulikov, M. Iu. Miagkov, O. A. Rjeșevski. *Voina 1941-1945. Facti i documenti* [Războiul din anii 1941-1945. Fapte și documente], Moscova, OLMA-PRESS, 2001, p. 87.

Catalogul are o structură bine gândită și este prefațat de către directorul acestei prestigioase instituții, prof. dr. Ioan Chindriș cu un cuvânt înainte, intitulat sugestiv *Despre cartea din bătrâni* (p. 7-11), în care sunt evocate unele aspecte despre cartea veche în spațiul românesc în general, cu referiri speciale și la cea din colecția de carte veche din Biblioteca Academiei Române Filiala Cluj-Napoca. Domnul prof. dr. Ioan Chindriș este de părere că acest repertoriu de carte veche românească „vine la îndemâna cititorului zilelor noastre, în formă tipărită, cu o oarecare întârziere” (p. 9).

Autoarea identifică și cărțile unicate, care sunt: *Octoihul* slavon (Târgoviște, 1510), *Psaltirea* (Blaj, 1758), *Votiva Apprecatio* (Blaj, 1760), *Specimen characterum latinorum in tipografia Petri Barth* (Sibiu, 1794) și Lemeny Ioan, *A'nagy vatsora* (Cluj, 1814). În acest context prof. dr. Ioan Chindriș face referire la *Octoihul* lui Macarie (Târgoviște, 1510), care ar fi unicul exemplar din lume, în baza căruia s-a realizat o superbă ediție faximilată. Nu mai puțin important este exemplarul unicat al *Psaltirii* de la Blaj din 1758 din colecția acestei instituții și bineînțeles celelalte cărți cu valoare de unicat din fondurile Bibliotecii Academiei Române Filiala Cluj-Napoca. Se admite, însă că ar fi foarte puțin probabil să mai existe exemplare din *Votiva Apprecatio* (Blaj, 1760), deoarece această carte a fost tipărită în câteva exemplare (sau doar unul), cu ocazia zilei onomastice a episcopului Petru Pavel Aron.

În *Nota redacțională* (p. 13-16) autoarea descrie în linii generale colecția de carte din fondurile bibliotecii clujene, iar pentru o mai bună orientare în catalog se explică unele detalii despre elementele descriptive întrebuițate. Doamna dr. Otilia Urs explică cu destulă meticulozitate toate detaliile de transliterare a însemnărilor manuscrise, care conferă fiecărui exemplar de carte veche o anumită individualitate.

Urmează pe p. 17 o listă de *Abrevieri*, necesare cititorului pentru a se orienta în numeroasele prescurtări din catalog. Cărțile din acest repertoriu sunt aranjate în ordine cronologică, grupate pe secole (p. 19-706). Descrierea cărților cu datare incertă urmează după *corpus*-ul celor datate cu certitudine (p. 707-719, pozițiile 572-604). Meritoriu este că autoarea a abordat fiecare exemplar de carte cu o deosebită tenacitate, respectând rigorile descrierii valorilor bibliofile. Urmează în continuare *Unicatele și Raritățile* (p. 720-721).

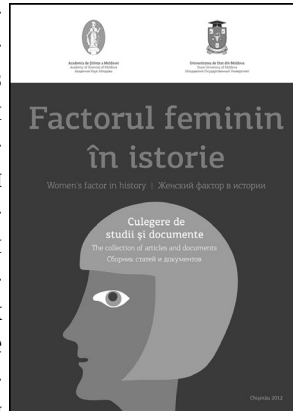
Catalogul câștigă în valoare cu: *Indicele alfabetic de autori* (p. 722-723), *de titluri* (p. 723-729), *de centre tipografice* (p. 729-730), *de tipografi* (p. 731-732), *de tipografii* (p. 732-733), *de traducători* (p. 734), un *Indice cronologic al tipăriturilor* (p. 734-736). Un rezumat în limba engleză (p. 737-740) face cunoscut alolingvilor tainele cărții românești vechi din acest catalog. La sfârșitul cărții dr. Otilia Urs a inclus o listă selectivă a *Bibliografiei* (p. 741-742), utilizată pe parcursul elaborării acestui valoros repertoriu de cărți românești vechi.

Apreciem înalt atitudinea extrem de serioasă a autoarei catalogului și rămânem cu convingerea că asemenea repertorii vor apare pentru fiecare instituție deținătoare de carte veche din spațiul românesc și din afara lui. Suntem convinși de faptul că această contribuție istoriografică va fi de un real folos pentru cei interesați de subiectul cărții vechi tipărite și a celor care reies din conținutul însemnărilor manuscrise, iar noi îi dorim autoarei mari succese pe tărâmul valorificării tezaurului nostru cărțurăresc!

Igor CERETEU

Женский фактор в истории, АНМ-МГУ, Кишинев, 2012, 466 с.
(коорд. Л. П. Заболотная, Институт истории, АН Молдовы, Институт социальной истории „ProMemoria”)

Подготовленный усилиями международного авторского коллектива сборник «Женский фактор в истории», включающий более 50 статей специалистов из 14 стран на трех языках (английский, румынский и русский), посвящен наиболее актуальному комплексу проблем истории женщин и гендерной истории и ориентирован на самое широкое междисциплинарное взаимодействие в этом исследовательском пространстве. Об этом красноречиво свидетельствует спектр рубрик, нацеленных на содержание таких важнейших предметных полей, как: «Положение женщины», «Повседневная жизнь женщины», «Женщина и семья», «Женщина и общество», «Женщина и власть», «Женская личность в контексте эпохи» и другие.

Несмотря на большой объем научной литературы по женской и гендерной истории, ежегодно выходящей в свет в странах Западной Европы и США, многие тематические узлы, связанные с гендерными аспектами европейского прошлого (особенно в регионах Центральной, Южной и Восточной Европы, а также в большинстве стран Азии) остаются малоразработанными или вообще неизученными, в то время как актуальность такого рода сюжетов именно для освещения истории этих регионов ни у кого не вызывает сомнений. В этом плане рецензируемый сборник, безусловно, делает важный шаг вперед.

Разнообразие затронутых в сборнике тем во многом отражает дифференцированность предметного поля женской и гендерной истории, которая, в свою очередь, обусловлена развитием новейших тенденций в социально-гуманитарном знании рубежа тысячелетий, суммирующим достижения многочисленных научно-познавательных поворотов второй половины XX века, совокупность которых многие исследователи называют сегодня «методологической революцией».

Вместе с тем, серьезное отставание обнаруживается с введением новых научных достижений в образовательную практику. Все острее ощущается нехватка гендерно-профилированных курсов, разработанных для профессионального образования историков и для расширения горизонтов подготовки гуманитариев широкого профиля. Отрадно, что автор сборника не остался в стороне от этой проблемы, поставив ее в специальной рубрике, которая, думается вызовет живой интерес у многих преподавателей. Я, прежде всего, конечно, имею в виду материалы рубрики «Женская история в учебниках истории». В связи с этим огромное значение имеет также «документальный» раздел сборника, материалы которого могут быть непосредственно и эффективно использованы в практике преподавания, как в общих, так и в специальных учебных курсах.

Издание подготовлено на высоком академическом уровне, снабжено необходимым научным и справочным аппаратом (статьи публикуются на трех язы-

ках с соответствующими аннотациями) и, несомненно, будет востребовано читателями – как специалистами, так и преподавателями и студентами, а также более широкой аудиторией людей, интересующихся историей и историческими аспектами актуальных и насущных проблем современного общества.

Л. П. РЕПИНА, mem. coresp. al Academiei Federației Ruse

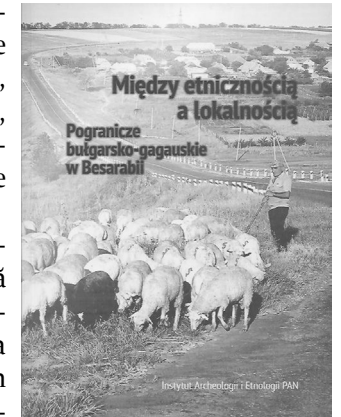
Między etnicznością a lokalnością. Pogranicze bułgarsko-gagauzskie w Besarabii (Între etnicitate și localism. Hotarul bulgaro-gagauz în Basarabia),
Red. Jarosław Derlicki, Warszawa, IAE PAN, 2012, 231 p.

Volumul apărut în anul 2012 la Varșovia sub egida Institutului de Arheologie și Etnologie a Academiei de Științe a Poloniei, cuprinde 16 studii în limba poloneză, din care primele patru semnate de trei autori polonezi, iar următoarele 12 poartă semnătura a șase colaboratori ai Institutului Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei.

Atenția cititorului este atrasă de mai multe aprecieri politice unilaterale a unor momente de cotitură din istorie, care apar chiar din prefața semnată de Jarosław Derlicki. Astfel citim că „în anul 1812, Basarabia odată cu Bugeacul au devenit provincie rusească, în schimb teritoriile de la apus de Prut au participat la procesul de unificare a statului român” (p. 7). Acest mod de abordare aparent echidistant al istoriei, eludează realitatea anului 1812, aneierea din mai 1812 a Moldovei de Răsărit nefiind un act benevol.

Mai jos autorul scrie – „După primul război mondial, în rezultatul dezordinii legate de revoluția din octombrie, așa-numita România „Mare”, a reușit să ocupe Basarabia și Bugeacul. Autoritățile sovietice, în semn de protest, dar de asemenea pentru a arăta pretențiile lor pentru acest spațiu, au creat în anul 1924, pe teritoriul Ucrainei sovietice, RASSM. Din vremea Principatului Moldovei, pentru prima dată a apărut un organism statal care conținea în denumirea sa referire la Moldova istorică”. Trezește semne de întrebare această abordare de extracție sovietică. Prin extensiune ar rezulta că toate statele și formațiunile statale care s-au desprins în anii 1917-1918 de fosta Rusie Țaristă, au fost rezultatul dezordinii generale ce domnea. Luarea termenului „Mare” în ghilimele, e o ironie ce nu își are locul în abordarea unui om de știință. O a treia eroare ține de termenul „moldovenească”. Acesta a reapărut în noiembrie-decembrie 1917 în legătură cu proclamarea republicii și autonomiei Republicii Democratice Moldovenești, și nu în anul 1924 după cum susține autorul.

O altă „surpriză” cititorul o poate descoperi la pagina 18 în studiul lui Herzy Hatłas, „Migrațiile umane din peninsula balcanică în Basarabia în secolele XVIII și XIX și chestiunea etnogenezei gagauzilor”. O primă precizare e legată de denumirea studiului - în secolul al XVIII-lea nu exista oficial un teritoriu distinct cu denumirea Basarabia pe teritoriul căruia ar fi putut migra gagauzii. Prin utilizarea acestui termen autorul arată o continuitate, și o existență mai îndelungată în timp a unui teritoriu aparte. După mai multe paragrafe dedicate migrațiilor din secolele XVIII-XIX, fără referințe la autori români, Hatłas dă următoarea apreciere care de-

pășește cadrul studiului și nu are caracter științific – „Când se forma autonomia gagauză, gagauzii și bulgarii nu au reușit să se înțeleagă în chestiunea formării unei autonomii comune. Ideea așa-numitei „Republici a Bugeacului” nu are la moment șanse pentru reușită, deoarece Ucraina nu ar fi de acord să de-a o fărâmitură din teritoriul său în administrare comună gagauzilor și bulgarilor”.

Mai multe semna de întrebare ridică studiile etnografice din volum, autorii, mai puțin Elizaveta Cvilincova, omițând la maxim posibil să indice influențele moldovenești/românești în cultura populară gagauză.

Am fi putut considera aprecierile ideologizate a unor momente istorice semnalate mai sus, o întâmplare sau o lipsă de informare a autorilor. Totuși aceasta nu explică de ce în tratarea subiectului autorii nu fac apel la studii semnate de istorici din România sau R. Moldova.

Aceste exemple, mai puțin plăcute pentru cei care se ocupă de știința istorică în R. Moldova, pe de altă parte ne indică faptul că lipsește o istorie a Basarabiei în secolele XIX-XX, în limba engleză, care ar cuprinde sintetic rezultatele cercetărilor istorice din ultimii 25 de ani și care ar putea fi propusă cititorului occidental. Chiar și în volumul semnalat apar mai multe referiri la edițiile în limba engleză a cărților lui Charles King și Wim van Meurs, care sunt prezente și accesibile publicului larg și specialiștilor și în bibliotecile din Polonia. În același timp, o alternativă a autorilor din România sau Moldova nu există.

Marius TĂRÎȚĂ

UN STUDIU COMPLEX PRIVIND DEPORTAREA MARTORILOR LUI IEHOVA DIN RSSM

În 2013, la Chișinău, a fost scoasă de sub tipar cartea domnului Nicolae Fuștei „Persecutarea organizației religioase „Martorii lui Iehova”. Operația „Sever”¹. Autorul cărții este doctor în științe istorice și doctor în teologie (creștin-ortodoxă), cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei și redactor-șef al publicației „Curierul Ortodox”.

În *Introducere* (p. 5-18) autorul a examinat istoriografia deportărilor, în special – a celor din URSS, analizând nu doar lucrările istoricilor români sau ruși, ci și a celor englezi, francezi, italieni etc. În rezultat, autorul monografiei conchide că nu există un studiu amplu, referitor la deportarea Martorilor lui Iehova din RSSM (1951).

Capitolul I se întitulează „Din istoria „Martorilor lui Iehova” (p. 19-33). Autorul a studiat problema apariției și răspândirii organizației religioase „Martorii lui Iehova”, inclusiv în spațiul românesc, până la Nistru. Este interesant faptul că în 1891, chiar fondatorul organizației „Martorii lui Iehova”, Charles Taze Russell (1862-1916) a vizitat Chișinăul în scopuri misionare (p. 30).

Al doilea capitol – „Persecutarea organizației religioase „Martorii lui Iehova” (p.

¹ Nicolae Fuștei. *Persecutarea organizației religioase „Martorii lui Iehova”. Operația „Sever”*, Chișinău, Editura Cuvântul-ABC, 2013, 260 p.

35-100) – este un amplu studiu, referitor la persecutările, la care au fost supuși Martirii lui Iehova în diverse state și în diverse vremuri. Este cazul Germaniei naziste și al URSS comuniste, dar și al altor state-membre ale lagărului socialist postbelic (totuși, cu câteva excepții: a fost vorba de Iugoslavia și Ungaria socialiste, în care s-a permis activitatea Martorilor cu anumite restricții).

Este important pentru cititorii acestei cărți compartimentul intitulat „Motive doctrinare pentru persecutarea Martorilor lui Iehova” (p. 47 și urm.). Autorul a demonstrat convingător care sunt trăsăturile de bază ale cultului religios „Martorii lui Iehova. Astfel, Martorii propagă sfârșitul lumii: în urma războiului, purtat de Iehova (Armagedon), consideră ei, lumea va pieri, se vor salva doar Martorii. Ei cred că statele laice sunt creația satanei; în rezultat – nu le recunosc, nu participă la alegerile organelor de stat, nu prestează serviciul militar, nu recunosc însemnele statelor lumii. Pentru ei, „patriotismul devine valoare negativă” (p. 51).

Și totuși, așa cum remarcă autorul monografiei, „începând cu 1963, s-a revenit asupra interpretării, cel puțin pentru condițiile democratice, recunoscându-se că „stăpânirile înalte” din Rom. 13. 1-7 sunt „stăpânirile politice ale lumii” și lansându-se doctrina despre porunca „ascultării relative”. De altfel, din 1 Petru 2. 3-17 și Tit 3.1, organizația a trebuit să tragă concluziile exegetice unanim acceptate de creștinătate. Implicațiile au fost favorabile integrării sociale: Martorii au căpătat cuvânt de ordine, să se supună autorităților” (p. 52).

Martorii recunosc doar Regatul lui Iehova și se consideră „ambasadorii” aceluia regat în statele, în care locuiesc. Atitudinea Martorilor față de statele totalitare a fost deosebit de virulentă, se arată în monografie. Dl Nicolae Fuștei demonstrează: în situația în care statul comunist cerea săvârșirea ritualurilor religioase doar în clădirile de cult și de către persoane care au permisiune de la autorități, Martorii lui Iehova nu se puteau încadra în acele cerințe. Asta pentru că, arată autorul, „a cere Martorilor lui Iehova să înceteze cu prozelitismul și propaganda religioasă, înseamnă a le cere să renunțe la confesiunea lor. Este singurul lucru la care nu pot renunța fără să înceteze de a fi „Martorii lui Iehova” (p. 57).

Urmează subiectul referitor la decizia conducerii sovietice, luată la începutul anului 1951, de a deporta din Statele Baltice, Bielorus, Ucraina și RSSM în Siberia familiile Martorilor lui Iehova. După o scurtă prezentare de ansamblu, dl Nicolae Fuștei analizează detaliile realizării operațiunii „Sever” („Nord”) de deportare a Martorilor din RSSM. În fond, deportarea în masă din 1951 nu s-a deosebit prea mult de celelalte două „valuri” de deportare a basarabenilor în regiunile de Est ale URSS sau nordul Kazahstanului (1941, 1949). De reținut, totuși, ceea ce scoate în evidență autorul monografiei: avera persoanelor deportate a fost prădată în cel mai mizerabil mod de către ofițerii Ministerului Securității Statului sau ai Ministerului Afacerilor Interne al RSSM (p. 69).

Meritul incontestabil al domnului Nicolae Fuștei este studierea dosarelor cu listele deportaților din 1951, pe eșaloane, documente depistate în Arhiva Ministerului de Interne a Republicii Moldova. Domnia sa a verificat acele liste, le-a confruntat cu datele publicate mai devreme și a conchis cu numărul exact al persoanelor deportate la 1 aprilie 1951 este 2 724 (p. 77). Autorul a constatat, că în drum spre locul de destinație (regiunea Tomsk), în vagon, a murit un copil. În același timp, tot în vagoane, s-au născut patru copii (p. 76). Este evident cât de nemilos a fost regimul comunist față de adversarii lui ideologici.

În continuare, dl Nicolae Fuștei a examinat situația Martorilor lui Iehova după realizarea operațiunii „Nord”. În opinia autorului, urmările operațiunii „Sever” („Nord”) „nu au fost deloc favorabile autorităților sovietice. Datorită persecuțiilor staliniste, inclusiv în cazul operației „Sever”, organizația „Martorii lui Iehova” a ajuns acolo, unde nici nu se știa despre existența ei – după munții Ural, partea asiatică a URSS” (p. 103). Mai mult: a fost unicul cult religios, care și-a mărit numărul adeptilor în cadrul URSS.

Studiul se încheie cu „Concluzii” (p. 101-103), Lista abrevierilor, Bibliografia, Indice de nume și Indice geografic. Anexele cuprind Lista persoanelor deportate din RSSM în urma înfăptuirii operațiunii „Nord”, la 1 aprilie 1951, aranjate în ordine alfabetică, în număr de 2 724 persoane (p. 121-241), harta RSSM cu localitățile de unde au fost deportați Martorii lui Iehova, și documente ale organelor de represiune, implicate în realizarea operațiunii „Nord”.

Cartea este scrisă cu competență academică, cu compasiune față de victimele regimului stalinist. În timpul lecturii monografiei am observat câteva greșeli de ordin tehnic. Astfel, numele întemeietorului organizației este redactat Russel, dar și Russell, iar anii de viață 1852-1916 (p. 19) dar și 1862-1916 (p. 20, sub fotografie). La pag. 41: 1919-1914; corect: 1919-1924 etc. Dar aceste mici greșeli de tipar nu știrbesc în nici un fel importanța deosebită a monografiei prezentate.

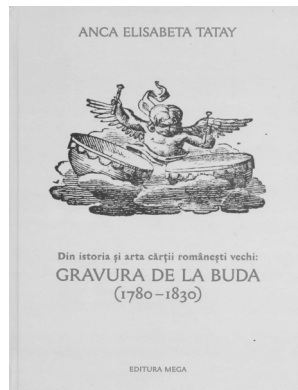
Felicitări autorului pentru realizarea acestui proiect important!

Anatol PETRENCU

Anca Elisabeta Tatay, *Din istoria și arta cărții vechi românești: Gravura de la Buda (1780-1830)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2011, 500 p.

Problema cercetării cărții și tiparului românesc poate fi înscrisă în rândul celor de mare complexitate și dificultate. Aprecierea noastră are în vedere că subiectele despre cartea românească se află la confluența dintre istorie, literatură, filologie, teologie și artă. Îndrăzneț să ni s-a părut intenția d-nei Anca Elisabeta Tatay, care și-a ales ca subiect de cercetare gravura de carte de la Buda, domeniu care necesită un extrem de mare efort intelectual. Acribia, competența și insistența de care a dat dovadă și care îi sunt caracteristice a ajutat-o să depășească toate „obstacolele”, întâlnite în calea sa pe întreg parcursul scrierii acestei remarcabile cărți.

Monografia, pe care am lecturat-o, este structurată în 11 compartimente, conturată logic și tematic, succedate de un palier concluziv, bibliografie și anexele foarte utile prezentei cercetări. În *Argument* autoarea evocă rostul și locul prezentului demers, motivând pe bună dreptate că gravura în lemn, metal și litografia de pe cartea românească veche sunt insuficient tratate, motiv pentru care a pătruns în tainele acestei cercetări. Limitele cronologice sunt clar conturate: cea inferioară - 1780, anul când apare prima carte românească de sub teascurile tipografiei de la Buda, și cea superioară anul 1830, când se încheie perioada cărții românești vechi. Orice lucrare științifică, demnă de înaltă apreciere, trebuie să abordeze aspectul istoriografic al problemei, moment care este tratat cu multă pasiune și dăruire de sine, autoa-

rea demonstrând înalte competențe în domeniu. De asemenea, variatul spectru de obiective propuse au fost cu desăvârșire realizate. Ceea ce ne-a atras atenția în mod deosebit este tenacitatea de care a dat dovadă Anca Elisabeta Tatay în descrierea fiecărei imagini, tratarea lor iconografică, decodificarea simbolurilor (care pot fi religioase, istorice, filosofice, masonice etc.), compararea sau identificarea (acolo unde a fost cazul) unor gravuri, de asemenea influențele exercitate de gravurile de la Buda asupra celor din cărțile altor oficine din spațiul românesc. Un alt moment apreciabil este că autoarea s-a aplecat cu mare interes și străduință asupra ilustrațiilor din cărțile laice tipărite la Buda (1810-1830). La fel de meritoriu este abordarea frontispiciilor și vignetelor laice și religioase din tipăriturile aceleiași oficine din perioada 1780-1830. În cercetările sale autoarea a recurs și la tratarea relațiilor tipografiei de la Buda cu Țara Românească și Moldova, capitol care în aparență pare să fie subsidiar planului lucrării, însă fără o abordare pertinentă a influențelor și conexiunilor dintre produsele tipografice din diferite centre românești și străine o atare lucrare nu ar fi în măsură să explice toate obiectivele propuse la început.

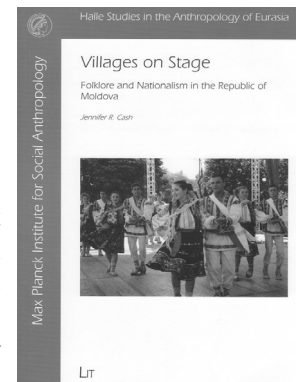
Datorită eforturilor depuse de Anca Elisabeta Tatay a rezultat o exegeză bine încheiată, densă în idei, cu enunțuri bogate, fără digresiuni și fără prețiozități sau conotații gratuite. În ansamblu, putem aprecia că această carte se situează la o cotă valorică înaltă, grație acumulării unei informații bogate, a analizei penetrante a materialelor disponibile, efectuate cu clarviziune și spirit critic, precum și a ideilor expuse cu rigoare. Cartea acoperă un mare gol în istoriografia românească și străină privind subiectul cărții românești de la Buda și fără puțință de tăgadă se plasează printre cele mai importante contribuții în acest domeniu.

Încheiem aceste gânduri cu speranța că autoarea cărții ne va bucura cu scrierea și publicarea altor contribuții științifice, la fel de valoroase, despre cartea românească vechi în general și cea de la Buda în particular, iar noi îi dorim cordiale felicitări și urări de succes în continuare!

Igor CERETEU

Jennifer R. Cash, *Villages on Stage: Folklore and Nationalism in the Republic of Moldova*, Berlin: LIT Verlag; London: Global [distribuitor], 2011, xi, 212 pp.

This book examines the entanglement of folklore and nationalism in post-Soviet Moldova. Through a combination of historical inquiry and anthropological and ethnographic methodologies, Jennifer Cash offers a detailed and thought-provoking analysis of the activities – the “contradictions, inconsistencies, and paradoxes” (p. 164) – of the folkloric community since the fall of the Soviet Union. Cash contends that the folkloric performances in the 1980s and 1990s were considered by practitioners as breaking with Soviet traditions of multiculturalism, and at the same time were advancing an image of a culturally diverse Moldova (p. 5). A “nation of villages”, as an “ideology and representation of the Republic of Moldova” (p. 164), is one of the main results of these activities, Cash argues. This book is a revised version of the PhD thesis completed by Cash in 2004 at Indiana University.

Cash's introductory chapter outlines the main concepts and framework she uses to examine the folkloric work and performances. She discusses how she redefined the focus of her research and overcame her initial misconceptions and misinterpretations of the post-Soviet nationalist ethnic activities within the folkloric community. This discussion is interesting in itself, as it hints at the "outsider's" views of Moldova and how they changed during the research. The introductory chapter also discusses a wide range of theoretical topics such as identity formation, ethnic and cultural diversity, folklore and cultural pluralism. Cash outlines four main concepts that guide the narrative of the book: the double boundary of ethnic groups; structural power; cultural intimacy; and salience (p. 17).

Chapter 2 offers a lengthy historical overview of Moldova's national and ethnic dilemmas. The first section introduces some theoretical debates on the nature of ethnic groups and nations in modern political ideologies. This is followed by detailed accounts of the Tsarist cultural policies in Basarabia after 1812; of the interwar national policies of Romania; of the nationalities policies implemented during the Soviet regime; and of the post-Soviet developments of identity formation and state-building in Moldova. Cash masterfully engages with the ambiguities of the continually shaping ethnic identities, which have been impacted by changing borders, migrations and the cultural policies of different regimes. She outlines the ambiguities of the Romanian/Moldovan identity among the local population. Although it is perhaps too lengthy and detailed for those familiar with the history of the region, this chapter establishes a necessary background for the research presented in the remainder of the book.

Chapter 3 describes the relationship between folkloric ensembles and state institutions. Cash argues that, due to the structure of cultural institutions, those who are involved in cultural activities are limited in what ideology and ideas they can transmit through the activities that they undertake. Because they rely on state-controlled infrastructure and resources (including financial resources), folkloric ensembles are within the control of governmental institutions. This control includes the "political goals or parameters for the meaning and interpretation of folkloric performance" (p. 54). By looking at the organization of cultural institutions and cultural practitioners, Cash concludes that the folkloric activities in present-day Moldova still resemble those of the Soviet period. Through her analysis of the new classification schemes of folkloric ensembles, she explores the advance of the idea of authenticity in the work of these organizations. She concludes that "[s]elf-consciously 'authentic' folkloric ensembles . . . suggest a new focal point for identity politics among Moldova's citizens" (p. 69).

Chapter 4 examines the folkloric movement in Moldova, which commenced in the 1980s and further developed during the 1990s. Cash focuses on the image of a "nation of villages" that the folkloric ensembles create "through their on stage performances and backstage discourse of authenticity that underwrites the image" (p. 73). She reviews the criticisms that the members of the folkloric movement took towards the Soviet-composed and -stylized folklore of *popular* groups – that there were inaccuracies in how local traditions were represented, and that these traditions were subordinated to the ideological goals of the Soviet regime. Cash tries to explain why villagers, and not ethnic groups, were the primary units for the preservation of authentic traditions. She argues that, for the folkloric movement, "ethnicity was a political rather than a cultural concept" (p. 73). She outlines the ways in which the movement redefined folkloric performance: by introducing a new typology of folkloric ensembles; by establishing festivals and competitions that were "designed

to increase the level of authenticity of local groups' repertoires and performance styles" (p. 79); by forging working relationships with the folkloric community; and by stabilizing the criteria of "authenticity" (p. 79). Cash examines these changes by analyzing the organization and staging of a folkloric festival, paying particular attention to the performances, the audiences, and the judging process.

In Chapter 5 Cash engages with "how the village functions as the methodological center of folkloric activity" (p. 106), and how the personal and professional lives of folklore professionals have contributed to the importance of villages in folkloric activities. By giving a detailed account of two expeditions that she undertook in the south of Moldova, Cash analyzes how local ethnographers and ensemble directors conducted fieldwork, collected material, interpreted it and included it in their ensembles' repertoires. She argues that the ways ethnographers are approaching the collection of traditions are recreating the cultural map of Moldova, most often represented through a pro-Romanian nationalist ideology (p. 126).

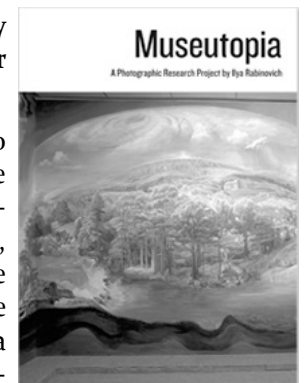
Chapter 6 deals with concepts of the "nation of villages", and engages with the ethnic interpretations of cultural products. Cash focuses on the debates that lead folklore practitioners to attribute traditions to certain ethnic and national groups. Moving these traditions onto the stage, Cash argues, "erases many of the complexities of the lived social experience", including the realities of cultural diversity (p. 165). The concluding chapter summarizes the core concepts on which the book focuses – authenticity and ethnicity in Moldova's folkloric movement – but it also engages in a conversation about the role of ethnographers in examining ethnography itself. Cash introduces the concept of "critical ethnography".

Certainly, there are questions that remain unanswered in *Villages on Stage*. Why did the folkloric movement and interest in folklore decrease in the 2000s? What impact has the endemic migration of the local population overseas had on the general interest in folklore and tradition in Moldova? And in a globalized world, in which identities are increasingly not territorial but virtual, is it worthwhile to conceptualize "village" identities as an alternative to ethnic or national categories of belonging? However, this is a truly thought-provoking book. For insiders of the ethnographic and anthropological "trade", it offers an interesting discussion of folkloric activities in a rapidly changing society; for outsiders, like me, it offers a stimulating account of the complexities and ambiguities of identity-formation in Moldova and beyond.

Gabriela WELCH

***Museutopia. A Photographic Research Project* by Ilya Rabinovich, Huub van Baar, Ingrid Commandeur (eds), Amsterdam: Alauda Publications, 2012, 182 p.**

Impactul transformărilor dramatice de la finele anilor '80 ai secolului al XX-lea și primele două decenii de istorie post-sovietică a Republicii Moldova este un subiect de actualitate pentru cei pasionați de istorie, muzee, fotografie, dar și pentru cercetătorii consacrați în domeniul istorie recentă, etnografie, muzeologie, memorie și construcție identitară. Studiarea muzeelor naționale din Republica Moldova, ca instituții culturale semnificative și actori im-

portanți în construirea memoriei și identității colective, a fost un subiect neglijat pentru o perioadă îndelungată de timp în Republica Moldova. În continuarea ideilor afirmate de Benedict Anderson privind problema naționalismului și identităților (Anderson 1991), cercetătorii Peter Aronsson și Gabriella Elgenius, consideră muzele naționale drept „spații unice în felul lor, capabile să pună în lumină ceea ce este, de fapt, imaginat cu referire la o ‚națiune’ în proces de constituire, renaștere sau deja formată” (Aronsson, Elgenius 2011, 5). Totodată, rolurile care pot fi asumate de către aceste instituții, în diferite contexte istorice, nu pot avea traiectorii și semnificații comune în fiecare dintre societățile post-totalitare, muzele naționale rămânând a fi „rezultatul unei logici negociate între știință și politică, universalism și particularism, diferență și unitate, continuitate și schimbare, materialitate și imaginație” (Aronsson, Elgenius 2011, 5).

Muzeutopia – „un proiect de cercetare fotografică elaborat de Ilya Rabinovich” sub coordonarea editorilor Huub van Baar și Ingrid Commandeur și publicat în 2012 de editura Alauda Publications, Amsterdam cu scopul de a invita cititorul „să descrie teme ascunse și implicite, exprimate de colecțiile și exponatele muzeului” deoarece „indiferent de prezentarea sofisticată și maniera de expunere a obiectelor, subiectelor și ideilor, muzeul ascunde mereu alte probleme, mai delicate și având o tematică politică, devenite perceptibile doar celor care sunt atenți să privească dincolo de ele” (p. 7). Originalitatea tematică a proiectului de investigare a inter-relațiilor dintre „contemplare, diasporă, traumă”¹ (p. 15) și maniera de valorificare a imaginilor artistice prin completarea coerentă a acestora cu prezentări ale specialiștilor din diferite medii culturale deschide paginile volumului către un cerc larg de cititori. *Museutopia* își propune să contribuie la înțelegerea problemelor de dezvoltare a societății post-sovietice prin dezvăluirea „complexității și contradicțiilor care reprezintă un stat-națiune, istoriile și identitățile sale în continuă transformare” (p. 7). La fel, așa cum sugerează *Introducerea* cărții, într-un mod concis, „deși situația muzeelor naționale în Republica Moldova ar putea fi una deloc de invidiat, proiectul semnat de Rabinovich subliniază că acestea merită o privire mai atentă” (p. 7).

Cartea este formată, în principal, de o colecție din șaiszeci și cinci fotografii de format color ce reprezintă aspecte din expozițiile a șapte muzee din Chișinău, cu referire la etapă istorică „de la Republica Sovietică Socialistă Moldovenească la Republica Moldova”. Bazându-se pe afirmația lui Milan Šimečka (Šimečka 1988), privind uitarea colectivă organizată în societatea post-comunistă, editorii Huub van Baar și Ingrid Commandeur par să rămână distanțați de contextul istoric la care se referă acest volum; arătând că „Rabinovich a conturat fotografic imagini ale istoriei reprezentate în muzele naționale din capitala Moldovei, Chișinău, în perioada *post-comunistă* (sublinierea noastră)”, aceștia nu iau în considerare dezvoltarea în sincope a istoriei Republicii Moldova și, respectiv, faptul revenii la putere a Partidului Comunist după proclamarea independenței (2001-2005, 2005-2009). Astfel, deși perioada include o parte a timpului istoric capturat de privirea fotografică a lui Rabinovich și se referă la un stat post-totalitar, de remarcat că Republica Moldova se află, la momentul punctat de Rabinovich, sub puterea regimului autoritar al Partidului Comuniștilor din Republica Moldova (2005-2009).

În pofida perpetuării de către autorii volumului a opiniilor stereotipizate privind imaginea Republicii Moldova („una dintre cele mai sărace țări din Europa”, p. 6 ; „re-

giune de frontieră și un spațiu liminal al Uniunii Europene”, p. 10; „stat periferic atât țărilor UE și țărilor din fosta Uniune Sovietică”, p. 166; „în același timp la frontiere și între frontiere”, p. 177), suntem de acord cu viziunea editorilor de a aborda această carte drept „călătorie în Republica Moldova” și ocazie de urmărire a „modului în care ‚găurile negre’ ascunse în trecut au pregătit, într-o manieră ambiguă, dar insistentă terenul pentru noi forme de naționalism cultural” (p. 10). Originară fiind din Republica Moldova și parte din cohorta cercetătorilor care, în virtutea metodei „anthropology at home”, studiază memoria și proiectele de construcție a națiunii în acest spațiu din interior, îmi permit să atrag atenția cititorului, mai ales a celui mai puțin familiarizat cu rupturile și continuitățile istorice privind evoluția societății moldovenești în perioada ultimelor două secole, că dincolo de „moștenirile muzeologiei sovietice” și „abordările ideologice față de istorie” în procesul de „construire ezitantă a unei noi identități naționale” (p. 10) societatea multiculturală din Republica Moldova a cunoscut la propriu aplicarea diferitor proiecte de construcție a națiunii. Aceste proiecte, prin natura ambiguă și profund ideologică a identităților aspirate, s-au confruntat cu caracterul competitiv și complex al comunităților de memorie, întreținând maniera extrem de performativă a politicii memoriei și identității în Republica Moldova (vezi, de exemplu: Dimova, Cojocar 2013; Cojocar 2013; Birlădeanu, Cojocar 2013). Caracteristicile menționate alimentează procesele de „naționalizare a culturii” (Löfgren 1989) și creează până în prezent impedimente traseului de reconciliere națională. În opinia noastră, un context mai larg al „transformărilor post-socialiste” (Hann 2002) ar putea fi util în explicarea procesului de „distrugere a instituțiilor culturale din perioada comunistă, sărăcirii discursului istoric și perpetuării rămășițelor infrastructurii muzeului” (p. 10) imortalizate prin obiectivul camerei foto de către Rabinovich, în schimbul opțiunii editorilor pentru cadre conceptuale mai înguste atunci când „trecutul este încă puternic și băntuie, în timp ce sunt formate noi spații muzeale, construite noi identități și create noi utopii” (p. 11). Astfel, o eventuală extindere a unghiului de vedere putea ajuta *Museutopia* în atingerea până la capăt a obiectivelor de contestare artistică „a modului în care căderea comunismului a generat noi forme de reprezentare culturală” (p. 12) și, prin urmare, deschiderea unor perspective noi pentru înțelegerea provocărilor produse de rupturile istorice și continuitățile de memorie care au loc în societatea post-totalitară.

Volumul editat încadrează „proiectul de cercetare fotografică” cu cele câteva eseuri „angajate în discuție și care reflectează pe marginea” lucrărilor artistice prezentate de Rabinovich (p. 12). Primele două eseuri constituie un dialog cu Ilya Rabinovich; În cazul în care eseul semnat de Victor Misiano este dezvoltat din perspectiva artistului „în exil”, cu „privire lipsită de pasiune” (p. 20), următoarea prezentare, semnată de Huub van Baar, permite reflectarea asupra perspectivelor oferite de metoda „ingineriei inverse” (p. 30): în primul rând, schimbarea unghiului de contemplare și, prin urmare, „încurajarea spectatorului să se concentreze pe contextul modului în care s-au produs lucrurile, decât permițându-i să accepte și să repete narațiunea artefactelor expuse”; în al doilea rând, „fotografierea locurilor unde s-au aflat muzele Partidului Comunist și cercetarea arhivelor unde au fost conservate exponatele fostelor muzee ideologice” (p. 30-31). Următoarele două eseuri prezintă lucrările lui Rabinovich într-un context istoric mai general (Ștefan Rusu) și, respectiv, al studiilor critice de muzeologie (Bogdan Ghiu). Rusu consideră important de menționat „fenomenul de reprezentare distorsionată a istoriei în Republica Mol-

¹ Aici și în continuare traducerea aparține autorului recenziei.

dova” (p. 161) și menționează “îndemnul post-1989 de revenire la valorile și simbolurile care au existat înainte de invazia URSS [1940, 1944]”, care, în opinia sa, a fost doar „începutul unui proces lung de articulare a noii identități” (p. 162). Ghiu punctează problema sensibilă a muzeelor contemporane, inclusiv muzeelor naționale din Republica Moldova care, “devenite industrii de identitate, se află, de asemenea, în mod constant în căutarea propriei lor identități” (p. 169) și propune o abordare complexă a conceptului privind muzeul modern (p. 177).

Eserile și colecția de fotografii se completează reciproc, într-un mod coerent, ajutând cititorul să întrezărească “povestirea ascunsă” (p. 24) din spatele fotografiilor - „fiecare dintre lucrările discutate ar putea fi caracterizată prin încercarea de a angaja privitorul într-un proces activ și reflexiv de vizualizare” (p. 17) - și să citească printre rânduri „viața fragmentată” a lui Rabinovich (p. 15). După cum afirmă însuși autorul, „lucrările mele sunt o încercare de creare a continuității, unei istorii și identități coerente pentru mine, reflectând specificul locurilor în care am trăit” (p. 20). Referindu-se la relația multilaterală dintre identitatea individuală și cea națională, acesta conchide: „sunt convins, că dificultățile cu care mă confrunt sunt simptomatice nu numai la nivel personal, dar și național” (p. 20).

În pofda faptului, că multe probleme au rămas în afara discuției propuse de autori, volumul editat este o realizare frumoasă a întregii echipe implicate în acest proiect trans-disciplinar. Așa cum consemnează însuși Rabinovich, suntem de părerea că “*Museutopia* reprezintă concomitent o atitudine ironică și critică privind situația din Republica Moldova” (p. 38). Designul bine elaborat al cărții și unghiul artistic de abordare a tematicii propuse asigură familiarizarea pe larg a cititorilor cu problemele abordate în acest volum. În același timp, cartea poate servi ea însăși drept material substanțial de studiu pentru elaborarea unor cercetări noi în domeniile vizate.

Referințe bibliografice:

1. Anderson, Benedict, *Imagined Communities*, London, Verso Books, 1991.
2. Aronsson, Peter; Gabriella Elgenius, *Making National Museums in Europe - A Comparative Approach*, în *Building National Museums in Europe 1750-2010*, Peter Aronsson, Gabriella Elgenius (eds), EuNaMus report no. 1, University of Linköping, 2011.
3. Bîrlădeanu, Virgiliu; Ludmila Cojocaru, *Război, alcool, identitate. Al Doilea Război Mondial în memoria socială a Republicii Moldova (2001-2009) în Istoria recentă altfel. Perspective culturale*, Andi Mihalache, Adrian Cioflâncă (coord.), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013, p. 877-887.
4. Cojocaru, Ludmila D. ‘*Republica Moldova, Patria mea!*’ *The Moldavian Nation-Building Project in Search of Reification and Legitimacy*, în *The Ambiguous Nation. Case Studies from Southeastern Europe in the 20th Century*, Ulf Brunnbauer, Hannes Gradits (eds), Oldenbourg, Wissenschaftsverlag, 2013, p. 283-305.
5. Dimova, Rozita; Ludmila D. Cojocaru (guest eds), “Politics and Performance in South-Eastern Europe”, special issues of *History and Anthropology*, London, Routledge, nr. 24/1, 2013.
6. Hann, Chris, *Postsocialism: Ideals, Ideologies and Practices in Eurasia*, London, Routledge, 2002.
7. Löfgren, Orvar, *The Nationalization of Culture*, în *Ethnologia Europae*, vol. XIX, 1989, p. 5-23.
8. Šimečka, Milan, *Black Holes*, în *Index on Censorship*, nr. 17/5, 1988, p. 52-55.

Ludmila D. COJOCARU

POLITICA REGIMULUI STALINIST ÎN DOMENIUL RELAȚIILOR NAȚIONALE. CONFERINȚĂ ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ

Între 10 și 12 octombrie 2013, la Kiev, și-a desfășurat lucrările cea de-a VI-a Conferință științifică internațională din ciclul „Istoria stalinismului”, organizată de Fundația „Centrul prezidențial Boris Elțin”, Societatea „Memorial”, Editura „Enciclopedia politică rusă” (ROSSPEN), Institutul de Istorie a Ucrainei al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei, alte câteva instituții din Federația Rusă.

Laitmotivul Conferinței a fost expus de organizatori clar și convingător: „Războaiele sângeroase, dezintegrarea unui șir de state pe criterii naționale, conflictele și ciocnirile între națiuni, - fapte ce amenință stabilitatea și integritatea lumii -, mereu amintesc despre însemnătatea primordială și complexitatea problemei naționale. Practica politică și numeroasele studii științifice demonstrează că contradicțiile naționale și conflictele interetnice sunt determinate nu doar de condițiile actuale, dar și - în mare măsură - de moștenirea trecutului. Această situație ne obligă să studiem cu o atenție sporită experiența istorică. Dezvoltarea națiunilor sovietice și a politicii naționale în anii 1920-1950, incontestabil, formează o parte componentă a acesteia [a experienței istorice - A.P.]”.

În cadrul ședinței plenare au luat cuvântul persoanele oficiale, reprezentanți ai unor instituții științifice și sociale importante. Conferința a fost deschisă de dl V. A. Smolii, directorul Institutului de Istorie a Ucrainei al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei, academician, după care a vorbit dl A. K. Sorokin, directorul Arhivei de Stat a istoriei social-politice a Federației Ruse, redactor-șef al Editurii „Enciclopedia politică rusă”.

Academicianul V. M. Litvin, deputat, președintele Comitetului Radei Supreme a Ucrainei în problemele securității naționale și apărării, s-a adresat celor prezenți în sala de conferințe cu un discurs scurt, dar interesant, referitor la problemele naționale actuale.

Academicianul V. A. Tișkov, secretarul Secției Științe istorice și filologice a Academiei de Științe a Rusiei (AȘR), membru al Prezidiului AȘR, a vorbit despre principalele evenimente ale anului 2012, desfășurat în Federația Rusă ca An al Istoriei; s-a referit, apoi, la problemele reformei AȘR. A urmat la microfon omologul dlui V. A. Tișkov din Ucraina, dl academician A. S. Onișcenko, după care dl A. A. Drozdov, directorul executiv al Fundației „Centrul prezidențial Boris Elțin”. Reprezentantul Fundației a vorbit elogios despre Boris Elțin (în opinia oratorului, B. Elțin „a condus o revoluție burgheză în Rusia, dar [revoluție] neterminată”). Tot domnia sa a spus că B. Elțin a făcut lucrul cel mai important în istoria actuală a Federației Ruse: ea niciodată nu se va mai întoarce în trecut.

În continuare, în ședința plenară, au fost expuse patru referate de bază. Profesorul Stanislav Kulcitski (Kiev) a prezentat subiectul „Statutul națiunilor titulare în structura de stat pseudo-federativă a URSS la etapa constituirii regimului sovietic. 1917-1938”. Autorul a analizat viziunile lui K. Marx despre stat, ale lui V. I. Lenin, documentele PCUS, referitoare la stat și națiune și a tras concluzia că, în ciuda declarațiilor oficiale, URSS în realitate a fost o pseudo-federație de republici, de fapt a fost un stat-comună.

Profesorul din SUA R. Suny a vorbit la tema „Sovietic și național. Unitatea contradicțiilor”. Din discursul expus în limba rusă am atras atenția asupra unor teze deosebit de interesante. Astfel, profesorul american consideră că „Națiunea este voinea poporului”; imperiile, consideră același autor, sunt bazate pe cuceriri; URSS nu a fost un stat multinațional, a fost un imperiu; destrămarea URSS poate fi comparată cu destrămarea Imperiului țarist, cu precizarea că URSS s-a bazat pe legături afective. Domnul profesor R. Suny și-a încheiat discursul cu un banc. Un pui de vierme, zice profesorul, l-a întrebat pe tată-său dacă e bine să trăiești pe lume. „O, fiule, zice viermele-tată, e foarte bine să trăiești în măr: e cald, e mult suc”. Viermele-fiu: „Da cum e să trăiești în caise?” Tată-său: „E foarte bine și în caise: seamănă cu soarele, e dulce, mult suc”. Micu zice: „De ce, atunci, tată, noi trăim în rahat?”, la care seniorul zice: „Trebuie doar să fie cineva patriot!” Profesorul R. Suny ar fi putut omite din discursul său acest banc. Dar nu a făcut-o. Subsemnatul aș fi putut trece cu vederea repetarea acestui banc. Dar nu am făcut-o. De ce?

Pentru că, în opinia subsemnatului, bancul profesorului american reflectă un mod de gândire, probabil, specific americanilor: vreți să trăiți bine, trebuie să fiți cosmopoliți, să vă deziceți de patriotism; în schimb, dacă sunteți patrioți, atunci veți trăi în mizerie (în rahat, cum zice profesorul R. Suny).

Următorul vorbitor a fost cunoscutul istoric din Federația Rusă, G.V. Kostîrcenko, care a expus „Doctrina „fratelui mai mare” și constituirea antisemitismului de stat în URSS în lumina transformării ideologice și etno-politice a regimului stalinist din anii 1930”.

Ultimul vorbitor – academicianul V. A. Tișkov – a vorbit despre Deportarea stalinistă a popoarelor și problema identitară”.

În după-amiaza aceleiași zile au activat trei secții. Prima: „Imperiul activității pozitive. Indigenizarea și autonomiile național-culturale în anii 1920”. La secție au fost prezentate 13 comunicări, circa ½ de autori ucraineni, restul - din Federația Rusă, Germania, Belarus, Armenia.

A doua: „Politica națională în anii 1930. Crize și represii”. Au fost prezentate șapte comunicări, ale unor istorici din Ucraina, Federația Rusă, Kazahstan, Kârgâzstan.

A treia: „Culturile naționale și intelectualitatea națională” [adică culturile popoarelor ne-ruse și intelectualitatea ne-rusă; asta pentru că cultura rusă este și ea națională, după cum și intelectualitatea rusă este națională, nu este în afara națiunii; dar așa era în timpul URSS: tot ce era rusesc era ca și cum în afara naționalului; tot ce era ne-rusesc era considerat „național”; aici s-a strecurat un tic din trecut].

Au fost prezentate, de asemenea, șapte comunicări, inclusiv subsemnatul („Intelectualitatea națională din RASS Moldovenească. Formarea și soarta ei”.

În cea de-a doua zi a Conferinței au lucrat patru secții, după cum urmează:

Secțiunea a patra: „Politica națională a „stalinismului tardiv”. Anii 1940-1950”. Au fost prezentate 11 comunicări, autorii fiind din Federația Rusă, Estonia, Franța, Germania, Ucraina.

A V-a secțiune a avut genericul „Economia, politica, etniile. Asimilarea și conflictele”. În secție au fost expuse și discutate 13 comunicări, autorii fiind din Ucraina, Federația Rusă, Uzbekistan, Belarus. S-a orbit despre soarta popoarelor mici din Siberia, despre schimbările demografice în urma industrializării economiei etc.

A șasea secțiune, cu șase comunicări, a avut genericul: „Puterea sovietică și confesiunile religioase”, autorii fiind din Ungaria, Germania, Federația Rusă, Ucraina.

În sfârșit, cea de-a șaptea secțiune a abordat subiecte referitoare la „Nomenclatura etnică sovietică. Formarea acesteia și modul ei de gândire”. Șase autori din Azerbaidjan, Federația Rusă, Ucraina au expus comunicări referitoare la politica de cadre a regimului stalinist.

Sâmbătă, 12 octombrie, a avut loc ședința de totalizare a Conferinței. Concluzia trasă: conferința a reușit, problemele abordate sunt de o importanță științifică mare.

Două subiecte, abordate în cadrul lucrărilor Conferinței, au situat specialiștii ruși și ucraineni pe poziții opuse. Primul se referă la tratarea Holodomorului (politicii staliniste de masacrare a locuitorilor Ucrainei prin înfometare) și cel de-al doilea – la rezistența antisovietică ucraineană în anii celui de-al Doilea Război Mondial.

Lucrările Conferinței vor fi publicate de ROSSPEN într-un volum de studii.

În opinia noastră, evenimentul științific a fost un succes al cercetătorilor reuniți la Kiev. Țin să mulțumesc și pe această cale organizatorilor Conferinței pentru invitația făcută și posibilitatea de a ține o comunicare, dar și în dezbaterile, desfășurate pe parcursul activității forului științific.

Anatol PETRENCU

LISTA AUTORILOR:

Alexei AGACHI, doctor habilitat în istorie, cercetător științific principal, Institutul de Istorie al AȘM, e-mail: alexeiagachi@gmail.com;

Valentin ARAPU, lector universitar, Universitatea de Stat din Moldova, e-mail: valarapu@gmail.com;

Gheorghe BACIU, doctor habilitat în medicină, profesor universitar, Universitatea de Medicină „N. Testemițeanu” și Universității de Educație Fizică și Sport, director al Centrului de Medicină Legală;

Virgiliu BÎRLĂDEANU, doctor în istorie, cercetător științific superior, Institutul de Istorie al Academiei de Științe din Moldova, e-mail: virgiliubirladeanu@outlook.com;

Viorica BUJOR, profesoară de istorie, grad didactic unu, Liceul Teoretic George Coșbuc, mun. Bălți;

Eleonora CERCAVSCHI, președinte al Asociației „Lumina” a Pedagogilor Transnistreni din Republica Moldova, director al Liceului Teoretic „Ștefan cel Mare și Sfint” din orașul Grigoriopol, refugiat de 12 ani în satul Doroțcaia, raionul Dubăsari;

Igor CERETEU, doctor în istorie, cercetător științific superior, Institutul de Istorie al Academiei de Științe din Moldova, e-mail: igor.cereteu@gmail.com;

Ion CHIRTOAGĂ, doctor habilitat în istorie, conferențiar-cercetător, cercetător științific principal la Institutul de Istorie al AȘM, Chișinău;

Igor COJOCARU, doctor în științe politice, conferențiar universitar, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, e-mail: iiddcojocar@gmail.com;

Ludmila D. COJOCARU, doctor în istorie, conferențiar universitar, Institutul de Istorie Socială «ProMemoria», Universitatea de Stat din Moldova, e-mail: lcojocari@gmail.com;

Valentin CONSTANTINOV, doctor în istorie, cercetător științific coordonator, Institutul de Istorie al AȘM;

Alexandru FURTUNĂ, doctor în istorie, cercetător științific coordonator, Institutul de Istorie al Academiei de Științe din Moldova, e-mail: alexandrufurtuna32@yahoo.com;

Nicolae FUȘTEI, doctor în istorie, cercetător științific coordonator, Institutul de Istorie al Academiei de Științe din Moldova, e-mail: fustei_nicolae@yahoo.com;

Victoria LESNIC, profesoară de istorie, grad didactic I, Liceul Teoretic A. Mateevici, or. Șoldănești, e-mail: victoria.lesnic@gmail.com;

Teo-Teodor MARȘALCOVSCHI, doctor în istorie, conferențiar universitar, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, e-mail: ttmmd72@yahoo.com;

Gheorghe NICOLAEV, doctor în istorie, cercetător științific coordonator, Institutul de Istorie al AȘM;

Lidia PĂDUREAC, doctor în istorie, conferențiar universitar, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, e-mail: lpadureac@mail.ru;

Anatol PETRENCU, doctor habilitat în istorie, profesor universitar, Institutul de Istorie Socială «ProMemoria», Universitatea de Stat din Moldova, e-mail: anatol_petrencu@yahoo.com;

Lorina REPINA, membru correspondent al Academiei de Științe Ruse, vice-director al Institutului de Istorie Universală, Federația Rusă;

Rodica SOLOVEI, doctor în istorie, conferențiar, Institutul de Științe ale Educației, Republica Moldova, e-mail: rodicasolovei@yahoo.com;

Angela STARÎȘ, cercetător științific, Institutul de Științe ale Educației, Republica Moldova, e-mail: angelastaris@yahoo.com;

Sergiu TABUNCIC, doctor în istorie, cercetător științific superior, Institutul de Istorie al Academiei de Științe din Moldova, e-mail: tabuncic2005@yahoo.com;

Marius TĂRÎȚĂ, doctor în istorie, cercetător științific superior, Institutul de Istorie al Academiei de Științe din Moldova, e-mail: marius@nichita.org;

Valentin TOMULEȚ, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova, e-mail: tomuletvaleatin@yahoo.ro;

Otilia URS, doctor în istorie, Biblioteca Academiei Române, Cluj-Napoca, e-mail: adelaelai@yahoo.com;

Oleg URSAN, doctorand, Institutul de Istorie al AȘM, ursanolegivanovici@mail.ru;

Svetlana VASILACHI, profesoară de istorie, grad didactic I, Liceul Teoretic „Mihai Eminescu”, mun. Bălți;

Gabriela WELCH, doctor în istorie, lector universitar, Universitatea din Melbourne, Australia.

Publicație periodică bianuală a Institutului de Istorie Socială,
Universitatea de Stat din Moldova

www.promemoria.md

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice
corespondență se vor transmite pe adresa redacției revistei:

PROMEMORIA. REVISTA INSTITUTULUI DE ISTORIE SOCIALĂ

bd. Ștefan cel Mare și Sfânt nr. 133, of. 33

mun. Chișinău, MD-2012,

Republica Moldova

e-mail: inis@promemoria.md

Pe copertă: Monumentul Eroilor din or. Bălți, distrus în primii ani de ocupație sovietică.
Imagine oferită de Muzeul de Istorie și Etnografie din Bălți.

© Institutul de Istorie Socială "ProMemoria",
Universitatea de Stat din Moldova, 2013

ISSN 1857-3843